

ARCHEOLOGIE PRAVĚKÝCH ČECH / 8

DOBA ŘÍMSKÁ A STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

PRAHA
2008

ARCHEOLOGIE
PRAVĚKÝCH ČECH / 8

DOBA ŘÍMSKÁ
A STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

*Publikace byla vydána
s podporou Grantové agentury ČR
(projekt reg. č. 404/06/1262)*

ARCHEOLOGIE PRAVĚKÝCH ČECH / 8

DOBA ŘÍMSKÁ A STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

Vladimír Salač (ed.)

Eduard Droberjar

Jiří Militký

Jiří Musil

Kristýna Urbanová

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

PRAHA 2008

Editoři Archeologie pravěkých Čech

Luboš Jiráň, Natalie Venclová

Autoři textů

Eduard Droberjar

Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové
droberjar@seznam.cz

Jiří Militký

Nuselská 98, 140 00 Praha 4
militky.jiri@seznam.cz

Jiří Musil

Univerzita Karlova, Ústav pro klasickou archeologii
Celetná 20, 110 00 Praha 1
jiri.musil@ff.cuni.cz

Vladimír Salač

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Letenská 4, 118 01 Praha 1
salac@arup.cas.cz

Kristýna Urbanová

Národní muzeum, Oddělení prehistorie a protohistorie
Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1
urbanova-kristyna@post.cz

Archeologie pravěkých Čech 8

DOBA ŘÍMSKÁ A STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

Vladimír Salač (ed.),

Eduard Droberjar, Jiří Militký,

Jiří Musil, Kristýna Urbanová

Vydal Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

Letenská 4, 118 01 Praha 1

Redakce neperiodických tisků Petr Meduna

Obálka Petr Meduna

Redakční zpracování Vanda Vicherková,

Kateřina D. Kožíšková, Ivana Herglová

Grafická úprava, sazba a zlom Oleg Man

Tisk Helvetica & Tempora, s. r. o.

Pod Kaštany 246/8, 160 00 Praha 6

© autoři, 2008

ISBN 978-80-86124-81-0

Obsah

Předmluva	9
1 Úvod (<i>V. Salač</i>)	11
2 Doba římská – dějiny bádání (<i>V. Salač</i>)	12
3 Starší doba římská (<i>V. Salač</i>)	17
3.1 Hlavní prameny	17
3.1.1 Archeologické prameny	17
3.1.2 Písemné prameny	26
3.1.2.1 Poznámky k významu písemných pramenů pro studium doby římské na našem území	30
3.1.2.2 Edice pramenů a historická literatura ke starší době římské v Čechách	31
3.1.3 Numizmatické prameny ke starší i mladší době římské (<i>J. Militky</i>)	32
3.2 Chronologie starší doby římské	37
3.3 Sídlení a hospodářství	41
3.3.1 Sídliště	41
3.3.2 Typy objektů na sídlištích	41
3.3.2.1 Polozemnice	41
3.3.2.2 Kúlové stavby	48
3.3.2.3 Ostatní typy objektů	49
3.3.3 Velikost a vzhled osad	51
3.3.4 Polohy osad. Hustota a rozsah osídlení	52
3.3.5 Otázka počtu obyvatel	54
3.3.6 Zázemí sídlišť	54
3.3.7 Hospodářské činnosti	55
3.3.7.1 Zemědělství	55
3.3.7.2 Lov a rybolov	58
3.3.7.3 Výroba keramiky	59
3.3.7.4 Výroba a zpracování železa	59
3.3.7.5 Výroba a zpracování neželezných kovů	63
3.3.7.6 Textilní výroba (<i>K. Urbanová</i>)	64
3.3.7.7 Ostatní výrobní odvětví	65
3.3.7.8 Obchod	66
3.4 Artefakty	68
3.4.1 Kámen	68
3.4.2 Keramika	69
3.4.3 Kov, sklo a organické hmoty	76
3.4.3.1 Součásti oděvu	76
3.4.3.2 Picí rohy	84
3.4.3.3 Šperky a ozdoby	84
3.4.3.4 Zbraně, výzbroj a výstroj	85
3.4.3.5 Koňské postroje a ostruhy	87
3.4.3.6 Nástroje a nářadí	87
3.4.3.7 Předměty z organických hmot	87
3.5 Pohřbívání a jiné rituální projevy	90
3.5.1 Pohřebiště	90
3.5.1.1 Žárový ritus ve starší době římské	90

3.5.1.2 Kostrový ritus ve starší době římské	93
3.5.2 Doklady kultu mimo pohřební areály	94
3.6 Společnost	96
3.7 Kontakty	100
3.7.1 Výrobky římských dělen v Čechách (<i>J. Musil</i>)	100
3.7.1.1 Augustovské–raně tiberiovské období (10/5 př. Kr.–15/20 po Kr.)	100
3.7.1.2 Tiberiovské–flavijské období (15/20–70/80 po Kr.)	106
3.7.1.3 Trajánské–raně antoninské období (80/90–150/160 po Kr.)	108
3.7.1.4 Doba vlády Marka Aurelia, markomanské války (150/160–180/200 po Kr.)	110
3.7.1.5 Římské předměty a dálkové komunikace	110
3.7.2 Spojení české kotliny s okolním světem	112
3.8 Význam kultury, evropský kontext	114
3.8.1 Archeologický kontext	114
3.8.2 Historický kontext	119
3.8.2.1 Keltové	119
3.8.2.2 Germáni	119
3.8.2.3 Římané	120
3.8.2.4 Marobudova říše (9/6/1 př. Kr. až 19 po Kr.)	123
3.8.2.5 Mezi Marobudovou říší a markomanskými válkami (19 až 166 po Kr.)	125
3.8.2.6 Markomanské války (166 až 180 po Kr.)	125
3.9 Význam starší doby římské pro studium českého pravěku	126
4 Mladší doba římská (<i>E. Droberjar</i>)	127
4.1 Hlavní prameny	127
4.1.1 Archeologické prameny	127
4.1.2 Písemné prameny a dějiny	132
4.2 Chronologie	135
4.3 Sídlení a hospodářství	137
4.3.1 Sídliště a sídelní struktura	137
4.3.2 Hospodářská zázemí sídlišť	138
4.3.3 Hospodářské činnosti	139
4.4 Artefakty	139
4.4.1 Kámen	139
4.4.2 Keramika	139
4.4.3 Kov, sklo a organické hmoty	141
4.4.3.1 Kovové a skleněné předměty	141
4.4.3.2 Předměty z organických hmot	144
4.5 Pohřbívání	144
4.6 Společnost	148
4.7 Kontakty	154
4.7.1 Výrobky římských dělen v Čechách – 3. století (<i>J. Musil</i>)	155
4.8 Význam kultury, evropský kontext	155
5 Doba stěhování národů (<i>E. Droberjar</i>)	156
5.1 Úvod	156
5.2 Dějiny bádání	156
5.3 Hlavní prameny	157
5.3.1 Archeologické prameny	157
5.3.2 Písemné prameny a dějiny	163
5.3.3 Numizmatické prameny (<i>J. Milítky</i>)	166
5.4 Chronologie	170
5.5 Sídlení a hospodářství	176
5.5.1 Sídliště a sídelní struktura	176
5.5.2 Hospodářská zázemí sídlišť	178
5.5.3 Výrobní činnosti	179

5.6 Artefakty	180
5.6.1 Kámen	180
5.6.2 Keramika	180
5.6.3 Kov, sklo a organické hmoty	181
5.6.3.1 Kovové předměty	181
5.6.3.2 Předměty ze skla	187
5.6.3.3 Předměty z organických hmot	188
5.7 Pohřbívání a jiné rituální projevy	189
5.8 Společnost	192
5.9 Kontakty	193
5.10 Význam kultury, evropský kontext	194
Literatura	195
Přílohy 1-16	

Předmluva

Svazek *Doba římská a stěhování národů* chronologicky uzavírá řadu *Archeologie pravěkých Čech*. Úkolem autorů bylo shrnout dosavadní poznatky o tomto období a především poukázat na změny ve stavu pramenů a v jejich interpretaci, ke kterým došlo za posledních více než třicet let od uzavření rukopisu *Pravěkých dějin Čech*. Autoři tak byli postaveni před obtížnou úlohu. Na jednu stranu lze v bádání o tomto úseku našich dějin pozorovat pramalý vývoj, neboť zveřejňování již tehdy známých a již tehdy klíčových lokalit nijak nepokročilo a výsledky zásadních výzkumů v Lomazicích, Mlékojedech či Třebusicích jsou stále nepřístupné. Na druhou stranu přinesla poslední desetiletí řadu významných nových terénních výzkumů sídlišť i pohřebišť (např. Kyjice, Lovosice, Slepotice, Soběsuky, Trmice), ze kterých jsou ovšem k dispozici až na výjimky (Opočno u Loun) dosud jen předběžné zprávy. Ostatně řada zásadních výzkumů probíhá i v době psaní této předmluvy (např. rozsáhlé pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně).

Právě určitá stagnace bádání o době římské a stěhování národů v 80. a první polovině 90. let minulého století a současně nepřetržitý bouřlivý terénní výzkum vedly ke vzniku specifické situace, v níž bylo nutné se pohybovat. Autoři se snažili splnit zadání, zároveň si však byli vědomi, že jejich současné možnosti jsou zřejmě omezeny více, než je tomu u ostatních období.

A je tu ještě jedna odlišnost od ostatních svazků zabývajících se konkrétními obdobími – jejich autory či spoluautory jsou totiž zpravidla badatelé, kteří se podíleli již na vzniku minulé syntézy českého pravěku. Tito specialisté prožili celé období od vzniku posledního souhrnu pravěku Čech v produktivním věku, zabývají se daným obdobím již celá desetiletí, a ve svých textech tak často zúročují výsledky vlastního terénního i teoretického výzkumu. Z nejrůznějších důvodů tomu tak v tomto svazku není. Jeho autoři vstoupili aktivně do bádání o době římské a stěhování národů v Čechách až v 90. letech, někteří jen před několika lety. Zpracovávají tedy zpravidla poznatky a především prameny získané předchozími generacemi badatelů. Zda tato situace představovala výhodu, či naopak nevýhodu, nechť posoudí čtenáři. Jisté však je, že přes veškerou snahu může značná část zde vyslovených názorů po zveřejnění starých i nových klíčových výzkumů rázem zastarat.

Specifikem oproti ostatním svazkům je nástin historických i širších prostorových souvislostí vývoje v české

kotlině, bez jehož zařazení by nebylo možné osvětlit jevy jako Marobudova říše či stěhování národů. Ostatně unikátní možnost kombinovat a vzájemně kontrolovat údaje z archeologických a historických pramenů máme k dispozici vůbec poprvé v pravěkému vývoji našeho území. Tato situace se odráží i ve formálním uspořádání svazku, neboť pro snadnější líčení historických souvislostí byly použity v příslušných pasážích poznámky pod čarou.

V textu se na rozdíl od ostatních svazků v různé míře u různých autorů užívá etnického určení – Germáni, germánský kmen, germánská keramika apod. V historických souvislostech jde o označení nenahraditelné, neboť o etnické příslušnosti kmenů či historických osobností není možné pochybovat (Markomani, Marobud, Arminius apod.). V souvislostech archeologických vyvolává etnické určování nálezů (např. keltský, germánský, slovanský apod.) nežádoucí diskuse. Pro dobu římskou se ovšem jedná o neutrální označení „domácích“ artefaktů či staveb užívané především pro odlišení od předmětů římských, které se s nimi souběžně vyskytují. Ostatně jinou než germánskou etnicitu obyvatel Čech v době římské a po většinu doby stěhování národů bychom jen obtížně prokazovali.

V předkládaném svazku není všem chronologickým obdobím, regionům či vlastním archeologickým jevům věnována stejná pozornost. Tato skutečnost odráží vedle vytíženosti jednotlivých autorů především různá množství pramenů, která jsou k jednotlivým tématům k dispozici. Zachycuje však i odlišný stav poznání konkrétních časových úseků, druhů památek i oblastí české kotliny. V neposlední řadě se snaží odrážet i význam jednotlivých období a událostí.

Ke vzniku svazku přispěl poskytnutím důležitých a často nepublikovaných údajů o době římské a stěhování národů v jižních Čechách P. Zavřel. M. Metlička informoval o nových nálezech ze západních Čech. Oba badatelé rovněž poskytli obrázky a fotografie, stejně jako M. Beková. Velký význam pro oddíl o starší době římské mělo svolení K. Motykové k využití údajů z náleзовých zpráv o sídlišti v Mlékojedech, jichž je autorkou.

Za zhotovení obrazové části publikace jsou autoři zavázáni B. Hružové a H. Touškové, za přečtení textů a cenné připomínky děkují hlavním editorům řady, stejně jako L. Košnarovi a V. Varsikovi.

Vladimír Salač
květen 2008

1 Úvod

Vladimír Salač

Pojmem doba římská se ve střední Evropě tradičně označují zhruba první čtyři staletí nového letopočtu. Pojmenování má odrážet stav, kdy do středoevropského prostoru pronikají na přelomu letopočtu římská vojska a následně i římské obyvatelstvo. Impérium zde začalo podstatně ovlivňovat nejen mocenské uspořádání, ale i kulturu, hospodářství a etnické složení obyvatelstva. Potud je označení logické a správné. Římský vliv se však jednoznačně projevil pouze v jižní části střední Evropy, která se stala v podobě provincií trvalou součástí Římské říše, která posunula své hranice na Dunaj a Rýn. Označení doba římská se však užívá i pro oblasti, do kterých Římané pronikali sporadicky, jejich mocenský i kulturní vliv zde byl proměnlivý a rychle klesal se vzdáleností od hranic. Pojem byl totiž vztažen i na území tzv. barbarika, tedy na území ležící vně impéria. Ve střední a severní Evropě jde o prostor ovládaný téměř výhradně germánskými kmeny. Někdy se mluví o tzv. svobodné či Velké Germánii (*Germania Libera, Germania Magna*), aby se tento prostor odlišil od římských provincií *Germania Inferior* a *Germania Superior*.

Tradičně užíváme označení doba římská i pro naše území, což může vytvářet představu intenzivního mocenského či kulturního působení Říma na poměry v české kotlině. Přímý politický tlak Římské říše ovšem Čechy zažily nejspíše pouze na přelomu letopočtu v období tzv. Marobudovy říše. Většinou však stály stranou římského zájmu a obecný kulturní vliv byl značně omezený. Obsahově tedy archeologický termín doba římská se skutečným historickým vývojem v Čechách v prvních staletích po Kr. příliš nekoresponduje.

Pojmenování doba římská začíná činit v posledních letech potíže i z hlediska chronologického. Za počátek doby římské (stupeň A) se u nás tradičně považuje kul-

tura grossromstedtského horizontu (horizont plaňanských pohárů), jejíž počátky jsou ovšem časnější, než se donedávna soudilo, a ve středním Německu sahají až před polovinu 1. stol. př. Kr. Tím se ovšem tento horizont ocitá v období, kdy se římský vliv ve střední Evropě ještě vůbec neprojevoval. Situaci komplikuje i skutečnost, že v německy psané literatuře se užívá pojem vyhraněnější a chronologicky užší – *Römische Kaiserzeit*, tedy doba římského císařství (*Lund Hansen 2003* s další literaturou). Ten se tak ovšem stává pro období grossromstedtské kultury jen obtížně použitelný, a období se proto často označuje jako poslední stupeň doby laténské – LT D2.

Poměrně nepřehledná chronologická a kulturní situace v 1. století př. Kr. ve střední Evropě se tedy odráží v nepřehledné a někdy i nelogické terminologii. Kromě jiného vede i u nás k překrývání dvou archeologických chronologických systémů. Stupeň LT D2 vycházející z třídění doby laténské dle P. Reineckeho se ve střední Evropě užívá pro označení stejného období a často i téže archeologické kultury jako stupeň Ř A dle třídění H. J. Eggerse. Je proto v podstatě věcí úmluvy, které z označení zvolit. Vzhledem k tomu, že následující texty budou věnovány archeologické kultuře, která se podstatně liší od kultury laténské, upřednostníme nové označení, které tuto odlišnost nejlépe odráží. Budeme tudíž, přes všechny obsahové i chronologické obtíže, již pro grossromstedtský horizont užívat Eggersovo chronologické členění – toto období budeme označovat jako stupeň A doby římské.

Pojem doba římská je tedy na území Čech nutno chápat jako tradiční archeologické označení pro období ca 50/30 př. Kr. až 375 po Kr., nikoliv jako pojmenování historického období, ve kterém by se Čechy měly nacházet pod vlivem Římské říše (*Salač 2006a*).

2 Doba římská – dějiny bádání

Vladimír Salač

Období, kdy jižní část střední Evropy bývala součástí Římské říše, významně ovlivnilo její následující kulturní vývoj a zůstalo v paměti obyvatelstva. Stačí jen zmínit panovnické dynastie vznikající na troskách Západořímské říše, které se dovolávaly jejího dědictví. Římské tradice byly ve střední Evropě natolik živé, že se zdejší panovníci celá staletí snažili, ať již skutečně či jen formálně, o obnovení říše. Ostatně Svátá říše římská zanikla formálně až v r. 1806 rozhodnutím císaře Františka II. Habsburského.

Současně ovšem přežívalo také povědomí o dávné přináležitosti střední Evropy k někdejšímu území Germánů, a to nejen u uživatelů germánských jazyků, ale i v českém slovanském prostředí. Kronikář Kosmas zarážuje v úvodu své kroniky Čechy do prostoru Germánie, jak označuje střední a severní Evropu. Václav Hájek z Libočan v prvním oddíle své *Kroniky české* „O pojití a počátku národu českého“ projevuje podivuhodné znalosti o germánském osídlení Čech na počátku letopočtu – zná historii krále „Marobuduse neb Markvarta“, stejně jako jeho spor s Arminiem, převrat organizovaný Katvaldou či Marobudův exil v Ravenně. Hájek jmenuje Hermundury, Cherusky, Kvády a další germánské kmeny. Zajímavý je i jeho názor, že Marobud ovládl českou kotlinu tím, že zde porazil Hermundury a Bóje, které považoval za germánský kmen Bavorů. Zdroj jeho vědomostí je zřejmý – antičtí autoři, které studoval buď přímo (např. Ptolemaios, Strabon, Tacitus), či prostřednictvím středověkých kronik. Václav Hájek z Libočan byl také prvním, kdo s Germány ztotožnil konkrétní lokalitu. Hradiště nad Závistí totiž považoval za Marobudovo sídlo (*Hájek z Libočan 1541/1981*, 38–39).

Zprávy o pobytu Germánů na našem území a Římanů v okolních krajinách tedy bývaly vždy součástí historického povědomí přinejmenším nejvzdělanější vrstvy obyvatel Čech. Nutno zdůraznit, že nositelem informací o tomto období bylo do značné míry křesťanství, které ve skutečích svatých zachovalo mnoho údajů o životě v antickém světě, a to nejen v samotném Středomoří, ale např. i v Noriku či Raetii, tedy na území jižního Německa či Rakouska. Pro naše bezprostřední sousedství je zvláště významný např. život sv. Severina, zachycující situaci v Noriku v 5. stol. (*Lotter 1976*). Snad přímo Markomanů v Čechách se dotýkají některé údaje ze života sv. Ambrože atd. (srov. *Dobiáš 1964; Fischer 2002*).

Znalosti o germánském osídlení Čech vycházely až do 19. století výhradně z písemných pramenů. Teprve od poloviny tohoto století se začaly Germánům přisuzovat také archeologické nálezy i naleziště. Průzkumy se povětšinou spojovaly s romantickými představami o hledání předků vlastního národa, takže není divu, že „germánské“ památky u nás nacházeli především archeologové němečtí (srov. *Wiwjorra 2007*, 147–174), zatímco čeští archeologové se zabírali většinou starými Slovany. J. E. Wocel (1866–68) byl první, kdo se věnoval komplexněji době římské, přičemž kladl důraz na význam antické kultury pro vývoj našeho území. Předpokládal totiž intenzivní styky germánských obyvatel Čech s římskými provinciemi a věřil v pobyt římských legií na českém území. Otevřel tak vlastně dodnes diskutovaná témata římských importů a přítomnosti římských vojsk u nás.

Zásadní impulz pro poznávání doby římské přinesly ovšem až rozsáhlé výzkumy pohřebišť v Dobřichově na Kolínsku v polohách Pičhora a Třebická, uskutečněné na přelomu 19. a 20. století J. Waňkem a zveřejňované J. L. Píčem (1891a; 1897; 1905). Na základě těchto nalezišť byla u nás rozdělena doba římská na starší stupeň pičhorský a mladší třebický. Starší stupeň měl zahrnovat první dvě století po Kr., druhý potom dvě století následující. Na základě těchto prací byla stručně vylíčena doba římská i v *Rukověti české archeologie* (Buchtel – Niederle 1910). Nálezový fond následně významně obohatil výzkum mladořímského žárového pohřebiště v Pňově na Nymbursku, který provedl J. Hellich v letech 1913–15 (*Hellich 1918*).

Krátce po 1. světové válce započalo zkoumání jednoho z největších pohřebišť z doby římské ve střední Evropě, v Třebusicích u Kladna, které s přestávkami pokračovalo až do počátku 60. let minulého století. Pohřebiště však zatím nebylo publikováno, a proto bádání o době římské dosud výrazněji neovlivnilo. V letech 1932–34 byl pramenný fond rozšířen o nálezy z výzkumů B. Dubského a J. Böhma na pohřebišti a sídlišti v Přešticích v jižních Čechách (*Dubský 1937*).

Znatelný pokrok v poznávání doby římské ukazuje příslušná pasáž v práci o pravěku Čech a Moravy od O. Menghina (1926). Za první samostatné ucelené práce o době římské u nás lze označit monografie H. Preidela (1926; 1930), které dobře dokumentují tehdejší stav pramenné základny i bádání. Zvláště cenný zůstává soupis nálezů. V téže době předložil moderní a poměrně

podrobné shrnutí znalostí o době římské v rámci syntézy *Vorgeschichte Böhmens und Mährens* Josef Schrānil (1928). Poznatky o tomto období v jižních Čechách shromāždil B. Dubský (1937). V témže roce věnoval L. Franz (1937) útlou monografii etnicitě obyvatelstva Čech na přelomu doby laténské a římské.

V meziválečném období také výrazně pokročilo hodnocení antických písemných pramenů majících vztah k našim krajinām. Na pomezí archeologie a historie se pohybovaly práce E. Šimka (např. 1923; 1934), zvlāště jeho široce pojatā interpretace mapy Klaudia Ptolemaia (*Šimek 1930–1935–1949–1953*). J. Dobiāš již tehdy započal se shromažďováním a interpretací nejstarších písemných zpráv o našem území. Toto letitě úsilí vyvrcholilo po mnoha přípravných studiích v r. 1964 vydáním základní práce *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*.

Po druhé světové válce byla v syntéze *Pravěké Československo* J. Filipem (1948) pojednāna doba římskā v rámci území tohoto stātního útvaru. Významný impulz pro poválečné bādání představovala monografie B. Svobody (1948a) *Čechy a římské Imperium*, přinášející především důkladnou analýzu vývoje spon v závěru starší a v mladší době římské. Od 50. let minulého století zintenzivněla terénní činnost, což se odrazilo i v nārūstu zkoumaných nalezišt. Nově získané poznatky ovšem ještě nemohly být zahrnuty do shrnující práce *Pravěk Československa*, která vznikla z iniciativy J. Neustupného (*Neustupný ed. 1960*); autorem kapitoly o době římské byl Jiří Břeň.

V 50. a 60. letech podstatně rozhojnily nálezový fond vedle stále probíhajícího výzkumu v Třebusicích i nálezky z pohřebišť v Tišicích (*Motyková-Šneidrovā 1963b*), Lužci n. Vltavou (*Kytlicovā 1970*), Lomazicích (*Kruta 1973*) a v Plotišťích n. Labem (*Rybovā 1979; 1980*). V letech 1942–60 byly příležitostně zkoumány hroby na jediném jihočeském pohřebišti nejstarší doby římské v Lēkařovē Lhotē (*Borkovský 1942; Dubský 1956; Michālek 1983*). Výzkumy přinesly i poznání sídlišť ve Starém Vestci (*Motyková-Šneidrovā 1958*), v Zalužanech (*Rybovā 1961*), Novém Bydžovē-Chudonicích (*Rybovā 1964*), Tuchlovicích (*Motyková-Šneidrovā 1970*) a Kadani-Jezerce (*Kruta 1972*). Poznatky o sídlišťích z doby římské ve východních Čechách shrnula koncem 60. let A. Rybovā (1967–1969). Stāle významně zůstāvā zpracování nálezů z doby římské v dolním Poohří (*Zápotocký 1969a*).

Zásadní vklad do bādání o starší době římské představují soupisy nalezišt K. Motykové-Šneidrovē (1963a; 1967) a jejich chronologická interpretace (1965a). Pro poznávání hospodārství v prvních staletích po Kr. v barské Evropē měla značný význam studie R. Pleinera (1964) o germānském Źelezārství. Poznání mladší doby římské v Podkrušnohoří významně obohatila studie V. Sakaře (1966), jehož soupis římských importů v Če-

chách zůstāvā nadāle základní prací k tēmatu (*Sakař 1970*). Poznatky o mladší době římské rozšířilo zpracování Hellichova výzkumu pohřebišť v Pňovē (*Rybovā 1970*).

Na tomto místě pouze naznačenē dějiny bādání do roku 1968 shrnula v samostatné studii A. Rybovā (1972a); podobný přehled vznikl i pro Moravu (*Peškař 1972a; Tějral 1972*).

Právē nastínēnā nálezovā základna posloužila pro líčení doby římské v poslední syntēze pravěku Čech (*Pleiner – Rybovā et al. 1978*). Autory příslušných kapitol v díle *Pravěkē dějiny Čech* (str. 676–747) byli K. Motyková, R. Pleiner, A. Rybovā, V. Sakař a B. Svoboda; samostatným problēmům se věnovali M. Beranovā (zemědělství), J. Chochol (antropologie) a Z. Nemeškalovā (mince). Součástí díla je prakticky úplnā bibliografie českých prací o době římské do roku 1974, ve kterém byl rukopis uzavřen.

Od roku 1974 výrazně přibýlo nových archeologických pramenů, především sídlišť a sídlišťích nálezů. Zpracovāvānī a zveřejňovāvānī výzkumů ovšem postupovalo pomalejším tempem. Pokrok lze zaznamenat i v interpretační rovinē a teoretickém bādání. Především pro zahraniční badatele byla určena shrnující práce o starší době římské K. Motykové (1976), jejíž hlavní myšlenky jsou obsaženy i v *Pravěkých dějinách Čech*.

V 70. letech bylo zveřejněno několik menších, avšak cenných prací o sídlišťích Bēchovice (*Vēnclovā 1975*), Dubeč (*Vēnc – Vēnclovā – Zadāk 1976*) a Počerady (*Koutecký – Vēnclovā 1979*). A. Rybovā (1976) pojednala v širších souvislostech keramiku točenou na kruhu z mladší a pozdní doby římské jako přípravu k zásadnímu dílu o mladořímském pohřebišti v Plotišťích n. Labem (*Rybovā 1979; 1980*).

Iniciativou V. Sakaře se uskutečnilo v r. 1974 v Národním muzeu v Praze kolokvium o římských importech v Čechách, ze kterého se podařilo skromným způsobem zveřejnit přednesenē příspěvky (*Sakař ed. 1974*). I když se jednalo o malē kolokvium, je nutno tuto udālost vyzdvihnout, neboť až do roku 2005 představovalo jedinē setkāvānī k tēmatu doby římské v Čechách. Bādānī V. Sakaře bylo i nadāle zaměřeno především na problematiku provincií a římských importů. Spolu s R. Hoškem předklādā užitečný přehled o Noriku a Pannonii (*Hošek – Sakař 1975*), zveřejňuje přehledné práce o nálezech spotřebnī římsko-provinciālñ keramiky v Čechách (*Sakař 1978; srov. tēž 1981a*), o typech sídlišť ve stredoevropských provinciích (*Sakař 1984*) i o vztahu Čech k provinciím (*Sakař 1991*). V. Sakař (1981b) se rovněž zabýval etnickým a hospodārským vývojem v Čechách na počātku doby římské. Poznatky o vztazích našeho území k antickému svētu obohatila i posmrtnē vydanā shrnující práce B. Svobody (1977). Těžišť bādānī o kontaktech Čech s římskými provin-

ciemi se od 80. let pozvolna přesunulo na univerzitní půdu, kde vznikly na toto téma cenné příspěvky (např. *Ondřejová 1983; Bouzek 1986; Bouzek – Ondřejová 1990*; později např. *Musil 1998; 2006; Musil – Ondřejová 2001*). Čeští badatelé se rovněž podíleli na mezinárodním projektu *Tabula Imperii Romani (Oliva – Burian – Nemeškalová–Jiroudková – Tejral eds. 1986)*.

Pokud jde o studium pohřebišť v 70. a 80. letech minulého století, je nutné zmínit práci K. Motykové (*1981b*) o nekropoli ve Stehelčevsi a článek M. Gojdy (*1984*) o hrobech s výzbrojí ve střední Evropě. V téže době vyšla také studie J. Licharduse (*1984*) o kostrových hrobech polabských Germánů, která je z podstatné části věnována českým nálezům.

Jedinou větší publikaci o sídlištní problematice představuje v 80. letech zpracování části sídliště s doklady železářství v Ořechu u Prahy (*Motyková – Pleiner 1987*). Zmínit je možné ještě články o sídlišti v Břežanech (*Motyková 1981c*), železářských pecích v Lovosicích (*Pleiner – Salač 1987*) a ve Sv. Janu pod Skalou (*Venclová 1982*), zprávu o výzkumu sídliště v Berouně (*Břicháček – Charvát – Matoušek 1983*), zhodnocení římského osídlení na dolním toku Cidliny (*Břicháček – Košnar 1987*) a v Kolíně-Radovesnicích (*Motyková – Sedláček 1990*). O výzkumech sídliště ve Zlivi v jižních Čechách pravidelně informoval P. Zavřel (*1985; 1986; 1989; 1990*). V krátké době po ukončení výzkumu bylo zveřejněno laténské a římské sídliště z Řičan s důležitými informacemi o těžbě a zpracování železné rudy ve starší době římské (*Kuna – Waldhauser – Zavřel 1989*). Na sklonku 80. let byly A. Rybovou (*1987*) a J. Zemanem (*1987*) shrnuty a aktualizovány poznatky o pozdní době římské.

Bádání v 80. a 90. letech významně ovlivnily práce J. Waldhausera (*1983; 1992*) zabývající se koncem doby laténské a počátkem doby římské. Zvláště prvně citovanou práci lze označit za zásadní, neboť jako první u nás posunula datování zániku pozdně laténské civilizace a pronikání germánského etnika na naše území před historicky doložený příchod Markomanů pod vedením Marobuda.

Přehled terénních výzkumů nalezišť z doby římské v Čechách v 80. letech minulého století poskytují články ve sbornících vydávaných k archeologickým kongresům (*Motyková 1986; Rybová – Drda – Motyková 1991*). Nástin vývoje bádání o době římské v letech 1968–93 předložil V. Salač (*1994*).

Od poloviny 90. let dochází ke zřetelnému oživení zájmu o dobu římskou. Nejprve byla zveřejněna monografie o mladořímském pohřebišti v Opočně u Loun (*Pleinerová 1995*) a studie věnovaná kostrovým hrobům z mladší a pozdní doby římské v severozápadních Čechách (*Blažek 1995*). Následovala práce o římských kovových nádobách (*Karasová 1998*) a prakticky po sto letech bylo zveřejněno pohřebiště v Dobřichově-Piě-

hoře (*Droberjar 1999a*). Na základě polozemnice z Lužice u Chomutova otevírá V. Salač (*1995; 1996; 1998*) opět diskusi o zániku laténské civilizace a nejstarším germánském osídlení Čech, která stále probíhá (např. *Droberjar 1997b; 2006a; Drda – Rybová 1997; Drda 2002*). Především zásluhou E. Droberjara (např. *1998a; 1998b; 1999a; 2000*) se zintenzivňuje studium památek z období tzv. Marobudovy říše. P. Zavřel (*1999; 2006a; 2006b*) podává shrnující přehledy o stavu poznání doby římské v jižních Čechách (srov. též *Košnar – Břicháček 1998*). Přibývá rovněž zveřejňování jednotlivých významnějších nálezů a zpráv o rozsáhlejších výzkumech a projektech (např. *Droberjar – Vojtěchovská 2000; Parkman – Zavřel 2003; 2004; Valentová – Šumberová 2005*). Základní informace a literaturu o nalezištích doby římské a stěhování národů v Čechách a na Moravě přináší rozsáhlá encyklopedie E. Droberjara (*2002a*). Přehled osídlení Pražské kotliny v době římské a stěhování národů zasazený do českých i střeoevropských souvislostí obsahuje kapitola *Praha germánská* v monografii o pravěku Prahy (*Droberjar 2005a*).

V neposlední řadě se, zvláště díky značnému úsilí E. Droberjara, začíná přistupovat i ke shrnujícím pracím, které hodnotí dobu římskou či její jednotlivé úseky v širších časových i prostorových souvislostech a které přinášejí nové chronologické i historické interpretace (*Droberjar 1999b; 2006a; 2006b; 2007b*). Na základě těchto prací se začíná rozvíjet i diskuse o metodologických aspektech studia doby římské (*Salač 2006a; 2006b*).

Z hlediska vývoje bádání je nutno vyzdvihnout iniciativu E. Droberjara, která vedla k zorganizování v Čechách vůbec prvního širšího odborného setkání k problematice doby římské, které se uskutečnilo v r. 2005 pod názvem Archeologie barbarů a jehož výsledky byly promptně publikovány (*Droberjar – Lutovský eds. 2006*). Konference a sborník přinášející rozsáhlé studie i kratší zprávy o aktuálních výzkumech představují zásadní zlom v dosavadním vývoji bádání o době římské – teprve na počátku 21. století se doba římská stává předmětem zájmu širší odborné komunity. E. Droberjarovi se tak podařilo založit tradici konferencí s tématem doby římské, které se od r. 2005 pořádají každoročně a získávají mezinárodní význam (srov. *Droberjar – Chvojka eds. 2007*).

Po delší době vyšly v českém prostředí i populárně vědecké publikace o době římské, přibližující toto období širší veřejnosti. Práce J. Waldhausera a L. Košnara (*1997*) se zabývá Germány v Pojizeří, kniha E. Droberjara (*2000*) je věnovaná Marobudově říši.

Od 70. let minulého století se rovněž uskutečnily rozsáhlé terénní výzkumy, které dosud nebyly zveřejněny či o nich existují jen předběžné zprávy. Zmínit je nutno rozsáhlé starořímské sídliště v Mlékojedech (*Motyková*

1981a), dále osady v Roztokách u Prahy (Gojda – Kuna 1985, 155) a v Dolních Břežanech (Motyková 1981c). Na přelomu 20. a 21. stol. proběhly četné záchranné výzkumy nalezišť v okolí Prahy (např. Horoměřice: Šulová 2006; Praha-Křeslice: Polišínský 2006; Velké Přílepy: Droberjar – Vojtěchovská 2000).

Tradičně značné množství nálezů z doby římské přinesly výzkumy v severních Čechách. Zde zmínme např. sídlištní komplex s hojnými doklady železářství v Kyjicích na Chomutovsku (Smrž 1981), rozsáhlé sídliště ze starší i mladší doby římské v Soběsukách (Holodňák 1991) a starořímské sídliště v Trmčicích u Ústí n. Labem (Reszczyńska 2006; Reszczyńska – Cvrková – Blažek v tisku; přehled terénních akcí v Podkrušnohoří viz Koutecký ed. 1980, 145–148; Velímský ed. 1986, 202–205). V letech 1980–87 zachytil záchranný výzkum v Lovosicích osídlení z doby římské a stěhování národů (Salač 2002).

V jižních Čechách se v 80. letech zkoumala sídliště ve Zbudově (Zavřel 2001), Zlivi (Zavřel 1990), Sedlci (Břicháček – Braun – Košnar 1991a) a v Dubu-Javornici (Parkman – Zavřel 2003; 2004). Od 80. let 20. stol. se zde provádí intenzivní povrchový průzkum doplněný drobnými výzkumy, který přinesl zjištění mnoha lokalit (P. Zavřel 1999; 2006a; 2006b).

I ve východních Čechách proběhlo značné množství průzkumů a drobných terénních akcí, které významně doplnily údaje např. o osídlení v mladší době římské (Kostelec n. Orlicí, Doudleby na Rychnovsku) či o spojení mezi Čechami a Moravou údolím Loučné (Vokolek 1993, 85–91). Významné jsou výzkumy V. Vokolka a M. Bekové ve Slepoticích na Pardubicku, které zachytily rozsáhlé sídliště ze starší doby římské, včetně nejstaršího grossromstedtského horizontu (Beková 2006). V 90. letech se uskutečnil výzkum sídlišť ze starší i mladší doby římské v Turnově (Droberjar – Prostředník 2004).

Do roku 1980 byla ze západních Čech známa pouze dvě sídliště z doby římské: Hodyně u Kralovic (Motyková-Šneidrová 1966b) a Plzeň-Sedláčková ulice. Nálezy z tohoto období sice zůstávají nadále poměrně vzácné, přesto dnes registrujeme na západě Čech již ca 20 lokalit (např. Chotěšov, Kozolupy, Město Touškov, Stod, Plzeň – minimálně 10 poloh, Vochov). Jde o sídlištní nálezy, pohřebiště dosud známa nejsou. Výzkumy z 80. let v Plzni (Metlička 1995) i na dalších nalezištích naznačují, že především Plzeňská kotlina byla v době římské osídlena, zvláště na počátku a poté v mladší době římské a v době stěhování národů.

Pramenná základna k poznávání sídlišť z doby římské v posledních letech výrazně narůstá, naproti tomu výzkumy pohřebišť se stávají stále vzácnějšími. Je s podivem, že ani dlouhodobé intenzivní povrchové průzkumy – ve středních, jižních či východních Čechách – stejně jako ohromné skrývky v Podkrušnohoří nová

pohřebiště nezjistily. Zřejmě nezbývá než souhlasit s V. Vokolkem (1993, 87), že většina žárových pohřebišť z doby římské již podlehla intenzivní orbě. Zachyceny bývají nanejvýš ojedinělé hroby. O to cennější je výzkum rozsáhlého pohřebiště z mladší a pozdní doby římské v Opočně u Loun, který provedla v letech 1978–88 I. Pleinerová (1995). Zcela unikátní jsou mimořádně bohaté kostrové mladořímské hroby objevené v Berouně-Závodí (Břicháček 1981) a v Soběsukách (Blažek 1995).

Bádání o době římské v okolních zemích

Na tomto místě je nutné zmínit alespoň některé významné shrnující zahraniční práce, jejichž výsledky podstatně ovlivňují i naše bádání.

Zcela zásadní počín představuje shromáždění základních poznatků o době římské ve střední a severní Evropě v nové edici Hoopsova lexikonu germánských starožitností – *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, který vycházel v letech 1974 až 2007. Autoricky se na něm podílely desítky badatelů z mnoha zemí, včetně českých. Většina z 35 dílů vyšla po roce 1990, a přináší tedy aktuální poznatky o germánské společnosti od pravěku po raný středověk. Encyklopedie obsahuje také četná hesla věnovaná např. přírodnímu prostředí, klimatu, geografii, demografii apod. Nechybějí podrobné informace o římských dějinách, provinciích, antických písemných pramenech atd. Velmi cenné jsou soupisy literatury u každého hesla.

Značný význam pro naše území mají práce hodnotící moravské nálezy, především *Pravěké dějiny Moravy* (Podborský ed. 1993), v nichž shrnul poznatky o době římské a stěhování národů J. Tejral. Z dalších prací je nutné vyzdvihnout rozsáhlou monografii hodnotící v širokých evropských souvislostech královskou hrobku z Mušova (Peška – Tejral eds. 2002) a zpracování moravských sídlišť z doby římské (Droberjar 1997a). Výsledky výzkumů sídlištních situací v Mušově v polohách Hradisko (Burgstall) a Neurissen mohou mít značný význam pro poznávání dějin českého území, zvláště v souvislosti s římským vojenským tažením proti Marobudovi v r. 6 po Kr., popř. i markomanskými válkami (např. Bálek – Šedo 1996; Komoróczy 2006).

Důležité informace poskytuje i dvojdílná syntéza *Die Germanen* vydaná B. Krügerem (1976–1983), která si všímá i českých nalezišť a nálezů. O mimořádném významu českého materiálu pro studium doby římské svědčí četná zahraniční zpracování nálezů z Čech (např. Capelle 1971; Köhler 1975a; 1975b; Krüger ed. 1976–1983; Peschel 1978a; Lichardus 1984; Godłowski 1992; Rieckhoff 1995; Völling 2005 atd.).

Zásadní příspěvky pro poznání oblastí majících v době římské úzký vztah k Čechám představují práce věnované germánskému osídlení v Pomohani, Bavorsku a Durynsku (Pescheck 1978; Peschel např. 1978a;

1978b; 1981; 1991; Rieckhoff 1995; Völling 1995; 2005), v podhůří Harzu (Seidel 2006) a na území Polska (Pazda 1980; Dąbrowska 1988; Gurba – Kokowski eds. 1994; Kokowski 2005). Úzký vztah k našemu prostoru má pochopitelně líčení vývoje území dnešního Rakouska v letech 15 př. Kr. až 378 po Kr. (Gassner – Jilek – Ladstätter 2002). Důležité jsou rovněž monografie o nejbližších římských provinciích (Norikum: Fischer 2002; Raetie: Dietz – Fischer 1996; Czysz – Dietz – Fischer – Kellner 2005; Panonie: Mócsy 1992), včetně obecného úvodu do archeologie římských provincií (Fischer ed. 2001). Zajímavý shrnující pohled na vztahy Keltů a Germánů k Římské říši v evropských souvislostech přináší monografie P. S. Wellse (1999).

Z archeologických výzkumů, které se výrazně dotýkají interpretace římského tažení proti Marobudovi v r. 6 po Kr., je nutno zmínit především objev augustovského vojenského tábora u Marktbreitu v Pomohani (Pietsch – Timpe – Wamser 1991).

Zařadit české nálezy do širšího evropského kontextu umožňují sborníky z mezinárodních konferencí o době římské (Asskamp – Berke eds. 1991; Tejral – Pieta – Rajtár eds. 1995; Tejral – Friesinger – Kazanski eds. 1997; Leube ed. 1998; Tejral – Pilet – Kazanski eds. 1999; Fischer – Precht – Tejral eds. 1999; Tejral ed. 1999; Schlüter – Wiegels eds. 1999; Biegert – v. Schnurbein – Steidl – Walter eds. 2000; Haffner – v. Schnurbein eds. 2000; Hüsen – Irlinger – Zanier eds. 2004; Łuczkiwicz – Gładysz – Juścińska – Juściński – Niezabitowska – Sadowski eds. 2005). Důležité studie o markomanských válkách přináší rozsáhlý sborník z konference na toto téma, kde

lze najít další literaturu (Friesinger – Tejral – Stuppner eds. 1994). Vítané shromáždění informací o středoevropské době římské a době stěhování národů představují sborníky vydané k jubileím předních badatelů J. Tejrala (Bouzek – Friesinger – Pieta – Komoróczy eds. 2000) a T. Kolníka (Kuzmová – Pieta – Rajtár eds. 2002; viz též *Slovenská archeológia* 48/2001). Praktickou pomocí představují i katalogy rozsáhlejších výstav, které přinášejí aktuální souhrny poznatků a literatury k době římské (např. Busch ed. 1995; Wamser ed. 2000; Jørgensen – Storgaard – Gebauer Thomsen eds. 2003; Kokowski – Leiber eds. 2003; Hummer ed. 2006).

Z historických prací má pro nás zásadní význam zhodnocení nejstarších písemných pramenů vztahujících se k Labi (Deiningner 1997; Johne 1998; 2006) či shrnutí a vyhodnocení historických zpráv o sousedním Pomohani v době římské (Timpe 1978). Důležité jsou rovněž práce vrhající nové světlo na římskou politiku ve střední Evropě na přelomu letopočtu (např. Dobesch 1985; Wolters 1990; 2008; Deiningner 2000; Kehne 2002; 2006).

Z hlediska dějin bádání o době římské, resp. o germánských památkách, je zajímavá práce I. Wiwjorry (2007), která mapuje počátky tzv. germánské archeologie i antropologie, sleduje vývoj bádání o nejstarších Germánech a jeho vztah k soudobým ideologiím nejen v Německu, ale i ve Skandinávii a dalších evropských zemích. Práce objasňuje vznik a rozšíření konceptů germánské antropologického typu či tzv. nordické rasy zneužité později ve 20. století nacisty (srov. Beck ed. 1999).

3 Starší doba římská*

Vladimír Salač

3.1 HLAVNÍ PRAMENY

3.1.1 Archeologické prameny

1. DOBŘICHOV-PIČHORA (okr. Kolín)

V katastru se nacházejí dvě významná pohřebiště v polohách Pičhora a Třebická. Do starší doby římské spadá pohřebiště na Pičhoře, které bylo na ostrožně nad říčkou Výrovkou objeveno v roce 1896. Jeho výzkum provedl J. Waněk pod dohledem J. L. Píče. Bohužel hroby nebyly dokumentovány ani nebyl pořízen celkový plán. Rovněž lidské kosti, resp. obsahy uren, případně jámových hrobů, nebyly zpravidla sbírány. J. Waněk zachytil 131 žárových hrobů, z nichž bylo 82 v keramických popelnicích a 6 v bronzových nádobách. Do první světové války byly nalézány další pohřby. Dnes je rekonstruovatelných 160 hrobových celků. Usuzuje se, že převažovaly hroby popelnicové. Milodary byly většinou uloženy přímo v popelnicích. Na jihojihozápadním okraji pohřebiště se vyskytla kumulace pěti hrobů s popelem v bronzových nádobách. Analýzy dochovaných kosterních pozůstatků dokládají pohřbívání mužů, žen i dětí. Dle E. Droberjara převažují hroby se středně bohatou až bohatou výbavou, chudých pohřbů je málo. Nelze však zcela vyloučit, že chudé jámové hroby nemusely být při výzkumu vždy registrovány. Na pohřebišti tvoří 22 % hroby s výzbrojí, které většinou obsahují i římské importy. Některé z hrobů E. Droberjar označuje za vysloveně bohaté a domnívá se, že by mohlo jít o pohřby členů Marobudovy družiny (např. hroby I–VI). Pohřebiště poskytlo množství keramických nádob, ale i importované nádoby bronzové (cedníky, kotle, konvice, mísy, naběračky, vědra apod.) či stříbrné, dále kování picích rohů, četné ozdoby, především železné, bronzové, mosazné a vzácně i stříbrné spony, bronzové i kostěné jehlice, přezky a kování opasku. Vyskytlo se dále toaletní náčiní (hřebeny, pinzety, břitvy, zrcadla), hrací předměty i kování dřevěných schránek. Samostatnou kategorií nálezů představují zbraně, především meče (většinou deformované) domácí i římské provenience, pochvy, kopí, šipky, součásti štítů. Nalezeny byly rovněž předměty denní potřeby a nářadí – nůžky, brousíky, přesleny, očílky, nože, jehly, šidla. Ve třech hrobech náležely k inventáři i medvědí drápy, v pěti se vyskytly kousky pryskyřice. E. Droberjar da-

tuje nejstarší horizont pohřebiště do stupně Ř B1a, tedy do prvních desetiletí nového letopočtu, a řadí do něj 61 hrobů. Do následujícího horizontu Ř B1b (ca 2. čtvrtina 1. stol. po Kr.) spadá 25 hrobů, 55 hrobů nelze zařadit blíže než do stupně Ř B1. Poté pohřebiště ztrácí na významu, do stupně Ř B2 je možné datovat pouze 19 hrobů. Nejmladší pohřby pocházejí ze samotného závěru starší doby římské (Ř B2/C1). Přibližně v době, kdy se na Pičhoře přestává pohřbívát, byla založena nekropole v poloze Třebická. Na severozápadním úbočí výšiny Pičhora zhruba ve vzdálenosti 800 m bylo zjištěno současné sídliště.

Lit.: Píče 1897; 1905; Droberjar 1999a; Vokolek – Jílek 2008.

2. DUB-JAVORNICE (okr. Prachatice)

Sídliště využívané v době laténské i v časně době římské. Zhloubený sídlištní objekt 1/99 (přl. 4: 4) obsahoval 578 keramických zlomků se shodným podílem keramiky pozdně laténské a keramiky stupně Ř A. Ve výplni byly nalezeny tři pozdně laténské běhouny rotačních mlýnků, železná sekera s tulejí, přesleny, závaží ke tkalcovskému stavu a skleněný korál. Dle P. Zavřela spadá objekt do přechodného horizontu LT D1/D2, resp. LT D1/Ř A. Objekt samotný mělo zbudovat ještě původní pozdně laténské obyvatelstvo, v závěru existence objektu či jen krátce po jeho opuštění se na lokalitě již vyskytla nová kultura stupně Ř A.

Lit.: Zavřel 1999; 2006a; 2006b; Parkman – Zavřel 2003.

3. HODYNĚ (okr. Plzeň-sever)

Dosud jedině publikované sídliště ze starší doby římské z Plzeňska. V letech 1964–65 zde byly prozkoumány dvě polozemnice a několik dalších sídlištních objektů. Jedna z polozemnic měla typické rozmístění kúlů do šestiúhelníku a bylo v ní zjištěno i ohniště. Sídliště lze datovat do stupně Ř B2.

Lit.: Motyková-Šneidrová 1966.

4. KADAŇ-JEZERKA (okr. Chomutov)

Ze sídliště starší doby římské byly prozkoumány tři zhloubené chaty, které obsahovaly keramiku stupňů Ř A a B1. Dvě z chat měly konstrukci s dvěma kúly ve středech kratších stran, která je typická pro laténské

* Tato kapitola (3.2–6, 3.8–9) vznikla v rámci projektu reg. č. 404/07/1652, který podporovala Grantová agentura České republiky.

období, stejně jako orientace V–Z, ve výplních se našla kromě keramiky doby římské i pozdně laténská keramika. O něco mladší třetí chata měla čtvercový půdorys se šesti kůly po obvodu. Na ploše skrývky bylo objeveno i 33 hutnických pecí se zahluobenou nístějí, mnohé další však skrývka zničila. Nalezen byl římský prsten se skleněnou gemou s vyrytým čtyřsprežím.

Lit.: *Kruta 1972*.

5. KYJICE (okr. Chomutov)

Rozsáhlé skrývky prováděné v souvislosti s těžbou uhlí odkryly na zhruba 30 ha celkem 540 objektů z polykulturního sídliště (obr. 2). Výzkum prokázal kromě pravěkých, mj. laténských objektů i sídliště z doby římské s rozsáhlou železářskou produkcí. Prozkoumány byly polozemnice, většinou se šestikůlovou konstrukcí, a několik desítek železářských objektů, zpravidla jam, do jejichž stěn byly vestavěny pece se zahluobenou nístějí. Sídliště dosud nebylo zpracováno, přesto je zřejmé, že dokládá zbudování osady doby římské v prostoru před-

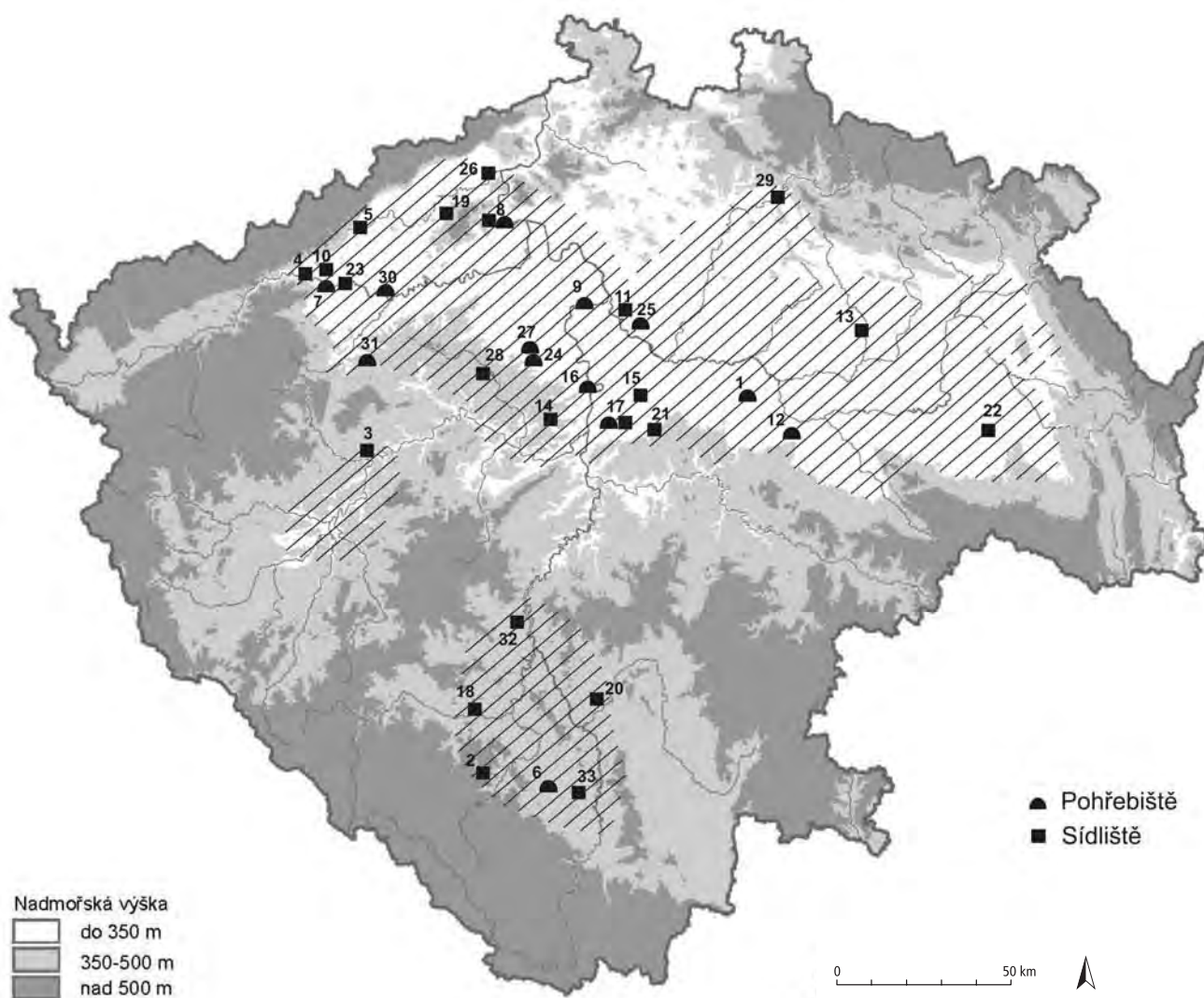
chozího sídliště laténského. Doloženo je osídlení ze starší doby římské, existence osady v mladších časových úsecích není jasná.

Lit.: *Smrž 1981*.

6. LÉKAŘOVA LHOTA (okr. České Budějovice)

Na severním okraji obce se nacházelo žárové pohřebiště ze starší doby římské. První hrob, který prozkoumal v r. 1942 I. Borkovský, obsahoval tzv. plaňanský pohár sloužící jako popelnice, dvě opasková kování, břitvu, kopí, nůž a další kovové předměty. Kromě toho byly zjištěny patrně další tři prosté jámové pohřby. V letech 1952 a 1960 byly zachráněny další čtyři popelnicové hroby, které rovněž obsahovaly keramiku stupně Ř A a kovové milodary včetně zbraní a spon pozdně laténského typu. Všechny hroby s výbavou lze datovat do stupně Ř A, nápadný je vysoký počet zbraní – zjištěny byly minimálně ve třech hrobech.

Lit.: *Borkovský 1942; Dubský 1956; Motyková-Šneidrová 1963a; Zavřel 1999*.

Obr. 1: Starší doba římská: rozsah osídlení a významná naleziště. Číslování lokalit odpovídá soupisu v této kapitole.

Obr. 2: Kyjice (okr. Chomutov). Plánek naleziště. Podle Velimský 1986.

7. LOMAZICE (okr. Chomutov)

Na žárovém pohřebišti z doby římské zkoumaném V. Krutou v r. 1967 v souvislosti s výstavbou Nechranické přehrady bylo zachyceno 30 popelnicových žárových hrobů. Dosud nezpracované a nezveřejněné pohřebiště bylo využíváno především ve starší době římské (plaňanský pohár), i když z něj má pocházet i mince ze 4. stol. po Kr. Na pohřebišti se našlo nápadné množství římských importů, včetně vzácně se vyskytujícího meče. Nedaleko bylo zjištěno i starořímské sídliště.

Lit.: nepublikováno.

8. LOVOSICE (okr. Litoměřice)

V prostoru města se nachází několik desítek nalezišť z doby římské (obr. 3, příl. 2). První z nich byla zkoumána již na konci 19. stol. J. Matiegkou a R. v. Weinzierlem. Za zmínku stojí bohatý kostrový hrob s římskými importy objevený v r. 1937 na lovosickém náměstí. Z prostoru města byly při nejrůznějších stavebních akcích získávány kolekce sídlištní keramiky, které umožňují spolu s průzkumy provedenými v 90. letech při rozvodu plynu ve městě vymezit osídlení z doby římské v délce ca 1 km. Těžiště sídliště se patrně nacházelo při soutoku Labe s říčkou Modlou v prostoru předchozího laténského výrobního a distribučního centra. Většina nálezů spadá do starší doby římské, avšak právě

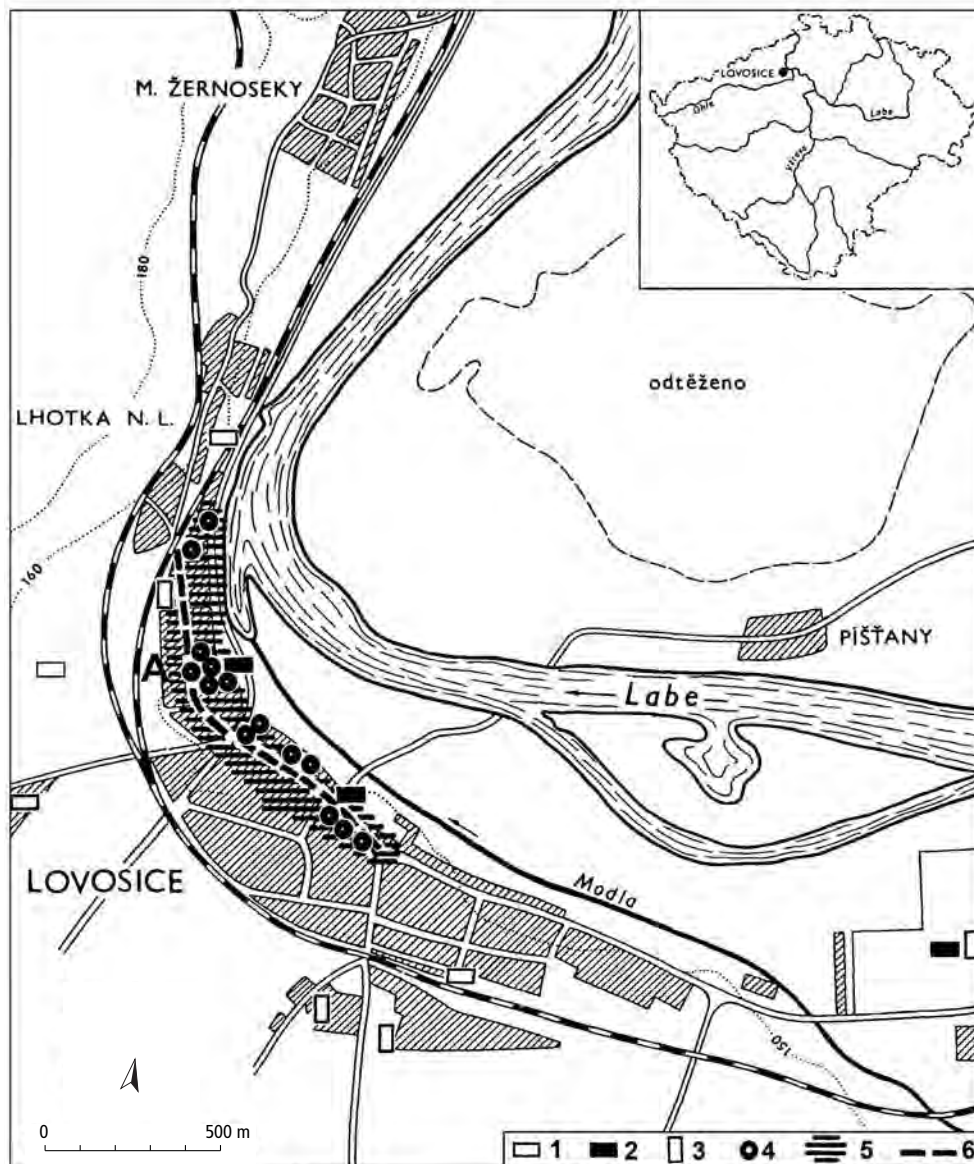
při ústí Modly prokázal v l. 1980–87 a 1996 výzkum v Resslerově ulici také intenzivní osídlení v mladší době římské, některé nálezy lze datovat až do doby stěhování národů. Výzkum zjistil husté osídlení od stupně Ř A, ve kterém vznikly kulturní vrstvy nasedající přímo na pozdně laténská souvrství. Tyto vrstvy obsahují keramiku grossromstedtského horizontu i keramiku pozdně laténskou. Celkově dosahují vrstvy z doby římské mocnosti 40–60 cm. Kromě chat a jiných zahluobených objektů byly minimálně na třech místech zjištěny i hutnické železářské pece. Z výzkumů v Resslerově ulici pochází velké množství keramiky, několik spon, kadlub na odlévání jehlic a další sídlištní materiál. Nalezeny byly římské importy: zlomky terry sigillaty, římsko-provinciální užitková keramika (příl. 7: 1), noricko-panonská spona. Velmi cenné jsou analýzy rostlinných makrozbytků z těchto výzkumů.

Lit.: Motyková-Šneidrová 1963a; 1967; Pleiner – Salač 1987; Salač 1988; 1989; 2000; v. Carnap-Bornheim – Salač 1994; Čulíková 2008; Petrlíková – Beneš 2008.

9. LUŽEC NAD VLTAVOU (okr. Mělník)

Na vltavské terase v západní části katastru obce byly v pískovně zjištěny hroby z pozdní doby kamenné, doby římské a stěhování národů. Těžba zprvu probíhala bez dozoru archeologa a patrně zničila značné množství

Obr. 3: Lovosice (okr. Litoměřice). Naleziště z doby římské a stěhování národů. 1 žárové hroby z doby římské; 2 kostrové hroby z doby římské; 3 kostrové hroby z doby stěhování národů; 4 sídlištní nálezy z doby římské zjištěné v 80. a 90. letech 20. stol.; 5 předpokládaný rozsah osídlení ve starší době římské; 6 rozsah osídlení ze starší doby římské doložený výzkumem při stavbě plynovodu. A – oblast výzkumů v Resslově ulici. Podle *Salač 2000*, doplněno.

pohřbů. V letech 1955–56 byl prozkoumán ca 1 ha plochy, ovšem i zde mohlo dojít ke zničení určitého množství hrobů. Celkový počet 46 zachráněných žárových pohřbů z doby římské je nutno chápat jako minimální. Ze 37 antropologicky určených pohřbů bylo 24 mužských, 10 ženských a 3 dětské. Hroby nevytvářely skupiny dle pohlaví. Nalezeno bylo množství keramických nádob, importované bronzové nádoby, zbraně, ostruhy, části štítů, nástroje, ale i hřebeny, spony a součásti oděvu. Nálezy umožňují rozčlenit trvání pohřebiště do tří časových horizontů. Nejstaršímu náleží jediný hrob bojovníka a lze jej řadit do počátku stupně Ř B1, druhý horizont spadá do mladší části stupně Ř B2, nejmladší horizont na něj časově navazuje a lze jej řadit na počátek stupně Ř C1. Jde o jedno z nejvýznamnějších českých pohřebišť z druhé poloviny 2. stol. po Kr.

Lit.: *Kytlicová 1970*.

10. LUŽICE (okr. Chomutov)

Na polykulturním sídlišti se vyskytovaly laténské objekty stupňů LT B–D, objekty z doby římské (Ř A a B1), dále ze stěhování národů a z časně slovanského období. Polozemnice č. 9 (obr. 15: 4) měla konstrukci s trojicemi kúlových jam v kratších stěnách, na dně objektu byly zachyceny další jámy a jamky a ohniště na úrovni podlahy. Výplň obsahovala neobvykle vysoký počet střepů – 2796 ks. V keramickém souboru byla zastoupena pozdně laténská keramika i keramika ze samého počátku doby římské, v malém množství se vyskytla i keramika przeworské kultury. Střepy všech tří skupin byly rovnoměrně rozptýleny ve výplni, ve které se našla i spona Beltz varianta J, zlomek železné spony s prohnutým lučíkem, zlomky skleněného a bronzového náramku a další drobné nálezy. Dům byl datován na přelom stupňů LT D1/Ř A a interpretován jako objekt,

během jehož existence, tj. od jeho vybudování až po zaplnění, proběhla kulturní změna od kultury pozdně laténské ke kultuře časné doby římské.

Lit.: *Salač 1995; 1996.*

11. MLÉKOJEDY (okr. Mělník)

Sídliště na břehu labského ramene ze starší doby římské bylo postupně ničeno těžbou písku, záchranný výzkum K. Motykové na ploše ca 500 × 200 m zachytil v letech 1972–76 zhruba 40 polozemnic (obr. 4; příl. 4: 1, 2). Ve většině případů se jednalo o chaty s typickou šestiúhlovou konstrukcí. Na ploše bylo prozkoumáno 15 železářských pecí se zahloubenou nístějí, 5 pecí zatím nejasného účelu vyložených kameny, přes 140 dalších sídlištních objektů včetně pícek, zásobních jam a žlabů a dále četné kúlové jamky, zřejmě pozůstatky nadzemních staveb. Výzkum poskytl značné množství keramiky, spony pozdně laténské konstrukce, včetně spony lžičkovité, a dále sponu typu Aucissa. Získán byl i početný osteologický materiál. Dle předběžného hodnocení bylo sídliště minimálně dvoufázové, přičemž starší fáze by náležela stupni Ř A, mladší stupni Ř B1. Je velmi pravděpodobné, že obyvatelé tohoto sídliště pohřbívali na nedalekém pohřebišti, které se uvádí pod lokalitou Tišice, ač i ono leží v katastru Mlékojed (příl. 3: 1).

Lit.: *Motyková 1981a; 2006a; Peške 1994.*

12. NEBOVIDY (okr. Kolín)

Do první světové války bylo v místní pískovně prozkoumáno minimálně 10 žárových hrobů, získány byly

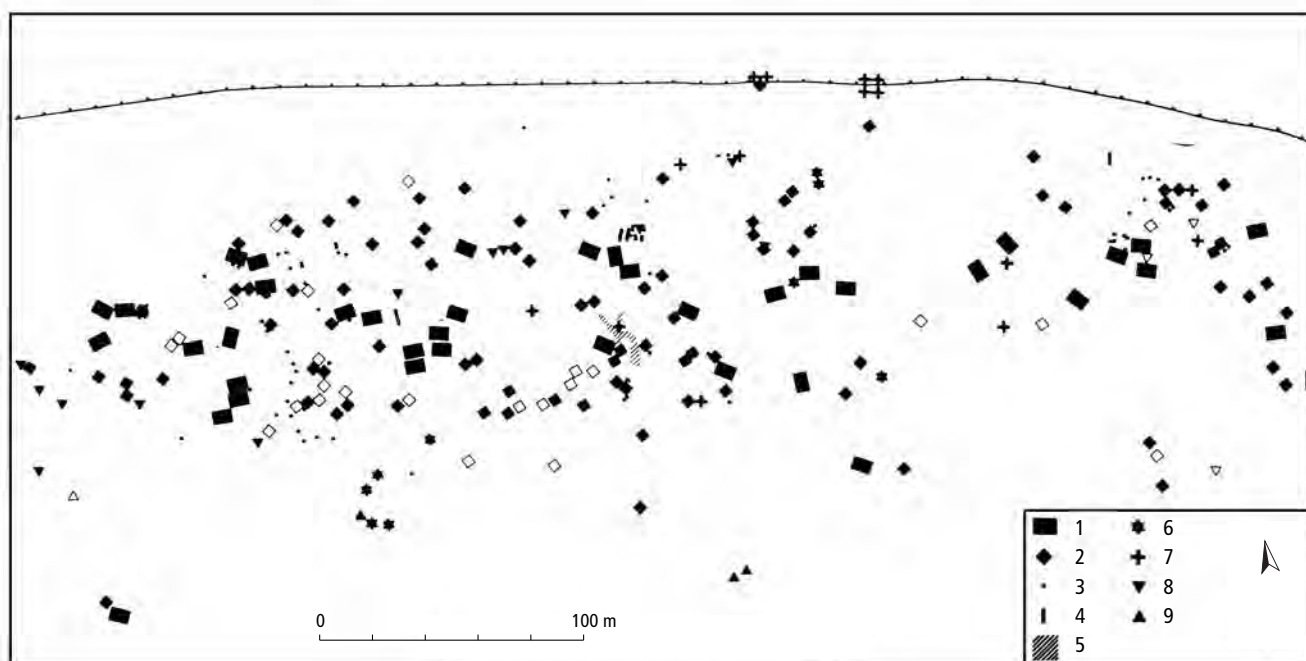
i předměty z dalších zničených hrobů: keramika, spony, zlomky bronzových nádob, pasové zápony, kování opasků, skleněné a jantarové korálky, kopí, nože. Datování nálezů prokazuje, že jde o pozůstatky pohřebiště, na kterém se pohřbívalo po celou starší dobu římskou. Staré varianty spon s prohnutým lučíkem datují počátky pohřebiště do samých počátků doby římské v Čechách.

Lit.: *Dvořák 1919; 1936; Motyková-Šneidrová 1963a; 1967.*

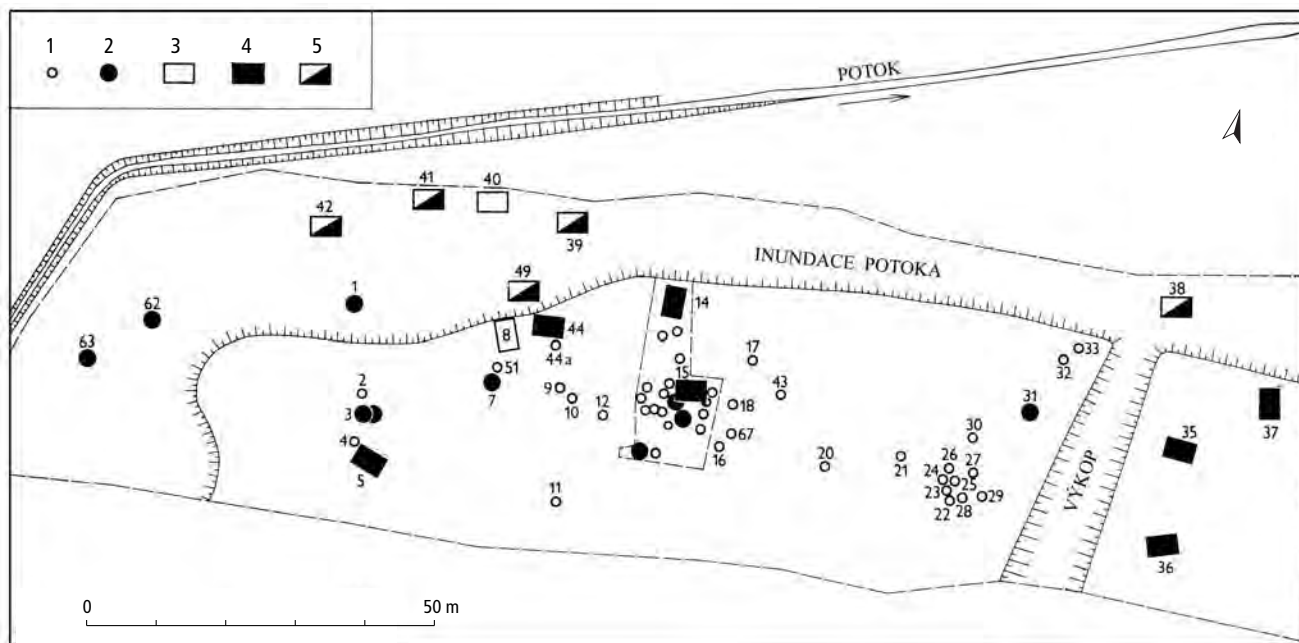
13. NOVÝ BYDŽOV-CHUDONICE (okr. Hradec Králové)

Sídliště z doby římské se rozprostírá na místě předchozí pozdně laténské osady na břehu řeky Cidliny. Prostor byl zkoumán již od počátku minulého století (např. A. Stocký v letech 1907, 1913), nejrozsáhlejší výzkum uskutečnila A. Rybová v letech 1960–61. Ve vývoji sídliště od doby laténské představuje osídlení ze stupně Ř A dle autorky výzkumu jeho V. a především VI. fázi. V V. fázi byly rekonstruovány tři relativně rozsáhlé nadzemní stavby a několik jam (obr. 20). Datování staveb do stupně Ř A je však pro sporadický výskyt takto datovatelné keramiky nejisté. Prokazatelněji lze datovat pouze zahloubené jámy. Většina keramiky pochází ze sídlištních vrstev, které zřejmě tvoří rozorané obsahy mělce zahloubených či povrchových objektů. Přímou v prostoru výzkumu (ca 2400 m²) nebylo osídlení z následujících stupňů doby římské zjištěno, z katastru obce je však známé.

Lit.: *Rybová 1964.*

Obr. 4: Mlékojedy (okr. Mělník). Plán sídliště ze starší doby římské: 1 polozemnice; 2 jáma; 3 kúlová jáma; 4 žlábek; 5 kulturní vrstva; 6 velká jáma vyložená kameny; 7 železářská pec; 8 ohniště nebo pec s kamenným obložením; 9 ohniště nebo zbytky pece. Prázdná značka – silné porušení. Podle *Motyková 2006a.*

Obr. 5: Ořech (okr. Praha-západ). Část starořímského sídliště zachycená při výzkumech v letech 1977–80: 1 kúlová jamka; 2 jáma; 3 zahloubený sídlištní objekt; 4 zahloubená hutnická dílna prozkoumaná; 5 zahloubená hutnická dílna částečně prozkoumaná. Podle Motyková – Pleiner 1987.

14. OŘECH (okr. Praha-západ)

Část sídliště ze starší doby římské byla zachycena při záchranném výzkumu v l. 1977–80 (obr. 5). Některé objekty byly poničeny výkopy, přesto se podařilo prozkoumat polozemnice a především hutnické dílny – zahloubené objekty, do jejichž stěn byly zabudovány železářské pece se zahloubenou nístějí (obr. 28–29). V některých jámách se vyskytoval nápadně vysoký počet pecí – sedm až patnáct, což je vysvětlováno jako vícefázové využití dílenského prostoru. Výzkum poskytl množství technologických stop – strusky, dyznové cihly apod., což spolu s vynikajícím zachováním některých dílen umožnilo R. Pleinerovi rekonstruovat postup výroby. Počátky sídliště spadají do stupně Ř A a jeho trvání lze sledovat až do stupně Ř B2.

Lit.: Motyková – Pleiner 1987.

15. PRAHA-BĚCHOVICE (Praha 9)

Ze sídliště ničeného těžbou písku v 60. a 70. letech minulého století se podařilo prozkoumat J. Zadákovi a S. Venclovi 26 objektů, resp. jejich částí. Zřejmě se jednalo pouze o západní či severozápadní okraj rozsáhlejšího sídliště z doby římské. Podstatnou část objektů představovaly polozemnice, které se vyskytly minimálně osmkrát. Výplně objektů poskytl množství keramického materiálu, který má z chronologického hlediska pozoruhodně jednotný charakter stupně Ř A. Toto datování podtrhuje i výskyt spony s prohnutým lučičkem a spony typu Alesia (obr. 45). Sporadický výskyt laténské keramiky signalizuje blízkost laténského

sídliště, objekty se silnou příměsí laténské keramiky však zachyceny nebyly.

Lit.: Venclová 1975.

16. PRAHA-BUBENEČ (Praha 6)

V r. 1929 byl v Terronské ulici objeven kostrový hrob, který obsahoval (minimálně) keramickou nádobu, tři spony s očky, železné nůžky, bronzovou přezku z opasku a kousek pryskyřice. V roce 1942 byl v blízké Albánské ulici zjištěn další kostrový hrob s kamenným závalcem, z jehož výbavy se dochovala keramická nádoba, bronzová mísa, spona s očky, norická spona, přezka a kování z řemene. Při stavbě v r. 1948, poblíž hrobu z r. 1929, byl objeven bohatý kostrový hrob, jehož výzkum provedl B. Novotný. Hrob o rozměrech ca 320 × 240 cm a hloubce 120 cm obsahoval kostru muže v natažené poloze na zádech, s hlavou směřující k JZ. Na špatně dochované kostře byla nalezena kování ze dvou opasků, šest spon (s očky, norické, vendická), dále drobná kování, dvě bronzové ostruhy a 25 bílých oblázků, patrně hracích kamenů. Hrobová komora obsahovala i keramickou nádobu a nádoby bronzové (pánev, mísa, patera, konvice). Hroby nejspíše vytvářely původně jedno pohřebiště. Velmi bohaté výbavy s četnými importy ukazují na vysoké společenské postavení zemřelých. Hroby lze datovat do stupně Ř B1.

Lit.: Novotný 1949; 1955.

17. PRAHA-KŘESLICE (Praha 10)

Při záchranných výzkumech bylo v letech 2002–03 od-

kryto torzo sídliště ze starší doby římské s 16 objekty. Ve vzdálenosti ca 100 m západně od objektů byly zachyceny tři popelnicové hroby. Sídlištní nálezy datují autoři do sklonku stupně Ř A a počátku stupně B, hroby zařazují do stupně B1. Je zřejmé, že v případě sídliště i pohřebiště výzkum zachytil pouze jejich části. Přesto se jedná o vzácný příklad zjištění patrně nevelké osady a k ní náležejícího pohřebiště.

Lit.: *Beneš – Jiřík – Kypta 2006.*

18. PŘEŠŤOVICE (okr. Strakonice)

Sídliště, které na břehu Rovenského potoka zřejmě existovalo po celou dobu římskou, zkoumali ve 30. letech minulého století B. Dubský a J. Böhm. Výzkum zachytil minimálně dvě chaty a další zahloubené objekty, z jejichž výplní se dochovala domácí i importovaná keramika (terra sigillata, glazovaná mortaria) a dvě bronzové spony. Počátky datuje keramika (plaňanské poháry) do stupně Ř A, jeho trvání lze sledovat i v 1.–3. století po Kr., přičemž nechybějí ani mladší nálezy. Nedaleko se nachází rozsáhlé pohřebiště ze 4.–5. stol. po Kr.

Lit.: *Dubský 1937; 1949; Michálek 1999.*

19. RADOVESICE (okr. Teplice)

V prostoru laténského sídliště bylo zjištěno i několik

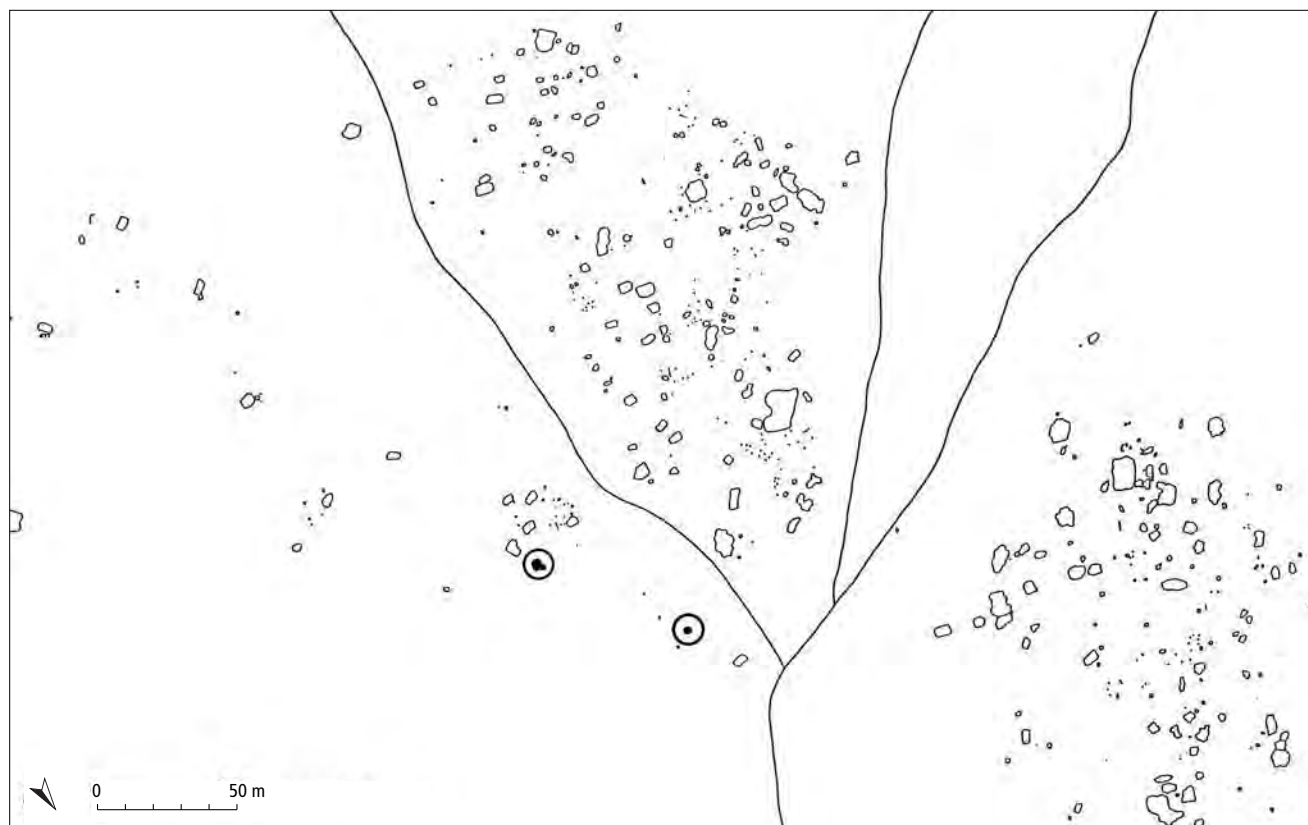
objektů, ve kterých se vyskytovala keramika s fasetovanými okraji, kterou lze řadit k przeworské kultuře (obr. 6). Autor výzkumu J. Waldhauser datuje tuto keramiku do tzv. laténsko-římského horizontu (LT D2). V keramických souborech chybějí jakékoliv projevy grossromstedtského horizontu. Nelze vyloučit, že objekty tohoto typu lze chronologicky vložit mezi pozdně laténský stupeň LT D1 a grossromstedtský horizont, tedy patrně na samý přelom stupňů LT D1/Ř A (LT D1/D2).

Lit.: *Waldhauser (ed.) 1993.*

20. RATAJE (okr. Tábor)

Polykulturní sídliště zjištěné povrchovou prospekci. Kromě jiného doloženo i osídlení z doby laténské a časně doby římské. Na sídlišti provedl P. Zavřel v letech 2007–08 cílený výzkum polozemnice ze stupně Ř A (příl. 4: 5a, b). Objekt bez zachycených kúlových jamek obsahoval mnoho set střepů grossromstedtské, ale rovněž pozdně laténské keramiky zhruba v poměru 1 : 1. Střepy obou kultur byly důsledně promíšeny v celé výplni od dna až po povrch narušený orbou. V různých místech výplně byly pozorovány nápadné shluky střepů, v nichž byly rovněž zastoupeny oba druhy keramiky. Jde o obdobnou situaci jako v Dubu-Javornici.

Lit.: nepublikováno.

Obr. 6: Radovesice (okr. Teplice). Objekty z přelomu doby laténské a římské (kroužky) na okraji pozdně halštatského a laténského sídliště. Podle *Waldhauser (ed.) 1993*, doplněno.

21. ŘÍČANY (okr. Praha-východ)

Při záchranném výzkumu laténského sídliště na břehu Říčanského potoka byly objeveny i železářské hutnické dílny z doby římské. Jednalo se o zahloubené objekty, v jejichž stěnách byly zabudovány šachtice pecí se zahloubenou nístějí. Počet pecí v objektu kolísal od jedné do deseti. Celkem bylo zachyceno deset takovýchto objektů, resp. jejich částí, s 32 pecemi, z nichž 19 bylo prozkoumáno. Hutnické dílny poskytly relativně málo keramického materiálu, který umožňuje jen obecné datování do starší doby římské. Významné je zjištění, že na lokalitě se pro výrobu železa využívaly místní bahenní rudy.

Lit.: Kuna – Waldhauser – Zavřel 1989.

22. SLEPOTICE (okr. Pardubice)

Rozsáhlý výzkum polykulturního sídliště zjistil výrazné laténské i časné římské osídlení (příl. 3: 5a, b). Výzkum poskytl několik desítek objektů ze starší doby římské

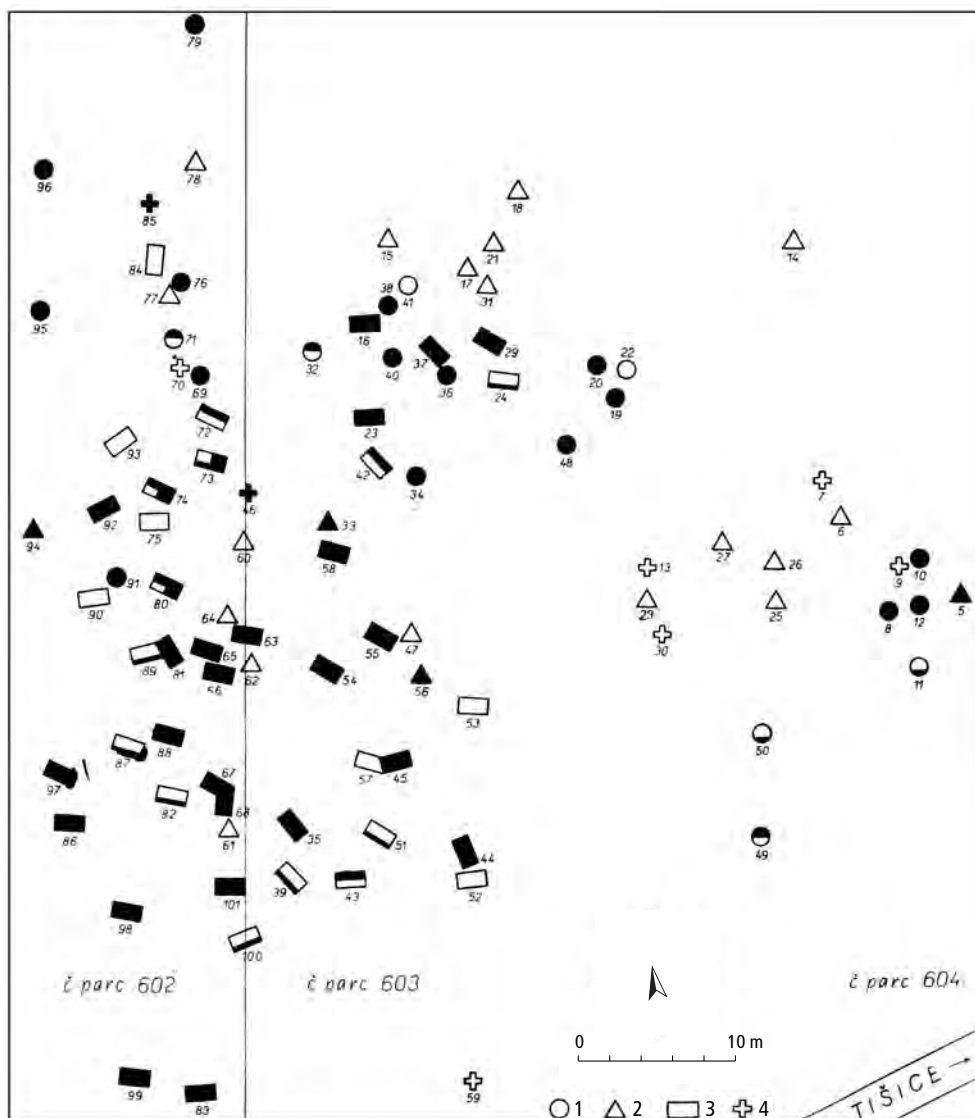
včetně kúlových staveb. Zjištěny byly i kostrové hroby z mladší doby římské.

Lit.: Beková – Droberjar 2005; Beková 2006.

23. SOBĚSUKY (okr. Chomutov)

Severně od obce na mírné vyvýšenině v meandru Ohře bylo v 80. letech minulého století prozkoumáno rozsáhlé polykulturní sídliště, v jehož prostoru se nacházely i pohřební areály několika pravěkých kultur. Naleziště bylo kromě jiných pravěkých období osídleno patrně bez výrazných časových proluk od pozdní doby halštatské po mladší dobu římskou, byť do mladší doby římské se hlásí pouze několik objektů a především bohatý ženský kostrový hrob. Starší době římské náleží více než 50 zahloubených objektů, z toho minimálně 25 polozemnic, nalezeny byly rovněž zásobní jámy, studny, tkalcovská dílna, hutnická pec i nadzemní kúlové stavby. Výzkum poskytl značné množství sídlištní keramiky i kolekci drobných kostěných a kovových nále-

Obr. 7: Tišice (okr. Mělník). Plán pohřebiště: 1 popelnicový hrob; 2 malý jámový hrob; 3 velký jámový hrob; 4 blíže neurčitelný hrob. Plná značka – žena, polovina značky černá – muž, třetina značky černá – dítě, prázdná značka – pohlaví neurčeno. Podle Motyková-Šneidrová 1963b.

zů. Osídlení z doby římské počíná stupněm Ř A a je otázkou, nakolik chronologicky navazuje na zdejší laténské osídlení. Vyznění sídliště v mladší době římské či dokonce v době stěhování národů zůstává zatím nejasné.

Lit.: *Holodňák 1991; Holodňák – Rulř – Salač 2000.*

24. STEHELČEVES (okr. Kladno)

Již od počátku 20. století bylo ve zdejší cihelně ničeno žárové pohřebiště z doby římské. V pozůstalosti A. Knora se zachovala dokumentace, která umožnila rekonstruovat 26 hrobů, 12 popelnicových a 14 jámových. Ne všechny předměty z celkem 228 dochovaných se k nim však podařilo přiřadit. Nálezový soubor tvoří: keramika, spony, bronzové a kostěné jehlice, stříbrný náramek, opaskové přezky a kování, meče jednosečné i dvouosečné, kopí, sekery, ostruha, břitva, nůžky, křesací souprava, skleněné korále, bronzové nádoby, kování picích rohů a další nálezy. Pohřebiště bylo původně nepochybně mnohem větší. Dle výbav lze usuzovat, že na něm byli pohřbíváni muži (bojovnické hroby), ženy i děti. Nálezy dokládají využívání nekropole od stupně Ř A po celý stupeň B až po počátek stupně Ř C1. V prostoru pohřebiště byla zjištěna i žároviště ohrazená čtyřúhelníkovými žlaby.

Lit.: *Motyková 1981b.*

25. TIŠICE (okr. Mělník)

Západně od obce prozkoumala K. Motyková v letech 1954–55 celkem 101 žárových hrobů, další tři zachránila I. Pleinerová (obr. 7). Odhaduje se však, že jde pouze asi o třetinu původního počtu. Převažují hroby jámové, které jsou buď menší kruhové (průměr do 40 cm), či větší obdélného půdorysu, a to až do rozměru hrobu kostrového (190 × 110 cm). V některých větších jamách byly kosti s popelem umístěny v rohu. Výzkum přinesl značné množství nálezů: keramiku, spony, kování opasků, jehlice, zlomky importovaných bronzových nádob, kování picích rohů, ale i kopí, břitvy, nože, sekáče, jehly, nůžky, šídla atd. Ke kuriozitám patří tři zlomky eneolitických kamenných nástrojů mezi milodary v hrobě č. 52. Mezi určenými uhlíky z pohřebních hranic převažuje dub, vyskytuje se však i habr, lípa, vrba, olše a jilm. Uhlíky z jehličnanů jsou naproti tomu výjimečné (borovice). Zvláštností jsou i hrudky pryskyřice nalezené ve dvou hrobech a třináct medvědích drápů v hrobě č. 72. Autorka výzkumu předpokládá pohřbívání ve třech prostorových skupinách, mezi kterými shledává chronologické odlišnosti. Skupiny se mají lišit různou formou hrobů i pohlavní a věkovou strukturou zemřelých. Vzhledem k tomu, že nelze přesně rekonstruovat nejvíce poničené plochy, i vzhledem k současné skepsi k určování pohlaví a především věku jedinců ze žárových pohřbů je nutno brát tyto závěry s určitou opatrností. Na pohřebišti je poměrně málo bojovnických hrobů. Zda je tomu tak proto, že jde o jedno

z nejstarších pohřebišť, nebo se jedná o následek zničení větší části hrobů, není zřejmé. Původně byly na pohřebišti shledávány K. Motykovou dva horizonty: Ř A a B1. Dnes se rozlišují tři časové vrstvy, ovšem ve stejném rozpětí Ř A–B1. Jde o jedno z mála českých pohřebišť, která mají silně zastoupený nejstarší horizont A, a lze je paralelizovat s pohřebištem v Großromstedtu, kde se ovšem začalo pohřbívat dříve. Tato nekropole bývá přisuzována sídlišti v nedalekých Mlékojedech. Ostatně samo pohřebiště se nachází v katastru Mlékojed, publikováno však bylo mylně pod katastrem Tišic.

Lit.: *Motyková–Šneidrová 1963b; Lichardus 1984.*

26. TRMICE (okr. Ústí nad Labem)

Na břehu řeky Bíliny zachytil záchraný výzkum M. Cvrkové a D. Kouteckého v 90. letech minulého století rozsáhlé polykulturní sídliště. Kromě objektů jiných kultur, v neposlední řadě laténské, bylo na dvou plochách zjištěno minimálně 158 zahloubených objektů z doby římské, z toho několik polozemnic. Na ploše se nacházely i četné železářské hutnické dílny s pecemi se zahloubenou nístějí. Naprostá většina nálezů i objektů patří do stupňů Ř A–B. Výzkum přinesl velký soubor sídlištní keramiky, množství strusky a kostí. V jednom z objektů byly nalezeny dvě spony s očky spolu se sponou typu Almgren 19, dále z výzkumu pocházejí tři norické výrazně členěné spony a bronzová jehlice.

Lit.: *Reszczyńska 2006; Reszczyńska – Cvrková – Blažek v tisku.*

27. TŘEBUSICE (okr. Kladno)

Na rozsáhlém a dlouhodobě zkoumaném žárovém pohřebišti bylo celkem zachyceno přes tisíc hrobů, minimálně několik desítek jich však bylo zničeno. Část hrobů ještě patrně zůstává v okrajových partiích nekropole nevyzvednuta. Původní počet hrobů lze zhruba odhadnout na 1100, což představuje jedno z největších starořímských pohřebišť ve střední Evropě. Většina hrobů byla prozkoumána do konce druhé světové války A. Knorem, ale i J. A. Jírou, V. Budinským-Kričkou a J. Pasternakem, čemuž odpovídá i dochovaná dokumentace a problémy se zhotovováním celkového plánu. Pouze ca 10 % hrobů bylo prozkoumáno s patřičnou dokumentací K. Motykovou v letech 1957 a 1962–63. Pohřebiště nebylo dosud zveřejněno ani vyhodnoceno. Dle předběžných údajů lze usuzovat, že jsou zde pochovány všechny složky populace: muži, ženy i děti. Někdy se usuzuje na určitou prostorovou diferenciaci dle pohlaví zemřelých. Kromě samotných hrobů byla zjištěna dvě větší a čtyři menší čtvercová ohrazení (obr. 58). Výskyt plaňanských pohárů naznačuje založení pohřebiště ve stupni Ř A, nicméně mezi dochovanými hroby je tento stupeň zastoupen mnohem slaběji než stupeň Ř B. Pohřbívání i v následujícím období (Ř C1) nelze zcela vyloučit.

Pohřebiště poskytlo tisíce nálezů, od keramiky až po vzácné importy zbraní, bronzových nádob, skla apod.

Lit.: *Motyková-Šneidrová 1963a; 1967; Motyková 1977; 2006b; Sakař 1970; Droberjar 2002a; Motyková – Droberjar v tisku.*

28. TUCHLOVICE (okr. Kladno)

V letech 1953–54 odkryl R. Pleiner část sídliště s železářskými tavicími i vyhrávacími pecemi. Záchranné výzkumy v 60. letech prováděné A. Knorem, K. Motykovou a J. Zemanem přinesly bohatou kolekci sídlištní keramiky, která umožňuje datovat sídliště do stupňů Ř A a B, nalezeny byly i zlomky Terry sigillaty, zlomek bronzové spony, přesleny a množství zvířecích kostí. Mimořádný druh nálezů představují díky příznivým půdním poměrům dochované dřevěné artefakty. Vedle užitkových předmětů (nádoby) a nářadí se jednalo především o stavební prvky: otesané trámy, prkna, kůly a kolíky, klíny apod. Unikátní je nález části dubového žebříku s třemi dochovanými příčkami.

Lit.: *Pleiner 1958; 1959; Dohnal 1970; Motyková-Šneidrová 1970.*

29. TURNOV (okr. Semily)

Na někdejší břehu Jizery se rozkládalo ve starší době římské sídliště. Celkem se podařilo prozkoumat 10 sídlištních objektů a 24 kůlových jamek: polozemnice se šestikůlovou konstrukcí, sýpka, zahloubená pec s mazanícovou kopulí, hlíník a blíže neinterpretovatelné jámy. Výzkum přinesl keramický soubor, který je dle autorů publikace chronologicky jednotný a lze jej datovat do stupně Ř B2. Zda se jedná o podstatnou část sídlištní jednotky, kterou autoři označují jako dvorec, či jen o torzo sídliště rozsáhlejšího, nelze na základě záchranného výzkumu s jistotou rozhodnout. Starší osídlení zjištěno nebylo. Nedaleko byl prozkoumán dvorec ze stupně Ř C (3. stol.), vzájemný vztah obou sídlišť zůstává nejasný.

Lit.: *Prostředník 1996; Droberjar – Prostředník 2004.*

30. TVRŠICE (okr. Louny)

Na počátku 20. století porušila stavba silnice polykulturní pohřebiště, jehož část prozkoumal A. Gerstenhöfer, který předal do muzea v Žatci inventáře padesáti hrobů z pozdní doby halštatské až časné doby laténské a z doby římské. Další hroby z nekropole jsou uloženy v muzeu v Teplicích a v Národním muzeu v Praze. Nepochybně jde o pouhé zbytky rozsáhlejší nekropole. Době římské lze přiřadit 31 hrobů, mezi nimiž převažují hroby popelníkové nad jámovými. Z určitelných hrobů i ze sběrů na lokalitě pochází kvalitní soubor nálezů: keramika, zlomky bronzových nádob, spony, opaskové zápony a kování, kopí, meče, nože, břitva, nůžky, ale i klíče a kování zámku apod. Na pohřebišti se nejspíše pohřbívalo po celou starší dobu

římskou, a to již od stupně Ř A (6 hrobů), přes slaběji zastoupený stupeň B1 (3 hroby) až po stupeň B2 s 10 hroby. Hrob datovatelný do stupně C1 naznačuje užívání pohřebiště i v následujícím období. Ve stejné poloze byl nalezen i kostrový hrob se dvěma sponami s očky, třemi bronzovými jehlicemi a další kostrový hrob bez nálezů, jehož datování je nejisté. Zhruba 300 m západně od pohřebiště je doloženo sídliště, jehož trvání v podstatě odpovídá existenci pohřebiště.

Lit.: *Motyková-Šneidrová 1963a; 1965b.*

31. VRBICE (okr. Rakovník)

V letech 1897–98 zde bylo vyzvednuto minimálně 15 žárových popelníkových hrobů. Mezi nálezy vynikají římské spony s prohnutým lučičkem, noricko-panonská spona s křídélky na lučičku, zlomky bronzových nádob, kopí, břitvy, nože a nůžky. Nálezy lze datovat do stupně Ř B1, tj. do první poloviny 1. století po Kr. Zřejmě se jedná o část rozsáhlejší a déle trvající nekropole.

Lit.: *Motyková-Šneidrová 1963a.*

32. ZALUŽANY (okr. Příbram)

Jednotlivé objekty ze sídliště ze starší doby římské nacházejícího se jihozápadně od obce byly zkoumány B. Dubským a J. Böhemem již ve 20. a 30. letech minulého století. Nejrozsáhlejší výzkum zde provedla A. Rybová v letech 1958–59. Jde o jednu z mála lokalit, na které byly zjištěny nadzemní kůlové stavby (obr. 21), celkem jich bylo zachyceno 11. Ve dvou z těchto objektů bylo objeveno ohniště. Výzkum poskytl vedle keramiky také zlomek pozdně laténské spony, přesleny, kamenné brousky, ale i železářskou strusku. Menší výzkum zde provedl i J. Fröhlich v 70. letech.

Lit.: *Rybová 1961; Fröhlich 1987.*

33. ZLIV (okr. České Budějovice)

Plocha částečně zkoumaného sídliště ze starší doby římské byla využívána i na sklonku tohoto období. Osídlení počíná stupněm Ř A. V chatě 1/82, která tvarově i konstrukčně navazuje na laténské polozemnice, byl nalezen poměrně bohatý soubor keramiky grossromstedtského (plaňanského) horizontu. Výskyt několika pozdně laténských střepů signalizuje blízkost laténského sídliště. Celkem devět objektů pochází ze stupňů Ř A–B1, druhý časový horizont představují chaty a objekty až ze stupně Ř D1.

Lit.: *Zavřel 1985; 1989; 1990.*

3.1.2 Písemné prameny

Pro poznávání dějin české kotliny začínají hrát od posledního desetiletí př. Kr. významnou roli i prameny písemné. Níže uvedený soupis proto přináší v chronologické posloupnosti stručné charakteristiky autorů a jejich děl, která obsahují nejvíce informací o Ger-

autor	100	50	0	50	100	150	200
Caesar	100	44					
Strabon		64/63		po 23			
Velleius Paterculus			ca 19	po 30			
Plinius Starší			23/24	79			
Tacitus				ca 55	ca 120		
Suetonius				ca 70	ca 140		
K. Ptolemaios					ca 100	po 161	
Cassius Dio						ca 155	ca 235

Obr. 8: Antičtí autoři zpravující o Germánech a starší době římské ve střední Evropě. Plně – období života, čerchovaně – období zachycené v díle. Sestavil V. Salač.

mánech, Čechách a střední Evropě ve starší době římské (obr. 8).

Gaius Iulius Caesar (100–44 př. Kr.), římský vojevůdce, státník a spisovatel, je prvním, kdo podrobněji informuje o Germánech, se kterými přišel do styku nejen v Galii, ale i při taženích na jejich území za Rýnem. Především *Zápisky o válce galské* (*Commentarii belli Gallici* – dále zde jako *BG*) jsou významným zdrojem informací nejen o myšlení římských dobyvatelů a způsobech prosazování jejich zájmů, ale také o obyvatelích dobývaných území, tj. především o Keltech, v nemalé míře ovšem i o Germánech. Právě Caesar je považován za tvůrce etnografického pojmu Germáni a jeho náplně (k pojmům Germáni a *Germania* u antických autorů viz např. *Lund 1990; 1998; Scardigli 1998; Timpe 1998*; vše s další literaturou).

Caesar popisuje především vojenské konflikty s Germány, zvláště střet s Ariovistem, vůdcem germánských Svěbů, v roce 58 př. Kr. Tyto zprávy (*BG* 1,31–53) nám dávají nahlédnout do vztahů mezi Kelty a Germány i mezi samotným Ariovistem a Římem, do vojenské strategie, sociálního rozvrstvení a dalších stránek života Germánů okolo poloviny 1. stol. př. Kr. Další údaje se týkají především germánských kmenů v oblasti Rýna. Při líčení svých výprav do Germánie v letech 55 a 53 př. Kr. se Caesar zabývá výčtem kmenů, s jejichž příslušníky se setkal, a věnuje pozornost běžnému životu Germánů (*BG* 6,21–24), ale i krajině a zvěři (*BG* 6,25–28). Z našeho hlediska je významné, že k roku 58 př. Kr. nacházíme v Caesarově díle (*BG* 1,51,2) první zmínku o pozdějších obyvatelích Čech – Markomanech. Jsou uváděni jako účastníci germánského vpádu do Galie vedeného Ariovistem. Zajímavá je rovněž informace o Hercynském lese, Caesar (*BG* 6,25,1) odhaduje jeho

délku v poledníkovém směru na devět dnů cesty pro dobrého chodce bez zátěže. Od západu na východ měla cesta trvat celých 60 dní.

Strabon z Amaseie (64/63 př. Kr.–po r. 23 po Kr.), řecký historik a geograf, současník událostí souvisejících s kulturními, hospodářskými, etnickými i politickými proměnami střední Evropy na přelomu letopočtu. Ve svém díle o 17 knihách *Geografie* kromě jiného zaznamenává údaje o střední Evropě bezprostředně související s Čechami: líčí např. etnické poměry na Labi, zpravuje o Marobudovi. Uvádí rovněž název jeho sídla – Boiohaemum. Tento údaj lze uvést jako příklad časté záměny informací, posunů významu zpráv apod., ke kterým docházelo při jejich přenosu z daného území k autorovi. Významná je zpráva, že kmen Markomanů patřil ke kmenovému svazu Svěbů (7,1,3). Dílo je dokladem rychlého nárůstu vědomostí antických autorů o prostředí střední Evropy. Informace o Germánech přebíral Strabon ze starších (např. o Kimbrech referuje na základě Poseidonia) i soudobých autorů, čerpal ovšem i ze zpráv o vojenských taženích, nezřídka vyhledával očitě svědky událostí, o kterých se zmiňuje.

Velleius Paterculus (ca 19 př. Kr.–po r. 30 po Kr.), působil jako legát v legiích pozdějšího císaře Tiberia v Germánii, Panonii a Dalmácii. V této funkci se zúčastnil i římských vojenských akcí proti Germánům na počátku letopočtu. Tradičně se soudí (např. *Dobiáš 1964*, 99, pozn. 93; *Bálek – Šedo 1996*, 411; *Droberjar 2000*, 30), že se účastnil i tažení proti Marobudovi v r. 6 po Kr., a to v proudu, který vyrážel z Carnunta a kterému velel sám Tiberius. V té době ovšem zastával v Římě úřad *questora* (*Fehér – Kovács eds. 2003*, 60, pozn. 31), takže o jeho přímé účasti na této vojenské akci lze po-

chybovat (*Komoróczy 2006*, 155). Jeho dílo *Historiae Romanae ad M. Vinicium cons.* představuje kompendium celých římských dějin na podkladě starších autorů. Velleius Paterculus byl v letech 4–12 po Kr. často účastníkem událostí ve střední Evropě, které popisuje, a znal jistě velmi dobře zdejší realie. Proto má spis nenahraditelnou hodnotu pro poznávání dějin střední Evropy na přelomu letopočtu. Právě jeho údaje o Marobudovi a jeho panství, vztahu k impériu či o síle a organizovanosti jeho vojska (II, 108–109) tvoří základ historických interpretací osobnosti Marobuda a jeho říše. Novější historická bádání však stále častěji poukazují na skutečnost, že byl na líčení těchto akcí osobně zainteresován a jejich popisem sledoval své vlastní kariérní cíle, někdy zřejmě i na úkor objektivitu. Často se upozorňuje na snahu Velleia Patercula zveličovat a oslavovat zásluhy císaře Tiberia a naopak retušovat jeho neúspěchy, ke kterým tažení proti Marobudovi jistě patřilo (např. *Schmitzer 2000*; *Christ 2003*; *Kehne 2006*).

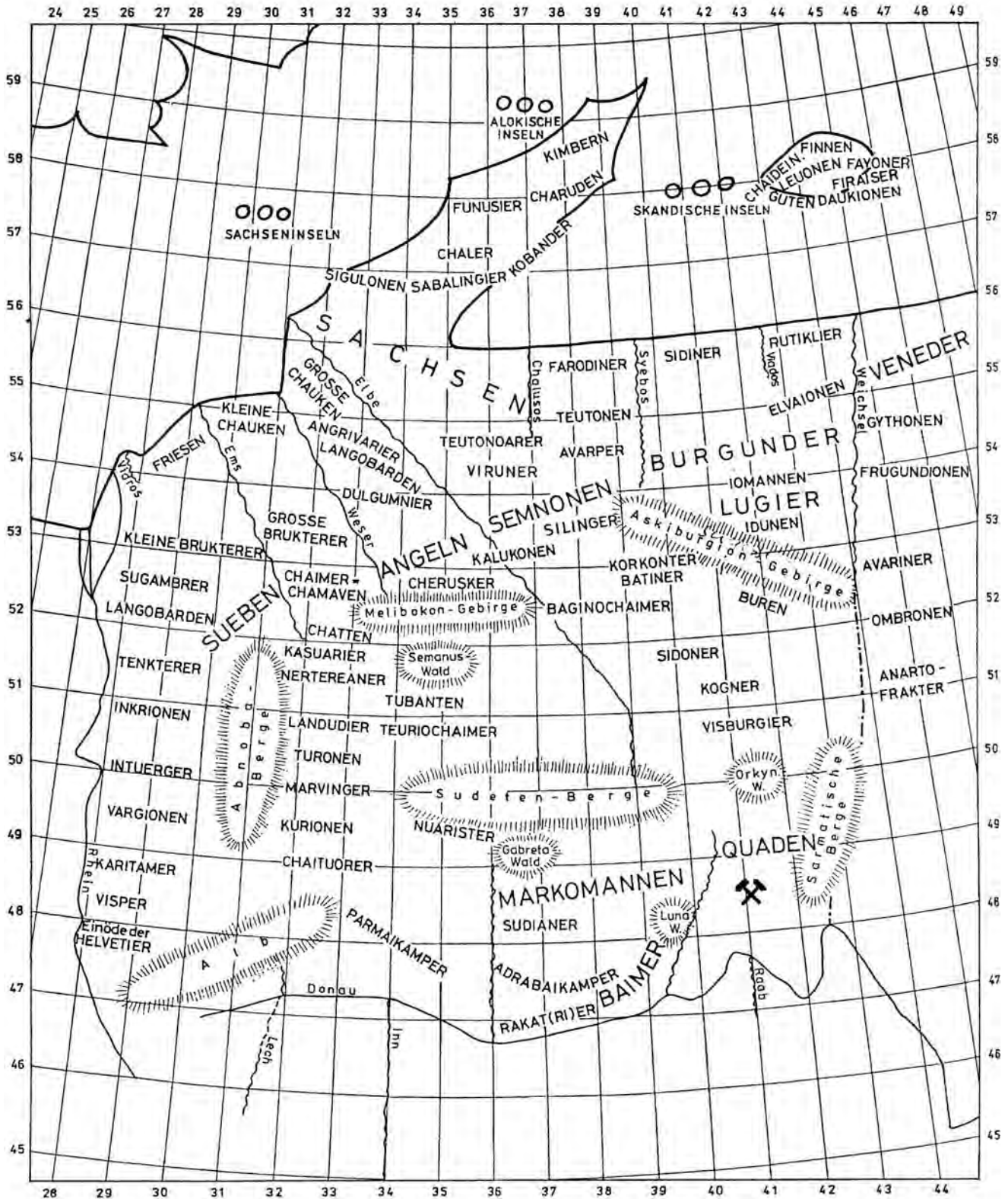
Gaius Plinius Secundus (Starší) (23/24–79 po Kr.), římský voják a vysoký úředník, kterému původ z bohaté jezdecké rodiny zajistil kvalitní vzdělání. Plinius se během vojenské služby v l. 47–58 po Kr. účastnil tažení proti Germánům v Porýní. Za císaře Vespasiána (69–79 po Kr.) působil v různých provinciích jako prokurátor. Zahynul 24. srpna r. 79 po Kr. při výbuchu Vesuvu. Plinius je uznáván především jako významný antický encyklopedista, méně je známo, že je autorem rétorických, gramatických i historických děl, která se bohužel nedochovala. Toho lze litovat zvláště u díla *Bellorum Germaniae libri XX*, které shrnovalo dějiny veškerých válečných konfliktů mezi Římem a Germány zhruba k polovině 1. stol. po Kr. Že by tato práce byla pro poznávání doby římské mimořádně významná, dosvědčují Tacitus a Suetonius, kteří z ní bohatě čerpali a nezřídka ji i výslovně citují. Zřejmě z tohoto díla pramení často uváděný a diskutovaný názor, že Labe se mělo stát hranicí impéria. Stejně tak se nedochovalo časově navazující rozsáhlé dílo *A fine Aufidii Bassi Historiarum libri XXXI*, které zveřejnil posmrtně jeho synovec Plinius Mladší. Nejznámějším dílem Plinia Staršího tak zůstává nepochybně *Naturae historiarum libri XXXVII*. Autor v něm učinil pokus shromáždit veškeré tehdejší poznatky o přírodě, do které zahrnul i zeměpis (Plin. *Nat.* 3–6). V zeměpisných pasážích se zmiňuje i o obyvatelích cizích krajín. V knihách 3 a 4, v nichž se zabývá západní a severní Evropou, tak poskytuje zajímavé údaje o Germánech. Dílo představuje jeden ze základních pramenů pro sledování dějin lidského poznání, ale i dějin hospodářských, a to i v prostředí střední Evropy.

Publius Cornelius Tacitus (ca 55–ca 120 po Kr.) je pokládán za nejlepšího římského historika. Hned po úspěšném završení úřednické dráhy dosažením konzulátu

v r. 97 začal zveřejňovat svá historická díla. Pro germánskou problematiku (nejen) našeho území mají zásadní význam především dvě práce – tzv. *Germania* aneb *De origine et situ Germanorum liber* (zveřejněno r. 98 po Kr.) a *Annales* čili *Ab excessu Divi Augusti* (ze 16 knih chybějí knihy 7–10). V *Germanii* se Tacitus pokusil soustavně popsat germánské kmeny a jejich způsob života na území tzv. Velké Germánie. V této práci, jejíž význam je znovu a znovu hodnocen z různých hledisek (*Dobidáš 1964*; *Jankuhn – Timpe eds. 1989*; *Neumann – Seemann eds. 1992*), nalezneme zmínky, které lze vztáhnout přímo na naše území, včetně historických a zeměpisných údajů. V *Letopisech* se autor zabývá dějinami římského impéria od Augustovy smrti (r. 14) po smrt císaře Nerona v r. 68. Zvláště v prvních dvou knihách nalézáme podrobné informace o taženích proti Germánům i vylíčení událostí vedoucích k odstranění Marobuda z pozice vůdce Markomanů – bitva s Armiem (*Annales* 2, 44–46), střet s Katvaldou a útěk do impéria (*Annales* 2, 62–63). V práci jsou zmiňovány některé významné geografické údaje, především zmínky o Labi, častém cíli římských tažení na přelomu letopočtu, která však zřejmě vždy směřovala na jeho střední a dolní tok, tedy mimo naše území. Další rozsáhlé Tacitovo dílo *Historiae* bylo zveřejněno v l. 105–110. Navazuje chronologicky na *Letopisy* a zabývá se obdobím vlády Flaviovců (69–96 po Kr.). Dochovalo se z něj však pouze necelých prvních pět knih.

Gaius S. Tranquillus Suetonius (ca 70–ca 140 po Kr.), významný římský životopisec, původem z jezdeckého stavu, působil u dvora císaře Trajána (98–117 po Kr.) jako řečník a obhájce. Za císaře Hadriána (117–138 po Kr.) vedl císařskou kancelář *ab epistulis*, což mu vedle značného politického vlivu umožňovalo přístup k důležitým dokumentům v úřadě i v císařském archivu. Cenné jsou informace obsažené v téměř úplně dochovaných životopisech dvanácti císařů od Caesara po Domitiana – *De vita Caesarum*. V tomto díle Suetonius sice čerpal především z děl starších historiků, jeho práce však přináší ještě další údaje, které tyto spisy neobsahují a které čerpal zřejmě přímo z císařských archivů. Ne všechny údaje však jsou zcela věrohodné, neboť jeho cílem nebylo sepsat historické studie o císařích, ale především vytvořit jejich barvitě portréty. Suetonius byl autorem mnoha dalších děl, která se však nedochovala (např. *De viris illustribus*, zachycující životy básníků, řečníků, historiků).

Klaudios Ptolemaios (ca 100–po r. 161 po Kr.), řecký astronom, matematik, fyzik a především zeměpisec žijící v egyptské Alexandrii, vytvořil v díle *Geógrafiké hyfégésis* návod na zhotovení mapy tehdy známého světa pomocí souřadnic. Zároveň se pokusil sestavit obsah takovéto mapy (obr. 9). Ve svém díle přináší názvy moří,

Obr. 9: Území germánských kmenů dle Klaudia Ptolemaia. Podle Herrmann (ed.) 1988–1994.

řek, hor, ale i osad a kmenů a pomocí souřadnic uvádí jejich polohu. V 11. kapitole zachycuje Ptolemaios území tzv. Velké Germánie, tedy kromě jiného i střední Evropu severně od Dunaje. Právě této kapitole je vě-

nováno rozsáhlé dílo E. Šimka (1930–1935–1949–1953). Problémem je, že Ptolemaios pracoval se staršími písemnými prameny i se soudobými zprávami o kupeckých či námořních výpravách, ze kterých skládal cel-

kový obraz o tehdy známých krajinách. Zařazením a zpracováním různě starých i různě kvalitních informací se do vytvářené mapy dostaly četné chyby i odchylky v souřadnicích. Nelze ani vyloučit, že některé reálie jsou registrovány a zaneseny do systému souřadnic duplicitně (česká kotlina?). V neposlední řadě se v mapě u údajů o osadách či kmenech prolíná hned několik časových vrstev. Přesto jde o cenné dílo ukazující představy antických vzdělanců, ale zřejmě i vojáků a politiků o rozložení světa uprostřed 2. stol. po Kr.

Cassius Dio (Claudius Cassius Dio Cocceianus; ca 155–235 po Kr.), významný řecký historik, pocházel ze senátorské rodiny a později se sám senátorem stal. Absolvoval úspěšnou politickou a úřednickou kariéru, během níž působil v mnoha provinciích. Vysoké postavení mu zajistilo přístup k jinak obtížně dostupným informacím. Z celého díla, o jehož celkovém rozsahu se dodnes diskutuje, vynikají řecky psané římské dějiny *Rómaiké historía* sestávající z 80 knih, které zachycují dějiny Říma od bájných počátků až po autorův vlastní druhý konzulát v r. 229. Pro dobu římskou (v archeologickém slova smyslu) ve střední Evropě mají zásadní význam knihy 51–80 popisující období od panování Augusta. Z celého díla se ovšem téměř úplně dochovaly pouze knihy 36–60 zachycující období od r. 69 př. Kr. do r. 46/7 po Kr. a poslední dvě knihy líčící roky 217–228 po Kr. Z chybějících knih se však zachovaly rozsáhlé citace a excerpta u pozdějších autorů, takže dílo C. Diona lze přes četné ztráty označit za jeden z nejzásadnějších antických historických pramenů. Cassius Dio věnoval značnou pozornost římské zahraniční politice, proto je jeho dílo významné i pro dějiny střední Evropy, a to od samého počátku pronikání římské moci do tohoto prostoru. *Římské dějiny* Cassia Diona představují velmi důležitý zdroj informací, které lze přímo či nepřímo vztáhnout i k našemu území, a to zhruba pro období do markomanských válek. Jde o zdroj o to významnější, že se zřejmě přímo neopíral o předchozí práce Caesara, Livia, Tacita či Suetonia, čímž jejich zprávy v některých směrech ověřuje, či naopak staví do odlišných souvislostí.

Způsob uvažování příslušníků Římské říše, tedy dle okolností partnera, soupeře či nepřitele Germánů ve střední Evropě, zachycují pochopitelně i četná další díla. Na prvním místě lze uvést propagační Augustovy *Res gestae divi Augusti*, v nichž vylíčil své vlastní skutky. Zmínit je nutno též relativně pozdní dílo *Historia Augusta*, spis zaznamenávající životopisy římských císařů od Hadriana po Numeriana (r. 117–284) vzniklý někdy na sklonku 4. či počátkem 5. století. Není sice dochován v úplnosti a jeho autorství zůstává nejasné, přesto má značný význam pro poznávání událostí ve 2. a 3. stol. po Kr. ve střední Evropě, zvláště v souvislosti s marko-

manskými válkami (životopisy císařů Marka Aurelia a Commoda). Myšlení Řeků a Římanů ve stoletích okolo změny letopočtů nám pochopitelně přibližují četná literární, filozofická či hospodářská díla, stejně jako dochovaná korespondence či různé epigrafické prameny. Posledně jmenovaný druh pramenů lze shledávat i v našem blízkém jižním sousedství (např. *Schober 1923; Winkler 1971; 1985; Kremer 2001; Hemmers – Traxler 2007*).

3.1.2.1 Poznámky k významu písemných pramenů pro studium doby římské na našem území

Od přelomu letopočtu prudce vzrůstá význam písemných pramenů pro poznávání dějin našeho území. Jedině z nich se dovídáme o etnicitě obyvatelstva, či alespoň jeho vedoucí vrstvy. Prvně v našich dějinách můžeme doložit písemnými prameny migraci, jejímž cílem byla česká kotlina. Pouze díky písemným zprávám můžeme, rovněž poprvé, pojmenovat i některé konkrétní osoby pobývajících v našem prostoru a můžeme poznávat části jejich osudů. Významné jsou informace o politických, resp. vojenských událostech, které měly zásadní vliv na dějiny našeho území a ovlivnily jeho následující vývoj. V neposlední řadě je k dispozici relativně značné množství písemných zpráv o našich sousedech, především Římanech, kteří se na přelomu letopočtu ocitají až na Dunaji a snaží se pronikat dále na sever. Díky antickým literárním památkám získáváme také informace o Germánech žijících východně od Rýna či severně od Dunaje, tedy za hranicemi římského impéria. Jsme tak zpravováni o nositelích stejné nebo velmi příbuzné hmotné a zjevně i duchovní kultury, kterou shledáváme i v Čechách. Poprvé můžeme zařadit českou kotlinu do širších evropských souvislostí nejen pomocí archeologických nálezů, ale i písemných zpráv.

Nepřímo a útržkovitě jsme také informováni o rozvrstvení germánské společnosti, majetkových, právních, mocenských či vojenských poměrech, o zemědělství, obchodu a jiných stránkách hospodářství. Získáváme představu o vzhledu Germánů a jejich zvycích, o krajině, klimatu apod. Pochopitelně, že o životě v blízkých římských provinciích je zpráv k dispozici ještě podstatně více.

To vše jsou informace, které nám hmotné prameny nejsou schopny plně zprostředkovat. Na druhou stranu se ovšem nelze domnívat, že dějiny českého území můžeme od této doby poznávat pouze na základě písemných pramenů. Brání tomu nejen jejich malé množství a torzovitost, ale i celá řada nedostatků, které je při jejich interpretaci nutně vzít v úvahu. Jedná se o chybné přepisy a citace, nepochopení obsahu sdělení při opisování mezi jednotlivými autory. Díla sama často obsahují nejednoznačná vyjádření a chybné údaje. Nelze zapomínat ani na motivaci antického autora, která mo-

hla ovlivnit nejen výběr událostí, ale především jejich líčení, které se mohlo i podstatně odchýlit od skutečnosti. Při popisování událostí či reálií na území tzv. barbarů se řeční či římské autoři setkávali s jevy, se kterými neměli žádné zkušenosti a pro jejichž pojmenování často neexistovala v řečtině či latině odpovídající slovní zásoba. Často pracovali pouze se zprostředkovanými zprávami o lidech a územích, jež sami nikdy nepoznali. Někdy zaznamenávali události, jejichž líčení již prošlo dlouholetou transformací ústní tradice apod. Nehledě již k tomu, že překlady do moderních jazyků, které archeologové nejčastěji používají, jsou často nedokonalé, ba i zavádějící.

Je zřejmé, že již na první antické písemné zprávy o střední Evropě je nutno použít celý kritický aparát, který si vypracovaly historie, historiografie, literární věda či lingvistika (např. *Lendle 1992; Meister 1997–1999; Mehl 2001; Pöhlmann 2003; Wirbelauer ed. 2004; Timpe 2007*, vše s další literaturou). Písemné prameny sice umějí zachytit jevy a konkrétní události, které pomocí archeologických pramenů poznávat nemůžeme, ovšem údaje z nich nelze čerpat bez patriční kritiky a náležitých analýz. Kromě toho není nutno pochybovat, že o mnoha jevech doby římské v Čechách, resp. ve středoevropském prostoru mohou vypovídat pouze prameny archeologické (rozsah a struktura osídlení, návaznost na předchozí osídlení, přírodní prostředí, hmotná kultura atd.). Bohužel naše, ale i celé středoevropské bádání je téměř důsledně dvojkolejně – historikové starověku vyhodnocují pouze písemné prameny a archeologické prameny používají nanejvýš pro ilustraci potvrzující kostru událostí a jevů vytvořenou na základě psaných zpráv. Naopak archeologové pracují téměř výhradně s hmotnými prameny a z písemných vytrhávají, často bez jakékoliv analýzy a kritiky, jednotlivé údaje, které pak nezřídka považují za opěrné body pro své chronologické i historické konstrukce, vytvářené ovšem na podkladě pramenů archeologických (k tématu *Salač 2006b*).

3.1.2.2 Edice pramenů a historická literatura ke starší době římské v Čechách

Vědecké edice antických písemných pramenů vydané u nás prakticky neexistují. K dispozici jsou pouze více či méně úplné české překlady některých děl, vydávané především v řadě Antická knihovna (např. Caesar, Plinius Starší, Tacitus atd.), které jsou však pro potřeby vědecké práce nepostačující. Často jde pouze o výběr z díla. Nezřídka chybějí podklady pro přesnou citaci a především porovnání s originálem. Z tohoto hlediska

je stále ještě zajímavý výběr antických pramenů k dějinám Germánů na území Čech, Slezska a Karpatské kotliny, předložený v originále a v německém překladu Th. Hopfnerem (1943), byť výběr textů a někdy i překlad jsou poplatny době vzniku.

Zřejmě nejsnazší cestu, jak nahlédnout do originálního znění antických spisů vztahujících se k našemu území, představuje vědecká edice řeckých a latinských textů zabývajících se střední Evropou vydaná J. Herrmannem (1988–1994). Toto dílo přináší ve čtyřech svazcích veškeré výtahy z děl 141 řeckých a římských autorů, které se týkají střední Evropy v širokém záběru od Homéra po Zosima, tj. ca od 8. stol. př. Kr. po konec 5. stol. po Kr. Součástí práce jsou doprovodné komentáře a základní informace o autorech. Komentáře vždy obsahují i stručný životopis autora a seznam literatury o jeho osobě. V jednotlivých svazcích jsou v chronologické posloupnosti uváděny příslušné „středoevropské“ pasáže z děl jednoho autora, přičemž autoři samotní jsou rovněž řazeni chronologicky. Chce-li čtenář poznat díla v úplnosti, musí sáhnout po jiných edicích, cestu má však usnadněnu, neboť ke každému autorovi je v komentáři připojen seznam vědeckých vydání jeho prací. Příznačné je, že výjimku představuje Tacitova *Germania*, které je věnován samostatný svazek s plným zněním i rozsáhlým komentářem.

Výtah z antických pramenů k dějinám Germánů vydali také H.-W. Goetz a K.-W. Welwei (1995). I tato práce přináší synoptické latinské či řecké texty věnované Germánům a jejich německé překlady opatřené bohatým poznámkovým aparátem. Texty jsou ovšem sebrány pouze do roku 238 po Kr. Výběr se od vydání Herrmannova liší uspořádáním – texty nejsou řazeny dle autorů, ale dle určitých dějinných událostí, resp. témat, ke kterým jsou pak shromážděny příslušné pasáže děl různých autorů. Např. oddíl *Die Machtbildung Marbods in Böhmen* obsahuje příslušné výtahy z Velleia Patercula, Tacita i Suetonia (Goetz – Welwei eds. 1995, II, 119–129).

Vědecké edice pramenů určitého antického autora jsou zpravidla uvedeny v souborném díle *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* u hesla, které je mu věnováno.¹

I když vědecké edice antických písemných pramenů u nás nevznikaly, přesto hodnocení pramenů samotných tvořilo samozřejmou součást prvních moderních českých historických i archeologických prací počínaje F. Palackým (1836) přes J. E. Wocela (1866–68) až např. po V. Novotného, který poskytl antickým zprávám o našich zemích značný prostor v prvním díle *Českých*

¹ V našem prostředí jsou nejsnáze dostupné latinsko-německé překlady významných antických děl vydávané nakladatelstvím Reclam v řadě *Römische Literatur*, která sice není striktně vědeckou edicí, předkládá však v úplnosti díla Tacita, Velleia Patercula, Caesara, Suetonia, Livia atd.

dějin (1912). Zvláště Ptolemaiovo dílo zaznamenávající geografické údaje o střední Evropě přitahovalo četné badatele. V. Novotný (1910) mu věnoval samostatnou práci, L. Niederle (1927) se Ptolemaiovým dílem podrobně zabýval ve *Slovanských starožitnostech*, zvláště v souvislosti s původem Slovanů. E. Šimek (1930–1935–1949–1953) interpretoval v rozsáhlé čtyřsvazkové monografii 11. kapitolu 2. knihy jeho *Geografie*, která popisuje Germánii.

Nejucelenější interpretaci písemných pramenů k prostoru Čech podal J. Dobiáš v úctyhodném díle *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů* (1964). Tato práce zůstává nadále základním zdrojem informací, ze kterého čerpají čeští archeologové, kteří si ovšem někdy z nelehkého a často alternativně pojetého textu vybírají pouze určitá řešení a další uváděné alternativy ponechávají stranou. Bohužel od vydání tohoto díla u nás prakticky uhasla diskuse o raných písemných pramenech k českému území a archeologové často mylně považují Dobiášovy závěry za jednu provždy dané a nezřídka je dokonce zaměňují za údaje v samotných písemných zprávách. U nás předčasně ukončená interpretace písemných pramenů ke starší době římské prožívá v zahraničí bouřlivý vývoj, který je nutno zachytit a integrovat do bádání o dějinách našeho území (např. *Kehne 2006; Salač 2006a; 2006b*).

Údaje z antických písemných pramenů tedy není možné nekriticky přejímat jako pevná neměnná data. Zcela nepřijatelné je potom zaměňovat názory a interpretace moderních historiků za prameny samotné, jak se tomu v archeologických textech mnohdy děje.

3.1.3 Numizmatické prameny ke starší i mladší době římské

Jiří Militký

Nálezy antických mincí začaly být v Čechách registrovány již v 1. polovině 19. stol. a na přelomu 19. a 20. stol. se objevily i první regionální soupisy (*Hellich 1890–1892; Pič 1905, 162–164; Hellich 1916*), jejich první katalog sestavil J. Schránil (1916). V období mezi světovými válkami vzniklo několik regionálních soupisů (např. *Ječný 1926; 1928; Štolba 1930*) a také další přehledné shrnující katalogy (*Preidel 1930*). Přelom v bádání představuje vydání 1. svazku *Nálezů mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (*Pochitonov 1955*) – tato práce je stále nejdůležitějším soupisem. V 60. a 70. letech 20. stol. se tématem zabývala Z. Nemeškalová-Jiroudková (např. *1958; 1962; 1965; 1974*), bohužel její nejobsáhlejší práce obsahující také kompletní katalog zůstala nepublikována (*Nemeškalová-Jiroudková 1963*). Poslední zveřejněný soupis mincovních nálezů byl značně selektivní (*Oliva – Burian – Nemeškalová-Jiroudková – Tejral eds. 1986*). V nedávné době byly sledovány některé dílčí otázky – problematika nálezů zlatých

mincí (*Militký 2004a; 2005c*), výskyt alexandrijských mincí v českých zemích (*Militký 2005a*) či nálezy mincí na území Prahy (*Militký 2005b*).

Z hlediska typologie druhů nálezů římských mincí lze vyčlenit tři základní skupiny – depoty, drobné hromadné nálezy a nálezy jednotlivých, tzv. ztrátových mincí, z nichž mimořádný význam mají mince ze sídlišť a hrobů. Prvou skupinu reprezentují depoty (poklady). Pro české území jsou typické malé soubory čítající nejvýše několik desítek exemplářů stříbrných a bronzových mincí. Bohužel značná část z nich se dochovala pouze jako torza či jsou dnes zcela neznámé. Významný je nález římských republikánských denárů z Libčevsi, který obsahoval asi 100 až 200 mincí, z nichž se dochovalo 41 exemplářů (*Pochitonov 1955, 94–95, č. 237; Nemeškalová-Jiroudková 1965*). Ačkoliv nejmladší mince z tohoto depotu pochází z roku 64 př. Kr., nádobka užitá jako schránka nálezů a stříbrné šperky, zvláště dvě spony typu Almgren 147c (*Droberjar 2002c, 240, Abb. 2*), datují ukrytí pokladu do země až do poloviny 2. stol. a naznačují, že celý soubor mohl být akumulován v prostoru německého středního až dolního Polabí, a může tak být vzácným dokladem vnitrogermánského obchodu či jiných, např. společenských kontaktů (*Droberjar 2002c, 243*). V každém případě je však nález výmluvným dokladem zprávy římského historika Tacita, který zaznamenal, že Germáni užívali nejraději mincí starých s kvalitním obsahem kovu (*Pleiner – Rybová et al. 1978, 720*). Dalším významným pokladem je depot stříbrných denárů z Kluku u Poděbrad, který tvořilo původně asi 50 mincí od Galby (68–69) po Faustinu junior (+175), z nichž se dochovalo 33 denárů (*Pochitonov 1955, 130, č. 440*). Soubor byl ukryt nejdříve na sklonku 2. stol., nelze však vyloučit ani dataci pozdější. Z denárových nálezů lze připomenout dále soubor z Lípy (*Pochitonov 1955, 142, č. 506*), který tvořilo 11 denárů od Faustiny junior (+175) po Alexandra Severa (222–235) – mince byly ukryty nejdříve ve 2. třetině 3. stol. Do stejného období spadá nález z Boharyně (*Nemeškalová – Šůla 1965, 10–12*), tvořený 14 bronzovými nominály od Caliguly (37–41) po Alexandra Severa (222–235).

Příkladem menšího hromadného nálezů, obsahujícího směs stříbrných denárů a bronzových mincí, je soubor z Nebovid (*Pochitonov 1955, 141, č. 502*), ukrytý asi v 1. polovině 3. stol. Významným nálezem je depot z České Skalice, ze kterého je fyzicky dochováno či registrováno 40 mincí, především denárů od Nervy (96–98) po Caracallu (198–217). Dva bronzové antoniniany Galliena (253–268) uzavírající chronologicky tento soubor naznačují, že mince musely být ukryty nejdříve v poslední třetině 3. stol. (není však zcela jasné, zda šlo o jeden, či více samostatných nálezových souborů). Nejspíše do 1. třetiny 4. stol. spadá, bohužel neověřený, nález bronzových follisů ze Svitav či okolí (*Sej-*

bal ml. 1989). Do doby po polovině 4. stol. patří např. malý depot drobných bronzových mincí z Prahy-Podolí (*Pochitonov 1955*, 172–173, č. 676). Zcela výjimečným nálezem je soubor pozdně římských drobných bronzových mincí z Berouna či jeho okolí (*Pochitonov 1955*, 175, č. 691), jehož nálezové okolnosti však nejsou jednoznačně ověřené. Pokud je tento depot skutečně autentický, jde o největší nálezový celek z českého území. Svoji strukturou se zcela vymyká skladbě soudobých nálezů, neboť je v něm zastoupeno pouze aktuální oběživo z území severních římských provincií. Jinými slovy, tento depot se nijak neliší od soudobých pokladů bronzových mincí v provinciálním prostředí (srovnej např. *RIC 9*, 105). Význam nálezů umocňuje objev mimořádně bohatého kostrového „knížecího“ hrobu z Berouna-Závodí (souhrnně např.: *Droberjar 2002a*, 16), který lze datovat stejně jako ukrytí pokladu do 3. čtvrtiny 4. stol., tedy na samý závěr doby římské. Interpretace tohoto nálezového celku je značně obtížná. Pro 4. stol. je doloženo, že germánští bojovníci působili v římské armádě, především v pomocných sborech, jako *foederati* – spojenci Římanů z barbarského prostředí (např. *Droberjar 2002a*, 70). Tímto způsobem, např. jako žold, se mohly mince objevené v berounském depotu dostat na české území.

Dosti často se na českém území setkáváme s tzv. drobnými hromadnými nálezy, tj. se soubory, které obsahují 2 až 4 mince. Problémem této nálezové kategorie jsou vesměs nejasné nálezové okolnosti. U řady z těchto souborů nevíme, zda nejde pouze o část většího celku, či zda se nejedná o uměle spojené jednotlivě nalezené mince.

Depoty římských mincí jsou na českém území zastoupeny ve srovnání s jinými regiony, např. s územím Polska, jen velmi slabě (např. *Konik 1965*; *Kubiak 1979*; *Kunisz 1985*; *Ciołek 2001*; *Kaczanowski – Margos ed. 2002*). Nápadná je především absence velkých pokladů denárů, které se značnou pravděpodobností proudily i přes české území s dalším římským zbožím dále na sever. Tento jev nepochybně odráží určité specifikum českého prostředí. Nejasný je také význam depotů římských mincí nalezených na českém území. Kromě tradiční představy, že jde především o ukryté osobní majetky, nelze vyloučit ani možnost obětiny. V této souvislosti je nutné připomenout zvláštní skupinu nálezů římských mincí odkrytých ve vodním prostředí. Nepochybně obětní charakter měl soubor nejméně 35 mincí objevených v roce 1879 při čištění minerálního pramene v Teplicích (*Pochitonov 1955*, 182–183, č. 718a). Méně jasná je interpretace 44 mincí nalezených (patrně na různých místech) při regulaci Labe v úseku mezi Kolínem a Starým Kolínem (*Pochitonov 1955*, 158, č. 593 + 171, č. 669 + 78, č. 702) či souboru nejméně 14 mincí vybagrovaných z Labe u Žalhostic (*Pochitonov 1955*, 182, č. 716); i v těchto případech se

nabízí možnost, že šlo o obětiny. Užití mincí jako obětin je známo např. z prostředí severoevropských germánských obětíšť (*Kromann 1998*, 204–209; *Horsnaes 2003*, 330–340).

Jedním z nejdůležitějších svědectví o rozšíření a užívání římských mincí Germány jsou jejich nálezy v areálech sídlišť. Zatím jen ojediněle známe případy, kdy byly mince objeveny přímo v zahloubených objektech – např. as Hadriana (117–138) z Vysokého Veselí (*Pochitonov 1955*, 121, č. 387), denár Vespasiana (69–79) ze Záluží (*Špaček 1999*, 78; *Jančo 2000b*, 230 – tab. 1: 3, 240) či antoninian Gordiana III. (238–244) z Nového Bydžova-Chudonic (*Pochitonov 1955*, 145, č. 520). Téměř na třech desítkách lokalit však byly římské mince objeveny v povrchových vrstvách ornice. V posledních letech přibývá nálezových mincí zvláště na lokalitách, kde byl použit při průzkumu detektor kovů. Bohužel značné procento takto objevených mincí zůstává v soukromých sbírkách, aniž by je bylo možné zdokumentovat. Lze předpokládat, že v budoucnu se počet mincí na sídlištních zřejmě výrazně rozhojní – půjde především o exempláře ze sekundárních nálezových pozic, z rozoraných sídlištních vrstev. Velmi ilustrativní je kolekce mincí ze sídliště v Jakuszowicích v Polsku, kde byla i přes dlouhodobě probíhající archeologický výzkum většina exemplářů objevena až cíleným průzkumem detektorem kovů (*Bursche 1997*).

Nálezy římských mincí v hrobech jsou v Čechách zatím vzácné. Přes snahy o jejich sumarizaci (*Jančo 2000a*, 71, tab. 2, s četnými omyly a nepřesnostmi) je k nim třeba zaujímat velmi opatrný postoj. Většina z nich byla objevena v 19. stol. za značně nejasných nálezových okolností. Skutečně ověřený nález mince ze žárového hrobu je v Čechách znám pouze jediný – probitý antoninian Galliena (253–268) z hrobu č. 334 v Ploštištích nad Labem (*Rybová 1979*, 364, Taf. 36: 2; 1980, 168, Abb. 13). Naopak údajný výskyt denáru Nervy (96–98) z Kostomlat s hrobovým celkem nesouvisí (*Pochitonov 1955*, 109, č. 321). Nepočtené jsou také nálezy mincí v kostrových hrobech; u žádného z nich není znám další průvodní materiál, a jejich datace je tedy značně diskutabilní: denár Hadriana z Libomyšle (*Pochitonov 1955*, 119, č. 375), antoninian Galliena z Bíliny (*Pochitonov 1955*, 154, č. 569) a patrně i denár (?) Gordiana III. ze Žatce (*Pochitonov 1955*, 146, č. 530). Řada mincí nepochází přímo z hrobů, ale z areálů pohřebišť. Do této kategorie patří např. denár a sestercius Julie Mamaey (+235) z Dobřichova (*Pochitonov 1955*, 144, č. 516), denár Hadriana z Radovesic (*Blažek – Kotyza 1990*, 33, č. 21/I), denár Hadriana a další nepopsaný z Lenešic (*Pochitonov 1955*, 119–120, č. 381), denár Sabiny z Kněževse (*Pochitonov 1955*, 120, č. 385), bronzová probitá mince z poloviny 4. stol. z Dolan (nepublikováno) a snad i drachma illyrské Apollonie a denár Caracally z Pňova (*Pochitonov 1955*, 140, č. 494). S ohle-

dem na značné množství prozkoumaných žárových hrobů z doby římské v Čechách se zdá, že mince sloužily jako hrobové milodary jen zcela výjimečně a patrně neodrážejí skutečné postavení importovaných římských mincí ve společnosti. Až na ojedinělé případy chybějí mince také v kostrových hrobech. Nápadný je však opakující se jev výskytu mincí v areálech žárových pohřebišť – může jít např. o votivní dary v areálech hrobů předků. Dlouhodobost možného uctívání pohřebišť naznačuje fakt, že některé mince jsou daleko mladší než nejmladší prozkoumané hroby.

Drtivou většinu nálezů římských mincí z českého území reprezentují nálezy jednotlivých (tzv. ztrátových) mincí. Značné procento však tvoří staré nálezy postrádající přesnější lokalizaci. Tato skutečnost silně omezuje možnosti jejich interpretace. Je však velmi pravděpodobné, že velká část z nich jsou ve skutečnosti sídlištními nálezy. Tento předpoklad se podařilo u řady

nálezů zpětně potvrdit. Právě nálezy tzv. ztrátových mincí jsou nepřímým svědectvím množství a intenzity přílivu římských ražeb na české území. Jednotlivé nálezy se objevují i v regionech, kde doposud není spolehlivě doloženo soudobé osídlení. Tyto nálezy jsou tradičně vykládány jako hmotné doklady užívání komunikací v době římské. Výmluvné jsou z tohoto hlediska především nálezy mincí v horských oblastech, v blízkosti tras dodnes užívaných komunikací, např. hromadný nález z Folmavy (*Pochitonov 1955*, 115, č. 356) a stejného charakteru může být také nejasný soubor ze Strážného (*Militký 2000a*). Lokální koncentrace nálezů nebyly pro české území dosud podrobně analyzovány, nicméně po celé období dominuje kumulace v oblasti Kolínska a Poděbradska (*Hellich 1890–1892; 1916; Štolba 1930*). Vysvětlení tohoto dlouhodobého jevu, interpretovatelného pouze v širším archeologickém kontextu, dosud postrádáme.

Obr. 10: Ukázky nálezů římských mincí z českého území: 1 Chrudim, Augustus, *Lugdunum*, AV aureus, 15–13 př. Kr., *RIC* 172; 2 Praha-Karlín, Titus jako Caesar, *Roma*, AV aureus, 75, *RIC* 181; 3 Tatinná (okr. Louny), Titus jako Caesar, *Roma*, AV aureus, 78–79, *RIC* 218; 4 Líbeznice (okr. Praha-východ), Gordianus III., *Roma*, AV aureus, 241, *RIC* 125; 5 Drahoraz (okr. Jičín), Gallienus, *Siscia*, AV aureus, 266–267, *MIR* 1435b; 6 Praha-Nusle, Maximianus Herculeus, *Roma*, AV aureus, 294–305, *RIC* 3; 7 Slupenec (okr. Český Krumlov), Marcus Aurelius jako Caesar, *Roma*, AR denár, 145–160 (?), *RIC* 429(a); 8 Okoříň (okr. Chomutov), Herennius Etruscus jako Caesar, *Roma*, AR antoninian, 250–251, *RIC* 143; 9 Hrbovice (okr. Ústí n. Labem), Gallské císařství, Postumus, *Mediolanum*, AE antoninian, 259/268, *RIC* 376; 10 Praha-Dolní Chabry, Probus, *Siscia*, AE antoninian, *RIC* 812.

Z hlediska nominálového spektra kopírují české nálezy vývoj římského mincovnictví. Mezi ražbami 1. až 2. stol. převládají stříbrné denáry; z bronzových mincí jsou zastoupeny sestercie, dupondie a asy. Od 2. čtvrtiny 3. stol. se navíc objevují antoniniany, nejdříve stříbrné, ale již okolo poloviny 3. stol. vzhledem k inflaci římské měny jen postříbřené či bronzové, které v římském prostředí zcela potlačily úlohu staršího denáru. Od konce 3. stol. se v nálezovém spektru běžně objevují již pouze bronzové follisy a později jen drobné bronzové ražby. Zvláštní postavení v rámci nominálového spektra mají provinciální ražby. Nejpočetněji jsou zastoupeny egyptské mince z mincovny Alexandria (souhrnně: *Jančo 2002b; Militký 2005a*), u ostatních koloniálních ražeb úroveň jednotlivých exemplářů převyšují pouze bronzové mince z Viminacia v Moesii Superior (souhrnně: *Jančo 2003*, 122, tab. 3).

Nepočtenou, avšak významnou skupinu představují zlaté ražby (*Militký 2004b*, 506–512, tab. 1–4; tab. A). Z 1. poloviny 1. stol. po Kr. jsou z území Čech známy tři jednotlivé nálezy aureí Augusta (27 př. Kr. – 14 po Kr.; obr. 10: 1). Výjimečný byl rozchvácený depot (?) z Dobronic, z jehož obsahu je znám aureus Tiberia; z území barbarika jde o zatím zcela ojedinělý poklad zlatých mincí uvedeného horizontu. Do průběhu 2. poloviny 1. stol. patří celkem tři mince – aureus Nerona (54–68) a dva z období caesarské vlády Tita (69–79; obr. 10: 2–3). Znovu se se zlatými ražbami v Čechách setkáváme až ve 3. stol. – jako jednotlivé nálezy jsou doloženy ražby panovníků Alexandra Severa, Gordiana III., Galliena a Aureliana (270–275; obr. 10: 4–5). Prakticky nepopsán zůstal drobný hromadný nález z obce Svinná, který údajně obsahoval tři zlaté mince Diocletiana (284–305). V rozmezí let 294–305 byl ražen aureus Maximiana Herculiana (286–305) nalezený v Praze-Nuslích (obr. 10: 6). Opět se zlaté ražby v Čechách objevují okolo poloviny 4. stol. – dvěma jednotlivými nálezy solidů je zastoupen Constantius II. (337–361) a jedním kusem Julianus II. Apostata (355–361). Nejspíše stopu drobného hromadného nálezu představují dvě blíže nepopsané mince některého z Konstantinů z lokality Karle. Je pravděpodobné, že právě zlaté mince představují významný indikátor různých úrovní římsko-barbarských vztahů, neboť jejich hodnota bez ohledu na funkci patrně dává nahlédnout do sociálně vyššího prostředí barbarských komunit.

Římské mince samy o sobě sice představují výtečné datovatelné artefakty, bohužel jejich přímá chronologická výpověď je ve vztahu k domácímu germánskému osídlení velmi problematická. Značná část mincí totiž zřejmě dorazila na území barbarika s určitým zpožděním od doby jejich ražby a zde pak mohly tyto mince ještě různě dlouho obíhat. V praxi to znamená, že např. stříbrné denáry ze závěru 1. či z 2. stol. mohly být užívány ještě i ve 4. až 5. stol. K tomuto konstatování existu-

je dnes již řada dokladů. V Polsku je na sklonek 4. stol. datován depot ze Zagórzyna, který kromě stříbrných šperků, pozdně římských solidů a medailonů obsahoval i denáry ze 2. stol. (*Kaczanowski – Margos ed. 2002*, 356–357, č. 884). Jiný příklad představuje poklad z polské lokality Świlcza, kde byly denáry ze 2. stol. doprovázeny stříbrnými šperky z 1. poloviny 5. stol. (*Kaczanowski – Margos eds. 2002*, 319, č. 775). Na českém území byly římské republikánské i císařské denáry zastoupeny v depotu ze Starého Kolína (*Pochitonov 1955*, 185–187, č. 731), ukrytém nejdříve v 1. čtvrtině 5. stol. Se značnou pravděpodobností lze podobně datovat i depot pěti denárů ze 2. století odkrytý v areálu oppida Závist (*Motyková 1981c*, 526; *Jančo 1998*, 390–391).

Z této skutečnosti však vyplývá relativita chronologického vyhodnocení jednotlivě nalezených mincí, především ražeb datovatelných do 1.–3. stol., jak jej zveřejnila Z. Nemeškalová-Jiroudková (1962). Nelze totiž stanovit, do jaké míry se v barbariku uplatňovaly ražby dobově aktuální, v jakém množství byly souběžně importovány staré emise a jak dlouho zde obíhaly. U jednotlivých nálezů je tedy velmi obtížné alespoň rámcově stanovit, s jakým obdobím lze spojit jejich archeologizaci. Průkaznější však není ani svědectví mincí ze 4. stol., neboť ty se ojediněle objevují v hromadných nálezech datovatelných až do 6. stol. Přesto lze v hrubých rysech stanovit určité horizonty, kdy se zdá být mincovní import na české území intenzivnější. Pro denáry jde o období od poslední čtvrtiny 1. stol. až do počátku 3. stol. s výraznými kumulacemi v 70.–80. letech 1. stol. a v 1. až 2. třetině 2. stol. Antoniniany nastupují v 1. třetině 3. stol. a výrazně se v nálezovém spektru uplatňují především inflační bronzové emise z 50.–70. let 3. stol. Pro bronzové mince sledujeme pravidelný výskyt po celé 1.–2. stol., nápadný je úbytek v 1. třetině 3. stol. a od konce 3. stol. jejich výskyt opět stoupá; největší koncentraci výskytu bronzových ražeb registrujeme ve 3. čtvrtině 4. stol. (*Pleiner – Rybová et al. 1978*, 719).

Zatím neumíme vysvětlit, proč postrádáme početnější výskyt ražeb z 1. poloviny 1. stol. (*Pochitonov 1955*, 97–101), tedy z doby, kdy se jiné druhy importovaného zboží vyskytují velmi početně. Vzácnými doklady přítomnosti mincí na domácím území již v období tzv. Marobudovy říše mohou být bronzové asy císaře Augusta s kontramarkami VAR připisovanými P. Quinctiliovii Varovi. Dosud jsou známy dva exempláře: Kostomlaty n. Labem (*Pochitonov 1955*, 97, č. 251) a Počeplice (*Pochitonov 1955*, 100, č. 265). Za současného stavu poznání se zdá, že oproti masovému importu jiných římských výrobků se mince dostávaly na české území pouze v malém množství. Je však otázka, zda je dosavadní svědectví mincovních nálezů skutečně autentické.

Předmětem diskuse je otázka funkce římských mincí v barbariku, a tedy i na českém území. Principiálně

Tab. A: Nálezy zlatých mincí z doby římské v Čechách (zkratky: Lug. = *Lugdunum*; Nico. = *Nicomedia*; Thes. = *Thessalonica*; Sirm. = *Sirmium*; aur. = aureus; sol. = solidus; AV = neurčený zlatý nominál; sub. = suberát; DHN = drobný hromadný nález; JN = jednotlivý nález; M = *Militký 2004b*).

Chrudim	Augustus	Lug.	aur.	15–13 př. Kr.	RIC 1 ² , 172	JN	M B 1
Dobronice (okr. Tábor)	Augustus	?	aur.	27 př. Kr./14	?	JN ?	M B 2
Drahoraz (okr. Jičín)	Augustus ?	?	aur.	27 př. Kr./14	?	JN	M B 3
Dobronice (okr. Tábor)	Tiberius	Lug.	aur.	14–37	RIC 1 ² , 25	depot	M B 4
Šlapanice (okr. Kladno)	Nero	?	aur.	54/68	?	JN	M B 5
Praha-Karlín	Titus, Caesar	Roma	aur.	75	RIC 2, 181	JN	M B 6
Tatinná (okr. Louny)	Titus, Caesar	Roma	aur.	78–79	RIC 2, 218	JN	M B 7
Podhořany (okr. Chrudim)	Alexander Severus	?	aur.	222/235	?	JN	M B 8
Líbeznice (okr. Praha-východ)	Gordianus III	Roma	aur.	241	RIC 4/3, 125	JN	M B 9
Jičíněves (okr. Jičín)	Gallienus	?	aur.	253/268	?	JN ?	M B 10
Drahoraz (okr. Jičín)	Gallienus	Siscia	aur.	266–267	MIR 36, 43–44, 1435b	JN	M B 11
Chotusice (okr. Kutná Hora)	Aurelianus	?	aur.	270/275	?	JN	M B 12
Svinná (okr. Rokycany)	Diocletianus	?	AV	284/305	?	DHN	M B 13/1–3
	Diocletianus	?	AV	284/305	?		
	Diocletianus	?	AV	284/305	?		
Praha-Nusle	Maximianus Her.	Roma	aur.	294–305	RIC 6, 3	JN	M B 14
Semily	?	?	sub.	3. stol.	?	JN	M B 15
Jilemnice (okr. Semily)	Constantius II.	Nico.	sol.	340–351	RIC 8, 31–33	JN	M B 16
Roudnice (okr. Hradec Králové)	Constantius II.	Thes.	sol.	350–361	RIC 8, 152–154 / 193, 195–196	JN	M B 17
Karle (okr. Svitavy)	Constantinus (-ius) ?	?	AV	307/361	?	depot	M B 18/1–2
	Constantinus (-ius) ?	?	AV	307/361	?		
Světlá (okr. Teplice)	Julianus II.	Sirm.	sol.	361–363	RIC 8, 95–96	JN	M B 19

existují dva názory na jejich úlohu. Prvý popírá jejich peněžní funkci a předpokládá jejich význam především jako suroviny pro další výrobu, popřípadě připouští jejich funkci symbolickou a estetickou (šperky, závěsky). V domácím prostředí však stále výrazněji převládá názor, že mince mohly být i mezi Germány užívány jako platidla (Pleiner – Rybová et al. 1978, 720). Nejspíše mů-

žeme předpokládat, že spíše doplňovaly, pokud byly k dispozici, převážně naturální směnu. Rozdíly v jejich užití byly zřejmě dány také sociálním prostředím a společensky výše postavené vrstvy obyvatelstva k nim měly jistě snazší přístup. Narůstající koncentrace římských mincí na sídlištích však naznačuje jejich značné rozšíření ve společnosti. Téměř s jistotou však mince měly

i další funkce – zvláště u zlatých ražeb můžeme doložit jejich užívání jako šperků a nepochybně sloužily i jako surovina pro další šperkařskou výrobu, stejně jako mince stříbrné; také mince z mědi a bronzu mohly být používány jako surovina kovolitecké výroby.

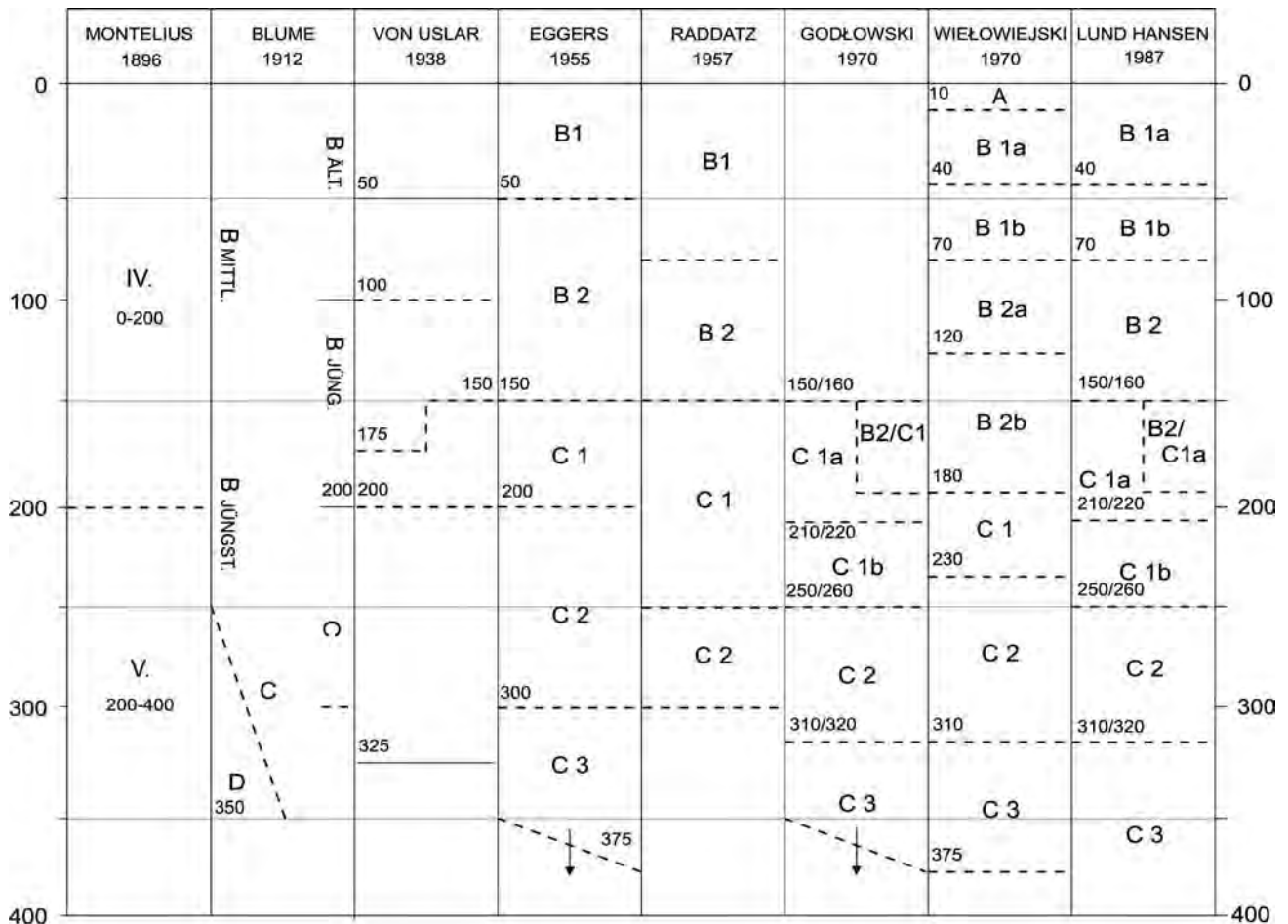
S otázkou funkce peněz v germánské společnosti souvisejí také způsoby, kterými se Germáni k mincím dostávali. Lze předpokládat, že jedním z hlavních zdrojů byl obchod s římskými obchodníky, jejichž přítomnost dokládají pro období tzv. Marobudovy říše i písemné prameny (*Dobiáš 1964*, 105). Další teoretickou možností přílivu římských peněz do barbarika představují např. tributy a jiné platby vyplácené Římany germánským elitám. Jejich stopou mohou být velké denárové depoty na polském území, např. Nietulisko Małe (*Kaczanowski – Margos eds. 2002*, 156–203, č. 499). Pro české území však tributy nejsou zatím jednoznačně doloženy stejně jako germánské válečné kořisti. Mince si mohli Germáni přinášet jako žold, zvláště v průběhu mladší doby římské. Římské mince však nemusely na území českého barbarika přicházet pouze přímo z provincií, ale také ze sousedních germánských oblastí. Až na ojedinělé výjimky je však tento směr importu velmi obtížně proka-

zatečný. Doposud jediný prokazatelný nález tohoto charakteru představuje již zmíněný depot z Libčevsi.

3.2 CHRONOLOGIE STARŠÍ DOBY ŘÍMSKÉ

Dnes užívaná chronologická konstrukce doby římské byla vypracována tradiční tzv. archeologicko-historickou metodou, kterou prvně užil Oskar Montelius (*1885; 1896; 1986*). Její princip spočívá v primárním vytvoření relativní chronologie pomocí typologie a analýzy nálezových celků. Následně se hledají opory pro absolutní datování vytvořeného schématu vývoje materiální kultury – importy z oblastí, kde je lze datovat pomocí písemných pramenů. Tato metoda v sobě skrývá četná úskalí (např. *Eggers 1959*), avšak vzhledem k nedostatku dat získaných dendrochronologií a velkém rozpětí chyb u datování radiokarbonovou metodou či termoluminiscencí zůstává stále jedinou, která vytváří smysluplný i dostatečně jemný chronologický systém.

Odlišnosti mezi starší a mladší dobou římskou jsou natolik markantní, že byly rozpoznány již ve druhé polovině 19. století (*Müller 1874; Montelius 1896*), a hranice

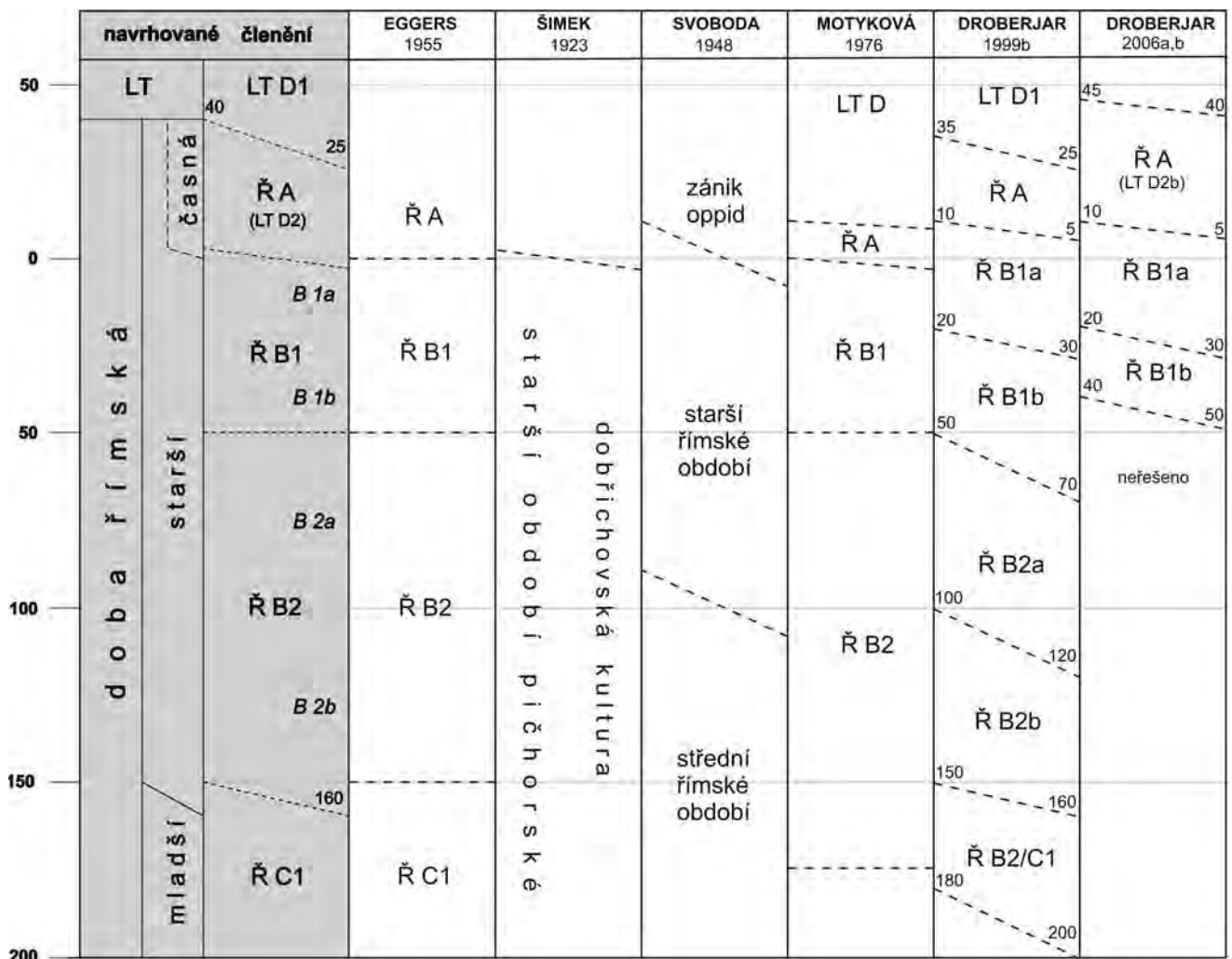
Obr. 11: Vývoj chronologie doby římské v Evropě. Podle Lund Hansen 2003.

mezi nimi byla položena k roku 200 po Kr. (obr. 11). Základní a dodnes užívané třídění doby římské vytvořil H. J. Eggers (1951; 1955; srov. též 1959). Ten pomocí hrobových celků s dobře datovatelnými římskými importy upřesnil a doplnil typologickou sekvenci předmětů produkovaných v barbariku, kterou nakonec ukotvil pomocí importů v čase absolutními daty. Zásadním problémem takto vytvořené chronologie je ovšem otázka, jak dlouhá doba uplynula mezi vyrobením předmětu v antickém světě a jeho uložením do země v barbariku. H. J. Eggers se nakonec přiklonil spíše ke kratšímu přežívání římských importů v živé kultuře svobodné Germánie. Při vytváření absolutní chronologie ovšem využil nejen římských předmětů a mincí, ale i nálezů z lokalit, jejichž založení či délku trvání zmiňují písemné prameny (především římské vojenské tábory: např. Haltern, Hofheim, Saalburg atd.).

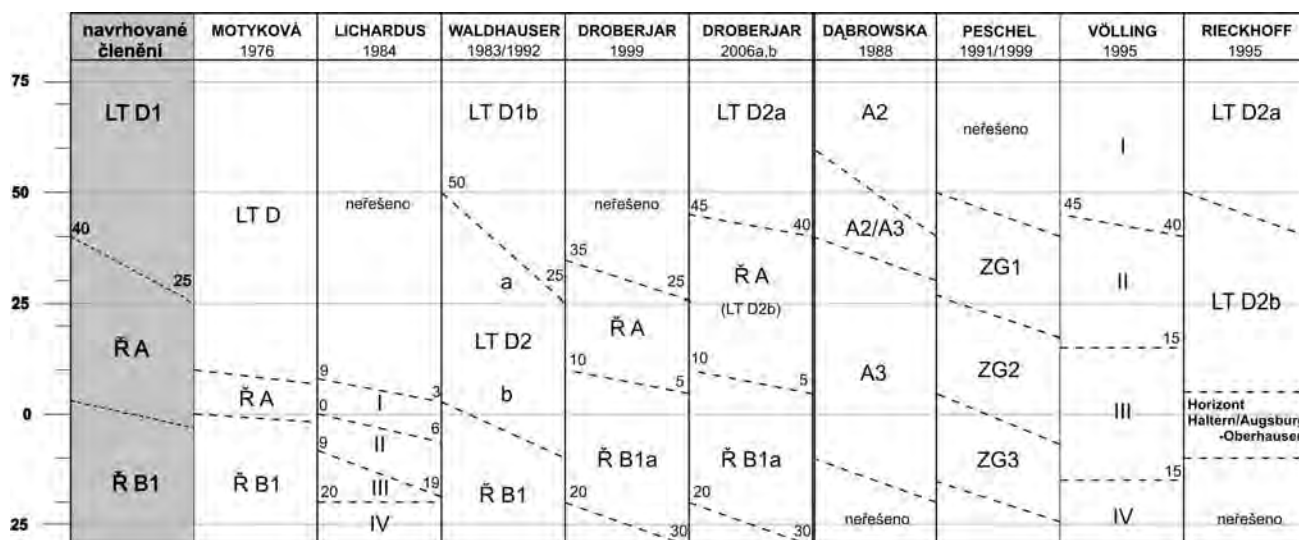
H. J. Eggers, ve snaze navázat na třídění starších období P. Reineckem a v návaznosti na dřívější práce o chronologii doby římské, rozdělil dobu římskou na

stupně, které označil písmeny A až C (teprve později byl vypracován stupeň D). Stupeň A datoval H. J. Eggers (1955, 200) do období před zlomem letopočtu a označil jej jako pozdně laténský, čímž vznikají již v úvodu zmiňované terminologické potíže. Stupeň A se tedy více méně kryje se stupněm LT D2 rozpracovaného Reineckova členění doby laténské. Datování počátku stupně A Eggers neuvádí, stupeň B rozdělil na B1 (0–50) a B2 (50–150), stupeň C na tři části: C1 (150–200), C2 (200–300) a C3 (300–350/375). Toto datování se přes četné diskuse o některých dílčích časových úsecích v zásadě užívá dodnes (srov. např. *Godłowski 1970; Lund Hansen 1987; Godłowski – Madyda-Legutko eds. 1992; Knorr 2006; obr. 11*).

V českém prostředí Eggersova chronologie rychle zdomácněla (obr. 12). Členění a především absolutní datování stupňů A–B aplikovala na české nálezy K. Motyková-Šneidrová (1963a; 1965a; 1967). Pro stanovení počátku doby římské, kterým se H. J. Eggers nezabýval, použila autorka studií H. Schönbergera (1952)

Obr. 12: Vývoj chronologie starší doby římské v Čechách. Sestavil V. Salač.

Obr. 13: Chronologie počátků doby římské v Čechách a ve střední Evropě. Sestavil V. Salač.

a W. Krämera (1959), v nichž hrála klíčovou roli data získaná z písemných pramenů. Konec laténské civilizace měl zapříčinit tlak Římanů z jihu, který započal tažením římských vojsk za Alpy v roce 15 př. Kr., a útoky Germánů ze severu.

Počátky germánského osídlení Čech byly u nás tradičně ztotožňovány s historicky doloženým přesunem Markomanů do Boiohaema, kde měli porazit zbytky Bójů (Tacitus, *Germania* 42), k čemuž mělo dojít dle J. Dobiáše (1964) po roce 9 př. Kr. Počátek doby římské byl v Čechách vztažen k této události a stupeň A byl datován do posledního desetiletí př. Kr. (Motyková-Šneidrová 1965a; Pleiner – Rybová et al. 1978, 691). Tento stupeň byl charakterizován jako přechodný a často se pro něj užívalo pojmenování *laténsko-římský horizont*. Totéž období se ovšem označovalo také jako horizont plaňanských pohárů či se přejímal termín *grossromstedtský horizont*. V používání těchto pojmenování nepanovala jednota, někdy byla užívána jako synonyma, jindy se však názory na jejich náplň a někdy i datování lišily. Např. A. Rybová (1974) použila označení *laténsko-římský horizont* výslovně pro stupeň RA, kdežto J. Waldhauser (1977) takto pojmenoval časový úsek, který vlastnímu stupni RA předcházela, a označil jej dle laténského schématu LT D2. Pokud jde o absolutní datování stupňů RB1, B2 a C, užívá se Eggersovo absolutní datování, pouze hranice mezi starší a mladší dobou římskou bývá posouvána do období markomanských válek, tj. do 70. let 2. stol. po Kr., a byl vytvořen i přechodný horizont RB2/C1 (Pleiner – Rybová et al. 1978, 705).

Toto absolutní datování bylo až do počátku 80. let minulého století plně akceptováno. Tehdy práce J. Waldhausera (1983), vycházející ze studie R. Christleina (1964), zahájila diskusi o konci českých oppid. Autor zpochybnil příčinnou i časovou souvislost mezi zánikem oppid v Čechách a historicky doloženým příchodem Markomanů.

Posunul konec oppid i celé pozdně laténské civilizace do let 50–25 př. Kr., čímž se vytvořil širší časový prostor pro stupeň RA, tedy pro kulturu *grossromstedtského horizontu* na našem území. Vyšší absolutní datování později potvrdilo další bádání (např. Demetz 1999; Gebhard 1989; 1991; Miron 1991; Peschel 1999; shrnutí srov. Rieckhoff 1995; Salač 1996; Droberjar 2006a; obr. 12–13).

Časnější datování stupně RA však v našem prostředí do značné míry záviselo na chronologii eponymního pohřebiště v Großromstedtu v Durynsku (Eichhorn 1927) a na datování dalších nalezišť ve středním Německu, kde se *grossromstedtská* kultura utvářela – české nálezy nemohly být starší. Monografie rozsáhlého pohřebiště Schkopau v Posáli (Schmidt – Nietschke 1989; Peschel 1992) osvětlila vývoj této kultury ve stupni LT D2/RA, čímž umožnila revizi datování jejich počátků (Rieckhoff 1995, Tab. 20; srov. též Peschel 1999). S. Rieckhoff posunula počátky *grossromstedtského horizontu* až k roku 60 př. Kr., a to včetně vyššího datování nejstaršího horizontu germánských pohřebišť v Čechách (např. Tišice k r. 45 př. Kr.). Tak vysoké datování nebylo obecně akceptováno (shrnutí argumentů srov. Meller 1999; Fischer 1999; Peschel 1999), avšak prostor pro řádově o desetiletí časnější počátek stupně RA zůstal otevřen (obr. 13).

Až do sklonku minulého století se sice objevovalo datování tradiční, tj. počátek doby římské se kladl k r. 9/6 př. Kr. (např. Michálek 1990; Zavřel 1999), ale v zásadě se prosadila vyšší chronologie kladoucí zánik oppid a příchod nositelů nové kultury do časnějšího období, byť v konkrétním datování se jednotliví badatelé liší (Waldhauser 1983; Drda – Rybová 1997; souhrnně Salač 1995; 1996; 2006a; 2006b; Droberjar 1999b; 2006a; 2006b). Rozsáhlou syntézu o kulturní proměně mezi

dobou laténskou a dobou římskou v širokém rámci celé tzv. svobodné Germánie přinesl Th. Völling (2005).

Chronologií doby římské se v Čechách v poslední době zabýval pouze E. Droberjar (1999b), který ji rozčlenil na čtyři úseky, resp. devět horizontů, fází a stupňů, přičemž tyto pojmy užívá jako synonyma. Autor chápe chronologický problém komplexně pro celé období, včetně stěhování národů, a pokouší se stanovit absolutní datování a archeologické náplně jednotlivých časových úseků, které ve starší době římské datuje a pojmenovává takto:

I. Časná doba římská:

horizont plaňanských pohárů; *plaňanská skupina grossromstedtské kultury* (stupeň A, 35/25–10/5 př. Kr.; 45/40–10/5 př. Kr.)

horizont Marobudovy říše; *dobřichovská skupina /tzv. Marobudův horizont/* (časná fáze stupně B1 – fáze B1a, 10/5 př. Kr.–20/30 po Kr.)

horizont tzv. klasických (českých) spon s očky (pozdní fáze stupně B1 – B1b, 20/30–50/70 po Kr.; 20/30–40/50 po Kr.)

II. Starší doba římská (v užším smyslu):

časná fáze stupně B2 – fáze B2a (50/70–100/120 po Kr.)

pozdní fáze stupně B2 – fáze B2b (100/120–150/160 po Kr.)

horizont markomanských válek (přechodný stupeň B2/C1; 150/160–180/200 po Kr.)

Ke každému horizontu/fázi pak autor stručně uvedl charakteristiku a archeologickou náplň. Ve dvou samostatných studiích pak E. Droberjar (2006a; 2006b) datování nejstarších období modifikoval (data uvedena kurzivou, viz obr. 12–13), upravil jejich pojmenování (kurziva) a blíže definoval jejich náplň.

E. Droberjar (1999b) vycházel především z prací H. J. Eggerse (1955), K. Godłowského (1970; 1992), J. Wielewiejského (1970), K. Motykové-Šneidrové (1965a; 1976), T. Kolníka (1971), J. Tejrál (1977; 1992; 1994) a U. Lund Hansen (1987). Členění dle Eggersových stupňů a stanovení jejich archeologické náplně tomu odpovídá. Naproti tomu odlišné absolutní datování zatím není argumentováno a soudě dle jeho proměn ani ustáleno (Droberjar 1999b; 2006a). Změny ve slovním označení horizontů rovněž svědčí o stadiu obtížného hledání. V citovaných pracích chybí argumentace, proč byla nově vyčleněna časná doba římská.

Vzhledem k již zmiňovaným potížím s označováním počátků doby římské se zavedení pojmu časná doba římská zdá být dobrou myšlenkou. Umožňuje i slovně zvýraznit období památek stupně Ř A, neboť v českém prostředí nelze mluvit o závěrečné době laténské. O plně době římské před římskou přítomností za Alpami, resp. v době bez římských importů, je rovněž obtížné hovořit. Ovšem položit hranici mezi časnou a (vlastní) starší dobou římskou až do poloviny 1. stol.

po Kr., tedy mezi stupně Ř B1 a B2, je archeologicky neodůvodněné. Klást stupně Ř A a B1 do jednoho období, které se vyčlení z vlastní starší doby římské, nekoresponduje s vývojem hmotné kultury a struktury osídlení ani u nás, ani v celém germánském barbariku. Největší změny lze pozorovat právě mezi stupni Ř A a B1 a nikoliv uvnitř stupně Ř B, jak to ostatně vyjadřuje samotné alfanumerické označení. Navrhované časové rozpětí pojmu časná doba římská je v evropském měřítku nejen zcela ojedinělé, ale jde přímo proti duchu stupňů doby římské vytvořených Eggersem a následujícími generacemi badatelů.

Metodicky nepřijatelné je v navrhovaném schématu směšování archeologických a historických definic jednotlivých časových úseků, které se odráží v jejich pojmenování. Horizont plaňanských pohárů, horizont Marobudovy říše, horizont spon s očky či dokonce pozdní fáze stupně B2 jsou zcela nesouměřitelné pojmy a nelze je používat v jediném chronologickém systému (blíže k problému *Salač 2006b*).

V následujícím textu bude užíváno především neutrální alfanumerické členění na stupně Ř A a B (popř. B1, B1a apod.), neboť jde o schéma ryze archeologické, neobsahující historické interpretace a v neposlední řadě užívané v celé Evropě (obr. 11–13). Stupeň Ř A v tomto pojetí nahrazuje označení LT D2, užívané pro oblasti s výraznějším přežíváním laténských kulturních prvků. Zároveň lze uvítat termín časná doba římská, který je ovšem nutno užívat výhradně pro období grossromstedtské kultury, tedy pro stupeň Ř A.

Při absolutním datování je zřejmě korektnější přidržet se (s výjimkou počátku stupně A) tradičního datování. Přelom stupňů Ř A/B je tedy v následujícím textu kladen i nadále k přelomu letopočtů, jak proponoval již H. J. Eggers a jak odpovídá evropským zvyklostem (Lund Hansen 2003). Nutno otevřeně přiznat, že pro takovéto datování nejsou k dispozici výrazně lepší argumenty než pro nezdůvodněné datování E. Droberjara, neboť archeologické metody datování s přesností na jednotlivé roky neumožňují a přesná přírodovědná data k dispozici nejsou. Posunut ovšem počátek stupně Ř B k roku 10/5 př. Kr. a označit fázi Ř B1a za horizont Marobudovy říše by znamenalo souhlasit s představou, že příchod Marobuda a jeho Markomanů výrazně změnil archeologickou kulturu. Ta se ovšem proměnila na rozsáhlých územích od Braniborska a Hesenska přes Durynsko až po Pomohani a Čechy (blíže např. *Peschel 1978a; 1981; 1991; Völling 2005*; srov. *Salač 2006a; 2006b*).

Vše nasvědčuje tomu, že přesun Marobuda a jeho družiny (Markomanů) do Čech a vývoj hmotné kultury jsou na sobě nezávislé jevy. Proměna hmotné kultury stupně Ř A v archeologickou kulturu stupně Ř B představuje kulturní proměnu stejného typu, ke které docházelo po celý pravěk. Příčiny těchto změn zpravidla neumíme uspokojivě vysvětlit. Nicméně se zdá být

zřejmé, že jednotlivé **historické** (politické) události a vývoj hmotné kultury nejsou v bezprostřední závislosti, a proto je nemůžeme přímo promítat do **archeologických** schémat.

Snaha archeologů provázat výsledky svých bádání s historicky doloženými událostmi je logická a legitimní, srovnávat by se ovšem měly výsledky nasazení čistě archeologických metod s historickými daty, nikoliv výsledky postupů ovlivněných od samého počátku údaji z písemných pramenů.

Pro absolutní chronologii doby římské dosud nejsou z našeho území k dispozici žádná relevantní přírodovědná data. Absolutně lze naše nálezy a naleziště přibližně datovat pouze jejich vřazením do širších časoprostorových souvislostí, tj. srovnat jejich náplň s absolutně datovanými inventáři v okolních regionech. Tato data ovšem nelze nekriticky přejímat, neboť i ona často vznikla interpolací z několika málo relativně pevných letopočtů. Nežrídka vznikají datovací řetězce, v nichž lze jen obtížně najít počátek – více či méně jisté absolutní datum (Knorr 2006).

Opory pro absolutní datování českých nálezů tedy představují naleziště datovaná ve střední Evropě písemnými prameny (římské tábory), nálezy předmětů (spon), jejichž dobu užívání lze fixovat výskytem v oblastech s písemnými prameny (např. v severní Itálii: *Demetz 1999*), a nálezy celky datované dendrochronologicky (např. *Miron 1991; Fiedler 2003*). V každém případě absolutní chronologie českých nálezů a nalezišť bez vlastních absolutních dat zůstává závislá na datech zahraničních.

Klíčovou otázkou, v chronologických konstrukcích často obcházenou, představuje problém, jak dlouho kulturní transformace mezi jednotlivými stupni trvala. Ve shrnujících tabulkách se vytvořené stupně nežrídka odělují linií k určitému roku. Ostatně bádání o době římské často inklinuje k datování artefaktů s přesností na jednotlivá léta. Ve skutečnosti se mohl oběh předmětů staršího stupně po určitou dobu prolínat s užíváním artefaktů stupně následujícího (k přežívání spon srov. např. *Zanier 2004*). Jednotlivé druhy artefaktů se také jistě vyvíjely odlišnou rychlostí. O tomto problému se však hovoří poměrně zřídka, rovněž chybějí i potřebné výzkumy zaměřené na toto téma – např. porovnání opotřebovanosti předmětů z hrobových celků, analýza souborů, v nichž se vyskytují společně „starší“ a „mladší“ předměty apod. (*Salač 2006a; 2006b; 2009a*). Nelze vyložit, že ostré vidění hranic mezi jednotlivými stupni je dáno spíše snahou po co nejpřesnějším členění a datování než samotnou vypovídací schopností nálezů.

Jedno z možných řešení chronologie starší doby římské přináší obr. 12–13. Text o starší době římské se bude držet zde navržené terminologie, relativních i absolutních dat. Náplně jednotlivých stupňů přináší kapitola 3.4.

3.3 SÍDLENÍ A HOSPODÁŘSTVÍ

Ačkoliv sídliště ze starší doby římské bylo v Čechách prozkoumáno již značné množství a nechybějí ani rozsáhlé odkryvy, jsou přístupné poznatky stále poměrně skromné. Sídliště tohoto období zůstávají po léta mimo badatelský zájem a dosud žádná z větších prozkoumaných osad nebyla náležitě vyhodnocena, ba ani nebyl zveřejněn podrobnější plán. O velikosti sídlišť a jejich vnitřním uspořádání tedy nejsme příliš informováni. Podobně nám zatím uniká celková struktura osídlení, např. nevíme, jestli byla sídliště nějak hierarchicky uspořádána apod. Dosud nebylo provedeno hodnocení osídlení z hlediska hustoty, umístění sídlišť v krajině, vztahu mezi sídlišti a pohřebišti apod. Od toho se potom odvíjejí také naše nepřilíš hluboké poznatky o hospodářství doby římské.

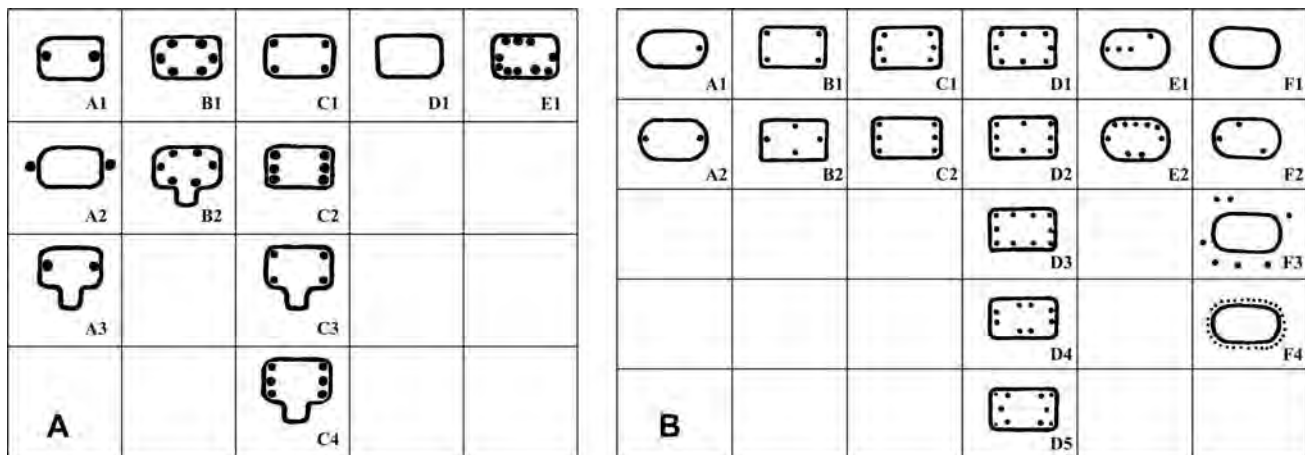
3.3.1 Sídliště

Sídliště starší doby římské představují výhradně neopevněné osady v nížinách. Archeologické pozůstatky osad se jeví jako zahloubené chaty, pece různého typu, síla, studny či cisterny, neinterpretovatelné jámy různých tvarů i rozměrů a v neposlední řadě četné žlaby a kúlové jamky, ze kterých bývají někdy rekonstruovány domy s podlahou na úrovni terénu. K sídlištím často patří také zahloubené železářské dílny. Dosud však byly publikovány, často formou předběžných zpráv, především výzkumy menších rozsahů, zvláště torza osad o neznámé velikosti i nejisté délce trvání: Beroun-Plzeňské předměstí (*Břicháček – Charvát – Matoušek 1983*), Břežanky (*Ernée 1999*), Dolní Břežany (*Motyková 1981c*), Hoštice (*Motyková 1974*), Hodyně u Kralovic (*Motyková-Šneidrová 1966b*), Mlékojedy (*Motyková 1981a*), Nový Bydžov-Chudonice (*Rybová 1964*), Ořech (*Motyková – Pleiner 1987*), Počerady (*Koutecký – Venclová 1979*), Praha-Běchovice (*Venclová 1975*), Praha-Křeslice (*Polišenský 2006; Beneš – Jiřík – Kypta 2006*), Říčany (*Kuna – Waldhauser – Zavřel 1989*), Solany (*Koutecký 1999*), Starý Vestec (*Motyková-Šneidrová 1958*), Stradonice (*Motyková-Šneidrová 1962*), Tuchlovice (*Motyková-Šneidrová 1970*), Zliv (*Zavřel 1985; 1989; 1990*) atd.

3.3.2 Typy objektů na sídlištích

3.3.2.1 Polozemnice

Jsou nejmarkantnějším a nežrídka i jediným nalezeným typem objektu na sídlištích starší doby římské. V Čechách zatím nebylo provedeno jejich souhrnné hodnocení, takže se k jejich charakteristikám můžeme vyjádřit pouze obecně. Využit lze poznatky ze shrnujících prací provedených v našem sousedství: severní střední Evropa (*Leube 1992a*), Morava (*Droberjar 1997a*), Slovensko (*Kolník 1998*), tzv. svobodná Germánie (*Leube ed. 1998*).

Obr. 14: Typologie polozemnic doby římské. A – podle Droberjar 1997a; B – podle Leube 1992.

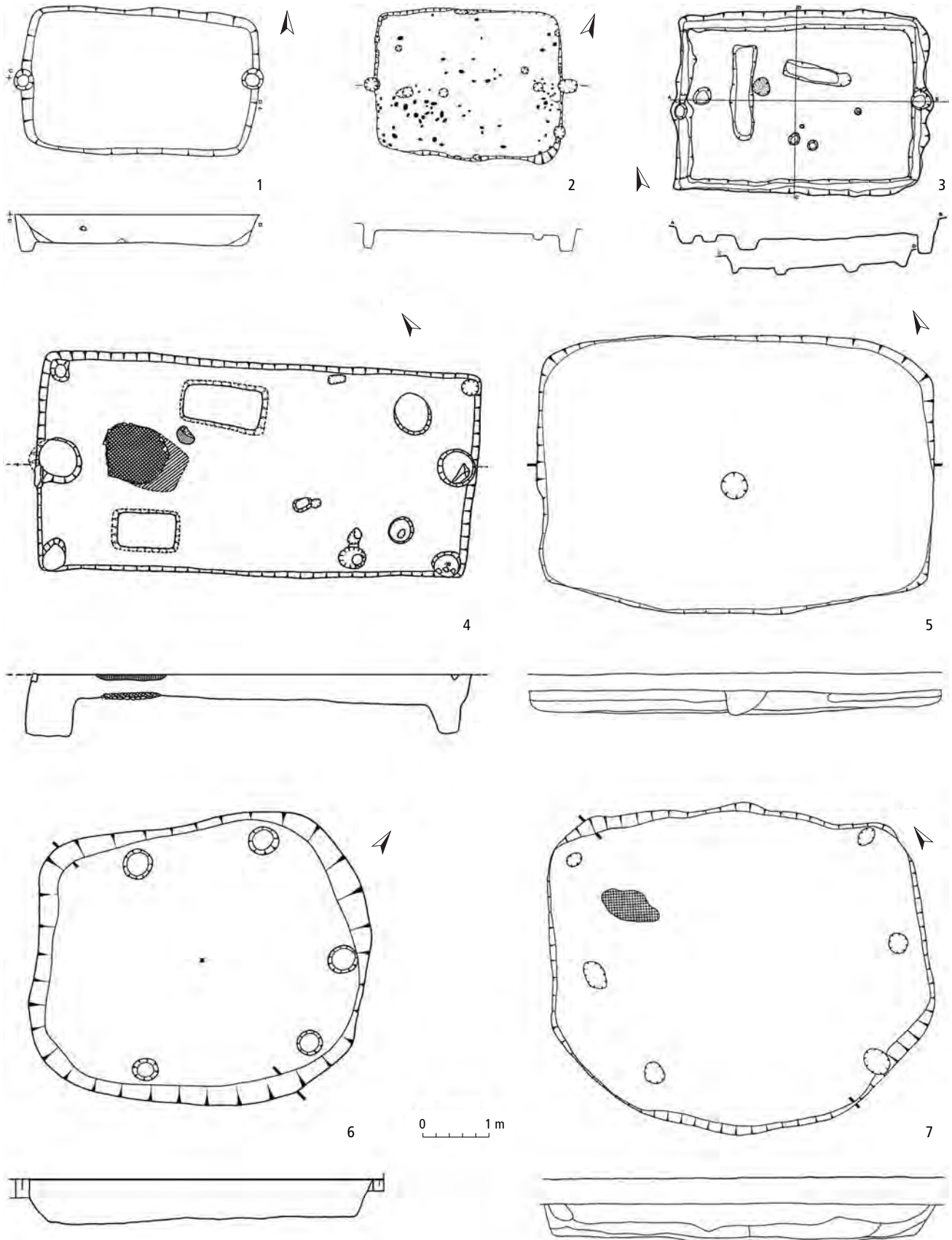
Půdorys a rozmístění nosných kúlů. Dle těchto kritérií bývají shledávány různé typy a varianty polozemnic (typologické tabulky srov. např. *Leube 1992a*; *Droberjar 1997a*; obr. 14). Zvláště na počátku doby římské se vyskytují chaty výrazně obdélníkového půdorysu s kúly ve středech kratších stěn (např. Starý Vestec: *Motyková-Šneidrová 1963a*, 57; Zliv: *Zavřel 1985*, obr. 1; Beroun, obj. 56/80: *Břicháček – Charvát – Matoušek 1983*, obr. 1; obr. 15: 1–2), které bývají pokládány za pozůstatek laténského období (*Droberjar 1997a*, 20; *Kolník 1998*, 146; *Varsík 1999*). Jednoznačně však tyto stavby považovat za laténské dědictví zřejmě nemůžeme, neboť jsou běžné již na počátku letopočtu na dolním Labi a jejich kořeny zde patrně sahají do doby předřímské (*Zimmermann 1992*). Nelze proto vyloučit, že Germáni k nám se znalostí tohoto typu chat již přišli. Někdy je základní dvojkulová konstrukce doplněna ještě kúly v rozích (např. Lužice: *Salač 1996*; Mlékojedy, obj. 43: *Jančo 2002a*; obr. 15: 4), případně obvodovým žlabem (Kadaň-Jezerka, obj. 14: *Kruta 1972*; obr. 15: 5).

Od stupně Ř B1 začínají převažovat šestikulové polozemnice s půdorysem širokého obdélníka. Stavby mají vedle kúlů ve středech kratších stěn ještě po dvou kúlech ve stěnách delších, které je dělí zhruba na třetiny (např. Beroun, Kyjice, Mlékojedy, Soběsuky, Trmice; obr. 15: 7, 16: 1, 5). Takovéto uspořádání kúlů je typické nejen pro starší dobu římskou, ale udržuje se až do doby stěhování národů. U některých staveb lze v delší stěně pozorovat výklenek, který se interpretuje jako pozůstatek vchodu (např. Královice: *Motyková-Šneidrová 1967*, Abb. 9; Slatina: *Motyková-Šneidrová 1963a*, Abb. 16; Jenišův Újezd: obr. 16: 3). Tento typ se v Čechách vyskytuje řídkěji, hojně je však zastoupen na Moravě a jihozápadním Slovensku. Vzácněji se vyskytují další typy a varianty: základní šestikulová dispozice je doplněna dalšími kúly (Solany, obr. 16: 4), pětikú-

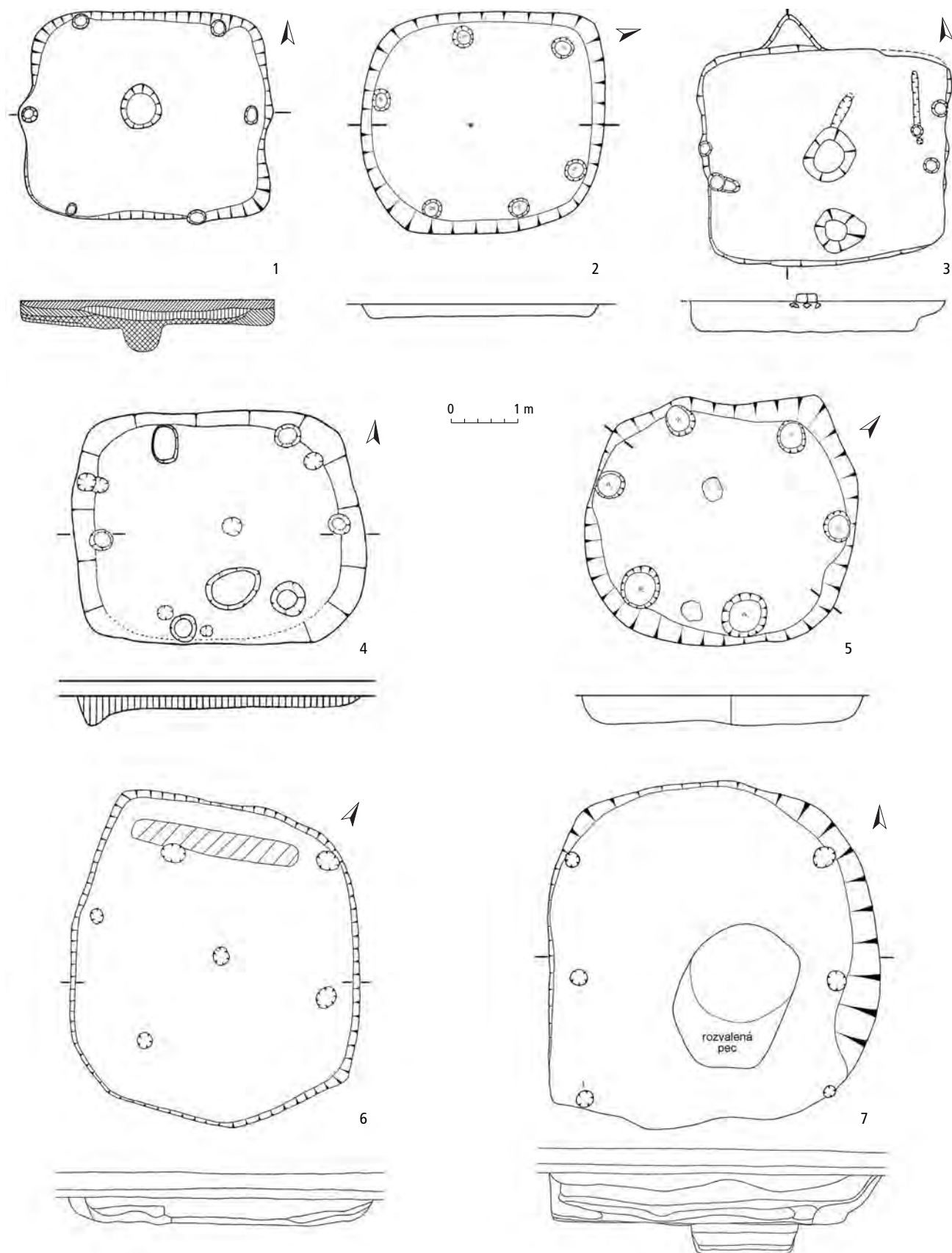
lová dispozice (Kyjice, obr. 15: 6), půdorys bez kulových jamek (Mlékojedy, obj. 38, obr. 15: 5) apod.

Orientace polozemnic je poměrně ustálená. Delší osa je orientovaná ve směru V–Z, popř. SZ–JV. Podobně je tomu i v předchozí době laténské.

Velikostní skladba. Rozměry staveb značně kolísají. Platí to i pro hloubku, která např. u polozemnice v Hošticích dosáhla až dvou metrů (*Motyková 1974*). V naprosté většině případů se ale pohybuje řádově v desítkách cm. Původní hloubky ovšem zpravidla známy nejsou, neboť někdejší úroveň terénu bývá snesena erozí, orbou či mechanickou skrývkou. Velikost polozemnic lze zatím nejlépe charakterizovat na příkladu sídliště v Mlékojedech. K. Motyková (*1981a*; *1981c*) uvádí, že ze 40 prozkoumaných chat jich 10 mělo plochu od 7 do 10 m², plocha 21 polozemnic ležela v intervalu 10 až 20 m² a 8 objektů bylo větších. Maximální zjištěná plocha činila 29 m². Tyto údaje dobře korespondují se situací na Moravě, kde se plocha pohybuje většinou od 9,5 do 20,5 m² (*Droberjar 1997a*, 25), průměrná hodnota dosahuje 14,2 m² a maximální 30 m²; pro Slovensko udává T. Kolník (*1998*, 152) plochu mezi 9 a 20 m². Na rozsáhlém sídlišti Velký Meder dosahuje ve 2. a 3. století průměrná velikost polozemnic téměř 17 m² (*Varsík 2003*). Naproti tomu na sídlišti Flögeln v dolním Polabí, kde bylo prozkoumáno 156 polozemnic z 1. až 5. stol. po Kr., činila průměrná plocha polozemnic se dvěma kúly pouhých 8 m², u šestikulových pak 10,5 m² (*Zimmermann 1992*, 184). Zda i ve středoevropském prostoru existují velikostní rozdíly mezi jednotlivými typy či zda se velikost mění v čase, zatím není zjištěno (srov. *Varsík 2003*, 162). Osada v Mlékojedech ukazuje, že na jednom sídlišti současně existovaly polozemnice nejen různých typů, ale i různých velikostí. Odráží-li však velikost funkci, počet uživatelů, sociální postavení majitelů, či má jiný důvod, se dosud nepodařilo objasnit.

Obr. 15: Polozemnice doby římské I. 1 Jenišův Újezd (okr. Teplice), obj. 3/80; 2 Beroun (okr. Beroun), obj. 56/80; 3 Kadaň-Jezerka (okr. Chomutov), obj. 14; 4 Lužice (okr. Chomutov), obj. 9/83; 5 Mlékojedy (okr. Mělník), obj. 38; 6 Kyjice (okr. Chomutov), obj. 494; 7 Mlékojedy (okr. Mělník), obj. 102. Podle *Břicháček – Charvát – Matoušek 1983; Ernée 1992; Kruta 1972; Salač 1995*; podklady K. Motykové a M. Ernée.

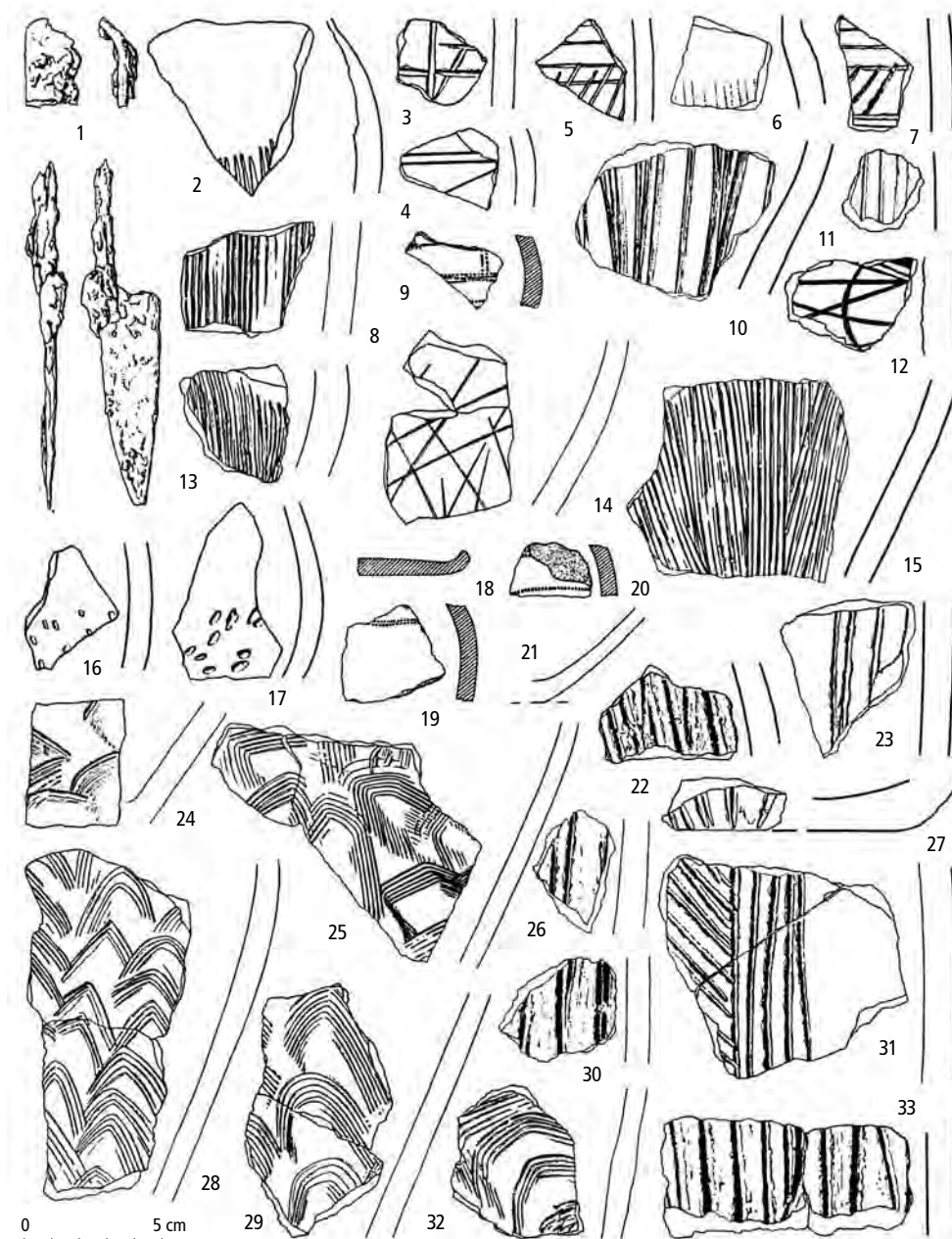

Obr. 16: Polozemnice doby římské II. 1 Mlékojedy (okr. Mělník), obj. 8; 2 Kyjice (okr. Chomutov), obj. 443; 3 Jenišův Újezd (okr. Teplice), obj. 1/80; 4 Solany (okr. Litoměřice); 5 Kyjice (okr. Chomutov), obj. 67; 6 Mlékojedy (okr. Mělník), obj. 105; 7 Mlékojedy (okr. Mělník), obj. 87. Podle Koutecký 1999; Ernée 1992; podklady K. Motykové.

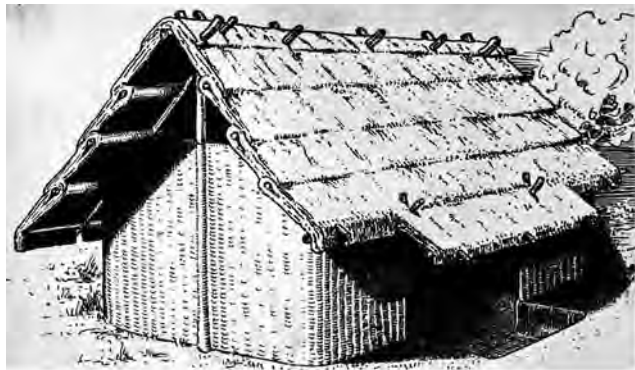
Nálezy. V polozemnicích se zpravidla nachází běžný sídlištní odpad, především zlomky keramiky a zvířecích kostí. Nechybějí ovšem ani nálezy tkalcovských závaží, přesleny, brousky, kusy strusky, opracované kosti, vzácně i nástroje, ozdoby či tzv. římské importy. Polozemnice představují nejobemnější objekty na sídlištních, zákonitě tedy pochází většina nálezů právě z nich. Nálezy představují zpravidla druhotný odpad, a nemusejí tedy s funkcí stavby vždy souviset (obr. 17).

Vzhled. Polozemnice bývají rekonstruovány se sedlovou střechou, v případě výklenku v jižní stěně se zde předpokládá vchod (Peškař 1961, obr. 5; obr. 18: 1). Otázka konstrukce stěn zatím není uspokojivě vysvětlena. Tradičně se předpokládají proutím vyplétané stěny omazané hlínou.

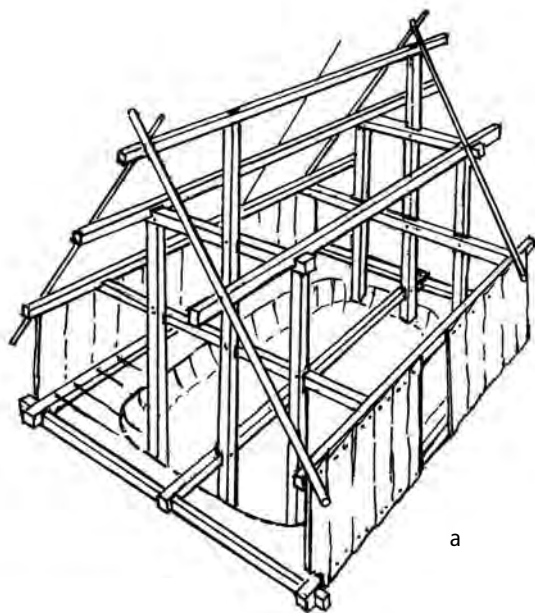
Podlahu měla tvořit udusaná hlína. Takováto podlaha byla zjištěna např. u polozemnice v Hořticích (Motyková 1974). Polozemnice shodných kúlových dispozic, jaké nalézáme u nás, se však často interpretují jako stavby s dřevěnými stěnami z fošen či kulatiny, případně i s dřevěnou podlahou (např. Zimmermann 1992; 1998 s literaturou; Gustavs 1998, 47–48). Stavba s trojicemi kúlových jamek v kratších stěnách, které jsou v Čechách rovněž poměrně hojné, byla na anglosaském sídlišti West Stow v Anglii rekonstruována jako obytný dům s dřevěnou podlahou s ohništěm nad vlastním dnem polozemnice, která vlastně představovala pouze sklípek stavení (West 1985; obr. 18: 2). Polozemnice bývají rekonstruovány i četnými dalšími způsoby (Vařeka 2004). V každém případě je nutné, vedle pro-

Obr. 17: Jenišův Újezd (okr. Teplice). Sídlištní materiál z obj. 1/80. Podle Ernée 1992.

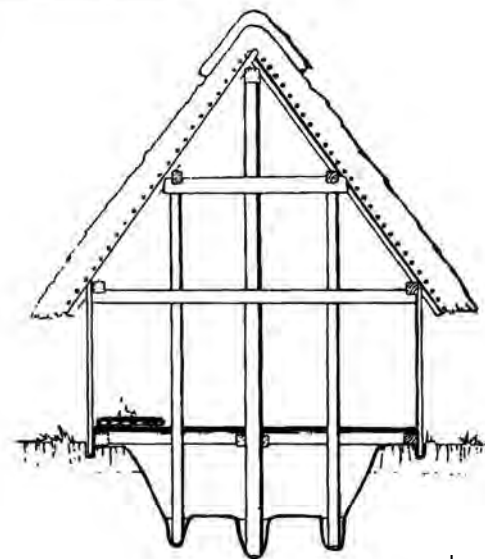

1

a

0 3 m

b

2

Obr. 18: Rekonstrukce polozemnic. 1 podle Peškař 1961; 2 podle West 1985.

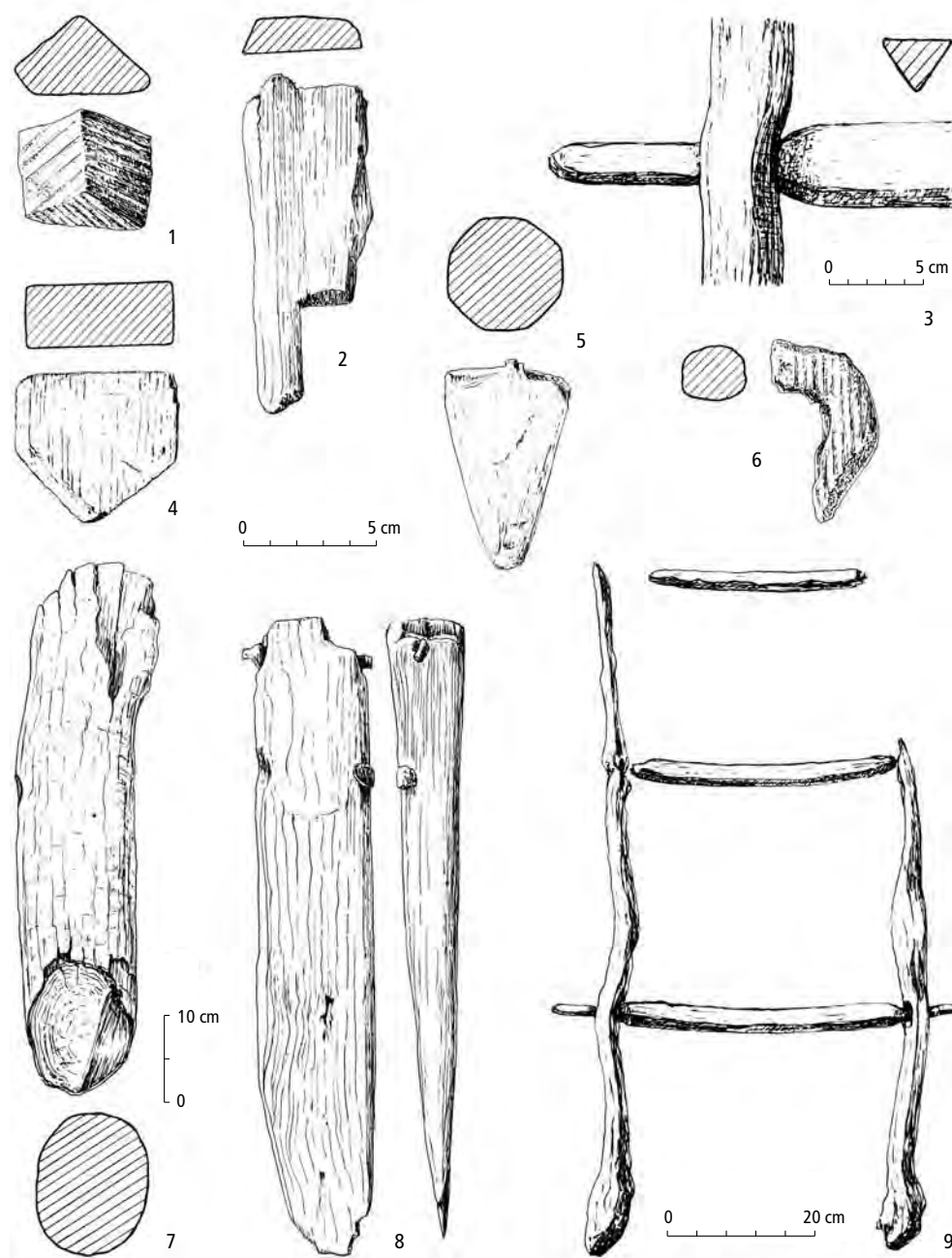
sté hliněné podlahy a vyplétaných stěn, počítat s dalšími konstrukčními prvky. Např. u polozemnice č. 14 v Kadani-Jezerce (Kruta 1972) se vzhledem k obvodovému žlabu zdá být pravděpodobná srubová konstrukce (obr. 15: 3).

Pouze výjimečně lze na nálezech z výplní pozorovat stavební detaily. Například zahloubený objekt 1/99 z Dubu-Javornice měl oválný půdorys s dvěma kůly, které patrně nesly stříšku (Parkman – Zavřel 2003). Na velkém množství zlomků mazanice se dochovaly otisky dřevěných i pletených konstrukcí, nosných kuláčů a hrubě otesaných trámů. Podařilo se také nalézt fragmenty z rohových partií, horních i dolních částí stěn a dle autorů i zbytky z okrajů okenních či dveřních otvorů.

V našich podmínkách představuje zcela výjimečný objev samotný dřevěný stavební materiál s konstrukčními prvky nalezený v Tuchlovicích (Motyková-Šneidrová 1970; obr. 19). Jde o masivní dobře opracované trámy (někdy i s výseky pro zaklínění druhého trámu), rozpůlenou kulatinu, části kůlů se zašpičatělými konci, špalky, různá prkénka, drobné kolíky apod. Naprostým unikátem je část dubového žebříku. Nejčastěji použitým dřevem byla borovice, na druhém místě je zastoupen dub, výrazně méně se užívaly bříza a olše. Drobnější a náročnější předměty se vyráběly výhradně z dubového dřeva. Pracovní stopy svědčí v naprosté převaze o opracování sekerou, vzácně i hoblíkem. Na některých kusech jsou patrné otvory po hřebících. Většinu nálezů lze interpretovat jako zřícené stěny ze staveb neznámého typu, které dokládají velmi pokročilé konstrukční možnosti starší doby římské.

Pece a topeniště. Otopná zařízení se v polozemnicích nalézají poměrně vzácně. V Lužici (obj. 9/83) byla na dně v západní části stavby nalezena vypálená mazanicová kra, která obsahovala říční valouny pro akumulaci tepla (obr. 15: 4). V Mlékojedech v chatách 75, 94 a 102 (obr. 15: 7) byla zjištěna na podlaže mazanicová kra, a to jednou ve středu stavby, jednou v severozápadním rohu a v dalším případě ve východní části objektu. V severovýchodním kvadrantu byla situovaná vypálená kruhová plocha na dně polozemnice v Trubíně (Benková 1997). Zhruba ve středu polozemnice č. 87 v Mlékojedech (obr. 16: 7) byla nalezena rozvalená pec neznámé konstrukce, která zaujímala ca 20 % její vnitřní plochy. Dosud zjištěná topeniště tedy mají různou konstrukci a jsou v rámci objektu i odlišně umístěna (obr. 15–16).

Přesnější představu o vzájemném poměru polozemnic s topeništěm a bez něj si v Čechách ještě učinit nelze. Zřejmě však převažují objekty bez zjištěných dokladů vytápění (např. Jenišův Újezd: Ernée 1997; Přestovice: Michálek 1999; Zlív: Zavřel 1985; Horoměřice: Šulová 2006; Mlékojedy: Motyková 1981a; 1981c). Na sousední Moravě jsou pece a ohniště v polozemnicích

Obr. 19: Tuchlovice (okr. Kladno). Dřevěné předměty ze sídliště starší doby římské. Podle Motyková-Šneidrová 1970.

velmi vzácné (Peškař 1961, 421; Droberjar 1997a, 25). Nelze ovšem vyloučit, že se ohniště nacházela buď nad úrovní podlahy, či mimo vlastní zahloubenou část stavby (srov. Kolník 1998). Někdy se uvažuje o vyhřívacích nádobách a pánvích (Kolník 1998). I v tomto směru je nutné počítat se širokou škálou možností. Poukázáno bylo i na možnou souvislost sporadického výskytu topenišť ve starší době římské na jihozápadním Slovensku s teplotním optimem v tomto období (Kolník – Varsík – Vladár 2007).

Funkce. Základní otázka, zda polozemnice sloužily častěji jako obydlí, či především jako dílny nebo skladové prostory, zůstává nezodpovězena. Argumenty pro obě možnosti bývají spíše obecné a nepřímé (např. Mo-

tyková 1981c, 516–518; Droberjar 1997a, 25; Kolník 1998, 152; shrnutí s literaturou viz Zimmermann 2000; srov. též Varsík 2003, 161–163). Často používaným kritériem bývá výskyt topenišť. K objasnění funkce polozemnic by výrazně přispělo poznání jejich vztahu k ostatním typům objektů. Jsou-li totiž téměř jedinými objekty na sídlišti, bývají většinou označovány za obydlí (např. Slovensko – Branč, Čalovo-Velký Meder: Kolník 1998; k tomu opatrněji Varsík 2003). Nacházejí-li se však v kontextu kúlových staveb, jako je tomu např. ve středním a dolním Polabí a v Poodří (např. Waltersdorf: Krüger 1987, Abb. 78; Flögelin: Zimmermann 1992; Herzsprung: Schuster 2004; Göritz: Berg-Hobohm 2004; obecně Donat 2002), pak jsou zpravidla považovány za

sklípky, vedlejší hospodářská stavení, dílny apod. Zajímavé je, že na severoněmeckém sídlišti Flögeln, kde se prokazatelně bydlelo v nadzemních kúlových stavbách a polozemnice nesloužily jako obytné objekty, jsou tyto stavby podstatně menší než u nás.

V Čechách, na Moravě i na Slovensku a v Dolním Rakousku se vyskytují polozemnice typově i rozměrově velmi podobné a současně v tomto prostoru téměř postrádáme zřejmé půdorysy nadzemních kúlových staveb, které by bylo možné jednoznačně považovat za obytné. Stav pramenů zde tedy vytváří dojem, že polozemnice nutně musely plnit i obytnou funkci. V kulturně identickém Pomohani a v Durynsku ovšem nadzemní domy představují běžnou součást starořímských sídlišť (např. Gerolzhofen: *Steidl 2000; 2004; Sülzdorf: Teichner 2004; srov. Varsik 2003, 162*).

Polozemnice ovšem sloužily také jako řemeslnické dílny, jak dokládá např. umístění tkalcovského stavu v zahloubené chatě v blízkém dolnorakouském Bernhardsthalu (*Adler 1976*) či Ciferu-Páci na jihozápadním Slovensku (*Kolník 1986*). Tkalcovské stavy se v polozemnicích vyskytují relativně často, minimálně od doby bronzové až po středověk (shrnutí např. *Zimmermann 1990; Schuster 2004, 173–182*). Na sídlišťích doby římské byly zjištěny např. v Inowrocławu ve Slezsku (*Bednarczyk 1988*) či Herzsprungu (*Schuster 2004, 180*). Přitom je zřejmé, že umístění tkalcovského stavu se s obytnou funkcí vylučuje již jen z prostorových důvodů (např. *Zimmermann 1990*). Za zmínku stojí, že Plinius Starší (*Nat. 19, 8–9*) uvádí, že zahloubené chaty byly u Germánů určeny pro ženské práce, především pro tkaní a předení.

Také rozměry pece v polozemnici č. 87 v Mlékojelech (obr. 16: 7) prakticky vylučují její obytnou funkci a svědčily by pro jakousi výrobní činnost. V zahloubených chatách bývaly nezřídka umístěny kovárny (*Pleiner 2006*). Ostatně hutnické dílny ze starší doby římské nejsou prakticky nic jiného než zvláštní typ polozemnice s pecemi ve stěnách (srov. níže). Polozemnice sloužily i jako sklepy a skladovací prostory (přehled problematiky *Zimmermann 1992*), jak ostatně zmiňuje i Tacitus (*Germania 16*). Určovat funkci tohoto typu objektu obecně tedy není možné, polozemnice zřejmě plnily dle okolností celou škálu funkcí.

Rozšíření typů. Pro Čechy jsou typické šestikúlové polozemnice s dvojicemi kúlů v delších stěnách, avšak bez vchodového výstupku (typ B1; *Droberjar 1997a; obr. 14*), které jsou dále hojně rozšířeny na Moravě, jihozápadním Slovensku a v Dolním Rakousku. Zdá se, že se jejich výskyt do značné míry kryje s územím, které bývá považováno za doménu Markomanů a Kvádů. Naproti tomu se tento typ prakticky nevyskytuje v německém Polabí. Tamější stavby, pro něž jsou typické trojice kúlů v kratších stěnách nebo početnější kúlové uspořádání, jsou naopak v Čechách ve starší době římské vzácné a na Moravě se nenacházejí (*Droberjar 1997a*). Podrobná analýza rozšíření jednotlivých typů polozemnic ve středoevropském rámci by tedy mohla být významná pro poznávání regionálních odlišností v rámci kultury doby římské. Jistě by obohatila i tradiční bádání o posunech obyvatelstva (kmenů), které se téměř výhradně opírá o rozšíření různých typů artefaktů.

ské vzácné a na Moravě se nenacházejí (*Droberjar 1997a*). Podrobná analýza rozšíření jednotlivých typů polozemnic ve středoevropském rámci by tedy mohla být významná pro poznávání regionálních odlišností v rámci kultury doby římské. Jistě by obohatila i tradiční bádání o posunech obyvatelstva (kmenů), které se téměř výhradně opírá o rozšíření různých typů artefaktů.

3.3.2.2 Kúlové stavby

Zpravidla pouze kúlové jamky zůstávají po stavbách, jejichž podlahy se nezahluhovaly do podloží. Dle předpokládané funkce bývají kúlové stavby děleny na obytné a hospodářské. Hospodářská zařízení představují především špýchary.

Špýchary. Takto bývají interpretovány stavby čtvercového půdorysu, vymezené nejčastěji čtveřicí kúlů. Z barbarika jsou ovšem známy i čtvercové špýchary s devíti kúly (*Teichner 2004, 37*), šestikúlové či dokonce dvanáctikúlové stavby obdélníkového půdorysu (*Zimmermann 1992, 243–245*) apod. Plocha se pohybuje od 2 do 15 m², pouze vzácněji se vyskytují objekty větší. Špýchary tvoří běžnou součást zástavby germánských sídlišť (srov. např. v dolním Polabí Flögeln: *Zimmermann 1992* a Feddersen Wierde: *Haarnagel 1979*; v Braniborsku Waltersdorf: *Krüger 1987* a Herzsprung: *Schuster 2004; Sülzdorf v jižním Durynsku: Teichner 2004*). V Čechách byl zatím interpretován jako špýchar jediný objekt, a to na sídlišti z mladší doby římské v Turnově (*Droberjar – Prostrředník 2004, 38, obr. 4*). Ze starší doby římské špýchary dosud nebyly zveřejněny, nejpravděpodobněji se však jedná o odraz neuspokojivého stavu výzkumu.

Domy. K obytným domům se řadí větší obdélníkové stavby s vyšším počtem kúlů po obvodu a vnitřním členěním podélným (jedno-, dvoj- i trojlodní domy) i příčným, které odráží způsob nosné konstrukce i dělení částí domu dle funkcí. Stavby totiž nezřídka sloužily nejen k bydlení lidí, ale i k ustájení dobytka, někdy se v nich nacházely i výrobní prostory (srov. např. *Haarnagel 1979; Zimmermann 1992; Brabandt 1993; Leube ed. 1998; Schuster 2004*). Šířka domů se v germánském prostředí nejčastěji pohybuje okolo 5 m, délka výrazně kolísá: od 5 až po více než 60 m. Pro starší dobu římskou jsou patrně typické domy kratší, přibližně do 15 metrů (*Haarnagel 1979; Zimmermann 1992*). V chronologicky i prostorově relativně blízkém Waltersdorfu dosahovaly tyto stavby délky 10 až 12 m (*Krüger 1987*). Také v Durynsku, ke kterému měly ve starší době římské Čechy úzké vztahy, se vyskytují podobné domy (např. Dienstedt: *Dušek ed. 1999, 124; Sülzdorf: Teichner 2004*), stejně jako v sousedním Pomohani. Zde na lokalitě Gerolzhofen byla zjištěna kúlová stavba grossromstedtské kultury o rozměrech 14 × 5 m, která je interpretována jako trojlodní dům sloužící k bydlení

i ustájení dobytka (tzv. *Wohnstallhaus*; Steidl 2000, 97–98). Za zmínku stojí, že plochy nadzemních obytných domů několikanásobně překonávají plochy polozemnic.

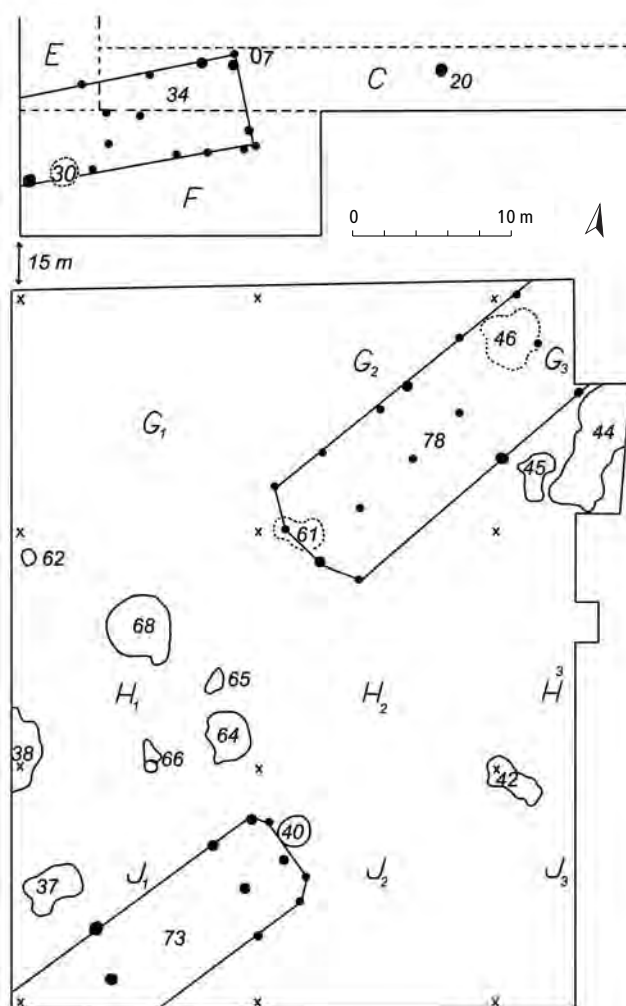
Nadzemní domy tvořily jistě součást zástavby osad starší doby římské i v Čechách. Konkrétních příkladů však najdeme velmi málo, což je způsobeno nejen nedostatkem publikací, ale také faktem, že naprostá většina sídlišť je vícefázových a často i polykulturních, což činí rekonstruování staveb značně obtížným. Nelze ovšem nevidět, že zkoumání kúlových jamek nebývá při záchranných terénních akcích vždy věnována patřičná pozornost.

Části tří větších kúlových domů ze stupně Ř A rekonstruovala na sídlišti v Novém Bydžově-Chudonicích A. Rybová (1964; obr. 20). Jejich šířka kolísala mezi 6 a 7,5 m, délku se u žádného z nich nepodařilo zjistit, prozkoumané části byly dlouhé 15, 19 a 21 m. Dva z těchto domů jsou interpretovány jako dvojpodlažní stavby. Další starořímské kúlové domy se šířkou 5,3 a 7 m a délkou 8 a 13,5 m byly zachyceny na sídlišti v Zalužanech u Písku (Rybová 1961; obr. 21). Tyto domy vykazují větší počet kúlů v ploše stavby a nadto se navzájem překrývají, takže jejich vnitřní členění není zřejmé. Zdá se však, že prostor byl rozdělen nejen podélně, ale i příčně. Kúlové stavby byly rovněž zachyceny na sídlišti u Jenišova Újezda, jejich konstrukce je však obtížně interpretovatelná (Ernée 1992; 1997; obr. 22). Domy v Novém Bydžově-Chudonicích a v Jenišově Újezdě jsou orientovány ve směru SV–JZ, naproti tomu domy v Zalužanech SZ–JV. Orientace ve směru Z–V až SZ–JV je na sídlištech starší doby římské nejobvyklejší (Zimmermann 1992, Abb. 15; Teichner 2004, Abb. 10).

3.3.2.3 Ostatní typy objektů

Pece. Poměrně častou součástí sídlišť jsou železářské pece, které se leckdy vyskytují i ve značném množství (srov. např. Kyjice: obr. 2; Ořech: obr. 5; Říčany, Trmice). Rovněž hutnická struska tvoří běžnou součást sídlištního nálezového fondu (shrnutí srov. Salač 1999). Téměř bez výjimek se jedná o pece se zahluobenou nístějí, které bývají ve skupinách v zahluobených objektech, vzácně se budovaly i samostatně (Pleiner 2000; srov. níže).

Na sídlištech starší doby římské se také nacházejí topeniště, která bývají interpretována jako pece k pálení vápna (např. Krüger 1987; Uschmann 2006). Takovéto pece byly u nás zjištěny v Brozánkách (Sklenář 1965), Obříství (Zápotocký 1962) a v Praze-Bubenči (Bureš 1989), kde tvořily součást blíže nezkoumaných sídlišť. Objekty se nepodařilo prozkoumat celé, a jejich konstrukce je proto nejasná. Zatím předběžně byla publikována pec na pálení vápna v polozemnici ze stupně Ř A ve Slepoticích ve východních Čechách (Beková 2006). Podobná pec je uváděna i z Berouna (Břicháček – Charvát – Matoušek 1983, 380). Na územích severně

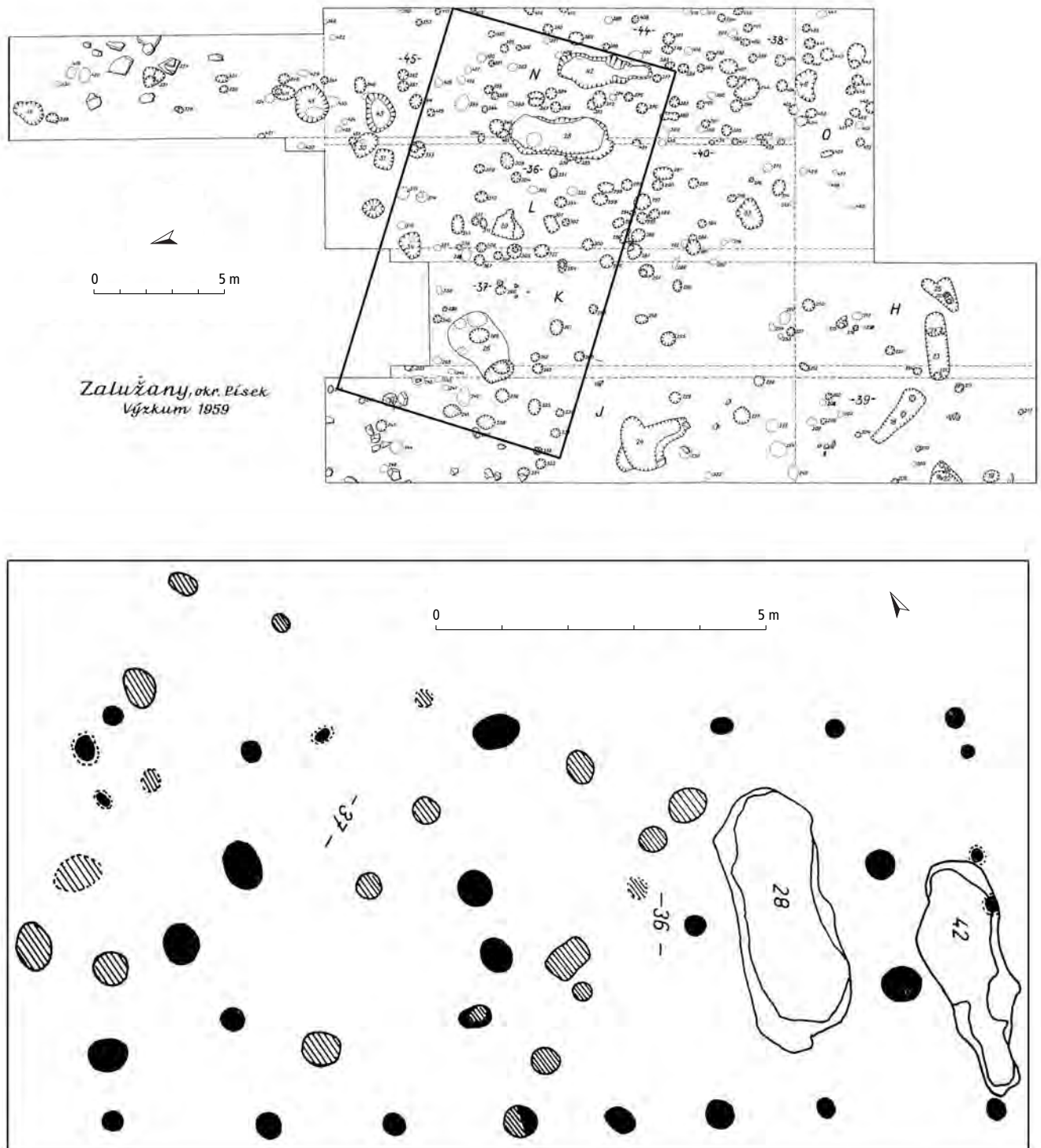
Obr. 20: Nový Bydžov-Chudonice (okr. Hradec Králové). Rekonstrukce kúlových staveb starořímské fáze V. Podle Rybová 1964.

od Čech bývají pece na pálení vápna vyloženy kameny (Leube 1967; Krüger 1987). Někdy se ovšem podobné pece považují za zařízení sloužící k výrobě dřevěného uhlí (srov. Ernst 1969). Vápno mohlo být užíváno jako příměs usnadňující struskotvorné pochody při hutnění železa (Pleiner 2000), uvažuje se i o jeho využívání k bílení, tedy k estetickému a zároveň hygienickému ošetření staveb na sídlištech. Nově se objevil názor (Cosack 2007), že vápno v podobě tzv. vápenného mléka mohlo v době římské sloužit i ke konzervaci potravin, zejména vajec. Dokladem toho mají být vápenné krusty na vnitřním povrchu nádob. Takovéto vápenné krusty byly zjištěny na keramice z doby laténské a římské i u nás, např. v Soběsukách. Ze sídlišť starší doby římské jsou zmiňovány další typy pecí – např. keramické, chlebové apod. (např. Erneé 1997), vesměs však jsou jejich interpretace nejisté.

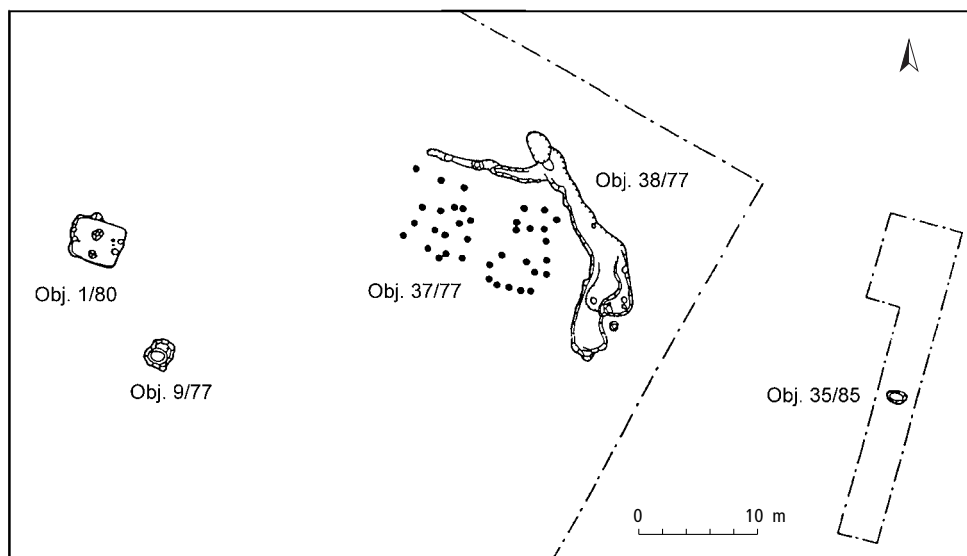
Sila. Obilnice či tzv. zásobní jámy bývají ze sídlišť doby římské sice uváděny (např. Mlékojedy: Motyková 1981c, 520), avšak nejsou dosud zveřejněny, takže není

zřejmá jejich konstrukce ani velikost, tedy možná skladovací kapacita. Neznáme četnost jejich výskytu na sídlištích, vztah ke špýcharům apod. Zdá se však, že klasická hruškovitá sila s úzkým hrdlem, známá např. z raného středověku (např. Kudrnáč 1970, 89–96), se na sídlištích nevyskytují.

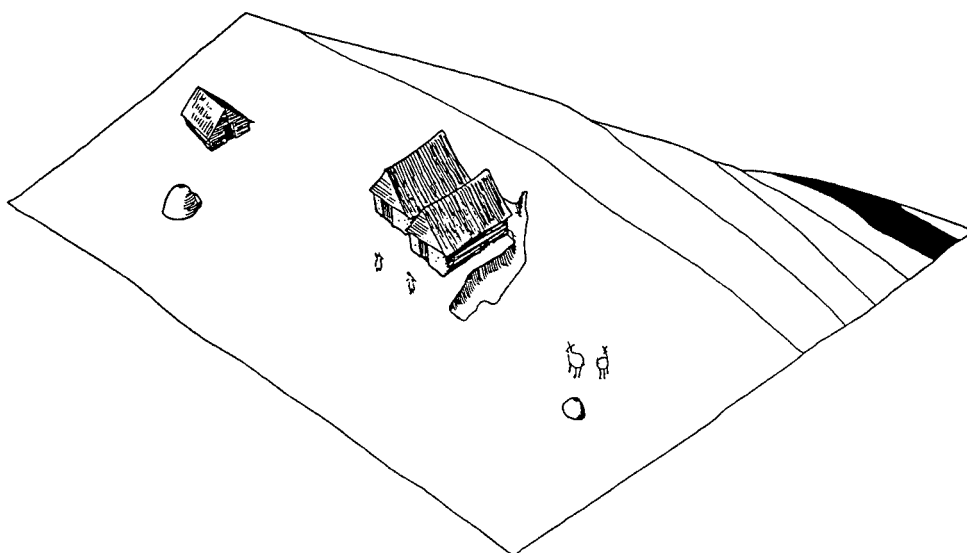
Ostatní jámy. Na sídlištích se nachází velké množství jam různých tvarů i rozměrů. Některé z nich bývají označovány za hliníky (např. Ernée 1997). Zpravidla se o nich ale píše jako o „objektech hospodářského nebo výrobního charakteru“ (Motýková 1981c, 514) nebo o jamách neznámé funkce.

Obr. 21: Zalužany (okr. Příbram). Plán výzkumu sídliště z r. 1959 a rekonstrukce dvou kúlových staveb. Podle Rybová 1961.

Obr. 22: Rekonstrukce sídlištní jednotky ze starší doby římské v Jenišově Újezdě (okr. Teplice). Podle Ernée 1997.

3.3.3 Velikost a vzhled osad

Ucelený pohled na nejmenší sídelní jednotku stupně Ř A přinesl na příkladu Jenišova Újezda M. Ernée (1992; 1997, Abb. 5; obr. 22). Rozsáhlé skrývky mu umožnily poznat celé sídliště sestávající ze dvou křivočerných staveb o rozloze ca 28 a 30 m², polozemnice obdélníkového půdorysu bez zjištěného ohniště (15 m²; obr. 16: 3), dvou samostatně stojících pecí nejasné funkce a vzájemně se porušujících nepravidelných jam interpretovaných jako hliníky. Sídlíště zaujímalu plochu 0,2 ha, přičemž největší vzdálenost mezi objekty činila 75 m. Ohrazení nebylo zjištěno, byť není vyloučené, že jej stejně jako případné méně zahloubené objekty zničily skrývky. Sídlíště z Jenišova Újezda lze označit za usedlost, kterou můžeme považovat za základní jednotku osídlení. M. Ernée (1999) zveřejnil z Břežánek dvě další podobné usedlosti, zhruba o stejné

velikosti. U nich však nebyla situace tak jednoznačná, neboť objekty se nacházely na polykulturním nalezišti. Zřejmě i výzkum v r. 1974 v Dolních Břežanech zachytil na ploše zhruba 15 × 15 m samostatně stojící usedlost nebo její část, projevující se shlukem křivočerných jamek, původně patrně tvořících konstrukci nadzemního domu, větších sídlištních jam a jedné polozemnice (Motyková 1981c). Pozůstatky podobného typu sídliště se dochovaly i v Turnově (Droberjar – Prostředník 2004). Ve Slepoticích zjistila M. Beková (2006, 361) na ploše ca 50 × 30 m kumulaci objektů (tři polozemnice a pec na pálení vápna v polozemnici), která mohla být ohrazena palisádou. Existence ohrazených dvorců ve starší době římské tedy není vyloučena.

Ze sídliště v Mlékojedech uvádí K. Motyková (1981a) na prozkoumané ploše 500 × 200 metrů celkem 40 polozemnic, přičemž všechny objekty patří do nejstarších

stupňů doby římské. Je tedy zřejmé, že na tomto sídlišti stálo několik usedlostí současně. Některá uskupení objektů také podobnému uspořádání osady nasvědčují (obr. 4). Počet sídlištních jednotek však lze zatím jen zhruba odhadnout. Vzhledem k analogiím na jiných starořímských sídlištních (Jenišův Újezd; Gerolzhofen: *Steidl 2004*; Sülzdorf: *Teichner 2004*; Waltersdorf: *Krüger 1987* atd.) se lze domnívat, že v jedné usedlosti vedle nadzemních staveb stála 1 až 3 polozemnice, což by v případě Mlékojed znamenalo existenci 12 až 40 usedlostí. Osada měla existovat ve stupních Ř A–B1, jejichž trvání se odhaduje na ca 80 let. Při přestavbách např. po 20 letech by tedy muselo současně stát 3 až 10 usedlostí. Pravděpodobnější se zdají být čísla při spodní hranici tohoto intervalu. Velice zajímavé bude sledovat vývoj osady v čase, neboť její velikost nemusela být po celou dobu trvání konstantní. Bohužel ani sídliště v Mlékojedech nepřineslo jednoznačněji interpretovatelné nadzemní kúlové stavby.

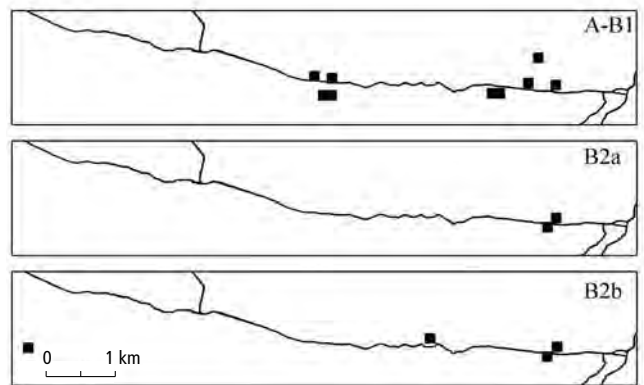
Podobnou situaci můžeme předpokládat na dosud nezpracovaných velkých sídlištních v Kyjicích, Soběsukách, Trmicích či Slepoticích. I na nich zřejmě stálo několik usedlostí současně. V Lovosicích byla zjištěna kulturní vrstva a objekty ze starší doby římské ve víceméně souvislém pásu podél Labe v délce přesahující 1 km (obr. 3). Nelze sice tvrdit, že prostor byl po celou dobu využíván jediným rozsáhlým sídlištěm, přesto je zřejmé, že i zde stávalo současně více usedlostí.

O prostorových vztazích mezi jednotlivými usedlostmi na větších sídlištních, tedy o jejich vnitřní struktuře a vzhledu, zatím není nic bližšího známo.

3.3.4 Polohy osad. Hustota a rozsah osídlení

Starořímská sídliště se nezřídka nacházejí v těsné blízkosti vodních toků, tj. v dnešních inundačních pásmech (*Dreslerová 1995; 1998*). Typický případ představuje osada v Tuchlovicích u Jalového potoka, který prostor sídliště po jeho zániku pravidelně zaplavoval a překryl je až dvoumetrovými sedimenty (*Motyková-Šneidrová 1970; Dohnal 1970*). Polohy římských sídlišť v inundačních potoků ztěžují jejich vyhledávání. Obtížný je ovšem i jejich terénní výzkum, neboť výplně objektů jsou v záplavové oblasti těžko rozpoznatelné. Nelze tedy jednoznačněji stanovit, kolik osad se v době římské v takovýchto polohách nacházelo. Také sídliště, která neležela přímo u vodních toků, byla vždy budována v jejich dosahu. Bezvodé vyvýšeniny mezi vodními toky zůstávaly neosídlené a tvořily zřejmě přirozené hranice mezi zázemními jednotlivých osad.

Keramika ze starší doby římské je dobře rozpoznatelná a patří k nejčastěji zjišťovaným archeologickým nálezům. Jistě i proto se počet nalezišť z tohoto období blíží v Čechách k tisícům.² Přesto dosud nebylo provedeno podrobnější hodnocení rozsahu a hustoty osídlení, které by bylo opřeno o zpracování, tj. především datování nálezového fondu. V úrodných regionech se běžně vyskytují katastry, na nichž jsou doloženy nálezy z doby římské hned v několika polohách (z publikovaných např. Dubeč: *Vencl – Venclová – Zadák 1976*; Močovice, Ratenice, Tuchlovice, Třebestovice: *Motyková 1976*; Bílinsko: *Waldhauser 1992*; srov. *Koutecký ed. 1980; Vělímský ed. 1986; Droberjar 2002a*).

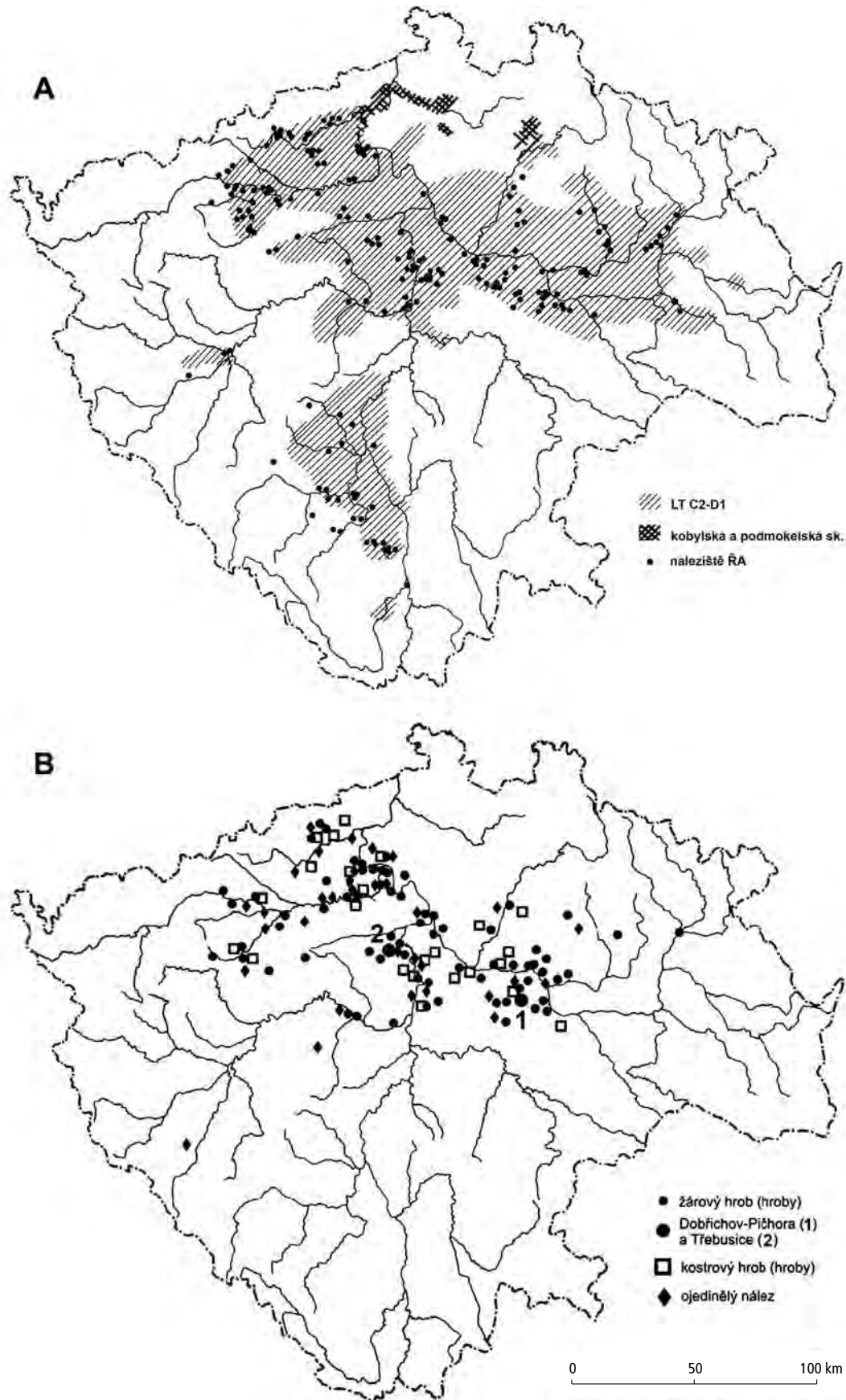

Obr. 23: Vývoj osídlení údolí Lomského potoka v severozápadních Čechách ve starší době římské. Podle *Ernée 1997*.

Na Lomském potoce v Podkrušnohoří se ve starší době římské nacházela současně nanejvýš čtyři sídliště, přičemž odstup mezi nimi na shodném břehu činil minimálně ca 1,5 km (*Ernée 1997; obr. 23*). V údolí Lužického potoka v téže regionu předpokládá *Z. Smrž (1994)* vzdálenost mezi sídlišti 3–4 km. V souhrnných studiích, ať již vycházejí z úplně odkrytých území (např. *Smrž 1987; 1994*) či z výsledků povrchové prospekce (*Kuna 1998; Dreslerová 1998; Venclová 2002*), se pracuje s nalezišti z doby římské bez bližšího chronologického určení, takže jejich výpovědní hodnota pro zjišťování reálné hustoty osídlení je poměrně nízká. Ostatně zjišťovat ryze archeologickými metodami skutečně současná sídliště je krajně obtížné, ne-li nemožné.

Naleziště časně doby římské (Ř A) se rozkládají prakticky na stejném území jako předchozí památky pozdně laténské (obr. 24: A). Zajímavé je, že nálezy tohoto období chybějí právě tam, odkud postrádáme i souvislé pozdně laténské osídlení, např. na Děčínsku, Česko-

² Naproti tomu sídlištní keramika následující mladší doby římské je často nenápadná, bez výrazných charakteristických rysů. Nelze proto vyloučit, že se tento fakt projevuje i ve zdánlivě (?) nižší četnosti nálezů a lokalit z tohoto období. Mladší římská keramika bývá nejčastěji datována bez bližšího určení do doby římské či do mladšího pravěku. Je možné, že tato skutečnost způsobuje i nižší počet zjišťovaných sídlišť z tohoto období, a zvyrazňuje tak představu o značném prořídnutí osídlení.

Obr. 24: Osídlení české kotliny v pozdní době laténské a ve starší době římské. A – rozsah osídlení ve stupních LT C2–D1 a naleziště ze stupně Ř A; B – pohřebiště stupně Ř B1. Podle *Waldhauser 1992; Droberjar 2006a; 2006b*.

lipsku či Turnovsku. Ač se osady grossromstedtského horizontu nacházejí zpravidla v prostoru dřívějších laténských sídlišť, nálezy zatím neumožňují rozpoznat, zda se nová kultura rozšiřovala postupně na úkor pozdně laténského osídlení, či zda došlo k rychlému prozazení nové kultury na celém osídleném území.

Porovnáme-li intenzitu osídlení krajiny oběma kulturami, zdálo by se, že naleziště stupně A je méně než pozdně laténských. Ovšem tento stupeň trval podstatně kratší dobu (ca 30 až 40 let) než laténské stupně LT C2–D1 (ca 150 let), jejichž náplň zpravidla nelze na sídlišťích od sebe odlišit. Proto tato představa nemusí odpovídat původní skutečnosti. Hustoty osídlení mohou být v obou obdobích srovnatelné. Na druhou stranu nevíme, jestli rozsah a hustota osídlení zůstaly stejné po dobu trvání stupňů Ř A a Ř B1. Na jednu stranu jsou ve stupni Ř B1 zakládána nová pohřebiště a obecně vzrůstá počet hrobů i na pohřebištích založených již ve stupni Ř A. Na druhou stranu postrádáme (zatím?) pohřebiště stupňů Ř B1 a B2 z jižních a západních Čech (obr. 24: B) a osídlení v těchto oblastech v prvních dvou stáletích po Kr. zatím pouze naznačují nečetné nálezy keramiky (*Zavřel 2006b*; sdělení M. Metličky). Osídlení tedy vykazuje mezi stupni Ř A a B1 výrazné změny, které však dosud nelze blíže specifikovat (odliv obyvatelstva z jižních a západních Čech?). Naproti tomu se zdá být pravděpodobné, že ve stupni Ř B2 hustota nalezišť řídne a také celková osídlená plocha se zmenšuje. Zvláště uvědomíme-li si, že tento stupeň měl trvat více než 100 let, tedy déle než oba předchozí dohromady. Tyto změny se dávají do souvislosti s posunem části obyvatelstva na sousední Moravu, popř. dále na jihozápadní Slovensko.

3.3.5 Otázka počtu obyvatel

O množství obyvatel Čech ve starší době římské si zatím nelze učinit konkrétnější představu mimo jiné i proto, že neznáme vztah mezi sídlišti a pohřebišti. Není například jisté, zda na jednom pohřebišti pohřbívalo vždy pouze jedno sídliště. Nechybějí totiž názory, že velká pohřebiště měla sloužit několika osadám. Ostatně mezi počty sídlišť a pohřebišť panuje značný nepoměr. Ze stupně Ř A udává E. Droberjar (*2006a*) 25 pohřebišť, sídlištních poloh ze stejného období uvádí 168. Počet pohřebišť ve stupni Ř B1 prudce vzrůstá na 96 (*Droberjar 2006b*), počet sídlišť však zatím není znám (obr. 24).

Zcela předběžně lze odhadnout, že hustota, rozsah osídlení, a tudíž i celkový počet obyvatel Čech ve stupních Ř A–B1 se nemusely výrazně lišit od situace v době laténské. Počet obyvatel se tedy mohl pohybovat mezi zhruba mezi 100 000 a 200 000 (*Holodňák 1987*; *Salač 2006c*). Nechybějí ovšem odhady vycházející z historických zpráv, především z údaje Velleia Patercula

(2, 109,2), podle něhož měl být Marobud schopen postavit proti Římanům 74 000 bojovníků, či z odhadu ekonomických možností germánské společnosti doby římské uživit v české kotlině určitý počet obyvatel. Výsledky těchto výpočtů se pohybují od 100 po 500 tisíc obyvatel (*Grünert 1968*; *Motyková 1976*, 181; *Pleiner – Rybová et al. 1978*, 722; starší názory shrnul J. Dobiáš: *1964*, 93).

3.3.6 Zázemí sídlišť

Osídlení se ve starší době římské koncentruje především na neúrodnější území v Polábí, dolním Povltaví, Pooohří a Podkrušnohoří (obr. 1; obr. 24). Snaha o získání co nejkvalitnějšího zemědělského zázemí je zřejmá. Také osídlení jižních a západních Čech se drží ve zdejších poměrech na neúrodnějších a nejteplejších územích. Sídliště v méně úrodných regionech a v oblastech mimo nížiny (např. Tuchlovice – 398 m n. m.) sice dokládají schopnost uživit se i v zemědělsky chudších územích, osady starší doby římské se však nikdy nevyskytují v podhorských či dokonce horských oblastech, a to ani v místech s výskytem významných surovin. Konkrétnější vazbu mezi hustotou či bohatostí sídlišť a výskytem nerostného bohatství v Čechách v době římské nelze pozorovat.

Prvotním předpokladem pro zakládání sídlišť tedy jistě bylo vyhovující zemědělské zázemí. Nepochybně byly využívány i další zdroje nalézající se v blízkém i širším okolí osad, které byly významné pro získávání potravy, píce, otopu, stavebního materiálu či nerostných surovin. Vzhledem k častému výskytu železářských pecí na sídlišťích patřila k zázemím jistě i naleziště železných rud (např. bahenní rudy v Říčanech: *Kuna – Waldhauser – Zavřel 1989*).

K hospodářským zázemím sídlišť náležely i cesty zajišťující spojení s okolím a připojení na nadregionální síť komunikací. Že z polohy na cestách bylo možné výrazně profitovat, dosvědčují koncentrace bohatých nálezů a importů v dopravně výhodných polohách (Praha-Bubeneč, Lovosice, Kolínsko; *Lichardus 1984*; *Salač 2002*; *2006c*). Rozložení osad v krajině s ohledem na jejich hospodářská zázemí navazuje na předchozí pravěké osídlení, včetně obsazování klíčových komunikačních uzlů. Starořímské osídlení sice v zásadě převzalo někdejší laténskou sídlištní strukturu včetně zemědělských, surovinových i komunikačních zázemí, nelze ovšem přehlédnout, že v některých surovinově bohatých (Krumlovsko) či komunikačně významných (labská průrva) územích sídliště postrádáme. Vazba na zemědělství se proto zdá být pevnější než v předchozí době laténské, v níž např. při budování oppid či při získávání surovin sídliště častěji opouštěla výhodné zemědělské oblasti.

3.3.7 Hospodářské činnosti

3.3.7.1 Zemědělství

I když antické zprávy zmiňují nízkou úroveň germánského zemědělství,³ nelze pochybovat, že produkce potravin představovala nejdůležitější výrobní činnost. Samo usazení germánských kmenů v zemědělsky méně příhodných oblastech Evropy včetně Skandinávie nasvědčuje tomu, že zemědělství bylo na takové úrovni, že i v obtížných podmínkách umožňovalo zajistit dostatečnou výživu obyvatel. U rostlinné produkce se předpokládá střídání obdělávaných ploch s pastvinami – tzv. přílohové zemědělství. Půda se obdělávala pomocí dřevěného rádlu, často zřejmě bez železné radlice.

Nález radlic v Čechách dosud zcela chybějí, byť na sousední Moravě se vzácně vyskytují, stejně jako v jiných částech tzv. svobodné Germánie. Na našem území dosud nebylo nalezeno ani jiné zemědělské náčiní – např. kosy či srpy, které jsou jinak z germánského prostředí známy (Pleiner – Rybová et al. 1978, 722; srov. Henning 1985; Penack 1993). Dosavadní absence zemědělského nářadí v Čechách může naznačovat, že jeho značná část nebyla vybavena železnými součástmi. Nelze ovšem vyloučit, že se jedná i o odraz důsledné recyklace materiálu.

Kupodivu u nás většinou postrádáme i zařízení na mletí obilí, která se na předchozích laténských sídlišťích pravidelně nacházejí. Části laténských rotačních mlýnských kamenů nalázané v nejstarším horizontu sídlišť doby římské (např. Lužice: Salač 1996; Dub-Javornice: Parkman – Zavřel 2003) představují nejspíše odpad z předchozích laténských sídlišť. V době římské se předpokládá návrat k dřívějším zrnotěrkám. Užívání rotačních mlýnských kamenů ve starší době římské dosud není prokázáno, byť byl nedávno předběžně zveřejněn patrně kompletní rotační mlýn z Černína u Zdic, nejspíše ze samotného závěru starší doby římské či počátku následujícího období (Stolz – Matoušek 2006, 173–174).

Z Čech nemáme k dispozici zhodnocení větších souborů rostlinných makrozbytků, takže o spektru plodin pěstovaných ve starší době římské si nelze vytvořit konkrétnější představu. Ze sídlišť v tzv. svobodné Germánii sice pocházejí rozbory rostlinných nálezů i pylové analýzy, vesměs se však jedná o poznatky z odlišného přírodního prostředí, které nelze pro naše území přebírat (např. Feddersen Wierde: Körber-Grohne 1967; shrnutí s literaturou srov. Küster 1995a; Lange 1971; 1975; 1976; Grünert 1976; Capelle 1997). Nejvíce údajů o plodinách pěstovaných Germány z území, které je podobné našemu, pochází z Hesenska a Pomohání (např. Kreuz 1995; 2000), nověji i z jihozápadního Slovenska (Hajnalová – Varsík v tisku).

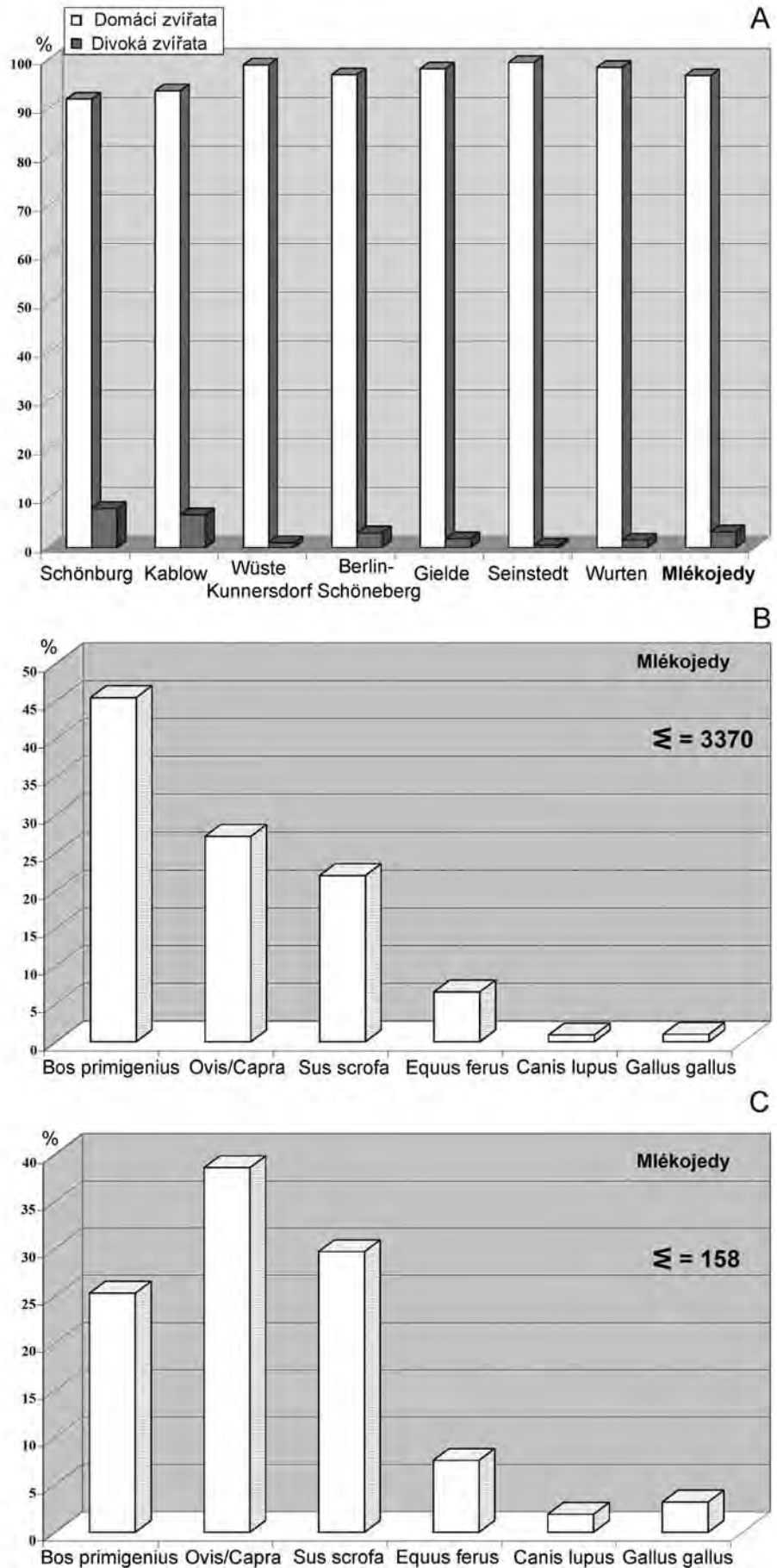
Nepochybně převažovalo pěstování obilovin, doložena je prakticky celá škála druhů obilí. V jakém poměru se však jednotlivé druhy u nás pěstovaly, zatím není zřejmé. Z Čech jsou ve starší době římské doloženy pšenice, ječmen a proso (Pleiner – Rybová et al. 1978, 723). Z Hoštic (Motyková 1974) je např. známa pšenice obecná (*Triticum aestivum* L.), pšenice dvouzrnka (*Triticum dicoccon* Schrank) a poměrně vzácný ječmen dvouřadý (*Hordeum distichon* L.). Z Dolních Břežan (Motyková 1981c) se uvádí rovněž pšenice obecná a dvouzrnka, ječmen pluchatý (*Hordeum vulgare*), kupodivu opět ječmen dvouřadý, proso (*Panicum miliaceum* L.), hrách (*Pisum sativum* L.) a vikev (*Vicia sativa* L.). Předpokládat můžeme dle nálezů z jiných germánských oblastí len využívaný pro lisování oleje či zhotovování oděvů a také rostliny umožňující barvení oděvů (boryt barvířský), stejně jako pěstování ovoce, zeleniny či různých bylin. Zatím zcela ojedinělý je nález meruňky v polozemnici ze závěru starší doby římské v Lovosicích (Čulíková 2008) – byť toto ovoce bylo v římských podunajských provinciích pěstováno, nelze zcela vyloučit moderní kontaminaci souboru.

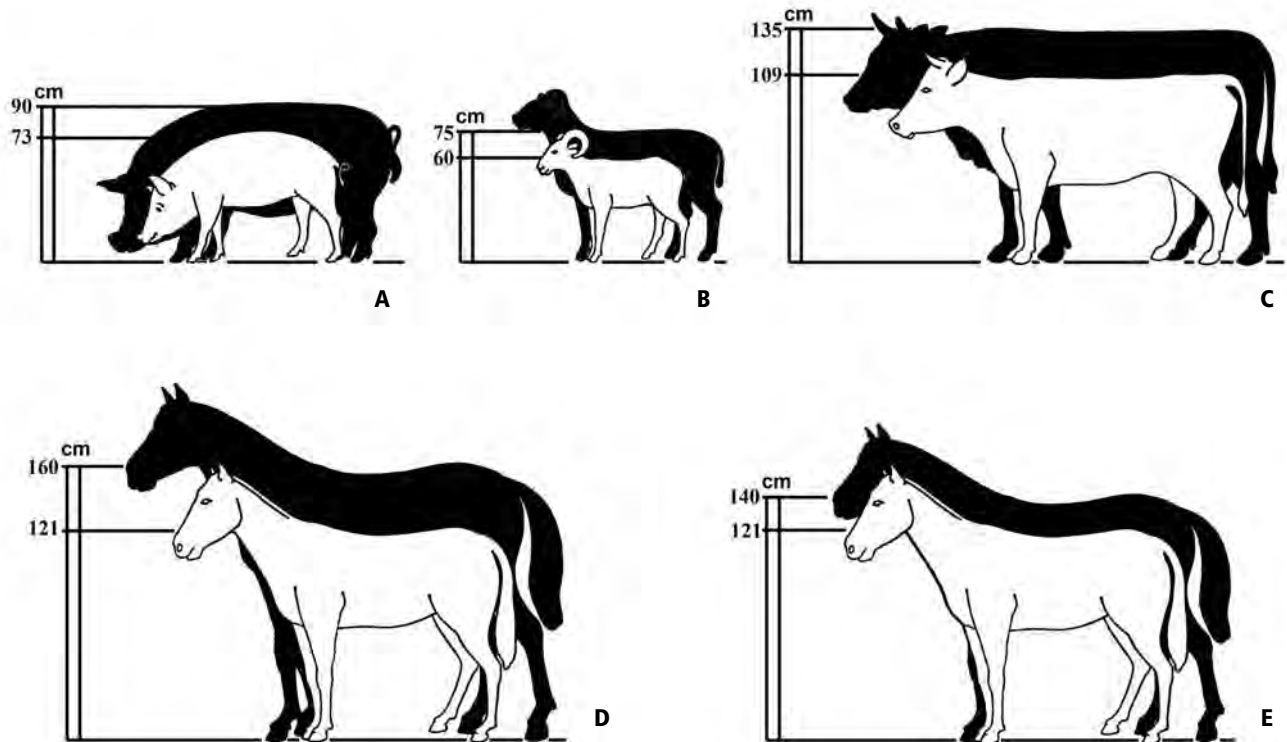
O chovu domácích zvířat jsme poněkud lépe informováni, neboť L. Peške (1994) vyhodnotil kosti z rozsáhlého sídliště v Mlékojedech. Nepochybnou výhodou tohoto souboru je skutečnost, že se na zkoumané ploše nacházely objekty téměř výhradně ze starší doby římské (stupně Ř A a B1), a odpadá tedy nebezpečí intruzí jiných kultur. Počet 3 568 kostí ze 122 objektů představuje dosud největší zveřejněný soubor z doby římské v Čechách. Celkem bylo zjištěno 22 druhů savců a ptáků, dva druhy obojživelníků a dvě blíže neurčitelné ryby. Kostí domácích zvířat naprosto převažují – tvoří 96,8 % všech kostí, resp. 85,9 % doložených jedinců (obr. 25: A). Kostí divokých zvířat činí pouze 3,2 % kostí, resp. 14,1 % kusů. Toto zjištění do značné míry relativizuje zprávy antických autorů (např. Caesar, BG 4,1), dle kterých hrál lov v obživě Germánů podstatnou roli. Podobný poměr mezi kostmi domácích a divokých zvířat byl zjištěn i na jiných germánských sídlišťích starší doby římské, kde podíl kostí divoké zvěře kolísá od 0,5 po 8 % (obr. 25: A; Grünert 1976, 451). Velmi zajímavé je, že se prakticky neliší zastoupení divoké lovné zvěře na sídlišťích ve středoevropských římských provinciích a na germánských sídlišťích (Benecke 1994).

V Mlékojedech tvoří hlavní druhy domácích zvířat – tur domácí, prase, ovce a koza – 88,2 % nálezů (75 % jedinců). Nejčastěji byly z hospodářských zvířat zastoupeny kosti tura domácího (45,5 %; obr. 25: B), což plně odpovídá hodnotám zjišťovaným na germánských

³ Caesar (BG 6, 22) uvádí, že si Germáni polí příliš nehledí a živí se především masem, mlékem a sýry. Tacitus (*Germania* 26, 2–3) ovšem naopak zdůrazňuje význam pěstování obilí. Cenné údaje o zemědělství (např. hnojení, orba, *Hist. Nat.* 17, 4, 172–173), ale i o stravě (např. o hojně konzumaci ovesné kaše, *Hist. Nat.* 18, 44) přináší Plinius Starší.

Obr. 25: Zastoupení kostí domácích a divokých zvířat na sídlišti v Mlékojedech (okr. Mělník) ve srovnání s jinými germánskými sídlišti (A); zastoupení hlavních druhů domácích zvířat na sídlišti v Mlékojedech (B – dle množství kostí, C – dle minimálního počtu zjištěných jedinců). Zpracováno podle Peške 1994; Grünert 1976.

Obr. 26: Velikosti hospodářských zvířat ze sídliště v Mlékojedech (bílé značení) v porovnání se zvířaty dnešními (A–D) a římskými (E). Zpracováno podle Peške 1994; Grünert 1976.

sídlíštích (Grünert 1976, 452; Benecke 1994). Pokud však jde o minimální počet jedinců (obr. 25: C), převažuje mírně ovce/koza, čímž se Mlékojedy od ostatních sídlišť odlišují, neboť na nich vždy dominuje tur nebo prase a ovce/kozy představují zpravidla až třetí nejčastěji zastoupené domácí zvíře. Vzácně jsou doklady koně; unikátní je zjištění divokého koně Przewalského (*Equus Przewalskii* f. *caballus*) na sídlišti u Dolních Břežan (Motyková 1981c). Ojedinelé se objevují pozůstatky velkých koní o kohoutkové výšce až 150 cm (Praha-Michle: Peške 1976; Kolín-Radovesnice: Peške 1990). Tato zvířata jsou považována za římské importy. Domácí koně dosahovali výšky pouze okolo 120 cm (Peške 1994), přesto však bývali užívaní k jízdě, jak dokládá údaj o 4 000 jezdců v Marobudově vojsku (*Velleius Paterculus* 2, 109,1) i nálezy ostruh (viz níže).

Skot byl relativně malého vzrůstu, kráva vážila přibližně 235 kg a býk zhruba 280 kg při kohoutkové výšce okolo 110 cm. O promyšleném chovu a využívání hovězího dobytka k práci svědčí výskyt kastrátů. Rovněž ovce/kozy s průměrnou kohoutkovou výškou 60 cm a prase (75 cm) byly ve srovnání s dnešními (obr. 26), ale i tehdejšími zvířaty ve Středomoří výrazně menší. Vzrůst mlékojedských kusů plně koresponduje s výškami zvířat zjištěnými na ostatních sídlišťích ve svobodné Germánii.

Otevřená zůstává problematika ustájení dobytka. Na germánských sídlišťích, např. ve středním a dolním Po-

labí či při Severním moři, je ustájení hospodářských zvířat běžně zjišťováno (Grünert 1976; Capelle 1997). Propojení obytného prostoru a stáje pod jednou střechou se promítá i do německého termínu pro takovéto stavení – *Wohnstallhaus*. Podobné stavby však v Čechách dosud nebyly nalezeny.

V Mlékojedech byla rovněž chována drůbež. Doložen je stejně jako na většině germánských sídlišť pes (např. Grünert 1976). V Mlékojedech se dokonce našly ve dvou objektech psí koprolity (Peške 1994, 310).

Zemědělská produkce a otázka kontinuity osídlení. Významné je zjištění, že vzhled hospodářských zvířat doby římské plně odpovídá vzhledu zvířat laténských. L. Peške (1994, 317) naznačuje možnost kontinuity stád v našem prostředí od doby laténské až po raný středověk. K podobnému zjištění pro přechod mezi dobou laténskou a dobou římskou dospěli i J. Peters a H. Manhart (Peters 1998; Peters – Manhart 2004), kteří se domnívají, že Římané na územích severně od Alp zprvu převzali původní „laténská“ stáda. Teprve s odstupem několika desetiletí začala postupně převažovat vyšlechtěná plemena dovážená ze Středomoří.

Kontinuita stád hospodářských zvířat dokládá nepřímo i kontinuitu obyvatelstva, kterou se zatím nedaří doložit archeologicky. Zdá se, že takto získáváme možnost poznávat kontinuitu či diskontinuitu osídlení ji-

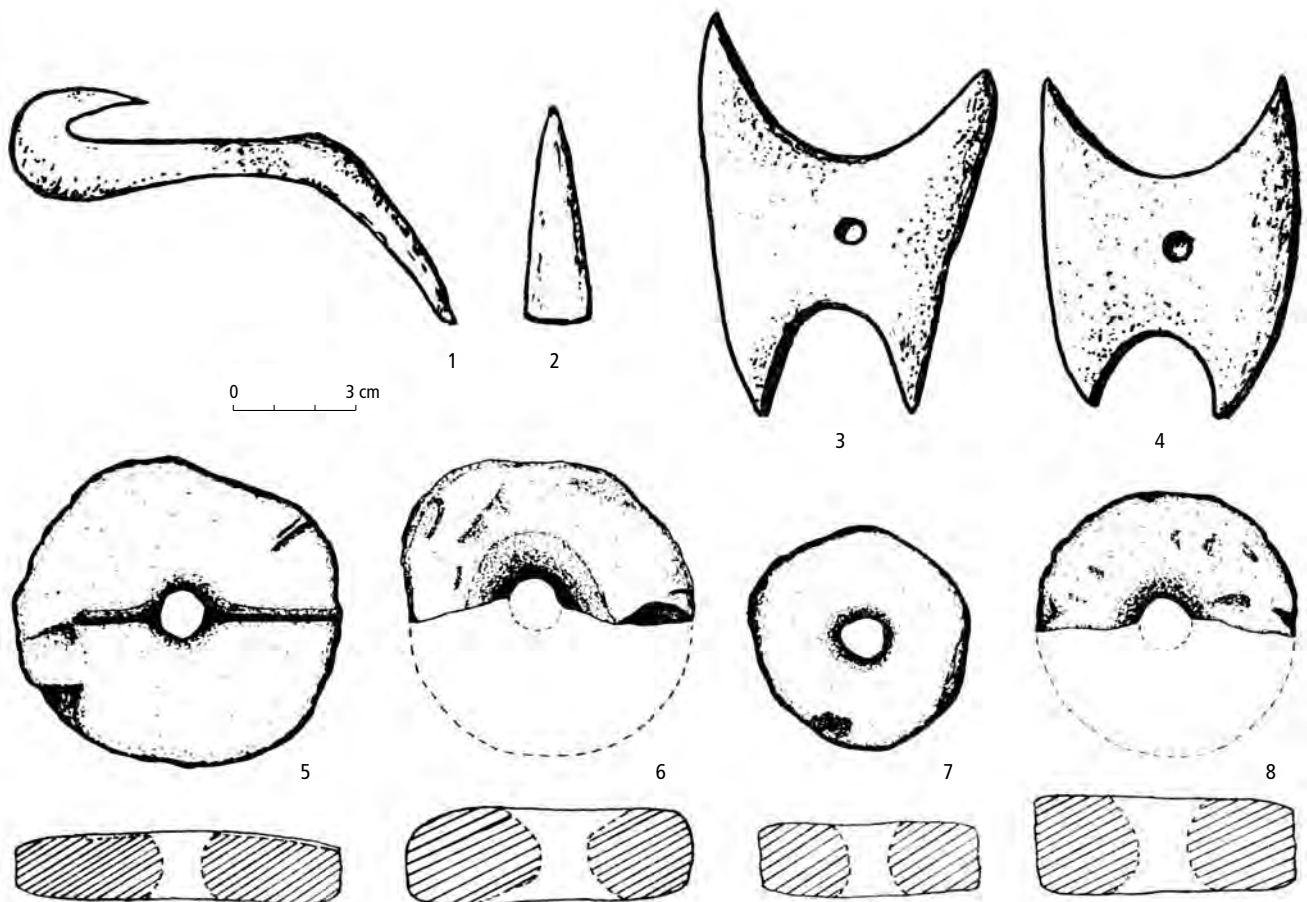
nými způsoby než hodnocením artefaktů, jejichž schopnost je v tomto směru velmi omezená. Tento přístup může mít pro řešení otázky kulturní přeměny a výměny(?) obyvatelstva na přelomu doby laténské a římské v Čechách mimořádný význam, neboť vzhledem k absenci pozdně laténských pohřebišť nelze využít antropologický materiál. V konečném efektu by i u nás mohla analýza zvířecích kostí řešit problém kontinuity stád a tím i otázku kontinuity či diskontinuity obyvatelstva (nejen) mezi dobou laténskou a římskou.

Nutno ještě zmínit názor H. Küstera (1995b, 231–239), který po vyhodnocení rostlinných makrozbytků z doby laténské a římské v bavorském Podunají dospěl k závěru, že také v rostlinné výrobě, resp. v produkci obilí, je možné shledávat mezi oběma obdobími shodu. Dokládá ji velmi obdobná druhová skladba a dominance stejných druhů. Autor v neposlední řadě uvádí, že na římských lokalitách se vyskytuje pšenice špalda, která nebyla Římanům vlastní a se kterou se seznámili až na územích severně od Alp. Pěstování špaldy tedy mohli převzít jedině od původního obyvatelstva, jehož přežívání se zatím archeologickými metodami nedaří doložit.

3.3.7.2 Lov a rybolov

Jak dokládají nálezy z Mlékojed (Peške 1994), ale prakticky i ze všech ostatních sídlišť v barbariku (např. Grünert 1976; Benecke 1994), představoval lov nanejvýš doplňkový zdroj obživy a jistě především zábavy. Oblíbenou lovnou zvěř byl jelen, nejen pro množství masa, které poskytoval, ale i jako zdroj vítané suroviny – paroží, které se ovšem rovněž sbíralo shozené (doloženo v např. v Mlékojedech). Škála lovené zvěře byla široká, včetně divokých ptáků (Grünert 1976). Ze sídlišť v Mlékojedech (Peške 1994), Berouně (Břicháček – Charvát – Matoušek 1983) a Břežánkách (Ernée 1999) jsou doloženy tyto druhy lovené zvěře a plectva: bobr, divoké prase, jelen, jezevec, kuň Przewalského, medvěd, pratur, srnec, zajíc, havran, jeřáb obecný a špaček. V Ořechu (Motyková – Pleiner 1987, 441) byly zjištěny i kosti káněte a sojky.

Určitý význam je nutno přisoudit i rybolovu, zvláště na sídlišťích u větších vodních toků. Jeho doklady jsou však vzácné. V Mlékojedech byly získány pozůstatky dvou neurčitelných ryb (Peške 1994), z Berouna se uvádí sumec (Břicháček – Charvát – Matoušek 1983, 381). Nicméně absence kostí a šupin ryb je jistě dána především

Obr. 27: Rybářské náčiní: 1 hák z kančího klu; 2 roubík k navijáku; 3–4 navijáky (Svojšice, okr. Kolín); 5–8 závaží k rybářským sítím (Lovosice, okr. Litoměřice). Podle Motyková-Šneidrová 1964; Kotyza – Salač 1989.

způsobem výzkumu. Na sídlišti v Lovosicích byla ve vrstvách a v objektech z doby římské nalezena opuková závaží k rybářským sítím (obr. 27: 5–8; *Kotyza – Salač 1989*). Další doklad rybolovu představují háčky na ryby z hrobové výbavy v Třebusicích (*Droberjar 2002a*, 282). V sídlištní jámě ve Svojsicích u Kolína byla nalezena rybářská výbava sestávající z 11 cm dlouhého háku z kančího klu, dvou kostěných navijáků a roubíku k navijáku (obr. 27: 1–4; *Dvořák 1939*; *Motyková-Šneidrová 1963a*, 60).

3.3.7.3 Výroba keramiky

Zhotovování keramických nádob bylo jistě jednou z nejrozšířenějších výrobních činností. Velké množství variant výzdobných motivů i tvarových detailů stejně jako odlišné keramické hmoty ukazují, že výroba nádob byla značně rozptýlena. Nelze pozorovat soustředění do větších dílen a následnou distribuci. Jednotlivé malé oblasti či přímo osady si vyráběly svou keramickou výbavu samy. Činnost dříve předpokládaných specializovaných, někdy dokonce „pojízdných“ dílen (*Motyková 1976*, 186) v archeologických nálezech doložit nelze.

Technologie výroby se vrací zpět před dobu laténskou – hrnčířský kruh je zapomenut a po celou starší dobu římskou se neuvádí. V dřívější literatuře uváděné zboží produkované na kruhu v nejstarším horizontu doby římské (Ř A) představuje nejspíše intruze z laténských vrstev či sběry na zaniklých pozdně laténských sídlištních (*Salač 2009a*). Z našeho území nepochází žádný přímý doklad užívání hrnčířského kruhu ve starší době římské. Vzhledem k předpokládané roztržitosti produkce překvapuje fakt, že objekty jednoznačně interpretovatelné jako hrnčířské pece doposud postrádáme. Někdy jsou za hrnčířské označovány pece z Kolína, Prahy-Bubenče (*Motyková 1976*) či Jenišova Újezda (*Ernée 1997*), ale přesvědčivé doklady pro toto tvrzení nebyly předloženy. Je pravděpodobné, že se keramika páčila v jednoduchých jámových pecích, případně v pecích mlířových nebo jen na otevřeném ohni, a stopy takovéto produkce lze proto archeologicky doložit pouze výjimečně. Podobně je tomu ostatně ve většině pravěkých období.

3.3.7.4 Výroba a zpracování železa

Dokladů různých výrobních činností je na sídlištních starší doby římské poskrovnu, u výroby železa je tomu však naopak. Z mnoha publikovaných sídlišť (např. Ořech, Říčany, Lovosice, Beroun, Březno u Chomutova, Chýně, Kadaň-Jezerka; Loděnice-Svatý Jan pod Skalou:

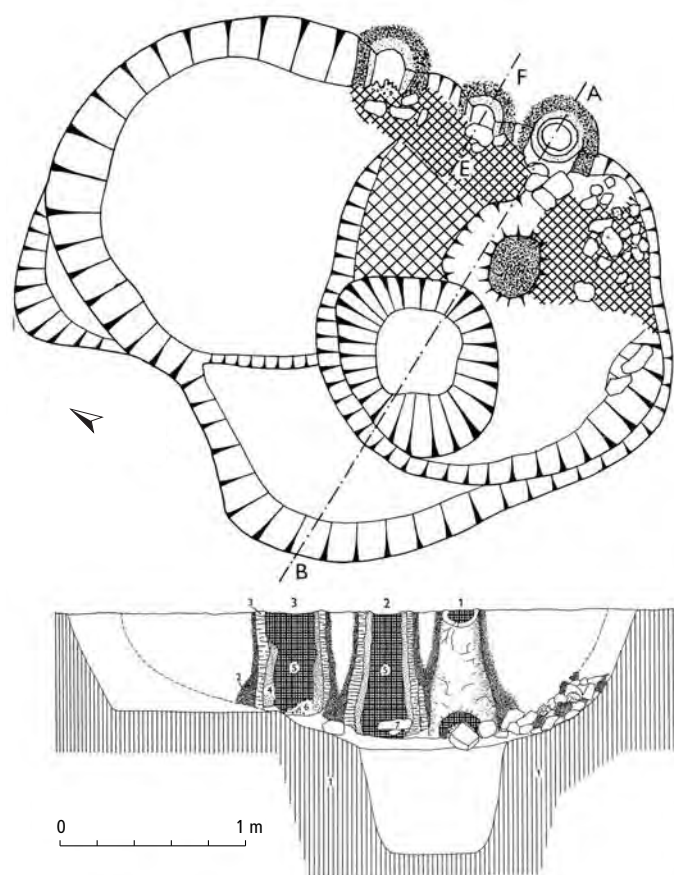
lit. srov. *Salač 1999*) i z nalezišť, ze kterých jsou nálezy dosud jen předběžně zmiňovány (např. Kyjice, Mlékojedy, Trmice), je zřejmé, že v Čechách máme k dispozici již celé desítky osad, na kterých je hutnění železa doloženo (další lokality viz *Pleiner – Rybová et al. 1978*, 725; srov. *Motyková – Pleiner 1987*).

Hutnická struska se velmi pravděpodobně vyskytuje na většině sídlišť starší doby římské, podobně je tomu např. na území mezi Labem a Odrou (*Leube 1992b*, Abb. 4). Počet objektů s tavicími pecemi dnes dosahuje mnoha desítek a samotných pecí bylo již zřejmě nalezeno několik set. V tomto směru je situace naprosto odlišná od předchozího období laténského, ze kterého známe pouze několik málo lokalit s železářskými pecemi. Přitom se lze oprávněně domnívat, že celkově byla spotřeba železa v době římské nižší než v předchozím období, neboť postrádáme rozsáhlé stavby, především opevnění, při jejichž budování musela být v době laténské spotřeba železa velmi vysoká.⁴

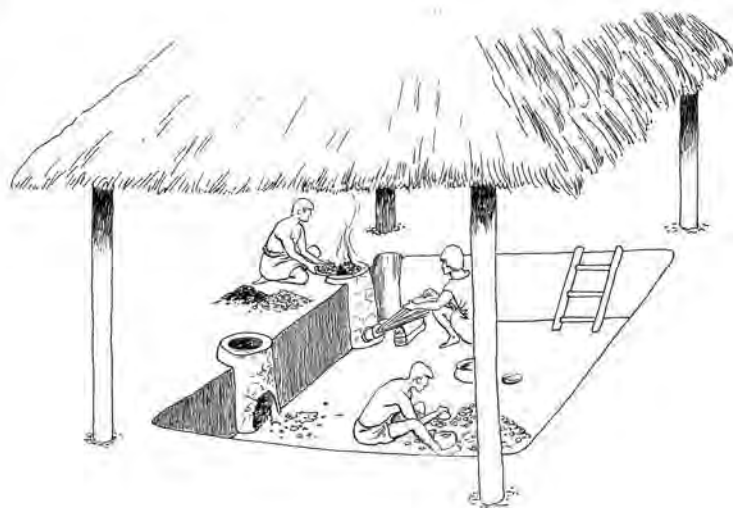
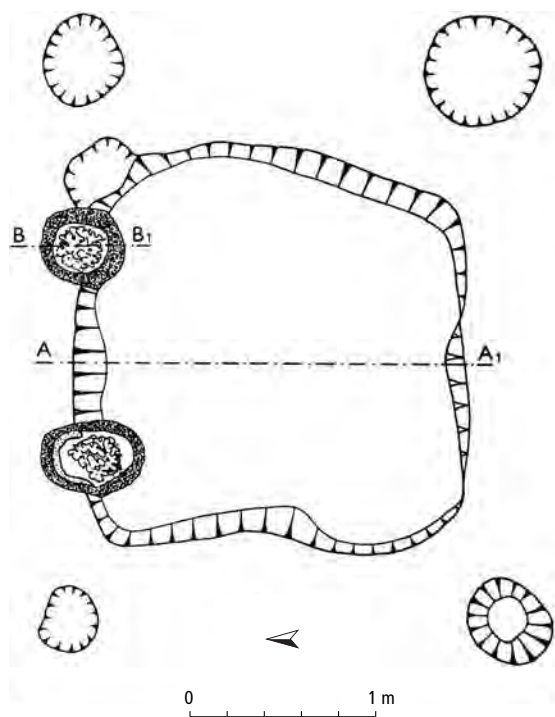
Zdá se, že železářské pece z doby římské po sobě zanechávají výraznější archeologické stopy, než je tomu u pecí halštatských či laténských, neboť se v naprosté většině případů jedná o pece se zahlobenou nístějí. Typickou hutnickou dílnu představuje zahlobený prostor, často rozměry i tvarem připomínající menší polozemnici, v jehož stěnách jsou zabudovány šachty jednotlivých pecí, přičemž nístěje se nacházejí pod úrovní podlahy (obr. 28). Počet pecí v jedné dílně kolísá, např. v Ořechu od 1 až po 15. Někdy se předpokládá, že zahlobená hutnická dílna byla zastřešená (obr. 29). Výšku šachtic lze dle dílny v Lovosicích (*Pleiner – Salač 1987*) odhadnout na 80 až 100 cm, vnitřní průměr se pohyboval u kořene okolo 30 cm. Samotná nístěj mívala v průměru 30 až 50 cm a zahluhovala se 20 až 30 cm pod úroveň podlahy dílny. Ve stupni Ř B2 se objevují i volně stojící šachtovité pece s mělkou mísovitou nístějí s otvorem pro odpich – typ Loděnice (*Pleiner 1958*, 156–188; 2000; *Venclová 1982*).

Technologický postup tavby v pecích se zahlobenou nístějí je dobře poznán (např. *Pleiner 1958*; 1964; 2000; *Pleiner – Rybová et al. 1978*). Na počátku se vyplnila nístěj klestím, aby bylo možno naplnit šachtici pece střídavě rudou a dřevěným uhlím. Poté se obsah zapálil, přičemž požadované teploty ca 1 350 až 1 380 °C se dosahovalo za pomoci intenzivního dmychání, které dokládají relativně časté nálezy dyznových cihel (obr. 30). Výhodou nevelkých pecí bylo poměrně snadné dosažení požadované teploty. V pecích se topilo dřevěným uhlím, které se nejčastěji vyrábělo z borovicového dřeva

⁴ Např. množství železa spotřebované na hradbu typu *muris gallicus* o délce 7 km na oppidu v Manchingu se odhaduje na 2 tuny (*Köhler – Maier 1992*, 350–351), jiný odhad uvádí dokonce 7,5 t (*Lorenz 1986*, 28). Vzhledem k odlišné konstrukci opevnění sice nelze tyto ilustrativní výpočty vztáhnout přímo na česká oppida, přesto i při budování jejich opevnění, při výstavbě bran apod. bylo zapotřebí značného množství stavebního železa, a to vzhledem k opravám a přestavbám hned několikrát během jejich existence. Stopy po jeho výrobě zatím nebyly nalezeny.

Obr. 28: Ořech (okr. Praha-západ). Hutnická dílna s pecemi se zahluobenou nístějí (obj. 4). Podle Motyková – Pleiner 1987.

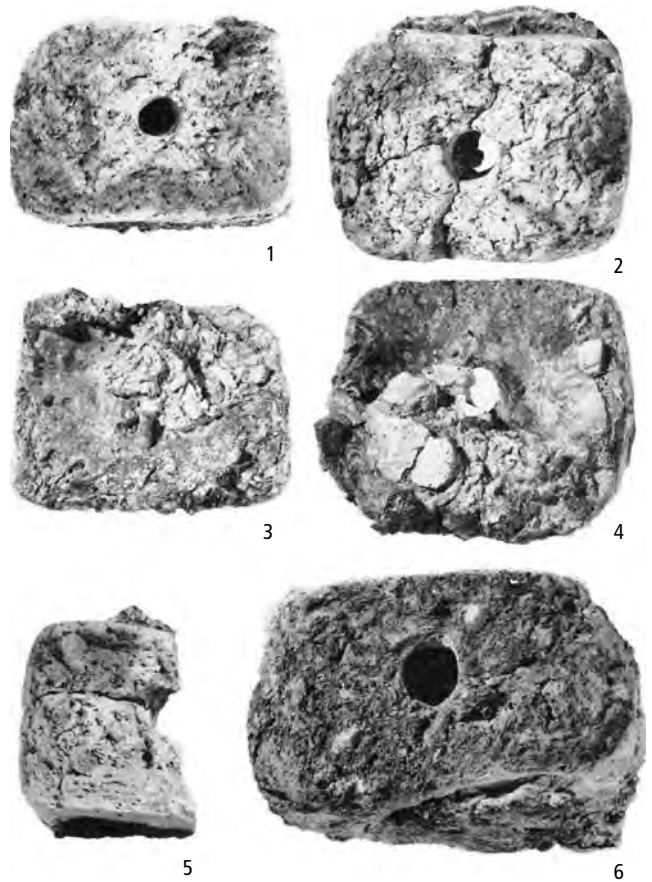
Obr. 29: Ořech (okr. Praha-západ). Půdorys hutnické dílny (obj. 35) a její rekonstrukce. Podle Motyková – Pleiner 1987.

(např. *Venclová 1982, 17; Čulíková 2008*). Struska stékala do zahlužené nístěje a samotný produkt – lupu surového železa – se vytvořil zpravidla na rozhraní nístěje a šachtice. Aby bylo možné lupu, jejíž hmotnost většinou nepřesáhla 5–10 kg, vyjmout, bylo nutné porušit plášť pece. Ten bylo sice možné i několikrát opravit, což dokládá např. pec ze Sv. Jana pod Skalou (*Venclová 1982, 18*), přesto zřejmě pece neměly velkou životnost. To, spolu se snadnou výstavbou pecí nových, může být důvodem, proč se jich z doby římské dochoval tak vysoký počet. Další zajímavou skutečností je množství vyprodukovaného odpadu – strusky. Např. z dílny 1/83 z Března u Chomutova byl odebrán vzorek strusky o hmotnosti 118 kg (*Salač – Neruda – Kubálek 2006*). V. Kruta (*1972, 324*) uvádí ze sídliště v Kadani-Jezerce struskový slitek o hmotnosti 117 kg. Hutnické dílny tedy dokázaly tzv. kulturní vrstvy ve svém okolí prosytit značným množstvím strusky.

Pece se zahluženou nístějí měly vzniknout v době laténské v oblasti Čech, případně Saska a Malopolska, a jsou tedy považovány za keltské dědictví, později převzaté Germány. Někdy se předpokládá, že výroba a zpracování železa mohly i v době římské zůstat po určitou dobu ještě v keltských rukách (*Pleiner – Rybová et al. 1978, 725*). Tento typ pecí však hrál v době laténské zřejmě nanejvýš okrajovou úlohu, což prokázala revize jejich datování. Značná část pecí dříve označovaných za laténské totiž pochází právě až z doby římské (*Salač 1999*). Plného rozvoje se pece se zahluženou nístějí dočkaly až ve starší době římské a keltské tradice u nich lze shledávat spíše obtížně. Pro samotné přežívání keltských železářských dílen v době římské doklady neexistují.

V době římské byly k tavbě železa v hojné míře využívány bahenní rudy, které se relativně často vyskytují v sedimentech vodních toků, a bývaly proto lehce dostupné. V Říčanech jejich užití dokládají i přírodovědné analýzy (*Kuna – Waldhauser – Zavřel 1989*). Tyto rudy sice nejsou příliš kvalitní, přesto však jejich obsah železa není zanedbatelný. V oblasti mezi Labem a Odrou se v nich zastoupení železa pohybuje od 27 až po 55 % a jeho podíl lze tříděním a čištěním dále zvyšovat (*Leube 1992b; Rijk 2007*). Pro užívání bahenních rud svědčí nepřímě i fakt, že v původních germánských oblastech severně od české kotliny mělo dlouhou tradici (*Leube 1992b; Ganzelewski 2000; Rijk 2007*). Germáni tyto rudy tedy znali a běžně zpracovávali. Lze-li v tomto směru na našem území pozorovat změnu oproti době laténské, zůstává zatím nejasné.

Na sídlištích doby římské ovšem nechybějí ani nálezy kvalitnějších rud, které bylo nutno na místo tavby dovážet. Jako kvalitní hematitizovaný magnetit z ložisek v Krušných horách byla určena ruda z hutnického areálu starší doby římské v Kadani-Jezerce (*Kruta 1972,*

Obř. 30: Ořech (okr. Praha-západ). Dyznové cihly z hutnických objektů. Podle *Motyková – Pleiner 1987*.

324). Ve Sv. Janu pod Skalou byla zjištěna i vypražená biotit-muskovitická ortorula z oblasti střední Vltavy. Tento nález je vysvětlen jako doklad pokusné tavby (*Venclová 1982, 18*). Spektrum využívaných rud tedy mohlo být relativně široké a zřejmě nechybělo ani experimentování s různými horninami obsahujícími železo.

Přes zdánlivé nahromadění pozůstatků výroby železa na některých sídlištích (Kadaň-Jezerka, Kyjice, Ořech, Trmice apod.) byla tato výroba patrně značně roztržštěná a v podstatě každá oblast byla schopná si železo pro svou potřebu vyprodukovat. Dosud nelze pozorovat hromadnou výrobu pro rozsáhlejší území. Nemusí ji dokládat ani značné množství nalezených strusek, vzpomeňme jen na struskový slitek o hmotnosti 117 kg z Kadaně-Jezerky. Také o osadě Jöldelund v severním Německu, kde bylo nalezeno přes 7 tun strusky, se předpokládá, že železářská výroba zásobovala pouze nejbližší okolí (Jöldelund: *Haffner – Jöns – Reichstein eds. 2000; shrnutí Salač 1999; 2000 s literaturou*).

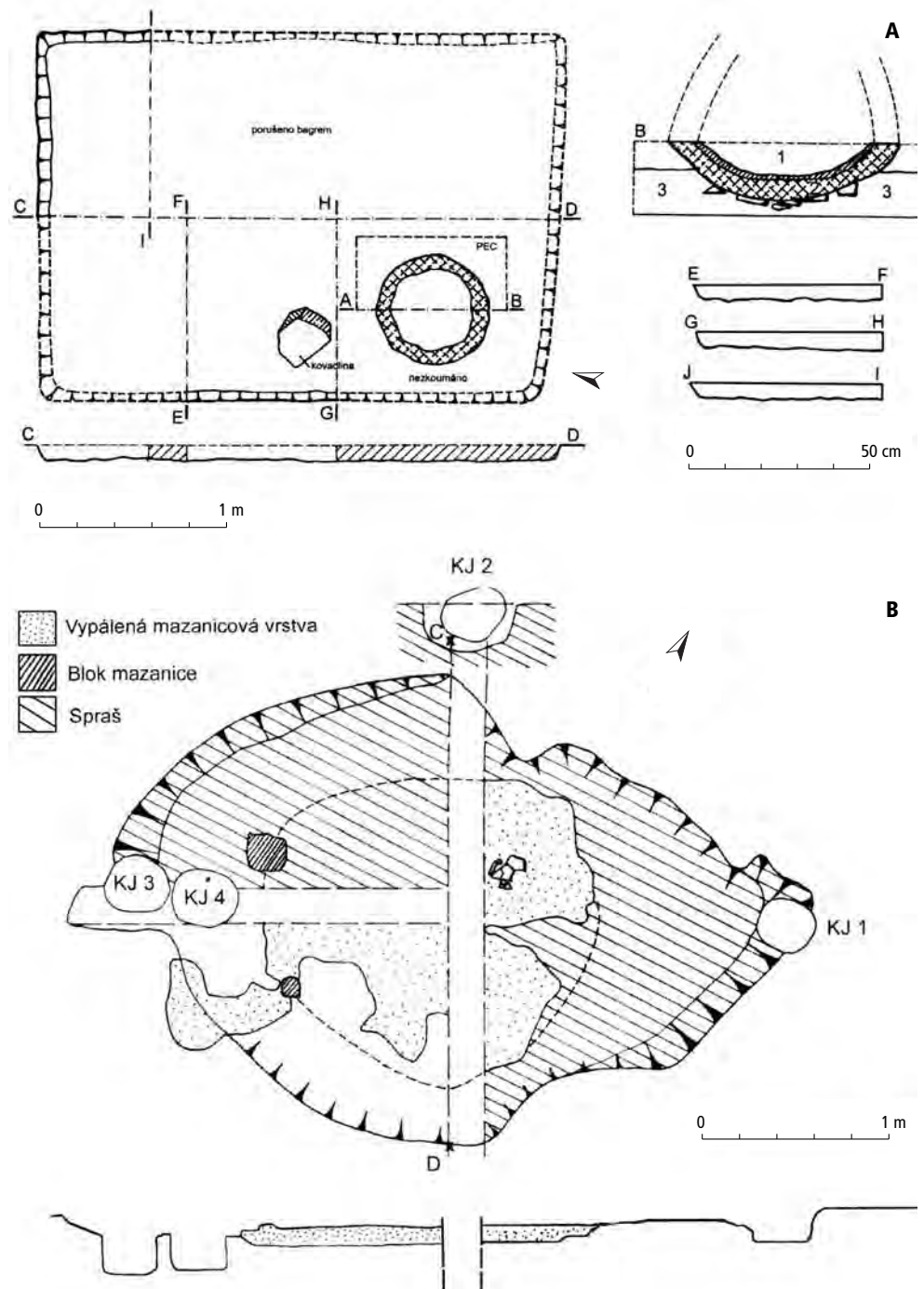
Dokladů dalšího zpracování surového železa a zhotovování konečných výrobků je v Čechách zatím velmi málo. V. Kruta (*1972, 321*) uvádí pece na zpracování surového železa ze dvou polozemnic v Kadani-Jezerce, podobný nález je zmiňován z Plzeňského předměstí

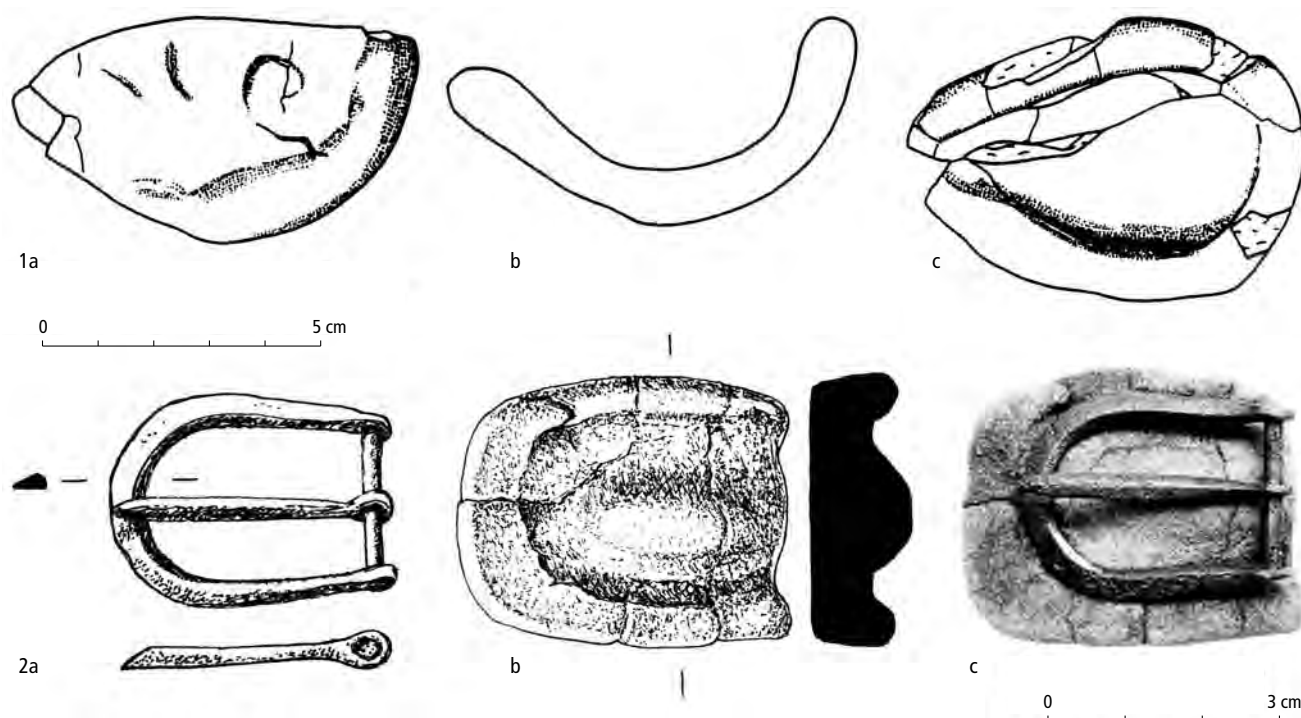
v Berouně (*Břicháček – Charvát – Matoušek 1983, 378–381*). Polozemnici, která sloužila částečně jako kovárna, se podařilo objevit v Berouně-Havlíčkově ulici (obr. 31: A; *Jančo 2000c; 2004*). Obsahovala kovářskou výheň (mírně zahluobenou kruhovou jamku se dnem vyloženým kameny pro udržení žáru), kovadlinu a kovářskou strusku. V Horoměřicích (obr. 31: B; *Šulová 2006*) byla nalezena vyhřívací pec i hutnická a kovářská struska. Pro zdejší práci s kovem svědčí nález pilníku (obr. 55: 9), který kromě jiného dokládá poměrně složitou kovářskou technologii, neboť byl svařen z že-

lezných a ocelových prutů. Je nepochybné, že rozdíl mezi značným množstvím dokladů hutnění železa a vzácnými stopami po kovářství je dán především odlišnou nápadností a hlavně odlišným množstvím pozůstatků (pecí a strusek), které obě činnosti po sobě zanechávají.

Užívání železa v prvních staletích po Kr. nebylo zdaleka tak rozšířené jako ke konci laténského období. Zjevné je výrazné zúžení sortimentu vyráběných předmětů. R. Pleiner uvádí ze starší doby římské 25 druhů železných výrobků (*Pleiner – Rybová et al. 1978, 725*).

Obr. 31: A – kovárna v Berouně (okr. Beroun); B – železářská vyhřívací pec v Horoměřicích (okr. Praha-západ). Podle *Jančo 2004; Šulová 2006*.

Obr. 32: 1 tavicí tyglík z obj. 35 v Trmicích (okr. Ústí n. Labem); 2 přezka z hrobu 587 a kadlub z hrobu 320 v Třebusicích (okr. Kladno). Podle *Reszczyńska – Cvrková – Blažek v tisku; Motyková – Droberjar v tisku*.

Dnes by bylo možné toto spektrum poněkud rozšířit (viz kap. 3.4), avšak počet druhů zřejmě nepřekračuje čtyřicítku. Naproti tomu P. Drda a A. Rybová (1997, 98–100) jich shledávají na latěnských oppidech více než trojnásobek (135). I tato skutečnost svědčí proti hypotéze, že produkce a zpracování železa představují bezprostřední keltské dědictví. Pro srovnání uveďme, že v římských vojenských táborech v Hesensku bylo zjištěno minimálně 86 druhů nástrojů a náradí (tj. bez ozdob, zbraní, stavebních želez, součástí vozů, podkov, ostruh atd.: *Pietsch 1983*). Nelze se tedy divit, že v tomto porovnání se Tacitovi (*Germania* 6) zdálo, že Germáni železem příliš neoplyvají a užívají jej především k výrobě zbraní.

Bádání o době římské tedy stojí před paradoxní situací. Na jedné straně je k dispozici množství železářských pecí, jaké se v Čechách nepodařilo zjistit v žádném jiném období. Na straně druhé pozorujeme malé množství a chudou druhovou skladbu železných výrobků. Jedno z možných vysvětlení je, že produkce založená na využívání nepřítis kvalitních bahenních rud nemusela být příliš efektivní. Podobnou situaci lze pozorovat i na dalších územích tzv. svobodné Germánie (*Leube 1992b; Pleiner 1964; 2000; 2006 ad.*; srov. též *Friesinger – Pieta – Rajtár eds. 2000*). Na druhou stranu na Moravě a přilehlém jihozápadním Slovensku jsou doklady hutnictví v porovnání s územím Čech nepoměrně vzácnější (např. *Pieta 2002*).

3.3.7.5 Výroba a zpracování neželezných kovů

Četné výrobky z bronzu, především součásti oděvu, naznačují rozvinuté získávání a zpracování mědi a cínu. Dokladů dílenských zařízení pro tuto činnost je však velmi málo. Ve výše uvedené kovárně v Berouně-Havlíčkově ulici se zjevně zpracovávaly i barevné kovy, což dokládají kousky bronzoviny, struska s vysokým obsahem Cu a Sn i surovina ve formě bronzových plíšků. V sousedním objektu byl nalezen tavicí tyglík. V osadě ze starší doby římské pod oppidem Stradonice byly zjištěny v objektech 15 a 24 vedle železné strusky i zlomky tyglíků a bronzový ingot (*Motyková–Šneidrová 1962*). Také na sídlišti v Trmicích s četnými doklady železářství byly v objektu 35 nalezeny tavicí tyglíky (obr. 32: 1; *Reszczyńska – Cvrková – Blažek v tisku*). V kovářských dílnách se tedy zpracovávalo železo i barevné kovy, ostatně podobně tomu bylo ve venkovských osadách také v době latěnské (*Salač 1990*). Zdroje mědi a cínu neznáme, byť lze předpokládat využívání např. ložisek v Krušných horách. Ostatně železná ruda nalezená na sídlišti v Kadani-Jezerce má pocházet z tohoto pohoří z prostoru Přísečnice a Měděnce, kde jsou měděné rudy poměrně lehce přístupné.

V době římské také dochází častěji ke slévání mědi a zinku pro výrobu mosazi, která se začíná uplatňovat při výrobě spon, především spon s očky (*Pleiner – Rybová et al. 1978, 729; Riederer 1993*). E. Droberjar a J. Frána (2004) se domnívají, že zinek byl získáván na území

římských provincií, kde se vyráběla i mosaz, která potom měla být importována do Čech. Část ozdob dříve považovaných za bronzové zřejmě byla vyrobena z mosazi s vysokým obsahem zinku a pouze s minimálními příměsemi cínu (*Frána 1999*).

Výroba některých typů bronzových spon či opaskových přezek bývá někdy na základě koncentrace nálezů předpokládána na našem území. Většinou jde o předměty stupně Ř B1 (např. spony: *Cosack 1979*; opaskové přezky: *Madyda-Legutko 1986*). Nechybí také názor, že Čechy byly zvláště ve starší fázi stupně Ř B1 centrem produkce bronzových předmětů vyráběných dle provinciálních předloh (*Madyda-Legutko 1986, 82*). Tento předpoklad se zatím opírá výhradně o mapy rozšíření jednotlivých typů předmětů. Nalézt příslušné dílny se dosud nepodařilo, avšak kadlub na odlévání mosazných opaskových přezek nalezený v hrobě 320 v Třebusicích tuto možnost podporuje (obr. 32: 2).

3.3.7.6. Textilní výroba

Kristýna Urbanová

Nálezy textilií z doby římské na území Čech patří k vzácným jevům. Většinou se setkáváme s malými fragmenty nebo drobnými otisky tkanin na zkorodovaných kovových předmětech, popřípadě na keramice (*Farke 1986; 1997; Mitschke 2001*). Výzkum textilní výroby v době římské byl u nás donedávna opomíjen, v literatuře se setkáváme pouze s několika málo sumarizacemi vesměs převzatými ze zahraničí (*Waldhauser – Košnar 1997; Droberjar 2002a*).

Součástí pohřebního ritu u Germánů bylo balení předmětů ukládaných do hrobu do tkanin nebo textilních váčků. Vzácné látky byly dávány zemřelým také jako milodary nebo mohly být používány jako rubáše. Nejpočetnější textilní materiál pochází ze žárového pohřebiště v Třebusicích, kde se dochovaly pozůstatky látkových obalů na nejrůznějších předmětech – od hrotů kopí přes nože, nůžky až po zbytky textilních měšců, ve kterých bylo uloženo více předmětů pohromadě. Ojedinelé jsou v Čechách nálezy různě velkých fragmentů textilu na kovových předmětech, např. na sponách z Velkých Přílep (*Droberjar – Vojtěchovská 2000, 477–483*) nebo Křesína (*Blažek 1995, 11–22*). Na Moravě byly nalezeny také negativní otisky na keramice, např. z Komořan (*Droberjar 1997a; 2002a, 336*), nebo na mazanici, např. z výmazu hrnčířské pece v Křižanovicích (*Peškař 1988; Droberjar 2002a, 336*).

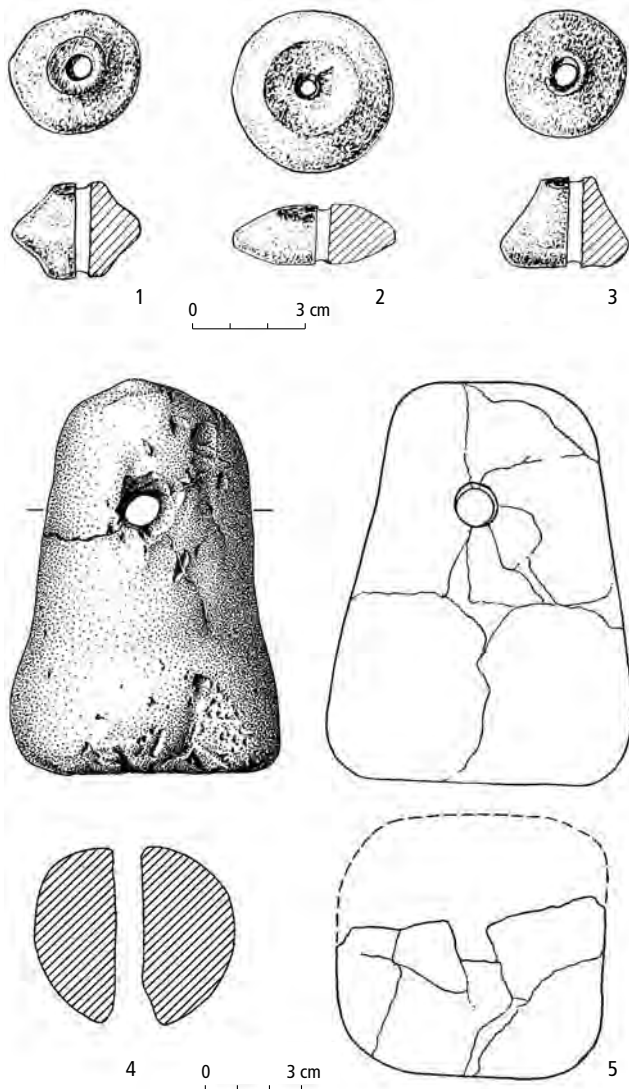
Nejzajímavějším textilním nálezem jsou otisky a fragmenty tkanin na římském bronzovém vědru z Řepova (příl. 10: 4), a to nejen množstvím a různorodostí (plátno, keprová vazba, tkanice tkaná na destičkovém stávků /příl. 10: 2/, skané nitě – štrapece), ale především tím, že jedna z těchto tkanin byla vyrobena z hedvábí (*Březinová – Urbanová 2009*). Na jednom předmětu tak máme doloženu znalost výroby několika

textilních vazeb, používání předtkalcovských textilních technik a zároveň doklad o dovozu kvalitních látek, které svou jemností poukazují na vysoké postavení zeměřelých. Mimořádně kvalitní tkaniny a oděvy dovážené z římského prostředí byly jistě jedním ze znaků luxusu nejvyšších vrstev. Samotný fakt, že látka z Řepova byla utkána v kombinaci len – hedvábí, poukazuje na to, že nebyla vyrobena v Číně, ale v oblasti Předního východu, pravděpodobně v dnešní Sýrii.

V době římské se setkáváme nejčastěji se dvěma základními typy vazeb – plátňovou (příl. 10: 3) a keprovou (příl. 10: 1) a jejími variacemi, které byly velmi oblíbené pro jednoduchý, ale zároveň výrazný efekt (kepr 2/2, hrotitý kepr, tzv. rybí kost aj.). Oděvy (tuniky, pláště) byly nejčastěji zakončovány ozdobnými lemy tkanými na destičkovém stávků a zdobeny štrapeci. V současné době nemáme žádný doklad dalších textilních technik, se kterými se setkáváme u germánských kmenů v severní Evropě – např. *sprang* (pletení na rámu) nebo *nålebinding* (pletení jehlou). Nebyl učiněn ani přímý nález výšivky.

Tkaniny se zhotovovaly z ovčí vlny, lnu či jiných rostlinných vláken (např. kopřiva aj.). Tkaniny a příze zejména z ovčí vlny dovozovaly vytvářet pomocí rostlin a mořidel nepřeborné množství barev a odstínů. I když je dnes těžké z dochovaných fragmentů stanovit původní barevnost, nálezy tkanin ze severoněmeckých a dánských bažin ukazují, že oděv byl pestrý. Jistě i Germáni na našem území ovládali barvířské řemeslo.

Oproti vlastnímu textilu, který se dochovává pouze výjimečně, jsou předměty sloužící k textilní výrobě nálezy častými. Jedná se o přesleny (obr. 33: 1–3), které patří k jedněm z nejčastějších sídlištních nálezů, přeslice (Hostivice: nepubl.), tkalcovská závaží, nůžky, jehly aj. Podle nálezů hliněných tkalcovských závaží různých tvarů a velikostí (obr. 33: 4–5) můžeme soudit, že k výrobě tkanin byl používán vertikální tkalcovský stav (*Johl 1917; Schlabow 1976*). Ten byl tvořen dvěma vertikálními tyčemi (postranicemi) a dvěma tyčemi transverzálními. Upevněn mohl být buď přímo zapuštěním do země, opřením o stěnu, nebo byl vybaven stojanem a stál samostatně. Osnova byla napnuta závažími různých tvarů (pyramidální, kruhové atd.). Křížení osnovních nití se docilovalo upevněním jedněch k brdové příčce a druhých k závažím. Takto vzniklým prošlupem byl protažen útek a vzniká vazba tkaniny. Tkcovská závaží se nacházejí nejčastěji jednotlivě (Mlékojedy) nebo jako odpadky v různých sídlištních objektech. V několika málo případech se však setkáváme s pozůstatky jejich rozložení in situ pod tkalcovským stavem v obytných nebo hospodářských objektech, jako tomu bylo např. v chatě ve Slepoticích (nepubl.) nebo v objektu (pravděpodobně chatě) v Praze-Kobylicích (nepubl.), kde byly krom 12 pyramidálních závaží s rytými značkami (kříže, linie aj.) také nalezeny dva pře-

Obr. 33: Přesleny (1–3) a tkalcovská závaží (4, 5). 1–3 Hoštice (okr. Praha-východ); 4 Praha-Křeslice; 5 Praha-Běchovice. Podle *Motyková 1974*; *Venclová 1975*; *Políšenský 2006*.

sleny a trojdílný hřeben. Je více než pravděpodobné, že se jednalo o tkalcovskou dílnu. Výroba textilu, především tkaní, se předpokládá v polozemnicích (*Zimmermann 1990*).

3.3.7.7 Ostatní výrobní odvětví

Jednou z nejčastějších činností bylo jistě zpracovávání a obrábění dřeva, o kterém jsme bohužel velmi málo informováni. Naše poznatky jsou o to skromnější, že také nálezy nástrojů na opracování dřeva jsou s výjimkou seker velmi vzácné; unikátní jsou nálezy pořízů v Dobřichově-Piňhoře (obr. 55: 7). Zpracování stavebního dřeva na vysoké úrovni dokládají stavební součásti na sídlišti v Tuchlovicích (obr. 19) a otisky stavebních dřev ve vypálené mazanici dochované např. v Dubu-Javornici (*Parkman – Zavřel 2003*). Tyto nálezy prokazují dobře zvládnuté podélné štípání kmenů,

výrobu prken a dých, užívání různých způsobů spojování dřevěných segmentů apod. Ojedinělým nálezem zůstává žebřík z dubového dřeva nalezený v Tuchlovicích.

Dřevo pochopitelně sloužilo i k výrobě dřevěného uhlí, jehož značnou spotřebu musíme předpokládat především v souvislosti s hutněním železa. Pro potřebu sídlišť s vysokým počtem železářských pecí (např. Kyjice, Ořech, Trmice) lze předpokládat výrobu dřevěného uhlí ve velkém. Uhlí se vyrábělo v milířích či v zahloubených pecích (*Thommes 2000* s literaturou), nálezy obojího zatím z našeho území postrádáme. Výtěžnost se při výrobě pohybovala okolo 20 % původní hmotnosti dřeva. R. Pleiner (*1969*) při experimentální milířové výrobě dřevěného uhlí z převážně jasanového a javorového dřeva docílil výtěžnosti 17%. Nejvyšší výtěžnosti se dosahuje použitím kulatiny o průměru ca 10 cm. Je tedy pravděpodobné, že vyšší produkce železa na zmiňovaných sídlištech mohla v jejich okolí způsobovat i ekologické změny – především absenci mladšího lesního porostu. Vedle dřevěného uhlí se spalováním dřeva za nepřístupu vzduchu získával i dehet, sloužící kromě jiného i ke konzervaci dřeva.

Na sídlištech lze předpokládat i širokou škálu drobných dřevěných předmětů. Bohatý a velmi dobře zpracovaný sortiment dřevěných výrobků pochází z nalezišť na Jutském poloostrově a v severním Německu, kde se tyto předměty ve vlhkém prostředí dochovávají (srov. např. *Kunwald 1970*; *Schön 1999*): vědra, soustružené nádoby (u nás jsou známa jejich kovová držadla, např. Třebusice), skříňky (v Čechách doloženy zámky a kováními, např. Dobřichov-Piňhора: *Droberjar 1999a*; Třebusice: *Droberjar 2000*, 344), sedátka, křesla, stolečky, čluny, vozy atd. Z obětního jezírka u Oberdorly v Durynsku (*Behm-Blancke 2002*) se z časné doby římské dochovaly vedle dřevěných kultovních předmětů i rukojeti nástrojů, palice, tkalcovské mečinky a dřevěné nástuky k hudebním nástrojům. Ze závěru starší doby římské jsou zde doloženy i dlabané a soustružené nádoby, které jsou tvarově zcela shodné s keramickými, včetně např. plastických žebírek. Vzhledem k tomu, že Durynsko i české země patřily ke shodnému kulturnímu okruhu, lze očekávat, že se takové předměty běžně vyráběly i u nás.

Rovněž zpracování kostí a paroží představovalo produkci zastoupenou na každém sídlišti, o čemž svědčí množství předmětů z těchto materiálů (viz kap. 3.4) – především šidel, šatových a vlasových jehlic, rukojetí apod. Unikátní je nález polotovarů hracích kostek dokládající jejich výrobu na počátku stupně Ř B1 na sídlišti v Hošticích (*Motyková 1974*). O dobře zvládnuté technologii zpracování kostí svědčí hřebeny (např. Lovosice: *Salač 2000*). Mezi vzácné nálezy patří i kostěné tzv. brusle (Mlékojedy: *Peške 1994*; srov. *Motyková-Šneidrová 1964b*; obr. 47, 56).

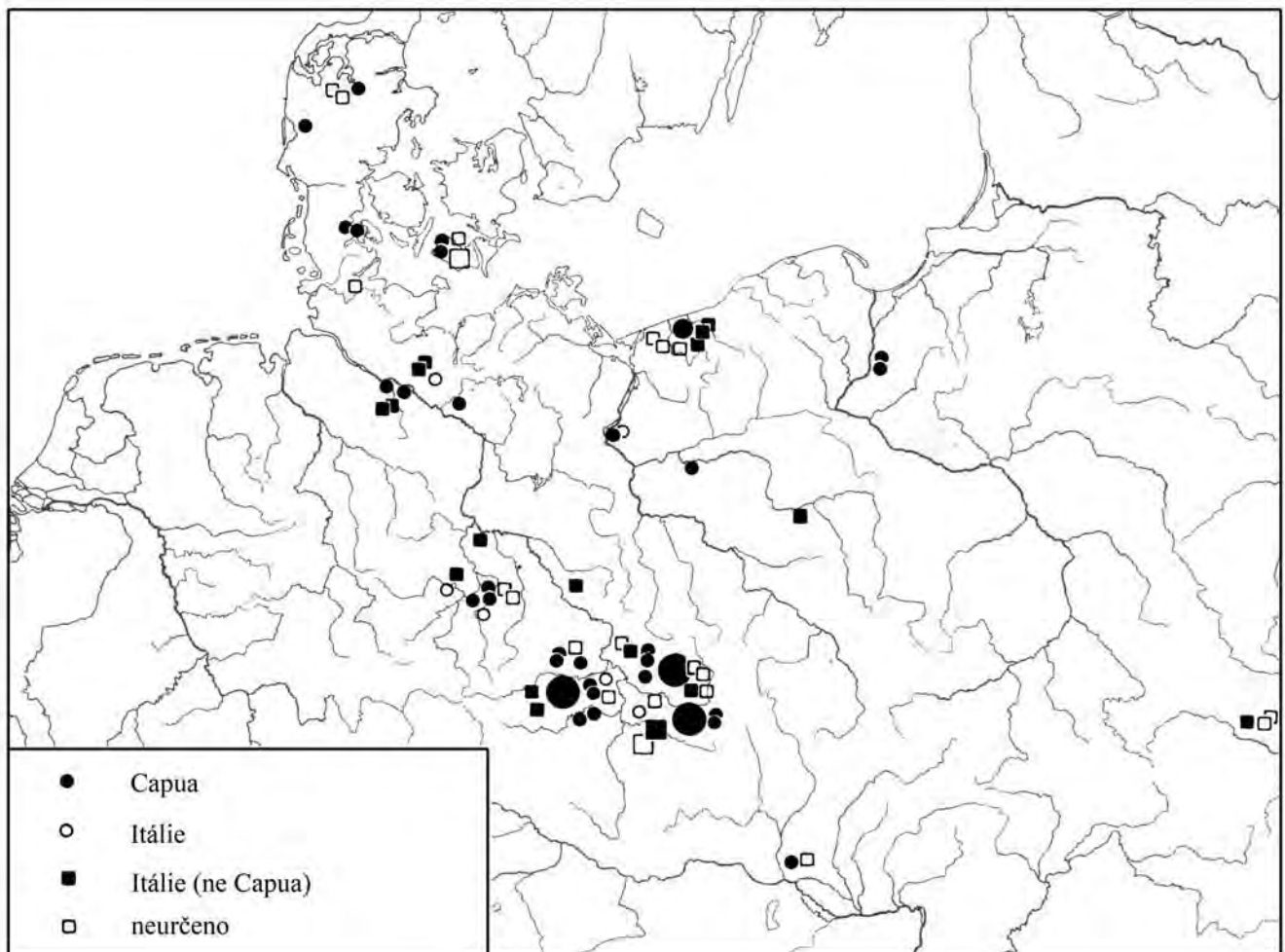
Na rozdíl od předchozího laténského období neznáme ze starší doby římské žádnou kamenickou dílnu ani lomy, ve kterých byl získáván kámen. Ostatně kamenné výrobky jsou s výjimkou brousků (obr. 36) velmi vzácné, což je nápadné především u zařízení na mletí obilí.

Celkově je možné prohlásit, že řemeslná výroba byla ve starší době římské méně intenzivní než v předchozí době laténské. Tehdejší společnost byla zřejmě chuději vybavena řemeslnými produkty co do množství i šíře sortimentu. Rovněž postrádáme výraznější doklady koncentrace výroby a následné distribuce výrobků. Obojí zjevně odráží odlišnou organizaci hospodářství i celé společnosti.

3.3.7.8 Obchod

Mezi významné hospodářské činnosti patřil nepochybně obchod, o kterém se nejvíce uvažuje v souvislosti s nálezy tzv. římských importů (viz též kap. 3.7). Středem zájmu se tak pochopitelně stávají především vztahy mezi římským impériem a germánskými územími (např. *Eggers 1951; 1955; Kunow 1983; Godłowski 1985; Lund Hansen 1987; Kolendo 1998; Erdrich 2001*).

O této problematice probíhá letitá diskuse, kterou zahájil před více než sto lety H. Willers (1901), který předpokládal, že římské výrobky distribuovali germánští obchodníci. Mezi zastánci tohoto názoru lze jmenovat např. H. J. Eggerse (1951), R. Wołagiewicz (1970) či R. v. Uslara (1975). Později vystoupil J. Kunow (1980a; 1983) s předpokladem, že obchod s importy byl naopak v rukou římských obchodníků, kteří se pohybovali na germánském teritoriu. Nechybí ovšem ani krajní názor zastávaný M. Erdrichem (2001), že vzájemný obchod prakticky neexistoval, vycházející z předpokladu, že římské výrobky v barbariku představují především dary, úplatky, kořist, donesený žold za služby v impériu apod. Přesto však nelze pochybovat, že se římské předměty dostávaly na germánská území, tedy i do Čech, alespoň zčásti obchodem (např. *Sakař 1991*). Jeho intenzita se ovšem v průběhu času měnila, neboť závisela na stavu vzájemných římsko-germánských vztahů a na významu, který v nich hrálo naše území. V tomto směru jistě představují vrchol první desetiletí po Kr. (Ř B1a), kdy v době tzv. Marobudovy říše do Čech proudily římské importy takovým způsobem, že zde

Obr. 34: Rozšíření římských importů z jižních dílen v barbariku ve stupni Ř B1a. Malá značka – 1 ks, střední – 5 ks, velká – 10 ks. Podle *Kunow 1983*.

vytvářejí v té době v germánské Evropě zcela ojedinělou koncentraci (obr. 34). Ostatně římsští kupci jsou doloženi na Marobudově dvoře i písemnými prameny (*Cassius Dio* 55, 28, 6; Tacitus, *Ann.* 2, 45, 2 a 2, 62–63).

Nové výzkumy naznačují, že římské importy – bronzové nádoby, součásti oděvů, užitková keramika či terra sigillata – sice jistě patřily k vzácným předmětům, ale vyskytují se na českých nalezištích podstatně hojněji, než se dříve soudilo. Příliv římského zboží byl tedy zřejmě značný. Kromě dochovaných artefaktů se dovážely pravděpodobně další komodity: textil, víno, olivový olej, vonné látky, koření apod. Jako protihodnota poskytovaná z germánské strany se tradičně uvádí kůže, kožešiny, vosk, med, pryskyřice, jantar a v neposlední řadě otroci (k obchodu s otroky srov. *Grünert 1969; Cosack – Kehne 1999*).

Nespornou výhodou římských importů pro studium obchodu je jejich relativně snadné datování a určování původu. Naproti tomu předměty domácí provenience mají pro sledování vnitrogermánského obchodu podstatně omezenější vypovídací hodnotu. Na rozdíl od laténského období, ze kterého známe místa výroby např. mlýnských kamenů, keramiky či skla apod., a můžeme tedy sledovat distribuci výrobků, ve starší době římské tomu tak není. U keramiky zatím nelze archeologickými metodami zjistit, ani v kterém českém regionu byla vyrobena, natož pak sledovat její případnou distribuci. Obtížné je to ostatně v rámci celého okruhu tzv. polabských Germánů, tedy od německého Polabí až po jihozápadní Slovensko. Pohyb nádob lze zpravidla zaznamenat pouze tehdy, vyskytnou-li se mimo tento okruh.

K takovýmto vzácným případům patří nález germánské keramiky stupně Ř B1 na římském výšinném opevnění Auerberg ve švábsko-bavorském podhůří Alp (*Ulbert 1994*). V několika objektech tiberiovského období zde byly nalezeny zlomky minimálně 16 nádob, které pocházejí jednoznačně z labsko-germánského kulturního okruhu. Mineralogické analýzy přitom prokázaly, že některé z těchto nádob byly vyrobeny v české kotlině (obr. 35; *Flügel 1999*, 111–115; *Flügel – Martinec – Motyková – Wagner 2000*). Část keramiky by měla pocházet z jižních Čech z okolí Přeštic, část z Čech středních. Otázkou ovšem zůstává, jak výskyt germánské keramiky na stovky kilometrů vzdáleném římském sídlišti interpretovat. Někteří badatelé (*v. Schnurbein 1993*; 247–248; *Dietz 2005*, 91) ji považují za doklad přítomnosti skupin germánského obyvatelstva, jiní nevyklučují, že jde o odraz obchodních vztahů (*Flügel 1999*). Ostatně vzájemný obchod mezi raetským územím a germánskými Hermundury zhruba v tomto období zmiňuje Tacitus (*Germania* 41).

Sledovat archeologickými metodami vnitrogermánský obchod s nástroji a nářadím není možné pro jejich vzácnost a uniformitu. Poněkud jiná situace je u ozdob

a doplňků oděvu, především spon, přezek a kování opasků, které bývaly často součástí regionálního kroje, a proto bývá jejich výskyt nezřídka prostorově ohraničen (např. *Gebühr 1976; Cosack 1979; Tempelmann-Maczyńska 1989; Völling 2005*). Součást kroje nalezenou v cizím prostředí ovšem nelze jednoznačně chápat jako doklad obchodu, neboť se součástmi kroje se zpravidla neobchoduje. Spíše jsou takovéto případy považovány za doklad pohybu jednotlivců či skupin obyvatelstva, částí kmenů apod. Ostatně provdávání žen do jiných kmenů, braní rukojmích či četné posuny kmenů máme doloženy v písemných pramenech. Zvláště hojně bývaly v neklidných obdobích, např. v době markomanských válek. Těžko lze tedy i doložený posun artefaktů vysvětlit jednoznačně obchodem. Na druhou stranu se předpokládá, že některé typy spon, především tzv. spony s očky (*Almgren 45*), byly vyráběny v Čechách a odtud mohly být i exportovány. V každém případě se ovšem u těchto předmětů zřejmě nejednalo o masový obchod, neboť množství „českých“ spon dosud nalezených mimo naše území dosahuje sotva několika desítek (*Cosack 1979*).

O významu a organizaci vlastního germánského obchodu tedy nejsme dostatečně informováni. Přesto je nutné jej přepokládat. Svědčí pro něj např. zastoupení bronzových předmětů na všech germánských pohřebištích v celé střední a severní Evropě, ač ložiska cínu a mědi se zde vyskytují pouze vzácně (zvláště cín). Připustíme-li dále, že alespoň část tzv. římských importů představuje skutečně zboží, jde o další doklad germánského obchodu, neboť za zboží bylo nutné mezi domácím obyvatelstvem vybrat protihodnotu. Přitom je velmi pravděpodobné, že tzv. importy nerozváželi po osadách a usedlostech v celé Germánii pouze římsští kupci, nýbrž že se tyto předměty šířily i vlastním germánským obchodem. Tomu nakonec nasvědčuje i fakt, že římské předměty nalezneme na všech českých pohřebištích starší doby římské, ze kterých známe alespoň 20 hrobů, a také na většině blíže prozkoumaných sídlišť. O organizaci obchodu a jeho formách však konkrétní představu dosud postrádáme, stejně jako o úloze římských mincí v germánské společnosti (viz kap. 3.1.3).

Více či méně pravidelný obchod byl integrální součástí lidské společnosti přinejmenším od neolitu, a není proto důvod pochybovat, že by nebyl provozován i Germány ve starší době římské. Jestliže písemné prameny uvádějí jako kupce či obchodníky především Římany (*Kunow 1980a; 1983*), neznamená to, že by veškerý obchod ve svobodné Germánii byl v jejich rukou. Spíše se jedná o odraz zájmu antických autorů o činnost vlastních lidí a obecně o kontakty Římanů s barbary. Vnitrogermánské hospodářské vztahy tyto autory jednak nezajímaly, jednak o nich neměli dostatek informací (viz *Salač 2006c*).

Obecně lze říci, že v porovnání s předchozím laténským obdobím je pozorovatelný výrazný úbytek dokladů obchodu a směny. Zřejmě je i diskontinuita organizace obchodu a dopravy, která vznikla rozvrácením a zánikem systému oppid, vysídlením některých území v českém sousedství (Sasko, severovýchodní Bavorsko, zprvu i Morava), ale především odlišnou organizací výroby. Významným projevem diskontinuity je i zánik mincování. Přesto se lze domnívat, že doprava a obchod v době římské do určité míry navázaly na tradiční pravěké schéma komunikací a obchodu, které ostatně v době oppid nezaniklo, pouze bylo na čas překryto systémem jiným. Tuto návaznost dokládají koncentrace římských importů a bohatých předmětů v místech dávných pravěkých center, která vznikala na křižovatkách

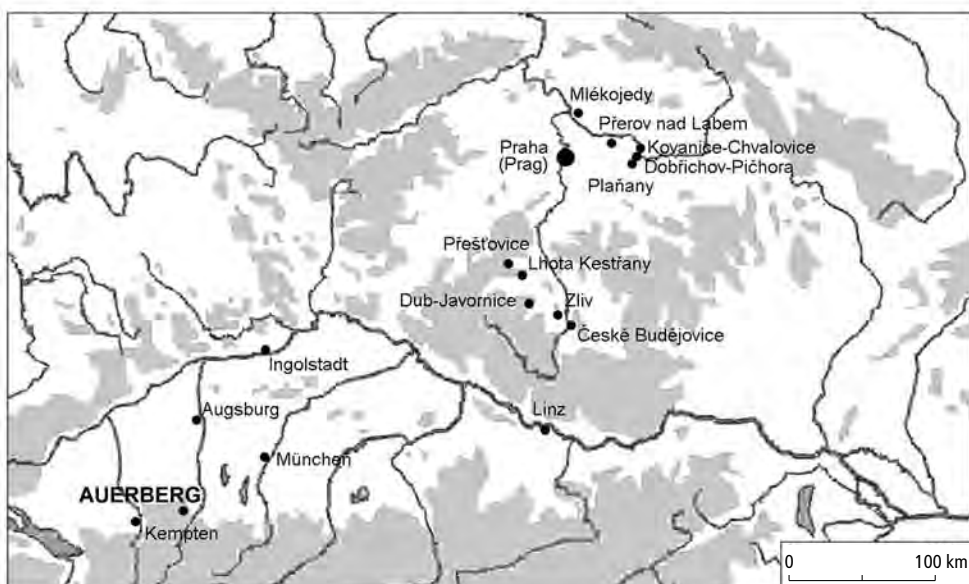
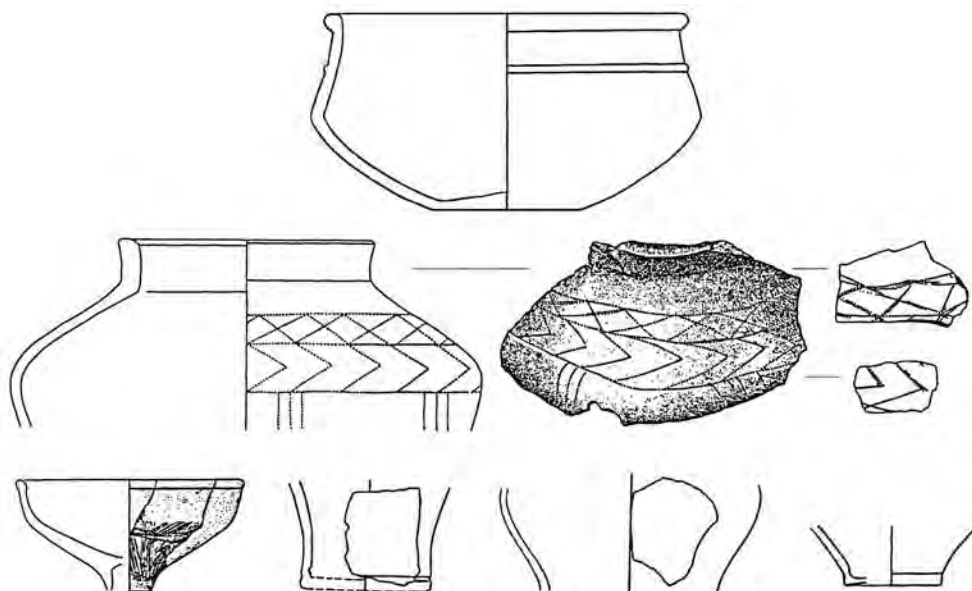
dálkových cest a která dopravu a směnu kontrolovala (např. Lovosicko, Kolínsko, Pražsko; *Lichardus 1984, Abb. 28–29; Salač 2002; 2006c*).

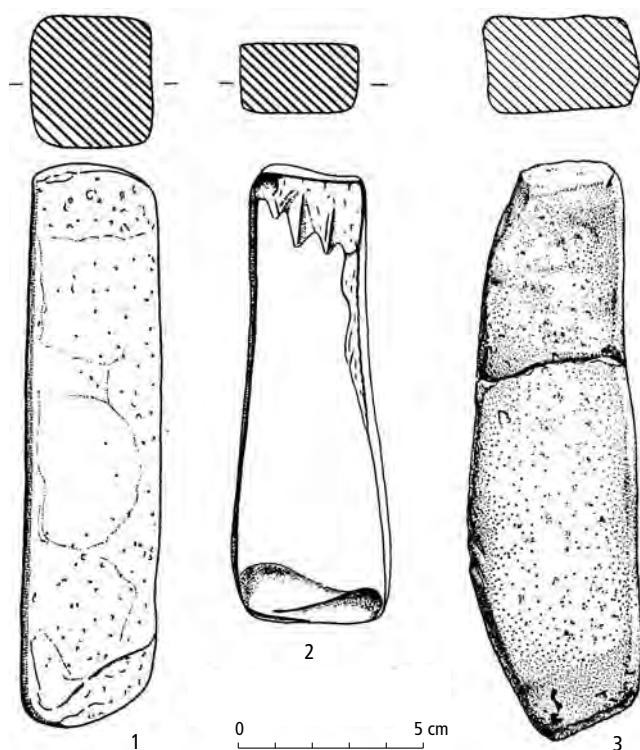
3.4 ARTEFAKTY

3.4.1 Kámen

Tento materiál hrál při výrobě artefaktů spíše okrajovou roli. Z kamene se zhotovovaly brousky, které jsou běžnou součástí sídlištních nálezových kolekcí, vyskytnou se i v hrobech (obr. 36; např. Dobřichov-Pičhora, hrob IV; *Droberjar 1999a*). Nejspíše se z něj vyráběla i mlecí zařízení, která jsou však dosud ze starší doby římské mimořádně vzácná. Mezi vzácné nálezy

Obr. 35: Germánská keramika z Čech nalezená na římském sídlišti Auerberg. Podle *Flügel – Martinec – Motyková – Wagner 2000*.

Obr. 36: Kamenné brousky. 1, 2 Trmice (okr. Ústí n. Labem); 3 Ořech (okr. Praha-západ). Podle *Reszczyńska – Cvrková – Blažek v tisku; Motyková – Pleiner 1987*.

patří opuková závaží k rybářským sítím z Lovosic (obr. 27: 5–8). Výjimečně byl kámen užít na přesleny, korále či hrací kameny (např. Dobřichov-Pičhora, hrob VI: *Droberjar 1999a*). Mezi kamennými předměty se vyskytují i pazourky, o kterých se někdy uvažuje jako o součástech křesacích zařízení, nálezy z hrobů to však jednoznačněji nedokládají (např. *Mateiciucová 1999*).

Kámen se neužíval jako stavební materiál, někdy se jím však vykládaly pohřební komory. Z pohřebiště v Třebusicích je uváděna kamenná stéla (*Pleiner – Rybová et al. 1978*, 689).

3.4.2 Keramika

Keramika je bezesporu nejčastěji nalézaným artefaktem. Vedle nádob se z pálené hlíny vyráběly přesleny, závaží ke tkalcovským stavům (obr. 35), ozdoby a další předměty. Vzácně se vyskytuje hliněná lžička (obr. 37: 8). Tato kapitola je věnována pouze nádobám, neboť o ostatních předmětech postrádáme z území Čech dostatek informací.

Laténské tradice v keramické produkci. Mnohokrát byl vysloven názor, že výroba keramiky ve starší době

římské vychází z laténských tradic. A. Rybová (1956, 235) stejně jako o dvacet let později K. Motyková (1976, 186) předpokládaly, že ve stupni Ř A ještě přetrvávala výroba keramiky na kruhu.⁵ Tento názor se opíral o nálezy točené keramiky na starořímských sídlištích, vzácně i v hrobech, a o některé tvarové a výtvarné podobnosti mezi laténskou keramikou a keramikou starší doby římské (např. *Filip 1963*, 170; *Rybová 1974*, 498–499; *Venclová 1975*, 424–425; *Motyková 1977*, 239).

Výskyt na kruhu točené keramiky na starořímských sídlištích lze dnes nejspíše vysvětlit tím, že se tato sídliště nacházela přímo na dřívějších osadách laténských, a zpravidla se tedy jedná o intruze. Dosud chybí jakýkoli doklad, že by laténské hrncářské dílny v Čechách pracovaly ještě ve stupni Ř A a zásobovaly germánská sídliště jemnou i hrubou keramikou vyráběnou na kruhu. Vzhledem k častému výskytu této keramiky ve výplních starořímských objektů by se muselo jednat o pravidelné zásobování (např. Kadaň-Jezerka: *Kruta 1972*; Trmice: *Reszczyńska – Cvrková – Blažek v tisku*; Lužice: *Salač 1996*; Dub-Javornice: *Parkman – Zavřel 2003*; Slepotic: *Beková 2006*; Kolín-Radovesnice: *Motyková – Sedláček 1990*; Horoměřice: *Šulová 2006*, Soběsuky, Rataje na Bechyňsku atd.; k problematice *Salač 1995; 1996* s literaturou). Tuto možnost nepodporuje ani zjištění, že laténská keramika na sídlištích doby římské nejspíše respektuje své výrobní okruhy z doby laténské. Tedy např. středočeskou laténskou struhadlovitě drsněnou keramikou nacházíme na germánských sídlištích pouze ve středních Čechách, tuhovou pouze v jižních Čechách apod. A naopak, jestliže v severních Čechách se v době laténské hrubá keramika na kruhu nevyráběla, nenacházíme ji ani na sídlištích doby římské (např. Lovosice, Trmice, Soběsuky).

Významná je také skutečnost, že na starořímských pohřebištích v Čechách se laténské nádoby vyskytují pouze zcela ojediněle. Zřejmě pouze pět na kruhu točených nádob sloužilo jako urny v Třebusicích; nálezy lze údajně datovat do stupně Ř A (*Motyková 1977*, *Droberjar 2006a*; příl. 6: 6). Další exemplář se vyskytl na pohřebišti v Dobřichově-Pičhoře (příl. 6: 5). Ten je ovšem datován až do stupně Ř B1a (*Droberjar 1999a*, 39–40, Taf. 23, 1/1). Pohřebiště tedy hojně užívání laténské keramiky nepotvrzují a např. na největším časně římském pohřebišti v Tišicích se nevyskytuje vůbec (*Motyková-Šneidrová 1963b*). Bližší ohledání laténských nádob na pohřebištích rovněž ukázalo (např. příl. 6: 5), že většina z nich nese stopy po dlouhodobém užívání. Naproti tomu v ruce vyrobené urny jsou málo opotřebované, často zcela nové (*Salač 2009b*). Ojedinělé laténské nádoby v hrobech tedy patrně představují starožitnosti, nej-

⁵ V *Pravěkých dějinách Moravy* (Tějral 1993, 435) se uvádí, že keramika na kruhu se vyráběla ještě na počátku nového letopočtu, tj. ve stupni Ř B1. Výrobu laténské keramiky na kruhu v Čechách v tomto období předpokládá i K. Peschel (1999), který se domnívá, že točené nádoby nalezené v hrobech 2. horizontu pohřebiště v Großromstedtu pocházejí z české kotliny.

spíše sběry v ruinách laténských sídlišť. Také nálezy nápadné malované laténské keramiky na sídlišťích doby římské lze nejspíše vysvětlit jako sběry v zaniklých, avšak v terénu ještě stále dobře patrných laténských stavbách v blízkém okolí (Kadaň-Jezerka: *Kruta 1972*; Kolín-Radovesnice I: *Motyková – Sedláček 1990*; další případy srov. *Holodňák – Bareš 1987*; podobně pro Pomohani *Pescheck 1978*, Taf. 152).

Pokud jde o tvarovou a výzdobnou podobnost mezi laténskými a starořímskými nádobami, je situace složitější. Podoba především vyšších na kruhu točených pozdně laténských nádob a stejných tvarů vyráběných v ruce v době římské je zřejmá, a to včetně některých výzdobně-technických prvků, např. plastických žebírek v podhrdlí (např. obr. 39: 3). Nezdá se však být pravděpodobné, že k této tvarové a mnohdy i výzdobné návaznosti došlo právě v Čechách. Grossromstedtská kultura nevznikla na našem území, nýbrž v Posálí a v německém Polabí, přičemž laténské prvky byly na grossromstedtské nádoby přeneseny zjevně již při jejím vzniku. Právě v Posálí lze doložit delší kontakt mezi kulturou laténskou a vznikající kulturou tzv. polabských Germánů (např. *Voigt 1958*; *Müller 1985*; *Völling 2005*). Zde jsou běžně užívány laténské nádoby jako urny na germánských pohřebištích (Großromstedt: *Eichhorn 1927*; *Peschel 1991*; Schkopau: *Schmidt – Nieschke 1989*). Nejspíše právě ve středním Německu došlo k převzetí části tvarové i výzdobné náplně do keramického fondu grossromstedtské kultury. Nositelé této kultury k nám tedy s takovouto keramikou již přišli a prostor Čech se na přenosu laténských motivů na starořímskou keramiku nepodílel. Zajímavá je v této souvislosti skutečnost, že napodobována je prakticky výhradně jemná laténská keramika a nikoliv hrubé na kruhu točené zboží – např. tvary tuhové keramiky či středočeské struhadlovitě drsněné keramiky. Nemusí být náhodné, že ve středním Německu se v době laténské takováto keramika nevyráběla.

Samotná existence podobných keramických tvarů a výzdob v obou kulturách kontinuitu výroby keramiky mezi pozdní dobou laténskou a časnou dobou římskou přímo na našem území doložit nemůže, byť existují blíže neargumentované názory, že právě pozdně laténské nádoby nalézané na grossromstedtských pohřebištích v Durynsku by měly pocházet z Čech (*Peschel 1991*; *1999*, 92). Ostatně podobná situace je i u spon, u kterých nikdo nepochybuje, že nositelé grossromstedtské kultury k nám se sponami pozdně laténského schématu již přišli. Ani v tomto případě nedošlo ke vzniku těchto typů spon až na našem území.

Již na počátku minulého století přisoudil O. Almgren (*1913*) Čechům zásadní roli při vzniku archeologické náplně časné doby římské, ve které se měla skloubit

germánská kultura s keltskými a římsko-provinciálními vlivy. Tento názor se promítl kromě jiného i do předpokladu ovlivnění germánské keramické produkce keltskými hrnčířskými dílnami na našem území. Almgrenův názor však vycházel v podstatné míře z písemných zpráv o Marobudově říši, pod jejichž vlivem hodnotil archeologické nálezy, a ovlivnil tak celé generace badatelů o době římské. Dnes je však nutno díky výrazným chronologickým posunům tyto názory přehodnotit, především v tom smyslu, že k přímému prolínání pozdně laténské (keltské) a časné římské (germánské) hrnčířské výroby zřejmě u nás vůbec nedošlo.

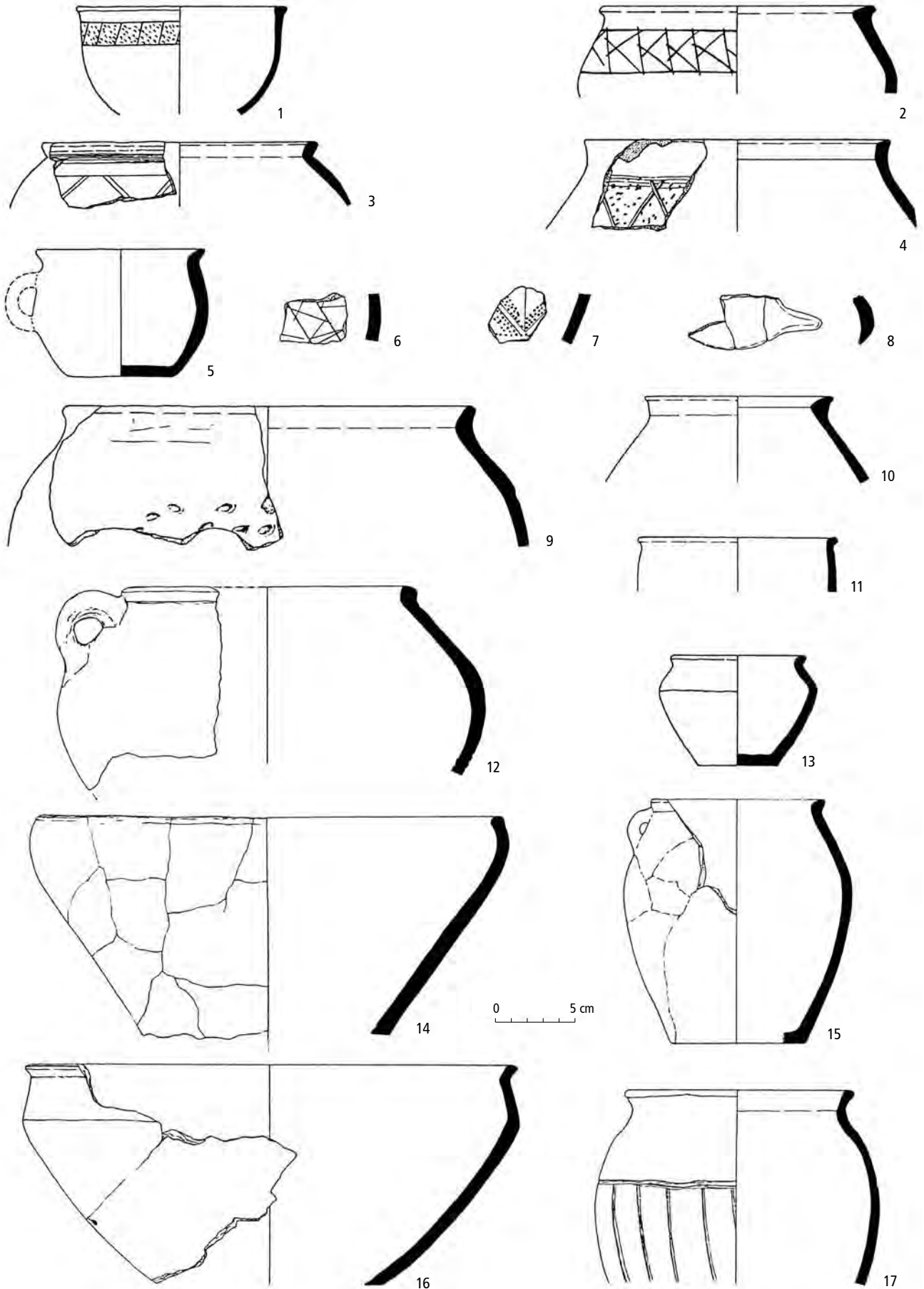
Naopak se ukazuje, že mezi laténským obdobím a dobou římskou lze v Čechách pozorovat ve výrobě keramiky značnou diskontinuitu. Tu můžeme spatřovat v samotné tvarové a výzdobné náplni, neboť většina tvarů a výzdobných prvků na laténské tradice nenavazuje. Rovněž úprava povrchu nádob, zvláště jemné keramiky, je podstatně odlišná a typický černý lesklý povrch jemné starořímské keramiky je jedním z hlavních znaků odlišujících ji od keramiky laténské. Zásadní odlišnosti jsou patrné rovněž v technologii výroby. Přestaly být užívány výrazné technické vymoženosti: hrnčířský kruh a vertikální pec. Podstatně se změnila i příprava keramických hmot. Při výrobě nádob ve starší době římské se neuplatňuje tuha, což zvláště v jižních Čechách představuje výrazný zlom v keramické tradici. V severozápadních Čechách se přestává keramika ostřit stříbrnou muskovitickou slídou a užívá se zlatá biotitická slída apod. Tyto odlišnosti dokládají kromě jiného i diskontinuitu v užívání surovinových zdrojů.

Podrobná analýza keramiky starší doby římské dosud nebyla v Čechách provedena ani na pohřebištích, ani na sídlišťích. Níže popsané stupně a jejich charakteristiky tedy vycházejí více méně z tradičně udávaných náplní jednotlivých stupňů, jak je u nás předložila K. Motyková-Šneidrová (*1963a*; *1965a*; *1967*). Pro stupně Ř A a B1 přinesl určitou modifikaci tradovaných údajů E. Droberjar (*2006a*; *2006b*).

LT D1/Ř A (obr. 37)

Keramika přelomu stupňů LT D1 a Ř A (LT D2) je charakteristická ostře hráněnými (fasetovanými) okraji. Nádoby lze dělit na jemné s černým leštěným povrchem a hrubé s povrchem neupraveným nebo záměrně hrubě drsněným. Keramika je vyráběna v ruce, zda v této době stále ještě pracovaly laténské hrnčířské dílny, není dosud jasné. Jemná keramika je v souborech slabě zastoupena a její tvarová náplň zatím není dobře stanovena. Vyskytují se mísy i vyšší pohárovité nádoby. Bývá sporadicky zdobena tenkými rytými liniemi, někdy jsou jimi

>> **Obr. 37:** Keramika přechodného horizontu LT D1/Ř A. Lužice (okr. Chomutov). Podle *Salač 1995*.

vymezené plochy vyplněny drobnými vpichy (obr. 37: 1–4, 6, 7). Vzory se vyskytují zpravidla na podhrdlí a na plecích. Tato keramika vykazuje vliv przeworské kultury, někdy se nádoby považují přímo za przeworské. Nízké tvary hrubé keramiky nenesou výzdobu (37: 13, 14, 16). Vyšší tvary s převahou soudků jsou zřídka zdobeny prstovými vpichy či svislými rytými liniemi (obr. 37: 9, 17). U soudků se někdy vyskytují ucha (obr. 37: 12, 15). V objektech s takovouto keramikou se pravidelně vyskytuje i keramika pozdně laténská, objekty, kde by se vyskytla pouze výše popsaná keramika, dosud nebyly nalezeny.

Lokality: Lužice, obj. 9 (*Salač 1995*), Radovesice, obj. 387, 457 (*Salač 1993; Waldhauser 1992*), Tuchomyšl, Nedomice (*Peschel 1978a*, 181–182). Przeworskou keramiku publikovala ze starořímského sídliště pod oppidem Stradonice i K. Motyková-Šneidrová (1962).

Kontext: Jemná keramika nachází analogie na vlastním území przeworské kultury v Polsku (*Dąbrowska 1988*) a všude tam, kde lze zjišťovat zásah této kultury západním směrem: Sasko, Durynsko, Hesensko, Bavorsko (např. *Peschel 1978a; Rieckhoff 1995; Meyer 1998; 2008; Seidel 1999; 2000*). Hrubá keramika má paralely především na územích severně od Krušných hor až po dolní Labe (např. *Wegewitz 1960; 1970; Müller 1985; Seyer 1976b*), objevuje se však i v Pomohani (*Pescheck 1978; Völling 1995*) či v tzv. jihovýchodobavorské skupině pozdní doby laténské (*Rieckhoff 1995*).

Ř A (obr. 38)

Veškerá keramika byla vyráběna v ruce. Typickým tvarem jemné keramiky je tzv. plaňanský pohár – nádoba na štíhlé nožce s širokým ústím a ostře utvářenými plecemi (obr. 38: 1, 4; příl 6: 1). Na výdutí je pohár zpravidla zdoben jemnými rytými liniemi, vytvářejícími meandry, pásy vyplněnými klikatkami, psaníčky apod. Rýžky jsou často doprovázeny jemnými jednotlivými vpichy, které někdy vytvářejí samostatné řady (obr. 38: 1, 3, 5; obr. 41: A). Velmi vzácně se vyskytnou jednoradé linie vytvořené radélkem. Podobná výzdoba je zastoupena i na dalších typech nádob, především na hlubokých kulovitých mísách a vyšších vázovitých nádobách, na jejichž plecích se vyskytují plastická žebírka. Pro jemnou keramiku i značnou část hrubých tvarů jsou typické ostře utvářené, tzv. fasetované okraje (např. obr. 38: 1–4), u jemné keramiky je obvyklý černý lesklý povrch. Hrubou keramiku představuje široká škála mis s esovitou profilací či se zataženým okrajem a vyšší tvary, často s drsnějším tělem a vyhlazeným hrdlem a podhrdlím (obr. 38: 7–8). Tato keramika bývá zdobena spíše výjimečně rytými liniemi, někdy provedenými hřebenem. Shodná keramika se vyskytuje na sídlištích i pohřebištích, kde nádoby slouží často jako popelnice. Na pohřebištích je ovšem upřednostňována keramika jemná.

Lokality: Dub-Javornice, Lékařova Lhota, Mlékojedy,

N. Bydžov-Chudonice, Rataje na Bechyňsku, Slepotice, Soběsuky, Tišice, Zliv atd.

Kontext: Prakticky nelze rozpoznat rozdíly mezi keramikou v Čechách, Pomohani, Durynsku a Sasku-Anhaltsku. Nádoby označované u nás jako plaňanské poháry se vyskytují až po ústí Labe do Severního moře (obr. 71) a v německé literatuře se pro ně užívá termín *situla* (*Seyer 1976b*, Abb.16; *Pescheck 1978*, Abb. 21; *Völling 1995*, Karte 9).

Ř B1 (obr. 39)

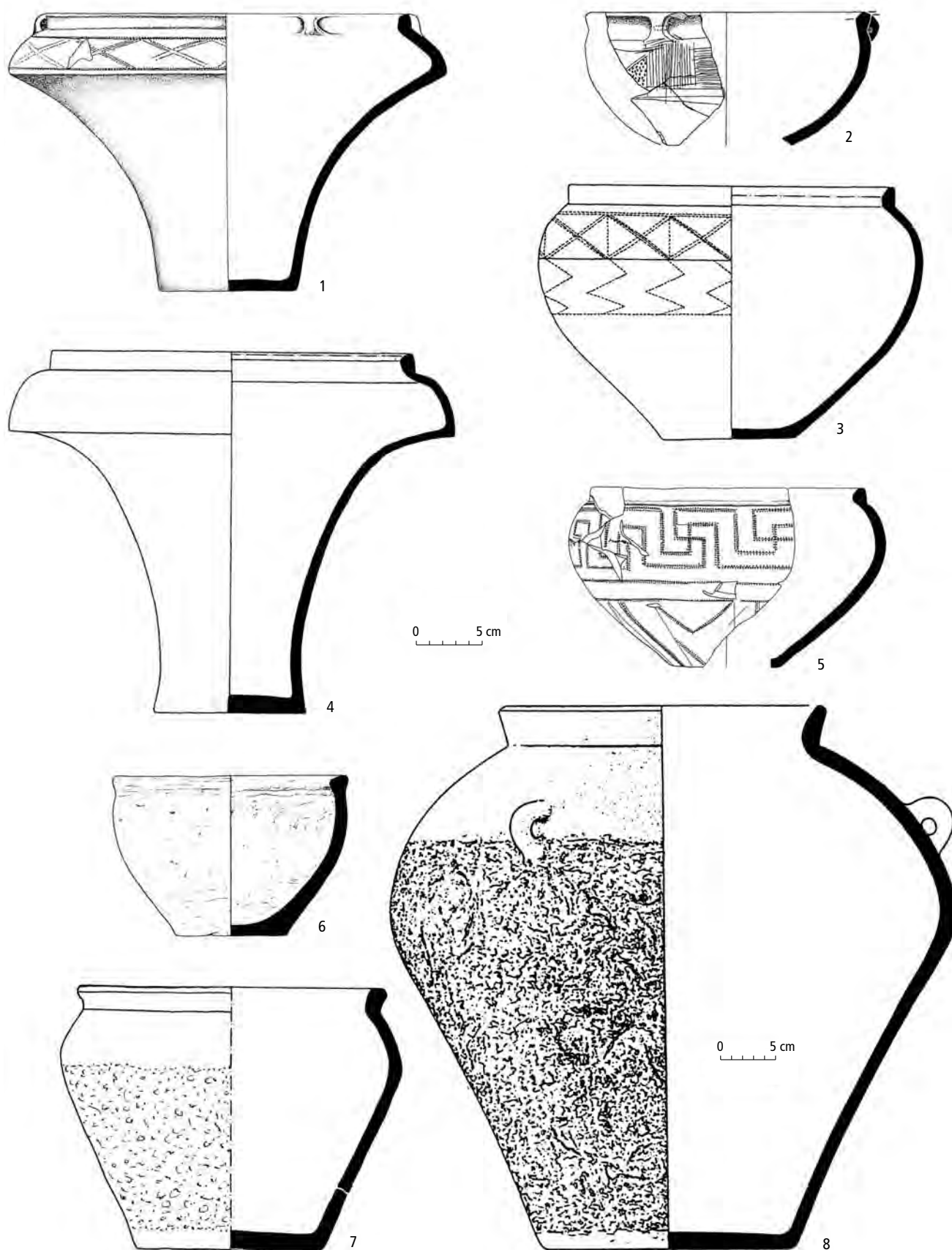
Tzv. plaňanské poháry mizí, typickým představitelem jemné keramiky se stávají hluboké mísy (teriny) s nízkým hrdlem přecházejícím do výrazné výdutě nebo s níže položenou výdutí a výraznými plecemi, někdy členěnými plastickým žebírkem (obr. 39: 1–2). Nádoby bývají v horních partiích zdobeny horizontálně uspořádanou výzdobou klikatek, meandrů, vzácněji obloučků, provedených zpravidla ozubeným kolečkem (obr. 39: 1–2). Výzdoba radélkem je zprvu tvořena pouze dvěma paralelními liniemi (obr. 41: B), v pozdějším období (ca od Ř B1b) bývají linie převážně vícečetné. Spodky vyšších tvarů často opticky člení svislé radélkované linie, prostor mezi nimi vyplňují klikatky, trojúhelníčky apod. Výzdoba působí jednotným charakterem, přesto nelze nalézt dvě nádoby se zcela totožným dekorem. Vždy jde o individuální projev výrobce. U této keramiky se proto zatím(?) nedaří shledávat regionální rozdíly. Častěji než v předchozím období se vyskytují nádoby zdobené pouze žebírkem (obr. 39: 3). Zastoupeny jsou hojně i vyšší tvary s žebírkem na plecích, někdy též zdobené radélkovou výzdobou. Hrubá keramika se oproti předchozímu období tvarově příliš nemění. Při úpravě povrchu přibývá hřebenování spodků nádob, přičemž zhruba na plecích vyvářejí tahy hřebenu výrazné oblouky (obr. 39: 4), hojnější je zdobení těl prstovými vrypy, které bývá chaoticky uspořádáno (obr. 39: 7, 8). Markantní jev odlišující keramiku stupně Ř B1 od předchozího období je vymizení fasetovaných okrajů. Úprava povrchu zůstává nezměněna: jemná keramika nese leštěný černý povrch, hrubá vykazuje širokou škálu povrchů od hlazeného až po velmi hrubé drsnění. Běžná je kombinace neupraveného či drsněného těla a hlazených plecí a hrdla.

Lokality: Dobřichov-Pičhora, Kadaň-Jezerka, Kyjice, Mlékojedy, Soběsuky, Stehelčevy, Trmice, Třebusice atd.

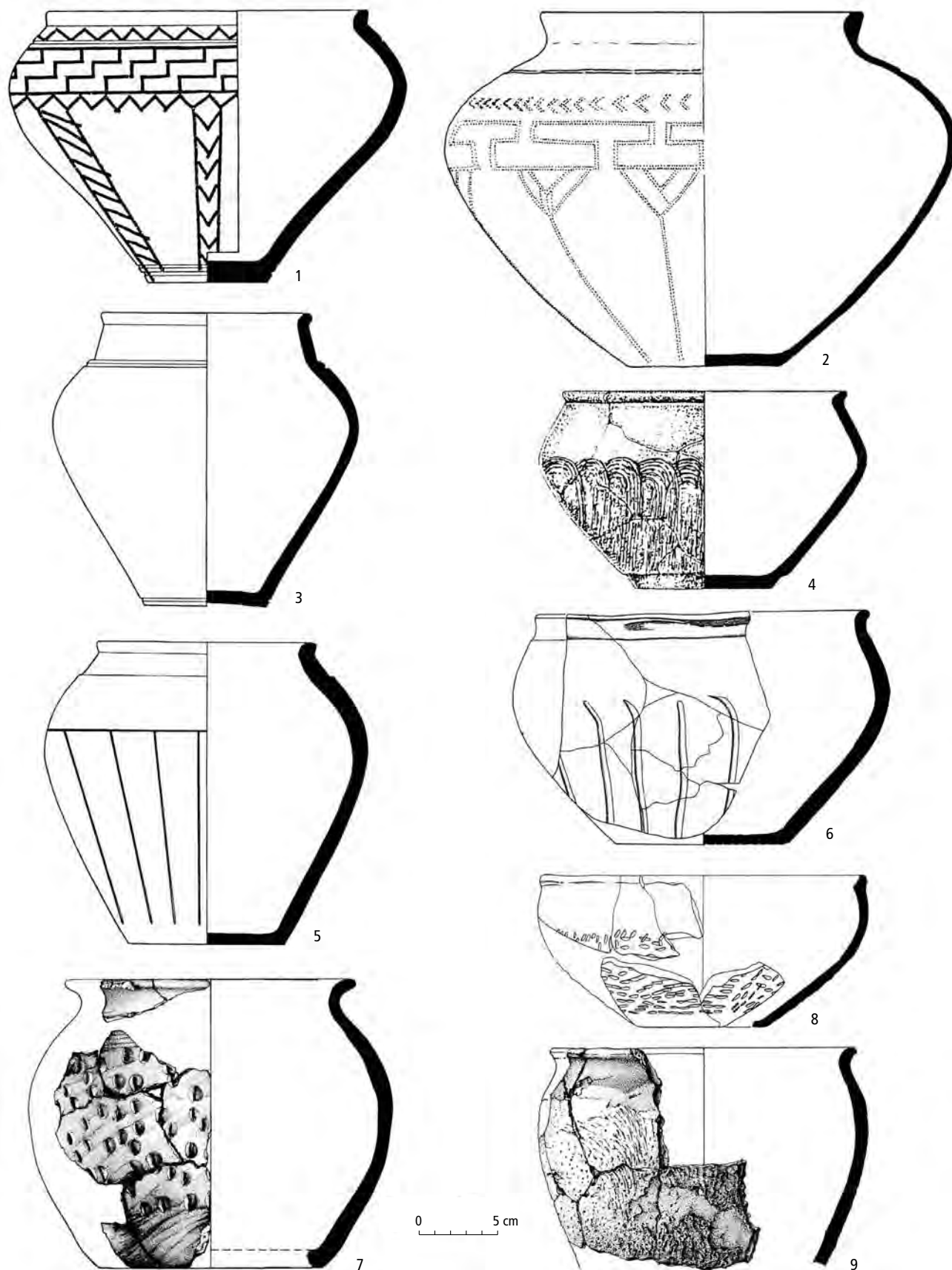
Kontext: Výše popsaná keramika stupně Ř B1 se bez výrazných regionálních rozdílů vyskytuje na rozsáhlém území od jihozápadního Slovenska přes Moravu, Dolní Rakousko, Čechy až po střední a dolní Polabí a pobřeží Baltského moře.

Ř B2 (obr. 40)

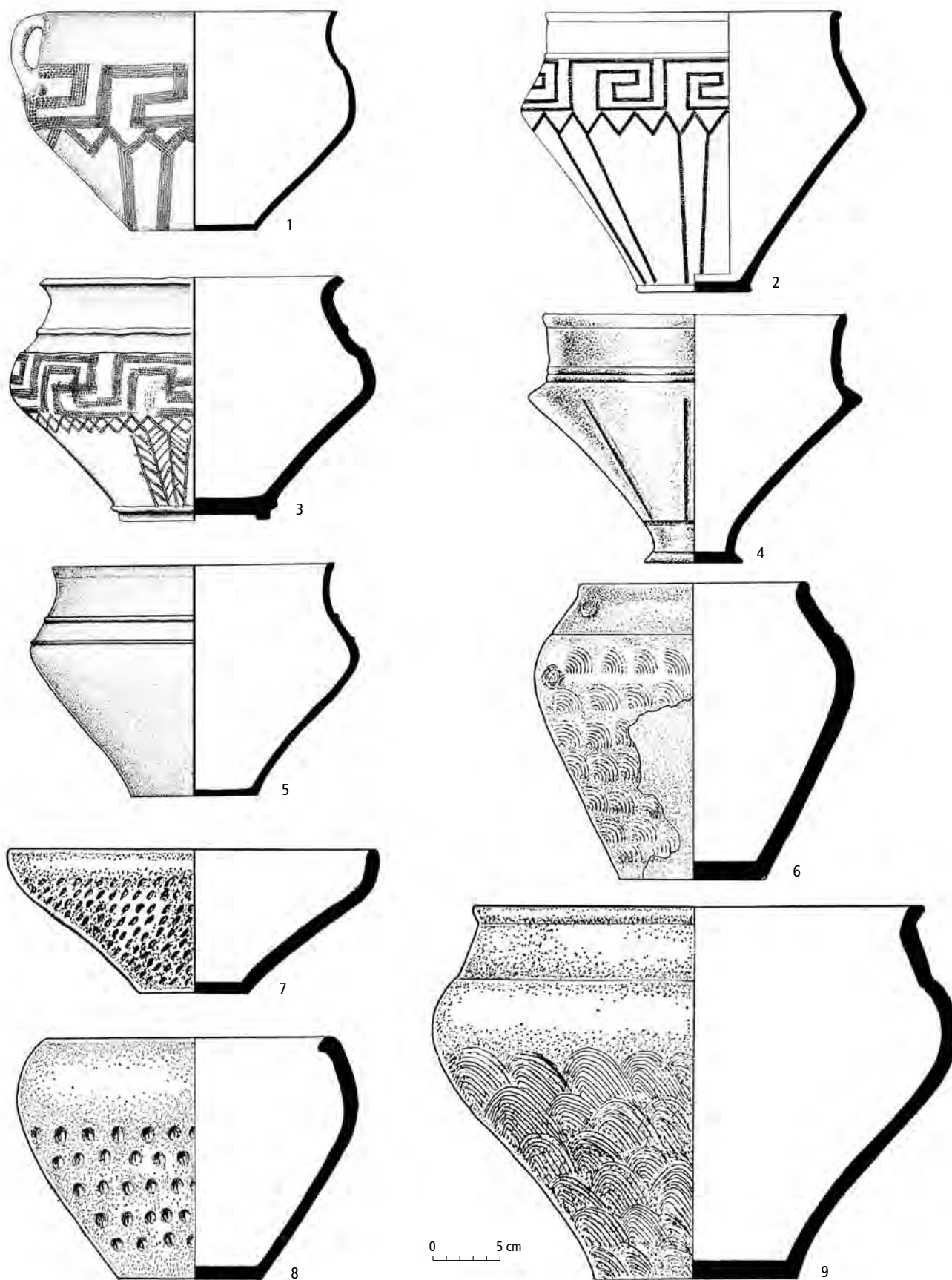
Obecně lze říci, že keramický vývoj postupoval plynule a při absenci analýz keramiky z českých nalezišť je

Obr. 38: Keramika stupně Ř A. 1, 3, 4 Lékařova Lhota (okr. České Budějovice); 2 Lety u Dobříchovic (okr. Praha-západ); 5 Trmice (okr. Ústí n. Labem); 6 Hořoměřice (okr. Praha-západ); 7 Praha-Běchovice; 8 Plaňany (okr. Kolín). Podle *Zavřel 2006; Halama 2006; Ernée 1998; Venclová 1975.*

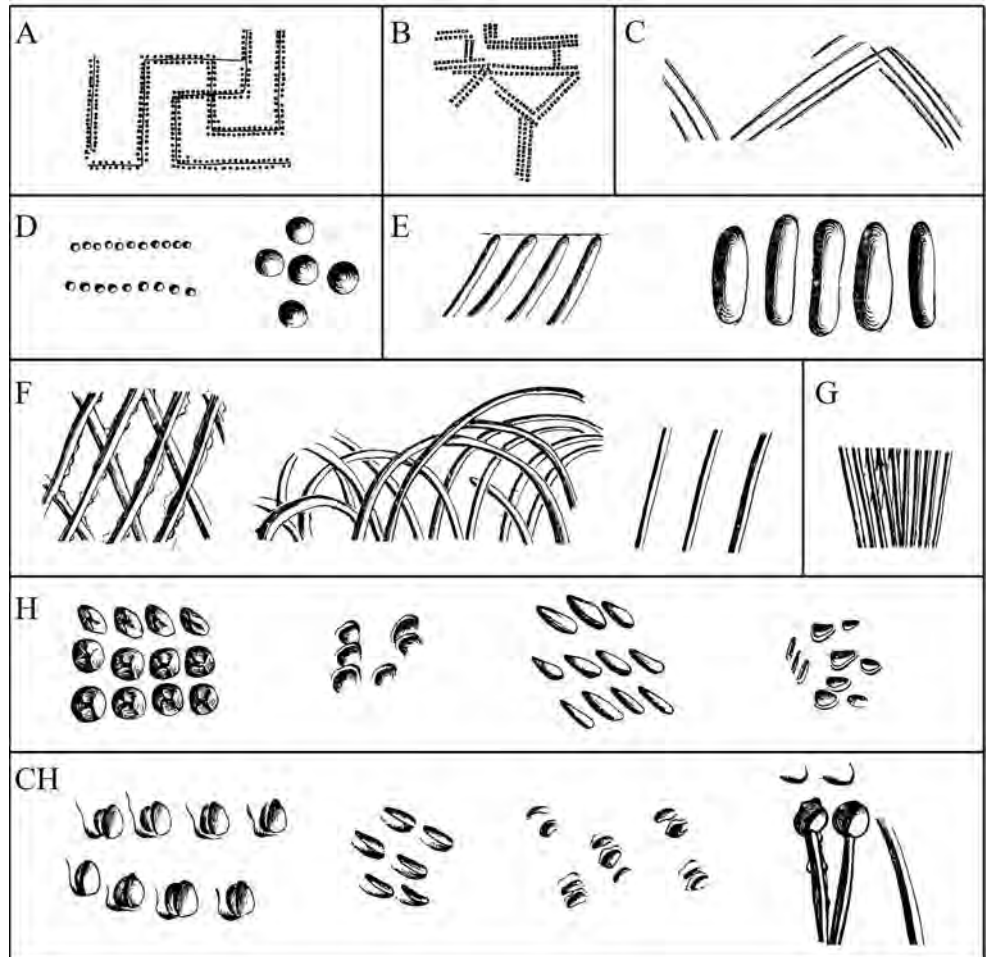

Obr. 39: Keramika stupně Ř B1. 1, 3, 5 Dobřichov-Pičhora (okr. Kolín); 2 Praha-Křeslice; 4 Třebusice (okr. Kladno); 6, 8 Trmice (okr. Ústí n. Labem); 7, 9 Ořech (okr. Praha-západ). Podle Droberjar 1999a; Motyková – Pleiner 1987; Reszczyńska – Cvrková – Blažek v tisku; Beneš – Jiřík – Kypta 2006.

Obr. 40: Keramika stupně Ř B2. 1, 3, 5 Lužec (okr. Mělník); 2 Dobřichov-Pičhora (okr. Kolín); 4 Stehelčevy (okr. Kladno); 6 Malá Černoc (okr. Louny); 7 Vyklice (okr. Ústí n. Labem); 8 Dřetovice (okr. Kladno); 9 Odřepsy (okr. Nymburk). Podle Kytlicová 1970; Droberjar 1999a; Motyková-Šneidrová 1967; Motyková 1981b.

Obr. 41: Výzdobné prvky typické pro keramiku starší doby římské. Podle Motyková – Pleiner 1987, upraveno a doplněno.

zvláště na sídlištích obtížné rozpoznat keramiku stupně Ř B2 od stupně předchozího. Nesnadné je i stanovení jednoznačných kritérií, která by keramiku tohoto období odlišovala od nádob počínající mladší doby římské (Ř C1). U jemné keramiky ustupují ve stupni Ř B2 zvolna do pozadí vyšší tvary, naprosto převládají teriny, které bývají zdobeny bohatým mnohačetným radélkovým dekorem (40: 1–3). Prakticky mizí jednoduché či dvojité linie radélkových vpichů. Povrch jemných nádob bývá bohatěji pokryt výzdobou než v předchozích stupních. Častěji se začíná objevovat plastická výzdoba v podobě pupků, kruhových či podkovovitých listů. Užívání těchto prvků postupně vzrůstá. Někdy napodobuje plastická výzdoba detaily bronzových nádob – ucha, kroužky na zavěšení apod. (příl. 7: 2). Černý leštěný povrch na jemné keramice nadále přetrvává. Hrubá keramika se od předchozího stupně patrně tvarově neliší, ve výzdobě lze sledovat častější uspořádání prstových vrypů do linií (obr. 40: 7–8). Vývoj keramiky se pravděpodobně ubíral podobným směrem jako na sousední Moravě (Droberjar 1997a).

Lokality: Kyjice, Lužec, Soběsuky, Stehelčevy, Trmice, Třebusice atd.

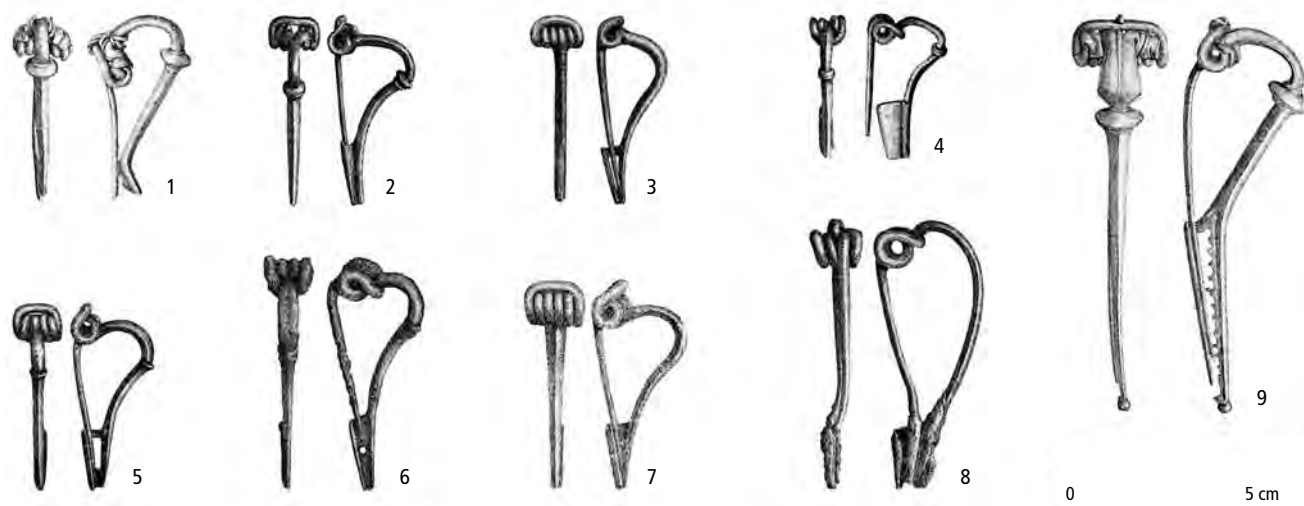
Kontext jako u předchozího stupně.

3.4.3 Kov, sklo a organické hmoty

3.4.3.1 Součásti oděvu

Spony. Spony bývaly vyráběny nejčastěji z bronzu, popř. z mosazi a ze železa. Materiál sám o sobě nepředstavuje chronologicky citlivý prvek. Velmi zřídka se vyskytnou exempláře z drahého kovu – např. stříbrné spony z Dobřichova-Piřchory (Droberjar 1999a, 60). Na sklonku stupně Ř B se vzácně objevují železné spony zdobené stříbrným tuzováním. Ojedinelé je užití zlatého a stříbrného filigránu na železných sponách z hrobu č. 718 z Třebusic (Droberjar 2005c). V každém případě spony dokládají řemeslně velmi dobře zvládnutou práci s kovy.

Níže uváděné typy a varianty spon vycházejí z prací těchto badatelů: R. Beltz (1911), J. Kostrzewski (1919), O. Almgren (1923), E. Riha (1979), M. Feugère (1985). Reprint původních Almgrenových typologických tabulek a četné příspěvky k problematice spon přináší sborník z konference uspořádané ke 100. výročí obhájení Almgrenovy disertace o sponách (Kunow ed. 1998). Další základní literatura: Peškař 1972b; Völling 1994; Demetz 1999; Beck – Steuer – Timpe – Wenskus eds. 2000; Droberjar 1997b; 1999b; 2006a; 2006b.

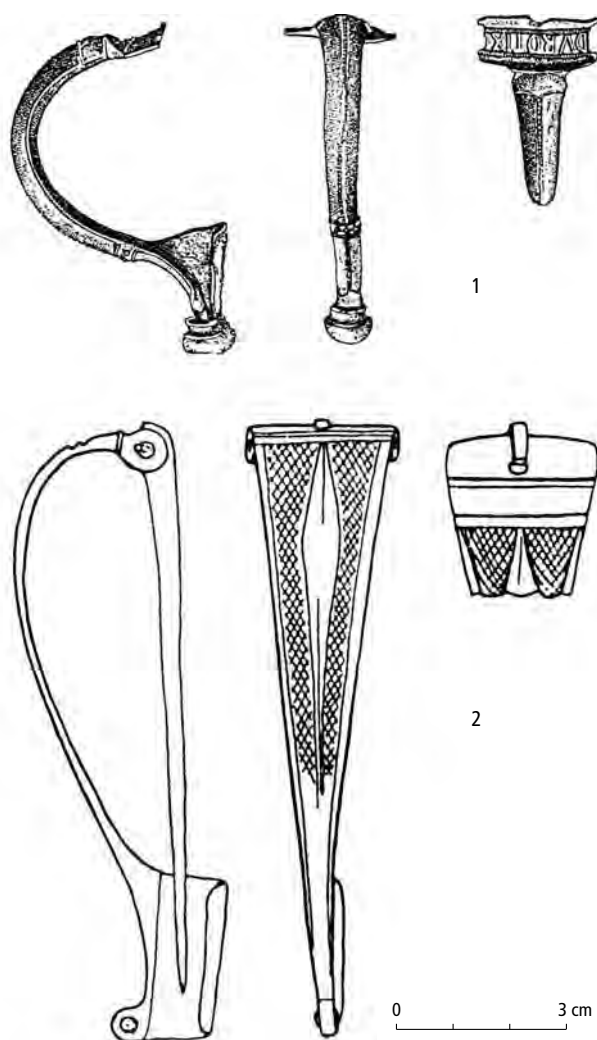

Obr. 42: Typické spony stupně Ř A. 1–7, 9 pozdně laténské spony s prohnutým lučičkem; 8 spona s obloukovitě vyklenutým lučičkem (1 Almgren 18a; 2, 3, 5, 7 Kostrzewski M-a; 4, 6 Kostrzewski N-a; 8 Almgren 15; 9 Almgren 18b). Tišice (okr. Mělník). Podle Motyková-Šneidrová 1963b.

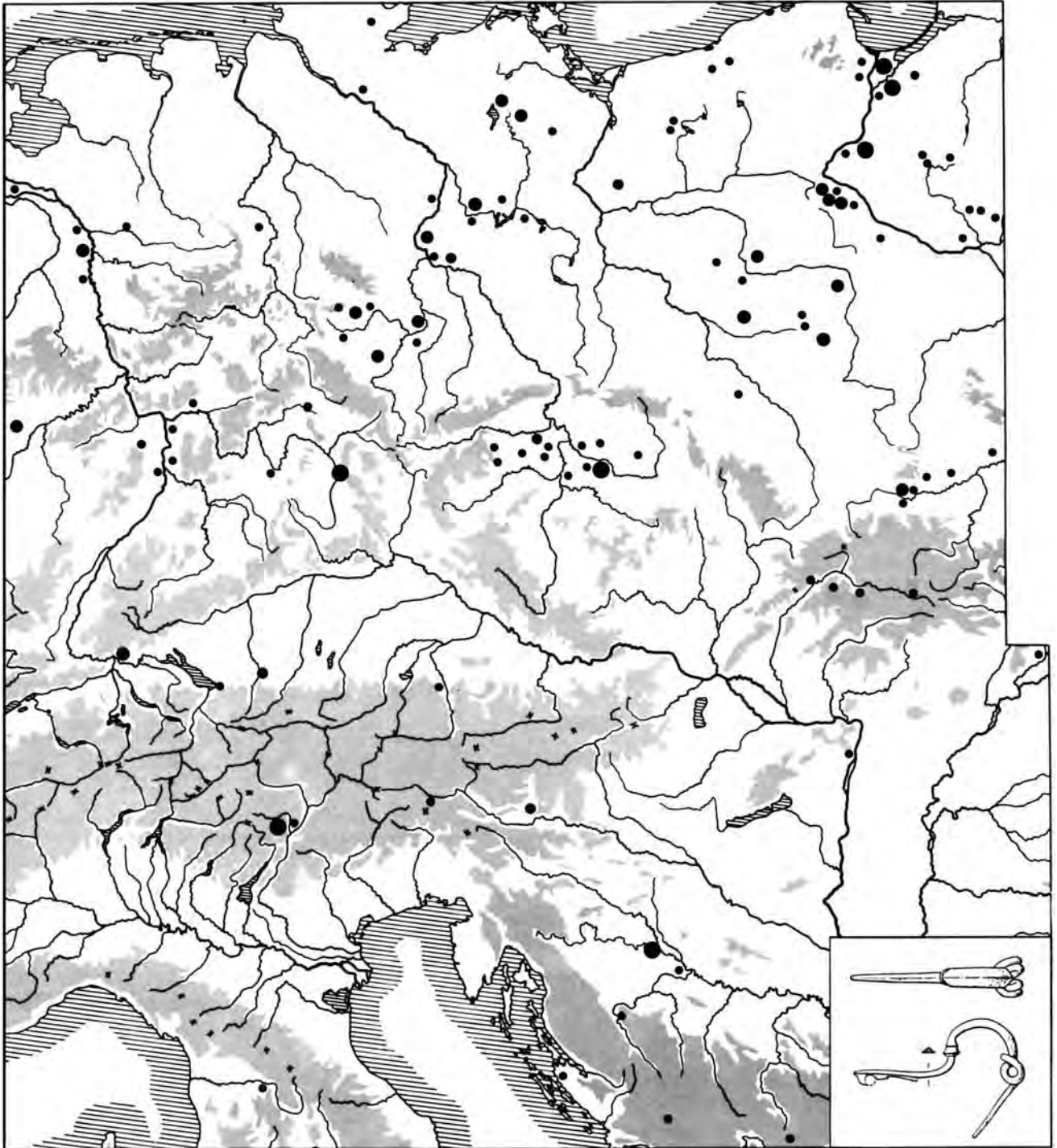
Ř A (obr. 42)

Pro tento stupeň jsou typické varianty tzv. pozdně laténských spon, pojem je ovšem nutno chápat výhradně typologicky, nikoliv chronologicky či dokonce etnicky. Na počátku se ještě může ojediněle vyskytnout spona Beltz var. J (Lužice: Salač 1995) či lžičkovitá spona (Mlékojedy: Motyková 1981a). Typické jsou však především různé varianty spon s prohnutým lučičkem (tzv. *geschweifte Fibel*; Kostrzewski var. M-a; N-a; Almgren 18a) či spony s obloukovitě vyklenutým lučičkem (Almgren 15). Vzácně se objeví spony římského či galo-římského původu: Aucissa (obr. 43: 1), Alesia (43: 2) či s límcem a prolamovaným zachycovačem (typ Bern – Gergovia).

Kontext: Jestliže keramika stupně Ř A se jednoznačně řadí k polabskému okruhu, pak spony mají mnohdy širší geografická rozšíření. U spon lze proto pouze rozpracováním jemných variant a subvariant získat přesnější chronologické či prostorové souvislosti (např. Völling 1994; 1995; 2005; Rieckhoff 1995; Demetz 1999; Bockius – Łuczkiwicz 2004; Kunow ed. 1998; Droberjar 2006a). V zásadě lze na počátku doby římské (Ř A–B1a) rozlišit tři skupiny spon dle jejich původu: 1. ojedinělé nálezy místních původních laténských spon (např. spona lžičkovitá), 2. spony rozšířené především v oblastech severně od Čech, považované za součást germánského kroje (např. skupiny M a N dle Kostrzewského či varianty 2a a 18a dle Almgrena; obr. 44), 3. spony z římského, popř. galo-římského kulturního okruhu (Droberjar 1997b; 2006a; Demetz 1999). Rozšíření spon jednotlivých skupin není navzájem ostře vymezeno, často se prostorově i chronologicky prolíná, jak ostatně dokazuje jejich současný výskyt na českých lokalitách.

Obr. 43: Římské spony z počátku doby římské. 1 Aucissa (Nový Bydžov-Chudonice, okr. Hradec Králové); 2 Alesia (Praha-Běchovice). Podle Svoboda 1955; Venclová 1975.

Obr. 44: Rozšíření spon Almgren 2a ve střední Evropě. Podle Völliing 1995, upraveno.

Ř B1 (obr. 45)

V tomto stupni se zásadním způsobem rozšiřuje spektrum užívaných spon. Nadále se vyskytují mladší varianty tzv. pozdně laténských spon (např. Almgren 2a/Kostrzewski O; Kostrzewski var. M-b, N-b), výrazně však přibývá spon jižní podunajské proveniencie, které jsou chápány jako tzv. importy (Sakař 1998) – např. výrazně členěné spony se dvěma uzlíky na lučíku (Alm-

gren 236), spony výrazně členěné (Almgren 67), spony s křídélky na lučíku (Almgren 238a) atd., nechybějí ovšem ani západní spony z Porýní či Galie: spony galské (Feugère 19; 16a), porýnské výrazně členěné spony (Almgren 19a I), stěžejkové (šarnýrové) spony se střechovitým lučíkem (typ Riha 5.13). Soupis nálezů a hodnocení těchto západních spon předložil E. Droberjar (1997b; 1998a; 1998b).

Vůdčím typem stupně jsou však spony s očky (Almgren Gruppe III, Var. 44–64). Tyto spony mají představovat výsledek paralelního užívání pozdně laténských spon a spon dovážených z římského prostředí (např. *Ku-*

now 1998b). Spony totiž spojují germánský vkus pozdně laténských spon s konstrukcí spon z římských dílen.

Kontext a lokality: Z tohoto stupně je k dispozici nepoměrně více nálezů spon než z předchozího období,

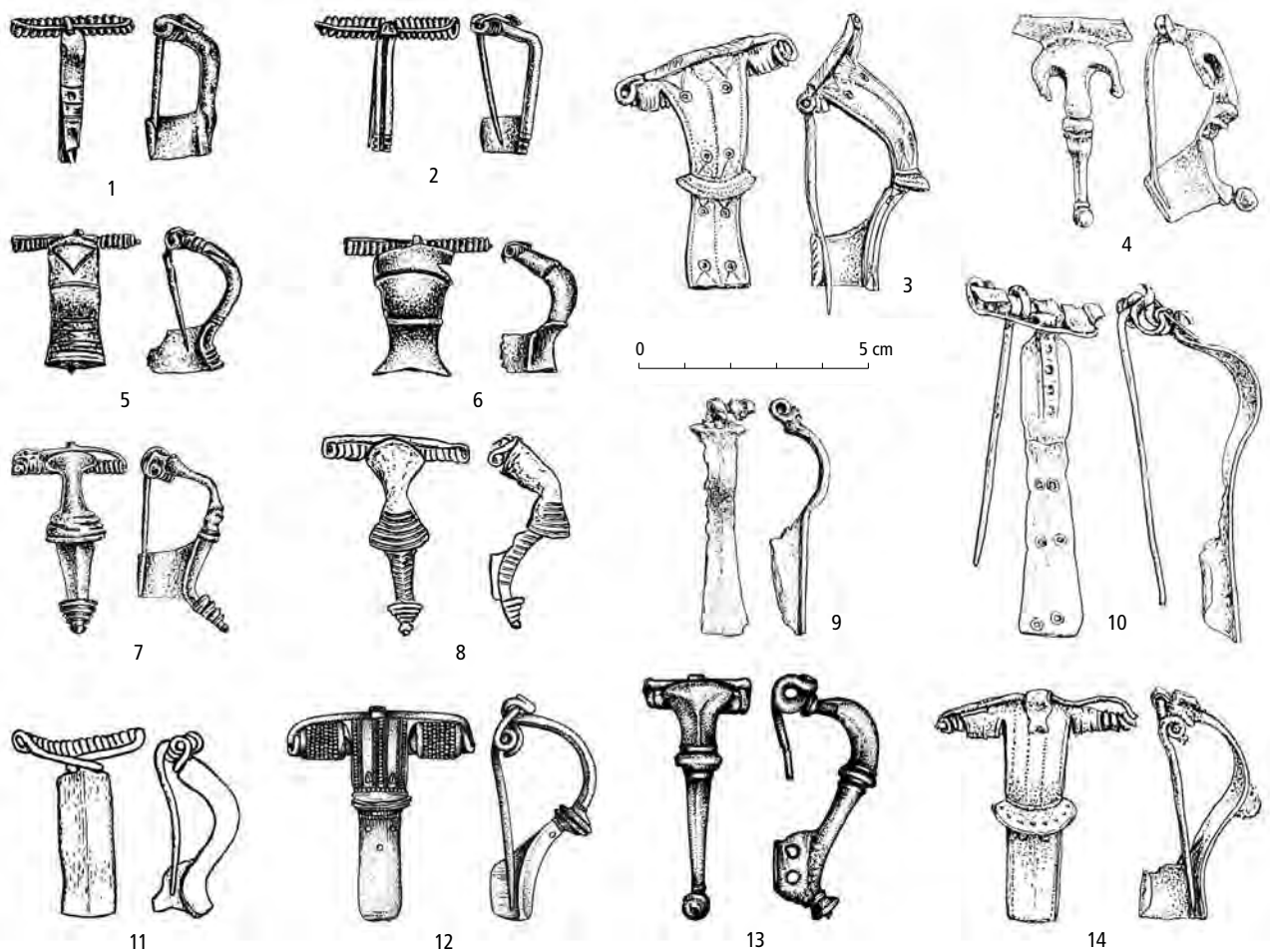

Obr. 45: Typické spony stupně Ř B1. 1–4 pozdní varianty laténských spon s prohnutým lučičkem (1 Kostrzewski M-b; 2 Kostrzewski N-b; 3 Almgren 2b; 4 Almgren 2a); 5–7 spony s očky (5 Almgren 54; 6 Almgren 49; 7 Almgren 48); 8, 9, 11 spony výrazně členěné (8 Almgren 67a; 9 Almgren 236b; 11 Almgren 236); 10 noricko-panonská spona s křídélky na lučičku (Almgren 238a); 12 stěžejková spona se střechovitým lučičkem (Riha 5.1); 13 galská bodlákovitá spona (Feugère 19b); 14 západofřímská spona s prohnutým lučičkem (Almgren 22a); 15 spona s uzlíkem na lučičku (Riha 1.5); 16 spona typu Langton Down. 1, 4-7, 11 Dobříchov-Pičhora (okr. Kolín); 2, 3, 8, 9 Třebusice (okr. Kladno); 10 Lovosice (okr. Litoměřice); 12, 14–16 Stehelčevy (okr. Kladno). Podle *Carnap-Bornheim – Salač 1994; Droberjar 1999b; Motyková 1981; Motyková – Droberjar, v tisku.*

neboť se začíná pohřbívat na rozsáhlé nekropoli v Dobřichově-PiCHOře a také na dalších pohřebištích prudce vzrůstají počty hrobů (např. Stehelčevy, Tišice, Třebusice). Spony opět vykazují široké prostorové souvislosti daleko překračující nejen českou kotlinu, ale i kulturní projevy tzv. polabských Germánů. Např. spona Almgren 2a, která je v Čechách zastoupená minimálně na 12 lokalitách, se vyskytuje běžně na území od Rýna po Vislu a od Baltského moře až po Drávu (obr. 44). Nežrádka nelze typ či variantu spony ke konkrétnímu kulturnímu okruhu jednoznačně přiřadit. U některých spon s očky není např. zřejmé, zda pocházejí z germánského, či římského prostředí. Mezi podstupni Ř B1a a B1b jsou leckdy jemné nuance a ne každou sponu lze takto přesně datovat. Pro český prostor ostatně podložená jemná chronologie spon souhrnně vypracována nebyla.

Poznámka ke sponám s očky. Význam těchto spon pro poznávání chronologie i regionálních vztahů ve stupni Ř B1 podtrhují četné studie (např. *Kunow 1980b*;

1998a; *Pfeiffer-Frohnert 1998*). Varianty spon Almgren 45–49 bývají někdy označovány za české spony s očky a uvažuje se o jejich výrobě v Čechách. E. Droberjar (*1999b*, 4) je klade až do stupně Ř B1b a datuje je ve svém pojetí do období 20/30 až 50/70 po Kr. Zahraněční bádání k tak striktním závěrům nedospělo. J. Kunow (*1998a*) zhodnotil výskyt spon s očky v celoevropských souvislostech a ukázal, že nejpočetnější varianta spon s očky (Almgren 45) má sice nápadnou koncentraci v Čechách, další koncentrace se ovšem vyskytuje na dolním Labi. Tyto spony jsou ostatně rozšířeny od severní Itálie po jižní Skandinávii a od pobřeží Severního moře po Pováslí. J. Kunow (*1998a*, Abb. 5) doložil, že spony s očky (A 45) se vyskytují již v augustovských římských vojenských táborech (Augsburg-Oberhausen, Haltern, Friedberg), kde je lze klást na samý přelom letopočtu. Jejich výskyt na počátku stupně B1 se zdá být zřejmý, vyloučit nelze dokonce ani závěr stupně Ř A. Problémem je, že spony s očky bývají v hrobových výbavách méně často kombinovány s jinými druhy

Obr. 46: Typické spony stupně Ř B2. 1, 2 kolínkovité spony (Almgren 138); 3, 12, 14 spona vendická; 4 kotvovitá spona; 5, 6 spona s válcovitou hlavicí (Almgren 127); 7, 8 trubkovité spony; 9, 10 pozdní spony s očky (Almgren 53 a 59), 11 spona se širokým esovitě prohnutým lučičkem. 1, 2, 5–7 Stehelčevy (okr. Kladno); 3 Třebusice (okr. Kladno); 4 Nebovidy (okr. Kolín); 8, 11 Lužec (okr. Mělník); 9 Dřemčice (okr. Litoměřice); 10 Skovice (okr. Kutná Hora); 12, 13 Dobřichov-PiCHOra (okr. Kolín); 14 Český Brod (okr. Praha-východ). Podle *Droberjar 1999b*; *Motyková 1981b*; *Motyková-Šneidrová 1967*.

spon, což činí jejich datování obtížnějším. Spony s očky jsou předmětem mnoha studií, v nichž se vytvářejí nové a nové varianty a následně se hodnotí jejich datování, rozšíření apod. (např. *Cosack 1979; Kunow 1980b; 1998a; Droberjar 1997a; 1999a; 1999b; 2006b; Völling 1998*).

Ř B2 (obr. 46)

Typické jsou silně členěné spony Almgrenových skupin II, IV–VI, spony vendické (Almgren 29/30), spony trubkovité, spony s vysokým zachycovačem, spony kolínkovité (Almgren 138–141) či spony s válcovitou hlavicí (Almgren 127). Pro toto období dosud nebyly vypracovány jemnější varianty spon, proto se zpravidla zůstává u tradičního slovního označení.

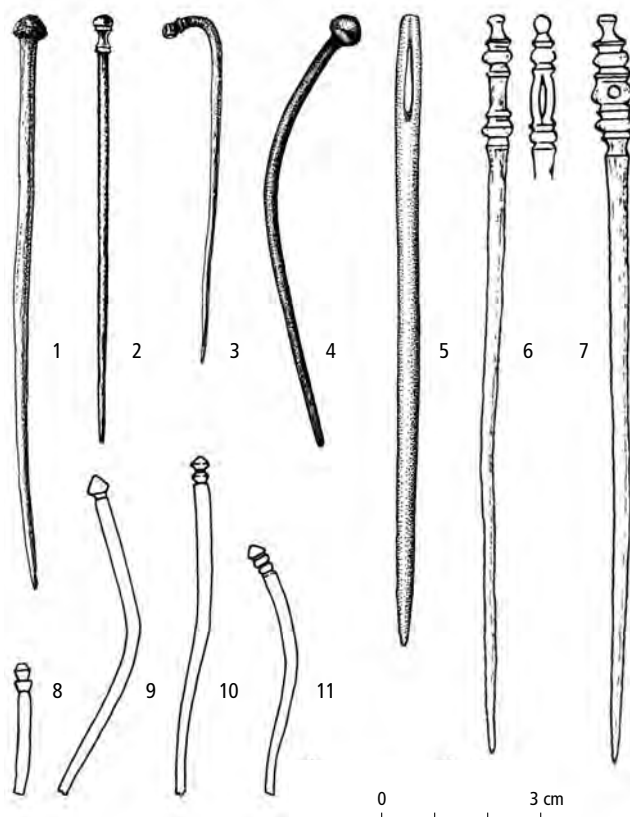
Kontext: Spony lze opět shledávat na širokém území od Dunaje po Skandinávii; chronologicky je jejich výskyt běžný i na počátku stupně Ř C1. Na přelomu stupňů Ř B a C spony odrážejí zvýšený pohyb obyvatel střední Evropy, způsobený událostmi spojenými s markomanskými válkami. Uvedme např. pobaltské spony z hrobu 718 z Třebusic (*Droberjar 2005c*) či kotvovitou sponu z Nebovid (obr. 46: 4), mající přesnou analogii až na římském sídlišti Nevidunum v dnešním Slovinsku a náležející k typu, který se nejhojněji užíval v provinciích Dácie a Panonie (*Cociš 2004; 2006, Pl. 15*).

Jehlice (obr. 47; příl. 9: 2)

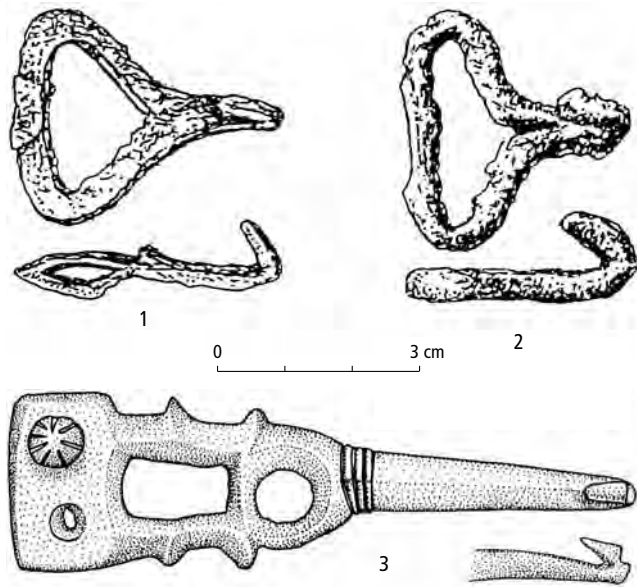
Jehlice lze řadit mezi součásti oděvu jen volně, neboť většina z nich byla v době římské užívána k úpravě účesu či k připevňování šátku, vlasové sítky, závoje, čepce či jiné pokrývky hlavy. Předlohy pro podobný způsob „odívání“ nacházely Germánky v podunajských provinciích (např. *Garbsch 1965*). Jednodušší typy kostěných jehlic s kulovitou či diskovitou hlavicí z germánského prostředí nelze od římských odlišit. Řidčeji spínaly jehlice šat podobně jako spony, čemuž nasvědčuje jejich výskyt na prsou zemřelých v kostrových hrobech. Ostatně funkce jehlic je jednoznačněji určitelná pouze dle polohy v kostrovém hrobě, v žárových hrobech potom dle výskytu či naopak absence jiných druhů spínadel apod. Studie v tomto směru předložili např. *M. Gebühr (1976), F. Laux (1982)* a *Tempelmann-Maczyńska (1989)*. U některých jednoduchých jehlic s provrtaným tělem je také obtížné rozhodnout, zda jde o vlasové jehlice, nebo o jehly na šití (obr. 47: 5). Za vlasové jsou nejčastěji považovány kostěné exempláře, které jsou nejhojnější. Na pohřebišti v Dobřichově-Piňchoře (*Droberjar 1999a*) je jejich počet oproti kovovým dvojnásobný – byly zjištěny ve 27 hrobech, zpravidla po jednom kuse, v hrobě 14 se jich však našlo šest. Jehlice se nezdá vyráběly i ze železa, bronzu a mosazi. Stejný typ se často zhotovoval z různých materiálů.

Nejhojněji se jehlice užívaly ve stupni Ř B, kdy napodobovaly římské vzory. Později jejich obliba klesá.

Jednotlivé typy mají i chronologický význam – pro starší dobu římskou jsou typické především jehlice s provrtanou hlavicí, někdy jednoduchou, častěji bohatě zdobenou. Pro typologické určování a časové zařazení kovových jehlic z germánského prostředí zůstává nadále základní práce *B. Beckmanna (1966)*. Pro jehlice z římských dílen navrhli typologická třídění kovových i kostěných jehlic *E.-M. Ruprechtsberger (1979)* a *E. Riha (1990)*. Shrnutí poznatků o jehlicích obecně předložili *M. Martin, R. Müller a H. Steuer (2002)*, vhodný přehled římských kostěných jehlic zveřejnili *J. Obmann (1997)* a *S. Deschler-Erb (1998)*. Analýza jehlic v českém prostoru dosud nebyla provedena, přesto lze říci, že se u nás nejčastěji vyskytují jehlice s bohatě profilovanou hlavicí a obdélným či kruhovým okem (typ Beckmann IIa, IIc) a dále jehlice s kulovitou hlavicí a zesíleným krčkem (typ Beckmann IVb). Ostatní typy a varianty jsou vzácnější. Typologii jehlic z Dobřichova-Piňchory navrhl *E. Droberjar (1999a)*.

Obr. 47: Kovové (1–7) a kostěné (8–11) jehlice ze starší doby římské (Ř B). 1, 2, 4 jehlice s kulovitou hlavicí (Beckmann IVb); 3 jehlice s jednoduchou kolínkovitě ohnutou hlavicí (Beckmann V); 5 jehlice s nevýraznou provrtanou hlavicí (Beckmann I); 6 jehlice s bohatě profilovanou hlavicí s podélným otvorem (Beckmann IIa); 7 jehlice s bohatě profilovanou hlavicí s kruhovým otvorem (Beckmann IIb); 8–11 kostěné jehlice s jednoduše profilovanou hlavicí. 1, 3 Třebusice (okr. Kladno), 2 Stehelčevy (okr. Kladno), 4, 5, 8–11 Dobřichov-Piňchova (okr. Kolín), 6 Nymburk, 7 Třebovle (okr. Kolín). Podle *Droberjar 1999b; Motyková – Droberjar v tisku; Motyková 1981; Vokolek – Jílek 2008*.

Obr. 48: Opaskové zápony pozdně laténské tradice ze starší doby římské. 1, 2 zápona ve tvaru otvíráku pивních lahví, 3 prolamovaná zápona. Třebusice (okr. Kladno). Podle *Motyková – Droberjar, v tisku*.

Součásti opasku a řemení (obr. 48–50)

Důležitou součástí oděvu představovaly opasky, které nosili muži i ženy. Z opasků se dochovávají ve starším období Ř A–B1a především zápony, jejichž kořeny sahají do doby laténské a představují předchůdce opaskových přezek, které je poté ve stupni Ř B1b nahrazují. Opasky a řemeny bývaly opatřeny kovovými nákončímí a součástmi umožňujícími připevnění dalšího řemene k opasku či jeho křížení s jiným řemením apod. Nacházejí se rovněž ozdobné plechy, kterými byl opasek pobit, a kroužky se srdcovitými nákončímí (tzv. cingulum), které ukončovaly řemínky volně připevněné k opasku. Zvláště ve stupni Ř B1 se uplatňovaly i importované opaskové garnitury, především z Norika a Panonie (*Motyková-Šneidrová 1964a*). U těchto kování je zajímavé, že zatímco v římských provinciích je nosily ženy (*Garbsch 1965*), v germánském prostředí je nacházíme především v hrobech bojovníků. Na našem území se vyskytují také přezky z římské vojenské výstroje, které ve středoevropském barbariku sledovala R. Madyda-Legutko (1992), přičemž některé české nálezy jí posloužily k pojmenování typů – typ Třebusice (obr. 50: 1) a typ Stehelčevy (obr. 50: 2).

Bojovníci nosívali meč po římském způsobu na samostatném řemeni, který vedl přes rameno, ostatní výbava spočívala na opasku u pasu, proto se někdy najde v jednom hrobě i několik přezek. V Čechách byly nalezeny dvě přezky v bohatých kostrových i žárových hrobech v Praze-Bubenči (hrob IV), Třebusicích (hrob 954) a Dobřichově-PiCHOře (hrob V). Nálezy z bažin severní Evropy umožňují rekonstruovat způsob nošení opasku, řemení i výbavu, která se na nich nosívala: nůž,

křesadlo, v mladších obdobích váček s hřebenem, pinzetou, případně mincemi apod. (*Ilkjer 1993*).

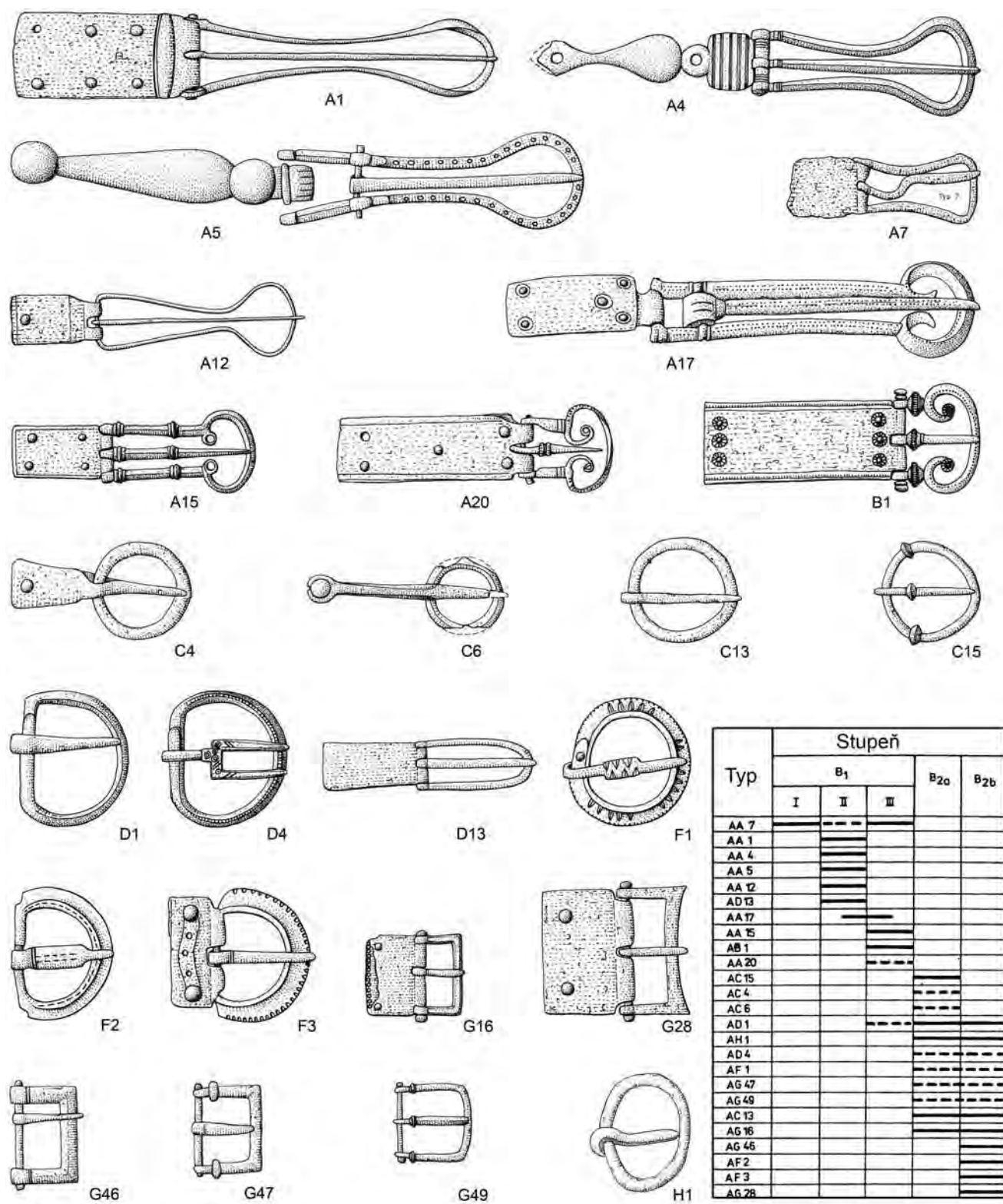
Železné, bronzové či mosazné opaskové zápony a přezky představují vítaný datovací materiál (*Madyda-Legutko 1986*, tab. 1–9; 1990). Pro nejstarší stupeň Ř A jsou typické tzv. tyčinkovité zápony vycházející z tradice předřímské doby železné v prostoru severně od Čech. Tyto zápony, nalézané již na laténských opidech (Stradonice, Třísov) a v hrobech podmokelské i kobylské skupiny, tvořily součást výbavy starořímského žárového hrobu v Lukavci (*Motyková-Šneidrová 1963a*). Také tzv. prolamované zápony známé z laténských nalezišť (např. Stradonice) pocházejí i z hrobů stupně Ř A v Lékařově Lhotě, Praze-Lipencích, Radovesicích (příl. 7: 5) či Nebovidech (*Motyková-Šneidrová 1963a*) a objeví se ještě na počátku stupně Ř B (obr. 48: 3). Podobně se ještě v laténských nálezových situacích objevují tzv. kruhové zápony, tvarem někdy připomínající otvíráky pивních lahví, které jsou zastoupeny pěti exempláři na pohřebišti v Třebusicích a lze je datovat do stupňů Ř A–B1a (obr. 48: 1, 2; *Droberjar 2006a*, 32–35).

Základní práci pro typologické a prostorové zařazení opaskových přezek předložila R. Madyda-Legutko (1986). V její práci lze nalézt typologické určení i do té doby publikovaných českých nálezů (obr. 49). Pro stupeň Ř B1 jsou typické tzv. osmičkovité přezky (skupina A). Výskyt některých jejich variant z masivního bronzu (např. typy A 1, 4, 5) se soustřeďuje v Čechách, kde se předpokládá jejich výroba (*Madyda-Legutko 1986*, 82). Dále se hojně vyskytuje přezka s dvojdílným rámečkem ve tvaru protáhlého písmene D a přichytnou destičkou (typ D 13). Pro stupeň B2 je příznačná především přezka s jednodílným polokruhovým rámečkem (typ D1), v Čechách se vyskytuje i původem ještě předřímská jednoduchá kruhová přezka (typ C 13). Hojná je i přezka s dvojdílným rámečkem a krátkou obdélníkovou tylní přichytnou destičkou (typ G 16) užívaná ještě na počátku stupně Ř C1 (*Madyda-Legutko 1986*).

Chronologickou pomůckou mohou být i nákončí opasků, která představují relativně častý nález. Těchto artefaktů existuje řada typů, což se odráží i ve složitém až nepřehledném typologickém členění. Nálezy původem z římských provincií lze určit a pojmenovat dle J. Garbsche (1965) a J. Oldensteina (1976), výrobky z barbarika podle K. Raddaze (1957) či E. Droberjara (1999a; 2006b).

V Čechách se nezdá vyskytují i noricko-panonská opasková kování (*Motyková-Šneidrová 1964a*), jejichž typologii vytvořil J. Garbsch (1965).

Prostorové souvislosti opaskových zápon a přezek jsou poměrně složité, neboť nejčastější typy jsou rozšířeny na širokých středoevropských teritoriích a nerespektují hranice archeologických kultur (ke staršímu období srov. *Bockius – Luczkiewicz 2004*). Např. typ

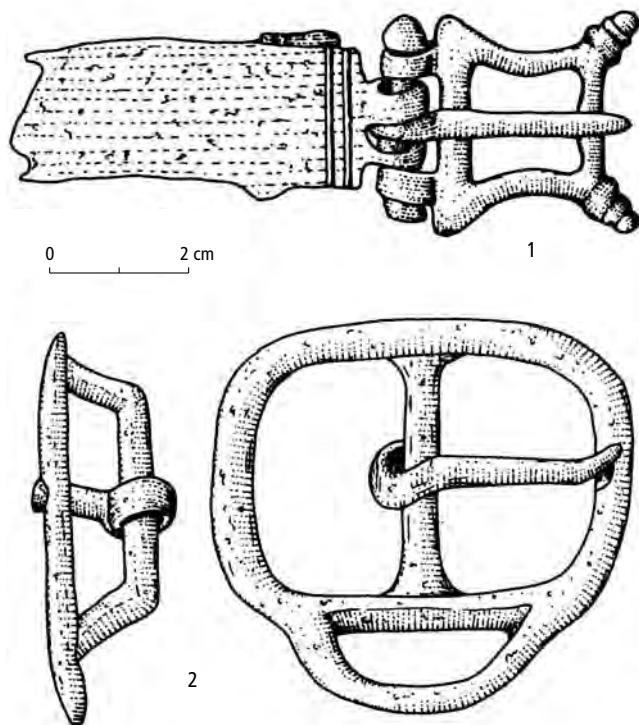

Obr. 49: Typy přezek starší doby římské vyskytující se v Čechách a jejich chronologie. Podle Madyda-Legutko 1986, upraveno.

přezky G 16 se užíval ve stupni Ř B2 u všech tzv. polabských Germánů, tj. od ústí Labe po jihozápadní Slovensko, ale zároveň i v przeworské, wielbarské či oksiwské kultuře, gustovské a lubuské skupině (Madyda-Legutko 1986; Tab. 1–9, Karte 34; v. Carnap-Born-

heim 2002, Abb. 4). Také příslušnost ke kroji je proměnlivá. Některé přezky se v prostoru či čase přesouvají z mužského kroje na ženský a naopak.

Složitost a neustálenost poznatků o opaskových garniturách velmi dobře ilustrují nálezy přezky s rámeč-

Obr. 50: Římské přezky typu Třebusice (1) a typu Stehelčevs (2). Podle Madyda-Legutko 1992.

kem ve tvaru protaženého písmene D a s výrazným trnem (typ Oldenstein 1053) učiněné v Dobřichově-Pičhoře a v Třebusicích. Tyto přezky bývají běžně považovány za římské. Překvapivý je proto nález kadlubu na jejich odlévání v Třebusicích (hr. 320; Droberjar 2006b). Nález mění nejen vžitou představu o jejich výlučně římské provenienci, ale i o technologii výroby. Třebusická přezka pocházející z nalezeného kadlubu totiž není bronzová, jak se dříve soudilo, ale mosazná (obr. 32: 2).

3.4.3.2 Picí rohy (obr. 51)

K opaskům se připevňovaly i picí rohy (někdy se nosily přes rameno), ze kterých nacházíme především kování, kterými býval zpevněn okraj ústí a hrot. Vzácněji se naleznou i řetízky, na kterém býval roh zavěšen. Picí rohy jistě představovaly prestižní předmět, neboť se vyskytují i v bohatých hrobech a v tzv. knížecích hrobech lubieszewského typu – např. ve Zlivi a v Řepově. Výjimečné stříbrné kování rohu bylo nalezeno i v hrobce v Mušově. Nálezy kování picích rohů jsou v Čechách typické pouze pro starší dobu římskou.

Typologii, chronologii a katalog nálezů s mapami rozšíření kování picích rohů v germánské Evropě sestavil J. Andrzejowski (1991). Nový soupis picích rohů předložil též autor v rámci zpracování nálezů z královské hrobky v Mušově (Andrzejowski 2002). Z Čech uvádí 19 lokalit s jejich nálezy. Rohy (minimálně 62 kusů) po-

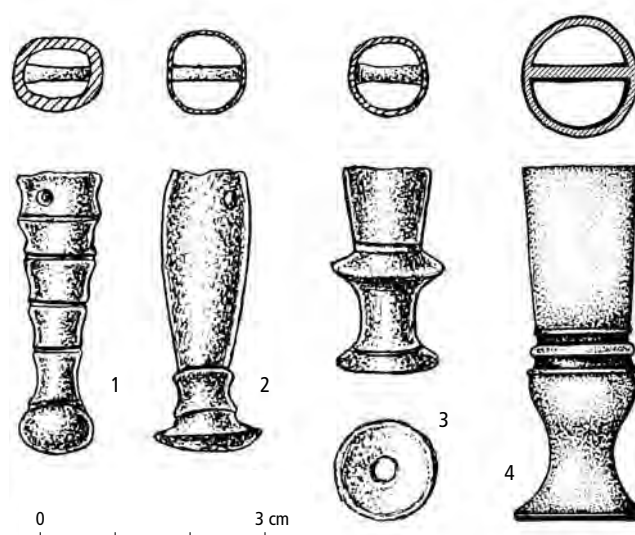
cházejí až na jediný případ z hrobů, ve kterých se nejčastěji vyskytl jeden exemplář, vzácněji dva. Pouze v hrobě v Hrdlech byla nalezena kování tří rohů. Další výjimku představuje nález tří picích rohů v jámě s popelovitou výplní na pohřebišti ve Stehelčevsi (Motyková 1981b). Všechna kování jsou vyrobena z bronzu, pouze z hrobu 81/41 v Třebusicích pochází kování železné a z hrobu 30 v Dobřichově-Pičhoře stříbrné (Droberjar 1999a).

3.4.3.3 Šperky a ozdoby

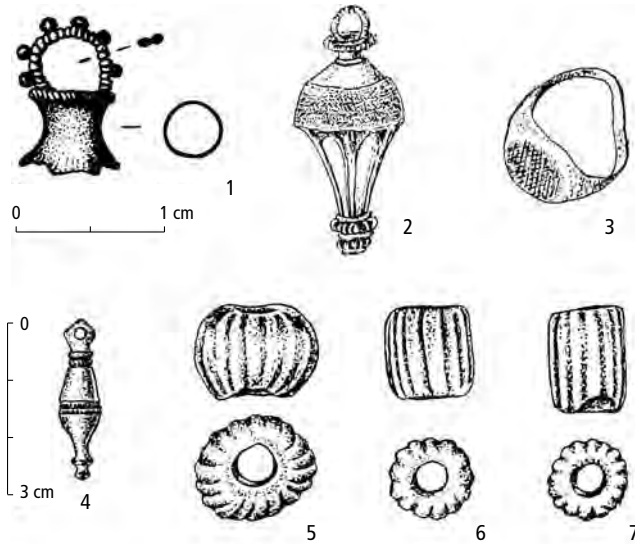
Kruhový šperk

Kruhový šperk je ve starší době římské velmi vzácný. Nánožníky ani nákrčníky nebyly užívány. Snad jen proužek bronzového plechu nalezený v Lužici n. Vltavou v hrobě 92 z konce stupně Ř B2 mohl být nošen na krku (Kytlicová 1970). Rovněž náramky představují zcela výjimečné nálezy. Stříbrný exemplář s ukončeními v podobě zvířecích hlaviček byl nalezen ve Stehelčevsi (hrob U3/62; Motyková 1981b). Unikátní jsou tři stříbrné a pozlacené náramky se štítkovitými hlavicemi z Třebusic, pocházející patrně z oblasti wielbarské kultury (Droberjar 2005c).

V Třebusicích byl nalezen i zlatý prsten. Prsteny představují sice řídce, avšak přeci jen nejčastěji se vyskytující kruhový šperk starší doby římské (typologie dle Beckmann 1969). Prsteny bývaly vyráběny ze železa a bronzu (zinku?) vzácnější exempláře jsou ze zlata či stříbra (obr. 52: 5). Zlaté prsteny patřily k výbavě bohatých bojovníckých hrobů č. I a IV v Dobřichově-Pičhoře (Droberjar 1999a). Již od starší doby římské se vzácně vyskytnou i římské štítkové prsteny s vložkou (např. prsten z Kadaně-Jezerky se skleněnou intaglií se zobrazeným čtyřspřezím; Kruta 1972).

Obr. 51: Kování picích rohů. 1–3 Stehelčevs (okr. Kladno), 4 Dobřichov-Pičhora (okr. Kolín). Podle Motyková 1981; Droberjar 1999b.

Obr. 52: Závěsky, skleněné korále a prsten ze starší doby římské. 1 Dobřichov-Piřhory (okr. Kolín); 2 Třebusice (okr. Kladno); 3 Tuklaty (okr. Kolín); 4–7 Stehelčevy (okr. Kladno). Podle *Droberjar 1999b*; *Motyková-Sneidrová 1967*; *Motyková 1981*.

Náušnice

Ačkoli Germáni ochotně přejímali užívání římských ozdob a šperků, u náušnic tomu tak nebylo. Tento v římském prostředí charakteristický ženský šperk se na germánském území prakticky nevyskytuje. Dvě stříbrné náušnice s kornoutkovitými závěsky z hrobu 718 z Třebusic představují zcela ojedinělý nález (*Droberjar 2005c*).

Korále a závěsky (obr. 52)

Oblíbenou, i když rovněž dosti vzácnou ozdobu představují korále ze skla, vzácněji z jantaru, kamene, kosti, pálené hlíny či bronzu, popř. jiných kovů. Základní práci o korálech (perlách) ze všech materiálů v době římské a stěhování národů ve střeoevropském barbariku vytvořila M. Tempelmann-Maczyńska (1985). Dle této autorky jsou pro Čechy ve starší době římské (Ř B) typické skleněné korále tzv. melounovitého tvaru se svislými žebírky (obr. 52: 5–7). Skleněné korále představují v naprosté většině případů římské importy, naopak jantarové (např. Stehelčevy: *Motyková 1981b*) se dovážely z Pobaltí, pouze u ostatních materiálů lze uvažovat o domácí produkci. Zajímavé je, že se u nás skleněné korále nevyskytují v nejbohatších hrobech.

K velmi vzácným nálezům patří zlaté závěsky hruškovitého tvaru s očkem zdobeným perličkovou výzdobou ze stupně Ř B1 nalezené v Dobřichově-Piřhore (obr. 52: 1). Obdobné závěsky pocházejí z hrobů v Bohušovicích nad Ohřím a v Míkovcích (*Preidel 1930*, Abb. 334, 337). Zlaté závěsky jsou známy i z druhé poloviny 2. stol. po Kr. (obr. 52: 2). Trřídění a další základní informace o těchto závěscích předložil v širších souvislostech A. v. Müller (1956).

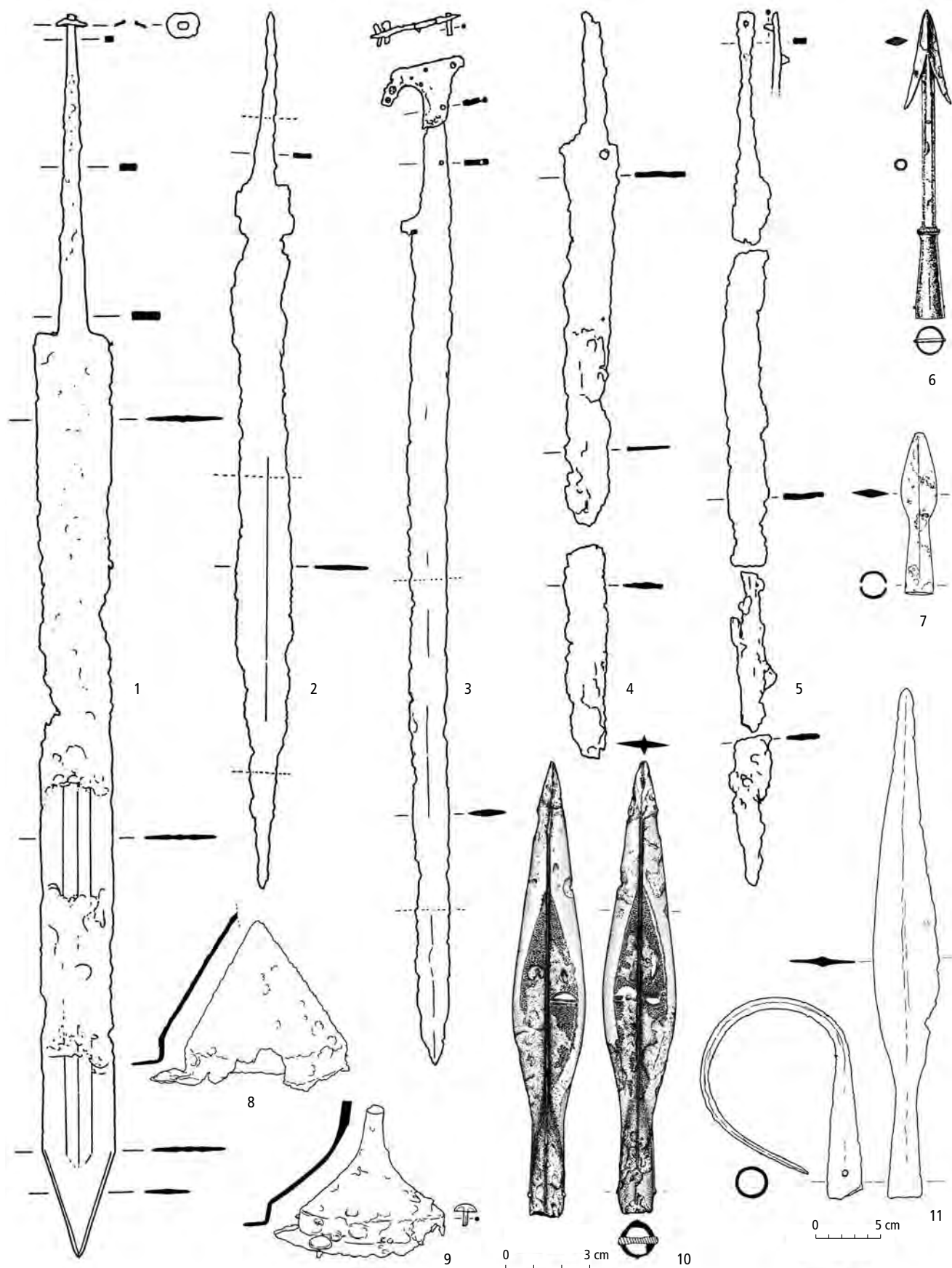
3.4.3.4 Zbraně, výbroj a výstroj (obr. 53)

Hroby s výbrojím se začínají objevovat již ve stupni Ř A (*Schultze 1986*; *Völling 1995*, Karte 8), vrcholu dosahuje jejich zastoupení na pohřebištích ve stupni Ř B1, v následujícím stupni Ř B2 počet hrobů se zbraněmi opět klesá. Ve stupni Ř A se v hrobech vyskytují kopí/oštěpy, dýky a nože. Meče jsou v tomto stupni zcela ojedinělé (Stehelčevy, hrob U1/1962: *Motyková 1981b*). V následujícím stupni Ř B1 přistupují jedno- i dvojbřité meče (trřídění dle *Biborski 1978*), sekery a především štíty projevující se nálezy puklic (obr. 53: 8–9), držadel a kování zpevňujících okraj. Typologii i chronologii kovových součástí štítů vypracoval N. Zieling (1989). Dále bývají nalézány hroty šípů a botky kopí. Typologii kopí vytvořil na základě nálezů z Dobřichova-Piřhory E. Droberjar (1999a), typy oštěpů lze určovat dle práce P. Kaczanowského (1995); zevrubnou práci o těchto zbraních v době římské sestavil J. Ilkjær (1990).

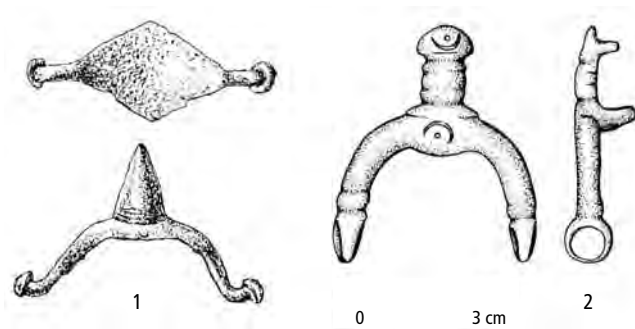
Na pohřebišti v Dobřichově-Piřhore (*Droberjar 1999a*) se objevily zbraně ve 35 hrobech, což znamená, že jsou zastoupeny zhruba v pětině dochovaných pohřbů (22 %). Z toho meče se našly v 8 hrobech, kopí ve 20 a oštěpy v 5 hrobových výbavách, štíty byly zjištěny v 21 hrobech. Zbraně nepochybně patřily k cenným předmětům. Vzácně bývaly i bohatě zdobené, např. list kopí z Bezna na Mladoboleslavsku stříbrným tauzováním (*Waldhauser – Kořnar 1997*, 57), tauzovanou výzdobu nese i kopí z hrobu 789 v Třebusicích (obr. 53: 10). Vzácně se v hrobech vyskytnou meče a kopí z římských dílen (obr. 53: 1; Dobřichov-Piřhory: *Droberjar 1999a*; Stehelčevy: *Motyková 1981b*; Třebusice: *Droberjar 1999b*). Předpokládá se, že zemřelí s výbrojím, zvláště s meči, patřili k elitním vrstvám společnosti (*Droberjar 1999a*; *Motyková 1976*). Plnou výbroj sestávající z meče, kopí/oštěpu a štítu vykazuje pouze ca 10 % bojovníckých hrobů stupně Ř B1, meč se vyskytl v 18 % bojovníckých hrobů (srov. *Droberjar 2006b*, tab. 1).

Naprostá většina zbraní, ale i ostatních železných předmětů prošla žárem a část předmětů (meče) byla úmyslně deformována (obr. 57; příl. 8: 2, 3), proto je zkoumání technologických postupů užitých při výrobě obtížné. Dosavadní metalografické analýzy ukazují spíše nízkou kvalitu železných předmětů obecně, přičemž zbraně zřejmě nebyly výjimkou (*Pleiner 1962*, 112–118; 2006, 233–234; *Pleiner – Rybová et al. 1978*, 728).

Z výstroje bývají nalézány pochvy mečů (obr. 57: 3), různá kování a nákončí dřevěných pochev či poutka, s jejichž pomocí se uchycovaly pochvy k řemeni (*Droberjar – Sakař 2000*). Na pohřebištích se vzácně vyskytnou i zlomky římského bronzového či železného pancíře (Lužec nad Vltavou, Třebusice: *Musil 1994*). Souhrn poznatků k výbroji v římských provinciích i v barbariku přináší sborník z velké mezinárodní konference na toto téma (v. *Carnap-Bornheim ed. 1994*).

Obr. 53: Zbraně ze starší doby římské. 1–3 dvojsečné meče (1 římský gladius); 4, 5 jednosečné meče; 6, 7 hroty šípů; 8, 9 štítové puklice; 10, 11 kopí. 1–5, 7–9, 11 Dobřichov-Pičhora (okr. Kolín); 6 Stehelčevos (okr. Kladno); 10 Třebusice (okr. Kladno). Podle Motyková 1981; Droberjar 1999b; Droberjar – Motyková v tisku.

Obr. 54: Ostruha (1) a postranice udidla (2). 1 Stehelčeves (okr. Kladno); 2 Dobřichov-Pičhora (okr. Kolín). Podle Droberjar 1999b; Motyková 1981.

3.4.3.5 Koňské postroje a ostruhy (obr. 54)

Mezi vzácné nálezy patří i součásti postrojů a ostruhy. V Dobřichově-Pičhoře byla v hrobě 30 nalezena bronzová podkovovitá postranice udidla (obr. 54: 2), častější jsou kostěné, resp. parohové součásti udidel. Ostruhy (obr. 54: 1) se objevují v bojovnických hrobech (např. hrob IV z Dobřichova-Pičhory: Droberjar 1999a), ale i v hrobech beze zbraní (Praha-Bubeneč 1948: Motyková-Šneidrová 1965a, obr. 33: 17; Zliv: Pič 1907, tab. LV: 22), vždy se ovšem jedná o hroby s bohatou výbavou. Zajímavé je, že se nacházejí zpravidla pouze po jednom kuse. Dle tvaru ostruhy a jejího bodce se rozlišují různé typy, které vypracovali H. Jahn (1921) a nověji J. Ginalska (1991). Ostruhy se vyráběly z bronzu i železa, často bývaly bohatě zdobené a představují výrazné výrobky germánského uměleckého řemesla.

3.4.3.6 Nástroje a nářadí (obr. 55)

Nástroje a nářadí bývaly nepochybně základními předměty denní potřeby. Jejich druhové spektrum se však jeví poměrně úzké, zvláště v porovnání s předešlým obdobím latenským. Nálezů ze sídlišť zatím bylo zřejmě málo, proto zůstáváme odkázáni na hrobové výbavy. Na pohřebišti v Dobřichově-Pičhoře představovaly nálezy nářadí a nástrojů nejpočetnější skupinu předmětů domácí proveniencí. Z hrobů byly získány brousky, jehly, jehelníčky, nože, nůžky, ocílky, pořizy, přesleny a šídla (Droberjar 1999a).

Mezi nejčastější nálezy patří nože, které ovšem mohly sloužit i jako zbraně. Prohnuté a srpovitě tvary sloužily zřejmě jako břitvy (obr. 55: 4–6), některé nože jsou považovány za skalpely (Kolník 2004). Naprostá většina nálezů pochází z pohřebišť, na nichž patří ve starší době římské k běžným součástem hrobových výbav. V Dobřichově-Pičhoře byly nalezeny zhruba v každém druhém hrobě. Nože stupňů Ř A a B lze rozdělit dle tvaru do tří hlavních skupin: nože rovné, prohnuté a půlměsícovité (obr. 55: 3–6). Typologii nožů sestavil E. Droberjar, který rozlišuje celkem 15 typů (1999a, 112–118).

Podobně jako u nožů nelze ani u seker vždy rozhodnout, zda se jedná o zbraň, či nástroj. Sekery jsou již vždy s okem pro příčné uchycení rovného topůrka. Vyskytnou se sice v hrobech stupně Ř B1 (obr. 55: 11), avšak častěji bývají zastoupeny v hrobových výbavách až od druhé pol. 2. stol. po Kr., kdy se nacházejí i v bojovnických hrobech. Jejich využití jako nástrojů nejlépe dokládají pracovní stopy na výše zmiňovaných dřevcích z Tuchlovic (Motyková-Šneidrová 1970). Typologii a chronologii seker doby římské ve střední Evropě vytvořil G. Kieferling (1994).

Poměrně často se v hrobových výbavách objevují také pérové nůžky (obr. 55: 1–2). Vzácně se vyskytnou rydla (Pleiner – Rybová et al. 1978, 698). K ojedinělým nálezům patří pořizy z hrobů IV a 102 z Dobřichova-Pičhory (obr. 55: 7; příl. 8: 5), stejně jako pilník z polozemnice v Horoměřicích (obr. 55: 10; Šulová 2006). Zapomínat nesmíme ani na šicí jehly vyráběné z bronzu, železa i kosti, v Dobřichově-Pičhoře bylo nalezeno i pouzdro na jehly (obr. 55: 8–9). Z dalších nálezů nutno zmínit pinzety a šídla, vyskytnou se i ocílka (obr. 55: 10).

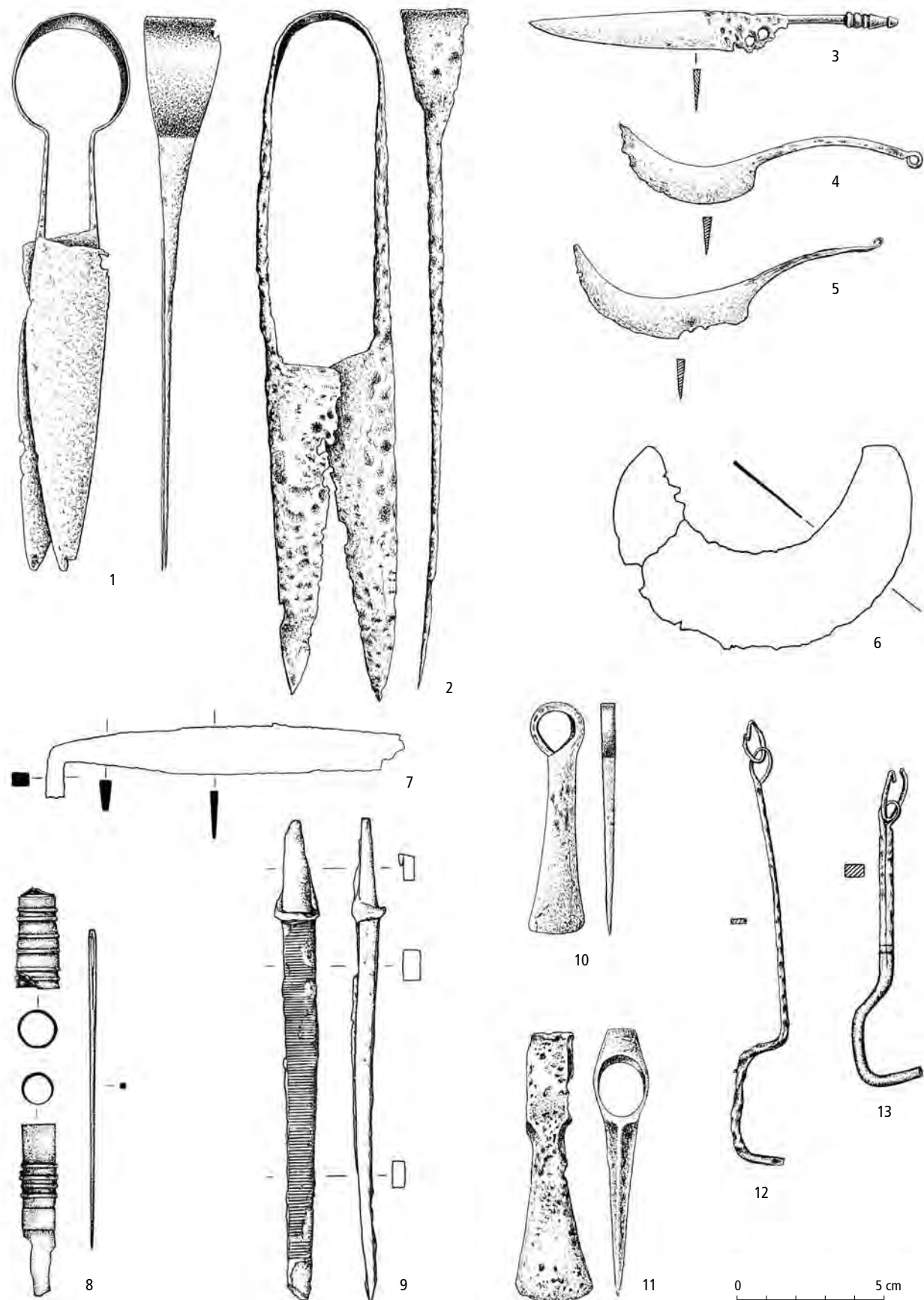
K výbavě některých jedinců patřily i klíče (obr. 55: 12–13; příl. 9: 3) k dřevěným, avšak v různé míře okovaným skříňkám a truhlám (Droberjar 2000, 62–64). Z našeho území jsou klíče ve starší době římské doloženy např. v žárovém hrobě v Lovosicích (Motyková-Šneidrová 1967, Abb. 16: 9), kde kroužek spojoval dokonce dva exempláře. Klíče zavěšené na řetízku byly nalezeny na sídlišti v Nebovidech (Dvořák 1919), dva klíče obsahoval i hrob U5 ve Stehelčevsi (Motyková 1981b, Abb. 11). Ze samotných truhel se dochovaly různá kování. Zámky bývaly dřevěné s kovovým pérem (Pescheck 1978, Abb. 19), unikátní je nález visacího zámku z Dukovan na Třebíčsku na sousední Moravě (Čížmář 2000).

Ze starší doby římské zatím z českého území neznáme nálezy radlic ani jiného zemědělského náčiní. Tento fakt však může být způsoben i tím, že zemědělské nářadí nesloužilo jako milodary.

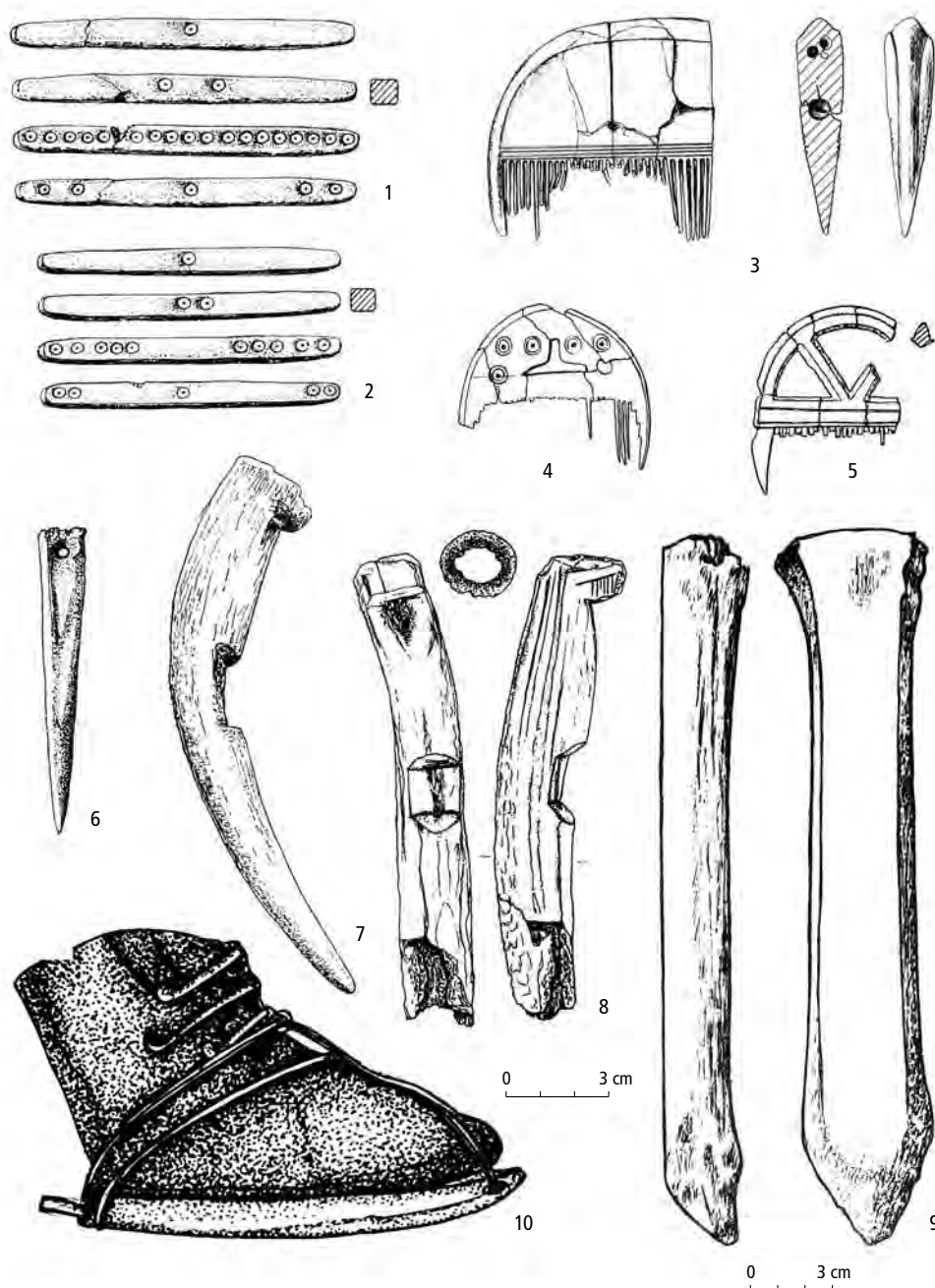
3.4.3.7 Předměty z organických hmot (obr. 56)

Je nepochybné, že obyvatele Čech ve starší době římské obklopovaly především předměty z organických hmot, ať se jednalo o kožený či textilní oděv, obuv, košíkářské výrobky či dřevěnou výbavu domácnosti: truhly, skříňky, sedátka, stolečky, vědra, dlabané i soustružené nádoby, lžice, kvedlačky atd., které se ovšem v našem prostředí nedochovávají. Přesto nelze zapomínat, že existovaly nejen tyto předměty, ale i nástroje a zařízení (např. soustruh) a především obory lidské činnosti, které je dokázaly zhotovit: tkalcovství, krejčovství, koželužství, košíkářství, truhlářství atd.

Na rozdíl od ostatních organických materiálů se na většině lokalit dobře dochovávají kostěné a parohové

Obr. 55: Nástroje a nářadí starší doby římské: 1, 2 nůžky; 3–6 nože; 7 poříz; 8 jehla s jehelničkem; 9 pilník; 10 očílka; 11 sekera; 12, 13 klíče. 1–5, 10–13 Stehelčevs (okr. Kladno); 6–8 Dobřichov-Pičhora (okr. Kolín); 9 Horoměřice (okr. Praha-západ). Podle Droberjar 1999b; Motyková 1981; Šulová 2006.

Obr. 56: Kostěné a parohové předměty: 1, 2 hrací kostky; 3–5 hřeben; 6 šídlo; 7, 8 postranice udidel; 9 brusle; 10 rekonstrukce upnutí brusle. 1, 2 Hoštice (okr. Praha-východ); 3 Lovosice (okr. Litoměřice); 4, 5 Lužec n. Vltavou (okr. Mělník); 6 Ratenice (okr. Kolín); 7 Praha-Bubeneč; 8 Trmice (okr. Ústí n. Labem); 9 Praha-Podbaba. Podle Kytlicová 1970; Motyková 1974; Motyková-Šneidrová 1964b; 1967; Salač 2000; Bartošková 1995. Reszczyńska – Cvrková – Blažek v tisku.

předměty. Z jemných předmětů náročných na výrobu uvedme jehlice (viz výše), hrací kostky (Motyková 1974) a hřebeny. Zvláště hřebeny, vyráběné především z parohů, představují mistrovskou práci a jistě patřily v osobní výbavě k prestižním předmětům. V našem prostředí představují hřebeny poměrně vzácné nálezy. V žárových hrobech se dochovaly pouze zřídka, ve stupni Ř B2 jsou četnější. Nálezy ze severských bažin však ukazují, že tvořily pevnou součást výbavy většiny jedinců. Jejich tvar i výzdoba se měnily v čase, takže mohou sloužit i jako datovací pomůcka. Pro starší dobu římskou jsou typické hřebeny jednovrstvé jedno- i vícedílné spojované železnými či bronzovými nýty (obr. 56: 3; 59: 3), vzácné jsou hřebeny prolamované (obr.

56: 5). Zhodnocení hřebenu v evropských souvislostech včetně stále užívané typologie vytvořila S. Thomas (1960), novější poznatky shrnuli J. Ilkjær (1993) a S. W. Teuber (2005).

Z paroží a kostí se pochopitelně vyráběly i jednodušší a hrubší předměty – šídla (obr. 56: 6), roubíky, navijáky, rybářské háky (obr. 27: 1–4), píšťaly, postranice koňských udidel (obr. 56: 7, 8) či tzv. brusle – ať již sloužily skutečně k bruslení či k vydělávání kůží (obr. 56: 9, 10). Ze stejných materiálů se zhotovovaly také rukojeti kovových šidel či nožů a sloužily rovněž k vykládání rukojetí dalších předmětů (srov. Motyková-Šneidrová 1964b; Kokabi – Schlenker – Wahl – Wamser 1997). Z kostí či jantaru byly rovněž vyráběny korále (viz výše).

3.5 POHŘBÍVÁNÍ A JINÉ RITUÁLNÍ PROJEVY

3.5.1 Pohřebiště

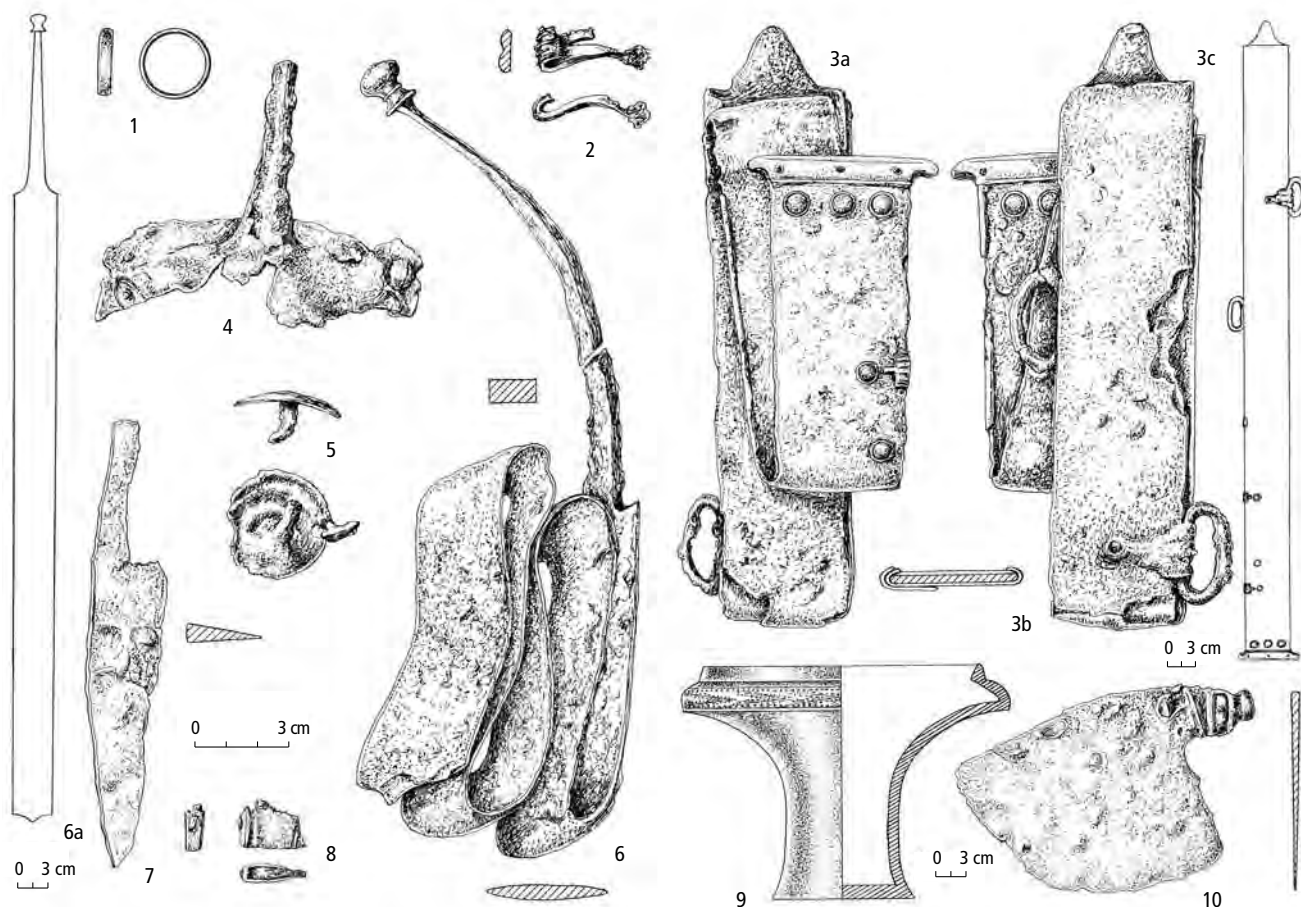
Zatímco na sídlištích i v celkovém rozsahu osídlení můžeme mezi pozdní dobou laténskou a časnou dobou římskou pozorovat přinejmenším prostorovou kontinuitu, u pohřebišt to tak není. Vzhledem k tomu, že v pozdní době laténské na naprosté většině českého území neznáme způsob pohřbívání, je zřejmé, že časné římské pohřebiště byla zakládána zcela nově. Ze stejného důvodu nelze ani v samotných pohřebních praktikách a rituálech shledávat jakoukoliv návaznost. Na většině starořímských nekropolí se začalo pohřbívát již ve stupni Ř A a jejich vývoj pokračoval ve stupni Ř B. Výjimku v tomto směru zatím představuje pohřebiště Dobřichov-Piřchova, které byl založeno až na počátku stupně Ř B1 (*Droberjar 1999a*). Po celou dobu římskou převažoval na území Čech žárový ritus, byť se v menší míře uplatňovalo i kostrové pohřbívání (s výjimkou stupně Ř A).

3.5.1.1 Žárový ritus ve starší době římské

Žárový pohřební ritus, který se u nás rozšířil hned od počátku doby římské, představuje v našem prostředí nový prvek přinesený grossromstedtskou kulturou ze střední-

ho Německa. V Polabí a v Posází můžeme kontinuitu žárového pohřbívání pozorovat hluboko do doby bronzové.

Žárové hroby lze rozdělit na popelnicové a jámové. V popelnicovém hrobě byl popel zemřelého dán do keramické, vzácně i do bronzové nádoby, která byla uložena do země. Výjimečně byla popelnice, zpravidla vyšší keramický tvar, překryta mísou. Zemřelý býval spálen i s osobní výbavou a záměrně přidanými milodary. Někdy se vložily do popelnice také milodary, které žarem neprošly, buď proto, že se nacházely na okraji pohřební hranice, nebo byly přidány k pohřbu až po kremaci. V některých případech se milodary ukládaly do země vně nádoby. Větší předměty, zvláště markantní je to u zbraní, bývaly záměrně deformovány, aby se vešly do popelnic (obr. 57). Nelze ovšem vyloučit, že deformace milodarů měla i rituální význam. Při pohřbívání se zpravidla vyhloubila jamka rozměrově odpovídající popelnici. Řidčeji byla vykopána podstatně větší obdélníková či oválná jáma, v níž byla popelnice uložena při stěně, někdy v doprovodu dalších nádob či jiných předmětů. Kupříkladu hrob 82 v Tišicích tvořila jáma o rozměrech 170 × 116 cm, ve které byly kromě popelnice s milodary uloženy i další dvě nádoby (*Motyková-Šneidrová 1963b*, 379, obr. 43).

Obr. 57: Výbava hrobu bojovníka. Stehelčevy (okr. Kladno). Podle *Motyková 1981*.

V jámových hrobech je popel uložen přímo do země, někdy poloha kústek i milodarů prozrazuje, že byly původně uloženy v nějakém textilním či koženém vaku. Nejčastější typ jámových hrobů představují prosté jamky o průměru okolo 50 cm, ve kterých jsou soustředěny spálené ostatky zemřelého i s milodary. Jiný druh těchto hrobů představují relativně velké obdélníkové jámy, v nichž bývá popel zemřelého při stěně, někdy v samostatné jamce, původně zřejmě v organickém obalu (např. Tišice, hrob 43, 53, 74). Milodary jsou v těchto hrobech zpravidla přímo v popelu, nechybějí ovšem ani případy, kdy se nacházejí volně v jámě. Velmi vzácně se zjišťují v jedné jámě pohřby dva (Tišice, hrob 80). Někdy bývá v těchto velkých jámových hrobech popel rozptýlen a nelze rozpoznat jeho výraznější koncentraci.

Oba druhy žárových hrobů se běžně vyskytují vedle sebe na jednom pohřebišti. Nelze říci, že by popelnicové hroby bývaly vždy bohatší než hroby bez popelnice.

Žárová pohřebiště ve starší době římské jsou v Čechách podobně jako v Pomohání, Posálí či německém Polabí různé velikosti. I když se nepodařilo žádné pohřebiště prozkoumat celé a počty hrobů je nutné chápat pouze jako minimální, je zřejmé, že existují relativně malá pohřebiště do 20 hrobů (např. Vrbice – 15 hrobů: *Motyková-Šneidrová 1963a*; Mariánské Radčice – 16 hrobů: *Koutecký 1995*), pohřebiště s řádově desítkami hrobů (např. Lomazice – 30 hrobů, Tvršice – 31 hrobů, Lužec n. Vltavou – 46 hrobů), pohřebiště s více než stovkou hrobů (Tišice – 101 hrobů, prozkoumána ca 1/3 nekropole; Dobřichov-Piňchora – minimálně 160 hrobových celků) a velké nekropole s mnoha sty hroby (Třebusice – ca 1 100 hrobů). Prakticky shodná situace je i na ostatních územích tzv. polabských Germánů (srov. např. *Kolník 1980*; *Leube 1975a*; *1978*; *Seyer 1976b*; *Peschel 1978a*; *Pescheck 1978*; *Droberjar 2000*).

Pohřebiště bývala zpravidla zakládána na vyvýšených místech či terénních vlnách, někdy na jejich svazích, častěji na jižních (Dobřichov, Stehelčevy, Tišice, Třebusice). Vnitřní strukturu pohřebišť blíže neznáme, neboť žádné nebylo prozkoumáno celé; největší pohřebiště v Třebusicích dosud nebylo zveřejněno a druhé největší, Dobřichov-Piňchora, postrádá celkový plán. Zdá se však, že součástí pohřebišť bývaly i kultovní okrsky a žároviště, na kterých se prováděly kremace. V areálu pohřebiště ve Stehelčevsi se našla jáma o rozměrech 2,5 × 3 m s tvrdě vypáleným dnem a popelovitou výplní, která byla interpretována jako místo, kde docházelo ke spalování zemřelých. Nedaleko byla objevena další jáma (2 × 1,5 m) vyplněná popelem, v níž se nacházely i artefakty – např. součásti picích rohů (*Motyková 1981b*). Patrně se jednalo o objekt, do něhož se shrnoval popel z pohřebních hranic.

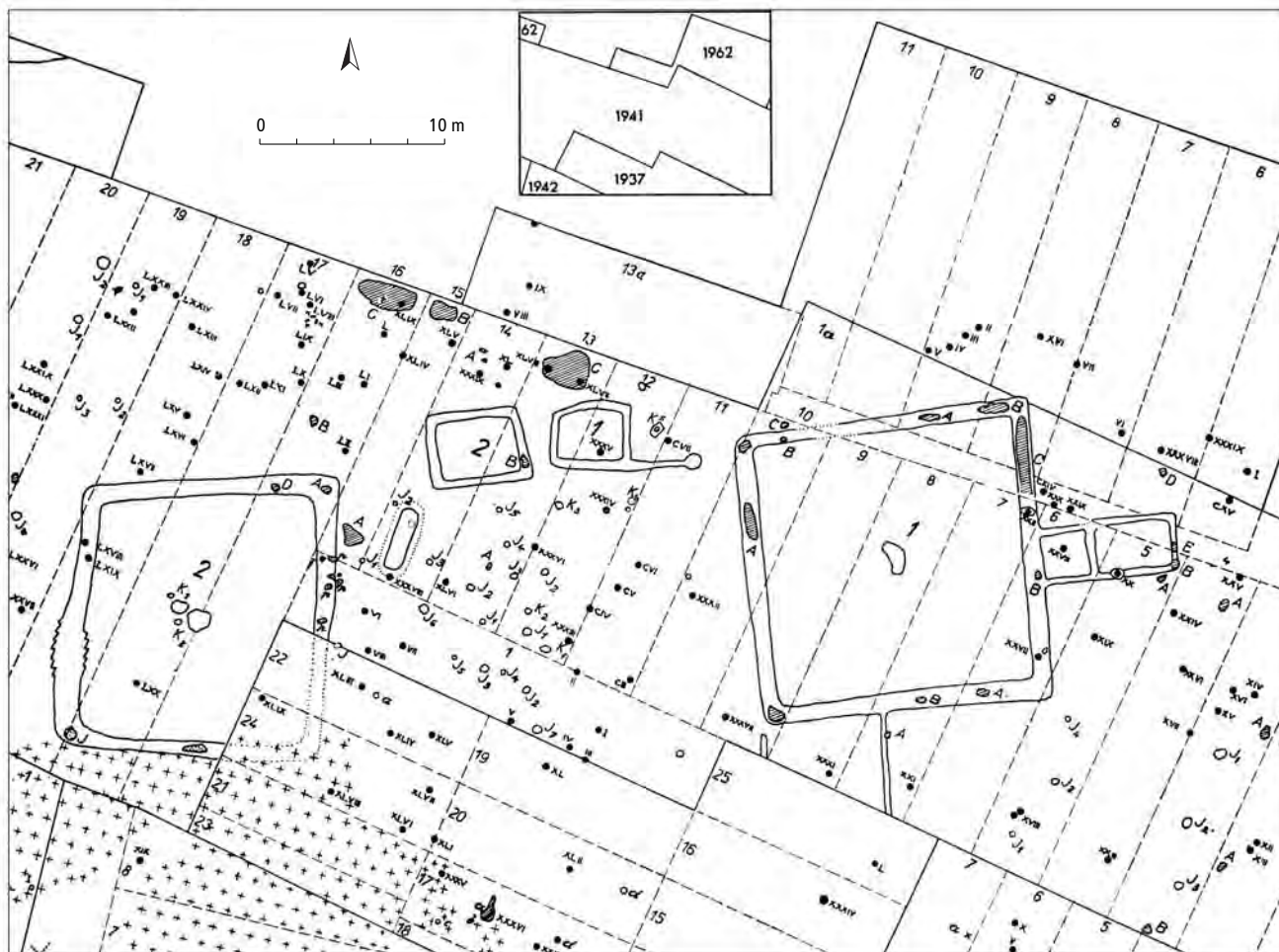
Ve Stehelčevsi se rovněž našlo obdélníkové ohrazení o rozměrech 6,4 × 4,3 m, v němž se předpokládají dva

zaražené sloupy, snad kultovní idoly (*Motyková 1981b*, 378–381). Na nedalekém pohřebišti v Třebusicích byla na nejvyšším místě nalezena dvě větší čtyřúhelníková ohrazení o rozměrech 13,5 × 15,5 m (na východě přiléhalo další ohrazení 7 × 3 m), resp. 13,5 × 15 m (obr. 58), a tři menší o rozměrech 3,5–4,5 × 4–5,5 m (*Droberjar 2002a*, 343, udává čtyři ohrazení).

V jednom z větších prostorů byla rovněž zjištěna stopa po zasazení sloupu (*Motyková 1976*, 161, Abb. 6; *1977*, 239–248; *2006b*). Plochy vymezené příkopy širokými až jeden metr měly být až na výjimky prázdné, hroby je měly v zásadě respektovat, ač se v jejich okolí kumulovaly. K. Motyková (*1977*, 246) vylučuje, že by se jednalo o ohrazení jednotlivých mimořádných hrobů. Jižně od západního čtverce se na ploše zhruba 200 m² nacházela souvislá vrstva spálených kostí, zlomků keramiky a drobných nekeramických předmětů. Absence ohnišť či vypálených ploch i většího množství popela a uhlíků však ukazuje, že zde nedocházelo ke spalování zemřelých. Všechny nálezy je možné řadit do starší doby římské a obě ohrazení zřejmě vznikla již na počátku pohřbívání na nekropoli. Takto vymezené prostory na pohřebištích bývají vysvětlovány jako svatyně, místa kultu mrtvých či kultu předků (*Motyková 1977*; *1981b*; *Droberjar 2002a*, 343).

Výrazná a rozsáhlá vrstva popela a kostí nacházející se u jednoho z trebusických ohrazení naznačuje, že vedle ukládání zemřelých do řádných hrobů patrně existovaly i další praktiky, jak se s lidskými ostatky zacházelo. Ostatně na jižním okraji téhož pohřebiště bylo nalezeno zhruba pět příkopovitých útvarů o šířce do 2,5 m a hloubce až 0,75 m, přičemž nejdelší z nich dosahoval délky 52 m, které byly zaplněny spálenými lidskými kostmi, popelem a zlomky keramiky, bronzových a železných předmětů prošlými rovněž žárem. Datování příkopů zatím není zřejmé, patrně pochází ze sklonku starší a z následující mladší doby římské (*Motyková 2006b*). Je otázkou, zda se může jednat o tzv. vrstevové hroby známé z mladších období např. v Opocně u Loun (*Pleinerová 1995*). V každém případě tyto útvary v Třebusicích obsahovaly kosti značného množství zemřelých, které je nutno přičíst k předpokládaným 1 100 pozůstatkům v řádných hrobech. Poměr zemřelých uložených v hrobech k zemřelým rozptýleným v pohřebních vrstvách zatím nelze vůbec odhadnout. S existencí podobných způsobů zacházení s lidskými ostatky je však třeba počítat např. i při srovnávání počtů sídlišť a pohřebišť. Vrstvy popela a kostí nepochybně podléhají snadněji zničení orbou, stavební činností apod. než běžné jámové či popelnicové hroby, což může vést ke zkreslené představě o zdánlivě(?) okrajovém významu podobných zařízení.

Nelze však opomenout názory, že do urny byla ukládána pouze část spálených kostí (např. *Pleiner – Rybová et al. 1978*, 689), takže je možné, že vrstvy spálených

Obr. 58: Část pohřebiště se čtyřúhelníkovými příkopy. Třebusice (okr. Kladno). Podle Motykové 1977.

kostí nepředstavují vždy samostatné pohřby, ale místa, kam se ukládaly ostatky, které se nedostaly do popelnice. Na pohřebištích starší doby římské bývají také shledávány symbolické hroby bez skutečných lidských ostatků (např. Pleiner – Rybová et al. 1978, 689; Droberjar 2002a, 252).

Vztah mezi pohřebišti a sídlišti ve starší době římské zůstává nejasný, neboť sídliště jistě náležející k pohřebištím blíže neznáme. V případech, kdy bylo v blízkosti zachyceno sídliště i pohřebiště, jsou poznatky příliš torzovité a neumožňují konkrétnější závěry (např. Praha-Křeslice: Beneš – Jiřík – Kypka 2006; Slatina, okr. Kladno: Schmidt 1897; Motyková-Šneidrová 1963a, 53; 1967, 41; Stehelčevy: Moucha – Pleslová-Štiková 1987, 51, obr. 21–22; Tvršice: Motyková-Šneidrová 1965b). Výjimku zřejmě představuje tišické pohřebiště nacházející se ovšem v katastru Mlékojed, ke kterému pravděpodobně náleželo sídliště nacházející se v témže katastru. V tomto případě činila vzdálenost mezi pohřebištěm a sídlištěm přibližně 200 metrů, přičemž pohřebiště leželo poněkud výše než sídliště (příl. 3: 1). V Dobřichově se soudobé sídliště nacházelo ve vzdá-

lenosti ca 800 metrů pod návrším Pičhora s pohřebištěm (Vokolek – Jílek 2008).

Na velkých nekropolích typu Třebusice zřejmě pohřbívalo několik osad. K. Motyková (2006b, 152) uvádí, že sídliště patřící k třebusickému pohřebišti se nachází ve vzdálenosti ca 1 km, zároveň ale zmiňuje další sídlištní nálezy v okolí a předpokládá v blízkosti pohřebiště sídlištní koncentraci. Ostatně i u rozsáhlých pohřebišt v Posálí a Polabí se předpokládá, že sloužila k ukládání zemřelých z různých sídlišť (např. Großromstedt: Peschel 1991; Schkopau: Schmidt – Nietschke 1989). Ani velká nekropole však nepředstavovala jedinou možnost pohřbívání pro příslušníky blízkých sídlišť, jak dokládá pohřebiště v nedaleké Stehelčevsi současně s třebusickou nekropolí.

Na českých pohřebištích jsou pohřbeny všechny složky populace – muži, ženy i děti. Z Čech neznáme samostatné mužské hřbitovy, jakým má být pohřebiště v Großromstedtu v Durynsku, nebo výhradně ženské či mužské hřbitovy v dolním Polabí (srov. Capelle 1971, 111–116). Nově se však o takovémto striktním dělení pohřebišt dle pohlaví pochybuje v případě Groß-

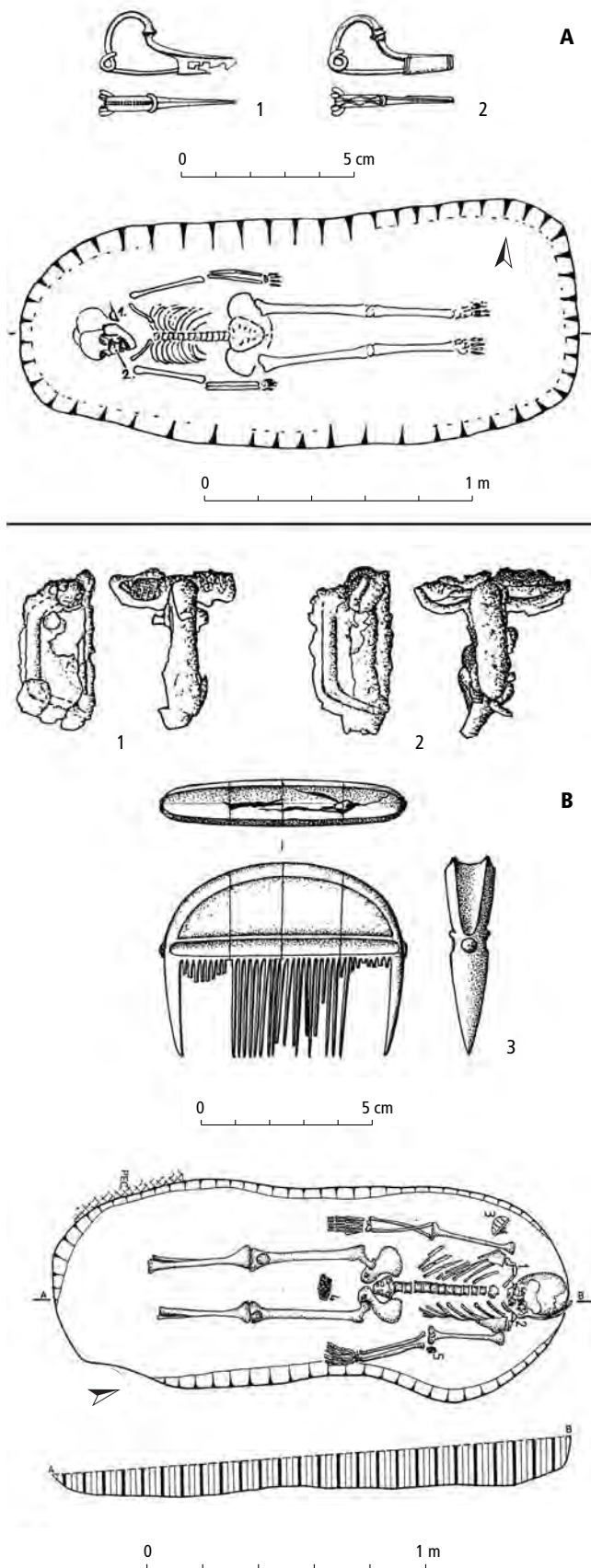
romstedtu (Peschel 1999) i dolnolabských pohřebišť (Eger 1999, 122–129). U nekropole v Třebusicích se někdy uvádějí jakési okrsky mužských, ženských a dětských hrobů (např. Droberjar 2002a, 343). Antropologická určení pohlaví jsou však u žárových pohřbů krajně obtížná a rozlišování mužských a ženských hrobů dle milodarů není snad s výjimkou hrobů se zbraněmi rovněž jednoznačné. Z demografického hlediska, jako ve většině pravěkých kultur, chybí na starořímských pohřebišťích značné množství dětských pohřbů.

Pokud jde o velikosti a předpokládané hodnoty pohřebních výbav, jsou patrné výrazné rozdíly. Existují hroby zcela bez milodarů a poté následuje široká škála hrobových garnitur s různým počtem předmětů (především ozdob a součástí oděvu) až po hroby s nástroji, bojovnícké hroby se zbraněmi a bohaté pohřby s římskými importy (srov. Capelle 1971; Köhler 1975a). Někdy se hovoří i o bohatých pohřebišťích – např. Dobřichov-Pičhora (Droberjar 1999a, 169). Podrobnější srovnání mezi pohřebišťi však nebyla dosud provedena. Zůstává rovněž nejasné, jestli se ze starých výzkumů dochovaly všechny hroby, resp. zda byly jámové hroby bez milodarů vždy registrovány.

3.5.1.2 Kostrový ritus ve starší době římské

Kostrový ritus se ve starší době římské uplatňoval vzácně. Zatímco počty žárových hrobů se pohybují v řádu mnoha set, kostrových hrobů je známo několik desítek. V *Pravěkých dějinách Čech* (Pleiner – Rybová et al. 1978, 689) se uvádí 42 hrobů z 29 nalezišť, ne u všech nálezů je však jisté, že se o kostrové hroby skutečně jednalo (k problematice viz Břeň 1953; Köhler 1975b; Lichardus 1984). E. Droberjar (2006b) udává pro stupeň Ř B1 36 kostrových hrobů ze 24 lokalit, které představují 6,4 % všech dosud nalezených hrobů z tohoto období. Z uvedených čísel vyplývá, že se kostrové hroby zpravidla nacházejí osamocně a jen zřídka vytvářely určité skupinky. Největší sestávaly ze čtyř (Praha-Bubeneč), případně tří hrobů (Nehvizdy, okr. Praha-východ; Noutonice, okr. Praha-západ; Straky, okr. Nymburk; Motyková-Šneidrová 1963a, 36–37, 59; počty hrobů dle Droberjar 2002a). Větší samostatná kostrová pohřebišťe neznáme. Vzácně se kostrové hroby vyskytnou na okraji žárové nekropole, jako tomu bylo v Tvršicích (Motyková-Šneidrová 1965b).

Kostrové pohřby zatím nejsou doloženy v nejstarším období Ř A. Ve stupni Ř B1 vytvářejí v Čechách v rámci germánské Evropy neobvyklou koncentraci. Spektrum milodarů v kostrových hrobech odpovídá hrobům žárovým, avšak s jedinou výjimkou – nevyskytují se v nich zbraně (obr. 59). V kostrových hrobech lze sledovat celou škálu garnitur od chudých až po mimořádně bohaté (obr. 60). Zdá se však, že se u nich častěji vyskytnou bohatá výbava se zastoupením importovaných bronzových nádob (např. Praha-Bubeneč, Radovesice). Ně-

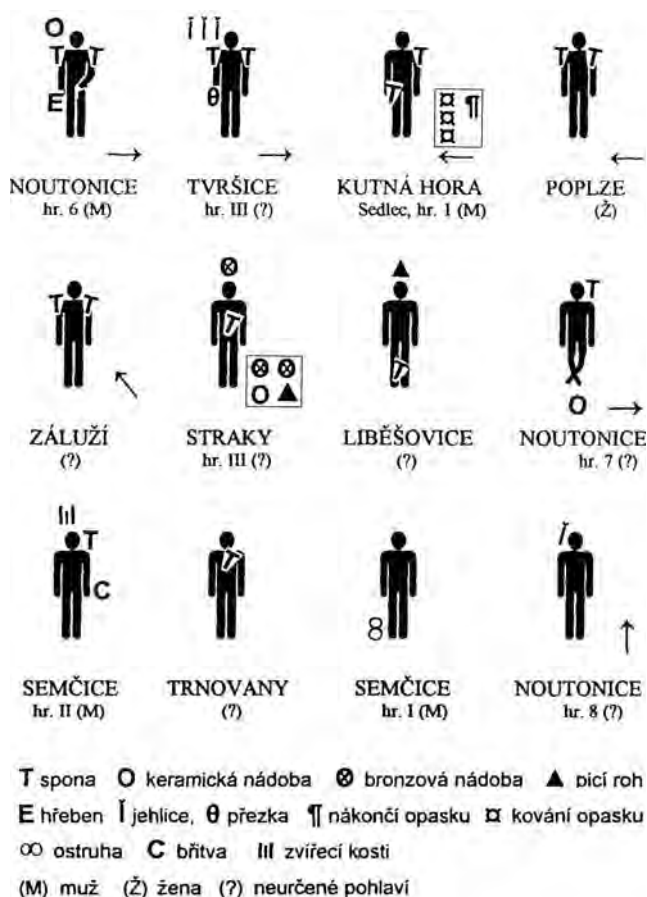

Obr. 59: Kostrové hroby ze starší doby římské: A Poplze (okr. Litoměřice); B Velké Přílepy (okr. Praha-západ). Podle Zápotocký 1969a; Droberjar – Vojtěchovská 2000.

kdy mívají tyto hroby kamenné obložení. V kostrových hrobech byly nalezeny pozůstatky mužů i žen, byť antropologická určení jsou dosud vzácná (Poplze – žena; Praha-Bubeneč, hrob IV – muž; Semčice – 2x muž).

Vysvětlit původ kostrového ritu v germánském prostředí se zatím přesvědčivě nedaří. Kořeny tohoto jevu bývají hledány zhruba ve třech oblastech – jednak v prostoru římském, kde se vzácně vyskytuje, jednak v oblasti przeworské skupiny, tedy především ve Slezsku a středním Polsku (viz *Dąbrowska 1988; Kokowski – Leiber eds. 2003*), a v neposlední řadě se uvažuje o keltské tradici (shrnutí viz *Lichardus 1984*). V každém případě však jde o ritus, který v germánské společnosti v 1. století po Kr. zakořenil a stal se součástí pohřebních praktik, které byly užívány sice zřídka, ale udržely se po celou dobu římskou. Dnes je zřejmé, že v kostrových hrobech nebyli pohřbíváni cizí, exogenní jedinci, jak se dříve soudilo (k tomu *Eggers 1949–50*), spíše jsou odrazem potřeby některé jedince posmrtně vydělit, a pohřbít je proto jiným způsobem a na jiném místě, než bývalo běžné.

Kostrový ritus není omezen pouze na českou kotlinu. Lze jej pozorovat od Podunají až po Skandinávii. Podle významného naleziště Lubieszewo (Lübsow)

Obr. 60: Polohy milodarů v kostrových hrobech starší doby římské. Podle *Droberjar 2006b*.

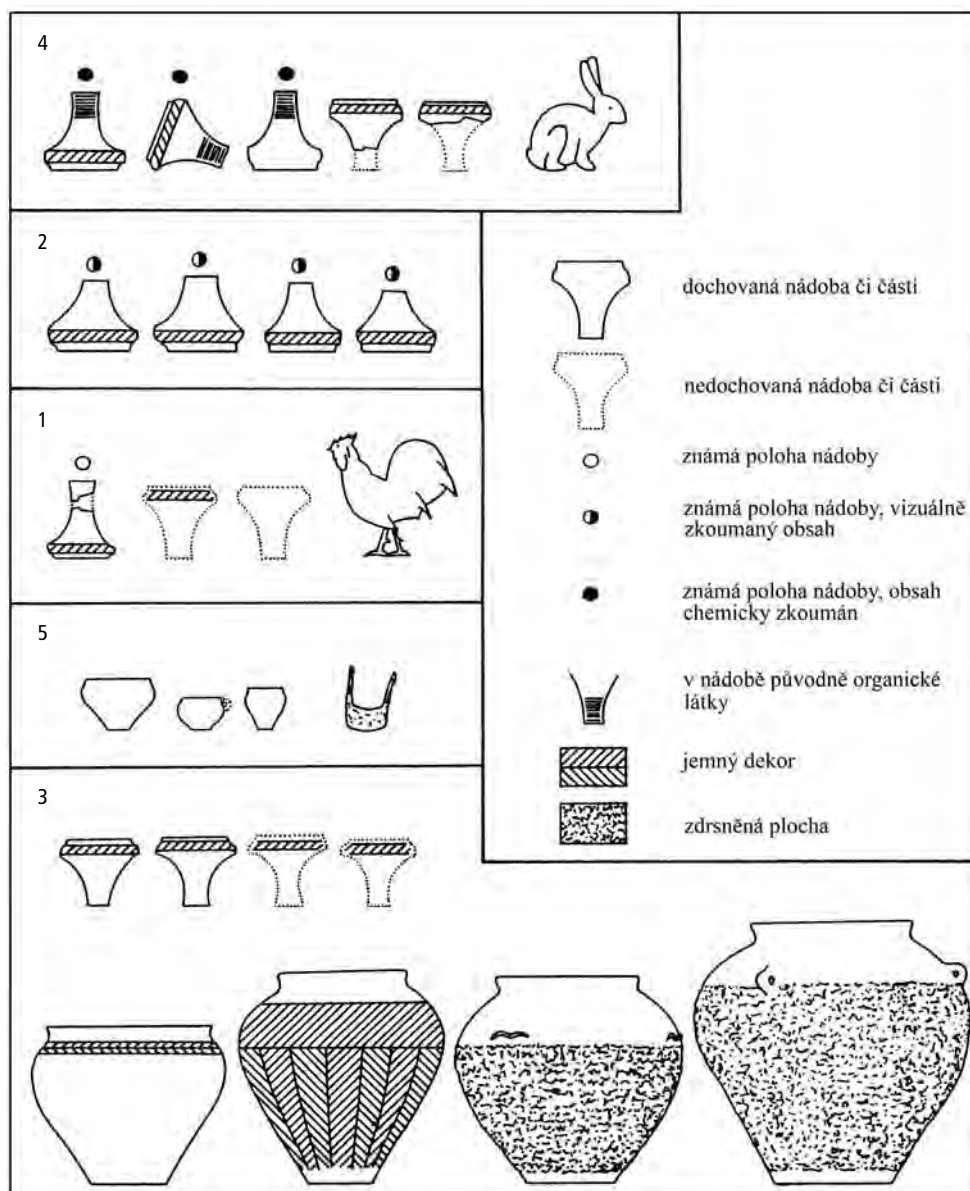
nedaleko Štětína se nejbohatší kostrové hroby nazývají hroby lubieszewského (lübsowského) typu, byť tento typ bývá definován různými autory poněkud odlišně (srov. např. *Eggers 1949–50; Ondrouch 1957; Gebühr 1974; 1998; Köhler 1975a; 1975b; Leube 1975b; Lichardus 1984*; shrnutí s literaturou *Steuer 1982, 209–220*).

3.5.2 Doklady kultu mimo pohřební areály

Germánské náboženství je zvláště v mladších obdobích díky písemným pramenům relativně dobře poznáno a existuje o něm množství literatury (např. *Spáčilová – Wolfová 1996; Vlčková 1999; Beck – Ellmers – Schier eds. 1992; Simek 2003*, vše s další literaturou). Archeologické doklady náboženských praktik jsou však u nás velmi vzácné. Provozování kultu bylo u Germánů spojeno často s vodním prostředím, mnoho dokladů kultovních rituálů známe proto z oblastí bažin v severním Německu a ve Skandinávii (*Müller-Wille 1999* s další literaturou). Nedávno byla zveřejněna germánská svatyně u Oberdorly v Durynsku (*Behm-Blanche 2002*), která byla vybudována na břehu posvátného jezírka, do něhož se házely obětiny. V prostoru svatyně se nacházely dřevěné oltáře, v jejichž okolí byly vystaveny kultovní symboly v podobě dřevěných sošek i široká škála obětí, především z organických materiálů. Na základě antropologického materiálu se předpokládají i lidské oběti.

Je pravděpodobné, že i u nás se náboženské rituály odehrávaly často na březích vodních ploch. Nepřímo by to mohly dokládat mince pocházející z koryta Labe (*Pochitonov 1955, 158, 182*) či výskyt ceněných římských bronzových nádob v téže řece mezi Hradcem Králové a Litoměřicemi (*Droberjar 2006a, 51; 2007b, obr. 8*). Labe přitom právě ve starší době římské zřejmě roli významné komunikační tepny nehrálo (*Salač 1998*). Pro kult pramenů svědčí např. depot římských mincí v termálním prameni Pravřídlo v Teplicích (*Pochitonov 1955, 182–183*).

Jeden z mála dochovaných dokladů kultovních praktik zřejmě představují tzv. obětní jámy s celými nádobami, které se našly v Dobříčanech (okr. Louny), v Límuzech a Plaňanech (okr. Kolín), ve Starém Vestci (okr. Nymburk) a ve Svatém Janu pod Skalou na Berounsku (obr. 61; *Ernée 1998*). Ve všech případech se jedná o sídlištní jámy obsahující celé nádoby zpravidla obrácené dnem vzhůru. V jamách jsou (s výjimkou Sv. Jana pod Skalou) zastoupeny plaňanské poháry, ve dvou případech výlučně. Ve Starém Vestci byly spolu s nádobami nalezeny pozůstatky zajíce, v Dobříčanech kohouta. Všechny objekty lze datovat do grossromstedtského horizontu (Ř A). Přesnou analogii, dokonce se 14 nádobami, představuje jáma v Tauberbischofsheimu v Pomohani (*Pescheck 1978, Abb. 5*). Původ zvyku ukládat

Obr. 61: Přehled nálezů z kultovních jam časné doby římské v Čechách: 1 Dobříčany (okr. Louny); 2 Límuzy (okr. Kolín); 3 Plaňany (okr. Kolín); 4 Starý Vestec (okr. Nymburk); 5 Sv. Jan pod Skalou (okr. Beroun). Podle Ernée 1998.

celé nádoby dnem vzhůru do jámy lze hledat v předřímské době železné v oblasti jastorfské kultury. Jámy obsahující celé nádoby se v našem prostředí vyskytují velmi vzácně a je zajímavé, že nebyly zachyceny např. na rozsáhlých sídlištích, na kterých bylo na velkých plochách prozkoumáno značné množství objektů (Kyjice, Mlékojedy, Slepovice, Soběsuky, Trmice apod.).

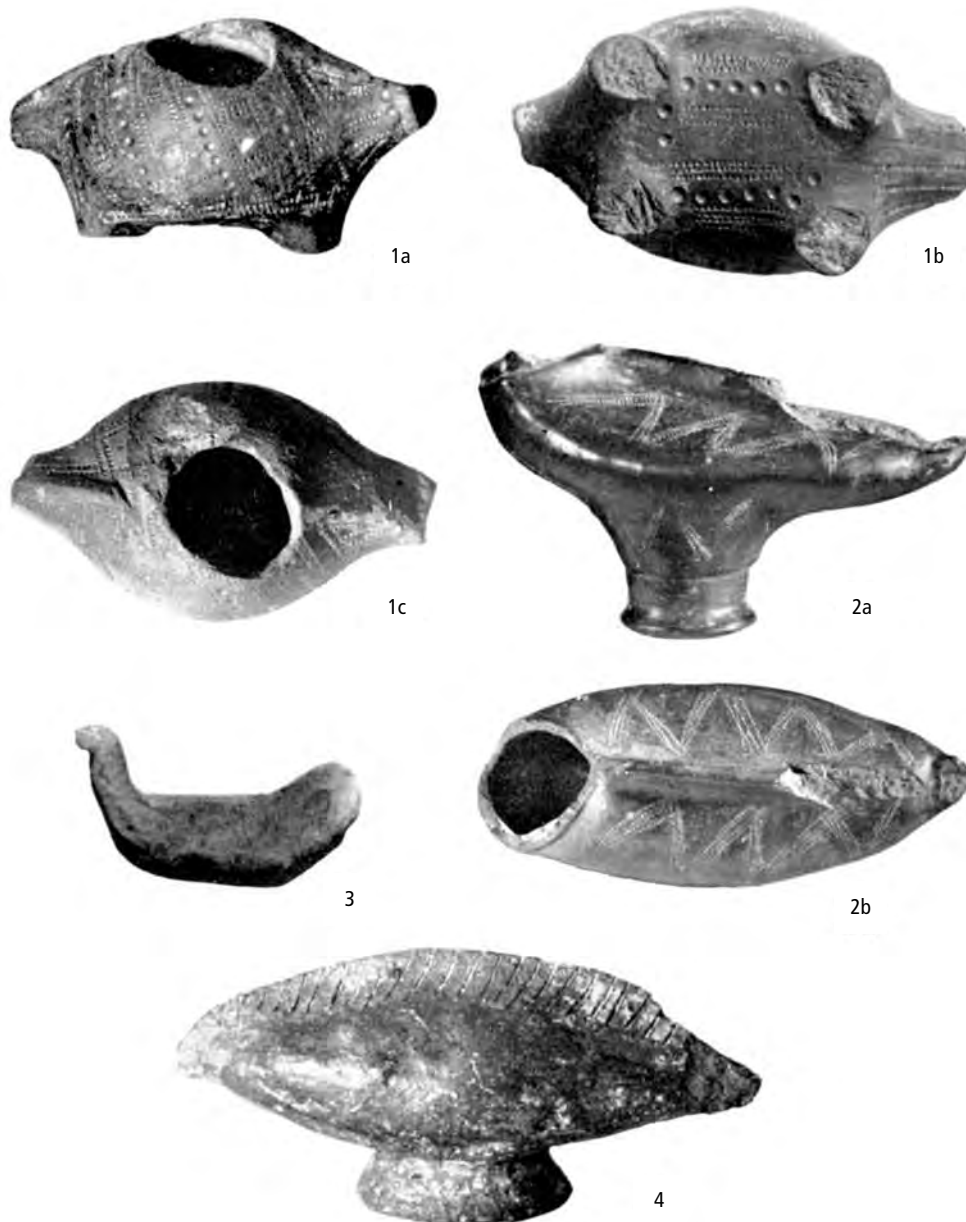
S kultem snad lze spojit i velmi vzácně se vyskytující zoomorfnní nádoby, případně plastiky zvířat (obr. 62; *Motyková-Šneidrová 1960*), které je možno na základě výzdoby ozubeným kolečkem datovat do starší doby římské. Bohužel většina nálezů nemá nálezové okolnosti, pouze nádobka(?) z Plaňan pochází z žárového hrobu, avšak až mladořímského. Účel předmětů ani druh zobrazených zvířat či ptáků nejsou jasné.

Odrazem kultovních představ jsou jistě i pohřby psů na sídlištích v podlahách polozemnic či dílenských ob-

jektů (např. Velké Přílepy: *Smejtek 1998*; Záluží u Čelákovic: *Špaček 1999*), které bývají vysvětlovány jako stavební obětiny (např. *Droberjar 2002a, 250*). Tento zvyk se udržel hluboko do mladší doby římské (obecně k problematice stavebních obětín srov. *Beilke-Voigt 2007*; *Šedo 2004*). Na sídlištích se nacházejí i samostatné pohřby psů (např. Kutná Hora, Předměřice, Čelákovice: *Valentová – Šumberová 2005*). Pohřbíváním psů v době římské se zabýval v širších souvislostech T. Makiewicz (1987; 1994), který se domnívá, že úzce souvisejí s kultem psa jakožto strážce domu a ochránce člověka a jeho majetku.

Podobně zvláštní postavení mělo v germánském prostředí zřejmě i nové a vzácné domácí zvíře – kočka (*Nývltová-Fišáková – Šedo 2003*), jejíž pozůstatky z doby římské však v Čechách zatím nebyly zaznamenány.

Obr. 62: Hliněná zvířecí plastika a zoomorfnní nádoby. 1 Český Brod (okr. Kolín); 2 Touchovice (okr. Louny); 3 Hrochův Týnec (okr. Chrudim); 4 Plaňany (okr. Kolín). Podle Motyková-Šneidrová 1960. Různá měřítká.

3.6 SPOLEČNOST

Hodnotit uspořádání germánské společnosti ve starší době římské lze pomocí archeologických, ale i písemných pramenů. Pokud jde o prameny archeologické, můžeme říci, že na českých sídlištích neshledáváme žádné struktury, které by mohly odrážet sociální či jinou diferenciaci společnosti (pohlavní, věkovou apod.). Nadzemní kúlové stavby dosud neznáme natolik, aby byla možná jejich rekonstrukce a interpretace, a polozemnice při zběžném pohledu žádné nápadné rozdíly nevykazují. Také mezi samotnými sídlišti dosud nebyly pozorovány výraznější odlišnosti. Příslušné analýzy ovšem zatím nebyly provedeny.

Podstatné rozdíly však lze pozorovat ve výbavách hrobů. Značná část pohřbů nemá milodary žádné nebo

jen chudé. Na druhé straně ovšem existují hroby velmi bohaté, vybavené římskými importy a dalšími předměty značné hodnoty. Vrchol v tomto směru představuje tzv. královská hrobka – komorový hrob s několika kostrovými pohřby a více než dvěma sty milodarů z Mušova na jižní Moravě (Peška – Tejral eds. 2002).

Na pohřebišti v Tišicích označil T. Capelle (1971, 26) pouze tři hroby za bohaté, tj. ca 3 % ze všech hrobů, kdežto téměř 32 % pohřbů nemělo výbavu žádnou, nepočítáme-li samotnou popelnici či drobné úlomky železa. Také na nekropoli v Tvršicích bylo 30 % rekonstruovatelných hrobů bez milodarů. Určitou výjimku by snad mohlo představovat pohřebiště v Dobřichově-PiCHOŘE, na kterém považuje E. Droberjar (1999a, 169) 6,3 % hrobů za vysloveně bohaté, 83,1 % hrobů za běžné

a pouze 10,6 % hrobů označuje za chudé. Pomineme-li potíže způsobené absencí definic těchto pojmů, zůstává problém, zda se z výzkumu v r. 1896, při kterém nebyl pořízen plán a neschraňovaly se kosterní pozůstatky, dochovaly údaje o všech hrobech. Zvláště u jámových hrobů bez výbav byla šance na jejich zaregistrování patrně malá. Rozhodnout, zda pohřebiště v Dobřichově-PiCHOŘE představuje složením svých hrobových výbav skutečně mimořádnou nekropoli, či zda je jeho skladba deformována způsobem výzkumu, dnes již zřejmě není možné.

R. Köhler (1975a, 59–61) vyčlenil šest druhů milodarů, jejichž výskyt dle jeho názoru umožňuje označit hrob za bohatý a blíže jej klasifikovat: 1. římská importovaná nádoba (naběračka a cedník vytvářející logický celek jsou považovány za jedinou nádobu), 2. další importovaná nádoba či nádoby, 3. plná výzbroj, 4. předměty z drahých kovů, 5. bronzové nástroje, 6. ostruhy (pro stupeň Ř B1 i picí rohy). Autor zjistil v tehdy přístupném materiálu v Čechách 57 hrobů, které vykazují alespoň jeden z těchto znaků. Z toho ve 26 hrobech bylo shledáno dva a více znaků, přitom je zajímavé, že mezi nimi je všech 13 hrobů, které měly za popelnici bronzovou nádobu. Pouze jediný hrob (Dobřichov-PiCHOŘA, hrob IV) vykazuje všech šest prvků. R. Köhler ovšem upozorňuje na skutečnost, že počty sledovaných prvků v hrobech na sebe plynule navazují, že tedy škála bohatosti výbav je plynulá. V Čechách dosud nebyly nalezeny hroby, jež by svou bohatostí řádově převyšovaly ostatní. Z toho autor usuzuje, že patrně neexistovala úzká a ostře vymezená vrstva osob, na kterou by se koncentrovala hospodářská a politická moc. Písemné prameny informující např. o Marobudovi a jeho postavení však ukazují něco jiného.

E. Droberjar (1999a, 169) interpretuje bohaté hroby bojovníků v Dobřichově-PiCHOŘE (hroby I–II, IV–VI, 116, 146–148) jako hroby příslušníků vojenské šlechty, která se měla rekrutovat z nejschopnějších bojovníků Marobudovy armády a tvořit jeho družinu. Zajímavé bude sledovat rozdíly ve výbavách na pohřebišti v Třebusicích, kde byly registrovány i hroby chudé a bez milodarů a odkud prý existuje na rozdíl od Dobřichova-PiCHOŘE i celkový plán.

V jiné práci navrhuje E. Droberjar (2006b, 645–651) členit žárové hroby stupně Ř B1 do čtyř skupin, které definuje výčtem artefaktů/milodarů. Tento výčet zatím nebyl blíže argumentován a u některých skupin je natolik široký, že autor vytváří podskupiny. E. Droberjar se domnívá, že 11 nejbohatších hrobů náleží elitě (skupina I), která měla tvořit 2 % společnosti. Do další skupiny (II) spadají hroby významných bojovníků a jejich žen, které měly představovat vyšší vrstvu tvořící 32 % obyvatelstva. Do tzv. střední vrstvy (III. skupina) mělo patřit 53 % obyvatel a do nižší vrstvy (skupina IV) pouhých 13 % obyvatel.

Zásadním problémem podobných interpretací ovšem zůstává, zda pohřební ritus a především hodnocení významu a množství jednotlivých předmětů současným archeologem vůbec mohou odrážet někdejší sociální strukturu. Nelze rovněž zapomínat, že nemáme ani zdaleka jistotu, že nalézané hroby odrážejí celkovou skladbu obyvatelstva. Vzpomeňme jen na vrstvy kostí a popela na pohřebišti v Třebusicích. O chybějících dětských hrobech již také byla řeč. Ostatně hroby s nejchudší výbavou či bez výbav nemusely být vždy registrovány či rozpoznány. Nedá se tedy vyloučit, že nízký počet právě nejchudších hrobů může deformovat naše představy o celkové sociální struktuře. Jen obtížně si lze totiž představit fungování společnosti, v níž by více než jednu třetinu představovala elita a vyšší vrstva, kdežto nižší vrstva by sestávala z pouhých 13 % obyvatelstva (k problematice srov. *Gebühr 1976; Steuer 1982*). V každém případě bude nutné přejít od čistě archeologického definování skupin obyvatelstva dle způsobu jejich pohřbení k pokusům o rekonstrukci vztahů ve společnosti v době římské. Tato snaha se ovšem neobejde bez využití písemných zpráv a kulturně-antropologických modelů.

Žárové i kostrové hroby vykazují stejnou škálu bohatosti výbav. Nápadné ovšem je, že v kostrových hrobech se nevyskytují zbraně a že se tyto hroby nacházejí mimo žárová pohřebiště. E. Droberjar (1999a, 169) se domnívá, že bohaté žárové hroby, především hroby se zbraněmi, patří nově vzniklé šlechtě, kdežto v kostrových hrobech měli být nadále pohřbíváni příslušníci šlechty staré. Tomuto předpokladu ovšem zřejmě odporuje skutečnost, že kostrové hroby právě z nejstaršího stupně Ř A nejsou známy. Ostatně některé kostrové hroby jsou velmi chudé a v neposlední řadě se zvyk kostrového pohřbívání udržel až do mladší doby římské. Týž autor nově uvažuje naopak o tom, že by mohlo jít o pohřby cizinců, obchodníků či řemeslníků (Droberjar 2006b, 652). Současné bádání zjevně ještě nemá pro užívání odlišných pohřebních kultovně-náboženských praktik u malé části populace relevantní vysvětlení.

Vysloveně bohaté hroby, dle výše uvedených kritérií, se v nejčasnějším stupni Ř A nevyskytují. Tato skutečnost se může promítat i v relativním zastoupení bohatých či naopak chudých hrobů na jednotlivých pohřebištích. Jestliže pohřebiště v Dobřichově-PiCHOŘE, označované za mimořádně bohaté, začíná až ve stupni Ř B1, bude mít zřejmě vyšší zastoupení bohatých hrobů než např. pohřebiště v Tišicích, užívané už ve stupni Ř A, již jen z chronologických důvodů. Nelze rovněž vyloučit, že v bohatosti hrobových výbav existují i rozdíly prostorové. Zatímco ve stupni Ř B1 je nápadná koncentrace bohatých hrobů na pohřebišti v Dobřichově-PiCHOŘE, popř. i v jeho okolí (Radim, Pečky, Nebovidy), na rozsáhlém pohřebišti v Třebusicích na Kladensku

bohaté hroby s bronzovou nádobou jako popelnici patrně chybějí (*Motyková-Šneidrová 1966a*). R. Köhler (1975a, 60) se domnívá, že v následujícím období se těžiště bohatých hrobů přesouvá do severozápadního kvadrantu Čech. I v tomto případě ovšem bude záležet především na definici pojmů – mezi jednotlivými autory totiž nepanuje jednotu, které hroby za bohaté označit a které ne (srov. např. *Peška 2002*, Abb. 30 a 35; *Droberjar – Peška 2002*, Abb. 15; *Droberjar 2006b*).

Přes veškeré nejasnosti v definicích a interpretacích bohatých hrobů je zřejmé, že v kontextu germánské Evropy se v Čechách v 1. čtvrtině 1. stol. př. Kr. (Ř B1a) nápadně koncentrují hroby s bohatou výbavou, a to kostrové i žárové. Vůbec nejstarší hroby s bohatou výbavou v germánském prostředí najdeme právě v české kotlině (Praha-Bubeneč, Dobřichov-Pičhora I-VI, Holubice, Zliv). Tato koncentrace ovšem v Čechách nejpozději v polovině 1. stol. po Kr. mizí a těžiště výskytu bohatých hrobů se přesouvá jednak na jižní Moravu a jihozápadní Slovensko, jednak do dolního Polabí, Podří a na Jutský poloostrov (obr. 63). Všeobecně se má za to, že tento vývoj odráží změny mocenských poměrů uvnitř germánského světa, což se v Čechách dává do souvislosti se zánikem tzv. Marobudovy říše. Výskyt bohatých hrobů na jižním Slovensku ve druhé čtvrtině 1. století po Kr. má být odrazem událostí, které zachycují písemné prameny: odchod části někdejší Marobudovy družiny na jihozápadní Slovensko a vznik tzv. Vaniova království (r. 20 po Kr.), klientelního útvaru Římské říše v prostoru dolního Pomoraví a jihozápadního Slovenska (*Dobiáš 1964*; *Kolník 1977*).

I z řádu bohatých hrobů vynikají některé svou mimořádnou výbavou. Tyto hroby se často označují za knížecí, někdy se jako synonymum používá označení hroby lubieszewského (lücksowského) typu, byť tento termín by měl být vázán pouze na hroby kostrové. M. Gebühr (1998) shledává ve starší době římské celkem 31 takovýchto hrobů, z našeho území k nim řadí pohřby z Prahy-Bubeneče (hrob z r. 1948), Zlivi (oba Ř B1) a Řepova (Ř B2).

Z písemných pramenů vyplývá (např. Tacitus, *Germania* 20), že základní jednotkou společnosti byla rodina. Příbuzenské vztahy byly velmi pevné, jak dokládá zvyk brát rukojmí z řad příbuzných uplatňovaný mezi Germány, a proto ve vztahu k nim převzatý také Římany. Vazby mezi kmeny či jinými uskupeními bylo možné upevňovat i vzájemnými sňatky mezi příslušníky elity.

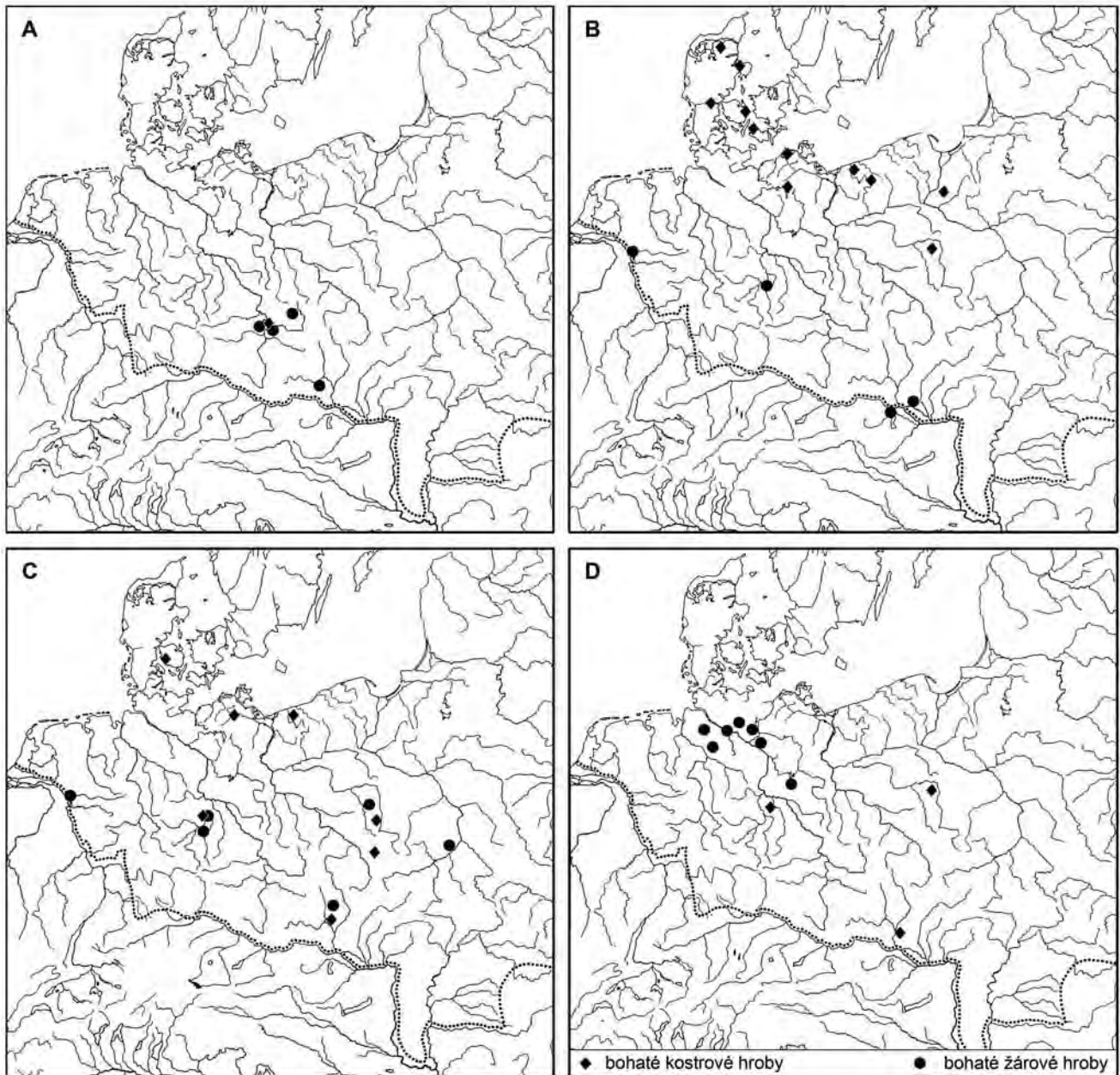
Další společenskou jednotkou, o které se ovšem písemné prameny nezmiňují, byli jistě obyvatelé jedné osady, patrně rodově spříznění. Určitý počet osad, nejspíše ve vymezeném regionu, tvořil župu (*pagus*). Různě velký počet etnicky i kulturně spřízněných žup vytvářel kmen, který zároveň představoval organizační

jednotku vyšší kategorie v čele s náčelníkem/králem. Postoje k zásadním otázkám týkajícím se celého kmene, především k otázkám míru a války, stanovovalo shromáždění příslušníků kmene, jehož schvalování podléhala i rozhodnutí náčelníka. Shromáždění mohlo rozhodnutí zrušit a ustanovit nové. Tacitus (*Germania* 39) uvádí, že např. kmen Semnonů sestával z 50 žup.

Z pramenů vysvítá, že existovaly kmeny různé velikosti, což se odráželo i v jejich vážnosti a politické a vojenské moci. Např. Markomani nepochybně patřili ke kmenům velkým a vlivným. Některé kmeny ještě spojoval určitý pocit sounáležitosti, většinou na základě předpokládaného společného původu. Tyto spřízněné kmeny potom pořádaly např. pravidelná setkání svých zástupců spojená s kultovními obřady (Tacitus, *Germania* 38–45). Rovněž ve válečných konfliktech měly k sobě blíže, byť ne vždy vytvářely vojenskou či politickou jednotu. Jedno z největších a nejmocnějších uskupení představovali Svěbové, ke kterým patřili např. Hermunduři, Kvádové, Langobardi, Markomani a větší počet menších kmenů. Zajímavá je Tacitova zpráva, že příslušníci svěbského kmenového svazu nosí stejný účes – vlasy svázané do uzle na straně hlavy – tzv. svěbský uzol, který nám dokládají nálezy lidských ostatků z bažin na Jutském poloostrově i např. zobrazení lidských hlav na kotli z mušovské hrobky.

Pokud jde o sociální rozvrstvení, existují dle Tacita (*Germania* 7) u Germánů *reges a duces, princeps, proceres* a dále *nobiles, ingenui, liberti a servi*. S těmito kategoriemi se lze setkat i u dalších autorů. Nejednotná označení nejvyšších složek společnosti naznačují, že tato vrstva nebyla příliš stabilní a patrně se relativně často proměňovala, stejně jako společenské uspořádání či uskupení, v jehož čele stála – kmen, kmenový svaz apod. Pro antické autory to byla situace nepřehledná a nesnadno se jim zaznamenávala. Předpokládá se ovšem, že králové či knížata stáli v čele velkých kmenů či kmenových svazů. Příkladem je Marobud a jeho tzv. říše, která spojovala (do jaké míry?) kromě Markomanů i další germánské kmeny. Král býval volen zástupci kmene či kmenů. Do jaké míry se však jednalo o volby svobodné, není zřejmé, neboť králové se často prosazovali v rámci kmene, ale i vůči okolním kmenům silou či diplomatickými jednáními. Do volby se někdy vměšovali i Římané, zvláště odehrávala-li se v sousedství jejich provincií, jak dokládá nápis *REX QUADIS DATUS* na římských mincích ražených ve 40. letech 2. stol. po Kr. Mince zobrazovala dosazení krále Kvádům samotným římským císařem.

K nejvyšším složkám společnosti patřili náčelníci kmenů, jejich rodiny a družiny, které představovaly mocenské jádro kmene či kmenového svazu. O řadových svobodných členech společnosti písemné prameny příliš neinformují a jejich vztahy k elitě zůstávají nejasné. Tacitus (*Germania* 25) se zmiňuje o otrocích, avšak

Obr. 63: Bohaté hroby stupně Ř B1 ve středoevropském barbariku: A – časný Ř B1; B – Ř B1; C – pozdní Ř B1; D – Ř B1/B2. Podle Peška – Tejral (eds.) 2001.

uvádí, že jejich postavení je odlišné od otroků v Římské říši – jde o jedince či rodiny, mající vlastní hospodářství i dům, ve kterém mohou samostatně rozhodovat, avšak pán jim ukládá dávky. Také bývají méně často trestáni než otroci římských, na druhou stranu ovšem jejich zabití není trestné.

O určitých společenských aspektech vypovídá i známá historie, kdy cheruský kníže Arminius po vítězné bitvě v Teutoburském lese v r. 9 po Kr. nechal dopravit

markomanskému králi Marobudovi hlavu poraženého římského vojevůdce Vara; Marobud ji ovšem odeslal do Říma (např. *Dobiáš 1964*, 101). Tento politický akt jednoznačně dokládá udržování kontaktů mezi vedoucími vrstvami germánské společnosti i na velké vzdálenosti. Bitva se totiž odehrála zhruba 500 km vzdušnou čarou od středu české kotliny.⁶ Z události je zřejmé silné povědomí o vzájemné sounáležitosti germánských kmenů, ač od sebe vzdálených a lišících se mj. materiální (ar-

⁶ Místo bitvy se v současné době lokalizuje do okolí obce Kalkriese u Osnabrücku na hranicích německých spolkových zemí Severní Porýní-Vestfálsko a Dolní Sasko (např. *Schlüter – Wiegels eds. 1999; Lehmann – Wiegels eds. 2007*).

cheologickou) kulturou. Odráží se v ní i chápání Římské říše jakožto společného nepřitele. V neposlední řadě ovšem vypovídá i o přenosu informací mezi elitními složkami germánské společnosti na značné vzdálenosti. Také vzájemná bitva mezi Arminiem a Marobudem v r. 17 po Kr. zachycená v písemných pramenech (např. Tacitus, *Germania* 6; *Annales* 1, 56, 4) je dokladem vzájemných kontaktů mezi elitami na značné vzdálenosti, byť v tomto případě nepřátelských. Vojenský střet těchto dvou vůdců žijících za normálních okolností na teritoriích vzdálených od sebe stovky kilometrů zřejmě odráží i schopnost strategického myšlení germánské elity, které výrazně překračovalo rámec vlastního kmene.

3.7 KONTAKTY

3.7.1 Výrobky římských dílen v Čechách

Jiří Musil

V době kolem přelomu letopočtu se území Čech dostalo do intenzivnějšího kontaktu se středomořským světem, římská expanze v tomto období znamenala faktické ovládnutí oblastí kolem Rýna a Dunaje. Následný vznik nových provincií se stal hlavním prvkem ovlivňujícím vývoj v sousedních částech Evropy. V tomto období se začíná zvyšovat také množství předmětů římské proveniencie, což je dáno nejen formováním provincií, ale také intenzivnějším kontaktem obyvatel našeho území s Římany.

Mezi předměty vyrobenými na území římských provincií představují nejzajímavější skupinu bronzové nádoby, jimž je již tradičně věnována pozornost (*Radnóti 1938; Eggers 1951; Motyková-Šneidrová 1965a; 1967; Sakař 1970; 1994; Karasová 1998; obr. 64, 65, 67*). Vzhledem k charakteru těchto předmětů však vyvstává několik problémů v jejich chronologii. Určitá skepse je pravděpodobně na místě, neboť při řešení chronologických otázek římských bronzových nádob v germánském prostředí je mnohdy obtížné stanovit období vzniku – některé tvary se vyráběly poměrně dlouhou dobu, případně mohly být dlouho používány (*Berke 1990, 28*). Oporou pro datování mohou být za určitých okolností kolkované nádoby (*Petrovszky 1993, 385*), při datování nálezů je však nutné hodnotit nálezový komplex jako celek a opírat se o chronologicky citlivější předměty, jako je terra sigillata nebo spony (*Berke 1990; v. Schnurbein – Erdrich 1992*). Na území provincií se zpravidla tyto nádoby do hrobů neukládaly a většina nálezů pochází z výzkumů studní, zaniklých říčních koryt a v lepších případech z destruktivních horizontů limitních táborů.

Nejstarší římské nádoby na našem území pocházejí z laténských oppid (*Svobodová 1983; 1985; Bouzek*

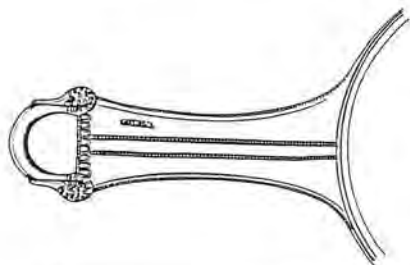
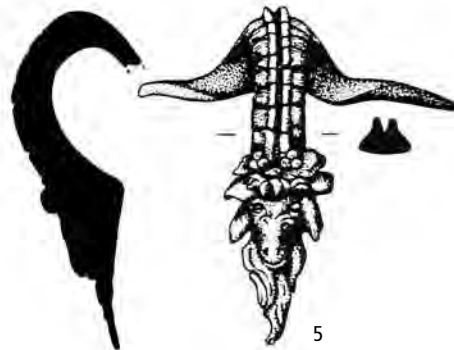
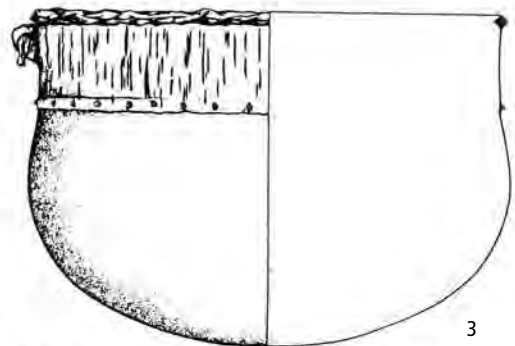
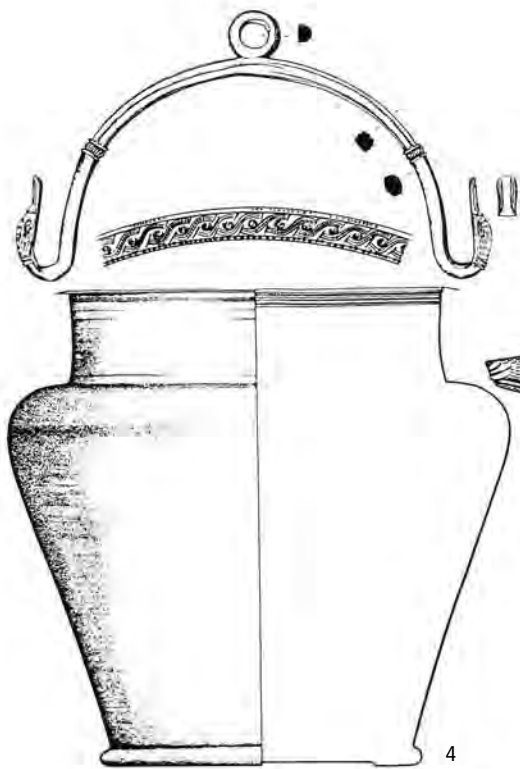
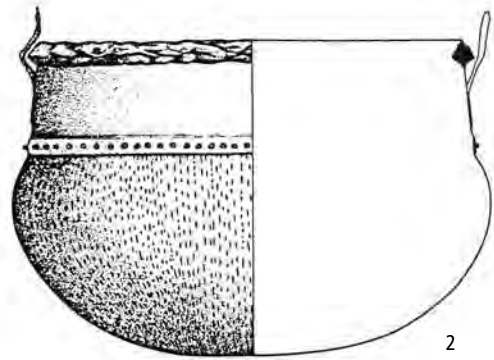
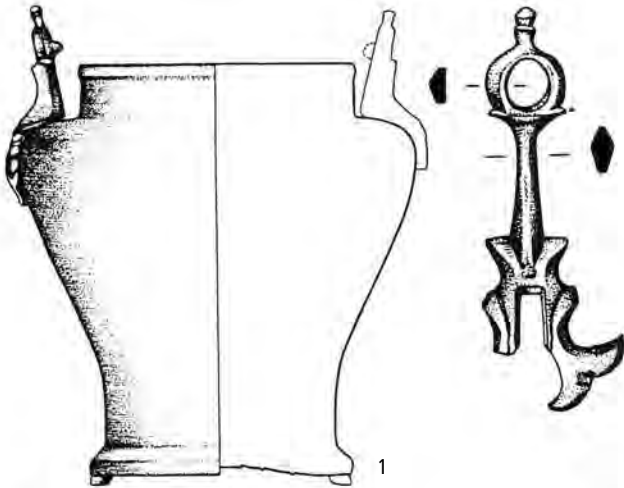
– Ondřejová 1990), nejvíce jich bylo objeveno ve Stradonicích (*Bouzek – Ondřejová 1993, 22, Fig. 1*). Nálezy z ostatních oppid jsou spíše sporadické. Oblíbena byla situlová vědra s delfínovitými, břechťanovými a trojúhelníkovitými atašemi (E 18, E 19, E 21) ze Stradonic, kelheimské konve a konve typu Ornavasso-Kjaerumgaard opět ze Stradonic. Četněji jsou mezi českými nálezy zastoupeny také aylesfordské pánve (typ E 150) ze Stradonic, Třísova a Závisti (*Svobodová 1983, 662, 664, obr. 2*), vyrobené pravděpodobně v severní Itálii. Tyto nádoby, charakterizované R. Petrovszkým (*1993, 24–27*) jako produkce 1. generace, doprovázejí jednodušší tvary, především bronzová vědra s železným okrajem E 7–8, vyráběná ještě v laténské tradici v noricko-panonských dílnách kolem poloviny 1. století př. Kr. (*Sakař 1970, 63; Kunow 1983, 17; Erdrich 2001, 39*) a v hrobech na našem území se s nimi setkáváme v raném období Augustovy vlády (*Karasová 1998, 9, Karte II*). Jedná se o jeden exemplář typu E 7 z Dobřichova-Pičhory – hrob I a dvě vědra E 8 (Dobřichov-Pičhory, hrob VI: *Droberjar 1999a*). Obě nádoby datují spony A 45 a 47 do augustovsko-tiberiovského období. Zlomky třetího vědra pocházejí z žárového hrobu 98 v Lužci n. Vltavou (hrob je však datován až do stupně C 1: *Kytlicová 1970*).

3.7.1.1 Augustovské–raně tiberiovské období (10/5 př. Kr.–15/20 po Kr.)

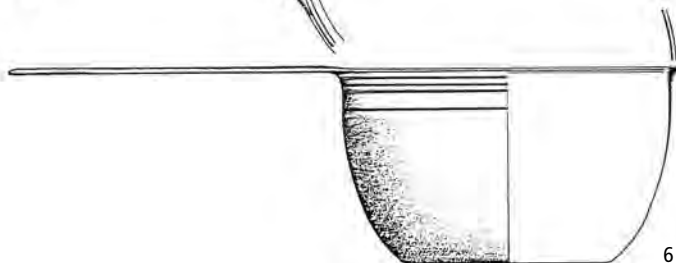
K nejčastěji zastoupeným předmětům římské proveniencie patří bronzové nádoby, jejichž počet v tomto období v Čechách dosahuje svého maxima (*Tejral 1995, 225; Karasová 1998; Droberjar 1999b, 3*). Tato skutečnost je dávana do souvislosti s příchodem Markomanů pod Marobudovým vedením – stručné zmínky o přímých kontaktech a přítomnosti římských kupců uvádí také Tacitus (*Annales 2, 62*), byť se ne vždy jednalo o bezpečný podnik (Cassius Dio 53, 26, 4). Podpora Marobuda ze strany Římanů vychází z jejich zájmů ovlivňovat a kontrolovat situaci v této oblasti (*Droberjar 1999a; Musil 2002*). To se projevilo také tím, že synům předních germánských předáků poskytl „výchovu“ v Římě.

Augustovské–raně tiberiovské období charakterizuje zčásti podobné spektrum nálezů, především bronzových nádob. Z germánských pohřebišť pocházejí situlová vědra E 18–20, známá již z oppid. Jejich výrobní centra jsou hledána v Itálii (esovité profilování stěn prozrazuje dílny pracující v helénistické tradici), počátky jejich produkce se kladou až k polovině 1. století př. Kr. a končí zřejmě v době Augustovy ofenzivy v Germánii (*Erdrich 2001, 42*). K nejpočetněji zastoupeným tvarům patří situly s delfínovitými atašemi E 18 z Čínova (náhodný nález: *Motyková-Šneidrová 1963a*), Dobřichova-

>> **Obr. 64:** Kovové nádoby z počátku doby římské: situly – 1 (E 18), 4 (E 24), kotle – 2 (E 7), 3 (E 8), naběračka 6 (E 131). 1–5 Dobřichov-Pičhory (okr. Kolín); 6 Straky (okr. Nymburk). Podle *Droberjar 1999a; Karasová 1998*. Různá měřítka.

0 5 cm

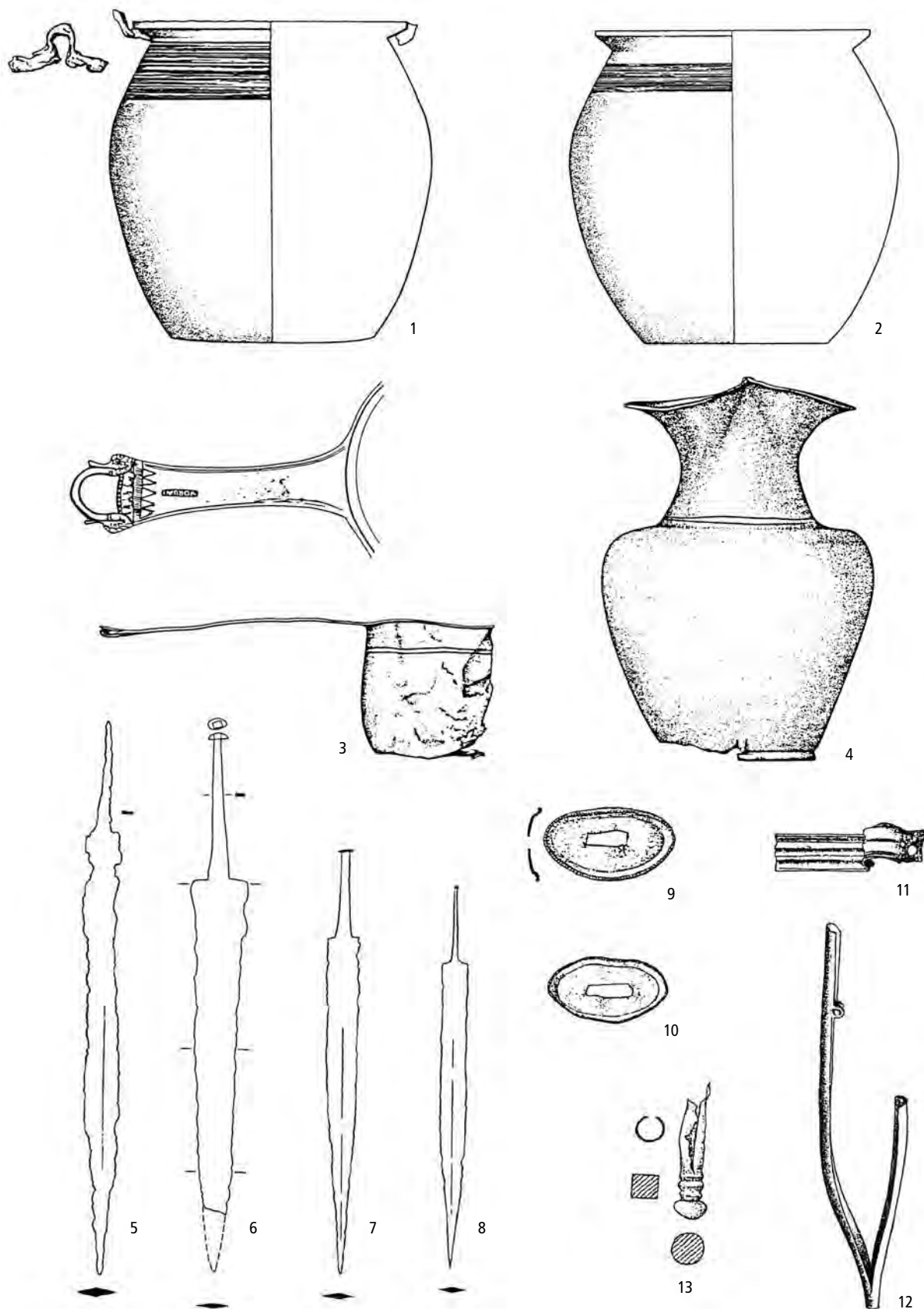
Piřhory (řárový hrob II: *Droberjar 1999a*; obr. 64: 1), Holubic, Lysé nad Labem, situla E 19 z Hradce Králové (*Sakař 1970*) a E 20 z Litoměřic (*Zápotocký 1969b*).

K výjimečným souborům kovových nádob augustovského období náleží především hrobové komplexy z Holubic a Prahy-Bubenče. V řárovém hrobě objeveném roku 1879 v Holubicích posloužil jako urna bronzový kotel E 55, a přestože se nedochovaly ani jeho nočky a ataše, patří k poměrně vzácným typům – v neřímské Germánii jsou dosud známy pouze 4 exempláře (*Karasová 1998*, 16, Karte V). Tento kotel představuje jednu z nejlepších ukávek italských dílen pozdně augustovského období na našem území a podobně jako u analogických nálezů zdobí jeho okraj rytý pletenec. Součástí pohřební výbavy kromě toho tvořily také fragmenty stříbrného skyfu (*Künzl 2002*, 336, 342–343), jehož nočka a ucha jsou germánskou imitací, zlomek vědra s delfínovitými atašemi (E 18), zdobná nočka a rukojeť bronzové mísy E 96, rukojeť naběračky, dvě stříbrné vendické spony a spona s očky. Bohatou výbavou disponovaly také kostrové hroby v Praze-Bubenči, přičemž do doby Augustovy vlády je datován nález z roku 1948. V tomto hrobě ležela mísovitá nádoba s výlevkou opatřenou spirálovitě perforovaným sítkem (*Novotný 1955*, 254, obr. 13), která představuje výjimečný nález vymykající se ze spektra běžně dovážených nádob. Na základě rozboru nalezených nádob je zřejmé, že na počátku nového letopočtu (stupeň B1a) narůstá počet římských kovových nádob (Petrovského 1. fáze II. generace bronzových nádob) – jejich množství se zvyšuje až dvojnásobně (*Kunow 1983*, 237). Průvodním znakem nárůstu se také stalo rozšíření jejich tvarového spektra. Nádoby se začaly vyrábět z forem a častěji se také užívalo soustružení jako finální úprava povrchu (*Petrovsky 1993*, 29). Tyto výrobní postupy umožnily produkci ve větších sériích, což se projevilo i větším množstvím nádob na našem území. Nejčastěji zastoupenými tvary se staly součásti stolního a nápojového servisu – pánve s rukojetí zakončenou hlavičkami vodních ptáků (E 151; obr. 64: 6), které postupně nahradily aylesfordské pánve. V českých nálezích jsou zastoupeny dvě skupiny. První tvoří masivní lité produkty kapujských dílen, jichž se dosud podařilo objevit 27 exemplářů (*Karasová 1998*, 30). Druhou skupinu tvoří menší pánve tepané z bronzového plechu, pocházející ze severoitalských dílen (*Berke 1990*, 34–35). Produkce tvaru E 151/152 spadá zhruba do období 30/20 př. Kr.–30 po Kr. (typ II 2. generace; *Petrovsky 1993*, 30–35). Pánve mají rukojeť zdobenou po okrajích a uprostřed jemným perlvcem či vejcovcem a thysem a zakončuje ji dvojice ptačích hlaviček. Tento typ pochází ze řárového hrobu 2/1905, resp. 148 z Dobřichova-Piřhory (*Sakař 1970*; *Droberjar 1999a*). Rukojeť je opatřena kolkem výrobce •///IPI PO//• (P. Cypius Polybius) a představuje jeden z nejranějších produktů této dílny

(*Massari – Castoldi 1985*, 49, Tav. 1). Další naběračka E 151 byla vyzvednuta z kostrových hrobů v Kropáčově Vrutici a v Lysé nad Labem. Tento exemplář byl signován kolkem výrobce C•BVCCIOMULI (*Motýková-Šneidrová 1963a*; *Sakař 1970*). Ke stejné skupině naběraček patří také exemplář z kostrového hrobu v Lysci, nesoucí kolky C•ATILI•HANNON a TI•ROBILI•SIT. Kolované nádoby kampánské produkce jsou mezi českými nálezy poměrně časté a jejich výrobci působili především v letech 10 př. Kr.–20/30 po Kr.

Další nádoby podobného tvaru – plechové naběračky E 154–156 – jsou zastoupeny sporadicky. Větší počet je naběraček s půlkruhovým otvorem v rukojeti E 157–158 (*Petrovsky 1993*, 49; typ IV.1), vyráběných od počátku nového letopočtu do třetího až čtvrtého desetiletí 1. stol. po Kr. (např. Třebusice, hrob LXIX/21; *Sakař 1970*). Častější jsou v germánském prostředí pánve s kruhovým otvorem v rukojeti E 159–144 i jejich starší varianty E 140 (*Petrovsky Typ IV V.1*). Taková nádoba z dílny C. Trebellia Romana pochází např. z hrobu č. 2/1943 v Nymburce (*Sakař 1970*; *Karasová 1998*). Oblibu si také získaly soubory naběraček a cedníků, především E 159a (Petrovského typ X,2) s rukojetí zdobenou volutami a později také typ E 162. Nejstarší exemplář typu E 159a pochází ze Závisti (*Sakař 1991*, 15, Anm. 122; *Karasová 1998*, 39). Další exempláře této soupravy, vyráběné pravděpodobně do poloviny 1. století po Kr. (*Petrovsky 1993*, 41, 42), pocházejí z hrobu III v Dobřichově-Piřhoře (kolek výrobce Staglia Philocala – PHILOCALI) a lze je datovat do augustovského období (*Droberjar 1999a*). Fragment stejného tvaru byl objeven v řárovém hrobě G 2 ve Stehelčevsi (*Motýková 1981b*). V poněkud větším množství se dochovaly mladší typy tohoto servisu E 160–162 (*Karasová 1998*, 41–46, Karte XVII–XIX), vyráběné pravděpodobně zpočátku v Itálii, později v galských a dolnogermánských dílnách především v období claudijském–flaviovském (Petrovského typ X,5 a X,6: *Erdrich 2001*, 45).

Bronzové nádoby tvořící součást nápojového servisu doplňují na počátku nového letopočtu mladší typy situlových věder s obličejovými a trapézovitými atašemi typu E 24–28. Jejich mladší varianty (E 24; obr. 64: 4) navazují tvarově na nádoby E 18–20. K nejlepším příkladům tohoto tvaru bezesporu patří vědro s atašemi v podobě menád doplněných hlavičkami panterů z Dobřichova-Piřhory, uložené v řárovém hrobě V (obr. 64: 4). Úlomky dalšího vědra ležely v hrobech 146 a 148 (*Droberjar 1999a*). Podobné fragmenty vědra E 24 jsou známy z Lisovic, Dušníků a Prahy-Strašnic. Obliba těchto věder v následujícím období neutuchá – dovážely se i jejich mladší varianty s ostřeji odděleným hrdlem a plecemi – E 29/30. K nejlépe dochovaným patří nález vědra E 30 ze Zlivi (*Motýková-Šneidrová 1963a*; *Sakař 1970*).

Obr. 65: Římské bronzové nádoby 1–4: kotle 1, 2 (E 38), naběračka 3 (E 134–5), konvice – oinochoé 4 (E 124), meče a jejich části (5–10), kování pochev mečů (11–13) z 1. stol. po Kr. 1, 2, 5, 11, 12 Dobřichov-Piřhora (okr. Kolín); 3 Obříství (okr. Mělník); 4 Zliv (okr. Jičín); 6 Hradiřtany (okr. Louny); 7, 9, 10, 13 Třebusice (okr. Kladno); 8 Stehelčeves (okr. Kladno). Podle *Droberjar 1999a; 1999b; 2002; Karasová 1998; Motyková 1981b*. Různá měřítka.

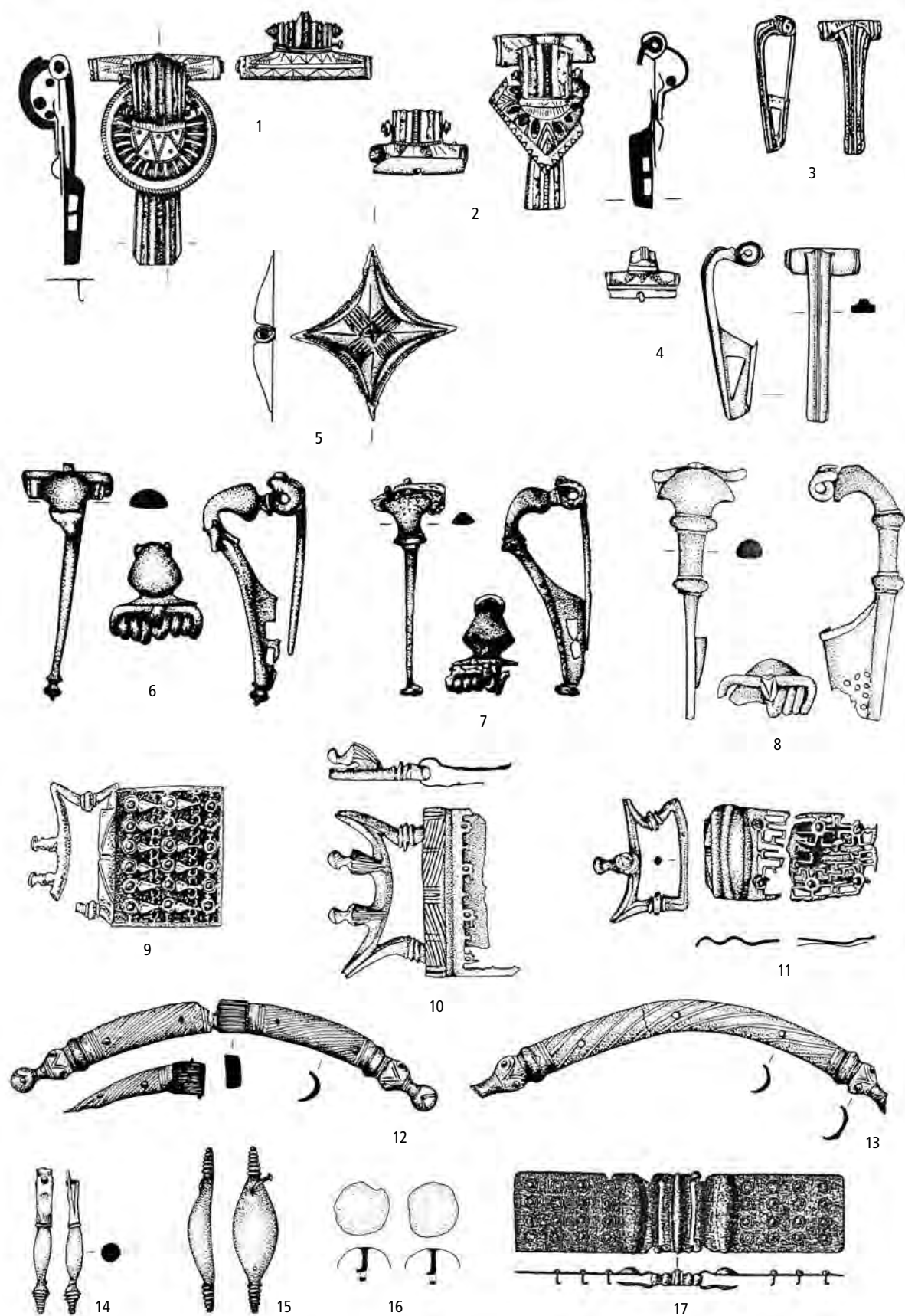
Augustovsko-raně tiberijskou produkci římských dílen doplňují také nízké bronzové mísy typu E 67 a E 69, mísy s pohyblivými atásemi E 91 a horizontálními uchy E 96 a E 98. Claudijské období pak poskytuje tvary E 154–155, jejichž produkce končí na sklonku 2. stol. po Kr. (*Petrovsky 1993*, 110). Několika exempláři jsou v Čechách na počátku starší doby římské zastoupeny také honosné konve s trojlístkovým ústím a shora nad okraj připojeným uchem (E 124 a E 125; obr. 65: 4). Jejich italští výrobci pracovali zřetelně ještě v doznívající helénistické tradici, vyznačující se měkkými a plynulými křivkami stěn konví a bohatou výzdobu atáší v podobě menád, satyrů a dalších motivů dionýsovského cyklu. Starší konve E 124 (*Tejral 1967*, 120) tvořily součást hrobů v Praze-Bubenči (*Novotný 1955*), ve Zlivi (obr. 65: 4) a Lysci (*Sakař 1970*). Již v této době jsou také hojně zastoupena raná vědra östlanského typu (E 38–E 43; obr. 65: 1–2), patřící k nejčastějším nálezům mezi bronzovými nádobami – dosud je známo 35 exemplářů a jejich fragmentů z 15 lokalit (*Karasová 1998*, 16n., Karte VI a VII). Skutečnost, že se vyráběla dlouhou dobu – nejprve v severní Itálii, později v Porýní a nelze vyloučit jejich produkci v norických a raetských dílnách (*Tejral 1967*, 90; *Kunow 1983*, 71) – znesnadňuje jejich dataci, ovšem na základě rozboru českých nálezů lze konstatovat, že na počátku doby římské se častěji vyskytují vyšší varianty (např. hroby IV, VI z Dobřichova-Piřchory: *Droberjar 1999a*). Na germánských pohřebišťích sloužily často jako urny a takovéto využití je dokumentováno např. v hrobech III a IV v Dobřichově-Piřchore (obr. 65: 1, 2; *Sakař 1991*, 29; *Droberjar 1999a*).

Z počátku doby římské se také dochovalo několik stříbrných nádob: mezi nejkrásnější a nejkvalitnější ukázky středomořského řemesla na našem území patří stříbrné ucho zdobené Panovou hlavou s dlouhými tor-dovanými rohy z hrobu 147 v Dobřichově-Piřchore s analogiemi v Itálii (*Droberjar 1999a*). Ucho této číše lze datovat do augustovského období, podobně jako výbava hrobu 147 patří do stupně B1a (obr. 65: 5). V hrobě II na tomto pohřebišti byl objeven drobný zlomek okraje stříbrného poháru – skyfu zdobeného vejcovcem a perl-cem (E 173). Nádoba vznikla pravděpodobně již v polovině 1. stol. př. Kr. (*Künzl 2002*, 335), vlastní hrob patří do stupně B1a. Další dva zlomky stříbrného skyfu typu Eggers 170 pocházejí ze žárového hrobu III (*Droberjar 1999a*) a jejich výzdoba sestává ze zlaceného vejcovce a rytého větrovitého motivu. Roku 1886 byl v Dušní-kách objeven žárový hrob, který obsahoval zlomek ru-kojeti skyfu. Další zlomky stříbrných číší pocházejí ze žárového hrobu (1879) v Holubicích (*Sakař 1970*). Část okraje a stěny jsou zřejmě římskou prací, ale v pří-padě nožky a rukojeti se jedná o germánskou imitaci, patrně je především hrubší provedení dekoru a jeho stylizace (*Künzl 2002*, 336, 342–343).

Spolu s kovovými nádobami představují nejpočetně-ji zastoupenou skupinu předmětů římského původu spony (obr. 66: 1–8). Jejich výrobu ovlivnila středo-mořská tradice, ale mezi nálezy zastoupenými na na-šem území se silněji projevila také tradice laténská. Již od počátku letopočtu patřily k oblíbeným spínadlům spony dvou skupin: první z nich se vyráběly v podu-najských provinciích a druhou skupinu tvoří spony gal-ské či porýnské provenience (obr. 66: 1–5; *Sakař 1970*, 57; 1991, 17–20; *Droberjar 1999b*, 3). Mezi spony po-dunajské řady patří výrazně členěné varianty A 67 – např. z pohřebiště v Dobřichově-Piřchore pochází cel-kem 35 spon tohoto typu. Varianta A 67a patřící do au-gustovského horizontu je zastoupena 8 sponami stejně jako varianta A 67b (*Droberjar 1999a*, 141). Dalšími typy jsou především spony se dvěma uzlíky na lučfku A 236b–c a A 237b, datované do augustovského období (obr. 66: 8; *Garbsch 1965*, 28–31, 46–47) a několik spon typu A 238a, např. ze sídliště v Lovosicích (viz v. *Car-nap-Bornheim – Salač 1994*). Mezi varianty augustov-ského období patří také spony se zvířecí hlavičkou na lučfku, např. z hrobu 90 v Tišicích (*Motýková-Šneid-rová 1963a*), ze Strak (hrob I), Prahy-Bubeneč (hrob 1948) a Dobřichova-Piřchory (hrob II: *Droberjar 1999a*; obr. 66: 6).

Také zastoupení spon západní provenience je poměr-ně pestré, do této skupiny patří 105 exemplářů a 21 typů (*Droberjar 1997b*). Podstatná část jich byla objevena na dvou největších pohřebišťích doby římské, v Dobři-chově-Piřchore a Třebusicích (obr. 66: 1–5). K nejčastěji zastoupeným sponám patří porýnské výrazně profilo-vané typy A 19a, datované do augustovsko-claudijského období (*Sakař 1991*, 19), dále spony A 241, tutulovitá spona typu Riha 7.11.4, „*Höckerfibel*“ – Riha 2.12, spony typu Nertomarus a Langton Down (obr. 66: 3–4), gal-ská spona s křídélky typu Feugère 13b, Ettliger 29, bodlákovitá spona typu Feugère 19a, spony typu Hal-tern a Aucissa (Riha 5.2.1b).

Podobně jako římské spony jsou příkladem provin-ciální produkce také kování opasků (obr. 66: 9–17), vy-ráběná v podunajských dílnách a záhy v germánském prostředí napodobovaná. Na našem území se norická kování vyskytují poměrně často a náleží především ra-nému horizontu spon A 67 a spon s očky (*Sakař 1991*, 22), nejvíce jich bylo objeveno na pohřebišti v Dobři-chově-Piřchore (součásti opasků nalezeny v 16 hrobech; *Droberjar 1999a*, 144–145) – v žárovém hrobě I kování typu Garbsch E1b, v hrobě V zápona typu G2d a v žá-rovém hrobě VI typ Garbsch G1b, B7. K nejkvalitnějším příkladům provinciálního řemesla díky kvalitně pro-vedené záponě a krajkovitě prolamované destičce patří kování z Býčkovic (*Motýková-Šneidrová 1964a*; obr. 66: 9). K dalším lokalitám s těmito nálezy náleží Praha-Bubeneč (typ Garbsch G1c) a také Třebusice (*Sakař 1970*). Na rozdíl od Moravy se tato kování hojně vy-

Obr. 66: Římsko-provinciální spony západní (1–5) a podunajské provenience (6–8), noricko-panonská pasová kování (9–17). 1, 2, 4–8, 10–16 Dobřichov-Piřchora (okr. Kolin); 3 Stehelčevy (okr. Kladno); 9 Byčkovice (okr. Litoměřice); 17 Hrdly (okr. Litoměřice). Podle *Droberjar 1999a*; *Motyková-Šneidrová 1963a*; *1964a*; *Motyková 1981*. Různá měřítka.

skytují na slovenských pohřebištích Kostolná, Sládkovičovo, Abrahám a Krížovany (*Kolník 1980*). Jejich výskyt zde však patří již mladšímu chronologického horizontu a je dáván do souvislosti s přesunem Marobudových družin do této oblasti. Pasová kování zmíněného typu, jak dokládají ikonografická zobrazení na norických náhrobních stélách, byla především součástí ženského oděvu, v germánském prostředí však došlo k posunu – oproti provinciálnímu území se ukládala do hrobů bojovníků spolu s meči a dalšími zbraněmi (*Musil – Ondřejová 2001*).

Charakteristickým fenoménem počátku doby římské v Čechách jsou také římská militaria (*Musil 1994*), a přestože jejich množství nedosahuje počtu bronzových nádob a spon, nejsou jejich nálezy výjimečné (obr. 65: 5–12). Setkáme se s nimi především na nekropolích v oblasti středních Čech a v povodí Labe. Z hrobů germánských válečnicků pochází 10 exemplářů římských mečů *gladii*, datovaných do doby Augustovy vlády nebo obecněji do rané doby římské (*Musil 1994; Droberjar – Sakař 2000*, 33, Fig. 9.; *Droberjar 2002b*, 112–113, obr. 2). K raným variantám patří silně poškozený *gladius* typu Newstead s nákončím a kováním pochvy z hrobu V z Dobřichova-Piřchory, ze stejné lokality pochází také *gladius* typu Bell-Zemplín z hrobu 95 (obr. 65: 5), datovaný do 1. poloviny až 2. třetiny 1. století po Kr. (*Droberjar 1999a*, 150, 151). Další rané římské meče pocházejí z hrobu U2 ve Stehelčevsi (obr. 65: 8) a z třebusických hrobů LXVI/22, CIV/36 a LXXXVII/36 (obr. 65: 7). Nověji je publikován nález z Hradiště, okr. Louny (*Droberjar 2002b*). Soubor militarií z počátku doby římské doplňují početná kování pochev mečů (obr. 65: 11–13; *Musil 1994; Droberjar – Sakař 2000*).

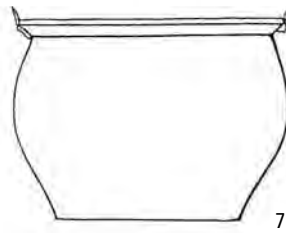
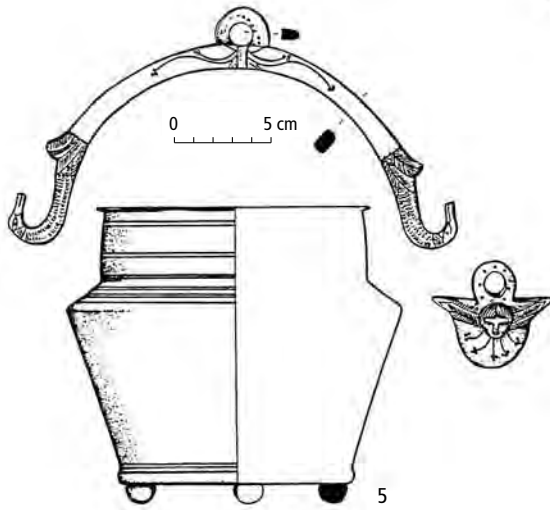
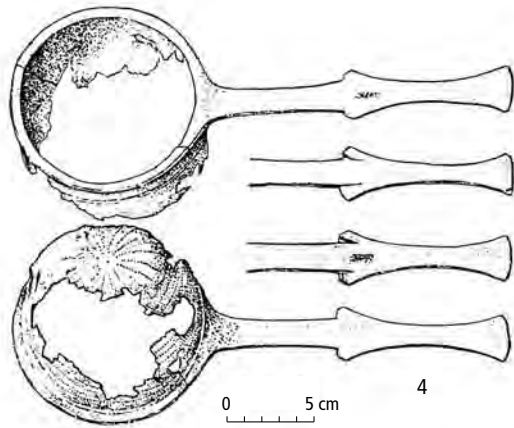
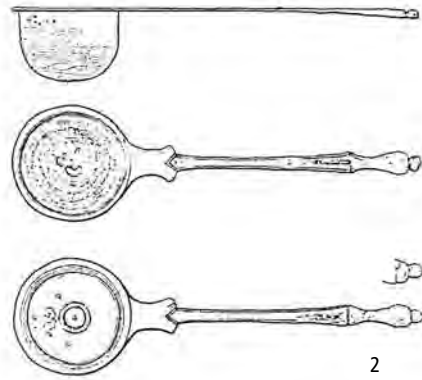
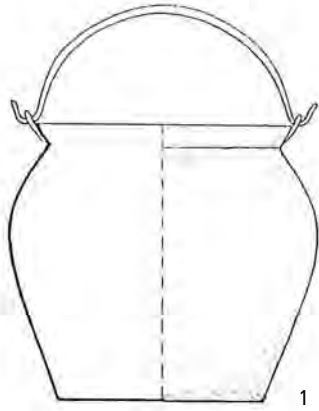
3.7.1.2 Tiberiovské–flavijské období (15/20–70/80 po Kr.)

Dobu od druhého desetiletí 1. století po Kr. charakterizuje zánik Marobudovy říše. V římské politice jsou patrné snahy o udržení statu quo a opuštění Augustovy expanzivní politiky (*Musil 2002*, 125). Sféra římského zájmu se přesouvá blíže k Dunaji (snaha o bezprostřední zajištění nově vznikajících provincií spojená se vznikem tzv. klientních útvarů), což se v Čechách, které ztrácejí své předchozí postavení, projevilo také snížením počtu předmětů římské proveniencí. Část germánského obyvatelstva zřejmě z Čech odešla a v této době se začíná rozvíjet germánské osídlení na jihozápadním Slovensku. Hroby nekropolí v Abrahámu, Kostolné a Sládkovičovu obsahují jak římské produkty pozdně-augustovského období, známé z Čech, tak i jejich mladší varianty (*Kolník 1980*). Území vlastních

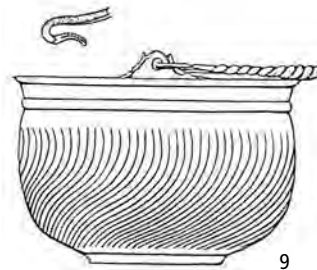
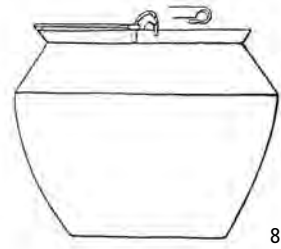
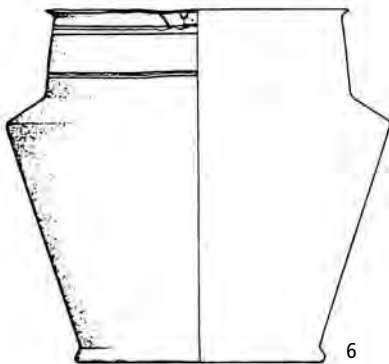
Čech se v důsledku toho postupně dostávalo poněkud na periferii římských zájmů, příliv římských předmětů ale zcela neustal a po určitém poklesu kolem poloviny 1. století se v 60.–90. letech se jejich počet mírně zvyšuje, jak je patrné např. u bronzových nádob s kolkou výrobců.

Do germánských hrobů tohoto období se sice ještě ukládaly bronzové nádoby dožívající z předchozího období, ale zároveň se začaly také užívat nádoby nové produkce (nádoby II. generace 2. fáze podle Petrovského), u nichž je patrná rostoucí sériovost, užívání vícedílných forem a častější stopy obtáčení na soustruhu. Tyto technologie zvládají nejprve výrobci v kampánských dílnách. Početněji jsou mezi českými nálezy zastoupeny naběračky s kruhovým otvorem na rukojeti, typy E 159a (Petrovského typ X,2), jež postupně nahrazují soupravy E 162 (Petrovského typ X,5). Od 40. let 1. století nastávají v datování bronzových nádob těžkosti; důvodem je skutečnost, že se vyráběly a užívaly často dlouhou dobu a vzhledem k masovějšímu způsobu jejich výroby lze při datování stěží uplatnit stylová kritéria. Tvary se zjednodušují, nádoby jsou nižší, mizí stylové rozdíly. Především od druhé poloviny 1. století převládají výrobky velkých dílen, v Kampánii vrcholí produkce Cipiů a Ansieriů. V neronsko-vespasiánském období postupně nahrazují končící severoitalskou produkci výrobky galských dílen, pracujících nejspíš v okolí Lyonu (*Berke 1990*, 36–37), jež se hojně vyvážely také do naddunajského území. O něco později začala výroba nádob v dolním Porýní – tyto dílny zpočátku přebírají a rozvádějí starší tvary. Dochází také ke změně ve funkci a způsobu užití římských nádob. Oproti staršímu období, ve kterém převládaly součásti pičího servisu (měsidla, naběračky a cedníky), se začaly prosazovat především užitkové tvary stolního náčiní. Tyto nádoby však byly zřejmě užívány poměrně dlouhou dobu, např. pozdní typy naběraček a cedníků E 161, vědra E 77, 78/79 a 79 (typ Petrovsky XVII,2; XVI,1; XVII,1). K nejbohatším souborům tohoto období, obsahujícím kovové nádoby, náleží kostrový hrob z Řepova, obsahující naběračku typu Eggers 142 (Petrovsky V,2), vyrobenou mezi roky 40 a 80 po Kr. v dílně P. Cippia Polybia (*Šimek 1923*, 78; *Sakař 1970; Petrovsky 1993*, 69–71). Kromě toho v hrobě leželo soudečkovité vědro typu E 39, mísa E 70 a souprava cedníku a naběračky E 162 (Petrovského typ X,5), opatřené kolkem Lucia Compituria (asi 50–70 po Kr., obr. 67: 1–2). Souprava stejného druhu byla objevena také v žárovém hrobě ve Zboží, který je datován do flavijského období (*Motyková-Šneidrová 1963a; Sakař 1970*). Z tohoto období jsou zastoupeny také další typy nádob, oblíbené se

>> Obr. 67: Římsko-provinciální bronzové nádoby ze 2. stol. po Kr.; vědra: 1 (E 39), 3, 7, 8 (E 40), 9 (E 47); situly: 5, 6 (E 28); soupravy cedníků a naběraček: 2 (E 162), 4 (E 160). 1, 2 Řepov (okr. Mladá Boleslav), kostrový hrob; 3, 4 Lovosice (okr. Litoměřice), kostrový hrob; 5 Lisovice (okr. Kladno), žárový hrob; 6 Dušníky (okr. Litoměřice), žárový hrob; 7–9 Třebusice (okr. Kladno), žárové hroby. Podle *Motyková-Šneidrová 1963a; Karasová 1998; Pleiner – Rybová et al. 1978*.

0 10 cm

těšily naběračky s kruhovým otvorem v rukojeti E 140–144, známé např. z hrobu XLIII/62 z třebusické nekropole. Kromě toho se do germánských hrobů ukládaly také soupravy naběraček a cedníků E 160 (např. hrob IX/36 a XLIII/ 62; typ Petrovszky X,6; *Karasová 1998*, 84).

Podobně jako na počátku 1. století se i v jeho druhé polovině těšily oblibě provinciální spony. Zastoupena je především produkce noricko-panonských dílen. Jedná se zejména o typy A 236c se dvěma uzlíky na lučiku a rámcovým zachycovačem, např. Dobřichov-Pičhora, hrob 14, Stehelčevy, hrob G1 (*Droberjar 1999b*, 4, tab. 14/4: 3, 5), dále A 68/69 z Odřeps (*Motyková-Šneidrová 1967*) a výrazně členěné spony A 70 a A 73 (*Sakař 1991*, 17).

Dosud je na našem území pozorována sporadická přítomnost rané jihogalské terry sigillaty. Jedná se o fragment hladké nezdobené sigillaty typu Drag. 18 ze sídliště v Sedlci, okr. České Budějovice, datovaný do poslední třetiny 1. stol. po Kr. (*Košnar – Břicháček 1999*). Zlomek nalezený v Tuchlovicích pochází z nádoby vyrobené v první polovině 1. století po Kr. (*Motyková-Šneidrová 1970*). Zajímavá je skutečnost, že mezi nálezy nechybí zlomek ploché misky či talíře typu Drag. 15/17, vyrobený v Banassac v první polovině 1. století po Kr. (Beroun-Plzeňské předměstí: *Břicháček – Charvát – Matoušek 1983*, obr. 3; *Droberjar 2002a*, 17), nezdobená (hladká) sigillata se totiž v oblastech ležících dále od limitu běžně nevyskytuje. K dnes ztraceným předmětům jihogalské produkce zřejmě patřil také zlomek z Třebusic (*Sakař 1956*, 62). Nízký počet rané sigillaty koresponduje s Tacitovou zprávou, podle níž Germáni dávali spíš přednost nádobám kovovým (Tacitus, *Germania* 5). Podobná je situace také v jiných oblastech, kde se výskyt raného arretinského a lyonského zboží váže především na aktivity římské armády (*Berke 1990*, 58).

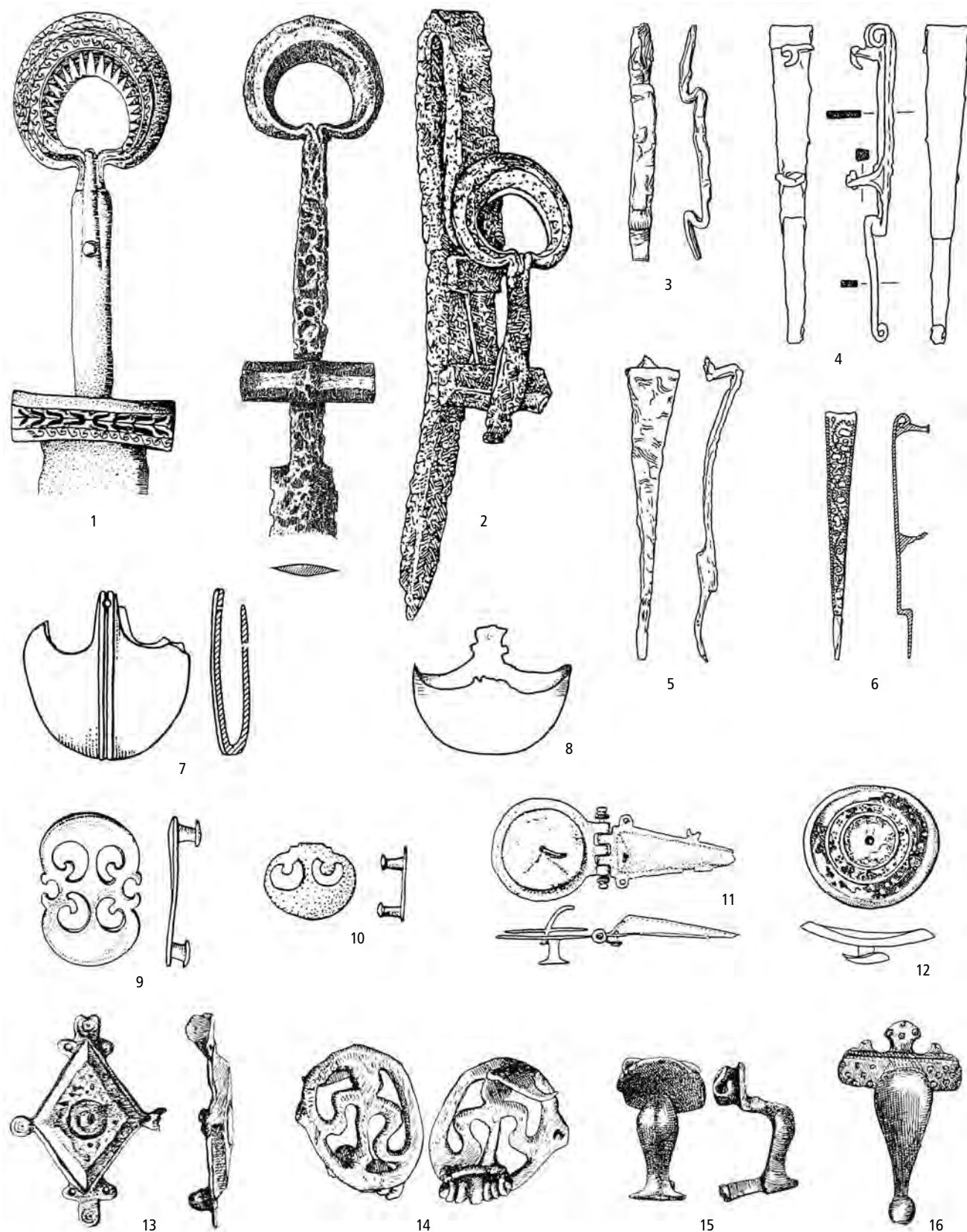
K dosud ojedinělým předmětům římského původu patří terakota ze sídlištního objektu v Třebestovicích-Sadské. Přestože se jedná o špatně dochovaný exemplář, lze jej přiřadit k helénistickým typům přelomu starého a nového letopočtu (*Dufková 1974*, 8) a v barském prostředí lze tento nálezný datovat do 1. poloviny 1. století po Kr. (*Motyková – Sedláčková 1974*).

Skupinu předmětů vyrobených na území provincií doplňují také skleněné nádoby. Většina nálezů pochází z hrobů a největší množství ze stupně B1. Poté příliv tohoto křehkého zboží klesl a až do doby markomanských válek se ve sledované oblasti prakticky nevyskytuje. Jednalo se především o produkty italských (v případě raných nálezů), později porýnských a panonských dílen. Vzhledem ke stavu dochování lze původní tvary určit jen obtížně (nálezy z hrobů jsou deformované žárem), je však zřejmé, že zastoupeny jsou především lahve. K nejranějším nálezům z fáze B1 patří

zlomek nádoby ze zeleného skla z Bezděkova, okr. Louny (*Sakař 1966*, 605), dále dva úlomky žlutozeleného skla a zlomek balzamarie z tmavomodrého skla ze Stradonic B1/B2 (*Svobodová 1985*, 658). Stejně lze datovat slitky z hrobu 45 z Lužce n. Vltavou (*Kytlicová 1970*, 296).

3.7.1.3 Trajánské–raně antoninské období (80/90–150/160 po Kr.)

Tato doba je charakterizována pokračující výstavbou norického limitu (*Genser 1986; Gassner – Jilek 2002*, 133, 134), kde vznikaly především tábory auxiliárních jednotek. Římské vztahy ke Germánům se výrazně nemění, v rámci své klientelní politiky ovlivňovali Římané události v barbariku a díky tomu se vcelku dařilo zvládat konflikty menšího rozsahu. Tato skutečnost se projevila mírně rostoucím přísunem bronzových nádob a terry sigillaty především do oblastí ležících při noricko-panonském limitu (*Musil 2002*, 126). Od počátku 2. století po Kr. je patrný úpadek bronzařských dílen jak v Kampánii, tak i v Galii, a končí výroba tvarů 1. století, především naběraček a cedníků. V tomto období pokračuje produkce dalších typů situlových věder s obličejovými atašemi E 28, patřících nejspíš ještě na sklonku produkce kampánských dílen. Tento tvar je v germánských hrobech zastoupen několika nálezy. Nejlépe dochované vědro z Lisovic je opatřeno ataší s hlavou menády a rukojetí zdobenou silně stylizovanými hlavíčkami vodních ptáků (obr. 67: 5). Obecně je přijímána datace do 1. poloviny 2. století po Kr. (*Sakař 1991*, 23; *Karasová 1998*, 55; *Droberjar 1999b*, 4). Mladší vědro stejného typu, dochované bez ataší a rukojeti, patřilo k výbavě žárového hrobu v Dušníkách. Bez bližších nálezových okolností je zlomek hrdla E 28 z Prahy-Strašnic (*Sakař 1970*). Kromě zmíněných situlových věder se i v tomto období setkáváme s nálezy souprav naběraček a cedníků E 160 (Petrovszky X,6; souprava z Lovosic nese kolek PACA – dílna Pacatova, pracující v 1. polovině 2. století; obr. 67: 4) a E 162. K častěji zastoupeným nádobám patří především mladší varianty věder östlanského typu z Lovosic (obr. 67: 3), Lužce nad Vltavou a Třebusic (hrob IX/36). Dosud unikátním nálezem je figurálně pojatá část bronzové trojnožky z Třebusic, z níž se zachovala poměrně vysoká busta s polodlouhými vlasy, splývajícími v prstencích na šíji, což ji řadí k produkci hadriánské doby (typ Antinous). Oproti předchozímu období se v Čechách také častěji setkáváme s nálezy terry sigillaty; začínají se prosazovat výrobky středogalských dílen, především Lezoux (*Sakař 1956*). V první polovině 2. století po Kr. se vedle pozdních variant spon A 238 těšily oblibě kolínkovité spony A 246–247 (*Sakař 1991*, 45, mapa 6; autor uvádí celkem 15 exemplářů tohoto typu), které se ve sledované oblasti vyskytují i v období pozdějším (obr. 68: 15–16). K nejzajímavějším exemplářům patří

Obr. 68: Římské meče (1, 2), kování pochev mečů (3–8), kování a zápony (9–12), provinciální spony (13–16) z 2. poloviny 2. a počátku 3. stol. po Kr. 1 Počaply (okr. Mělník); 2 Třebusice (okr. Kladno); 3, 5, 9, 12 Plotiště n. Labem (okr. Hradec Králové); 4 Dobřichov-Pičhora (okr. Kolín); 6 Sendražice (okr. Kolín); 7, 13 Pšov (okr. Nymburk); 8 Třebusice (okr. Kladno); 10 Prosmuky (okr. Litoměřice); 11 Polepy (okr. Litoměřice); 14 Dobřichov-Třebická (okr. Kolín); 15 Kostelec n. Labem (okr. Mělník); 16 Hříškov (okr. Louny). Podle Droberjar 1999a; 1999b; Musil 1994; Rybová 1970; 1972; 1979; Šneidrová 1958; Svoboda 1948; Zápotocký 1969. Různá měřítká.

spony z Hříškova s bohatě zdobenou destičkou (obr. 68: 16; typ Jobst 12, varianta B; *Svoboda 1948a*, 112–113, obr. 18: 4, tab. VII: 10).

3.7.1.4 Doba vlády Marka Aurelia, markomanské války (150/160–180/200 po Kr.)

Období relativního klidu na římských hranicích vystřídaly narůstající konflikty, jež nakonec vyústily do jednoho z největších střetů mezi Římany a Germány, markomanských válek. Ty se dotkly také našich zemí a nejvíce se projevily přímým vojenským zásahem na jižní Moravě. Tato skutečnost se odrazila větším množstvím předmětů římského původu, ať už se na naše území dostaly jako výsledek účasti Germánů v bojových akcích, nebo se jednalo o dary, případně kořist z provincií. Tento trend je typický i pro další oblasti neřímské Germánie. Po skončení válečných akcí a uzavření Commodova míru přinesl počátek 3. století po Kr. ekonomický a kulturní rozmach provincie Panonie, což zřejmě našlo odezvu také v těsnějších vztazích mezi provinciemi a Germány (*Gassner – Jilek 2002*, 150). V této době však již Římané ustoupili od přímého zasahování do dění v nadlimitní oblasti a spokojili se s jeho kontrolou. Množství předmětů z římských provincií ve 2. polovině 2. století po Kr. opět narůstá – jednalo se o bronzové nádoby, spony, terru sigillatu, skleněné nádoby a militaria.

Mezi bronzové nádoby typické pro toto období patří především vědra s kanelovanými (žlábkovanými) stěnami E 47. Jeden exemplář pochází z hrobu XXIX/62 z Třebusic (obr. 67: 9; *Sakař 1970*; *Karasová 1981*). Do germánských hrobů se ukládaly také soupravy cedníků a naběraček E 160–162 (*Karasová 1998*, 58, Tab. 4; hroby č. 68, 73 v Lužci n. Vltavou; žárové hroby 351 a 682 z Plotiště n. Labem). Další skupinu předmětů jižního původu tvoří šatová spínadla. Na konci 2. stol. po Kr. nabývají na oblibě spony destičkovité (obr. 68: 13–14), mnohdy zdobené emailem (Modřany: *Svoboda 1948a*, 100, tab. XII: 4), žárem silně poškozená spona pochází z hrobu 2 v Pňově (*Sakař 1970*; *Rybová 1970*). Analogické spony z provincií, např. typ Riha 7.16, lze datovat do 2. stol. po Kr. (*Musil – Ondřejová 2001*, 90). Zajímavý exemplář spony zdobené emailem pochází z Třebusic (*Svoboda 1948a*, 111, obr. 18: 2). Také početná skupina tzv. zvířecích spon je zastoupena nálezy ze Slatiny, Plaňan, Pňova, Zvoleněvsí (v podobě laně), Velvar – stříbrná spona v podobě delfína (*Svoboda 1948a*, 105, 111, obr. 16 a 18; *Sakař 1970*). K luxusnějším příkladům provinciálního řemesla lze přiřadit terčovitou sponu z Vrbice nebo sponu z Dolánek-Rubína, plasticky zdobenou perlovcem a potaženou zlatem (*Svoboda 1948a*, 101, 104, obr. 15: 1, 2).

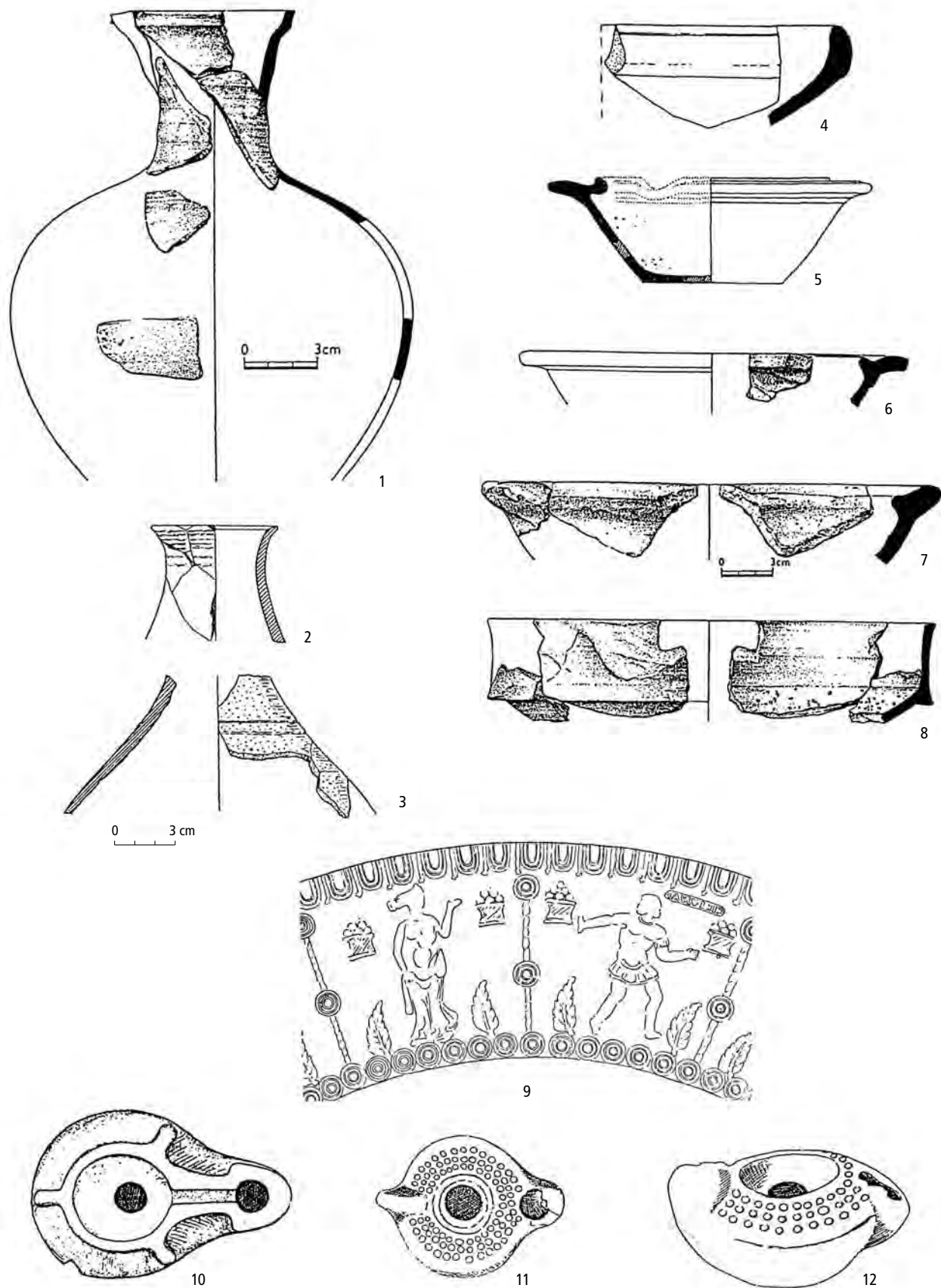
Početně zastoupenou skupinu reprezentují provinciální militaria (obr. 68: 1–12). Nejčastěji jsou zastoupeny meče, kterých bylo v hrobech germánských bo-

jovníků objeveno 10. Vedle *gladii* typu Biborski IX/2 (např. hrob 144 z Dobřichova-Piřchory; *Droberjar 1999a*) jsou pro tuto dobu typické varianty mečů s kruhovým zakončením rukojeti, zastoupené mečem z Počápel nebo z Třebusic, hrobu XXXIX/41 (obr. 68: 1–2; *Musil 1994*, Abb. 3: 5; *Droberjar 2002b*, 112). Nejvíce mečů pochází z pohřebišť v Dobřichově-Třebické, Třebusicích, Kostelci n. Labem a Lomazicích (*Droberjar 2002b*, 112–113).

Svého vrcholu dosáhla také obliba luxusní provinciální keramiky – terry sigillaty. Tato situace koresponduje i se sousedními oblastmi: Bavorskem a Moravou. Vedle spíše sporadických nálezů z 1. poloviny 2. století je pro toto období charakteristický zvýšený příliv reliéfně zdobených mis typu Drag. 37 (obr. 69: 9; 7: 4), produkovaných v porýnských dílnách v Rheinzaubern. Kromě sigillat jsou ve sledované oblasti zastoupeny také jiné druhy keramického zboží, které lze většinou datovat do druhé poloviny 2. a do 3./4. století po Kr. Jedná se o obvyklou spotřební keramiku římských provincií – džbány, poháry, misky, produkované v Raetii, Noriku a Panonii (ve škále od cihlově červeného či oranžového až po šedé zboží; obr. 69: 1–8; příl. 7: 1). Dosud stála tato keramika spíše na okraji zájmu badatelů a je nutná podrobná revize dosavadních nálezů. Poněkud odlišné postavení mají nálezy mortarií (třecích misek), která jsou považována za doklad silného římského vlivu na životní styl Germánů. Z Čech pochází několik fragmentů mortarií ze sídlišť v Přešticích, Tuchlovicích, ze Závisti a nejistý exemplář z okolí Jindřichova Hradce (*Sakař 1978*, 122). Tento keramický tvar se v provinciích používal k výrobě různých omáček či úpravě zeleniny a v germánském prostředí, kde se do té doby podobné tvary neužívaly, se jejich výskyt považuje za projev romanizace (obr. 69: 5–6). Mezi dosud sporadické nálezy patří také terakotové lampy (obr. 69: 10–12). Kromě toho se dochovalo i několik exemplářů římského skla; přestože jsou zlomky z Třebusic (hroby F, LIII/21, XIII/26) většinou silně poškozené žárem, lze je datovat do 2.–3. století (*Sakař 1970*).

3.7.1.5 Římské předměty a dálkové komunikace

Významnou roli pro kontakty Podunají se Středomořím hrála především tzv. Norická cesta (*Via Norica*), vycházející z Aquileie a směřující přes Virunum k Linci-Lentii či Ennsu-Lauriacu (obr. 73). Na tuto cestu pravděpodobně navazovaly linie stezek, vedoucích přes Šumavu na Prachatice, Vodňany, Strakonice, Písek a dále do vnitrozemí (obr. 70). Tento směr může dokládat ojedinelý fragment skleněného aryballu nejspíše z východního Středomoří nalezený nedaleko Strakonice (*Michálek 1992*, Abb. 1–2). Epigrafické prameny vypovídají o aktivitách obchodníků – rodin Barbiů a Caesarniů v Noriku a Panonii (*Šašel 1966*, 135–136), jejich případné aktivity v barbariku však nejsou zmiňovány. Na základě rozboru těchto pramenů je zřejmé, že výcho-

Obr. 69: Příkladky římsko-provinciální keramiky (1–9): 1–3 lahvovité tvary (džbány), 4 miska, 5–8 třecí misky, 9 terra sigillata (Dragendorff 37) a terakotových lamp (10–12). 1, 2, 3, 6–8 Závist (okr. Praha-východ); 4 Praha-Důbeč; 5, 12 Tuchlovice (okr. Kladno); 9 Neratovice (okr. Mělník), dekorace mísy typu terra sigillata; 10 Praha-Modřany; 11 Praha-Ruzyně. Podle Jančo 2001; Motyková – Drda – Rybová 1991; Svoboda 1948; Pleiner 1959; Venc – Venclová – Zadák 1976.

diskem pro obchod se severními oblastmi bylo především Lauriacum (*Sakař 1965*, 158, 159; *Wielowiejski 1985*, 801); Klaudius Ptolemaios uvádí jako jedno z východních míst severního obchodu Arelape ležící východně od ústí Enže do Dunaje. Pravděpodobný průběh stezky severně od Dunaje lze předpokládat podél Gusenu. Importy jsou v této oblasti dosud zastoupeny sporadicky, častější jsou jen nálezy římských mincí (*Militký 1995*, 57, obr. 2, 3). Poznání průběhu obchodních stezek severně od Dunaje je obtížné, chybějí přesnější zmínky starověkých autorů a interpretace podle itinerářů není snadná.

3.7.2 Spojení české kotliny s okolním světem

Nálezy tzv. římských importů v Čechách jednoznačně dokládají spojení jižním směrem. Na našem území ovšem shledáváme také předměty przeworské, popř. i wielbarské kultury (*Droberjar 2006a; 2006b*) naznačující kontakty severním a severovýchodním směrem (viz kap. 3.3.7.8). Samo šíření grossromstedtské kultury dokládá spojení se západem a severozápadem, podobně jako rozšíření kultury starší doby římské od nás na Moravu a dále do středního Podunají prokazuje spojení směrem opačným. Písemné zprávy informují o příchodu Marobuda do Čech, jeho tažení a střetu s Arminiem kdesi severně od české kotliny, o římské vojenské výpravě proti němu či o zaslání Varovy hlavy z Teutoburského lesa do Čech a jejím následném odeslání do Říma. Všechny tyto události dokládají obecnou známost cest vedoucích do (z) Čech a ukazují, že česká kotlina byla po celou starší dobu římskou plně integrována do středoevropského prostředí, se kterým byla v trvalém spojení. Stejně tak udržovala, především na počátku, velmi intenzivní styky s Římskou říší.

Česká kotlina představuje uzavřený geografický celek oddělený od okolních krajin soustavou hraničních pohoří, která nebyla v pravěku, tedy ani v době římské, osídlena. Zdejší sídliště tak oddělovaly ve starší době římské od nejbližších obydlených území v okolních zemích ve všech směrech prázdné prostory o šířce několika desítek kilometrů (obr. 70, 72–73). Těmito územími vedly cesty, na nichž ve starší době římské neshledáváme (zatím?) žádná trvalá sídliště. V zásadě lze říci, že českou kotlinu spojovalo s vnějším světem pouze několik málo komunikací, které vznikly zřejmě již v mladší době kamenné a které si jednotlivé archeologické kultury mezi sebou předávaly (*Salač 2002*). Vzhledem k tomu, že grossromstedtská kultura převzala strukturu předchozího laténského osídlení, lze předpokládat, že převzala i existující komunikace.

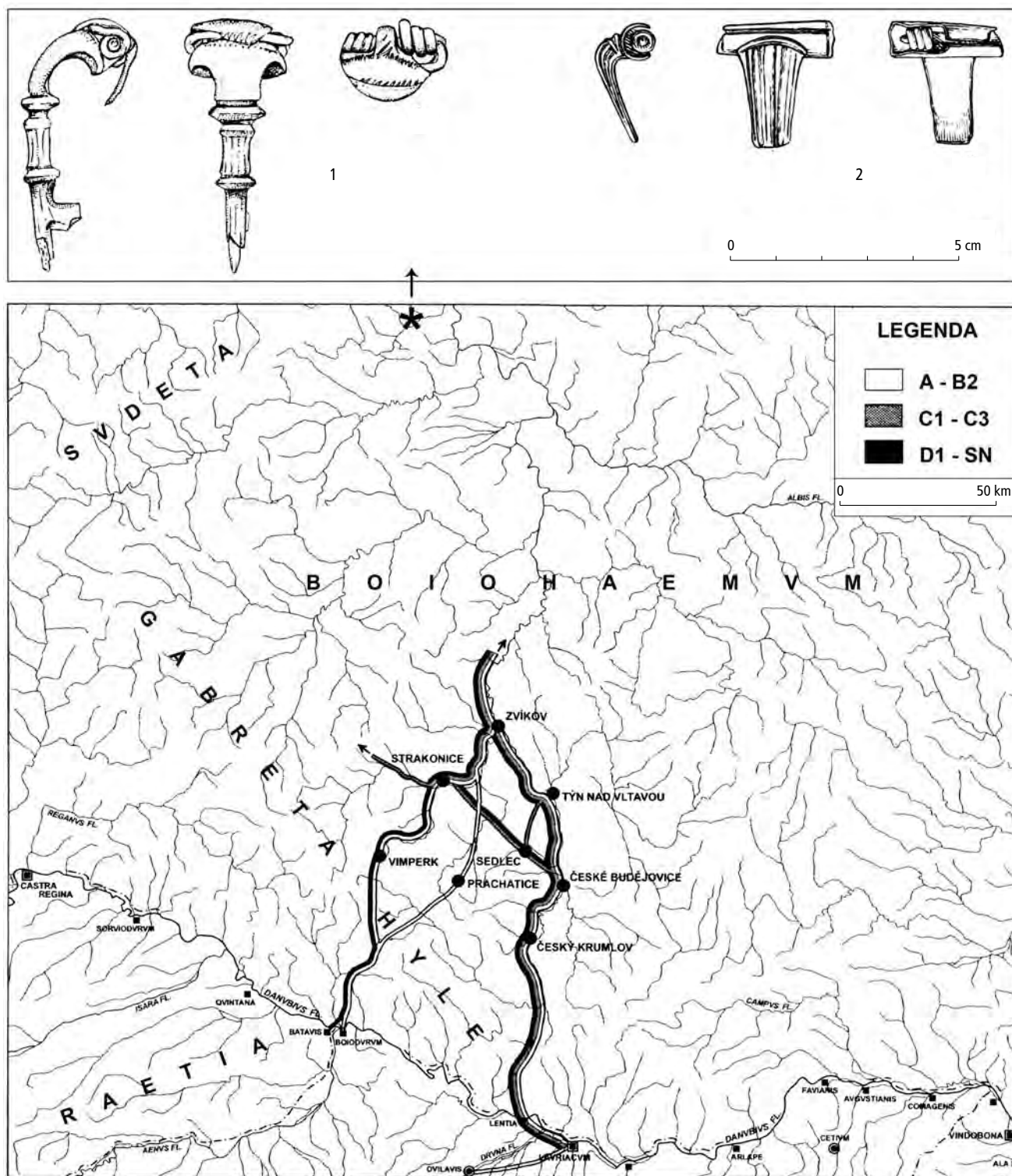
Spojení se středním a dolním Polabím a Posálím, tedy s původním jádrem polabského kulturního okruhu, se tradičně předpokládalo buď prostřednictvím Pomohání a následně Poohřím, nebo po Labi či Nakléřov-

ským průsmykem (*Dobiáš 1964*). Doložit spojení labskou vodní cestou se dosud nepodařilo. Nálezy z doby římské zatím postrádáme nejen z labské průrvy, ale i z přilehlých saských regionů. Téměř tisíc let, od mladší doby bronzové po mladší dobu laténskou fungující sídliště v Neštěmicích, Podmoklech či Pirně zůstala po celou dobu římskou prázdná, což naznačuje výraznou ztrátu významu vodní cesty (*Salač 2009b*). Suchozemskou alternativu k labské vodní cestě představuje tzv. Chlumecká stezka vedoucí Nakléřovským průsmykem ve východních Krušných horách. I odtud donedávna chyběly nálezy z doby římské (*Simon – Hauswald 1995*). Nové nálezy spon z 1. století z horského úseku stezky však dokládají, že tato cesta byla ve starší době římské užívána (obr. 70; *Čižmář 2008*).

Naproti tomu spojení podél Ohře do Pomohání doložit archeologicky nelze, a to ani v předchozím laténském období. Tato skutečnost činí nepravděpodobným i jeho skutečné či jen plánované využití pro římské vojenské tažení proti Marobudovi v roce 6 po Kr. (*Salač 2006b*). Spojení západním směrem se zřejmě uskutečňovalo oklikou přes Plzeňskou kotlinu a chamskou sníženinu do povodí Regenu, soudě alespoň dle nálezů z předchozích období a nálezů římských mincí na Folmavě (*Pochitonov 1955*, 115).

Jižní Čechy spojovaly s římským územím pravděpodobně dvě komunikace (*Zavřel 2007*). Tzv. vimperská větev Zlaté stezky spojovala Strakonicko s Pasovem (Boiodurum), ležícím na soutoku Dunaje s Innem (obr. 70; příl. 5: 1), který představoval hranici mezi provinciemi Raetie a Norikum. Pro užívání cesty by mohly svědčit nálezy římských mincí v okolí Strážného a ve Vimperku (*Militký 2007*), tedy v horské pasáži tohoto komunikačního koridoru, v místech bez jakéhokoliv stálého osídlení. Druhá cesta směřovala zřejmě z budějovické pánve přes oblast Českého Krumlova do Lince (*Lentia*) na území Norika. Užívání této spojnice naznačují římské mince ve Slupenci a Českém Krumlově (*Militký 2007*, obr. 1) a zlomek bronzové nádoby ve Světlíku, byť se jedná, stejně jako u předešlé komunikace, o nálezy z mladší doby římské. Obě tyto cesty byly užívány nejen v předchozí době laténské, ale představují tradiční spojnice české kotliny s Podunajím využívané po většinu pravěkých období. K římským cestám v našem sousedství viz např. práce G. Walsera (*1983*) a G. Winklera (*1985*), obecně pojednal tuto problematiku D. Timpe (*1989*).

Spojení východním směrem na Moravu zajišťovala komunikace podél říčky Loučné. Ta hrála velmi významnou roli, neboť umožňovala nejpohodlnější napojení na tzv. jantarovou stezku a tím i na spojení do Panonie a dále na jih i kontakty opačným směrem do oblasti przeworské kultury. Význam této cesty na Moravu dokládají v poslední době i nálezy systematicky sbírané D. Víchem (*2007*).

Obr. 70: Spojení jižních Čech s římskými provinciemi v době římské a nález římských spon v Nakléřovském průsmyku (hvězdička). Podle Čizmář 2008; Závřel 2007.

Zda existovalo přímé spojení mezi Čechami a Slezskem (např. Náchodskem a Kladskem), zatím není pro nedostatek nálezů zřejmé. Nelze ani vyloučit, že se kontakty mezi oběma územími odehrávaly prostřednictvím severní Moravy. Cesta na sever do oblasti Lužice se nezdá být pravděpodobná – nálezy ji nedokládají.

Zastavme se ještě jednou u zaslání Varovy hlavy Arminiem Marobudovi do Čech. Tento akt totiž předpokládá velmi dobré geografické znalosti, stabilitu cest a zřejmě i ustálenost informačních toků. Podobný záměr by jinak nebyl vůbec proveditelný, ani by nemohla vzniknout myšlenka na jeho realizaci. Stejně tak po-

slání Varovy hlavy do Říma ukazuje, že Marobud měl patřičné kontakty, a tudíž i možnosti takovou akci uskutečnit. Nutně tedy existovaly cesty spojující jinak oddělené světy Římanů v Podunají a Germánů v Čechách. Že byly geografické znalosti o cestách vedoucích do Čech přístupné i Římanům, o tom svědčí nejlépe plánování a přinejmenším započatí organizačně komplikované výpravy proti Marobudovi v r. 6 po Kr. (Kehne 2006; Salač 2006b).

3.8 VÝZNAM KULTURY, EVROPSKÝ KONTEXT

3.8.1 Archeologický kontext

Chronologickou pozici významných českých lokalit v kontextu nálezů středoevropských a důležitých historických událostí přináší příl. 1.

LT D1 (ca 120 až 40/30 př. Kr.)

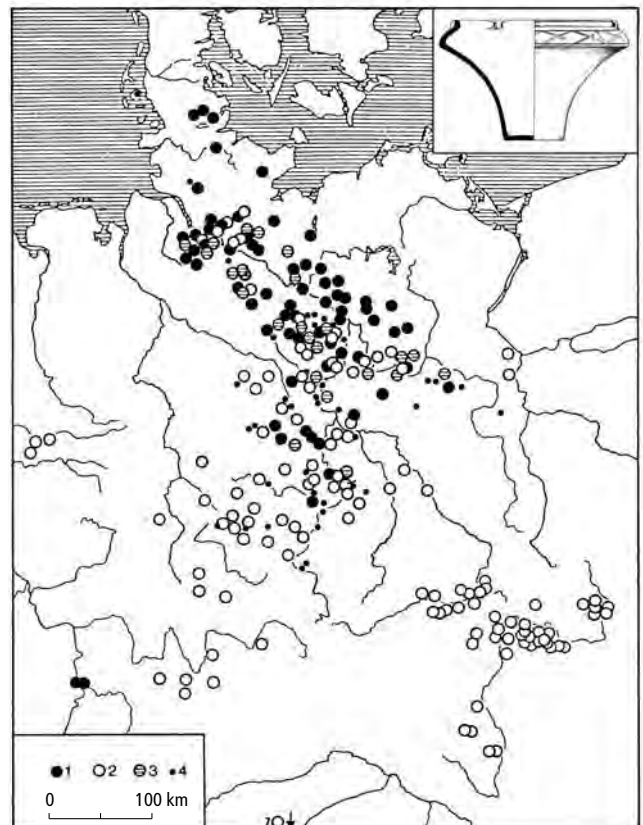
Na počátku pozdní doby laténské dosáhl vývoj pravěké společnosti na území Čech svého vrcholu, stejně jako rozsah a hustota osídlení. V této době dochází také ke kulturnímu sjednocení celého českého prostoru, nebereme-li v úvahu několik lokalit kobylské skupiny při severním okraji České tabule. Čechy náležely k rozsáhlému laténskému kulturnímu okruhu, který sahal od britských ostrovů až po karpatský oblouk a který se na jihu bezprostředně stýkal s antickým středomořským světem. Právě odtud přijímala laténská civilizace četné impulzy, které přetvářela ke svému vlastnímu obrazu. Přijímání a přetváření kulturních vlivů z antického prostředí představuje jednu z významných charakteristik tohoto období. Naše území se zároveň nacházelo na severním okraji laténské kultury. Pohoří ohraničující na severu českou kotlinu představovala tehdy v evropském měřítku hranici jejího souvislého rozšíření. V průběhu první poloviny 1. století př. Kr. (LT D1b) však dochází postupně k projevům hospodářské i společenské krize, které lze pozorovat jak na artefaktech, jejichž kvalita klesá (např. u keramiky), tak i na nemovitých památkách (přebudování opevnění oppid, zmenšování počtu bran) či na patrně řidnoucím osídlení. V tomto období se v Čechách začínají objevovat některé prvky przeworské kultury, a to jak na sídlištích, tak i na pohřebištích kobylské skupiny. Není však zřejmé, zda dokládají vlivy ze Slezska, či spíše z oblastí jejího sekundárního rozšíření ve středním Německu.

Ř A (ca 40/30 př. Kr. až 0)

Na přelomu stupňů LT D1/Ř A, tedy nejspíše někdy po roce 40 př. Kr., došlo v české kotlině ke kulturní změně, jejímž výsledkem byl zánik laténské kultury a přechod ke kultuře grossromstedtského horizontu. Tato nová kultura ve velmi krátké době zaujala prakticky

všechna území, která byla osídlena v předchozím období (obr. 24). Grossromstedtská kultura vznikla ve středním Německu, odkud pronikla i na naše území. Dosud převažující názor, že se tato kultura rozšířila do Čech z Pomohání, je v literatuře rozšířen již mnoho desetiletí. Vznikl však na základě nedoložitelné interpretace písemných pramenů a dnes se jeví i z chronologického hlediska jako méně pravděpodobný (Salač 2006b). Současná nálezová situace v Pomohání, Durynsku a Sasku naopak naznačuje, že proud nositelů této nové kultury k nám nejspíše dospěl z oblasti Sály a středního Labe bez výrazné a déletrvajících zprostředkující role Pomohání (obr. 71). Za nositele grossromstedtské kultury jsou shodně považováni Germáni, o jejich kmenové příslušnosti se však i nadále vedou diskuse.

Noví osadníci by zřejmě nebyli sami schopni ve velmi krátkém čase relativně hustě osídlit prakticky celou českou kotlinu, neboť by to znamenalo příchod desítek tisíc přistěhovalců. Takový příliv obyvatelstva by se ve východní oblasti musel nutně projevit značným prořídnutím osídlení, které však nepozorujeme. Pravděpodobnější se proto zdá, že novou kulturu přijalo i původní laténské obyvatelstvo – ať již dobrovolně či pod nátlakem.

Obr. 71: Rozšíření situl v pozdní době laténské (LT D) a časně římské (Ř A). 1 časně tvary; 2 pozdní tvary (plattensche Töpfe); 3 časná a pozdní tvary; 4 neurčeno. Podle Völling 1995.

Archeologická situace v Čechách ovšem nenasvědčuje tomu, že by zde obě kultury vedle sebe po delší dobu koexistovaly, či se dokonce vzájemně ovlivňovaly. Lze-li mezi nimi pozorovat nějaké podobnosti, pak spíše v okrajových kulturních jevech (např. tvary některých nádob či spon). I k přenosu těchto podobností však došlo mimo naše území ve středním Německu, kde se kultura grossromstedtského horizontu v první polovině 1. stol. př. Kr. formovala a kde čerpala z déletrvajících kontaktů s laténským prostředím. Tato kultura byla integrální součástí severského kulturního okruhu předřímské doby železné, který se významně odlišoval od kultury laténské. Proto také můžeme ve většině zásadních kulturních projevů na našem území pozorovat diskontinuitu.

Pravidelné, zprvu výhradně žárové pohřbívání zemřelých na pohřebištích představuje ve srovnání s pozdně laténským obdobím zcela nový jev. Liší se podstatně také způsoby sídlení – chybí sídlištní aglomerace s koncentrovanou výrobou, postrádáme opevněná výšinná sídliště (oppida), zahloubené domy mají odlišnou konstrukci apod. Mění se ovšem i další prvky hmotné kultury: přestávají se vyrábět rotační mlýnské kameny, prudce klesá šíře sortimentu kovových nástrojů apod. V neposlední řadě ustává výroba keramiky na hrncířském kruhu, zapomenuty zůstávají vertikální hrncířské pece, mění se většina tvarů nádob včetně výzdoby i úpravy povrchu. Také v technologii i organizaci výroby železa lze pozorovat zásadní odlišnosti. Celkově se proměňuje organizace výroby a distribuce surovin i výrobků. Výrobní centra, která v době laténské zásobovala rozsáhlá území svými produkty (keramika, žerňovny, sapropelitový šperk, sklo), z doby římské neznáme. O podstatných změnách v ekonomice i struktuře společnosti svědčí absence sídlišť městského charakteru i vlastního mincování, a to nejen na našem území, ale na celém území tzv. svobodné Germánie.

Nedlouho po r. 40 př. Kr. tedy došlo v Čechách k zásadní kulturní proměně, která přiřadila naše území až do období stěhování národů ke kulturnímu světu severní poloviny Evropy. Tato změna zároveň znamenala ukončení dosavadního kulturního vývoje s vazbami na jih, jehož kořeny lze hledat již v mladší a pozdní době bronzové.

Nová grossromstedtská kultura převzala od předchozí laténské kultury takřka beze zbytku osídlené území a s ním pravděpodobně i jeho infrastrukturu – pole, komunikace, snad i část surovinových zdrojů. Přitom nepochybně došlo k přímému kontaktu mezi nositeli obou kultur, jak dokládají dochovaná pojmenování některých řek či pohoří, která jsou zjevně kelt-

ského či obecně předgermánského původu. Předpokládat lze vedle fyzické kontinuity části obyvatelstva i kontinuitu stád domácích zvířat. Uvažovat však v českém prostoru o výraznějším laténském (keltském) kulturním dědictví archeologické prameny neumožňují.

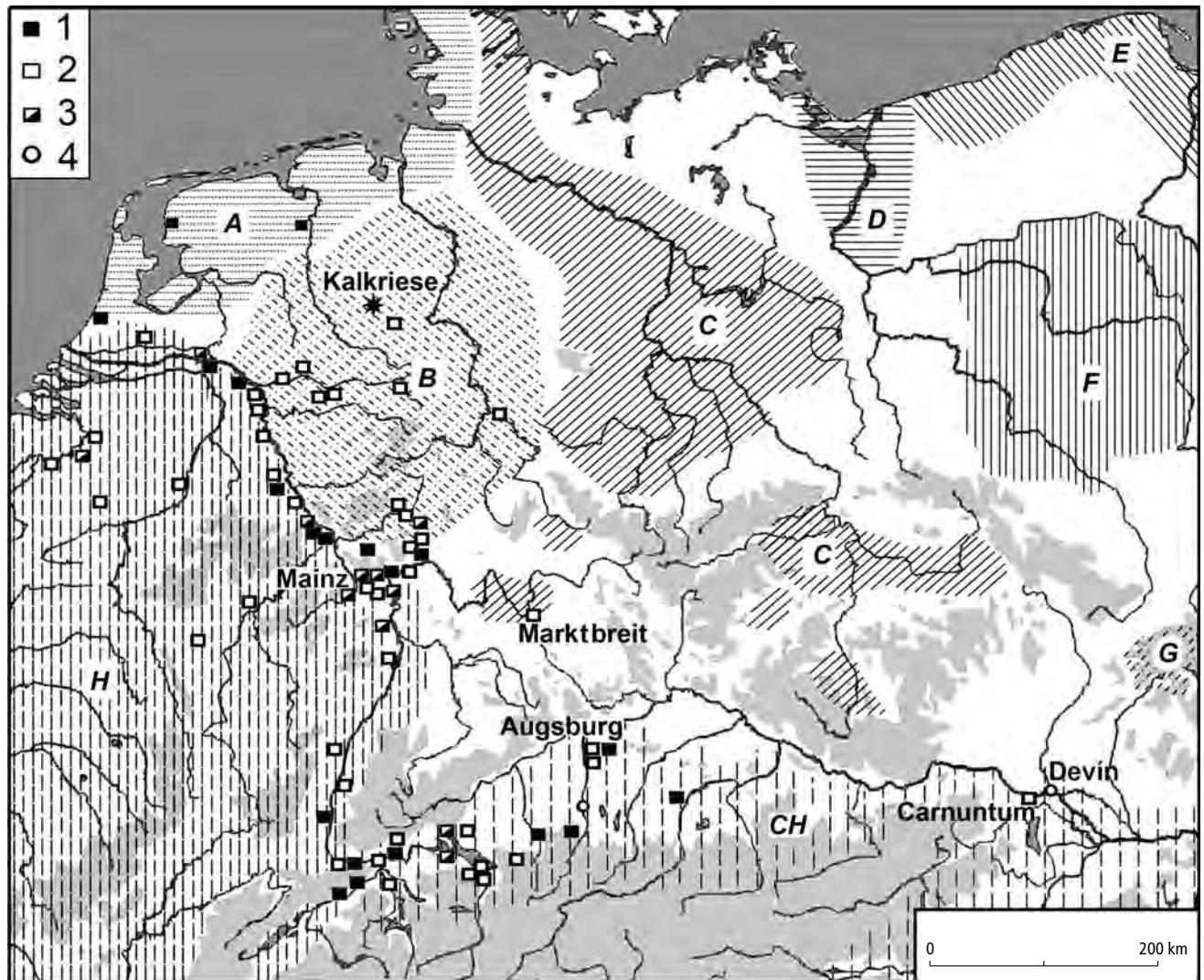
Pozoruhodné ovšem je, že k tak zásadní kulturní proměně došlo dle současných poznatků ve velmi krátké době, patrně během jednoho či dvou desetiletí. Tato situace se zdá být v našem pravěku výjimečná, což ovšem může být dáno tím, že takovouto rychlost lze poprvé prokázat za přispění údajů z písemných pramenů. O rychlosti proměn mezi jinými pravěkými kulturami naopak konkrétnější představa neexistuje, samotné artefakty totiž o rychlosti kulturních proměn mohou povídat jen velmi omezeně.

Pokud jde o nejbližší evropský kontext, je situace poměrně nepřehledná. Pomohání, dříve často považované za výchozí oblast pro osídlování Čech, je obsazeno shodnou grossromstedtskou kulturou (obr. 71, 72; *Völling 1995; 2005; Peschel 1978a; Pescheck 1978*). Naleziště této kultury je zde však zatím známo pouze několik málo desítek (*Völling 2005*). Dosud nelze prokázat, že by zdejší osídlení bylo starší než v Čechách nebo že by v průběhu stupně Ř A v souvislosti s případným odchodem zdejších obyvatel do Čech nějak výrazně prořídlo. Spíše se zdá, že oblast Mohanu byla osídlena současně s Čechami stejným kulturním proudem vycházejícím z oblastí severně od Durynského lesa.

Osídlení bavorského Podunají na sklonku starého letopočtu není příliš dobře poznané. Tzv. jihovýchodobavorskou skupinu vypracovanou S. Rieckhoff (*1995*) na základě několika málo lokalit je nutno vlastnímu grossromstedtskému horizontu chronologicky předřadit. Kdo a jak sídlil v bavorském Podunají v době, kdy v Čechách existovalo rozsáhlé a relativně husté osídlení stupně Ř A, zatím není zřejmé (*Hüssen 2000*). Podobně postrádáme výraznější osídlení i v dalších zemích jižně od Čech – v Horním a Dolním Rakousku, především v regionech severně od Dunaje sousedících s Čechami a Moravou. V poslední době ovšem převažuje názor, že zde přežívalo pozdně laténské obyvatelstvo až do doby utváření římských podunajských provincií (*Hüssen – Irlinger – Zanier eds. 2004*). V každém případě se však v přilehlém bavorském i hornorakouském Podunají ve stupni LT D2 (Ř A)⁷ antická (římská) kultura ani vojenská moc ještě neprojevují, odhlédneme-li od několika let těsně před zlomem letopočtu.

Ještě větší problémy vyvstávají při shledávání nálezů a nalezišť ze stupně LT D2 na sousední Moravě (*Čížmář 1993; Tejral 1993*), odkud postrádáme jakékoli

⁷ Protože na těchto územích chybějí nálezy grossromstedtské kultury, používáme označení stupňů doby laténské (LT D2), zatímco pro výrazně jinou kulturní situaci v Čechách užíváme chronologicky souběžný symbol Ř A.

Obr. 72: Čechy a střední Evropa na přelomu letopočtu. Archeologické kultury: A – Germánů při Severním moři, B – tzv. rýnsko-vezerských Germánů; C – tzv. polabských Germánů; D – gustovská skupina; E – wielbarská; F – przeworská; G – púchovská; H – galořímská; CH – římská a pozdně laténská. Římské vojenské tábory: 1 augustovské období, 2 tiberiovské období, 3 augustovské nebo tiberiovské období, 4 opěrný bod. Sestavil V. Salač.

souvislejší osídlení od závěru stupně LT D1, tedy od ca 40. let př. Kr. až po ca 20. léta po Kr. Pouze na severovýchodní Moravě snad přetrvávalo sporadické osídlení púchovské kultury (Čížmář 1993). Zatím není zcela zřejmé, jak tuto situaci vysvětlit. Buď zůstávala Morava skutečně celá desetiletí prázdná, nebo jde o stav bádání a nálezy se teprve objeví. Nelze ovšem zcela vyloučit, že chyba spočívá v samotném chronologickém systému – tedy že nálezy neumíme správně absolutně datovat. Přinejmenším podstatné prořidnutí osídlení ve východním a jižním sousedství Čech v období stupně LT D2, resp. Ř A (2. pol. 1. stol. př. Kr.), je ovšem zřejmé.

Odlišná situace je ve Slezsku, kde lze od 2. stol. př. Kr. sledovat kulturní kontinuitu až do 5. stol. po Kr. Po celé toto období se zde rozkládala przeworská kultura (Kokowski – Leiber eds. 2003), jejíž sporadické nálezy můžeme v pozdním latěnu pozorovat i na našem území

(viz výše). Tyto stopy však v Čechách s příchodem grossromstedtské kultury takřka mizí. Příčina může být mj. i v tom, že przeworská skupina ve stupni A3, tj. právě v době expanze grossromstedtské kultury do Čech, prožívá určitou krizi a osídlení výrazně řídne i v samotném Slezsku (Dąbrowska 1988; Kokowski – Leiber eds. 2003, Abb.12; Kokowski 2005).

O situaci v Sasku ve 2. polovině 1. stol. př. Kr. je toho známo velmi málo. Jisté je, že i zde došlo k zásadnímu zlomu ve vývoji osídlení a rozsáhlá území zůstala prázdná, včetně Drážďanské kotliny a regionů přiléhajících ke Krušným horám. Prerušování dosavadního vývoje naznačuje i hiát právě ve stupni Ř A na pohřebišti Liebersee u Thorgau, na kterém se jinak pohřbívalo od pozdní doby bronzové až po časně slovanské období. Chybějící zde právě jen hroby grossromstedtské kultury (Bemmann – Ender 1999; Bemmann 2003).

Ř B1 (ca 0 až ca 50 po Kr.)

Mezi stupni Ř A a B starší doby římské lze v archeologické kultuře pozorovat výraznější změny, než se dříve soudilo.⁸ Jedná se o změny hned v několika kulturních projevech. Patrné jsou nemalé odlišnosti v artefakturní sféře – mění se tvarová i výzdobná náplň keramiky, proměňují se spony a další prvky hmotné kultury. Tento jev ovšem není specifický pouze pro českou kotlinu, k téže proměně dochází na celém území grossromstedtské kultury.

Na sídlištích se objevují nové typy polozemnic a část osad stupně Ř A je zřejmě opuštěna. Nelze vyloučit, že se mění i struktura osídlení, čemuž by nasvědčovalo zakládání nových pohřebišť (Dobřichov) či mizení sídlišť a absence pohřebišť v jižních a západních Čechách. Na pohřebišťích založených v předchozím období prudce vzrůstá počet hrobů (např. Stehelčevy, Tišice, Třebusice) a začínají se na nich výrazněji projevovat rozdíly v hrobových výbavách. Zcela nový jev představují kostrové hroby. Zatímco osídlení Čech ve stupni Ř B1 oproti předchozímu v žádném případě nezhoustlo, spíše naopak, zřejmě výrazně vzrostl jeho význam v rámci střední Evropy. Tuto situaci prokazuje v barbarské Evropě zcela ojedinělá koncentrace antických importů (obr. 34). Naprostá většina předmětů z římských dílen pochází z hrobů, ve kterých se začínají objevovat výraznější rozdíly v četnosti a bohatosti milodarů, naznačující výraznější sociální diferenciaci obyvatelstva (obr. 63). Naopak rozpoznat ve struktuře sídlišť a na osadách samotných výraznější hospodářské či sociální rozdíly se zatím nedaří. Jde o neopevněná rovinná sídliště obdobného typu, s jakým se setkáváme i v okolních neřímských oblastech. V závěru stupně Ř B1 výskyt prestižních římských importů výrazně klesá. V téže době řídne také osídlení.

V evropském kontextu se Čechy ve stupni Ř B1 stávají součástí rozsáhlého kulturního okruhu, který sahá od dolního Polabí až po jihozápadní Slovensko a který bývá připisován tzv. polabským Germánům. Stav, kdy se v krajinách při Labi (nálezy ze Saska jsou však velmi sporadické), v Posálí, stejně jako na Moravě, jihozápadním Slovensku a v Dolním Rakousku, rozprostírala shodná archeologická kultura, přetrvával od fáze Ř B1b (od ca 25 po Kr.) po celý stupeň Ř B. Tento stabilizovaný vývoj zčásti narušily až výraznější kulturní proměny na přelomu starší a mladší doby římské, které bývají spojovány s obdobím markomanských

válek. Severovýchodní sousedství, tedy Slezsko, nadále patřilo k okruhu przeworské kultury. Nejvýraznější kulturní předěl představovalo posunutí římských pozic na Dunaj, o souvislé hranici na této řece však lze mluvit až v následujícím období (Ř B2) (obr. 72–73). O situaci na území mezi Dunajem a českou kotlinou, resp. mezi germánskými sídlišti v jižních Čechách a římskými na Dunaji, nás archeologické prameny neinformují. Nejspíše se jednalo o neosídlené území, kterým procházelo pouze několik málo stezek spojujících oba diametrálně odlišné kulturní světy. Římská moc se na počátku letopočtu hodlala uchytili v Pomohani, jak naznačuje budování legionářského tábora u Marktbreitu (*Pietsch – Timpe – Wamser 1991*). Neúspěch těchto snah však dokládá fakt, že tábor nebyl nikdy obsazen vojenskou posádkou a další římské opěrné body na středním a horním Mohanu již nikdy nebyly budovány (*Steidl 2004*). Zajímavé rovněž je, že z Pomohani postrádáme i germánské nálezy stupně Ř B. Tato ve stupni Ř A nepřilíhající hustě osídlená oblast se na přelomu letopočtu na dlouhá desetiletí vyliďňuje (*Pescheck 1978*).

Ř B2 (ca 50 až ca 150/160 po Kr.)

Oproti archeologickému vývoji na přelomech stupňů LT D1/Ř A a Ř A/B1, který byl provázen výraznými proměnami artefaktů, nemovitých památek a větší či menší diskontinuitou využívání pohřebišť a sídlišť, je přechod mezi stupni Ř B1 a B2 plynulý. Proměny tvarů a zdobení keramiky, spon a dalších předmětů nejsou příliš výrazné. Na většině pohřebišť užívaných ve stupni Ř B1 se pohřbívá i nadále. Také sídliště zřejmě vykazují značnou kontinuitu. Vývoj hmotné kultury jako by se zpomalil a neumožňuje jemnější chronologické členění. Nelze ovšem vyloučit, že je to dáno i tím, že hodnocení tohoto období dosud u nás nebyla věnována větší pozornost. Chceme-li porovnávat archeologický vývoj ve stupni Ř B2 s předchozím obdobím, narážíme na značný problém, neboť tento stupeň trval nejméně sto let, což je zhruba dvojnásobek oproti stupni Ř B1 a až trojnásobek trvání stupně Ř A. Přitom členit především sídlištní nálezy v rámci stupně Ř B2 na starší a mladší se zatím nedaří. Zohledníme-li tedy délky jednotlivých stupňů, zdá se, že osídlení ve stupni Ř B2 oproti předchozím obdobím prořídlo. Jestli se zmenšilo i osídlené území, zatím není zřejmé. Obecně se tato skutečnost vysvětluje odchodem části obyvatel na jižní Moravu a jihozápadní Slovensko. V každém případě v tomto

⁸ E. Droberjar (2006a; 2006b) zveřejnil v době dokončování rukopisu dvě studie k tomuto problému. Archeologickou kulturu stupně Ř A na území Čech považuje za tzv. plaňanskou skupinu grossromstedtské kultury a archeologickou náplň stupně Ř B1 označuje jako tzv. dobřichovskou skupinu téže kultury. Zavedení těchto pojmů je nové a z hlediska dosavadního chápání grossromstedtské kultury v evropském bádání i značně neobvyklé, stejně jako etnická (kmenová) interpretace těchto skupin. Názor dosud neprošel širší odbornou diskusí, proto se v tomto textu nadále užívá tradičního a neutrálního označení stupňů doby římské a grossromstedtská kultura se chápe výhradně jako archeologická náplň stupně Ř A.

období v Čechách mizí výrazná koncentrace hodnotných římských importů, známá z předchozího období. Tato skutečnost vypovídá o ztrátě významu českého prostoru a odchodu části elitní vrstvy. Tento trend nastal ovšem již v předchozím stupni Ř B1.

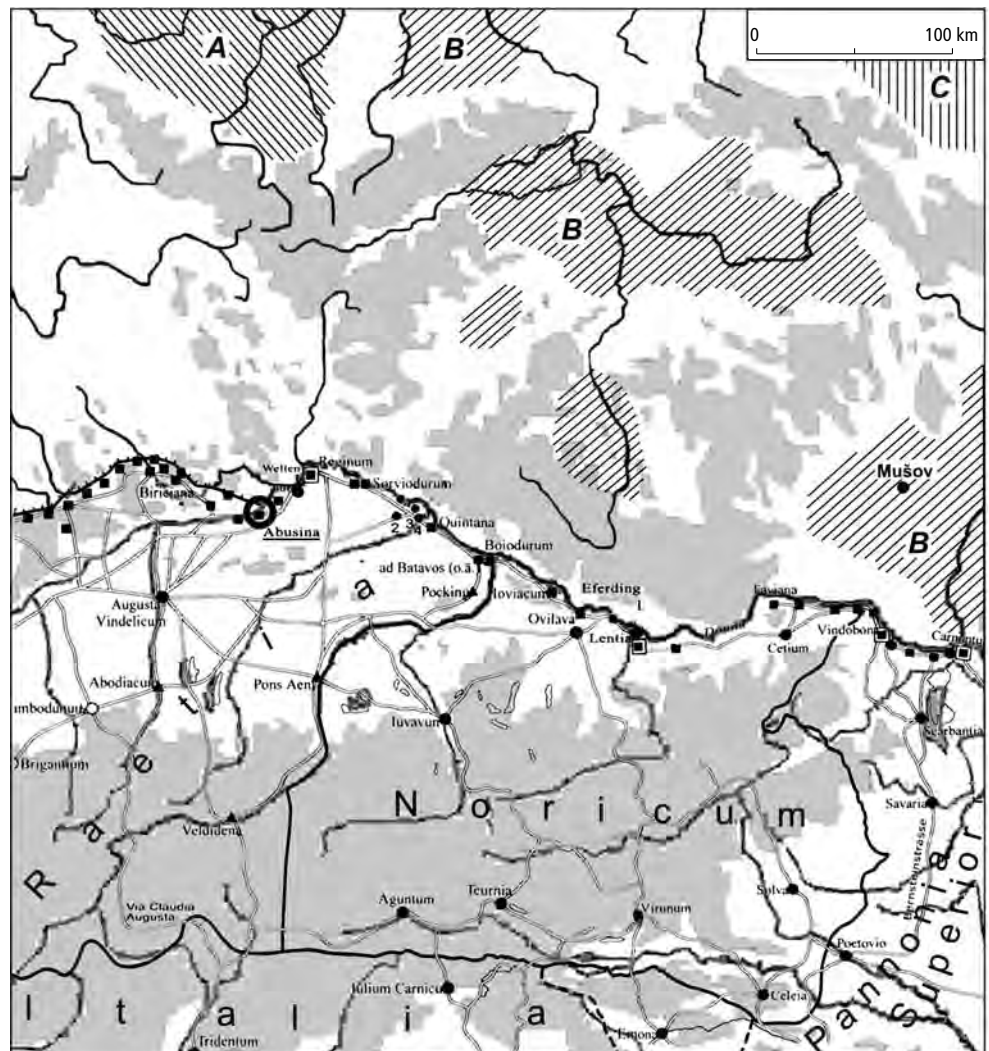
Pokud jde o okolní střeoevropské země, lze situaci ve stupni Ř B2 označit za poměrně konsolidovanou – osídlení Moravy a jihozápadního Slovenska dosahuje jednoho z vrcholů co do hustoty i významu (např. královská hrobka v Mušově). Do Durynska pronikla kultura připisovaná rýnsko-vezerským Germánům, která zde vytvořila relativně husté osídlení. Situace v Sasku i v horním Pomohání však zůstává stále nejasná – výraznější nálezy odsud chybějí. Przeworská kultura na území Polska prožívá rozkvět a její lokality vykazují stabilitu a prosperitu.

Římská říše na jih od českého území upevňuje dosaženou pozici. Na konci 1. stol. dokonce buduje suchozemskou hranici mezi Rýnem a Dunajem, a anektuje tak nová území (*Agri decumates*). Zajímavé ovšem je, že při Dunaji jižně a jihozápadně od Šumavy a Ba-

vorského lesa je římské osídlení v 1. i na poč. 2. století poměrně řídké a nejsou zde budována výrazná vojenská opevnění (Dietz 2005, 78). Tato situace odráží pocit bezpečí, který v obyvatelích provincií vyvolávala velká vzdálenost od germánského osídlení v Čechách. Obě oikumeny oddělovala nejen liduprázdná hraniční pohoří, ale zřejmě i fakt, že výraznější osídlení stupně Ř B lze sledovat až v dolním Povltaví. Tato poklidná situace se mění výrazně až v době markomanských válek (obr. 73, příl. 5).

Na sklonku starší doby římské se někdy vyčleňuje přechodný horizont mezi stupni Ř B2 a C1, který se datuje do období markomanských válek. Přesvědčivé doklady, že k proměně hmotné kultury dochází právě v období tohoto konfliktu, však zatím nebyly pro území Čech předloženy. Přechodný horizont Ř B2/C1 spíše odráží plynulejší přechod mezi oběma stupni, obtížně zachytitelný především na sídlištích. Nelze vyloučit, že se ukáže být z hlediska metodologického jako nadbytečný – podobný by bylo možné vytvořit mezi většinou stupňů různých archeologických kultur.

Obr. 73: Čechy a střední Evropa na přelomu starší a mladší doby římské (Ř B2/C1). Archeologické kultury: A – tzv. rýnsko-vezerských Germánů; B – tzv. polabských Germánů; C – przeworská. Kroužek označuje místo připojení suchozemského limitu k Dunaji u obce Eining v Bavorsku – viz přílohu 5. Sestavil V. Salač.

3.8.2 Historický kontext

Díky písemným pramenům je zřejmé, že na počátku doby římské hrála ve střední Evropě rozhodující roli tři etnická, resp. mocenská uskupení – Keltové, Germáni a Římané. Vzájemnou interakcí těchto tří skupin obyvatelstva s odlišnými archeologickými kulturami se ve středoevropském prostoru v desetiletích okolo přelomu letopočtu vytvořila relativně ustálená mocenská, politická, hospodářská i kulturní situace, která přetrvala až do 4. století po Kr., tedy po celé období, které archeologové nazývají dobou římskou.

3.8.2.1 Keltové

Přes veškeré pochybnosti o vypovídací hodnotě písemných pramenů pro naše území v pozdní době laténské (*Dobiáš 1964, 23–73*) či o schopnosti archeologických nálezů odrážet etnické poměry patrně neexistují zásadní námitky proti obecně přijímané představě, že na počátku 1. stol. př. Kr. ve střední Evropě, a tedy i na našem území, sídlili Keltové (*Dobesch 1993; Birkhan 1997; Drda – Rybová 1998; srov. Collis 2003*). Keltské etnikum, stejně jako jeho bezprostřední kontakt s novým germánským obyvatelstvem, ostatně dokládají dochovaná toponyma keltského původu – např. Jizera, Ohře.

Nejčastěji se uvažuje o přítomnosti keltského kmene Bójů. Zprávy současníků o Bójích, které by umožňovaly bližší lokalizaci jejich území či které by bylo možno vztáhnout k českému prostoru, jsou však nanejvýš skrovné a mlhavé (Caesar, *BG I 5, 4: Boii, qui trans Rhenum incoluerant*). Konkrétnější zprávy o jejich sídlech byly sepsány až v 1. stol. po Kr., tedy s časovým odstupem mnoha desetiletí (Tacitus, *Germania 28: inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amnes Helvetii, ulteriora Boii, gallica utraque gens, tenuere*). Pro líčení dějů na našem území okolo změny letopočtu je však důležité, že kmen Bójů je uváděn v souvislosti s Markomany a s územím, do kterého se tento kmen uchýlil pod Marobudovým vedením. Rovněž zprávy o tom, že Marobud při příchodu do Čech porazil zbytky Bójů (Tacitus, *Germania 42*), dokládají bójskou přítomnost v Boiohaemu, nebo spíše povědomí o jejich někdejšímu pobytu v tomto prostoru, jak naznačují prameny archeologické.

Dnes víme, že Čechy zaujala grossromstedtská kultura, která se připisuje Germánům, ještě před historicky doloženým příchodem Markomanů. Archeologické prameny ukazují, že již před touto událostí proběhla v české kotlině kulturní změna, při které byla pozdně laténská kultura vystřídána právě kulturou grossromstedtskou. Změna proběhla rychle a pravděpodobně ji přijala i část původního keltského obyvatelstva. Keltská/bójská populace tedy v Čechách s největší pravděpodobností alespoň zčásti fyzicky přeživala, svou kulturu však definitivně ztratila.

3.8.2.2 Germáni

Přínejmenším od příchodu Markomanů vedených Marobudem v letech 9/6/1 př. Kr. (*Dobiáš 1964*) musíme s jistotou počítat s přítomností Germánů na našem území. Zjevně se však nejednalo o samotné počátky germánského osídlení Čech.

Mezi archeology, historiky i jazykovědci vcelku panuje shoda, že pravlastí germánského etnika je severní Evropa, zvláště území mezi Vezerou a Odrou, Jutský poloostrov a jižní Skandinávie. Zde se mělo germánské etnikum formovat již od pozdní doby bronzové (*Beck – Steuer – Timpe eds. 1998*).

Nejstarší zprávu o germánském kmene zaznamenal patrně řecký obchodník Pytheas z Massilie (např. *Wenskus 1985; Cunliffe 2001*), který v 2. pol. 4. stol. př. Kr. podnikl plavbu ke břehům Norska. Svou cestu popsal v díle *O oceánu*, ve kterém se zmiňuje i o kmene Teutonů a blíže neznámých Guionů. Pytheasovo dílo se nedochovalo a je známo jen díky zlomkům obsaženým v dílech pozdějších autorů – např. Diodora Sicilského (1. stol. př. Kr.), Strabona či Plinia Staršího (srov. *Seyer 1976a*). Označení Germáni se zřejmě prvně objevuje při triumfálních oslavách vítězství M. Claudia Marcella v bitvě u Clastidia v r. 222 př. Kr. v seznamu pokořených národů – *de Galleis Insubribus et Germ[an(eis)]* (*Timpe 1998, 182*). V souvislosti s tažením napříč Evropou vstupují v letech 120–101 př. Kr. do písemných pramenů Kimbrové, Teutoni a Ambroni, kteří se ostatně na počátku svého tažení museli pohybovat v bezprostřední blízkosti českého území. V této době však ještě nejsou označováni za Germány – spíše se o nich mluví jako o novém neznámém lidu (Plutarchos, *Marius 11,4*). Jako o Germánech o nich poprvé píše až o půl století později Caesar (*BG 1, 33, 4*). Zpočátku bývali ovšem Kimbrové, ale i samotní Germáni řazeni ke Keltům. Ve starších písemných pramenech tedy nelze obě etnika vždy spolehlivě rozlišit. Přesto jsou však již v první polovině 1. stol. př. Kr. známi Poseidoniovi jako na Rýnu žijící sousedé Keltů, od kterých se měli lišit pouze tím, že byli divočejší, větší a světlovlasejší. Z Poseidoniových textů čerpající Strabon (7, 1, 2) informuje, že Germáni sídlí na pravém břehu Rýna. Od sklonku starého letopočtu s nimi byla Římská říše již v trvalém kontaktu, takže autorů zpravujících nás o Germánech výrazně přibýlo (viz kap. 3.1.2).

V polovině 1. stol. př. Kr. byl proces prvotního formování Germánů z hlediska jazykového i kulturního zřejmě již ukončen (srov. např. *Lund 1998; Beck – Steuer – Timpe eds. 1998; Krüger ed. 1976–1983; Krüger 2003*). Svědčí o tom v neposlední řadě i skutečnost, že již tehdy byli vnímáni i zvenčí jako samostatné etnikum, byť leckdy obtížně odlišitelné od svých sousedů, zvláště Keltů. K vymezení pojmu Germáni zásadně přispěl G. J. Caesar (*BG 1, 30–71; 4, 1–19; 6, 21–28*), který s nimi přišel v Galii do osobního kontaktu a podnikl i výpravy na je-

jich území. Caesar chápal Germány jako lid usedlý „za Rýnem“, sídlící na rozsáhlých územích od oceánu až po konec Hercynského lesa, o němž však měl stejně jako jiní tehdejší autoři jen mlhavou představu.

Pojem Germáni je dnes chápán jako označení pro seskupení mnoha kmenů a kmenových svazů, které mělo v prvních staletích po Kr. stejný či příbuzný jazyk a totožnou či podobnou materiální kulturu. Předpokládá se, že název Germáni se původně vztahoval na příslušníky jediného kmene, avšak ještě na sklonku starého letopočtu se stal označením pro všechny germánské kmeny. Takto byl vznik pojmenování Germáni vysvětlován již v 1. stol. po Kr. a zaznamenává jej ve své *Germanii* Tacitus stejně jako Plinius Starší (*Nat. hist.* 3–4). Oba autoři zachycují i pověst o bohu Tuistovi a jeho synu Mannovi, kterého Germáni považují za svého praotce. Mannus měl mít tři syny: Ingva, Istva a Hermina, kteří dali jména germánským kmenovým uskupením Ingveonů (pobřeží Severního moře, např. Chaukové a Frísové), Istveonů (území mezi Rýnem a Vezerou, např. Brukterové, Marsové, Tenkterové, Usipetové, později svaz Franků) a Hermionů (Polabí a Posálí, např. Alamani, Hermundurři, Kvádové, Langobardi, Markomani, Semnoni, pro něž se někdy užívá i nadřazený pojem Svěbové). Tato pověst, která byla zjevně na počátku letopočtu všeobecně známa a kmeny se skutečně cítily příslušníky výše zmiňovaných uskupení, však postihuje jen Germány západní. Germáni však měli ještě významnou větev severní (např. kmen Gótů) a východní (např. Vandalové, často ztotožňovaní s przeworskou kulturou: např. *Kokowski – Leiber eds. 2003*; obr. 72).

Kmeny byly různě velké a významné. Nezřídka docházelo k jejich štěpení, někdy i přejmenování, či naopak ke spojování. Význam kmenů či kmenových svazů se v průběhu času i dramaticky měnil. Sledování vývoje a pohybu jednotlivých kmenů, ztotožňování archeologických nálezů s konkrétními kmeny apod. představuje již dlouhá desetiletí oblíbené téma mnoha badatelů v zahraničí i u nás (např. *Hachmann – Kosack – Kuhn 1962*; *Dobiáš 1964*; *Peschel 1978a*; *1978b*; *1997*; *Lenz-Bernhard 2002*; *Kokowski – Leiber eds. 2003*; *Droberjar 2006a*; *2006b*, vše s další literaturou).

Ve starší době římské pobýval na našem území kmen Markomanů⁹ patřící ke kmenovému svazu Svěbů, tedy k tzv. polabským Germánům. Etymologicky se vysvětluje pojem Markoman jako hraničář, resp. někdo, kdo sídlí na hranici. Původ a sídla Markomanů před jejich příchodem do Čech nejsou dosud vyjasněny. Na základě předpokladu, že měli být usazeni na jakési hranici, se má za to, že sídlili v relativním kontaktu s kelt-

skými kmeny a později v sousedství s římskou mocí. Nejčastěji se uvádí v této souvislosti Pomohani (*Pleiner – Rybová et al. 1978*, 683). J. Dobiáš (*1964*, 75, pozn. 8) se domníval, že původní vlast Markomanů se nacházela v severním Braniborsku a Meklenbursku, odkud se měli posunout pod tlakem Kimbrů v závěru 2. stol. př. Kr. právě do Pomohani. Tento předpoklad však nelze písemnými ani archeologickými prameny doložit.

Kmen Markomanů je prvně zmiňován Caesarem (*BG 1*, 51, 2) k roku 58 př. Kr., kdy se jeho příslušníci zúčastnili germánského vpádu do Galie vedeného Ariovistem. Další zmínka o Markomanech poté pochází až z roku 10 př. Kr., kdy měli být poraženi římským vojevůdcem Drusem (*Orosius, Oros. hist.* 6, 21, 15; *Florus 2*, 30, 23). Porážka byla dle Orosia natolik drtivá, že se prý blížila jejich vyhlazení (srov. *Dobiáš 1964*; *Kehne – Tejral 2001*) a měla přimět Marobuda, aby převedl celý kmen do české kotliny. Místo římsko-markomanského střetu se v syntézách českého pravěku od dob J. E. Wocela (*1866–68*, 156) klade do Pomohani, kde jsou rovněž předpokládána sídla Markomanů (*Dobiáš 1964*, 77; *Pleiner – Rybová et al. 1978*, 683; naposledy *Droberjar 2006a*). Podobně je tomu i v zahraniční literatuře (např. *Pescheck 1978*; *Wolters 2002*, 42; *2008*). Toto tradiční tvrzení však postrádá oporu v archeologických i písemných pramenech a bývá právem zpochybňováno (*Timpe 1978*; *1991*; *Peschel 1978a*, 121; *Kehne – Tejral 2001*, 291–292; shrnutí srov. *Salač 2006b*). Pokud jde o datování příchodu Markomanů do Čech, nejčastěji se v české literatuře klade dle J. Dobiáše (*1964*, 90) mezi roky 9 a 6 př. Kr. Z autorova textu ovšem vyplývá, že celý možný interval této události představují roky 9 až 1 př. Kr., přičemž v tomto rozpětí se poměrně volně pohybují datace různých badatelů (srov. *Salač 2006b*).

V 1. stol. po Kr. rozšířili Markomani svá sídla i na Moravu, kde měli sousedit s rovněž svěbskými Kvády, kteří měli nejprve obsadit právě Moravu a poté jihozápadní Slovensko (*Hofeneder – Kolník – Neumann 2003*). Příchod Kvádů, snad z dnešního Hesenska, do těchto oblastí se mohl uskutečnit přes české území. Tento problém se však zatím v české literatuře neřešil.

Předpokládá se, že Markomani zůstali na našem území po celou dobu římskou.

3.8.2.3 Římané

V roce 15 př. Kr. proniká římské vojsko pod vedením Augustových adoptivních synů Drusa a Tiberia do centrálních Alp a ovládá je včetně severního podhůří. Touto akcí se Římské říši otevřela cesta do střední Evropy, kde v roce 9 př. Kr. získává království Norikum. Již o dva

⁹ Hypotézám o možném pobytu Hermundurů, Marsignů či jiných kmenů na našem území se zde z prostorových důvodů nevěnujeme (srov. *Dobiáš 1964*; *Droberjar 2006a*; *2006b*).

roky dříve, v r. 11 př. Kr., pronikají Římané na pravobřeží dolního Rýna a v r. 10 př. Kr. zahajuje Drusus rozsáhlé tažení z prostoru dnešní Mohuče směrem k Vezere. Poráží při něm mj. kmen Markomanů, který se poté uchýlil do Čech. V r. 9 př. Kr. proniká až k Labi, avšak jeho smrt v témže roce zřejmě zabránila upevnění zdejších římských pozic. Vedení expedice poté převzal Tiberius, který se však v roce 6 př. Kr. uchýlil do ústraní na ostrov Rhodos. Tlak Říma ale pokračoval, o čemž svědčí např. výprava Lucia Domitia Ahenobarba, který někdy na sklonku starého letopočtu se svým vojskem Labe dokonce překročil. V roce 2 po Kr. opouští Tiberius svůj exil, v roce 4 jej prohlašuje Augustus za svého následníka a ihned jej vysílá do Germánie. Tiberius následujícího roku Germány v několika střetnutích porazil a také on proniká až k Labi (*Velleius Paterculus* 2, 106–107; srov. *Deininger* 1997, 17–24; *Johne* 2006, 83–158). Tacitus (*Germania* 41) zpravuje, že zhruba v této době bylo Labe u Římanů obecně známou řekou.

Římský tlak na území východně od Rýna, několikrát dosažení Labe i rozsáhlá výprava proti Marobudovi v r. 6. po Kr. bývají již od dob Th. Mommsena (1871–1905) chápány jako záměrná snaha císaře Augusta posunout hranice říše až k Labi, získat tak nová území včetně české kotliny a zkrátit hranici probíhající v té době na Rýně a předpokládané na Dunaji. Tento názor byl akceptován J. Dobiášem (1964, 96–97) a v české literatuře stále dominuje (např. *Motyková* 1976, 148; *Pleiner – Rybová et al.* 1978, 677; *Musil* 1998, 152; 2006, 210; *Droberjar* 2000, 108–110). V zahraničí však již celá desetiletí probíhá diskuse, zda strategický plán posunutí hranic Římské říše k Labi vůbec existoval, případně odkdy, a jakou hrál roli v událostech, o nichž nás zpravují písemné prameny. Spektrum názorů sahá od přesvědčení, že Augustus žádný strategický plán na dobývání střední Evropy neměl, až po předpoklad, že postupoval dle koncepčního záměru vybudovat hranici na Labi a odtud ji vést přes české a moravské území na střední Dunaj.

Tyto základní názory mají různé varianty. Sama hypotéza o celkové bezkonceptnosti vojenských tažení vychází z protikladných východisek. Část badatelů (např. *Wells* 1972; *Garnsey – Saller* 1987; *Mehl* 1994) se domnívá, že Římská říše chtěla dobýt celý svět, a proto si nekladla žádné trvalé strategické cíle, natož vymezené geograficky. Jiní badatelé (např. *Christ* 1977; *Welwei* 1986; 1999) vysvětlují absenci strategických plánů tím, že Římanům šlo o demonstraci síly, porážení momentálních nepřátel v jejich nejbližším okolí a v neposlední řadě o zaměstnání početného vojska.

Základní uvažování Římanů mělo být politické a ideologické, nikoliv strategické.

Také druhý názor, totiž že záměrem Římanů bylo skutečně připojení germánského území až po tok Labe k řiši, zastávají různé skupiny badatelů. Jedni tvrdí (např. *Heuss* 1975; *Lehmann* 1988; *Krüger ed.* 1976–1983, 276–289; *Kienast* 1999), že od samého počátku výbojů bylo cílem vytvořit hranici na Labi, druzí (*Timpe* 1975; *Johne* 1998; *Wolters* 2002) se domnívají, že tato koncepce vznikla teprve v průběhu vojenských tažení a Labe se stalo cílem až postupem času při hodnocení operací na germánském území. Diskuse na dané téma ještě není ani zdaleka ukončena, a všechny zmiňované názory je proto nutné při hodnocení situace na přelomu letopočtu v Čechách brát v úvahu (např. *Dobesch* 1985; *Kehne* 2002; 2006; *Deininger* 1997; 2000; *Johne* 2006; *Riemer* 2006; *Salač* 2006b).

V počáteční fázi dobývání střední Evropy sklízela římská vojska úspěchy, o čemž svědčí nejen písemné prameny, ale i nové archeologické objevy. Zdá se, že situace za Rýnem byla na přelomu letopočtů natolik konsolidovaná, že se zde vedle vojenských táborů začala zakládat i regulérní města, jak nasvědčují nedávné objevy u obce Waldgirmes v Hesensku ve vzdálenosti několika desítek kilometrů východně od Rýna (*Becker – Rasbach* 2003). *Velleius Paterculus* (2, 108, 1) ostatně píše, že po úspěšných Tiberiových taženích již nebylo v Germánii koho porážet, vyjma Marobudových Markomanů, kteří se stáhli do hloubi Hercynského lesa.¹⁰

Proti tomuto nepříteli byla také v r. 6 po Kr. uspořádána rozsáhlá výprava, která však musela být záhy odvolána pro povstání v Panonii (blíže *Kehne* 2006; *Salač* 2006b). Zásadní porážku však Římané utrpěli v r. 9, kdy byly poraženy a zcela zničeny tři římské legie vedené P. Q. Varem v Teutoburském lese (např. *Wiegels ed.* 2007; *Wolters* 2008). Augustus se snažil těžkou porážku odčinit a vojenskými operacemi pověřil opět Tiberia, který však pod vlivem blížící se Augustovy smrti předal velení svému synovci Germanicovi (syn Drusa Staršího, vítěze nad Markomany v r. 10 př. Kr.), který dosáhl několika dílčích vítězství a v r. 15 dokonce navštívil v Teutoburském lese místo někdejší Varovy porážky (v. *Carnap-Bornheim* 1999). V roce 16 však Tiberius nařídil ukončit vojenské akce proti Germánům a od té doby se Římská říše soustředila především na zabezpečení dosažené hranice.

Mezi lety 15 př. Kr. a 16 po Kr. tedy probíhala ve střední Evropě mezi Římany a Germány „třicetiletá válka“ o keltské dědictví, tedy o prostor uvolněný rozpadem pozdně laténské civilizace (např. *Asskamp – Berke eds.* 1991). Střet skončil ustálením hranice nej-

¹⁰ *Nihil erat iam in Germania, quod vince posset, praeter gentem Marcomannorum, quae Marobuduo duce exita sedibus suis atque in interiora refugiens incinctos Hercynia silva campos incolebat* (*Velleius Paterculus* 2,108,1).

prve na Rýně a Dunaji. Až za císaře Domitiana (81–96 po Kr.) došlo ke zkrácení její linie mezi Rýnem a Dunajem. Na středním Rýně překročila nově vedená hranice řeku a vedla převážně po souši až k Dunaji, ke kterému se připojila jižně od bavorského města Kelheim (příl. 5). Připojené území se nazývalo *Agri decumates* a na jeho hranici vznikl systém opevnění a opěrných bodů – tzv. *limes* (např. *Koepf 1926; Rabolt – Schallmayer – Thiel 2000; Klee 2006; Schallmayer 2006*). Nutno zdůraznit, že *limes* představoval nejen hranici mezi různými etniky, ale především výraznou linií oddělující dva zcela odlišné kulturní světy – vyspělý svět antický a pravěký svět germánský.

Římská říše začala postupně budovat systém provincií,¹¹ který umožnil nově získaná území začlenit do říše a mocensky i hospodářsky je spravovat. Na levobřeží dolního Rýna je ustanovena pravděpodobně v r. 89 za císaře Domitiana provincie *Germania Inferior* (opěrné body/legionářské tábory – *Colonia Agrippina*: Kolín n. Rýnem, *Bona*: Bonn) a na středním Rýně *Germania Superior* (*Mogontiacum*: Mainz/Mohuč). Na horním a středním Dunaji, tedy prakticky v českém sousedství, vzniká patrně již za císaře Tiberia (14–37 po Kr.) a zcela jistě za Caliguly (37–41) provincie *Raetia*¹² s legionářským táborem *Augusta Vindelicorum* (Augsburg) a od markomanských válek, resp. od r. 179 i s táborem *Castra Regina* (Regensburg/Řezno: *Dietz – Fischer 1996*). Nejpozději za císaře Claudia (41–54 po Kr.) byla ve východních Alpách zřízena provincie *Noricum*. Její severní hranici tvořil Dunaj od soutoku s Innem až téměř k Vídni s legionářskými tábory *Lentia* (Linz/Linec) a *Lauriacum* (Enns). I tato provincie se nacházela v bezprostřední blízkosti české kotliny a nepochybně zprostředkovávala vztahy mezi říší a Germány na našem území. Východně od Norika se rozkládala provincie *Pannonia*, která vznikla záhy po obsazení Podunají Římany v letech 12–9 př. Kr., zprvu ovšem její území patřilo k provincii *Illyricum*. Po potlačení povstání, kvůli kterému bylo odvoláno tažení proti Marobudovi, byla po r. 9 po Kr. Panonie osamostatněna. Za císaře Trajána (98–117 po Kr.) došlo k jejímu rozdělení na Dolní

(*Pannonia Inferior*, východní část) a Horní Panonii (*Pannonia Superior*, západní část). Severní a východní hranici představoval Dunaj s legionářskými tábory *Vindobona* (Wien/Vídeň), *Carnuntum*, *Brigetio* a *Aquincum* (dnes na území Budapešti). Panonií probíhala nejpočetnější a nejrychlejší cesta od Jadranu ke střednímu Dunaji a dále na sever na území Moravy,¹³ případně i do Čech. Proto měla Panonie pro naše území zvláštní význam. Spojení na sever podél řeky Moravy chránilo *Carnuntum* prvně jmenované k roku 6 po Kr. v souvislosti s tažením proti Marobudovi, ležící nedaleko soutoku s Dunajem.¹⁴ Přímo nad soutokem se na Děvině v augustovském období zřejmě nacházel představený římský opěrný bod, který však v pozdějších dobách patrně nebyl využíván a římská vojenská i hospodářská moc se koncentrovala na jižním břehu Dunaje v Carnuntu. Ve vztazích Římanů a Germánů hrál tento legionářský tábor mimořádnou roli a několikrát byl východiskem vojenských tažení na germánská území (obr. 73).

V průběhu 1. století po Kr. byly zmiňované provincie plně začleněny do Římské říše, a to nejen politicky a vojensky, ale i kulturně a hospodářsky. Všechny civilizační prvky antického světa se tedy dostaly až na Dunaj, do relativně blízkého sousedství české kotliny. Nejkratší vzdálenost mezi římským osídlením na Dunaji a germánskými sídlišti v jižních Čechách činila zhruba 80 km vzdušnou čarou, tedy pouhých několik denních pochodů, byť obtížným horským terénem (obr. 70, 72–73). Je proto zarážející, že se toto sousedství nijak výrazně v kultuře starší doby římské v Čechách neprojevovalo. Ostatně k soustavnějšímu osídlování pravého břehu Dunaje v našem sousedství a k vytváření reálné hranice na této řece docházelo nejdříve až v druhé polovině 1. stol. po Kr. a její důslednější opevnění se uskutečnilo až v době markomanských válek.

I když od dob Tiberiových Římská říše v podstatě rezignovala na získávání území za Rýnem a Dunajem, přesto docházelo k vojenským konfliktům. Tentokrát již však většinou z iniciativy Germánů, kteří podnikali především ze zjištěných důvodů čas od času výpady

¹¹ K problematice římských provincií existuje nepřehledné množství literatury archeologické i historické – ze shrnujících prací uvedme knihy T. Becherta (1999) či Th. Fischera (ed. 2001). V současné době se v nakladatelství Philipp von Zabern realizuje projekt *Orbis provinciarum*, v jehož rámci má být každé provincii věnována monografie. Dosud vyšla úvodní shrnující publikace (Bechert 1999) a z evropských provincií knihy o Raetii (Fischer 2002), Thrákie (Ivanov 2005), Dácii (Gudea – Lobüscher 2006), Moesii (Mirčević 2007) a Germanii Inferior (Bechert 2007).

¹² V současné době se bádání kloní spíše k časnějšímu založení této provincie, což nelze vyloučit ani v případě Panonie a Norika (Schaub 2001; 2004; Rollinger 2001).

¹³ Často je tato komunikace nazývána jantarovou stezkou (srov. např. *Woźniak ed. 1996*). Cesta začínala/končila na Jadranu u města Aquileie, založeného již v r. 181 př. Kr., a směřovala podél východního okraje Alp na Moravu a dále na sever až k Baltskému moři. Význam tohoto spojení zhodnotil G. Dobesch (1995), s ohledem na naše území a římská vojenská tažení J. Tejral (1997a).

¹⁴ Nalézt v Carnuntu Tiberiův tábor z roku 6 po Kr. se přes dlouholeté výzkumy stále nedaří. Nejstarší fázi tábora zbudovanou ještě ze dřeva a hlíny lze datovat do claudijského období, tedy až do 40. a 50. let 1. stol. po Kr. (Gugl – Kastler eds. 2007, 197–200). K Děvinu poskytuje základní informace práce K. Piety a V. Plaché (1999).

do provincií. Na druhou stranu Řím neprováděl pouze pasivní obrannou politiku, ale např. výbojem císaře Domitiana obsadil a opevnil území mezi středním Rýnem a Dunajem (*Agri decumates*). Především za markomanských válek byly budovány trvalejší opěrné vojenské body i relativně hluboko na germánském území – např. na Mušově na jižní Moravě. Jindy máme doloženu snahu zajistit si klid na hranici s Germány zřizováním spřízněných vazalských států, jak dokládá např. známá mince císaře Antonia Pia ražená v letech 142–144 s nápisem REX QVADIS DATVS (král dosazený Kvádům). Čechy však tehdy již stály stranou bezprostředního dění, po vynucených odchodech Marobuda a posléze Katvaldy do Římské říše se náš prostor ocitl mimo římský zájem. Na českém území se dosud nepodařilo prokázat přítomnost římských vojenských jednotek, a to ani v době tažení proti Marobudovi v roce 6 po Kr., ani v průběhu vyvrcholení vzájemných konfliktů mezi Germány a Římem v době markomanských válek.

3.8.2.4 Marobudova říše (9/6/1 př. Kr. až 19 po Kr.)

V r. 10 př. Kr. vyrazil Drusus Starší z Mogontiaka (dnešní Mohuč) na výpravu proti Germánům, která směřovala do oblasti Wetterau a dále patrně do severního Hesenska, kde porazil kmen Chattů a pravděpodobně i Markomany.¹⁵ V následujícím roce 9 př. Kr. podniká Drusus další rozsáhlou výpravu, při níž dosahuje Sály a Labe, avšak po úraze umírá. Zřejmě i při této druhé výpravě přišel do styku s Markomany (*Kehne 2001*). Zhruba ve stejné části Germánie se v r. 8 př. Kr. pohybuje se svými legiemi i Tiberius. Přibližně v téže době se z pobytu v Římě, jehož důvod prameny neuvádějí, vrací ke svému kmeni mladý markomanský šlechtic Marobud a záhy se ujímá vlády nad kmenem, nebo přinejmenším nad jeho významnou částí. Dle soudobých pramenů (*Strabon 7, 13.4; Velleius Paterculus 2, 108, 2*) měl z vlastního popudu převést svůj lid z dosahu římské moci do Boiohaema uprostřed Hercynského lesa.¹⁶ Marobud se tímto činem stává první historickou postavou české kotliny.

K příchodu Markomanů do Čech mělo dle J. Dobiáš (1964, 90, 113–114) dojít nepravděpodobněji mezi lety 9 a 6 př. Kr. a nejpozději v r. 1 př. Kr., kdy již měl L. Ahenobarbus (*Cassius Dion, LV 10a, 2, II. 494 B.*) usa-

dit na území dříve obývaném Markomany část kmene Hermundurů. V Boiohaemu měl Marobud dle Tacita (*Germania 47*) porazit zbytky Bójů. Archeologické nálezy však naznačují, že do Čech dorazil v době rozkvětu grossromstedtské kultury, tedy se zde se vši pravděpodobností setkal s již germánským obyvatelstvem. Marobud záhy začal upevňovat svou moc a vytvářet mocenský útvar, jehož centrem se staly právě Čechy. Sousední kmeny si podmaňoval bojem, případně si jejich přízeň zajišťoval smlouvami. Dle Velleia Patercula (2, 109,1) měl Marobud v době římského tažení, které proti němu směřovalo v r. 6 po Kr., disponovat armádou o síle 70 000 pěších a 4 000 jízdních bojovníků, která měla být cvičena a organizována dle římského vzoru.¹⁷

O rozsahu území, jež Marobud ovládal, se vedou diskuse již dlouhá desetiletí (srov. *Dobiáš 1964*). Dle Strabona (7,1,3) si měl podřídit Lugie, Semnony, Hermundury a nejpozději od r. 5 po Kr. i Langobardy (též *Velleius Paterculus 2, 106; Tacitus, Annales 2, 45, 1*). Prostor jeho vlivu, tedy tzv. Marobudovu říši, vymezoval J. Dobiáš (1964, 97) na jihu Dunajem, na západě Šumavou, Českým lesem, Krušnými horami a Labem, na severu pak Baltským mořem. Východní hranice byla stanovena volně od ústí Visly po soutok Moravy s Dunajem. Na jihu a západě měla Marobudova říše přímo hraničit s územím ovládaným Římany. E. Droberjar (2000, 45–53, 135) tento rozsah převal, pouze upravil východní hranici podél toku Visly a její jižní partii posunul až k Váhu. Rozsah Marobudovy říše je ovšem prakticky nemožné stanovit, neboť pro podobné vymezení neexistují opory ani v písemných, natož v archeologických pramenech. Zvláště to platí pro severní a východní hranici.

J. Dobiáš (1964) vycházel z předpokladu, že území západně od dolního toku Labe náleželo k Římské říši, a jeho tok tak měl tvořit hranici mezi oběma útvary. Dnes je však spíše zastáván názor, že prostor mezi Vezrou a Labem, stejně jako Posálí, neměli Římané nikdy pevně v rukou a již vůbec ne po porážce v Teutoburském lese (obr. 72). Proto lze i o této hranici vyslovit vážné pochybnosti (shrnutí problematiky viz *Wolters 2002, 44–52; 2008*; k řeckým jako hranicím u Římanů viz *Dobesch 2005*). Ostatně nějaké pevné či trvalé hra-

¹⁵ Orosius (*Orosius hist. 6, 21, 15*) uvádí, že Markomani byli téměř vyhubeni, údaj má pocházet od Livia. Vzhledem k tomu, že Orosiovo dílo vzniklo až v 5. stol. a tento údaj uvádí pouze on, často se o jeho hodnověrnosti pochybuje.

¹⁶ Někdy se předpokládá, že se přesun Markomanů do Čech nemohl uskutečnit bez tichého souhlasu Římanů či dokonce za jejich podpory. Část historiků se domnívá, že šlo o akt stabilizující situaci na středním Rýnu, neboť Marobud měl z této oblasti římského zájmu odvést mladé příslušníky elity, kteří bývali inciátory nepokojů a válečných střetů (*Pietsch – Timpe – Wamser 1991; Wolters 1999*).

¹⁷ Údaj bývá často diskutován. J. Dobiáš (1964, 158) jej chápe jako zprávu o stálém vojsku. H. Grünert (1968) z něj vychází při výpočtu množství obyvatel Čech na přelomu letopočtu. Dnes se spíše předpokládá, že zpráva udává schopnost takového množství bojovníků příležitostně shromáždit, a to nejen ze zdrojů vlastního kmene Markomanů. Vyloučit nelze ani záměrné nadsazení počtu nepřátel Velleiem Paterculem.

nice Marobudova vlivu nelze ani očekávat. V neposlední řadě je známo, že mezi germánskými kmeny bývaly nezřídka záměrně udržovány prázdné neosídlené oblasti omezující vzájemné konflikty.

Zdánlivě nejjasnější je situace na jihu, kde se klade hranice Marobudovy a Římské říše na Dunaj. Z archeologických pramenů je však zřejmé, že germánské osídlení nikdy nepřekročilo Šumavu a v době Marobudově (zvláště ve stupni Ř B1a) lze i v samotných jižních Čechách očekávat nanejvýš sporadické osídlení (obr. 24). Ovšem ani samo římské osídlení v tomto období ještě Dunaje mezi dnešními městy Řezno (Regensburg) a Linz (Linz) nedosáhlo. Nutno zdůraznit, že vybudování reálné římské hranice na Dunaji představovalo dlouhodobý proces a systém vojenských táborů a hustější římské osídlení lze v bavorském i rakouském Podunají pozorovat až od poloviny 1. století po Kr. Mezi reálně osídlenými římskými a markomanskými územími se tedy nacházel rozsáhlý neobydlený a díky pohořím i obtížně prostupný prostor, v němž mohl Dunaj představovat nejspíše pouhý symbolický předěl. Toto prázdné území představovalo jakési nárazníkové pásmo respektované oběma stranami. Skutečná hranice na Dunaji mezi Marobudovou a Římskou říší s největší pravděpodobností nikdy neexistovala.

O vztazích mezi Marobudem a Římem po příchodu Markomanů do Čech písemné prameny neinformují. Zdá se však, že vzrůstající moc soustředěná do jeho rukou začala u Římanů vzbuzovat obavy, a tak byla v r. 6 po Kr. proti Marobudovi uspořádána mohutná vojenská výprava.¹⁸ Výprava se mělo zúčastnit 12 legií či jejich částí. Zajímavá je její organizace. Část vojska vedená L. S. Saturninem vyrazila do Čech z Porýní, snad z Mogontiaka,¹⁹ druhá část vedená samotným Tiberiem měla vyjít z Carnunta a patrně přes Moravu dorazit do české kotliny, kde se měly oba proudy setkat. Nelze ovšem vyloučit, že se vojska měla spojit mimo naše území a vtrhnout do Čech společně (Salač 2006b). Do souvislosti se západní větví výpravy se dává vojenský tábor u Marktbreitu (Pietsch – Timpe – Wamser 1991), s východním tažením bývá spojováno opevnění u Mušova (Bálek – Šedo 1996). Nově však byly obě tyto souvislosti zpochybněny (Steidl 2004; Komoróczy 2006). Obě vojska měla dle Velleia Patercula (2, 110, 1–2) dospět na vzdálenost pouhých pěti denních pochodů od nepřítele.²⁰ Za tohoto postavení vojsk však musela být

výprava odvolána, aniž došlo k boji, neboť v Panonii vypuklo rozsáhlé povstání, které ohrožovalo samotnou Itálii, a jeho potlačení se tak nutně stalo prioritou.

Tažení představuje první historickou událost, kterou lze přesně datovat a která má bezprostřední vztah k české kotlině. Její hodnocení ovšem není jednoznačné. Tradičně se výše popsané události interpretují jako doklad mimořádného významu a síly Marobudova kmenového svazu. Jako argument se používá neobvyklý rozsah akce, složitá organizace i účast nejlepších vojevůdců včetně Tiberia. Nechybějí ovšem ani názory, že celá situace byla Velleiem Paterculem úmyslně zveličena a zdramatizována a že k vlastnímu vojenskému tažení ani nedošlo a celá akce zůstala pouze ve stadiu plánování (Kehne 2006). Zásadní problém představuje fakt, že o vojenském tažení informuje pouze Velleius Paterculus, který byl sice současníkem událostí, avšak byl na líčení událostí osobně zainteresován, neboť jeho spis měl být oslavou císaře Tiberia, a proto se nezřídka o objektivitě jeho údajů pochybuje (Schmitzer 2000; Christ 2003; Kehne 2006; Salač 2006b s další literaturou).

Marobud oslabení nepřítele po nevydařeném tažení nevyužil k výpadu, nýbrž upevnil svou pozici diplomatickým jednáním, jehož výsledky mu zajistily uchování nezávislosti. Po celou dobu panonského povstání se Marobud zdržel vojenských akcí vůči Římu, stejně jako po porážce Varových legií od Arminiových Chersků v r. 9 po Kr. v Teutoburském lese. Ani tehdy se Marobud ke germánské vzpouře nepřipojil, ač Arminiova výzva ke společnému postupu doprovázená zasláním hlavy poraženého římského legáta P. Q. Vara byla více než zjevná. Marobud však na znamení své loajality Varovu hlavu předal Římanům. Tyto postoje zřejmě oslabovaly jeho domácí pozici, která byla již beztak podrážována neochotou germánských šlechticů podřízovat se jediné autoritě. Rozkol mezi Arminiem a Marobudem a kmenovými uskupeními, v jejichž čele stáli, narůstal, až nakonec vedl v r. 17 po Kr. ke střetu. Tehdy se zřejmě někde severně od Čech oba rivalové utkali se svými vojsky v regulérní bitvě. Ta sice měla skončit nerozhodně, avšak Marobud jako první opustil bojiště, což bývalo mezi Germány chápáno jako uznání porážky a dále to oslabilo jeho autoritu.

Marobud požádal za této situace o vojenskou pomoc nyní již císaře Tiberia, avšak byl odmítnut. Tiberius

¹⁸ Tato tradiční interpretace bývá v poslední době stále častěji podrobována kritice a objevují se i další vysvětlení tohoto vojenského aktu. Někdy se uvádí, že hlavním cílem bylo především zaměstnat velkou armádu, aby se tak omezilo nebezpečí vzpoury či aby se zdůvodnilo její budování a udržování za cenu obrovských vydání (Kehne 2002; 2006; Salač 2006b).

¹⁹ Zpravidla se předpokládá směr tažení podél Mohanu a Ohře do Čech, byť pro takovýto výklad nejsou k dispozici písemné ani archeologické doklady (Salač 2006b).

²⁰ V *Pravěkých dějinách Čech* (Pleiner – Rybová et al. 1978, 684) se mylně uvádí, že „obě armády se měly spojit na místě srazu předem určeném, k němuž jim chybělo prý jen pět dní pochodu“. Ve skutečnosti o vzdálenosti k místu setkání v pramenech žádný údaj není. Správnější překlad a výklad uvádí J. Dobiáš (1964, 98).

místo vojska vyslal na Dunaj svého syna Drusa, aby pomohl vnitrogermánský spor diplomatickými cestami urovnat a zároveň posílil pozici Říma. Spor byl sice na čas utišen, avšak již v r. 19 byl Marobud sesazen a donucen opustit Boiohaemum vzpourou germánského šlechtice Katvaldy, který dobyl jeho sídlo, kde získal údajně značnou kořist.²¹ Zdá se být pravděpodobné, že Katvaldu podporovali i Římané, kteří chtěli využít momentálního oslabení silného rivala a potenciálního soupeře. Marobud se uchýlil do římského exilu a zbytek života prožil v Ravenně, kde v r. 37 zemřel. Samotný Katvalda se u vlády dlouho neudržel, byl další vzpourou vedenou Vibiliem zbaven moci a rovněž dožil v římském exilu. Vibilius se však zřejmě vlády nad kmenem Markomanů neujal a původně mocný kmenový svaz se rozpadl.

Moc Marobudovy říše, resp. sílu Markomanů a jejich spojenců dokreslují i zprávy, že Marobudovi ani Katvaldovi nebylo dovoleno vkročit na území Římské říše se svými družinami. Patrně z obav před jejich silou byly usazeny na území severně od Dunaje, nejspíše v Dolním Rakousku či na jižním Slovensku (*Dobiáš 1964; Kolník 1977*).

Nutno podotknout, že značný význam Čech (Boiohaema) jakožto centrálního území Marobudova kmenového svazu v prvních dvou desetiletích po Kr. dokládají písemné prameny i archeologické nálezy, především zcela ojedinělá koncentrace římských importů (obr. 34, 63).

3.8.2.5 Mezi Marobudovou říší a markomanskými válkami (19 až 166 po Kr.)

Po rozpadu Marobudovy říše se území Čech ocitá na celá staletí mimo zájem písemných pramenů. Těžiště událostí se posouvá na jihovýchod – na jižní Moravu a jihozápadní Slovensko, tedy do oblastí, kde byly kontakty mezi Germány a Římany mnohem intenzivnější. Do tohoto prostoru se přesouvají i špičky markomanské společnosti a Čechy se postupně ocitají na periférii dění. Otázkou zůstává, zda se tak stalo jednorázově po Marobudově, resp. Katvaldově vypuzení, či se jednalo o déletrvající trend. Pro druhou možnost by svědčil fakt, že ne všechny bohaté římské importy nalezené v Čechách lze datovat pouze do prvních dvou desetiletí po Kristu. Část šlechtických rodin na území české kotliny zřejmě dále pobývala i po rozkladu Marobudovy ústřední moci. Po polovině 1. století se však těžiště im-

portů a výskyt bohatých hrobů již nachází na jižní Moravě a v přilehlé části Slovenska.

Čechy mizí z písemných pramenů ovšem nejen proto, že se rozložila Marobudova říše, ale také proto, že zhruba ve stejné době (r. 16/17) Řím rezignuje na dobývání dalších germánských území. Římské úsilí se soustřeďuje na zabezpečení hranice na Dunaji a Rýnu, případně na její korigování a opevnění v prostoru mezi oběma řekami. Zprávy o územích, která bezprostředně s touto hranicí nesousedila, se stávají řídkými. Nově vzniklou situaci zřejmě nejlépe charakterizuje citát z Tacitovy *Germanie* (41) vztahující se pravděpodobně i k našemu území: „*in Hermunduribus Albis oritur, flumen inclutum et notum olim, nunc tantum auditur*“. První část sdělení, tedy že Labe pramení v kraji Hermundurů, bývá často využívána k etnické interpretaci obyvatel Čech ve starší době římské (shrnutí *Dobiáš 1964; naposledy Droberjar 2006a*). Na tomto místě je ovšem zajímavější druhá část zprávy – totiž že Labe bývalo kdysi proslulou a známou řekou, zatímco nyní o něm sotva slyšíme. Nutno podotknout, že *Germania* byla zveřejněna v roce 98 po Kristu.

Vzájemné kontakty mezi územím Čech a Římskou říší po roce 20 př. Kr. zcela jistě neustaly, můžeme je však poznávat pouze pomocí pramenů archeologických.

3.8.2.6 Markomanské války (166 až 180 po Kr.)

Tento válečný konflikt spadá na předěl starší a mladší doby římské či již na počátek následující mladší doby římské. Název markomanské války se vžil již v antice pro celý komplex vojenských střetů a tažení odehrávajících se především ve středoevropském Podunají v letech 166–180, tedy za panování Marka Aurelia (161–180) a jeho syna Commoda (180–192). Ač se jej zúčastnily četné germánské i negermánské kmeny, byl vojenský střet pojmenován podle Markomanů, nejmocnějšího římského nepřítele (souhrn viz *Friesinger – Tejral – Stuppner eds. 1994*). Války se vyznačovaly častými vzájemnými výpady na nepřátelská území, přičemž Římská říše byla v počáteční fázi (v l. 166–171) spíše v defenzivě, neboť stav římského vojska byl poznamenán morovou epidemií. V následujících letech 172–175 podnikl císař Marcus Aurelius úspěšnou protiofenzivu a v letech 176–177 se zdála být situace již trvale pacifikovaná. Poté však konflikt opět propuká a sám M. Aurelius (*Aurel. 27, 10*) označuje za hlavní nepřátele Markomany a Kvády. Tato pozdní fáze válek se vyznačuje

²¹ Tacitus (*Annales 2, 62*) v Marobudově sídle zmiňuje římské obchodníky a markytánky. Údaj o tom, že nedaleko Marobudovy rezidence se nacházela jakási pevnost či tvrz, vede k jejímu opakovanému hledání. Tzv. Marobuduum bylo zprvu hledáno na laténských oppidech, především na Závistí a Stradonicích (*Piř 1903*). V současné době se o poloze tohoto sídla na některém z oppidů vyslovují pochyby, neboť Germáni neměli ve zvyku žít v opevněných sídlech, sami opevnění nebudovali a oppida byla v době Marobudově již několik desetiletí opuštěná. Ostatně na žádném oppidu není výraznější osídlení ze starší doby římské doloženo. Dnes se v této souvislosti uvažuje spíše o některém přirozeném pravěkém centrálním místě, odkud máme ze starší doby římské bohaté nálezy (Praha-Bubeneč, Kolínsko, Lovosice apod.: *Salač 1996; 1998*).

častým pobytém římského vojska včetně samotného císaře na germánském území, především na jižní Moravě a jihozápadním Slovensku, o čemž svědčí např. římská stanice na Mušově, vojenské pochodové tábory či nápisy na trenčínské skále atd. Roku 180 císař Marcus Aurelius umírá a jeho nástupce Commodus záhy uzavírá mír. Římské jednotky poté vyklízejí předsunuté opěrné body a opouštějí nepřátelské území. Klid na hranici měl být zajištěn systémem smluv s germánskými kmeny a zřizováním klientských království. O markomanských válkách nás zpravují četné písemné prameny, k dispozici je ovšem i ojedinělý pramen ikonografický – vítězný sloup Marka Aurelia zachycující výjevy z válečného konfliktu na germánském území.

Markomanské války se, alespoň dle dosavadních znalostí, odehrávaly mimo území Čech. Zatím neexistuje jediný doklad přítomnosti římského vojska v české kotlině. Zda či spíše do jaké míry se vojenských střetnutí zúčastnili i Markomané z Čech, je obtížné soudit. Písemné prameny v tomto směru mlčí a náležitá archeologická analýza dosud chybí. Jestli se tedy případná účast českých Markomanů na vpádech do provincií odráží v sídlištní struktuře či ve skladbě nálezů v české kotlině, například opouštěním sídlišť či vzrůstem importů (kořisti), zatím není známo.²² Zdá se však, že k určitým posunům obyvatelstva u nás skutečně mohlo docházet. Někteří badatelé se totiž domnívají, že právě Markomané ze severu, tj. z Čech, se významně podíleli v první fázi markomanských válek (r. 170–172) na vpádech do Raetie (*Pauli 1981; Dietz – Fischer 1996, 74–85; Boos – Dallmeier – Overbeck 2000, 37–46*).

3.9 VÝZNAM STARŠÍ DOBY ŘÍMSKÉ PRO STUDIUM ČESKÉHO PRAVĚKU

Od sklonku starého letopočtu se střední Evropa jižně od Dunaje stává součástí Římské říše a dostává se do trvalého světla písemných pramenů. V dobách častých vojenských střetů mezi římským a germánským světem se věnují antičtí autoři i oblastem na sever od Dunaje a východně od Rýna. Mnohé údaje lze proto vztáhnout i na naše území. Pro toto období jsou prvně k dispozici zprávy o historických událostech odehrávajících se buď přímo v Čechách, nebo v jejich nejbližším okolí. Zvláště v období okolo přelomu letopoč-

tu tak poprvé hrají písemné prameny významnou úlohu při poznávání naší minulosti.

Písemné zprávy jsou ovšem významné nejen z hlediska historického, ale v neposlední řadě i proto, že nás informují o jevech, které jsou archeologickými prameny nepostižitelné. Nejde jen o dílčí konkrétní údaje, jako např. etnické určení obyvatelstva či jména historických postav, ale jedná se také o zcela obecné poznatky. V případě starší doby římské můžeme uvést např. existenci tzv. Marobudovy říše, tedy schopnost germánské společnosti vytvářet relativně stabilní mocenská uskupení. Z písemných pramenů se dovídáme o vedení skutečných válek mezi germánskými kmenovými svazy s regulárními bitvami (viz konflikt Marobuda s Armiem) či o rozsáhlých vojenských konfliktech Germánů s Římskou říší (bitva v Teutoburském lese, markomanské války apod.). Právě na těchto skutečnostech známých z písemných pramenů lze testovat výpovědní možnosti archeologie. Existence dvou různých a na sobě nezávislých druhů pramenů vytváří předpoklady pro využití doby římské jako modelového období pro zkoumání schopnosti archeologických pramenů vypovídat o pravěké společnosti obecně i o jednotlivých událostech.

Tato příznivá situace však v sobě skrývá mnohá úskalí, která spočívají právě v kombinování obou druhů pramenů při rekonstruování minulosti. Archeologové je totiž často dávají do vzájemné závislosti hned na začátku svého pracovního postupu. Nežádá se tak archeologické prameny a z nich získané informace podřizují pramenům písemným. Děje se tak při rekonstruování historických procesů a událostí (např. příchod Markomanů do Boiohaema, římské tažení proti Marobudovi) i při řešení ryze archeologických problémů (datování a náplně stupňů relativní chronologie doby římské). V těchto případech bývá význam písemných pramenů často přeceňován. Jak vyplývá z výše uvedeného textu, nežádá se poskytnutí písemné a archeologické prameny údaje, které si navzájem odporují. Přesto, nebo právě proto, skrývá starší doba římská výjimečný potenciál pro vytváření modelů (např. kulturních proměn), které by byly využitelné také pro poznávání dalších pravěkých období i pro obecné testování metodologických možností archeologie. Napnout síly tímto směrem by bylo nepochybně smysluplnější než vytvářet stále nové typy polozemnic či jednotlivých artefaktů a přejmenovávat časová období a archeologické kultury.

²² Např. na sousední Moravě spatřuje J. Tejral (1993, 447) v silném sídlištním horizontu z období markomanských válek odraz pustošení germánských osad římským vojskem a jejich opakované obnovování.

4 Mladší doba římská

Eduard Droberjar

4.1 HLAVNÍ PRAMENY

4.1.1 Archeologické prameny

K hlavním pramenům poznání mladší a pozdní doby římské patří sídliště (včetně dvorce v Turnově), žárová pohřebiště (zejména Dobřichov-Třebická, Opočno, Ploštiště nad Labem, Pňov, Přeštovice) a ojedinělé žárové a zejména kostrové hroby, ojedinělé nálezy keramiky, kovové industrie a mincí a depoty mincí. Ke zvláštní nálezové kategorii řadíme říční, resp. ostrovní nález koňského postroje z Čelákovic (*Droberjar – Špaček 2003*).²⁵

1. BEROUN-ZÁVODÍ (okr. Beroun)

Bohatý kostrový hrob bojovníka z pozdní doby římské (rozhraní stupňů C3/D1) byl odkryt na sídlišti z doby římské (v době pohřbu již pravděpodobně zaniklém) mezi chatami 1 a 2. V hrobové jámě o rozměrech 3 × 2 m ležela v natažené poloze kostra asi čtyřicetiletého muže. Po levé straně podél těla spočíval meč, za hlavou se nacházel skleněný pohár (typ Frunzovka). Keramické nádoby (6 kusů) a další milodary byly soustředěny především po pravé straně pohřbu. Mezi nálezy vyniká zejména unikátní bronzový meč s kostěnou rukojetí (příl. 11: 2). V celém barbariku nejsou bronzové meče známy. K dalším nálezům patří štítová puklice, bronzové hroty kopí a oštěpů, bronzová ostruha, samostřílová spona, přezka, kování opasku, hřeben, toaletní souprava (pinzeta a ušní lžička), nůž, nůžky ad. Bronzové zbraně měly symbolický význam jako insignie významného jedince. Nálezy vykazují smíšený charakter. Převažují komponenty labsko-germánského původu (keramika, spona). Štítová puklice má analogie v przeworské kultuře, spona je polabského charakteru, keramika a některé další nálezy patří domácí provenienci a pro nákončí opasku nacházíme protějšek v Pomohání a ve středním Německu.

Lit.: *Břicháček 1981; Hrala 1998, 35–36; Tějral 1999, 217.*

2. DOBŘICHOV-TŘEBICKÁ (okr. Kolín)

Poloha Třebická se rozkládá na malé ostrožně, asi 1 km jihovýchodním směrem od Pičhory. Na lokalitě bylo pů-

vodně přes 100 hrobů. Ve sbírkách Národního muzea lze identifikovat asi 70–80 hrobů (78 vyobrazených a 20 nevyobrazených popelnic) z výzkumu J. Waňka, který nálezy z pohřebiště v letech 1890–91 zachránil. Podařilo se zjistit i několik hrobů jámových bez popelnic. Na osmi místech bylo pozorováno „žároviště“. Milodary v popelnicových hrobech se vyskytovaly buď na dně popelnic mezi lidskými kostmi, nebo byly položeny na kostech. V některých případech nálezy spočívaly ve všech třech polohách. Zajímavé je, že např. spony byly nalézány ve východní polovině pohřebiště, kde se téměř nevyskytovaly hroby bojovníků. Ty byly zjištěny v západní části pohřebiště. Početné nálezy reprezentuje zejména keramika v ruce tvarovaná, jedna nádoba točená na kruhu, zlomky bronzových nádob (cedník a naběračka), pravděpodobně i zlomek jedné skleněné nádoby, spony, kostěné jehlice, skleněné a jantarové korále z náhrdelníků, kapslovité závěsky, hřebeny, kování opasků, zbraně (4 římské meče, římské kování k uchycení pochvy meče, dále hroty kopí, držadla a puklice štítů, z toho jedna římská, prolamované kování – tzv. balteus, sekera), ostruhy, kování dřevěných skříněk, přesleny, křesací soupravy, nože, nůžky, kousky pryskyřice. Mezi nejstarší hroby lze zařadit hrob bojovníka z doby markomanských válek s římským mečem. Pohřebiště vzniklo už na sklonku starší doby římské, resp. v přechodném stupni B2/C1 a pohřbívalo se na něm zvláště v mladší době římské (stupně C1, C2 a zřejmě ještě i v C3).

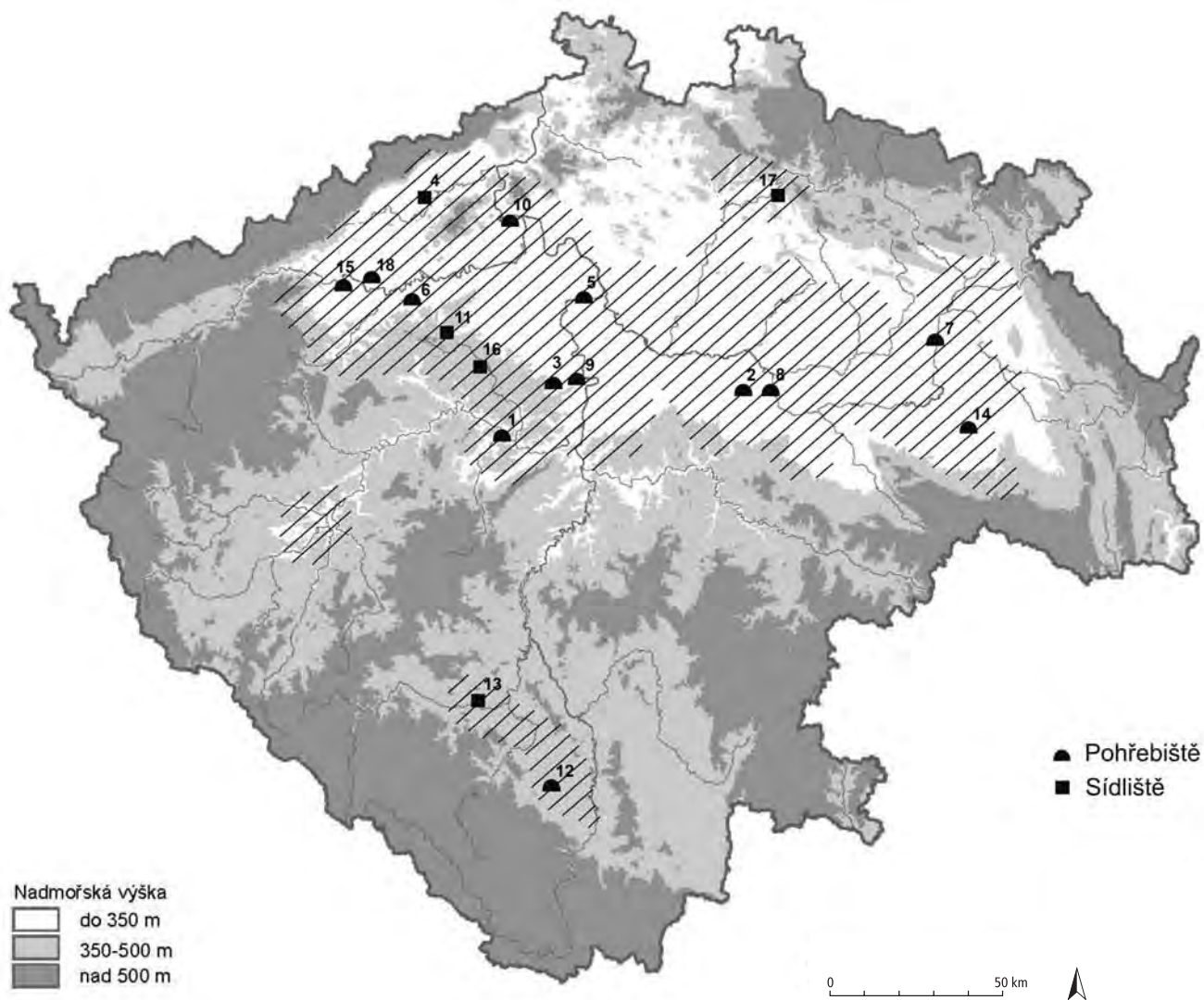
Lit.: *Ptč 1891a; Sakař 1970, 25–29, Fig. 15: 16–40; 16; 17: 1–17; Pl. XI: 13–14.*

3. HOSTIVICE (okr. Praha-západ)

Bohatý ženský kostrový komorový hrob s mohutnými kamennými závaly, jenž byl uložen v rakvi, obsahoval dvě stříbrné zlacené štítkovité spony, skleněné a jantarové korálky, tři keramické nádoby, jehlici, kostěný hřeben a železný nůž. Hrob lze zařadit mezi nálezy horizontu Hasleben-Leuna.

Lit.: *Sankot – Pleinerová – Košta 2004.*

²⁵ V posledních letech došlo k enormnímu nárůstu pramenů a poznatků o sídlištích, a to nejen z mladší doby římské, ale i z předchozího a následujícího období. Hlavní podíl na tom má detailní zkoumání povrchových vrstev nedestruktivními metodami. Jelikož vyhodnocení všech nově získaných kovových artefaktů (spony, kování opasků, závěsky, militaria, mince atd.) si vyžádá určitý čas, nebylo možno v tomto stručném přehledu využít zmíněné archeologické a numizmatické prameny. Buďte jim postupně věnován prostor na jiných místech. Ale už dnes je zřejmé, že nejnovější bádání směřuje k zásadnímu přehodnocení chronologie, dálkových kontaktů a kulturně-společenských vztahů celé doby římské a doby stěhování národů v Čechách.

Obr. 74: Rozsah osídlení v mladší době římské a významná naleziště. Číslování lokalit odpovídá soupisu v této kapitole.

4. JENIŠŮV ÚJEZD (okr. Teplice)

Sídliště z pozdní doby římské je lokalizováno na mírný, k jihu obrácený svah v mikroregionu Lomského potoka. V 80. letech se podařilo na velkých odkrytých plochách prozkoumat čtyři zahloubené chaty. Tři z nich měly po třech kúlech v kratších protilehlých stranách (obr. 76: 3–4), čtvrtá obsahovala patrně jen kúly v rozích. Plocha chat činila 12,6–19,7 m². K datování objektů napomáhá malý soubor keramických nálezů, charakteristické okraje nádob a jejich drsný materiál, dále rozmístění kúlů v zahloubených příbytcích, ale také větší vzdálenosti mezi chatami (30–55 m). Z těchto údajů plyne zařazení zahloubených chat do pozdní doby římské, eventuálně až na počátek doby stěhování národů.

Lit.: *Ernée 1995*.

5. LUŽEC NAD VLTAVOU (okr. Mělník)

Žárové pohřebiště se nacházelo na terase Vltavy. Výzku-

my v 50. letech odkryly jeho část. Z doby římské bylo prozkoumáno 46 hrobů. Hroby, zkoumané na ploše větší než 1 ha, byly zjištěny izolovaně nebo ve skupinkách. Převažují hroby popelnicové (2/3) nad hroby jámovými (1/3). Některé hroby bez popelnic vykazují zvláštní rysy a O. Kytlicová je vyčlenila jako samostatnou skupinu. Jeví se jako sloupce kostí s pevnými obrysy, z čehož lze soudit, že pohřby byly ukládány do dřevěných schránek. Z antropologického zkoumání je patrný vysoký podíl mužů, kteří se dožili vyššího věku, a malý podíl mladých žen. Překvapuje nízký počet (tři) dětských hrobů. Průměrný dožitý věk mužů činil 48,7 roku a žen 39,6 roku. Hroby lužického pohřebiště byly středně vybaveny. Postrádáme hroby s nadprůměrnou výbavou. Mezi zajímavými nálezy lze uvést např. keramickou nádobu se sklem vsazeným ve dně. Některé nálezy vykazují silné przeworské vlivy (spony, kování opasek, keramika ad.). V mužských hrobech se vyskytovaly zvláště

soupravy bronzových cedníků s naběračkami, zlomky věder, spony, kování opasků, zbraně, ostruhy, křesací soupravy, nože, břitvy, šídla, kostěné jehlice ad. Ženské hroby obsahovaly zejména keramiku, zlomek bronzového vědra, slitky skla patrně z nádoby, spony, kostěné jehlice, železný náramek, kostěné hřebeny, přeslen, šídla aj. Pro datování hrobů jsou důležité zejména bronzové a železné spony, zastoupené těmito typy: výrazně členěná, trubkovitá, kolínkovitá, s prohnutým lučičkem, s válcovitou hlavicí, samostřílová a podvazaná. Nejstarší hrob na pohřebišti reprezentuje ojedinělý pohřeb bojovníka z období horizontu Marobudovy říše. Další hroby náležejí až první polovině a období kolem poloviny 2. století (horizont Lužec A). Většina hrobů (asi 2/3) je datována do mladšího období (Lužec B), které lze vymezit horizontem markomanských válek až počátkem mladší doby římské ve stupni C1.

Lit.: *Kytlicová 1970; Chochol 1970.*

6. OPOČNO (okr. Louny)

Na svahu severozápadně od Opočna bylo prozkoumáno 395 žárových hrobů, vrstevné hroby a žároviště. Žárové hroby na ploše asi 8 ha vytvářely tři skupiny. První, která byla prozkoumána vcelku, tvořilo 256 hrobů. Druhou se 112 hrobů a třetí pouze s 27 hroby se nepodařilo zkoumat v celém rozsahu. Podle I. Pleinerové sloužila jednotlivá pohřebišť nebo shluky hrobů určitým osadám v nejbližším okolí. Autorka výzkumu odhaduje počet obyvatel sídliště, k němuž patřilo pohřebišť první skupiny, na 60 obyvatel. Žárové pohřby byly uloženy především v popelnicích, pouze 7 pohřbů náleží k hrobům jámovým. Zajímavým zjištěním je také výskyt tzv. vrstevných hrobů, které jsou doloženy v Čechách poprvé. Běží o vrstvy s pozůstatky pohřbů, vzniklé shrnováním rozlámaných spálených kostí do velmi mělkých jam nevelikého průměru. Analogické hroby jsou charakteristické především pro pohřebišť dobrodziejenského typu v pozdní fázi przeworské kultury ve Slezsku. Při jihovýchodním okraji prvního shluku bylo objeveno žároviště. Obdélníkovitá zahloubenina se zablenými rohy (185 × 95 cm) měla černou výplň s uhlíky a souvislými kusy spálených dřev. Stěny jámy byly nepravidelně obloženy kameny. Lze mít za to, že na tomto místě byli zemřelí spalováni. Z chudě nebo průměrně vybavených hrobů se vymyká hrob dívky (č. 232) s množstvím kostěných a kovových jehlic, asi 50 kusy skleněných korálků, železnými vědérkovitými závěsky, dvěma kostěnými a jedním železným hřebem, dvěma postříbřenými destičkovitými sponami, stříbrným zdobeným páskem, kováními dřevěné skříňky, železným nožem, třemi přesleny a dalšími drobnými zlomky předmětů. K nejčastější výbavě pohřbených patřily kostěné hřebeny a jehlice. Mezi dalšími milodary lze uvést různé druhy spon, např. luxusní bronzové destičkovité spony zdobené stříbrem, dvojice

destičkovitých emailovaných spon se šachovnicovým ornamentem, dále stříbrný kruhovitý závěsek, stříbrný nákrčník s hruškovitým uzávěrem, část dvojsečného meče (pravděpodobně import z norické nebo sarmatské oblasti), skleněné korále, železné nože, přezky apod. Unikátním nálezem je dvojice litých bronzových kování z hrobu 286 (pohřeb mladší ženy s dítětem). Na pohřebišti se začalo pohřbívat v první polovině 3. století a zejména pak v jeho druhé polovině až do 4. století. Výrazně převažují hroby žen (101) nad hroby mužů (35) a hroby nedospělých (62). Ženy umíraly ve starším věku (*adultus*).

Lit.: *Pleinerová 1995.*

7. PLOTIŠTĚ NAD LABEM (okr. Hradec Králové)

Tato lokalita patří k největším odkrytým pohřebišťům z doby římské v České republice. Kromě své jižní části byla komplexně prozkoumána (obr. 90). Lokalita se nachází na mírném svahu na pravém břehu Labe v severní části katastru obce. Výzkum odkryl celkem 1 318 žárových popelnicových hrobů, 31 shluků spálených kůstek, 49 jámových hrobů, jeden birituální hrob a dva vyloupené kostrové hroby. Celé pohřebišť mělo obvodové ohrazení, složené z palisádového žlabu a malého příkopu. Vedle toho se podařilo ve vnitřním prostoru hřbitova uvnitř velkého ohrazení prozkoumat menší kruhové ohrazení v podobě palisádového žlabu. Žárové hroby byly prozkoumány jak uvnitř menšího kruhového areálu, tak i vně východním směrem. A. Rybová vyčlenila na pohřebišti čtyři fáze, přičemž nejvíce hrobů pochází z fází III a IV. Pro závěrečnou fázi pohřebišť jsou charakteristické jámové hroby se skromnou výbavou. V nejmladším hrobě (č. 1296) na lokalitě spočívaly pohřby několika jedinců a psa. V žárových hrobech od sklonku 2. do 4. století se vyskytovaly součásti oděvu a šperky, tj. různé spony, kování opasků, skleněné a jantarové perly, stříbrný nákrčník s ovinutými konci, stříbrný náramek, dále zlomky bronzových a skleněných nádob, zbraně a součásti výstroje, nože, nůžky, pazourková křesadla, hřebeny, jehlice ad. Ke krásným nálezům patří bronzové kruhové kování zdobené emailem, které patřilo k balteu (hrob 772). Zajímavý je výskyt jedné římské bronzové mince císaře Galliena (253–268) sekundárně provrtané a sloužící jako přívěsek (hrob 334). Na okraji uvnitř menšího kruhového ohrazeného areálu se nacházel birituální kostrový hrob III. Do něj byl pohřben dospělý muž v natažené poloze s rukama směřujícíma do klína. Inventář tvořil jen bronzový prsten a železný hrot šipky. Ve výplni jámy byly ještě zjištěny spálené lidské pozůstatky z několika jedinců a střepy z keramických nádob. Další pohřeb s nespáleným tělem se mohl vyskytovat v jižní části pohřebišť, na vnějším obvodu menšího kruhového areálu, jak o tom svědčí starší hrobový nález z roku 1908 s lunicovitým závěskem. Žárové pohřebišť

má charakter labsko-germánského kulturního okruhu. Ve 4.–5. století jsou zde patrné vlivy ze severního a severozápadního Německa. Pravděpodobně jde o opakované menší skupiny obyvatelstva z oblastí od dolní poloviny Dolního Saska až po západní Meklenbursko a východní Holštýnsko. Pohřebiště je datováno od druhé poloviny 2. století (od horizontu markomanských válek) do konce 5. století.

Lit.: Rybová 1979; 1980; Chochol 1980.

8. PŇOV (okr. Nymburk)

Žárové pohřebiště se nacházelo na jih od malého návrší Na Doubnici. Lokalitu zkoumal v letech 1913–15 J. Hellich a odkryl na ní 80–90 žárových hrobů. Revize ukázala, že je možno rekonstruovat pouze 73 hrobových celků. Všechny pohřby byly uloženy v hliněných popelnicích. Podle J. Hellicha se hroby nacházely v osmi řadách. Ačkoliv nebyla antropologická zkoumání provedena, podle milodarů je zjevné, že v Pňově byly pohřbívány jak ženy, tak muži. Mezi několika hroby bojovníků vynikají zejména hroby 45 a 53. V bojovníckém hrobě (č. 45) se našla hliněná popelnice, římské bronzové nákončí pochvy meče, bronzové závěsné kování pochvy meče, zlomek bronzového páskového kování, dvě bronzová zdobená kování s nýty pravděpodobně z opasku (?), zlomek železného kroužkového kování s nýtem, železná přezka s příchytnou destičkou, železný bodec s nýtem z křesací soupravy, zlomky kostěného trojvrstevného hřebene a zlomky přetavených skleněných korálků. Popelnice hrob 53 obsahoval pravděpodobně římský meč, římské závěsné kování pochvy meče, 6 hrotů šípů, bronzovou přezku s příchytnou destičkou, nákončí řemene opasku, kování opasku s kroužkem, zlomek trojvrstevného kostěného hřebene, železné dlátka a železný nůž. Milodary v dalších hrobech byly hliněné v ruce tvarované popelnice, zlomky bronzových nádob (vědra, pánev, soupravy cedníku a naběračky), zlomky skleněných nádob, různé typy spon, bronzový prsten, kostěné a bronzové jehlice, esovitě záponky náhrdelníků, skleněné a hliněné korálky, bronzové závěsky, součásti opasků, jednovrstevné a trojvrstevné kostěné hřebeny, kování dřevěných skříněk, výbroj a výstroj (meče, kování pochev mečů, hroty kopí, hroty šípů, sekery, štítové puklice, držadla štítů, kování cingula, prolamovaná kování), ostruhy, různé nástroje (ocílky, jehly, kostěný jehelníček, nože, nůžky, dlátka, šídla, pinzety, břitvy, přesleny, brousek), křesací kamínky a hrudky pryskyřice. A. Rybová, která pohřebiště zpracovávala, rozlišuje čtyři fáze. Začalo se zde pohřbívat již v horizontu markomanských válek, většina hrobů však náleží až do 3. století.

Lit.: Hellich 1914; 1918; Rybová 1970.

9. PRAHA-DEJVICE (Praha 6)

a) V Nové Julisce byly objeveny dva kostrové hroby.

První náleží pravděpodobně ženě. Milodary tvořila stříbrná samostřilová spona s vysokým zachycovačem, nákrčník, esovitá záponka, věderkovitý závěsek, skleněný korál, kostěný trojvrstevný hřeben a zlomek železa. Hrob datujeme do 1. pol. 3. století. Další kostrový hrob bojovníckého charakteru obsahoval bronzovou sponu s podvázanou nožkou, železný nůž, sekeru a zlomek neurčitelného kovového předmětu. Tento celek můžeme zařadit také do mladší doby římské.

Lit.: Svoboda 1948a, 84, 87, obr. 10; 19.

b) Z polohy Červené valy (mezi Sv. Matějem a Dejvicemi) pochází kostrový hrob z pozdní doby římské, z něhož se ve sbírkách Národního muzea dochovaly následující milodary: bronzová samostřilová spona s klínovitou nožkou, bronzová pinzeta a náhrdelník ze skleněných a jantarových korálků (příl. 13: 1).

Lit.: Svoboda 1948a, 237, tab. XVI: 1–7.

10. PROSMYKY (okr. Litoměřice)

V katastru obce bylo zjištěno několik kostrových hrobů z mladší a pozdní doby římské. Nejvýznamnější z nich je hrob nalezený v roce 1902 v pískovně W. Wernera. Kostra ležela v natažené poloze ve směru S–J. V hrobě se nacházely různé milodary: 2 bronzové samostřilové spony, 3 bronzové závěsky (z toho dva s řetízkou), bronzový nákrčník s ovinutými konci, stříbrná svorka, 5 bronzových knoflíků, 2 bronzové jehlice, 6 bronzových kroužků, skleněné a jantarové korále z náhrdelníku a 3 hliněné přesleny. Je zřejmé, že v kostrovém hrobě byla pohřbena ve druhé polovině 3. století nebo v době kolem roku 300 významnější žena. Dalších 5 hrobů, převážně jen s keramickou nádobou, bylo identifikováno porůznu. Poslední dosud známý kostrový hrob byl objeven v šedesátých letech 20. století v bývalé Fieberově cihelně. Hrob vydal bronzovou zlatem plátovanou destičku, skleněné a jantarové korále a další nálezy, které zřejmě náležely do pozdní doby římské. Z Prosmyk je tedy potvrzeno minimálně sedm kostrových hrobů z druhé poloviny 3. až ze 4. století.

Lit.: Svoboda 1965, 269–270, obr. 22–23; tab. XII: 48; Blažek 1995, 142–145, 152, Abb. 3: 1; 4: 3–4; 7: 1–5; 8: 1–14.

11. PŘERUBENICE (okr. Rakovník)

Sídlištní lokalita se rozkládá na jižním svahu nad levým břehem bezejmenného levobřežního přítoku Bakovského potoka. Při výzkumu bylo odkryto více různých objektů – zahlučené chaty (minimálně tři), jámy a kúlové jamky z mladší a pozdní doby římské. Vedle nálezů sídlištní keramiky (pouze jeden zlomek patří keramice točené na kruhu) poskytla osada také římskou destičkovitou prolamovanou sponu, sponu s klínovitou nožkou, bronzovou pinzetu, železné šídlo nebo rydlo, patrně zlomky skleněné nádoby, kostěné a pa-

rohové nástroje (proplétáčky, brusle), přeslen, tkalcovské závaží a kamenné brousky. Ze sídliště pocházejí doklady železářské výroby v podobě hutnické a kovářské strusky a dyznové cihly. Osídlení lze prokázat ve 3.–4. století. Zda také na počátku 5. století existovaly na lokalitě nějaké aktivity, jak soudí autoři výzkumu, nelze jednoznačně potvrdit.

Lit.: *Zeman – Venclová – Bubeník 1998.*

12. PŘEŠŤOVICE (okr. Strakonice)

Žárové pohřebiště se nachází asi 330 m východně od sídliště z doby římské na návrší v poloze Na Vrchu. Pohřebiště objevil v roce 1934 B. Dubský, který prozkoumal celkem 450 hrobů s 522 pohřby, které se nacházely na ploše asi 8 arů. Z plánu pohřebiště (obr. 91) je patrné, že v západní části nevykazují hroby žádné výrazné uspořádání, neboť jsou hustěji rozloženy. Zato v severní a pak ve východní, lomem porušené části lokality se rýsují nepravidelné řady hrobů, které jsou dokladem toho, že hroby byly původně na povrchu označeny. Asi 30 cm vysoký kámen postavený u hrobu č. 69 by mohl být považován za takovéto označení. Převažují hroby popelnicové, jen 10 hrobů bylo jámových. V hrobě se zpravidla nacházela jen jedna urna. Šest hrobů patří k tzv. společným hrobům, tj. hrobům s velkými jámami a s rozházenými spálenými kostmi více osob. Např. v jámě hrobu č. 65 (o průměru 60 cm) spočívaly v hloubce 28 cm spálené kosti několika mladších i starších jedinců a střepy ze sedmi nádob. Obdobné zjištění bylo učiněno v hrobech č. 165 a 212. Typická keramika a způsob pohřebního ritu daly jméno Přešťovice specifické kulturní skupině památek, která má svůj protějšek v nálezech na bavorské lokalitě Friedenhain. Charakteristická je v Přešťovicích keramika – mísovitě tvary se šikmým kanelováním a s oválně fasetovanou (vykrajovanou) výzdobou. Pro pohřebiště a zvláště pro vlastní pohřební ritus jsou příznačné velmi chudě vybavené hroby nejčastěji bez jakýchkoliv milodarů. Objeví-li se přeci jenom nějaké nálezy, pak se jedná o skleněné korále, jantarové korále, kostěné jehlice, zlomky kostěných hřebenů, pazourková křesadla a zlomky bronzových drátků. Tyto nálezy se podařilo získat díky důkladnému zkoumání hrobů založenému na proplavování obsahů popelnic. Zcela chybějí nálezy kovových předmětů, zvláště spon a zbraní. Přešťovické pohřebiště, na kterém se pohřbívalo ve 4. a v první polovině 5. století, bývá připisováno předkům Bajuvarů.

Lit.: *Dubský 1937, 35–130, obr. 17–26, tab. I–X; 1949, 425–490, obr. 17–26, tab. I–X; Michálek 1981.*

13. SEDLEC (okr. České Budějovice)

V poloze V Lomech na dvou nízkých pahorcích bylo objeveno sídliště z doby římské. Výzkumem se podařilo prozkoumat asi 1/5 předpokládané rozlohy celé osady, na níž se nacházelo 13 zahlobených chat se šestiků-

lovou konstrukcí s vchodovými výklenky i bez nich, patrně tři nadzemní kůlové stavby, jámy, kůlové jámy a železářský objekt se dvěma hutnickými pecemi. Kromě početné germánské keramiky zaujme pozornost římská keramika, zvláště terra sigillata (zejména westerndorfská proveniencie) a několik zlomků užitkové římsko-provinciální keramiky. Další výraznější nálezy představují střepy skleněných nádob, železný hrot kopí a bronzová jehla. Nejstarší osídlení ze druhé poloviny 2. století se soustřeďuje do jižní části odkryté plochy. Nejvýraznější osídlení je patrné v centrální části, kde bylo prozkoumáno 11 zahlobených chat a jedna nadzemní kůlová stavba především ze 3. století. Pro konec doby římské jsou charakteristické nadzemní kůlové stavby. Objekty z mladší a pozdní doby římské se nacházejí ve východní části naleziště. Lokalita v Sedlci představuje dosud nejvýznamnější sídliště z doby římské v jižních Čechách.

Lit.: *Břicháček – Braun – Košnar 1991a; 1991b; Košnar – Břicháček 1999.*

14. SLEPOTICE (okr. Pardubice)

Při výzkumu polykulturní lokality ve Slepoticích byl objeven kostrový hrob z mladší doby římské (přl. 12). V hrobové komoře o rozměrech 3 × 2 m se zachovaly zbytky původně dřevěné konstrukce, jež tvořily tmavé pruhy (zbytky trámů) a kůly v rozích a ve středu kratších stran. Po levé straně vedle malého zbytku lebky stály čtyři hliněné nádoby. Pouze tyto nálezy byly v původní poloze. Ostatní pozůstatky ze zemřelého se nezachovaly. Kostra měla podle polohy lebky orientaci S–J. Další předměty se našly poházené v hrobové jámě. Mezi nimi vynikají dvě zlacené štítkovité spony typu Matthes A3b (*Riese 2004*) a korálky ze skla a jantaru. Podle poházených, poškozených a pravděpodobně chybějících předmětů můžeme soudit, že hrob byl už v minulosti vykraden.

Lit.: *Beková – Droberjar 2005.*

15. SOBĚSUKY (okr. Chomutov)

V roce 1986 byl v poloze Soběsuky III objeven bohatý kostrový komorový (230 × 275 cm) hrob z mladší doby římské. Objekt měl vestavěnou dřevěnou konstrukci se zachovalými zbytky prken a trámů. Z kostry, orientované ve směru S–J, se zachovaly jen zbytky lebky a zuby. Po pravé straně lebky ležela bronzová pozlacená jehlice s prstencem z drátových spirálek. Na ramenou spočívaly dvě honosné štítkové bronzové spony zdobené stříbrnou a zlatou fólií se skleněnými vložkami. Na hrudníku byl dvojitý náhrdelník složený ze skleněných (82 kusů) a jantarových (139 kusů) korálků, se stříbrnými kroužky, s bronzovými a stříbrnými závěsky a s esovitou záponkou. Další výbavu tvořila stříbrná samostřílová spona, stříbrný prsten, bronzová pinzeta a toaletní lžička na kroužku, velké skleněné

a jantarové perly, drobné stříbrné a bronzové jehlice, bronzová přezka, hliněný přeslen, bronzová a železná kování a nýtky z dřevěné schránky, včetně železného klíče, a dvě keramické nádoby. Tento hrob lze považovat za nejbohatší hrobový celek stupně C2 v Čechách. Je zřejmé, že v hrobě byla kolem roku 300 pohřbena význačná germánská žena.

Lit.: *Blažek 1995*, 145–148, Abb. 9–15.

16. TUCHLOVICE (okr. Kladno)

Sídliště z pozdní doby římské (Tuchlovice I) se nachází v poloze U Mlýna a bylo zde prozkoumáno významné středisko železářské výroby. Nejprve výzkumné práce odkryly tři nadzemní kúlové stavby, pět jam (pravděpodobně zásobních) a řadu kúlových jamek. Chata I byla kresebně rekonstruována. Jedná se o nadzemní stavbu s kúly v delších stranách, po jednom kúlu ve středu kratších stran a s jedním uprostřed stavby. Nadzemní stavba o rozměrech 350 × 550 cm měla původně sedlovou střechu, stěny ze svisle stavěných a hlínou omazaných prken. V objektech i mimo ně se našly fragmenty v ruce robené keramiky, zlomek šedé na kruhu točené keramiky, zlomek glazovaného mortaria, římský hliněný kahan; též kamenné brousky, hliněné přesleny, polotovary kostěných předmětů, zvířecí kosti (tur, prase, ovce nebo koza, kůň, pes, jelen, vzácně bobr) a uhlíky (dub, buk, borovice, lípa, habr, olše a jedle). Na okraji osady bylo zjištěno 8 dmychacích pecí a 7 vyhřívacích výhní. Jižně od železářských objektů byla prozkoumána kúlová nadzemní stavba (0,8 × 1 m). U baterie pecí se nacházela další kúlová nadzemní stavba, po níž zbyly tři trojice jamek. Tento objekt porušily pece, tudíž lze uvedenou chatu považovat za starší než huť. Naopak zahluobený objekt vznikl až po zániku železářské dílny. U jednoho z kúlvů velké stavby byl zjištěn pohřeb psa. V místě železářské dílny se našly zlomky keramiky, dyznové cihly s otvory, struska, mazanice, hliněné závaží, brousky, hliněný přeslen a zvířecí kosti. Nálezy železných předmětů chybí. Železářská dílna a osada v Tuchlovicích existovaly ve 4. století. Osídlení je doloženo i pro první polovinu 5. století.

Lit.: *Pleiner 1958*, 176–188, obr. 46–49, tab. XIII–XV; *1959*; *Břicháček 1995*.

17. TURNOV (okr. Semily)

V poloze Maškovy zahrady byla prozkoumána malá venkovská usedlost (dvorec) z mladší doby římské (obr. 75). Dvorec tvořila jedna nadzemní stavba, dvě zahluobené chaty, patrně potravinová pec, hliník a další jámy a jamky neurčitelného charakteru. Přibližná velikost dvorce byla 77 × 49 m. Jeho obyvatelé měli silné vazby k polabskému okruhu germánských památek. Lze připustit i možnost, že příslušníci tohoto dvorce mohli přijít v neklidné době etnických pohybů kolem

poloviny 3. století do Čech ze severozápadu (z německého Polabí).

Literatura: *Droberjar – Prostředník 2004*.

18. ŽIŽELICE (okr. Louny)

V roce 1924 prozkoumal M. Wurdinger v pískovně na Jánském vrchu bohatý kostrový hrob (přil. 11: 4). V hrobové jámě s rozměry 200 × 150 cm ležela v hloubce 1 m kostra v natažené poloze na zádech s rukama mírně roztaženými, orientovaná ve směru SV–JZ. Kolem skeletu se táhl bílý 15–20 cm široký pás neznámého účelu. Nad kostrou byly zjištěny dvě vrstvy kamenů. Po levé straně zemřelý se našly keramické zlomky, z nichž se podařilo slepit čtyři mísovité nádoby. Na pravé straně lebky spočívala stříbrná jehlice zakončená hadí hlavičkou. Dvakrát kolem krku ovinutý náhrdelník tvořilo 395 drobných skleněných, jantarových, kamenných a bronzových korálků. Na klíčních kostech ležely dvě bronzové samostřílové spony. Na prstenku levé ruky byl navlečený stříbrný prsten a v klíně ležela ulita cypraea s otvorem pro zavěšení. V místech břicha se objevily různé závěsky – v podobě válcovité trubičky s přívěsky obsahující jehlu, další závěsek ve stříbrném páskovém pouzdře, bronzový lunicovitý závěsek a železné vědérkovité závěsky. Další nálezy představuje železný kruh, šídlo a zlomky železných předmětů. U pravé ruky se nacházela kostra kohouta. V hrobě byla pohřbena kolem poloviny 4. století žena patrně s významným společenským postavením.

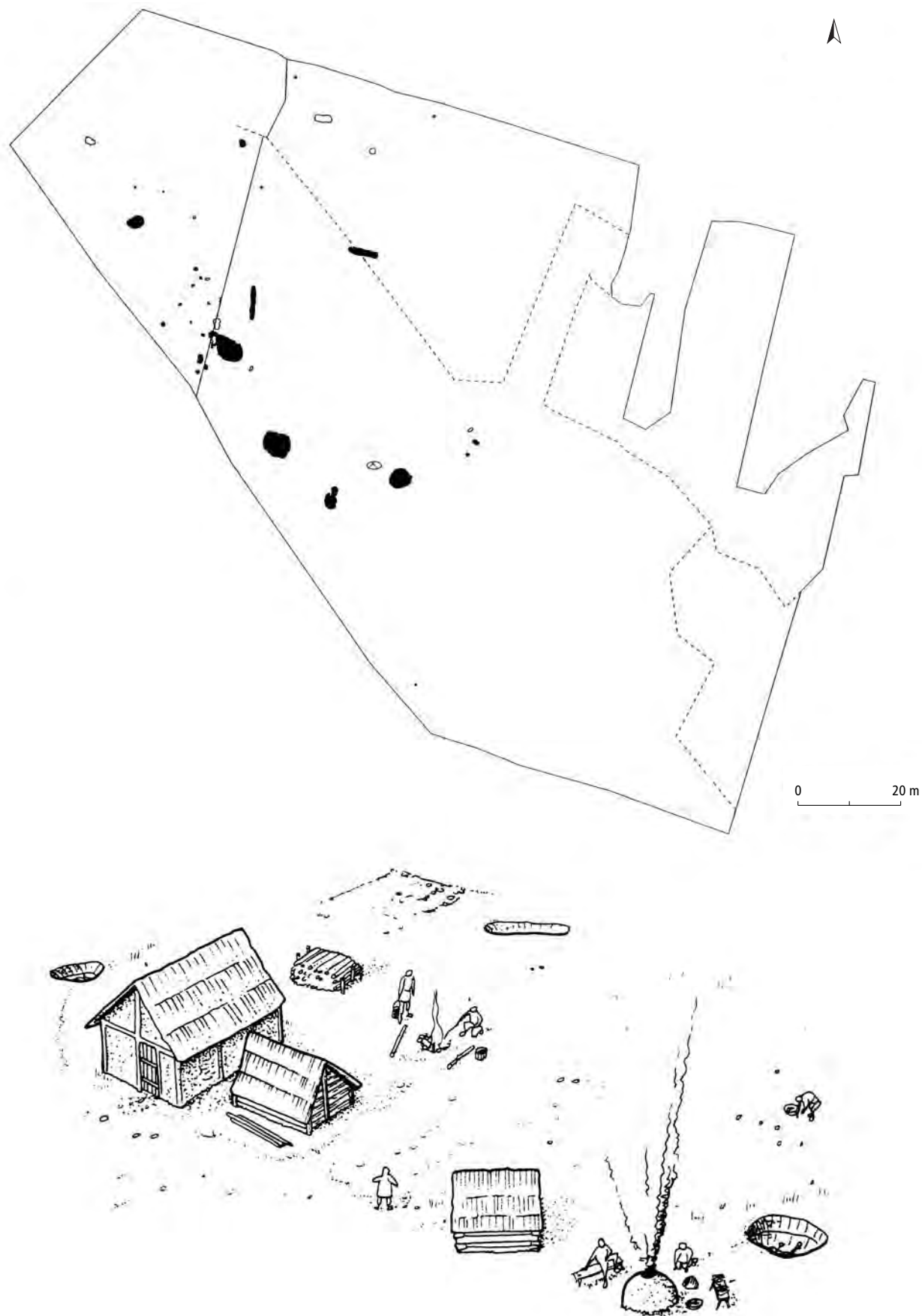
Lit.: *Wurdinger 1925*; *Svoboda 1965*, 281, tab. XIII–XIV; *Blažek 1995*, 150–152, Abb. 18–19.

4.1.2 Písemné prameny a dějiny

Jelikož mladší a pozdní doba římská (sklonek 2. stol. až sklonek 4. století) náleží k obdobím, kdy do vývoje celého barbarika zasáhly změny v Římské říši, jsou důležitými prameny také zprávy antických autorů. Pro naše země mají význam zejména tato díla: Ammianus Marcellinus: *Rerum gestarum libri qui supersunt* a Hérodótos: *Tés meta Markon basileás historiai*. Detailní analýza písemných pramenů vztahujících se k našim zemím je podána v souborném díle J. Dobiáše (1964).

Je velmi obtížné zjistit, jaká byla etnická skladba obyvatelstva Čech ve 3. a 4. století. Ačkoli se všeobecně předpokládá dominantní postavení Svěbů (Markomanů?), lze zejména od poloviny 3. století usuzovat i na další germánské skupiny ze středního Polabí.

Počátky 3. století se nesly ve znamení zdokonalování obrany římské hranice zejména proti Markomanům a Kvádům, k němuž přistoupil Caracalla (211–17). S tím souvisely i císařovy reformy, zvláště reorganizace státní správy roku 214, při níž se změnila hranice mezi Pannonií horní (Pannonia Superior) a dolní (Pannonia Inferior). Snaha o získání náklonnosti a poslušnosti po-

Obr. 75: Sídliště (dvorec) z mladší doby římské. Turnov (okr. Semily). Podle Droberjar – Prostředník 2004.

dunajských Germánů se projevovala i při výběru císařovy tělesné stráže, neboť jejími příslušníky se stávali znamenití a statní bojovníci z řad obou germánských kmenů sídlících na našem území. Aby se Caracalla co nejvíce přiblížil mentalitě barbarů, prý se dokonce po germánském způsobu oblékal.

Složité situace panovala v 60. a 70. letech 3. století na římské hranici v důsledku nájezdů barbarů. Hrozbě se snažil čelit císař Gallienus (253–68), do roku 260 Valerianův spoluvládce. Ani tento celkem schopný panovník nedokázal odrazit vpády barbarských kmenů, které se na Římskou říši vrhaly z různých stran. Na západě musel čelit vpádům Franků a Alamanů, kteří na mnoha místech překročili limes Romanus, vyplenili desítky galských měst a do jejich rukou padlo i území v jihozápadní části provincie Horní Germánie ohraničené horním Dunajem, středním Rýnem a uměle vybudovanou hranicí (tzv. *Agri decumates*). Na východě útočili Gótové na Římskou říši, na severu pronikli do provincie Norika Markomani a do obou Panonií Kvádové. Na území dnešních Čech nebo severně od středního toku Dunaje vládl markomanský král Attalus, jenž se poté pravděpodobně usadil na jihu nebo jihovýchodě od našich zemí, někde v Noriku nebo v Horní Panonii. Tam se za ním postupně přestěhovala část Markomanů. Jejich teritorium nebylo přesně identifikováno. Dcerou Attaly byla Pipa nebo Pipara. Podle dobového „klepu“ se do ní měl zamilovat přímo císař Gallienus. Za to, že dostal od Galliena nové území, uvolil se Attalus dát svoji dceru císaři coby konkubínu. Po polovině 3. století, především za Gallienovy vlády, se císaři a zvláště různí uzurpátoři tak často střídali u moci, že pro běžného občana Římské říše bylo zcela nemožné rozpoznat, kdo je právě legitimním císařem. Také velmi schopný panovník Aurelian (270–75) musel říši bránit před nejrůznějšími barbarskými vpády. Přitom zaznamenal řadu úspěchů: porazil Alamany a Góty, zvítězil i nad Svěby (pravděpodobně Kvády), Sarmaty a Vandaly (Hasdingy) a znovu dobyl palmýrské království. Proto se mohl honosit tituly *restitutor orbis* (obnovitel světa) a *dominus et deus* (pán a bůh). Přesto byl nucen nechat provincii Dácii Gótům. O další porážku Kvádů se pravděpodobně zasloužil v roce 283 císař Carinus (283–285), za což získal titul *Germanicus Maximus*.

Také panování Diocletiana (284–305), velmi schopného zakladatele „vlády čtyř císařů“ (tetrarchie), jenž prosadil řadu reforem, bylo doprovázeno boji s germánskými kmeny. Víme, že je roku 285 porazil na středním Dunaji. V letech 293–296 přemohlo Diocletianovo vojsko Kvády a na samém sklonku 3. století (roku 299) zvítězilo nad Markomany. V duchu římského vítězství nad Markomany pokračoval v počátcích své vlády i císař Licinius I. (308–325). Vzhledem k celkové stabilizaci říše za Konstantina I. Velikého (307–337), po skutečně reformě vojenské a mincovní a novém administra-

tivním uspořádání říše, byl upevněn i obranný systém, jenž znesnadňoval průniky barbarských nájezdníků. Absence zpráv o válečných kontaktech Římanů s Markomany a Kvády může být toho dokladem. Pravděpodobně klid zbraní mezi Kvády a Římany mohl zajišťovat trvající mírový (klientní) poměr a dosazování čelných germánských představitelů Římem. V této době lze pozorovat nárůst vlivu barbarských bojovníků a celých jejich jednotek v římské armádě. Byli na základě smlouvy (*foedus*) začleňováni do legií jako *foederati* (spojenci). Za svou loajalitu k Římanům a za účast v bojích proti nepřítelům dokonce měli možnost získat i půdu. Barbaři pronikali i do nejvyšších velitelských struktur římské armády. Nejvyšším postaveným byl v padesátých letech 4. století Silvanus. Dosáhl vysoké vojenské hodnosti *magister militum* (velitel či generál polního vojska) v Galii. Ještě výš postoupil germánský bojovník Merobaudes. Byl generálem pěchoty (*magister peditum*) a dokonce dvakrát zastával úřad konzula. Za Valentiniána II. se stal vrchním velitelem armády (*magister utriusque militiae*) Frank Arbogast. Měl nejvyšší moc v celé západní části říše. Dokonce nechal zavraždit císaře a místo něho dosadil nevýrazného Eugenia (v letech 392–94 vládl jako uzurpátor). Po něm si veškerou moc na Západě vydobyl další Germán – Stilicho.

Za Konstantina Velikého byl zpracován strategický koncept, na jehož základě se v Panonii rozsáhle přebudovala římská hranice (limes). Poměrně dlouhou dobu nebylo zpráv o výbojích Germánů na středodunajském limitu. Teprve dvacet let po smrti Konstantina I. Velikého Kvádové (a snad i Markomani) roku 357 opět narušili římské hranice. Markomani vpadli do Raetie a Kvádové do Valerie (území někdejší Dolní Panonie). Obtížná situace donutila císaře Konstantia II. (357–61) osobně se účastnit tažení. Počátkem roku 358 překročil s velkým vojskem Dunaj a začal pustošit sarmatské osady. Východní Kvádové (sídlící na území dnešního západního Slovenska) se římského řádění zalekli a král Arahari s nimi raději uzavřel mír, i jménem svého vazala, sarmatského velmože Usafera, za podmínek obětování znamenitých bojovníků – byli nuceni bojovat v římských legiích. Na obdobné mírové podmínky přistoupili i západní Kvádové, kteří obývali oblasti jižní Moravy a severní části Dolního Rakouska a jimž vládl Vitrodurus, syn Viduariův. Kvádové se tak opět stali závislými na Římu. Je tedy zřejmé, že pravděpodobně v této době došlo na kvádském území k rozdělení moci. V čele už nestál jeden král, ale dva hlavní představitelé, západokvádský a východokvádský. Ti vládli jako vrchní králové drobnějším králům, velmožům a knížatům, z nichž se zachovalo jméno pouze jednoho – Agilimunda (Agilimundus), vystupujícího v úřadu podkrále (*subregulus*) u západních Kvádů. Valentinián I. (364–75) sám už nebyl schopen zabezpečit říši proti narůstajícím nájezdům barbarských kmenů ze všech stran,

a proto jmenoval na Východě spoluvladařem svého bratra Valenta (364–78). Po Valentiniánovi se začal limes v Noriku na Dunaji pomalu rozpadat. Na konci panování Valentiniána I. v letech 374–75 řádila ve středním Podunají tzv. kvádsko-sarmatská válka. V závěrečné fázi války náhle zemřel dne 17. listopadu 375 císař Valentinián, a to při jednání se skupinou kvádských vyslanců. Za jeho následníka a spoluvladaře Gratiana, jeho nevlastního bratra, byl císařem povolán teprve čtyřletý Valentiniánův syn Valentinián II. (375–92). Římané se tak definitivně vzdali naděje na dobytí kvádských území. Římská říše se začala postupně ocitat na prahu nové vývojové etapy své existence. V rozhodující bitvě u Adrianopole roku 378 padl císař Valens. Římské ztráty doznaly nebývalého počtu a vedly k vítězství nového germánského kmene na evropské scéně – Vizigótů. Na jejich straně bojovali Alani, Ostrogóti, Sarmati a dokonce i Hunové.

Numizmatické prameny a jejich význam pro studium celé doby římské shrnul J. Militký v kapitole 3.1.3.

4.2 CHRONOLOGIE

V počátcích bádání byla označována kultura doby římské v Čechách jako dobřichovská kultura se starším stupněm (pičhorským) a s mladším stupněm (třebickým). Toto pojmenování užívali např. J. L. Píč (1891a), E. Šimek (1923) ad. Pro konec doby římské zavedl J. Hellich (1914; 1918) označení pňovský (piněvský) stupeň. H. Preidel (1940a) třídil dobu římskou do pěti stupňů: 1. pozdní doba laténská (podmokelský typ), 2. starší doba římská (0–170), 3. pozdní doba římská (170 až polovina 4. století), 4.–5. doba stěhování národů (do poloviny 6. století). Jiné dělení používal B. Svoboda (1948b). Doby římskou rozdělil, zejména podle spon, na tři úseky: 1. starší dobu římskou (do roku 150), 2. střední dobu římskou (150–260/300) a 3. pozdní dobu římskou (260/300–360). Zde se poprvé setkáváme s pojmem střední doba římská, dnes již se ojediněle vyskytující. Žádný z těchto systémů se však neujal natolik jako model H. J. Eggerse (1955), který byl zvláště zásluhou K. Godłowského (1970), J. Tejrál (1971; 1975a) a dalších badatelů detailně propracován. Základní Eggersův systém představuje pro mladší dobu římskou (stupeň C) toto členění: C1 (150–200), C2 (200–300) a C3 (300–350). V následujícím textu bude používáno členění pro mladší dobu římskou na stupně C1 (180/200 až 250/260) a C2 (250/260 až 300/320) a stupeň C3 (300/320 až 380/400) pro pozdní dobu římskou.

Absolutní data pro mladší a pozdní dobu římskou vycházejí z významných (zlomových) letopočtů římských dějin. Za počátek mladší doby římské se klade rok 180 (konec markomanských válek a tzv. Commodův mír). Někdy je už období markomanských válek

(166–80) a také období 180–200 považováno za přechod mezi starší a mladší dobou římskou. Konec doby římské je dán zlomovými událostmi (375: smrt císaře Valentiniána I., 376: Hunové porazili Vizigóty a 378: bitva u Adrianopole). Rozhraní mezi mladší a pozdní dobou je postizitelné spíše v pramenech archeologických než v písemných.

Přechodný stupeň B2/C1 (160/170–180/200). Začíná ještě v průběhu markomanských válek a hlavní jeho rozkvět lze klást až do období po Commodově míru. Přechodný stupeň B2/C1 je akceptován zejména v těch oblastech, kde byl rozpoznán a definován, tj. v Polsku, na Moravě a ve středním Podunají a v Dánsku (Godłowski 1970, 92–99, 111; 1994a; 1994b; Tejrál 1970; 1983; 2004, 342–347; 2006, 152–164; Lund Hansen 1987, 30, 33–35, 68–69, 202; Droberjar 1994). V Čechách dosud propracován nebyl, ale podle analýzy hrobových celků, zejména z Třebusic a dalších lokalit, je zřejmé, že rovněž zde bude dostatek opor pro jeho vyčlenění. Hlavním rysem přechodného stupně je průnik nových a cizorodých forem („*superiori barbarae*“) do „starořímského“ svěbského substrátu, kdy ještě nebyla vytvořena hmotná kultura příznačná pro nejstarší fázi mladořímského stupně C1. Pro stupeň B2/C1 u Svěbů středodunajských a rovněž také hornolabských jsou příznačné shodné typy drobných kovových (bronzových) artefaktů, jaké známe v przeworské a wielbarské kultuře (Kmieciński 1962; Wołagiewicz 1974; Tejrál 2004, 342–347; 2006, 152–164). Jde o nástup „bronzového stylu“, který reprezentují masivní a široké spony tzv. barokního stylu Almgren 95/96, 126/130 a některé další typy Almgrenovy V. skupiny typické pro wielbarskou kulturu. V té době dochází ke stmelování různých prvků, objevují se přechodné typy a rovněž je evidentní tvarová spřízněnost s provinciálními formami spon. Jsme svědky velkého nárůstu římského importu, zejména po markomanských válkách, který dokumentují nálezy žlábkovaných věder, pozdních typů věder s obličejovými atašemi, souprav cedníků a naběraček Eggers 160/161 a nálezy středogalské a rheinzabernské sigillaty (zejména skupiny Bernhard Ia a ojediněle i Bernhard Ib). V Čechách, ale i v jiných oblastech středoevropského barbarika, jsou patrné změny sociální struktury, jež se projevují v nárůstu počtu bohatěji vybavených žárových hrobů s cizími prvky (např. Třebusice, hroby 543, 571, 572, 573, 712, 718; Dobřichov-Pičhora, hrob 144; Droberjar 1999a, 166–167, 380, Taf. 78; 2005c ad.).

Časný stupeň mladší doby římské – C1 (180/200 až 250/260). Situace ve středoevropském úseku barbarika je kolem roku 200 a pro první polovinu 3. století z pohledu archeologie poměrně obtížně rekonstruovatelná. Již na sklonku století druhého se dali do pohybu ze se-

verních oblastí Polska na jihovýchod do oblasti Volyně, Podolí a dále až k severnímu Černomoří Gótové, jejichž dočasným sídlem se stala Hrubieszovská kotlina na levobřeží Bugu. Zde je toto etnikum dokumentováno kostrovými, ojediněle žárovými hroby masłomęczské skupiny, pojmenované podle lokality Masłomęcz (*Kokowski 1997*). Z dolního Povislí, areálu wielbarské kultury, jsou prokázány dílčí přesuny Gótů (*Bierbrauer 1994*) také západním směrem. Z prostoru při dolním toku Odry se podle jedné z možných teorií mohly přemístit skupiny obyvatel wielbarské kultury i do Polabí, a to přes území nově se formující kultury luboszycké a zvláště stávající przeworské.

Na konci 2. století dochází také v Čechách k velkým etnickým změnám, jež vznikly v důsledku migračních posunů po markomanských válkách (obr. 78: 1–6; obr. 80: 2–11). V Čechách pozorujeme různé formy pronikání przeworské kultury na některá žárová pohřebiště (například v Lužici n. Vltavou; *Kytlicová 1970*), které vyvrcholilo právě v první polovině 3. století. Také některé gótské skupiny wielbarské kultury pravděpodobně pronikly i do střední Evropy, včetně Čech (dokládají to ženské hroby z Třebusic a Semčic). Po markomanských válkách, snad ještě na sklonku 2., ale zejména počátkem 3. století vznikají nová žárová pohřebiště (v Dobřichově-Třebické, Pňově, Plotištích n. Labem apod.). V této době se objevuje poslední výraznější skupina bojovníckých hrobů, reprezentovaná např. hroby z Polep s římskou štítovou puklicí, některými hroby z Pňova (hrob s *gladiem* typu Pompeji a s římskými kovánými počev) nebo hrob z Libře. Někteří bojovníci pohřbení v těchto hrobech snad ještě mohli být účastníky markomanských válek. Otázkou zůstává, kdy do země byly ukládány jejich pozůstatky s kovánými římskými zbraní (Pňov, Třebusice). Bylo to ještě v době markomanských válek (přechodný stupeň B2/C1), nebo až po nich (B2/C1–C1a)? Rovněž římský import zaznamenává poslední souvislejší vlnu (bronzové nádoby typu Eggers 40 a Eggers 60; *Eggers 1951*, 163–165; destičkovité spony, terra sigillata z Rheinabernu a Westerdorfu apod.).

Pozdní stupeň mladší doby římské – C2 (250/260 až 300/320). Zatímco v první polovině tohoto století máme dostatečný počet dokladů o intenzivním obchodování s římskými provinciemi, v následujícím období začíná náhlý úpadek, v němž se odráží postupující krize impéria. Ze studia archeologických pramenů je také patrné, že vzrostl význam východních oblastí kvádského území. Zvětšování moci germánských knížat a králů na sever od Dunaje mělo vliv na změnu římské zahraniční politiky. Za severními hranicemi Římské říše se v důsledku nových migračních vln odehrávaly velké změny, které kolem poloviny 3. století postihly celé rozlehlé území evropského barbarika. Do našich zemí při-

chází ze středního Polabí nový lid a obsazuje okrajové oblasti zvláště severozápadních Čech (*Blažek 1995; Droberjar 2005d*). Zakládá si zde nové nekropole (nejlépe je prozkoumané rozsáhlé žárové pohřebiště Opočno) nebo využívá stávající (Plotiště nad Labem). V důsledku nových kulturních vlivů z oblasti durynské říše (skupina bohatých hrobů v archeologické literatuře pojmenovaných podle hlavních lokalit Haßleben-Leuna-Zakrzów; např. *Schlüter 1970; Werner 1973; Schmidt 1982*) se objevují první kostrové hroby, zvláště v periferních zónách původního osídlení. Přítomnost vyšších společenských vrstev lze doložit bohatými kostrovými hroby významných žen ze druhé poloviny 3. století nebo kolem roku 300 v Prosmykách a Soběsukách (*Blažek 1995*, 142–152; *Droberjar 2007a*). Původní (autochtonní) germánské obyvatelstvo se mohlo déle udržet v centru země, kde bylo bezpečněji než v okrajových oblastech vystavených častým nájezdům.

Germánská kultura druhé poloviny 3. století je v Čechách (obr. 78: 7–13; obr. 80: 12–18) charakterizovaná labsko-germánským okruhem (*Svoboda 1948a; Sakař 1966; Rybová 1979; 1980*). Silné vazby sledujeme ke středoněmeckému prostředí. Dochází ke značnému zchudnutí žárových hrobů. Zásadní změny se projevují v mužských hrobech. Téměř v nich chybějí zbraně, objevují se jen šípky. Opět se začínají objevovat bohaté kostrové hroby, tentokrát žen. Patří k nim hrob ze Soběsuk (na Žatecku), nejbohatší hrob stupně C2. Obsahoval vedle celé řady různých ozdob především dvě honosné zlaté spony vykládané granáty a karneoly (obr. 80: 18). Tento celek pravděpodobně již náleží na sklonek stupně C2 (*Blažek 1995; Droberjar 2007a*). Charakteristickým bohatým hrobem stupně C2 je také hrob ženy z Prosmyk (*Blažek 1995*). Vedle samostříllové spony typu Almgren 175 (obr. 80: 15; *Almgren 1923*, Taf. VII) a dalších ozdob obsahoval nákrčník s ovinutými konci (obr. 83: 1). Právě tyto zlatem a stříbrem zdobené nákrčníky, známé z Čech i z dalších lokalit (Plotiště n. Labem a Opočno; *Rybová 1979; Pleinerová 1995*), se vyskytují zejména v prostředí bohatých kostrových hrobů typu Haßleben-Leuna. Z tohoto kulturního prostředí pronikají do Čech ručně zhotovované poháry se zprohýbanými stěnami (*Faltenbechern*) a na kruhu točená keramika (obr. 78: 2). Ta byla v dětském žárovém hrobě ve Vrchnicích (*Braun – Košnar 1981*) společně s westerdorfskou sigillatou a se samostříllovou sponou s vysokým zachycovačem. Právě tyto spony byly v Čechách v této době značně oblíbené (zejména spony skupiny 170, 174 a 179 podle M. Schulzové). Ojediněle se objevují i jiné typy. Počátek římských cibulovitých spon typu Keller 1 je doložen také v Čechách. Zdá se, že právě v době kolem roku 300 se Čechy staly jakýmsi průsečíkem mezi římskými provinciemi a novým vznikajícím centrem germánského osídlení ve středním Německu.

Pozdní doba římská – C3 (300/320 až 380/400). Poměry na sklonku doby římské v Čechách (ve stupni C3) již znatelně předznamenávají dobu velkých migračních pohybů, jež se na našem území začala rozvíjet na přelomu doby římské a stěhování národů. Žárová pohřebiště jsou již velmi chudá (obr. 79; obr. 80: 19–25). Zbraně se na nich objevují sporadicky. Např. v Pňově (hrob 70) byla vedle hrotu kopí nebo oštěpu sekera (obr. 88: 15) typu Lešnica (*Droberjar 1999b*, 6, tab. 24: 9). Sekery tohoto typu jsou známy pouze v oblasti polské Lešnice (*Kiefferling 1994*, 339). Během 4. století přibývají v Čechách kostrové hroby, a to zejména v Čechách středních a severozápadních. Odlišný vývoj probíhal ve východních Čechách, reprezentuje ho pohřebiště v Plotištích nad Labem (*Rybová 1979; 1980*), náležející k typickému labsko-germánskému kulturnímu okruhu. Zde stále ještě přetrvával žárový rítus s úzkými vazbami k severnímu a severozápadnímu Německu. Podle A. Rybové (*1979; 1980*) jsou na této lokalitě patrné stopy po opakovaném pronikání menších skupin obyvatelstva ze severní části Dolního Saska, západního Meklenburska a východního Holštýnska. Odras změn ve společnosti se projevuje právě v pohřebním ritu. Vedle žárových a kostrových hrobů jsou v Čechách na lokalitě Opočno prokázány cizí vlivy ze Slezska v podobě tzv. vrstevných hrobů dobrodzieńského typu (*Droberjar 1999b*, 6). Vedle extrémně chudých žárových hrobů se objevují i bohaté hroby kostrové, např. hrob ženy ze Žiželic a zejména kostrový hrob z Berouna-Závodí se symbolickými bronzovými zbraněmi včetně meče (*Tejral 1999*). Podle některých charakteristických nálezů (spony, nákončí opasku, keramika) jsou patrné silné vazby k Pomohani a k alamanské oblasti (*Keller 1974; Fuchs ed. 1997; Haberstroh 2000*). Pronikání cizích prvků do kultury pozdní doby římské v Čechách se projevuje i v mnoha jiných směrech, ať již se jedná o keramiku točenou na kruhu z Plotišt n. Labem (s přímými analogiemi v moravských nálezech: *Droberjar 1999b*, 6) nebo o porýnskou keramiku typu terra nigra tzv. mohučské skupiny (opět z Plotišt n. Labem a ze západočeské sídlištní lokality Nesuchyně: *Droberjar 1999b*). Dvojkónické lahvovité nádoby zase ukazují na bavorsko-české vztahy ve 4. století (*Keller 1974*). Zvláštní nález železného hřebene z Opočna (*Pleinerová 1995*) prokazuje vztahy ke Skandinávii. Ojediněle můžeme sledovat i římské importy: ramínkovité spony s cibulovitými knoflíky typu Keller 3 ad. (*Sakař 1961*). Charakteristickými soubory tohoto stupně jsou některé kostrové hroby z Prahy-Bubenče U Modré růže, Prosmyk, Prahy-Dolních Chaberech ad. (*Droberjar 2005a*). Doloženy jsou, avšak velmi řídké, i sídlištní objekty (např. ze Sedlce v jižních Čechách: *Košnar – Břicháček 1999* nebo ze severozápadních Čech: *Jiřík 2007*).

4.3 SÍDLENÍ A HOSPODÁŘSTVÍ

4.3.1 Sídlíště a sídelní struktura

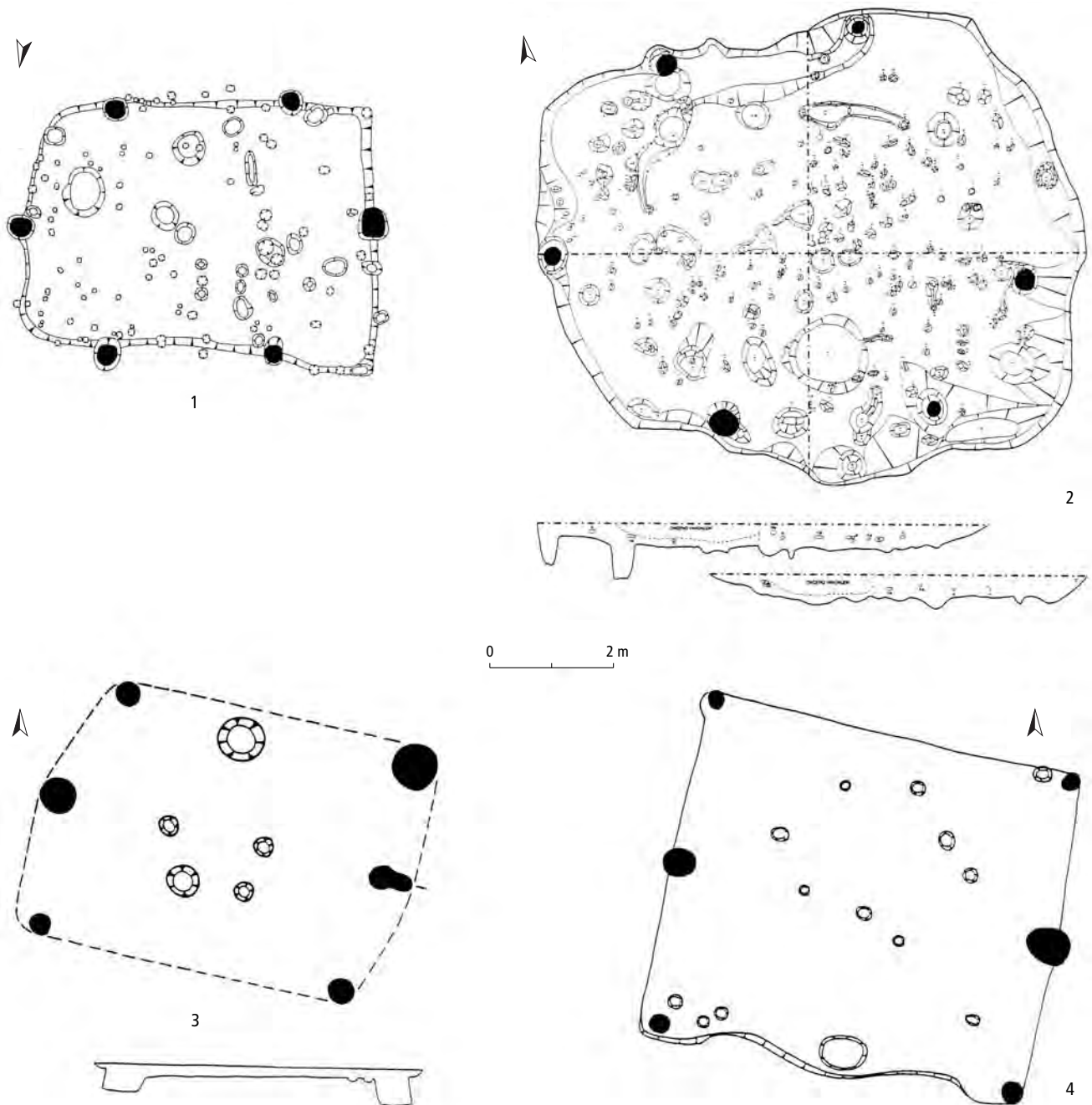
O sídlištích mladší a pozdní doby římské máme dosud velmi mlhavé informace. Žádné nebylo v úplnosti prozkoumané, snad vyjma dvorce v Turnově (*Droberjar – Prostředník 2004*). Řadu poznatků poskytly lokality v Tuchlovicích (*Pleiner 1959*), Přerubenicích (*Zeman – Venclová – Bubeník 1998*), Přešticích (*Michálek 1999; Zavřel 1999*), Sedlci (*Břicháček – Braun – Košnar 1991a; 1991b; Košnar – Břicháček 1999*) a v Praze-Dolních Chaberech (*Droberjar 2005a*, 795, 824). Od poloviny 3. století se zdá, že se začíná objevovat typ dvorcových sídlišť (např. Turnov – obr. 75), který vystřídal rozsáhlejší osady z předchozí starší doby římské. Vedle nížinných neopevněných sídlišť se na sklonku doby římské a zejména v počátečních fázích doby stěhování národů objevují doklady využívání výšinných poloh.

Vedle běžných jam jsou dominujícími objekty na nížinných sídlištích zahloubené chaty. Jsou cenným zdrojem poznání germánské kultury. Lze v nich sledovat nejen různé morfologické zvláštnosti a konstrukční prvky, ale podle nálezů také chronologické, funkční a jiné charakteristiky. V mladší době římské se v Čechách vyskytují ještě chaty s klasickým šestiúhelníkovitým rozmístěním hlavních nosných kúlů (typ B1 a B2 – obr. 76: 1–2). Jsou doloženy především v oblasti na sever od středního Dunaje (Morava a jihozápadní Slovensko) a v Čechách (*Droberjar 1997a; 2002a*, 99, 100). S kulturními změnami a příchodem nového lidu v pozdní době římské a na prahu doby stěhování národů sice dochází k úbytku staveb se šestiúhelníkovitým rozmístěním kúlů, ale ani nový typ chat s kúlů v rozích (obr. 76: 3–4) neeliminuje prvek vchodových výklenků. S ním souvisí také orientace. Tam, kde je vchodový výklenek, je možné určit místo vstupu přibližně na jižní stranu. V případě absence tohoto prvku (chaty typu B1) se v objektech ve středu jižní stěny pravidelně opakují různé kruhové nebo oválné zahloubeniny. Pravděpodobně mají též souvislost se vstupy. Jejich interpretace nebyla dosud uspokojivě vyřešena (obr. 77). O vnitřním vybavení chat víme z terénního pozorování poměrně málo. Ojediněle je prokázáno zdvojování nosných kúlů, které svědčí o opravách. Často se ve středu chat objevuje pomocný kúl pro podepření střechy. Někdy na podlahách bývají různé malé jamky, pravděpodobně stopy po dřevěném nábytku (lože, stoly, sedátka) nebo po různých činnostech. Dnes se již téměř nepochybuje o tom, že uvedené chaty měly především obytnou funkci. S tím souvisejí i rozměry a využitelná plocha, která dosahovala od 9,5 do 20,5 m². V některých objektech se při obytném využití mohly odvíjet i různé výrobní činnosti, např. tkání. Známe však i chaty, které měly jen výrobní funkci – železářské dílny. Se stavbou a existencí chat souvisejí

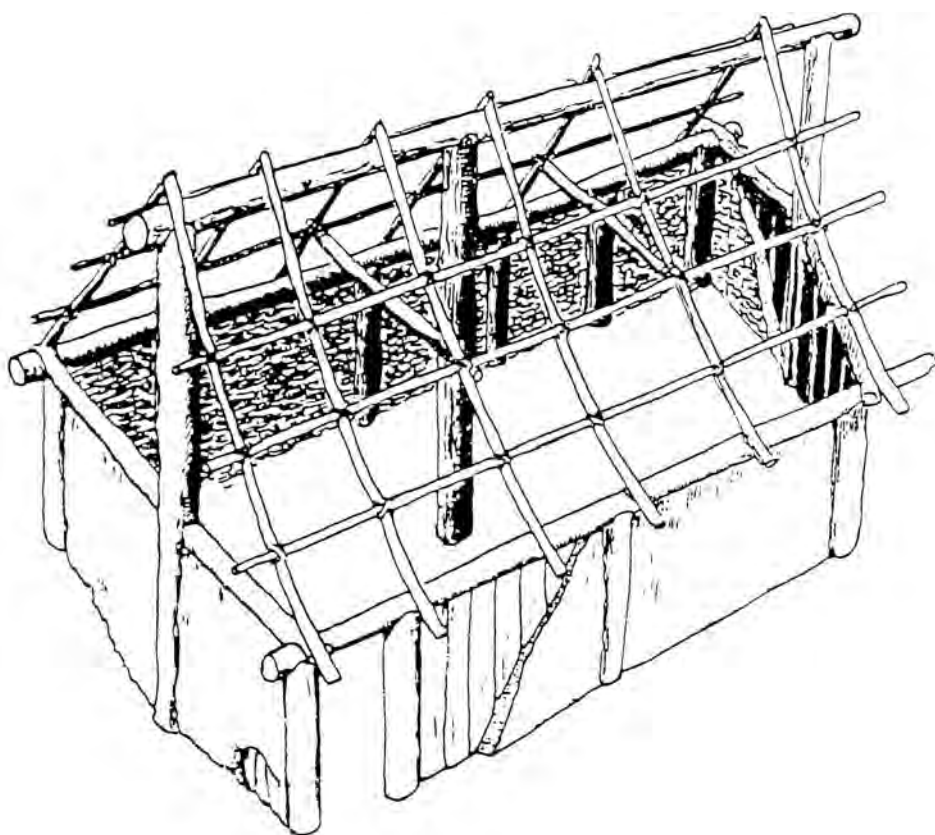
i pohřby psů. Životnost chat lze odhadnout maximálně na dvě desetiletí. Objekty budované ze dřeva, jejichž stěny byly omazávány hlínou a střechy překryty slámou nebo rákosím, stěží mohly bez průběžných oprav vydržet delší dobu. Takové objekty snadno podléhaly požárům, o čemž existuje svědectví i z archeologických výzkumů (Tejral 1993, 447; Droberjar 1997, 148). V poslední době se v terénu daří identifikovat také nadzemní kùlové stavby (např. Droberjar – Prostředník 2004).

4.3.2 Hospodářská zázemí sídlišť

Především v úrodných oblastech (Polabí a Poohří) se koncentrovaly zemědělské osady. Jelikož jsou dosud velmi málo prozkoumané, pochází z nich také poměrně málo dokladů o zemědělské činnosti (Beranová 1980, 136–141). V této době lze uvažovat o tzv. přílohovém zemědělství, kdy dlouholetý úhor využívaný jako pastvina samočinně obnovoval půdní strukturu a pomáhal hubit polní plevel. Půda se obdělávala orbou pomocí dřevěného háku (rádla). Mezi nejdůležitější plodiny

Obr. 76: Zahloubené chaty z mladší doby římské. 1 Sedlec (okr. České Budějovice), chata I/87; 2 Turnov-Maškovy zahrady (okr. Semily), obj. 411/00; 3–4 Jenišův Újezd (okr. Teplice), obj. 73 a II/8. Podle Břicháček – Braun – Košnar 1991a; Ernée 1995; Droberjar – Prostředník 2004.

Obr. 77: Rekonstrukce nadzemní stavby z mladší doby římské na příkladu Tuchlovic (okr. Kladno). Podle Pleiner 1958.

patřila pšenice dvouzrnka, dále proso, pšenice obecná, žito, oves a bér. Na sídlištích se nacházejí pozůstatky pravděpodobně po potravinářských pecích, v nichž se pekla chleba nebo sušilo obilí či ovoce (např. dvorec v Turnově). O existenci polí a pastvin nemáme žádné doklady. Dobytek byl používán pro tah (vůl, kráva), pro mléko (kráva, koza a ovce), pro vlnu (ovce) a všechny druhy hlavně pro maso. Podle určeného osteologického materiálu víme, že se Germáni věnovali především chovu skotu, ale i dalšího zvířectva. Divoké druhy jsou doloženy kostmi jelena, srnce, zajíce polního, zřídka prasete divokého, lišky a medvěda. Na sídlištích se nacházejí kosti psů, někdy celé skelety. O rybolovu existuje na základě osteologických nálezů dosud poměrně málo údajů. Ze sídliště z Velkých Přílep pochází rybářský háček (*Droberjar – Vojtěchovská 2001*).

4.3.3 Hospodářské činnosti

O výrobě a především o vlastních řemeslných postupech disponujeme pro mladší a pozdní dobu římskou v Čechách málo spolehlivými doklady. Vedle výroby keramiky a zpracování kosti a parohu lze uvést svědectví o zpracování bronzů, resp. mosazí (*Droberjar – Frána 2004*). Zpracování kosti a parohu patřilo i v době římské k rozšířené činnosti (*Motýková-Šneidrová 1964b*). Jako výchozí materiál sloužily kosti a zuby zvířat různých druhů, parohovina (jelení a srnčí) a duté rohy ho-

vězího dobytka. Při výrobě se používalo řezání, broušení, vrtání. K tomu sloužily různé nože, rydla a jemné pískovcové brousky. Pro snadné opracování kostí se nejprve surovina napařovala. Změkčení kostí se dosahovalo rovněž pomocí louhu. K nejčastěji vyráběným předmětům patřily jehlice, šídla, proplétáčky, hřebeny, střenky nožů, tzv. brusle, eventuálně některé další specifické nástroje (tkací destičky). Zpracování železa je pro mladší, resp. pozdní dobu římskou nejlépe dokumentováno výzkumy R. Pleinera (*1958*) v Tuchlovicích.

4.4 ARTEFAKTY

4.4.1 Kámen

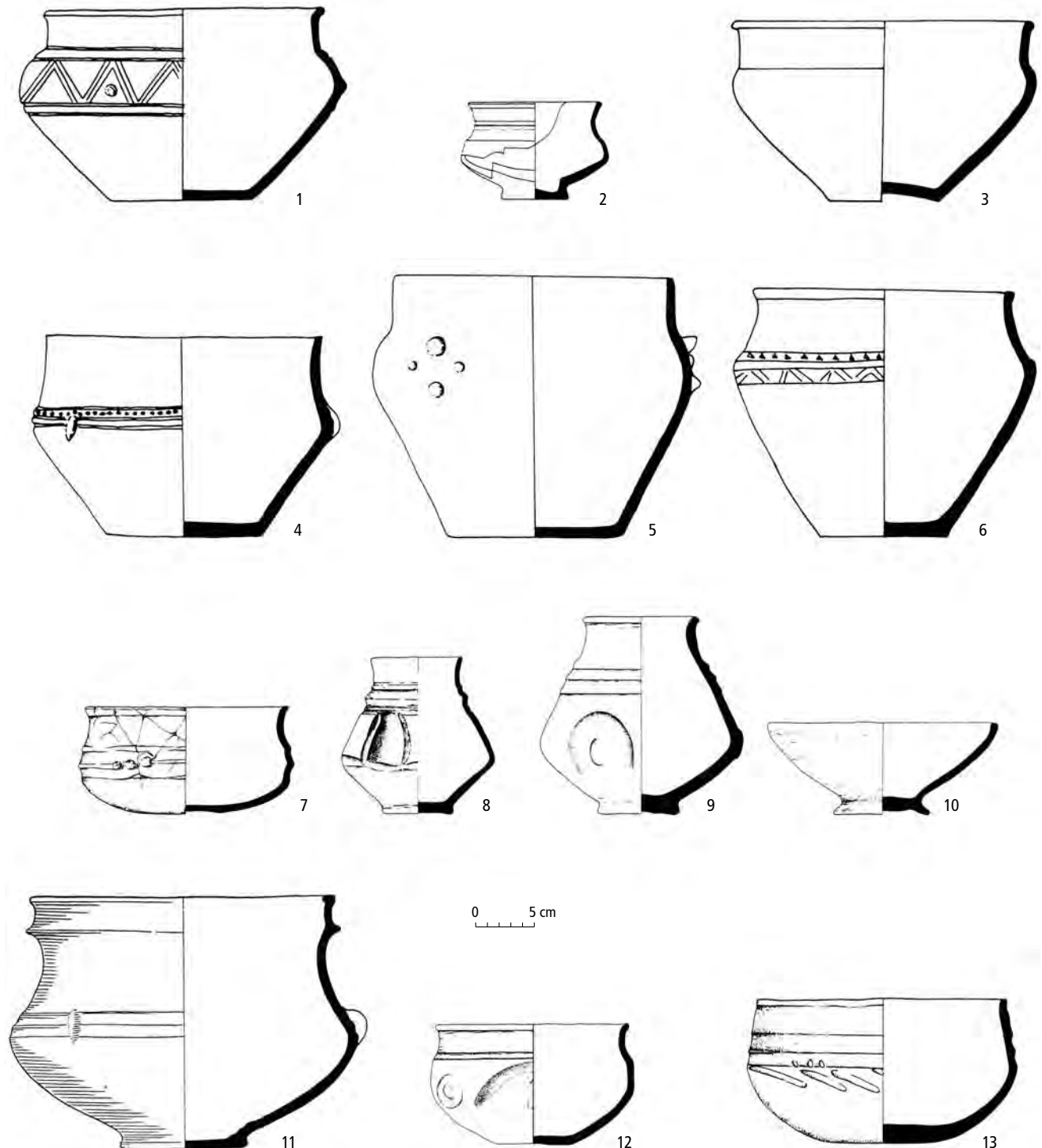
Z kamene se vyráběly zejména korále, ojediněle přesleny. Známe také kamenné brousky. V žárových hrobech se objevují pazourková křesadla (*Droberjar 2002a*).

4.4.2 Keramika

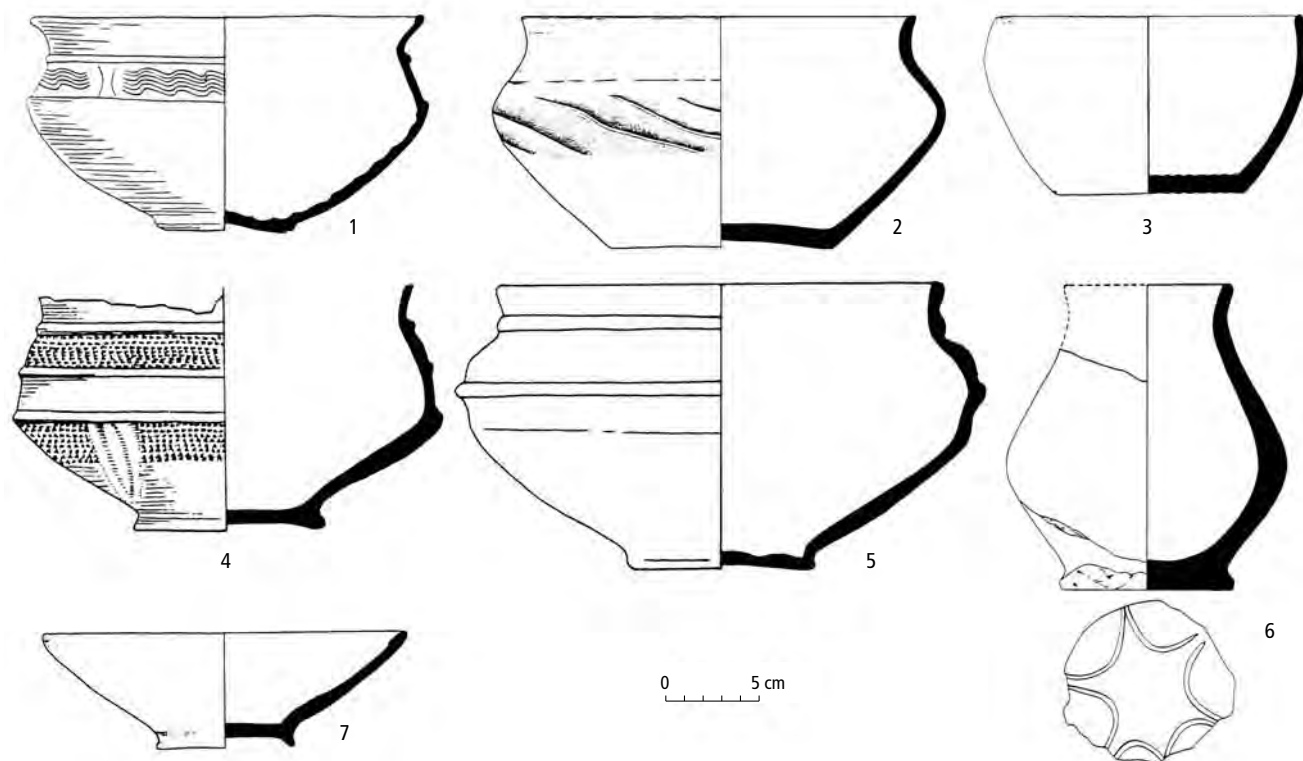
V mladší době římské sledujeme velmi pestrou tvarovou a výzdobnou škálu keramiky (*Svoboda 1948a*), která z podstatné části vychází z keramické produkce starší doby římské (obr. 78–79). Charakteristickou výzdobu počínající mladší doby římské (stupeň C1) dokumentují širší šikmé kanelování, motiv trojdůlku, jednořadá klikatka vytvořená pomocí ozubeného kolečka

ad. Různorodou tvarovou variabilitu dokumentují především nálezy ze 2. a počátku 3. století, které lze v tomto ohledu považovat za vrchol germánského hrnčářství. Nejčastější jsou různé typy misek (s ostře zalomenou výdutí, prohnuté nebo kónické se zataženým okrajem,

se zaobleným spodkem, tzv. mezitvary mezi hrnci a miskami), hrnce (esovitě, s uchy), tříčlenné teriny (obr. 78: 1, 3, 6). Datování přechodného stupně B2/C1 mezi starší a mladší dobou římskou umožňují zejména misky s trojitými plochými výčnělky na okrajích, ně-

Obr. 78: Keramika z mladší doby římské (1–6 stupeň C1, 7–13 stupeň C2). 1, 5, 6 Pňov (okr. Nymburk); 2 Vrchnice (okr. Chomutov); 3, 4, 11 Plotiště n. Labem (okr. Hradec Králové); 7 Soběsuky (okr. Chomutov); 8 Hošťka-Mastířovice (okr. Litoměřice); 9 Křesín (okr. Litoměřice); 10, 12 Prosmyky (okr. Litoměřice); 13 Slepotice (okr. Pardubice). Podle Beková – Droberjar 2005; Blažek 1995; Braun – Košnar 1981; Rybová 1970; 1979.

Obr. 79: Keramika z mladší doby římské (stupeň C3). 1, 4, 5 Plotišť n. Labem (okr. Hradec Králové); 2, 3, 7 Žiželice (okr. Louny); 6 Praha-Bubeneč. Podle Blažek 1995; Droberjar 2005a; Rybová 1979.

kteří druhy lahvovitých tvarů, misek ad. Pro počátek mladší doby římské (stupeň C1) jsou příznačné pohárkovité nádoby, nižší stlačené teriny, hrnce s ostře vyhnutým okrajem apod. Ve 3. a 4. století teriny nahradily nižší polabské mísovitě tvary se šikmou kanelurou a nádoby s velmi měkkou profilací (obr. 78: 7, 13). Nadále přežívají esovitě hrnce a misky se zataženým okrajem. Pro mladší dobu římskou je příznačná plastická výzdoba (barbotino, různé výčnělky a žlábků). Koncem mladší a v průběhu pozdní doby římské se u středoevropských Germánů rozšířila znalost hrničářského kruhu (Rybová 1976). Vedle keramiky tvarované v ruce (nelze opomenout zajímavé poháry se zprohýbanými stěnami; obr. 78: 8) se stále více v prostředí sídlišť a pohřebišť prosazují vytáčené nádoby (obr. 78: 2, 12). Kromě jemného šedého zboží, zastoupeného miskami s horizontálními žebry nebo zdobenými hřebennými vlnicemi (obr. 79: 1), se objevují i hrubší hrcovité a zásobnicovité tvary. K dalším změnám došlo na konci 4. století. Převládaly vázovité tvary zdobené plastickými důlky a šikmým žlábkováním, jednoduché hrcovité (obr. 79: 6) a mísovitě tvary se zataženým okrajem (obr. 79: 3, 7). Nechybí ani cizí keramika a keramika s cizími prvky, patrná zejména ve východních Čechách a severní části středních Čech, dokumentovaná esovitě profilovanými nádobami labsko-germánského stylu.

Kromě nádob patří v mladší a pozdní době římské ke keramickým výrobkům v Čechách přesleny (obr. 86: 6), tkalcovská závaží a zoomorfní plastiky (Droberjar 2002a).

4.4.3 Kov, sklo a organické hmoty

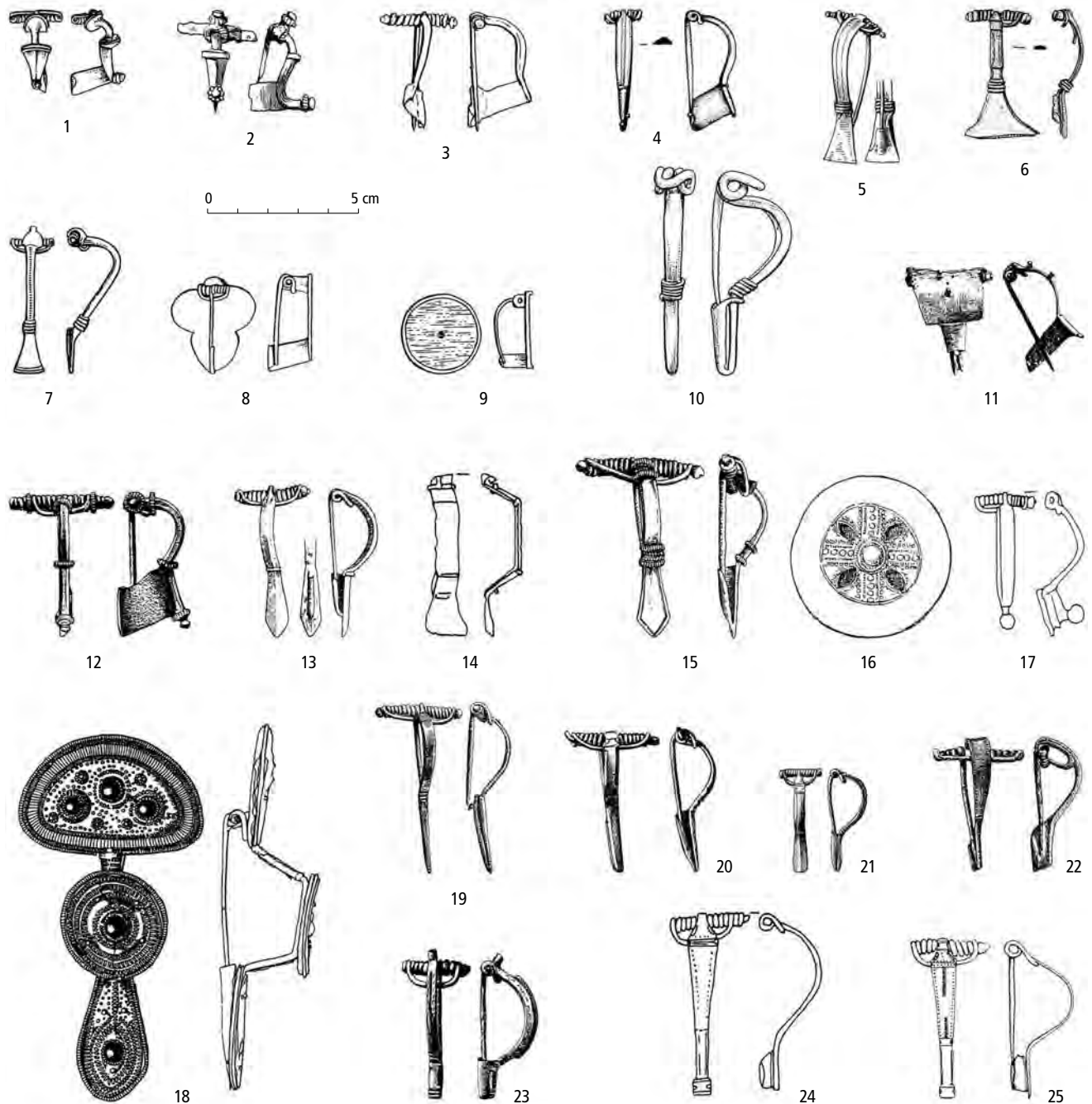
4.4.3.1 Kovové a skleněné předměty

Oproti starší době římské je období 3. a 4. století nepoměrně chudší na kovové artefakty. V nálezích jsou doloženy předměty z bronzu (spony, závěsky, nákrčníky, ojediněle i kování opasků). Ojediněle se vyskytnou i mosaz (koňský postroj z Čelákovice obr. 87: 4; Droberjar – Špaček 2003). Nejčastějším kovem pro výrobu předmětů, zejména nástrojů (nože, nůžky, ocílky, jehly; obr. 86), koňského postroje, zbraní (meče, hroty kopí, oštěpů a šípů, štítové puklice a držadla) a součástí krojů (spony, přezky), bylo železo (Svoboda 1948a; Droberjar 2002a).

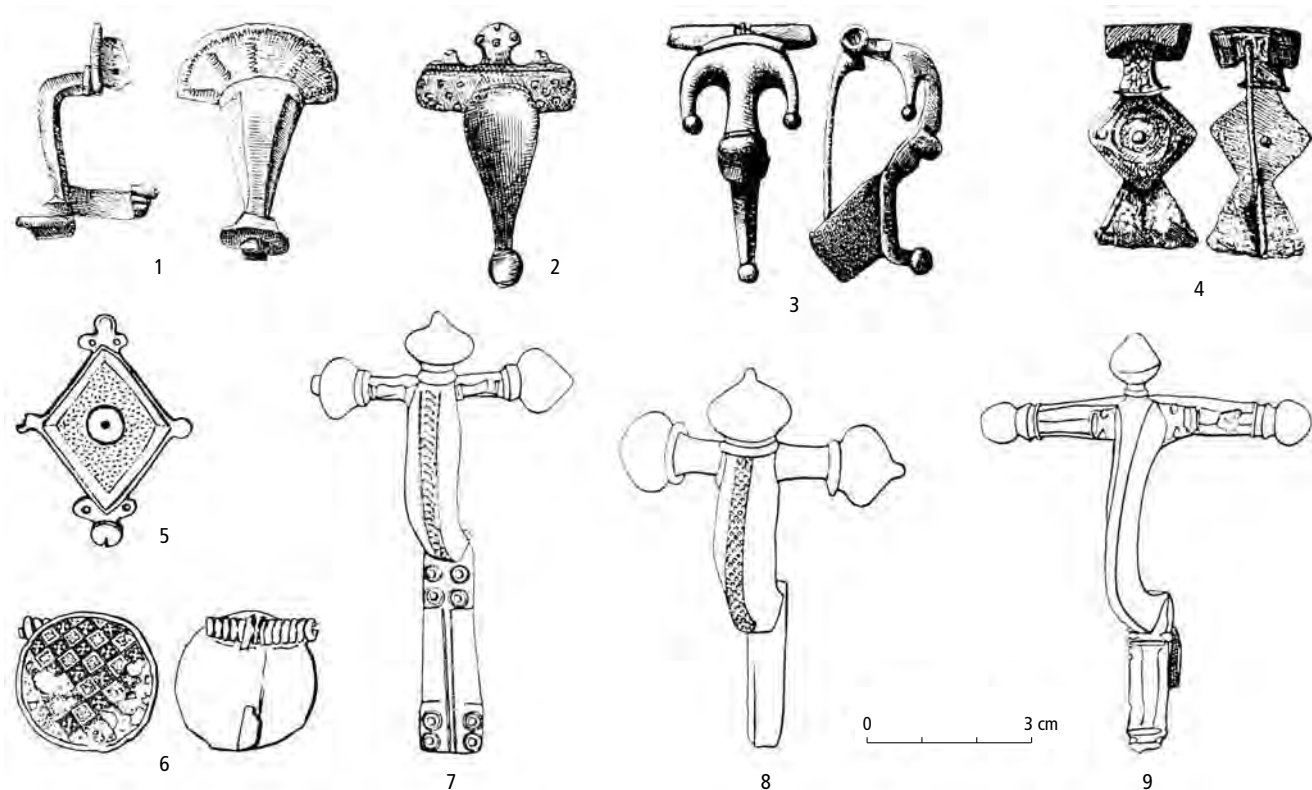
Hlavní zbraní tehdejších obyvatel našich zemí byla železná kopí s plochým listem, často s hraněnou tulejí (obr. 88: 3–7); ojediněle je bronzový hrot z Berouna (Droberjar 2002a, obr. na str. 17, č. 7). Vedle nich se objevují i oštěpy (obr. 88: 8). Pro mladší a pozdní dobu římskou jsou typické menší listovité hroty, často se širokou tulejkou. S rozšířením luků od konce 2. století a zejména v mladší době římské se začaly vyskytovat

i železné šipky jednoduché listovité nebo s křídélky, vzácněji v bronzovém provedení (kostrový hrob z Berouna-Závodí). Luxusními zbraněmi byly dvousečné železné meče (obr. 88: 1). Výjimečným nálezem je bronzový meč z berounského hrobu (obr. 88: 9), který dosud

nemá analogii v římském ani v barbarském prostředí. Nedílnou součástí výzbroje germánských bojovníků byly štíty. V hrobech nacházíme vedle germánských štítových puklic i římské polokulovité zakončené bronzovým knoflíkem (obr. 88: 3–7; Polepy: *Zápotocký 1969a*,

Obr. 80: Germánské spony z mladší doby římské: 1, 2 trubkovité; 3, 4, 11, 12 s vysokým zachycovačem; 5–7, 10 s podvázanou nožkou; 8, 9, 16, 18 desítkovité; 13, 15 samostřílové s klínovitou nožkou; 14, 18 štítkovité; 19, 20 samostřílové se zahrocenou nožkou; 21–25 samostřílové s obdélníkovitou nožkou (1 stupeň B2/C1, 2–11 stupeň C1, 12–18 stupeň C2, 19–25 stupeň C3). 1, 7–9 Pňov (okr. Nymburk); 2, 13 Dobřichov-Třebická (okr. Kolín); 3 Opočno (okr. Louny); 4 Praha; 5 Tišice (okr. Mělník); 6, 12 Radim (okr. Kolín); 10, 14 Plotiště n. Labem (okr. Hradec Králové); 11 Neratovice (okr. Mělník); 15 Prosmuky (okr. Litoměřice); 16 Dolíněk (okr. Praha-východ); 17 Tvršice (okr. Louny); 18 Soběsuky (okr. Chomutov); 19, 22 Praha-Bubeneč; 20 Měrunice (okr. Teplice); 21 Černčice (okr. Louny); 23 Praha-Libeň; 24, 25 Žiželice (okr. Louny). Podle *Blažek 1995; Droberjar 2005a; Niederle 1918; Pič 1891a; Pleinerová 1995; Svoboda 1948a; Rybová 1970; 1979.*

Obr. 81: Římské importované spony z mladší doby římské: 1, 2 kolínkovité; 3 kotvovitá; 4–6 destičkovité; 7–9 ramínkovité s cibulovitými knoflíky. 1, 3 Nebovidy (okr. Kolín); 2 Hříškov (okr. Louny); 4 Třebusice (okr. Kladno); 5 Přív (okr. Nymburk); 6 Opočno (okr. Louny); 7 Kouřim (okr. Kolín); 8, 9 Podsedice (okr. Litoměřice). Podle Pleinerová 1995; Rybová 1970; Sakař 1961; Svoboda 1948a.

191–194, obr. 8–11, Sendražice: Rybová 1972b a Dobřichov-Třebická); dále držadla štítů, která jsou na rozdíl od starší doby římské masivní a mají široce rozšířené konce (obr. 88: 17). Objevují se i okrajová kování z bronzu nebo častěji ze železa.

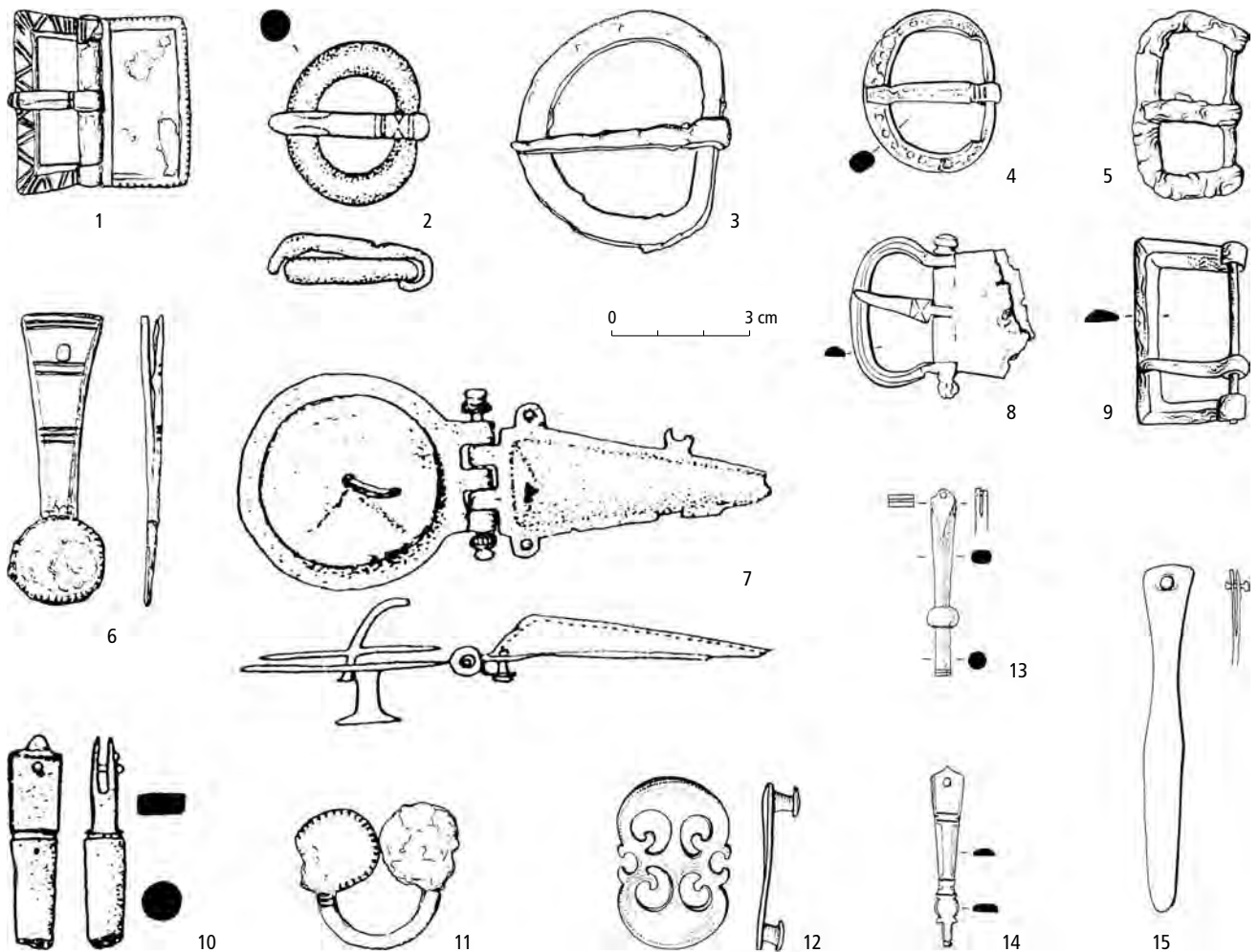
V mladší a pozdní době římské se vyskytovaly také ostruhy (obr. 87: 1, 3, 5–6), především s velkými nýty a se středovou příčkou a nýtem (obr. 87: 7). Vyráběny byly ze železa nebo bronzu, vzácně ze stříbra (Niederle 1915; Beková – Droberjar 2005).

Běžnou součástí opasek byly různé přezky (obr. 82: 2–5, 8–9), převažují železné s rámečkem čtyřúhelníkovitým nebo ve tvaru písmene D. Častá jsou též nákončí opasek: nejhojnější s hlavicí terčovitou, nechybějí ani s kroužkovitou či jazykovitá bez hlavice (obr. 82: 6, 10, 13–15).

Ze šperků se zachovaly různé závěsky (zejména železné vědérkovité; obr. 84: 18–26); stříbrné nebo bronzové nákrčníky: především s ovinitými konci a s hruškovitým uzávěrem nebo oválným očkem (Opočno, Plotičtět nad Labem, Praha-Libeň, Prosmky, Přemyslení; obr. 83: 1–9); stříbrné prsteny (Soběsuky, Žiželice); stříbrné jehlice (Soběsuky, Pátek, Žiželice) a bronzové tordované jehlice s háčkem (Opočno: Droberjar 2002a; obr. 83: 6). Časté byly také skleněné a jantarové ko-

rále různých typů (obr. 84: 1–13) a esovité záponky (obr. 84: 14–17).

Důležitou skupinou nálezů, v níž lze rozlišit řadu typů, jsou spony (Svoboda 1948a). Značné změny v jejich vývoji se odehrály na přelomu 2. a 3. století a v průběhu mladší doby římské. Vznikaly nové formy, prvky a výzdobné motivy. Největší skupinu tvořily dvojdišné samostřílové spony s vysokým zachycovačem a klínovitou nožkou (obr. 80: 13, 15), zhotovované z bronzu a stříbra, někdy označované jako tzv. polabské (Svoboda 1948a, 176–181, obr. 34), které jsou charakteristické pro stupeň C2. Značně byly rozšířené také různé typy destičkovitých spon (Svoboda 1946; obr. 80: 9, 16; 81: 5–6; příl. 10: 5, 6), včetně luxusních forem, jakými jsou např. dvě honosné bronzové spony zdobené stříbrnou a zlatou fólií se skleněnými vložkami ze Soběsuk (Blažek 1995, Abb. 10; obr. 80: 18) nebo dvě velké stříbrné terčovité spony se zlatou fólií a modrými skleněnými perlami z Pátku (Svoboda 1965, 37, obr. 5) ad. Destičkovité spony jsou příznačné pro stupeň C1 a C2. Další velkou skupinu tvořily podvázané spony (obr. 80: 5–6, 10 s úzkou nožkou, s lichoběžníkovitou nožkou, tzv. uherský typ ad.), které přežívaly přes 4. až do první poloviny 5. století (Svoboda 1948a, 113–122, obr. 20–21). Od mladší doby římské se v našich zemích začaly objevovat řím-

Obr. 82: Opasek z mladší doby římské: přezky, nákončí, kování. 1, 3, 6, 11 Lužec n. Vltavou (okr. Mělník); 2 Prosmuky (okr. Litoměřice); 4, 8, 15 Opočno (okr. Louny); 5, 12–14 Plotiště n. Labem (okr. Hradec Králové); 7, 10 Polepy (okr. Litoměřice); 9 Pňov (okr. Nymburk). Podle Blažek 1995; Kytlicová 1970; Pleinerová 1995; Rybová 1979; Zápotocký 1969a.

ské ramínkové spony s cibulovitými knoflíky – obr. 81: 7–9 (Sakarš 1961), které pak zažily hlavní rozkvět zejména ve 4. a 5. století. Pro pozdní dobu římskou (stupeň C3) jsou příznačné některé typy z předchozí doby a zvláště nové druhy. K nim můžeme zařadit spony s knoflíkem na lučičku (obr. 80: 23) – někdy nazývané pozdní vojenské spony (Svoboda 1948a, 185, obr. 36), spony podvazané se čtyřúhelníkovitě rozšířenou nožkou, s pravouhlou a fasetovanou nožkou (obr. 80: 19–20), jednoduché nebo dvojdílné spony se zašpičatělou nožkou, samostřílové s dlouhou úzkou nožkou a jednoduché s pravouhlou nožkou, které již předznamenaly dobu stěhování národů (Svoboda 1948a; Droberjar 2002a, 306).

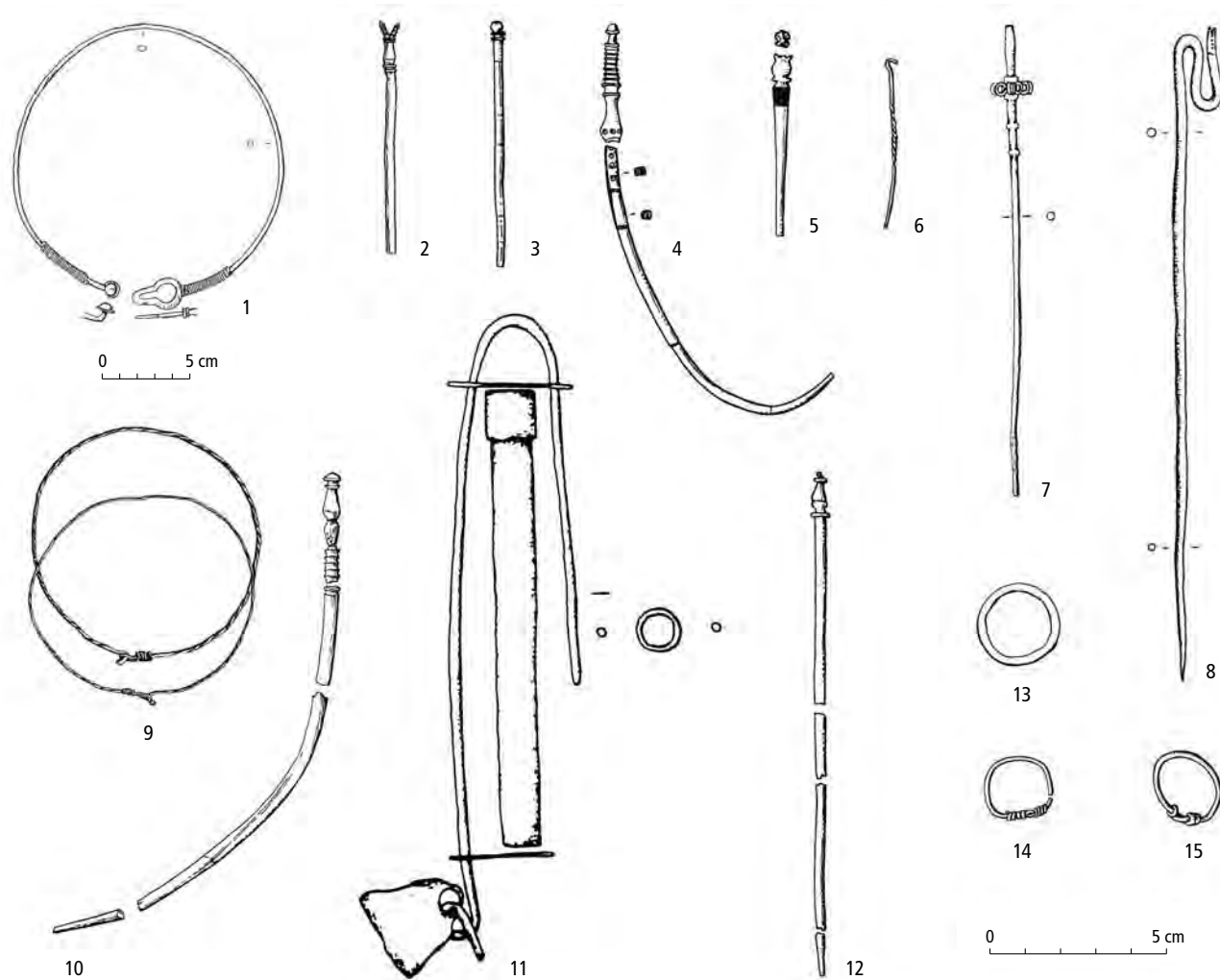
4.4.3.2 Předměty z organických hmot

Nejčastějšími zchovalými předměty z organických materiálů jsou kostěné hřebeny a jehlice. V mladší a pozdní době římské dominovaly třívrstevné tvary s obloukovitým držadlem (obr. 85: 5, 8–10); mezi jehlicemi

nalezneme různé typy s profilovanými hlavicemi (obr. 83: 20), včetně tzv. věžičkovité jehlice (Pňov). Vedle toho známe i kostěné proplétáčky a tzv. brusle (Přerubence). Z jiných materiálů se objevuje v hrobech kostrových jantar v podobě korálek nebo v žárových pryskyřice v podobě hrudek (Droberjar 2002a). Dřevo je prokázáno v pozůstatcích po konstrukcích zahloubených chat a hrobových komor (Soběsuky, Slepovice, Hostivice: Beková – Droberjar 2005) nebo v žárových hrobech jako palivo.

4.5 POHŘBÍVÁNÍ

Pohřební rítus byl v Čechách v mladší a pozdní době římské (obr. 89) značně nejednotný, což svědčí nejen o nesourodé skladbě tehdejšího obyvatelstva, ale také o různých rodových zvycích (Beková – Droberjar 2005). Hlavním způsobem pohřbívání se stalo spalování. V menší míře se vyskytovaly i kostrové hroby. Zpravi-

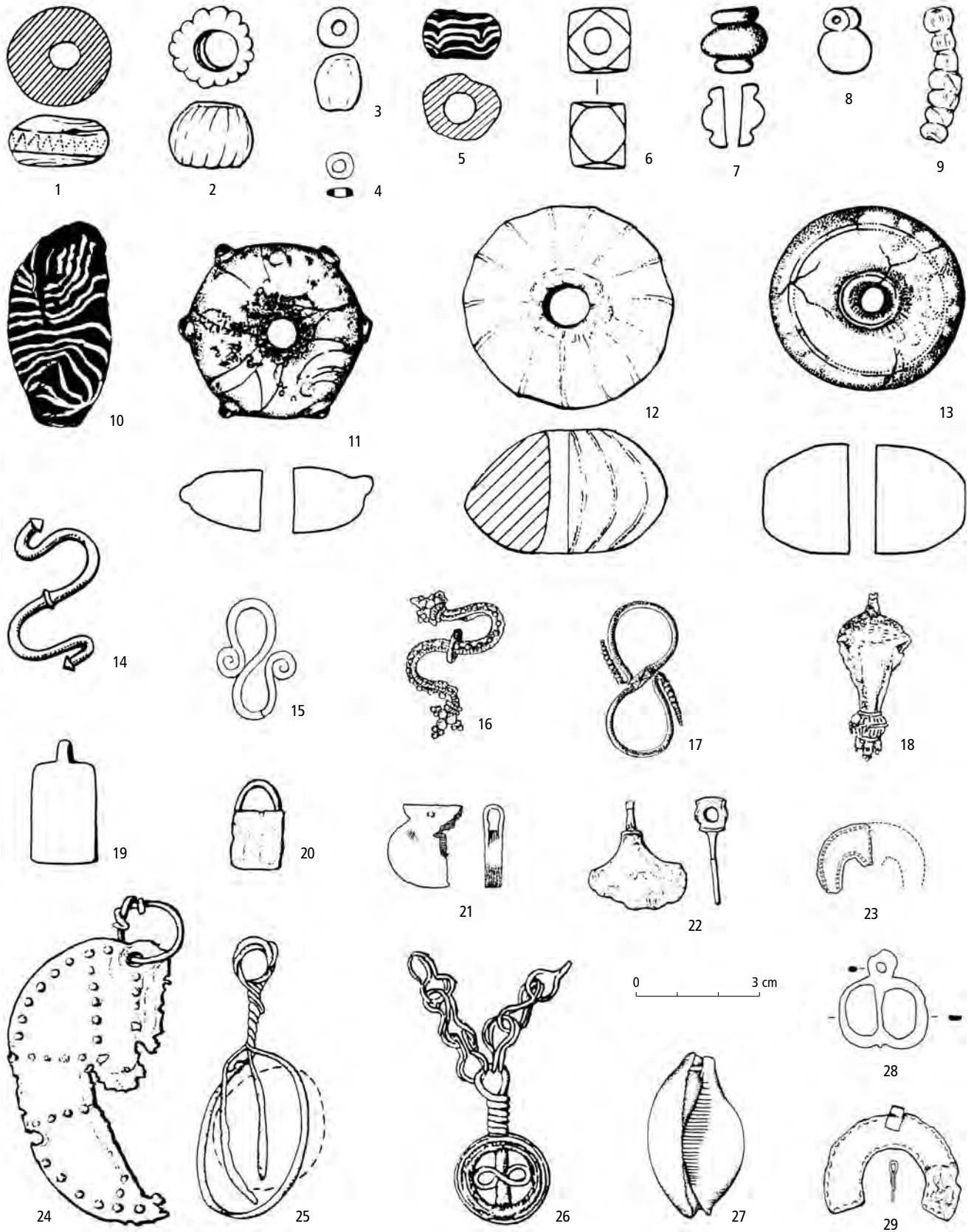

Obr. 83: Šperk z mladší doby římské: nákrčníky, prsteny, jehlice. 1 Prosmky (okr. Litoměřice); 2–5, 12 Pňov (okr. Nymburk); 6, 13 Opočno (okr. Louny); 7 Soběsuky (okr. Chomutov); 8, 11 Žiželice (okr. Louny); 9 Libenice (okr. Kolín); 10, 14, 15 Plotiště n. Labem (okr. Hradec Králové). Podle *Blažek 1995; Pleinerová 1995; Rybová 1970; 1979; Rybová – Soudský 1962.*

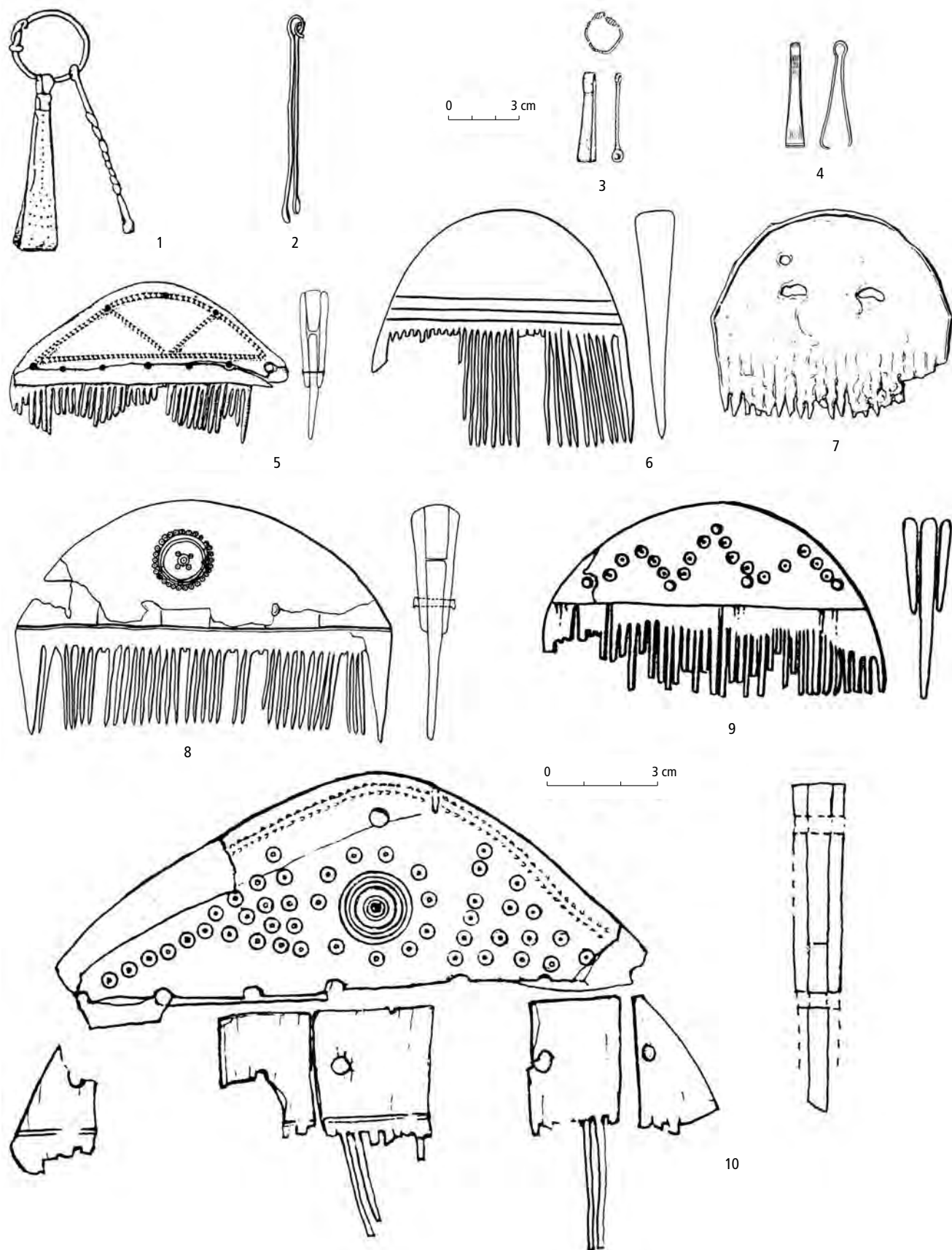
dla do nich byli ukládáni jedinci společensky významně postavení, cizinci apod. Inventář těchto hrobů je bohatý nebo obsahuje cizí prvky (např. spony). S nejstaršími kostrovými hroby se můžeme setkat už v 1. polovině 5. století (např. Praha-Dejvice, Staňkovice). Zejména pak ve 2. pol. 5. století a v 1. pol. 4. století se značně rozšířily (např. Prosmky, Praha-Dolní Chabry, Praha-Dejvice: *Svoboda 1948a; Blažek 1995; Droberjar 2007a; Vliněves: nepubl., výzkum Ž. Brniče apod.*). Tyto hroby se koncentrují zejména v severozápadních Čechách a v Pražské kotlině (*Blažek 1995; Beková – Droberjar 2005, obr. 30; Droberjar 2005a*) a je pro ně charakteristická orientace delší osy ve směru S–J. Zpravidla obsahovaly jen několik předmětů (samostatřilové spony s vysokým zachycovačem nebo korálky). Jinou skupinou jsou bohaté kostrové hroby skupiny Haßleben-Leuna (o nich v kapitole 3.6).

Popelníkové hroby obsahovaly buď jen spálené lidské kosti, nebo i milodary (spony, hřebeny, korálky,

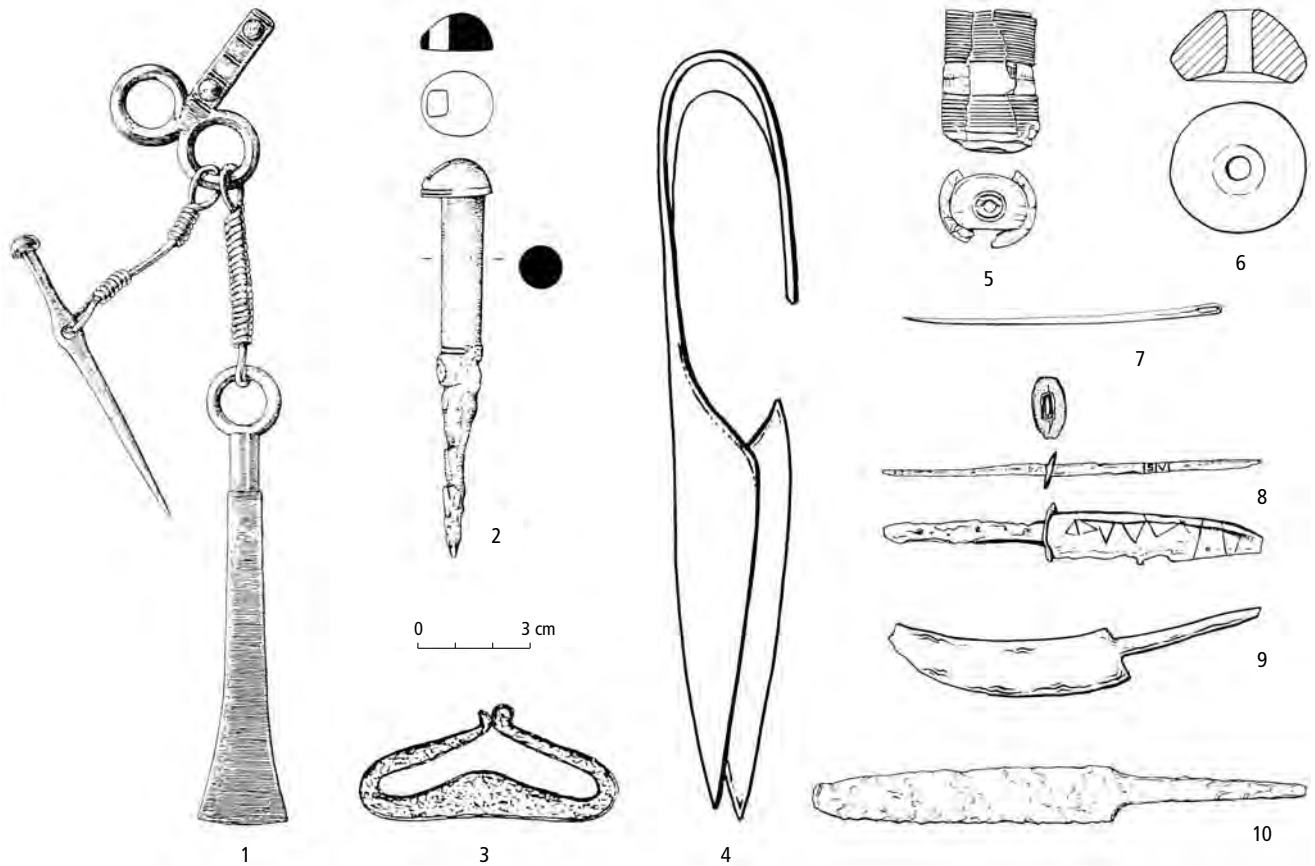
nože, eventuálně další předměty). Prozkoumaný počet žárových hrobů na jednotlivých lokalitách představuje pouze orientační údaj, neboť téměř ve všech případech byla zachycena větší či menší torza původních žárových nekropolí. Rozlišujeme pohřebiště malá s několika hroby (např. Čelákovice) a středně velká s až několika desítkami hrobů (Lužec nad Vltavou – 46, Pňov – 73: *Kytlicová 1970; Rybová 1970*) a velká pohřebiště. Velké nekropole měly sto a více hrobů (Dobřichov-Třebická – přes 100). Lokality s několika stovkami hrobových celků již náleží do kategorie rozsáhlých nekropolí. Největší prozkoumané naleziště je v Plotištích nad Labem (přes 1 300 hrobů). K velkým podle uvedeného třídění, tedy k rozsáhlým pohřebištím je třeba počítat i Přešovice (450 hrobů) a Opočno (395 hrobů: *Dubský 1937; Pleinerová 1995*). Situování pohřebišť v terénu je různé. Obvykle byla k jejich zakládání vybírána místa vyvýšená proti okolí, různá návrší nebo jejich svahy sklánějící se nejčastěji k jihu nebo jihovýchodu, ale ne-

Obr. 84: Šperk z mladší doby římské: korále a závěsky. 1, 5, 22–23 Plotičtě n. Labem (okr. Hradec Králové); 2–4, 8–10, 12, 20, 24 Opočno (okr. Louny); 6, 25, 27, 29 Žiželice (okr. Louny); 7, 11, 13 Soběsuky (okr. Chomutov); 14, 19 Pňov (okr. Nymburk); 15, 21 Dobřichov-Třebická (okr. Kolín); 16, 18 Slatina (okr. Kladno); 17 Praha-Dejvice; 26 Prosmýky (okr. Litoměřice); 28 Praha-Bubeneč. Podle Blažek 1995; Droberjar 2005a; Pič 1891a; Pleinerová 1995; Rybová 1970; 1979; Schmidt 1897; Svoboda 1948a.

Obr. 85: Toaletní potřeby z mladší doby římské: pinzety a hřebeny. 1 Beroun (okr. Beroun); 2, 9 Pňov (okr. Nymburk); 3 Soběsuky (okr. Chomutov); 4 Plo-tišťe n. Labem (okr. Hradec Králové); 5 Libkovic (okr. Most); 6 Čečelice (okr. Mělník); 7, 10 Opočno (okr. Louny); 8 Staňkovic (okr. Litoměřice). Podle Bla-žek 1995; Hrala 1998; Pleiner – Rybová et al. 1978; Pleinerová 1995; Rybová 1970; 1979.

Obr. 86: Nástroje a různé pomůcky z mladší doby římské. 1 Libeň (okr. Praha-západ); 2 Dobřichov-Třebická (okr. Kolín); 3 Polepy (okr. Litoměřice); 4 Pňov (okr. Nymburk); 5–7, 10 Opočno (okr. Louny); 8 Čelákovice (okr. Praha-východ); 9 Křečhoř (okr. Kolín). Podle *Droberjar – Špaček 2003*; *Peška – Tejral (eds.) 2002*; *Pič 1897*; *Pleiner – Rybová et al. 1978*; *Pleinerová 1995*; *Rybová 1970*; *Zápotocký 1969a*.

chybějí ani polohy v rovině nebo na terénní vlně. Většina hřobových lokalit prošla dlouhým vývojem, což je patrné nejen v rozdílnostech hřobové výbavy, ale také v půdorysných dispozicích. Na některých jsou zřejmé určité skupinky (Opočno). Převažují hroby chudé s jedním předmětem nebo bez milodarů. Ačkoliv i na těchto lokalitách se ojediněle objeví pohřeb s nadstandardní výbavou, doprovázený stříbrnými nákrčníky s hruškovitým zapínáním (Plotiště n. Labem, hrob 764, Opočno, hrob 366: *Rybová 1979*; *Pleinerová 1995*), vysloveně bohaté žárové hroby jsou vzácností.

V severozápadních Čechách (Opočno) se podařilo prokázat také vrstevné žárové hroby. Pro tento způsob pohřebního ritu jsou charakteristické vrstvy s pozůstatky pohřbů, jež vznikly postupným shrnováním rozlámaných spálených kostí do velmi mělkých jam nevelikého průměru (*Droberjar 1999b*). Tento cizí zvyk se k nám dostal z polského území z tzv. *dobrodzięnské* skupiny (*Godłowski 1970*).

4.6 SPOLEČNOST

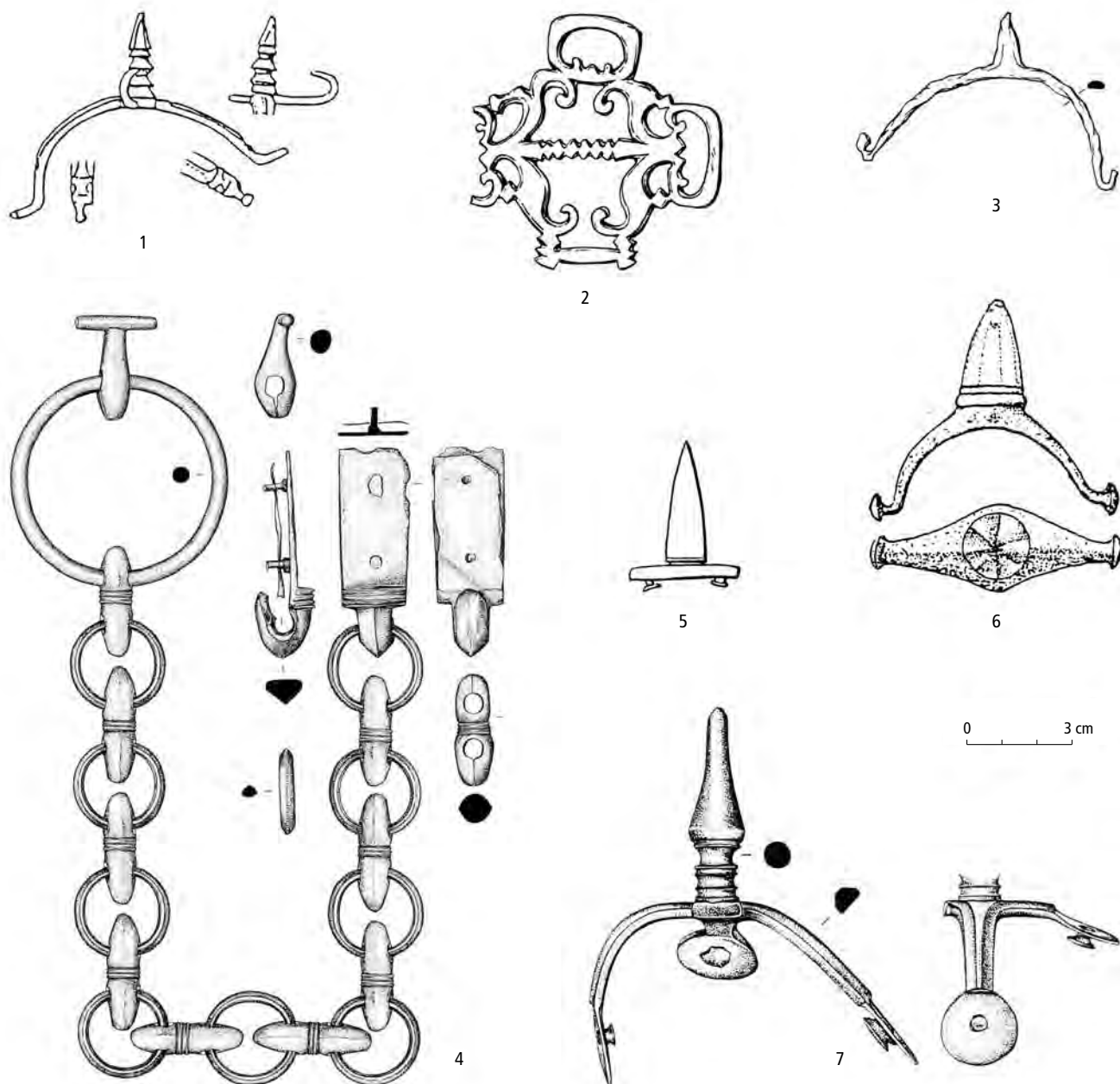
Pro poznání struktury společnosti (*Behm-Blancke 1973*) mají rozhodující význam hroby. Vedle převážně velmi

chudých nebo málo vybavených hrobů se v Čechách rýsuje skupina bohatých kostrových hrobů. Až do objevu bohatého kostrového hrobu v Soběsukách v roce 1986 (*Blažek 1995*) převládaly mezi badateli názory, že Čechy byly v mladší a pozdní době římské jen okrajovou, a tudíž málo významnou oblastí, již zasáhla skupina bohatých kostrových hrobů typu *Haibleben-Leuna-Zakrzów*. Několik bohatších ženských kostrových hrobů ze stupně C2, které do té doby byly známé (Prosmky, Pátek, Zvoleněves: *Blažek 1995*; *Droberjar 2007a*), představovaly podle B. Svobody (1965, 67–77) jen ohlas zmíněného horizontu knížecích hrobů. Pro tyto ženské hroby, označené v Čechách podle K. Godłowského (1992) jako horizont Prosmky, je příznačný výskyt dvou spon (velké stříbrné destičkovité se zlatou fólií a korálkem uprostřed nebo samostřílové spony typu *Almgren 175* zdobené stříbrem a zlatem), skleněných a jantarových korálků, jež tvořily náhrdelník, dále nákrčníku s hruškovitým zapínáním, stříbrných a bronzových jehlic, různých závěsků, eventuálně dalších předmětů (nádoby, přítomnost ostatních „vedlejších“ spon, přesleny apod.). Hřobové jámy měly orientaci ve směru S–J nebo SZ–JV. Nejvýraznějším představitelem stupně C3 je v Čechách bohatší ženský kostrový hrob ze

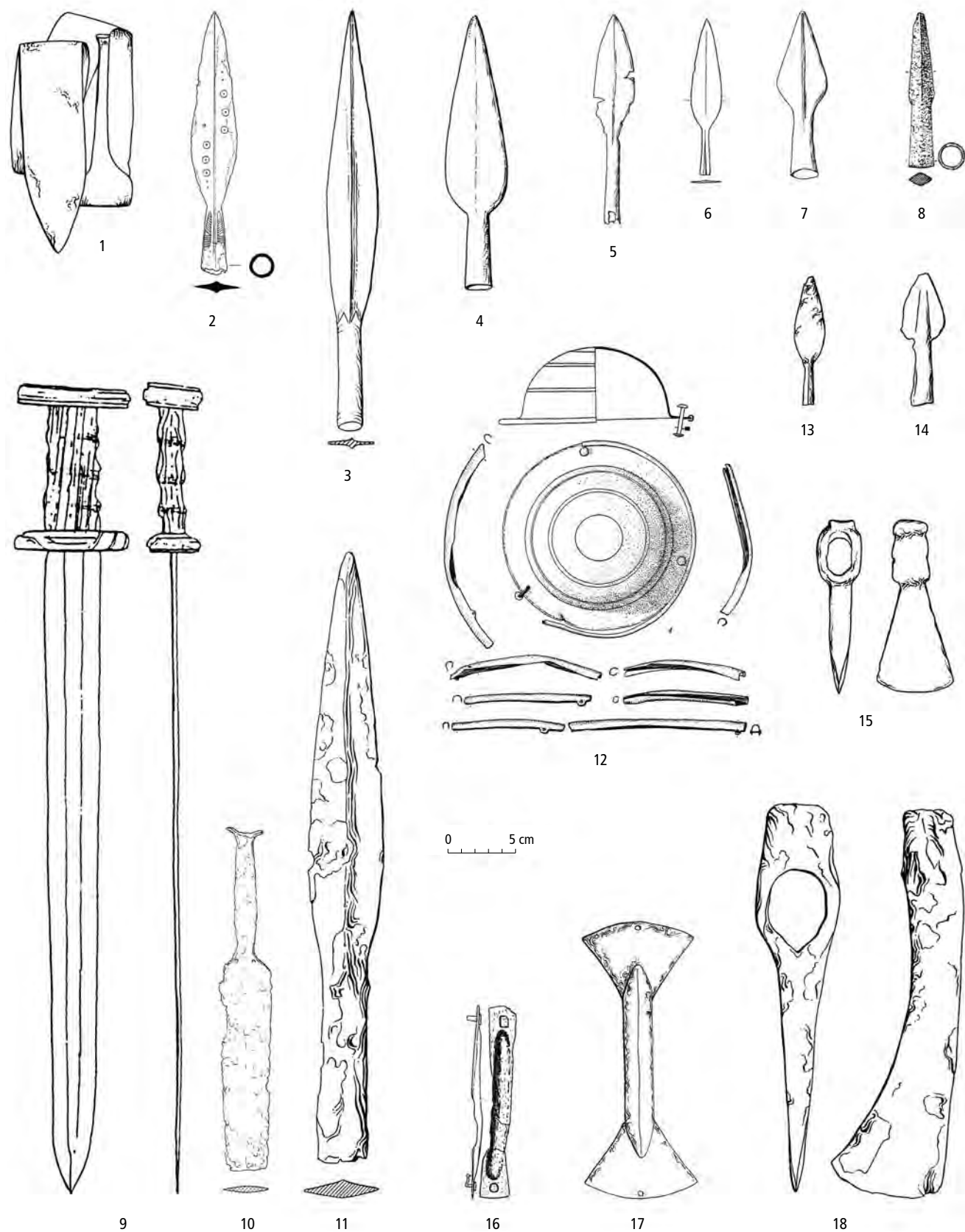
Žiželic (Svoboda 1965, 281, tab. XIII–XIV; Blažek 1995, 150–152, Abb. 18–19). Obsahoval dvě bronzové samoštířilové spony, náhrdelník složený ze skleněných, jantarových a bronzových korálek, stříbrnou jehlici s hadí hlavičkou, stříbrný prsten, různé závěsky, čtyři hliněné nádoby a další předměty. Součástí milodarů byl i kohout.

Od druhé poloviny 3. století lze na území středních a severozápadních Čech sledovat silné vlivy ze středního Německa (ze skupiny Haßleben-Leuna). Dokumentují je zejména již zmíněné nákrčníky s hruškovitým zapínáním, poháry se zprohýbanými stěnami,

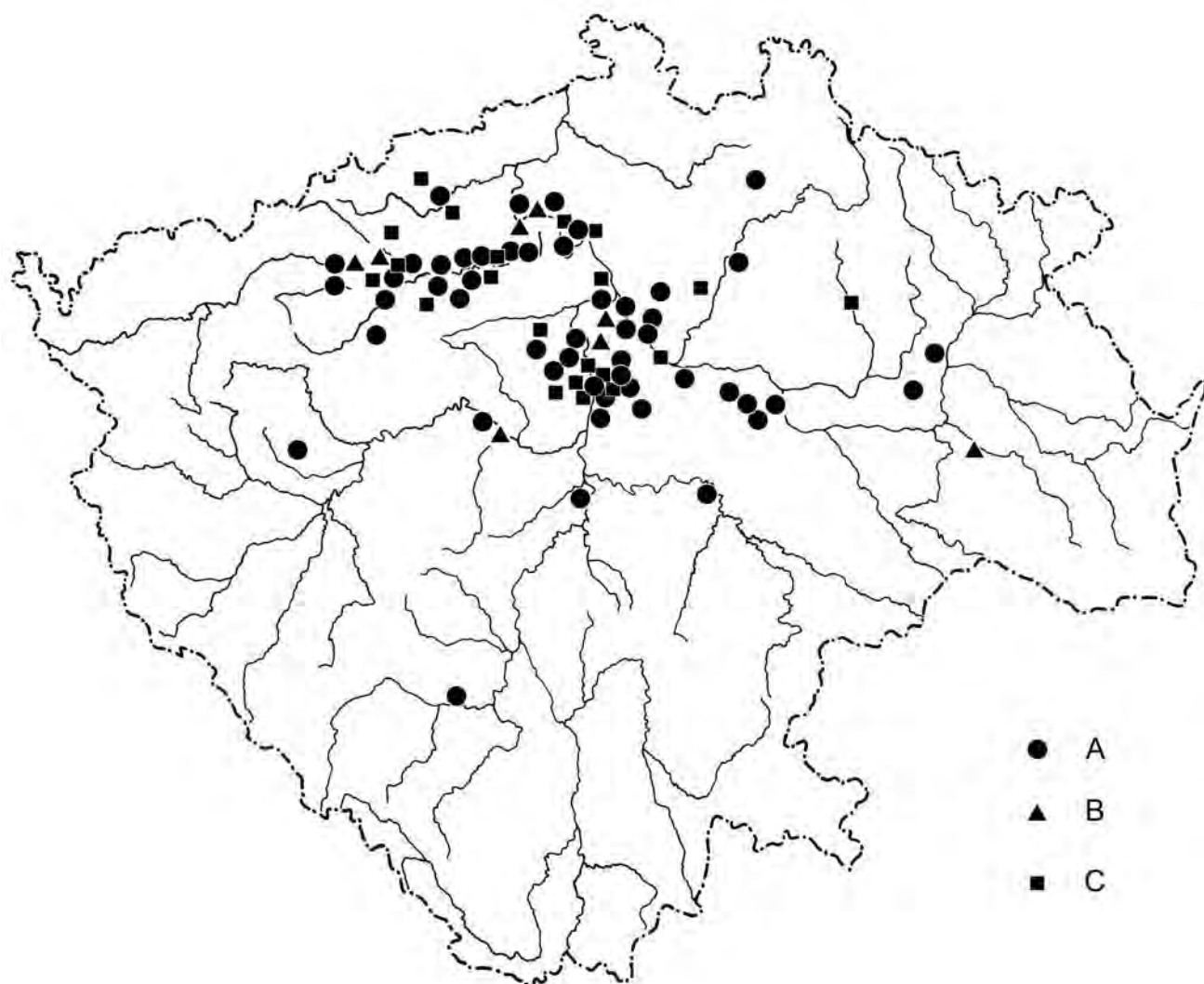
některé na kruhu točené zboží a tzv. polabské spony (např. Poštovice, Praha-Dejvice: Droberjar 2005a; 2007a). Nejlepším dokladem je zmíněný bohatý kostrový hrob ze Soběsuk (obr. 92: 1), jenž má přímý protějšek v knížecích hrobech skupiny Haßleben-Leuna a který lze klást do období kolem roku 300. Vedle četných nálezů, charakteristických pro ženskou komponentu, vynikají dvě honosné štítkové bronzové spony typu Mattes B2 zdobené stříbrnou a zlatou fólií se skleněnými vložkami. Obdobný honosný charakter spon vykazují nálezy z kostrových hrobů z Hostovic a Slepotic.

Obr. 87: Koňský postroj z mladší doby římské: ostruhy a uzdy. 1 Beroun (okr. Beroun); 2, 3 Opočno (okr. Louny); 4 Čelákovice (okr. Praha-východ); 5 Vlčkov (okr. Nymburk); 6 Polepy (okr. Litoměřice); 7 Litoměřicko. Podle Hrala 1998; Droberjar – Špaček 2003; Droberjar 2007a; Pleiner – Rybová et al. 1978; Pleinerová 1995; Zápotočský 1969a.

Obr. 88: Zbraně mladší doby římské. 1, 4, 5, 7, 13–15 Pňov (okr. Nymburk); 2 Bezno (okr. Mladá Boleslav); 3, 6, 11, 18 Plotičtět n. Labem (okr. Hradec Králové); 9 Beroun (okr. Beroun); 10 Opočno (okr. Louny); 12 Polepy (okr. Litoměřice); 16 Libochovice (okr. Litoměřice); 17 Nepolisy (okr. Hradec Králové). Podle Hrala 1998; Peška – Tejral eds. 2002; Pleiner – Rybová et al. 1978; Pleinerová 1995; Rybová 1970, 1979; Zápotocký 1969a.

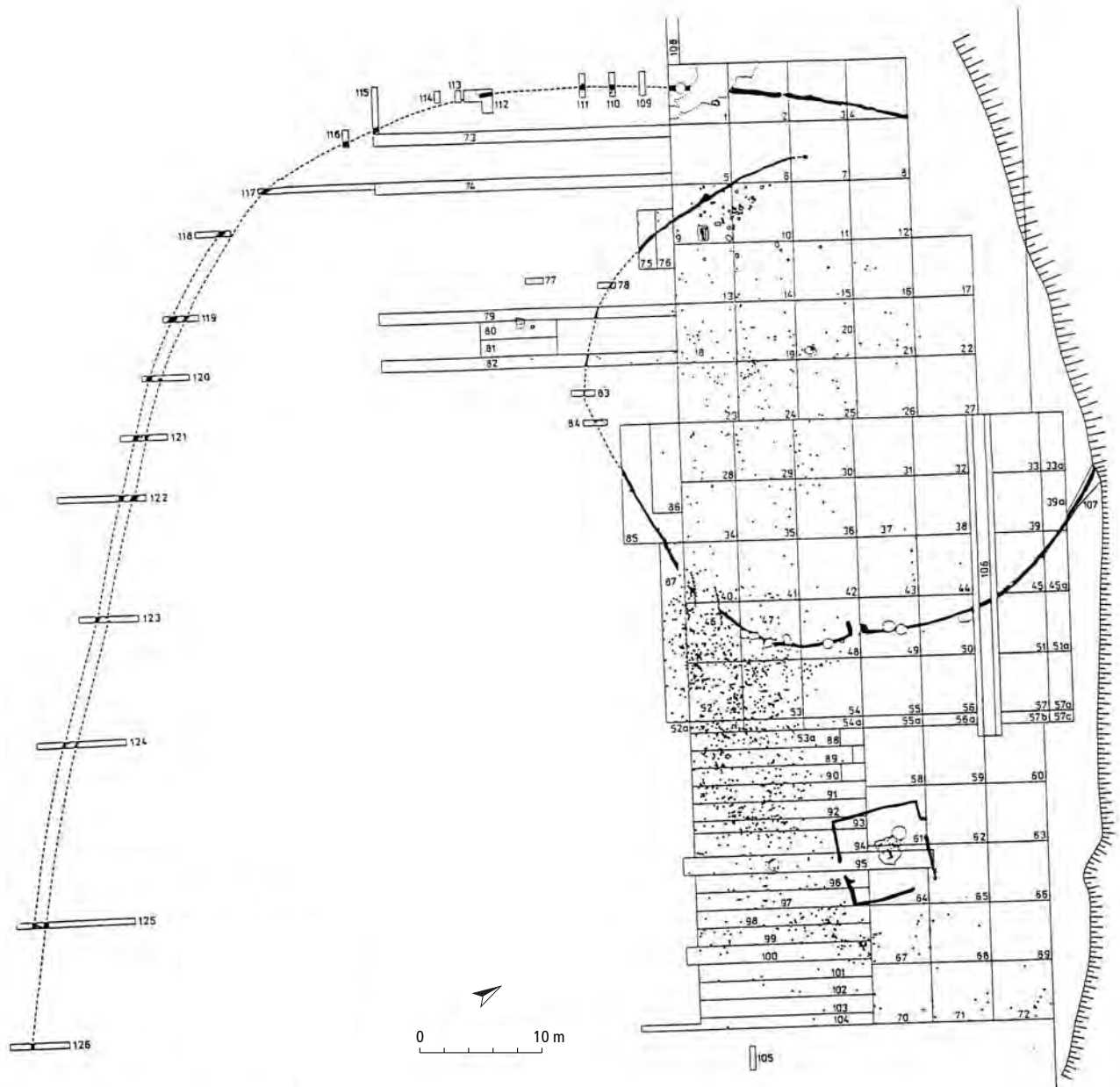

Obr. 89: Žárové a kostrové hroby a pohřebiště z mladší doby římské. A – žárové pohřebiště (hrob), B – bohatý kostrový hrob, C – kostrové hroby (hrob). Podle Droberjar 2007a.

Studujeme-li tyto tři nejbohatší a moderně prozkoumané hroby z mladší doby římské (ze stupně C2) v Čechách, dojdeme ve srovnání s tzv. knížecími hroby ve středním Německu a Polsku k poznatku, že výbavu poněkud „zaostávají“ za nejbohatšími ženskými pohřby, v nichž nechybějí bronzové, stříbrné a skleněné nádoby a další luxusní předměty. Abychom správně pochopili význam hrobů germánské elity a už výše naznačené regionální rozdíly, je nutné detailněji zhodnotit úlohu kostrových hrobů a nálezů, jež s nimi mají spojitost. Studium kostrového pohřebního ritu je v Čechách značně obtížné, poněvadž většina hrobů byla prozkoumána, resp. odkryta v dávné minulosti a dokumentace se zpravidla nepoživovala nebo nedochovala. Jsme tedy ochuzeni o zásadní informace.

Na základě analýzy 27 ženských kostrových hrobů z mladší a pozdní doby římské v Čechách bylo podle charakteru hrobových jam, datování, milodarů a součástí krojů (z drahých kovů a dalších materiálů) možno

vyčlenit pět sociálních skupin (podskupin) Ia, Ib, IIa, IIb a III (*Beková – Droberjar 2005*). Do skupiny nejbohatších hrobů (Ia) patří tři výše jmenované hroby ze Soběsuk, Slepotic a Hostivice, jež lze datovat do stupně C2 (u Soběsuk s mírným posunem do C3). Nejdůležitějšími kritérii jsou: existence velkých hrobových komor (hrobek), štítkové zlacené spony se skleněnými vložkami, pestré skleněné a jantarové náhrdelníky a další předměty. Druhou skupinu (Ib) tvoří hroby z pozdní fáze stupně C1 (C1b) se stříbrnými zlacenými terčovými sponami typu Spielberg-Nienberg-Dolínek z lokalit Malé Březno, Pátek, Staňkovice, Zvoleněves, Dolínky 2, Praha-Kbely. Pro skupinu Ib jsou příznačné také náhrdelníky ze skleněných a jantarových korálků. Jelikož u nich nemáme doloženu přítomnost hrobové komory, dáváme je o jeden stupeň níže. Obě skupiny (Ia a Ib) však tvoří nejbohatší ženské hroby 3. a 4. století v Čechách. Podle klasifikace bohatých hrobů skupiny Haßleben-Leuna (*Schlüter 1970*) jsou kostrové

Obr. 90: Plotiště n. Labem (okr. Hradec Králové), plán žárového pohřebiště. Podle Rybová 1979.

hroby české skupiny Ia a Ib obdobné středoněmecké skupině Ib, kde je sporadická přítomnost picích servisů (příznačná pro skupinu Ia), nebo je lze zařadit k dolnooderské skupině 2a (Schuster 2003, 258, Abb. 9). Další skupina hrobů (IIa) je s předchozími dvěma (Ia, Ib) příbuzná především v přítomnosti stříbrných šperků, včetně některých spon a náhrdelníků, složených ze skleněných a jantarových korálů. Patří k ní hroby z Prosmyk (6), Žiželic, Prahy-Dejvic (2) a Roztok (1). Hrobové jámy byly prosté a pohřby do nich byly ukládány od pozdní fáze stupně C1 přes C2 do stupně C3. Pro všechny tři české skupiny (Ia, Ib, IIa) je společná přítomnost spon z drahých kovů, eventuálně jiných šperků ze stříbra a skleněných a jantarových náhrdelníků.

Proto hroby těchto skupin lze klasifikovat jako bohaté, na rozdíl od kostrových hrobů z dalších skupin. Hlavním znakem skupiny IIb jsou bronzové spony (především samostřílové s klínovitou nožkou), a to buď jako pár, nebo jen jeden kus. Korále jsou sporadické. Poslední (nejchudší) skupinu (III) představují hroby, v nichž se našla jen hliněná nádoba (jeden, dva či i tři kusy) nebo nějaká drobnost (přesleny nebo bronzový kroužek). Pro tuto skupinu, datovanou především do stupně C3 (méně do C2), je charakteristická absence spon a jakéhokoli šperku. Skupinu III lze srovnat s dolnooderskou skupinou 5 (Schuster 2003) nebo se středoněmeckou skupinou IIb (Schlüter 1970). Přítomnost osamocené se vyskytujícími ženských kostrových hrobů

(bohatších i chudých), včetně ojedinělých nálezů luxusních předmětů, je odrazem změn sociální struktury, ale také dokladem o pronikání nových skupin osadníků ze středního Polabí a snad i jižního Německa ve 3.–4. století. Je zřejmé, že na různých místech Čech – severozápadních, středních a východních – se v mladší době

ojediněle nálezy z Čech však přítomnost mužské komponenty naznačují. Na bližší neznámém místě v okolí Litoměřic byl počátkem 20. století nalezen pár stříbrných ostruh typu Leuna (obr. 87: 7), který se nachází ve sbírkách Národního muzea v Praze (Beková – Droberjar 2005, obr. 27). Obě ostruhy byly poškozené, neboť

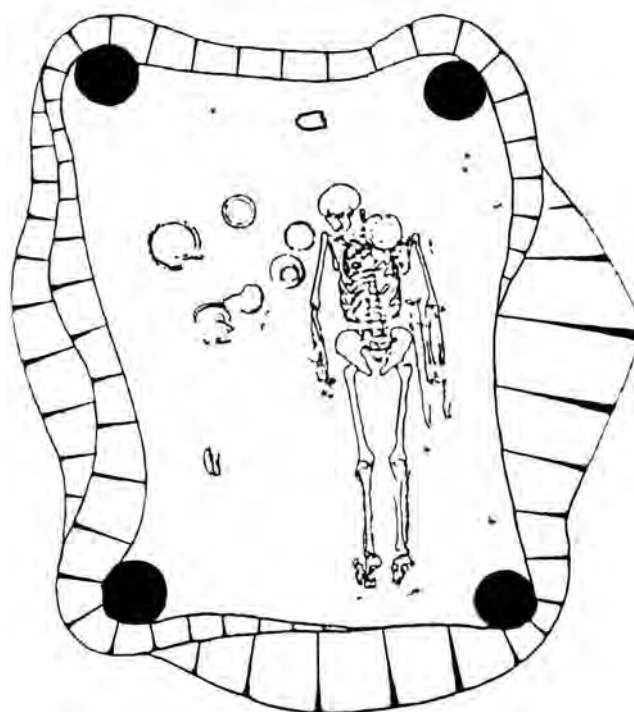
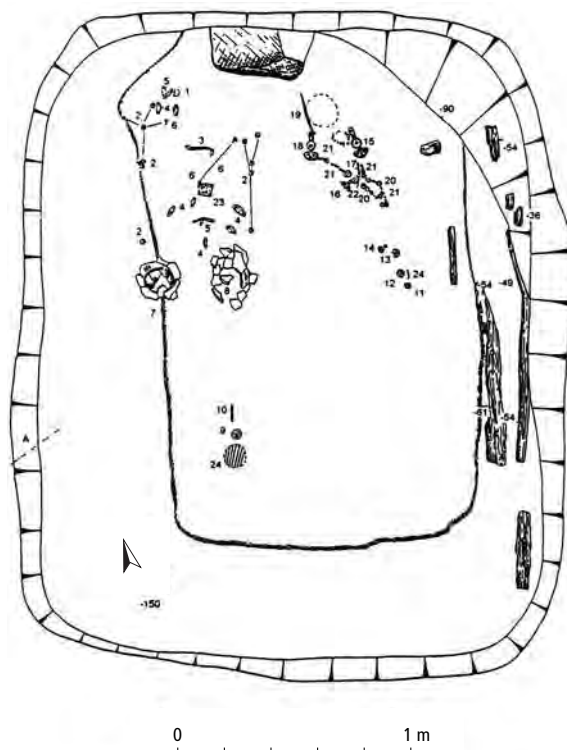

Obr. 91: Přeštovice (okr. Strakonice), plán žárovního pohřebiště. Podle Dubský 1937.

římské vytvářela centra moci místních vládců, jejichž odrazem jsou bohaté hroby jejich žen.

Výjimečným nálezem z konce stupně C3 je objev kostrového hrobu z Berouna (Břicháček 1981; Hrala 1998, 35–36; Tejral 1999, 217; obr. 92: 2) se symbolickými zbraněmi, kde vyniká bronzový meč s kostěnou rukojetí (příl. 11: 2). Podle skladby některých nálezů lze sledovat silné vazby k Pomohani. Je jisté, že v hrobě byl uložen významný příslušník germánské nobility, nepochybně odlišné od staršího horizontu. Zda to byl některý z prořímských náčelníků, není jisté. Hrob postrádá vysloveně provinciální komponenty. Nicméně bez zajímavosti není ani fakt, že pouhých několik set metrů od tohoto hrobu byl odkryt velký poklad římských mincí. Obsahoval přes 1 800 bronzových ražeb ze 4. století. Podle nejmladších kusů lze dobu uložení depotu vřadit do 60. nebo 70. let 4. století, tedy do stejného časového období jako berounský knížecí hrob. Množství a stáří drobných peněz vypovídá o tom, že toto oběživo bylo v uvedené době ještě použitelné. Mohlo se k nám tedy dostat jako žold germánských bojovníků sloužících v řadách římského vojska (Droberjar 2005d, 37–38).

Ve většině bohatých nebo nadstandardně vybavených kostrových hrobů ze 3. a 4. století v Čechách byly pohřbeny ženy. Kromě hrobu z Berouna, který má již odlišný charakter, blíží se počínající době stěhování národů, postrádáme bohaté mužské pohřby. Některé staré

Obr. 92: Bohaté kostrové hroby z mladší doby římské: 1 Soběsuky (okr. Chomutov); 2 Beroun. Podle Blažek 1995; Tejral 1999a.

jim chyběla na destičkách s měděnými nýty výzdoba, zřejmě v podobě skleněných perel, jaké známe např. na shodném typu ostruh z Gommern. Je velmi pravděpodobné, že ostruhy z Litoměřicka lze považovat za součást výbavy bohatého kostrového hrobu typu Hasleben-Leuna-Gommern. Jiný neobyčejně zajímavý náleze pochází z lokality Chlumín (okr. Mělník). Již v roce 1829 tam byla nalezena zlatá spona s cibulovitými knoflíky typu Pröttel 1 (*Droberjar 2002a*, 100–101; *2007a*, 99, Abb. 10a). Tento typ spon lze klást do konce 3. až počátku 4. století. I když nejsou podrobné nálezové okolnosti známy, je možné, že spona mohla být součástí bohatého knížecího hrobu typu Hasleben-Leuna-Gommern. Zlaté spony s cibulovitými knoflíky coby spínadla na plášti nosili pozdně římské císařové. Nacházíme je však také u vysoce postavených barbarských knížat coby insignie, jež jsou příznačné pro funkci či hodnost označenou v antických pramenech pojmem *honestiores*. Jejich nositelé sloužili jako velitelé auxiliárních jednotek římské armády např. v Dácii (dokumentované v hrobech Durostorum nebo Carsium: *Diaconescu 1999*). V souvislosti s insigniemi význačných představitelů germánské nobility je třeba připomenout opět starý nález masivního zlatého náramku typu Tournai-Blučina z blíže neznámého místa Pražské kotliny (*Droberjar 2001*). Svoji hmotností (160,68 g = 36 solidů) má nejbližší k exempláři z bohatého hrobu z 5. století z Pouan (171,00 g = 38 solidů: *Salin – France-Lanord 1956*) nebo z bohatého hrobu ze 3. stol. z Himlingøje (168,8 g: *Lund Hansen 1995*). Středočeský nález byl pravděpodobně součástí výbavy bohatého kostrového hrobu. Zda tento potenciální hrob patřil do 2. pol. 5. století, kam byl podle typologie, váhy a složení zlata nedávno přiřazen, nelze zcela rozhodnout. Mohl náležet i k inventáři staršího hrobu z konce 3. nebo ze 4. století, čímž by mohl představovat indicii pro další knížecí hrob skupiny Hasleben-Leuna-Gommern. Přítomnost osamoceně se vyskytujících kostrových hrobů (bohatších i chudých), včetně hrobů skupiny Hasleben-Leuna-Gommern, není pouze odrazem změn sociální struktury, ale může být dokladem pronikání nových skupin osadníků ze středního Polabí již od poloviny 3. století (*Droberjar 2007a*).

4.7 KONTAKTY

O obchodování s římskými provinciemi na sklonku antiky máme poměrně málo spolehlivých údajů. Hlavní nedostatek spočívá v tom, že na rozdíl od starší doby římské, kdy jsme hojně poučení o obchodních vztazích v barbariku nejen z vlastních archeologických nálezů, ale také z písemných pramenů, pro konec doby římské, resp. počátky doby stěhování národů, již zprávy antických autorů chybějí. Nelze však podle toho soudit, že by obchod již nehrál důležitou roli v rozpadající se an-

tické společnosti. Dovoz výrobků římské provenience byl na sklonku 4. a na počátku 5. století z našeho pohledu omezen zvláště na různé druhy surovin, potravin, ale i nádoby, především hliněné (*Droberjar 2005d*). Podle početných nálezů keramických nádob je jisté, že obchod nebyl přerušen ani migračními pohyby, ani postupnou změnou obydlí. Transport tohoto křehkého zboží byl omezen především na kratší vzdálenosti; využívána přitom byla i lodní doprava. Z doby kolem roku 400 neunikne pozornosti výrazná koncentrace nálezů glazovaných nádob, zejména tzv. třecích misek (mortarií). Ačkoliv se vyskytují především v sídlištním prostředí, lze fragmenty zjistit i ve vrstvách žárových pohřebišť, tedy mimo hrobové celky. V neposlední řadě neméně zajímavé zjištění vyplynulo ze zkoumání výšinných sídlišť. Ukazuje se, že glazovaná mortaria jsou nedílnou součástí hmotné kultury jejich obyvatel na sklonku doby římské, kteří hradiště využívali jako refugia (*Droberjar 2005d*). Dovážela-li se mortaria a sloužila-li i u Germánů k výrobě pokrmů, pak se nutně muselo z římských provincií dopravovat i koření. Kromě mortarií se předmětem vývozního artiklu stávaly glazované džbánky a dvouuché mísy, v menším měřítku i skleněné nádoby či drahocenné tkaniny. Vedle obchodních kontaktů lze předměty římského původu v mladší a pozdní době římské připisat i jiným aktivitám. Zvláště některé cennější věci, např. šperky, mohly pocházet z darů, jako kořist z válečných tažení nebo jako ohodnocení za službu v římské armádě. Další římské importy, které byly v českých zemích na konci doby římské a v počátcích doby stěhování národů rozšířeny, představují některé typy spon s cibulovitými knoflíky. Zvláště jedna specifická varianta těchto spon se do Čech dostala ve druhé polovině 4. století. Jinou skupinou importů jsou náramky. Bronzový torčovaný náramek s uzavíracím mechanismem pochází z Prahy-Vokovic a Petřína (*Droberjar 2005a*, 792). Tento šperk je znám zejména v prostředí panonských pozdně římských pohřebišť. Nechybí ani v provinciálních městech, např. v Sicii. Z tohoto důvodu se můžeme domnívat, že v Panonii byly tyto náramky též vyráběny. Do našich zemí pronikly až v bouřlivých počátcích doby stěhování národů (stupeň D1).

Ze západu se ve 4. století dovážela pozdní argonská sigillata, jež je doložena nálezy z výšinné polohy ze Závisti (nejnovější určení provedl J. Halama: *2007*, 206) a severoafrická sigillata (terra sigillata chiara), zjištěná ve Slavhosticích na Jičínsku (z konce doby římské či počátku doby stěhování národů: *Halama 2007*, 205, 258; obr. 85: 4).

Jiný druh kontaktu může prokazovat džbánek v Turnově-Maškových zahradách, jenž by ukazoval na vztahy ke gótské skupině Maslomecz ve východním Polsku ve 3. století (*Droberjar – Prostředník 2004*, 39–40, obr. 5: 1).

4.7.1 Výrobky římských děl v Čechách – 3. století po Kr.

Jiří Musil

Počátek 3. století, období severovské a následný pád hornogermánsko-raetského limitu, lze charakterizovat jako dobu úpadku kontaktů mezi Římem a Germány na našem území. Odlišnou situaci sledujeme v oblastech nejbližší panonskému limitu – na jižním Slovensku. Přestože i zde došlo k poklesu počtu římských předmětů, impulzy z provincií se projevily budováním staveb, využívajícím technologie běžné v provinciích (Dúbravka a mladší komplexy v Cíferu-Páci a Milanovcích). I přes toto konstatování se ještě ve 3. století na našem území nejčastěji objevují bronzová vědra typu E 40, E 90 (*Petrovsky* typ XVIII, 1; 200/210–250/260 po Kr.). V první třetině 3. století po Kr. také vyvrcholil příliv terrý sigilaty (dílny východogalské a Rheinzabern) a užitkové provinciální keramiky (*Sakař 1991, 50*).

Oproti četným a bohatě zdobeným variantám spon druhé poloviny 2. a počátku 3. století (destičkovité spony) se v germánském prostředí v druhé polovině 3. století postupně prosadily především provinciální ramínkovité spony s cibulkovitými knoflíky, navazující na starší varianty s válcovitým pouzdrem. Cibulkovité spony reprezentují především nálezy z Předměřic nad Labem (*Rybová 1979, Abb. 1: 20*) a Kolodějí u Pardubic (*Svoboda 1948a, 167*). Již mladšímu období C2 patří fragmenty skla z Čelákovic (okr. Praha-východ; *Sakař 1970, 5*) a Pňova (*Sakař 1970, 36*).

4.8 VÝZNAM KULTURY, EVROPSKÝ KONTEXT

Mladší a pozdní doba římská patří k typickým protohistorickým obdobím, neboť k jejímu poznání napomáhají vedle archeologických pramenů rovněž zprávy,

jež nám zanechali antičtí autoři. Po markomanských válkách nastává zlomový vývoj, a to nejen na území římských provincií, ale i v rozsáhlých oblastech barbarika, související s četnými migracemi germánského etnika a rovněž s vývojem antického hospodářství a politické situace. Zdá se, že v Čechách nastala určitá obměna obyvatelstva, a zejména lze sledovat poměrně silné promíšení s cizími komunitami. Snad ještě v době markomanských válek nebo bezprostředně po nich pronikají do Čech skupiny obyvatel s kulturou przeworskou (např. patrné v Lužici n. Vltavou) a wielbarskou (nálezy z Třebusic na Kladensku a Semčic na Mladoboleslavsku) ze sousedního Polska. Mohlo by se zdát, že na rozdíl od počátků doby římské, kdy Evropě dominovala tzv. Marobudova říše, jejíž centrum leželo v Čechách, ve 3. a 4. století se Čechy dostaly poněkud do stínu své někdejší slávy. Od poloviny 3. století jsou Čechy zasaženy přílivem středolabských Germánů. Podle nejnovějšího bádání musíme přiznat Čechům i v mladší a pozdní době římské ne zcela nevýznamné postavení, odrážející se ve skupině středoněmeckých bohatých kostrových hrobů typu HaBleben-Leuna-Gommern (absence kovových a skleněných nádob může být specifickým regionálním rozdílem). V době kolem roku 300 se zde formovala nová společenská elita, která dala základ dalšímu vývoji, zejména ve 4. a 5. století. Postupný úpadek Římské říše měl neblahé důsledky i na okolní země, z nichž útočily houfy barbarů, aby změnili svoji zoufalou situaci. Jejich náčelníci a králové toužili po nové moci. Ani území Čech se nemohlo vyhnout událostem počínajícího stěhování národů, které započalo dalekosáhlé změny evropského kontinentu již na sklonku 4. století. Na konci doby římské pronikají do české kotliny cizí osadníci z Podunají, kteří byli propojeni s východogermánskými kmeny.

5 Doba stěhování národů

Eduard Droberjar

5.1 ÚVOD

Doba stěhování národů je etapou, již u nás končí pravěk a v civilizovaném mediteránním světě doznívá starověk. Současně v této době, nejprve v Evropě západní a jižní a poté i střední, začíná raný středověk. Byla to komplikovaná a velmi neklidná doba, v níž se střetla vyspělá kultura pozdně antické civilizace s barbarskými a nomádky kmeny. V Čechách se dobou stěhování národů rozumí období od sklonku 4. do závěru 6. století. Stěhování národů u nás začalo pohyby většiny germánských kmenů a skončilo stěhováním Slovanů, resp. jejich příchodem do střední Evropy koncem 6. a zejména v první polovině 7. století. Krátký úsek našich dějin patří k neobyčejně dynamickému, stále ještě málo prozkoumanému a velmi obtížnému tématu. Pro studium doby stěhování národů jsou nutné znalosti z oboru klasické (římsko-provinciální), pravěké (protohistorické) a raně středověké archeologie a současně i dějin starověku a středověku.

5.2 DĚJINY BĀDÁNÍ

Počátky zájmu o dobu stěhování národů lze v Čechách sledovat mnohem později než o dobu římskou. Hlavním důvodem byla především velmi malá znalost hmotných pramenů a především teorie, jež kladly důraz na přežívání pozdně antické kultury hluboko do raného středověku. Zúžený prostor pro studium doby stěhování národů vedl i k poněkud zjednodušenému pohledu na počátky raného středověku a příchod Slovanů do našich zemí už na sklonku doby římské. Hlavním zdrojem poznávání zůstávaly písemné prameny. V nich byla pozornost upřena především na události odehrávající se v oblastech někdejších římských provincií, které postihly nájezdy nejrozličnějších nomádky kmenů a skupin. Ojedinelé archeologické nálezy ještě nedokázali badatelé dát do odpovídajících souvislostí. Zásadní změny započal až široce koncipovaný výzkum amatérských archeologů na sklonku 19. století, jež v Čechách koordinoval J. L. Pič. Výzkumem důležitého pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Bubenci/ Podbabě (*Pič 1891b*) se postupně začaly nejen naplňovat vitríny Musea království Českého (dnešního Národního muzea), ale nastalo též období, kdy se stále více badatelů zajímalo o kulturní příslušnost a stáří vykopaných pozůstatků. K tomu postupně přibývaly odkryvy na dalších lokalitách, zejména v Pražské kotlině

(Bubeneč, Libeň, Veleslavín a Juliska: *Svoboda 1965*; *Droberjar 2005a*). Ve stejném roce, jako vznikla Československá republika, vychází první souborná práce o době stěhování národů v Čechách z pera L. Niederla (*1918*). V ní si autor vytyčil „rozluštit naši otázku markomanskou a rovněž problém našich hrobů merovejských“. Dalším zlomem v bádání byla dvacátá a třicátá léta minulého století. Rozvoj terénních aktivit se nejvýrazněji projevil při výzkumu nejdůležitějších germánských pohřebišt, z časného stupně doby stěhování národů v jihočeských Přeštovicích (*Dubský 1937*) a z pozdního stupně doby stěhování národů v Záluží u Čelákovic, jež zkoumal J. Schráníl. Nezaostávala ani teoretická bádání. „Temným věkem naší historie“, jak byla doba stěhování národů dosud nazývána, se obíral B. Svoboda (souhrnně *Svoboda 1965*). Významný podíl na zkoumání germánského osídlení měla německá archeologie, u nás reprezentovaná zejména H. Preidelem (např. *1930*). Za války se zkoumalo pohřebiště v Jiřicích ad. Po druhé světové válce přibýly výzkumy (Mochov a Klučov) a také badatelé-specialisté (B. Svoboda, J. Zeman). Od šedesátých a sedmdesátých let se do výzkumné činnosti doby stěhování národů zapojují další badatelé (A. Rybová, J. Tejral ad.). V roce 1965 vychází dosud nejsoubornější práce o době stěhování národů v Čechách (*Svoboda 1965*), která vytvořila hlavní bázi k dalšímu zkoumání. B. Svoboda rozpoznal a definoval tzv. vinařickou skupinu podle lokality Vinařice, která byla známa z nálezů již od 70. let 19. století. Komplexní pohled na naše země z hlediska písemných pramenů zpracoval J. Dobiáš (*1964*). Je třeba zdůraznit i poznatky zahraničních badatelů, kteří čerpali z našich nálezů, především dílo J. Wernera o Attilově říši a o Langobardech (*Werner 1956; 1962*). Významným obratem v poznávání byly sídlištní výzkumy I. Pleinerové v Březně. Zkoumaly se důležité nekropole z pozdní doby římské a zvláště stěhování národů v Plotištích nad Labem (A. Rybová a V. Vokolek) a Lochenicích (J. Zeman) (*Rybová 1979; 1980; Zeman 1990*). Přehled bádání o tematice doby stěhování národů načrtl B. Svoboda (*1972a*), moderní nástin výzkumu vytvořil J. Zeman (*1987*) a pro novější období je autorem V. Salač (*1994*). Na přelomu 20. a 21. století přibýly nové nálezy a zkoumáním doby stěhování národů se zabývají zejména I. Pleinerová (*2005; 2006*), J. Blažek (*1997*), P. Zavřel (*1999*), J. Jiřík (*2007*) a další. V poslední době se rozmnožuje i pramenná základna o nové zajímavé sídlištní

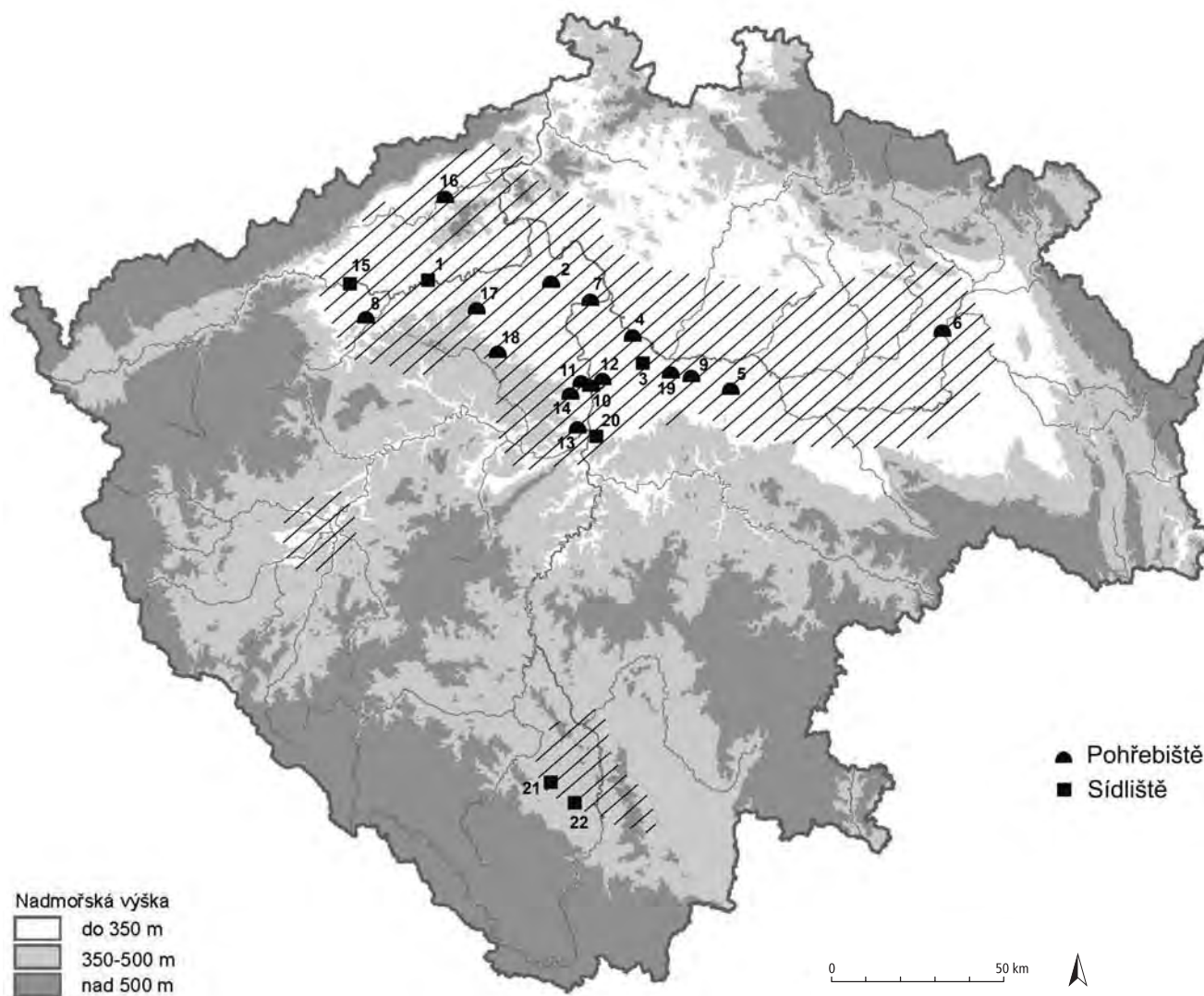
i hrobové nálezy: např. Hostivice (Pleinerová 2005), Litovice (Pleinerová 2006), Praha-Zličín (Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007), Zbuzany (výzkum D. Stolze, 2006) a vznikají i syntetické práce (Droberjar 2002a; 2005d).

5.3 HLAVNÍ PRAMENY

5.3.1 Archeologické prameny

Hlavním druhem pramenů pro studium doby stěhování národů jsou hroby a kostrová pohřebiště (obr. 93). Mezi důležitá pohřebiště z počátku doby stěhování národů patří lokalita Praha-Bubeneč (poloha U Modré růže) a z nejnovejší doby Litovice, Zbuzany a zejména Praha-Zličín. Zatímco první lokalita vstoupila do dějin archeologie už počátkem 20. století, další byly objeveny

až o století později, v roce 2003 a 2005. V Litovicích I. Pleinerová (2006) prozkoumala malé (pravděpodobně rodové) pohřebiště s dvanácti hroby. V Praze-Zličíně bylo zkoumáno dosud největší pohřebiště z doby stěhování národů v našich zemích (přes 160 hrobů). Hlavními nalezišti pro starší stupeň doby stěhování národů, označený jako tzv. vinařická skupina, jsou Praha-Bubeneč/Podbaba, Praha-Veleslavín a zejména Praha-Zličín (záchranný výzkum nadále pokračuje). Nejvíce pohřebišť, a tudíž i kostrových hrobů náleží až pozdnímu stupni doby stěhování národů z konce 5. a první poloviny 6. století. K nejdůležitějším patří lokality Záluží u Čelákovic a Praha-Bubeneč/Podbaba). Cenné informace poskytly výzkumy vedené moderními metodami (Klučov, Lochenice, Mochov, Lužec nad Vltavou a zejména Praha-Zličín). Kromě hrobových nalezišť máme k dispozici i několik sídlištních lokalit, včetně těch, jež

Obr. 93: Rozsah osídlení Čech v době stěhování národů a významná naleziště. Číslování lokalit odpovídá soupisu v této kapitole.

byly zkoumány moderním způsobem (Březno, Jenštejn, Hostivice a Soběsuky). Na sídlišti z doby stěhování národů v Hostivici se podařilo prozkoumat několik studní s výdřevami (Pleinerová 2005). Výjimečně byly osídleny i výšinné polohy, např. Závist (Jansová 1971).

1. BŘEZNO (okr. Louny)

U nás největším a nejuplněji prozkoumaným sídlištem z doby stěhování národů je lokalita nacházející se na pravém břehu Ohře, v místech pozdějšího časně slovanského sídliště. Výzkumy v 60. a 70. letech 20. století odkryly na ploše 1,5–2 ha 21 zahluobených chat, 3–4 velké nadzemní kúlové stavby, různé jámy, zásobní jámy (obilnice) a jednu železářskou pec se zahluobenou nístějí. Chaty obsahovaly charakteristickou labsko-germánskou v ruce tvarovanou keramiku (kónické a soudkovité misky se zataženými okraji a hrnce, někdy se zalomenými výdutěmi; ve výzdobě se objevuje žlábkování, tzv. *Keilstich* a kolkování), několik střepů z nádob točených na kruhu, zlomky tzv. durynských mís s vleštovanou výzdobou, hliněná závaží, kostěné artefakty, hliněné přesleny, železné nože a několik železných a bronzových předmětů. Na lokalitě je prokázán chov hovězího dobytka, prasat, ovcí či koz a lov (jelen a srnec). Často se vyskytoval pes domácí a v chatě 17 byla nalezena celá kostra kočky domácí. Podle analyzovaného zuhelnatělého dřeva můžeme říci, že v době stěhování národů v prostředí sídliště převládaly duby a borovice. Doložen je také topol nebo vrba, javor, jasan a ojedinele i líska, jedle a habr. Nechybějí ani doklady zuhelnatělých obilek a semen. Germánské osídlení bylo od konce 5. do poloviny 6. století patrně vícefázové. Nejstarší je podle I. Pleinerové západní část sídliště.

Lit.: Pleinerová 1965a; 1965b; 1975; 2000, Beilage I–II; 2008.

2. BŘÍZA (okr. Litoměřice)

Na kostrový hrob se přišlo už v roce 1841 v bývalém hliníku. Kostra ležela v natažené poloze s rukama podél těla. Kolem krku měla zlatý nákrčník, původně s koncem ovinutým v očko. Na hrudníku spočíval závesek ze zlatého plechu (snad pektorál), který se však nedochoval. Po obou stranách dolních končetin se nacházely čtyři čtyřhranné a pět kruhových stříbrných přezek. Dvě kruhové třídílné přezky obsahovaly zlacené destičky zdobené niellem. Vpravo od kostry se podařilo určit svazek hrotů šípů a vlevo dlouhý kus železa, pravděpodobně zbytek meče. U nohou byla bronzová (měděná?) nádoba (vědro). K dalším zachráněným nálezům z hrobu patřily dvě bronzové postranice uzdy z koňského postroje, tři kruhová stříbrná kování a stříbrné ozubené kování. Bohatý kostrový hrob náležel patrně významnému germánskému bojovníkovi první poloviny 5. století, zřejmě foe-

derátovi pozdně římské armády, který měl vazby k Podunají.

Lit.: *Památky arch.* 8, 1870, 152–153; Svoboda 1965, 238, tab. XXI; Menghin – Springer – Wamers eds. 1987, 538–539; Wiczorek – Périn eds. 2001, 106–108.

3. JENŠTEJN (okr. Praha-východ)

Ve stejných místech jako sídliště z doby římské se nachází osada z doby stěhování národů. Prozkoumáno bylo 8 objektů, z toho minimálně jedna chata a pravděpodobně hrnčířská pec. Ve výplních objektů se našly zlomky keramiky (z toho jeden s výzdobou tzv. *Keilstich*), miniaturní hliněná nádoba, dvě bronzové spony, bronzový masivní korál nebo kování, skleněný korálek, železný nůž, zlomek železného kování, hliněné závaží, kamenné brousky, kamenné úštěpy, mazanice a zvířecí kosti. Všechny objekty můžeme datovat do pozdního stupně doby stěhování národů, tj. na konec 5. nebo do první poloviny 6. století.

Lit.: Droberjar – Turek 1997.

4. JIŘICE (okr. Mělník)

Kostrové pohřebiště s třiceti hroby je datováno do pozdního stupně doby stěhování národů. Hroby tvořily pět řad s orientací především ve směru Z–V. Hrobové jámy měly rozměry 130–260 cm × 50–120 cm. Hloubka činila 30 až 160 cm. Zpřeházené kosti téměř ve všech hrobech jsou svědectvím intenzivního vykrádání. Na pohřebišti se podařilo identifikovat šest dětských hrobů a dva dvojhroby, z toho v jednom z nich byl jeden pohřeb dětský. Pro úpravu hrobových jam není příliš mnoho dokladů, pouze v hrobě 3 se podařilo zjistit na obou podélných stěnách zbytky po prkenných obkladech. Jako milodary sloužily hliněné nádoby, železné přezky, železný nůž (také se zbytky dřevěné pochvy v hrobě 16), železné nůžky, železná pinzeta, kostěné hřebeny, plochý kostěný kroužek, skleněný korálek, hrot kopí, šipky, sekera, zlomky želez, kamenný a hliněné přesleny a pazourek. V několika hrobech se vyskytly zvířecí kosti.

Lit.: Svoboda 1965, 242–245, tab. LIX–LXIII.

5. KLUČOV (okr. Kolín)

Při záchranném výzkumu při stavbě silnice z Klučova do Poříčan se podařilo prozkoumat část pohřebiště s 27 hroby. Pohřebiště se nacházelo na mírném svahu, který klesá k říčce Šembeře. Obdélníkovité hrobové jámy (160–215 × 60 cm), orientované ve směru Z–V, dosahovaly hloubek 80 až 200 cm. Většina hrobů byla vyloupena. Nezpřeházené kostry ležely v natažených polohách na zádech. V hrobě 1 byl zjištěn pohřeb s uměle deformovanou lebkou mladší ženy. Minimálně sedm hrobů lze určit jako bojovnícké. Zajímavá je přítomnost jednoho žárového hrobu současného s kostrovým pohřebištem. V hliněné popelnici bez milodarů byl po-

hřeb většího dítěte. Milodary kostrových hrobů tvořily hliněné nádoby v ruce tvarované i točené na kruhu, stříbrný cedníček s dlouhou rukojetí se zbytky tkaniny, patrně lněné (hrob 18), stříbrná pozlacená esovitá spona zdobená vrubořezem a niellem, postříbřená esovitá spona zdobená vrubořezem, stříbrná jazykovitá nákončí, hroty kopí a šípů, štítové puklice, držadlo štítu, železné přezky i jedna bronzová, jeden jantarový a několik skleněných korálků, dva bronzové klíče (hrob 18), kostěné hřebeny, bronzové pinzety, zlomky bronzových pásků, železné kroužky, železné nože, železné zlomky, cínový kroužek, jeden opukový a větší počet hliněných přeslenů a křesací kamínků. Nejbohatší dochovanou výbavu vykazoval pravděpodobně ženský hrob 18.

Lit.: *Svoboda 1965*, 245–248, tab. LII–LVIII; *Vlček 1952*; *Korený – Kudrnáč 2003*; *Blajerová – Likovský 2003*.

6. LOCHENICE (okr. Hradec Králové)

Hroby z pozdní doby stěhování národů byly postupně objeveny na více místech katastru Lochenic. Nad nivou říčky Trotiny v poloze Na Šancích (Lochenice I) bylo v letech 1953–54 a 1980 prozkoumáno kostrové pohřebiště s 15 hroby. Další menší pohřebiště se nacházelo v prostoru plynovodní rýhy nad potokem Olšovkou (Lochenice IX), kde výzkum v letech 1973 a 1976–77 odkryl sedm hrobů. Jeden hrob byl vykopán v roce 1964 v místech kravína (Lochenice III). Hrobové jámy s průměrnou hloubkou okolo 1 m byly orientovány většinou ve směru Z–V a umístěny v nepravidelných řadách. V jednom hrobě byly zjištěny tři kúlové jamky v rozích. Jiné konstrukční prvky k zastřešování komor představují dřevěné desky a břevna, které byly zjištěny nad kostrou, eventuálně pod ní. Nebožtíci (muži a ženy, ojedinele děti) leželi především v natažené poloze na zádech s rukama podél těla nebo v klíně. Hroby byly původně na povrchu označené. U většiny hrobů jsou doklady pro vykrádání. V některých případech byly objeveny lupičské šachty: jedna šachta vedla k nohám, druhá k hlavě a třetí do střední části. Předměty byly v hrobech vyhledávány zvláštní metodou pomocí vpichů. Ve čtyřech hrobech se vyskytly uměle deformované ženské lebky. Do ženských hrobů byly vkládány stříbrné pozlacené spony (esovitá, kleštovitá, durynská s ptačími hlavičkami a zdobená almandiny), bronzová spona s kleštovitou hlavicí, různé závěsky, mořské mušle z Rudého moře, zlomky železných řetízků (pravděpodobně součást kapsářů), kovové polyedrické perly, skleněné a jantarové korále z náhrdelníků, přesleny, nůžky, klíč a kousky pryskyřice. Mužské hroby obsahovaly zbraně (hroty kopí a šípky, železná spatha a kování pochvy), křesací kamínky a zvířecí milodary (celý kur, část prasete a tura). V mužských i ženských hrobech se objevovaly keramické nádoby, přezky, šídla,

kostěné hřebeny, bronzové pinzety, železné nože a skořápky vajíček.

Lit.: *Zeman 1990*.

7. LUŽEC NAD VLTAVOU (okr. Mělník)

Pohřebiště se nacházelo na terase Vltavy. Výzkumy O. Kytlicové odkryly pohřebiště z mladšího stupně doby stěhování národů se 44 kostrovými hroby v areálu pohřebiště z doby římské. Podařilo se prozkoumat pravděpodobně jen jeho část. Hrobové jámy byly orientované ve směru Z–V a tvořily nepravidelné řady. Nejhlubší hroby dosahovaly 2,5 m. V jednom hrobě leželo dítě v náručí dospělé osoby. Jiný hrob obsahoval skelet s deformovanou lebkou. Většina hrobů nesla známky vyloupení. Dochovaly se např. keramické nádoby (z toho jeden římský glazovaný džbán a jeden na kruhu točený římský džbán), zlomky dvou skleněných nádob, železné a bronzové spony, pár stříbrných pozlacených (durynských) spon, závěsky (např. kostěný jehlancovitý závěsek), náhrdelník ze skleněných a bronzových korálků, přezky, ojedinele zbraně (hroty kopí), kostěné hřebeny, nože, pazourková křesadla a zlomky skořápky slepičího vejce.

Lit.: *Svoboda 1965*, 252–253; *Justová 1968*, 150–151; *Zeman 1994*, 53–55, tab. I: 1–2.

8. MĚCHOLUPY (okr. Louny)

V roce 1938 byl porušen stavbou domu kostrový pohřeb, uložený v obdélníkové jámě v hloubce 80 cm. Kostra ženy ležela zřejmě na prkně nebo v rakvi v natažené poloze na zádech s rukama podél těla. Měla zajímavou orientaci ve směru J–S. Polohu milodarů se nepodařilo zaznamenat, takže pracovníci Městského muzea v Žatci mohli již jen zachránit jednotlivé bohaté nálezy. Mezi nimi zvláště vynikají zlaté a stříbrné předměty – zlatá římská mince (solidus) císaře Konstantina III. (407–11) ražená v Trevíru, zlatý závěsek s almandiny, dvě stříbrné pozlacené spony s obdélníkovitou destičkou původně se sedmi knoflíky zdobené vrubořezem, stříbrný náramek s hadími hlavičkami, stříbrná jehlice zdobená zlatým perličkovým drátem, dvě dvojdílné stříbrné přezky, stříbrné pozlacené dvojdílné kování z opasku zdobené vrubořezem, dvě stříbrná vrubořezová nákončí a jedno stříbrné pozlacené vrubořezové nákončí, zvláštní stříbrný tyčinkovitý předmět zakončený volutou, stříbrná lžice a miniaturní stříbrný cedníček se zdobenou rukojetí a zlatým závěskem. Nádoby reprezentuje skleněný pohárek. Z hrobového celku se vymyká bronzová časné římská spona se zvířecí hlavičkou na lučíku a s prolamovaným lučíkem, která se do hrobu dostala buď již v 5. století nebo sekundárně při vybírání předmětů z hrobu. K dalším nálezům patří chalcedonová perla, železná přezka s bronzovým trnem a zlomek železného nože se stříbrným kovááním pochvy. Podle množ-

ství a charakteru milodarů můžeme soudit, že mladá žena (20–25 let) hrála ve společnosti na území Čech v první polovině 5. století velmi významnou roli: nelze vyloučit, že byla spjata s nějakým místním vládcem či velmožem.

Lit.: *Preidel 1940b; Svoboda 1965*, 235, tab. XXIX–XXX.

9. MOCHOV (okr. Praha-východ)

Lokalita se nachází na severním svahu mírného návrší v poloze U Starého dvora. Výzkum odkryl celkem 18 kostrových hrobů. Hroby byly soustředěny v nepravidelných řadách. Nebožtíci leželi v natažené poloze, orientované ve směru Z–V. Původní průměrnou hloubku hrobů lze odhadnout na 2–2,5 m. Nejhlubší hroby byly současně nejbohatší. Hrob 12 dosahoval hloubky 3,5 m. V hrobě 16 byly zjištěny stopy stavební konstrukce (v podobě kúlových jamek v rozích). Další zvláštností je kamenná hrobka z plochých opukových kamenů, v jejichž rozích byly patrné kúly. Ve všech hrobech byly doloženy druhotné zásahy vykradačů. Mezi vzácné nálezy na pohřebišti patří bronzový kotlík a bronzové kování kožené přílby (hrob 10). V hrobě 3 byl stříbrný plechový závěsek v podobě ryby. Analogický závěsek pochází z kostrového hrobu z lokality Světec. V ženských hrobech se objevily přesleny, skleněné a jantarové korále, drobné nožíky, spona, jehlice, náramek, tkací mečík. Mužské hroby obsahovaly hroty kopí, delší nože a křesací soupravy. V hrobech se vyskytly i stříbrné pozlacené spony (esovitá spona, tzv. durynská spona), zlatem plátovaná železná jehlice, keramika a toaletní potřeby (hřebeny a pinzety), které byly v ženských i mužských hrobech. Nebožtíkům vkládali do nádob také potraviny (např. části prasete).

Lit.: *Chochol 1958; Zeman 1958*.

10. PRAHA-BUBENEČ (Praha 6)

Na lokalitě, jež se nachází proti bývalému hostinci U Modré růže mezi dnešními ulicemi Paťanka a Pod Juliskou, bylo zachráněno nejméně 16 kostrových hrobů. Kromě jednoho hrobu (dítěte) se ostatní kostry nepodařilo antropologicky určit. Málo početné milodary v hrobech tvořily zejména keramické, v ruce tvarované nádoby, ojediněle i jiné nálezy, např. bronzové samostřílové spony (s lichoběžníkovitou, trojúhelníkovitou a zahrocenou nožkou), skleněné korály z náhrdelníku, kostěný hřeben, přeslen a kousek smůly. Lokalita má charakter malého, poměrně chudého pohřebiště, na němž byli zemřelí ukládáni do země na přelomu 4. a 5. století.

Lit.: *Svoboda 1965*, 258.

11. PRAHA-BUBENEČ/PODBABA (Praha 6)

Velké kostrové pohřebiště se nacházelo mezi Dejvicemi a Podbabou, na severním svahu Šárky a na jižní straně bývalé Meilbekovy cihelny. Patří k jedněm z nejvý-

znamnějších lokalit doby stěhování národů v Čechách. V letech 1890–92 zachránili postupně J. L. Píč a J. A. Jíra celkem 54 hrobových celků. Řada nálezů pochází rovněž z rozrušených hrobů. Jámy tvořily nepravidelné řady ve směru S–J. Kostry původně ležely v natažené poloze ve směru Z–V, s rukama skrčenými podél těla nebo směřujícíma do klína. Velký počet hrobů nesl stopy po vyloupení. Na pohřebišti jsou doloženy pohřby mužů (včetně bojovníků) i žen. V několika objektech byly zjištěny podle kosterných pozůstatků milodary v podobě částí zvířecích těl (kusy masa z vepře, telete a kuřete), ojediněle i skořápky vajíček. Pohřebiště poskytl řadu nálezů, tj. keramické nádoby (v ruce i na kruhu tvarované), jantarové a skleněné korále z náhrdelníků, zbraně, přezky, přesleny, hřebeny (některé s pouzdry), pinzetu, nože ad. Některé hroty šípů se našly pohromadě – byly pravděpodobně vloženy do hrobu v toulci. Pestré zastoupení mají různé druhy spon: stříbrné pozlacené, malá bronzová spona s klešovitou destičkou, železná samostřílová ad. Mezi šperky vyniká zejména zlatý terčovitý závěsek inkrustovaný almandiny, zlatý trojúhelníkovitý závěsek s polokoulemi a stříbrné prsteny. Ojedinělý je nález náušnice s polyedrickou kostkou. Na lokalitě se pohřbívalo po celou dobu stěhování národů, neboť jsou tu doloženy jak hroby z vinařické skupiny, tak i hroby z mladšího stupně doby stěhování národů.

Lit.: *Píč 1891b; Svoboda 1965*, 261–268, tab. XLIII–LI; *Stloukal 1974; Menghin – Springer – Wamers eds. 1987*, 539–540.

12. PRAHA-LIBEŇ (Praha 8)

a) V roce 1892 byly v poloze Na Vyšince objeveny čtyři kostrové hroby z doby stěhování národů. Pouze jeden z nich doprovázejí nálezy, které nepochybně dokládají pohřeb významné ženy. Milodary tvořily dvě stříbrné pozlacené spony s polokruhovitou destičkou se třemi knoflíky (zdobené vrubořezem). Na krku pohřbené spočíval stříbrný nákrčník a na noze stříbrný náramek s pozlacenými konci. V hrobě byl nalezen i jantarový korál a dvě stříbrná kování zdobená vrubořezem. Tento celek pochází z 5. století.

Lit.: *Píč 1891b*, 645–646; *Svoboda 1965*, 260, tab. XXXIII; *Menghin – Springer – Wamers eds. 1987*, 538.

b) V roce 1906 objevil E. Štorch při stavbě hostince Na Velehradě šest kostrových hrobů, které tvořily dvě řady po třech. Údajně ve všech se nacházely po bocích koster meče, ale jen jeden se zachoval. Byl to dvojbrýťový meč (spatha) dlouhý 86 cm. Každý objekt rovněž obsahoval štítovou puklici. Kromě toho další milodary tvořily hroty kopí, přezky, kroužky, hřeby a snad i nečitelná mince. Na jednom skeletu se objevily i zbytky koženého oděvu (?).

Lit.: *Štorch 1911*.

13. PRAHA-RADOTÍN (Praha 5)

V roce 1924 se podařilo objevit dva kostrové hroby z doby stěhování národů. Další nálezy z minimálně čtyř (?) kostrových hrobů byly z této lokality zachráněny v průběhu 20. let 20. století. Lokalita se nachází v bývalém hliníku proti radotínskému nádraží. Nejdůležitější hrob (č. 1) obsahoval lidský skelet a zlaté předměty; polohu kostry ani rozmístění ostatních nálezů se již nepodařilo zjistit. Výbavu hrobu tvořily zejména zlatá římská mince (solidus) císaře Arcadia (383–408) ražená počátkem 5. století v Ravenně a jednoduchá zlatá kruhová přezka. K dalším nálezům z hrobu lze pravděpodobně přiřadit i skleněný pohár a střepy skleněné nádoby (snad z téhož poháru) a bronzové kování složené ze dvou dutých polokoulí se zbytky tkaniny. Předměty z ostatních hrobů včetně rozrušených hrobových celků představují: keramická miska s vykrajovaným okrajem, keramická láhev, bronzové přezky (z toho dvě pozdně římské, jedna zakončená zvířecími hlavičkami), dvojdílný bronzový nákrčník s rytou značkou III XIII, skleněné korále, kostěný hřebek a další zlomky předmětů. Všechny nálezy z hrobů, které jsou zřejmě pozůstatkem po menším pohřebišti, patří do 1. poloviny nebo do období kolem poloviny 5. století.

Lit.: *Jansová 1924–25; Svoboda 1965, 271–272, tab. XXXII: 2–3, 6–7, 9–13, 14–18; Rybová 1988.*

14. PRAHA-VELESLAVÍN (Praha 6)

Pohřebišťe s nejméně 14 hroby v bývalé cihelně Vídeňské banky objevil a od roku 1915 postupně zachraňoval J. A. Jíra. Z celkového rozsahu pohřebišťe, datovaného do vinařické skupiny, se podařilo odkrýt jen malou část. Kostry ležely původně v natažené poloze na zádech. Časté doklady sekundárně porušených skeletů a zpřeházených kostí jsou svědectvím vykrádání hrobů. V hrobě 10 byly zjištěny zbytky prkna, na němž ležela kostra dítěte. Z antropologického hlediska je zajímavé zjištění sečné rány na hlavě (v hrobě č. 11), která byla po nějakou dobu otevřená, ale zahojila se. V hrobě 7, ve kterém ležela kostra ženy, se našly zbytky kůže, v nichž byly zapnuty dvě spony. Milodary v hrobech tvořily keramické nádoby (např. misky s vykrajovanými límci, nádoba s vlešťovanou výzdobou, džbán), nechybějí ani na kruhu točené nádoby, elegantní štíhlý skleněný pohár, jedna stříbrná a dvě bronzové jednodílné spony se stříbrným ovinutým drátkem na lučíku, železné hroty šípů, skleněné korály z náhrdelníku, stříbrné plechové korále vyplněné blíž nespecifikovanou hmotou, bronzové přezky (jedna vykládaná červeně zbarveným sklem nebo almandiny), bronzové nýty z kování opasku, železná přezka, železné kování kapsáře (hrob 10) a kostěné hřebeny.

Lit.: *Svoboda 1965, 268–269, tab. XLI.*

15. SOBĚSUKY (okr. Chomutov)

Sídliště z doby stěhování národů se rozkládalo na pravobřežní terase Ohře a představuje druhou nejdůležitější prozkoumanou osadu z doby stěhování národů u nás po lokalitě Březno. V rámci rozsáhlého záchranného výzkumu bylo odkryto 9 zahloubených chat a několik jam z průběhu doby stěhování národů. Obytné objekty měly trojici kúlů v kratších protilehlých stranách. Šest chat se přitom nacházelo v řadě. V jejich výplních bylo mnoho předmětů, zvláště keramických střepů z nádob tvarovaných v ruce a méně také točených na kruhu, dále železná trojhrbitá nomádská šipka, železný zákolník vozu (?), bronzové kování, železný nůž, hliněná závaží a zvířecí kosti. Sídliště v Soběsukách lze datovat na samý skloněk 5. a především do první poloviny 6. století.

Lit.: *Holodňák 1995; Blažek 1997, 13–14, Abb. 4–7.*

16. SVĚTEC (okr. Teplice)

Kostrové hroby z doby stěhování národů se nacházely na svahu spadajícím k řece Bílině. Pět hrobů bylo objeveno v roce 1902. Bohatý hrob 2 obsahoval dvě stříbrné pozlacené spony s dvojitou řadou sedmi knoflíků na polokruhovitě destičce zdobené prvním zvěrným stylem, stříbrný pozlacený cedníček se zdobenou rukojetí se stylizovanými zvířecími postavami, stříbrné pozlacené kování ve tvaru ryby, bronzovou přezku s otisky tkaniny, ulitu cypraea s otisky tkaniny a zlomek trojvrstevného kostěného hřebene. Kostra ležela v natažené poloze na zádech v hloubce asi 1 m, hlavou orientovaná patrně k západu. V tomto hrobě byla se vši pravděpodobností pohřbena starší žena významného společenského postavení, která byla uložena do hrobu v době kolem poloviny 6. století.

Lit.: *Svoboda 1965, 274–275, tab. CX; Blažek –Lutovský 1992.*

17. ÚHERCE (okr. Louny)

V roce 1886 byla v bohatě vybaveném kostrovém hrobu v hloubce 2 m zjištěna kostra ženy v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, orientovaná ve směru Z–V. Za lebkou se nacházela elegantní zdobená lahovitá hliněná nádoba a skleněná miska. Na hrudníku ležely skleněné a jantarové korále, dvě velké stříbrné pozlacené vrubořezové spony s polokruhovitou destičkou se třemi knoflíky a deset zlatých závěsků z náhrdelníku. Poloha ostatních nálezů, jimiž jsou stříbrná přezka, dvě stříbrné esovité záponky, stříbrná pozlacená destička přezky a zlomek stříbrného plechu, není známa. V tomto hrobě spočívala patrně velmi významná germánská žena, žijící v první polovině 5. století a patřící k tehdejší nejvyšší společenské vrstvě.

Lit.: *Smolík 1886; Svoboda 1965, 277, tab. XXXI; Stloukal 1974; Menghin – Springer – Wamers eds. 1987, 537–538.*

18. VINAŘICE (okr. Kladno)

Na mírném svahu k Libušínskému potoku byly od sedmdesátých let 19. století rozkopávány kostrové hroby, údajně obložené kameny. Pouze u dvou se podařilo určit hrobový inventář. Hrob objevený v roce 1894 se nacházel v hloubce 2 m. Kostra ležela na zádech ve směru SZ–JV s pravou rukou zvednutou. Za lebkou stála hliněná nádoba a na kostře spočívala železná přezka a zlomek neurčitelného železného předmětu. Ve druhém hrobě, vykopaném v roce 1895 ve vzdálenosti asi 1 m od předchozího, ležela na zádech silně zetlelá kostra, orientovaná ve směru SZ–JV, s rukama v klíně. Ruka svírala železný nůž, zlomky snad přezky a ocílky a čtyři křesací kamínky. Pravděpodobně všechny předměty byly uloženy v koženém váčku připevněném k opasku, neboť okolo nich se zachovaly zbytky zetlelé organické látky. Na krku měl nebožtík patrně náhrdelník a na hlavě nějakou pokrývku, protože kolem lebky se našla zvláštní vrstvička. Další milodary tvořil kostěný hřeben a železná kování kapsáře. Z rozrušených kostrových hrobů se zachovaly elegantní etážovité nádoby, misky s vykrajovaným límcem i na kruhu vytočený džbán, skleněné poháry, početné spony (mezi nimi i dvě skvostné stříbrné pozlacené spony zdobené niellem a filigránem – typ Wiesbaden), bronzové a železné přezky, bronzový prsten, kostěné hřebeny s jazykovitou rukojetí, skleněné korály a hliněné přesleny. Všechny nálezy z Vinařic tvoří ucelený soubor památek podstatně části 5. století, který charakterizoval B. Svoboda jako časný (vinařický) stupeň (skupinu) doby stěhování národů. Vzhledem k absenci zbraní a přítomnosti charakteristických ženských milodarů je zřejmé, že na pohřebišti byly pohřbívány především ženy.

Lit.: *Smolík 1878; Svoboda 1965, 278–279, tab. XXIV–XXVI; Menghin – Springer – Wamers eds. 1987, 536–537.*

19. ZÁLUŽÍ U ČELÁKOVIC (okr. Praha–východ)

Rozsáhlé kostrové pohřebiště z pozdní fáze doby stěhování národů se nacházelo na mírném návrší v bývalé Límanově cihelně. Výzkum J. Schráníla v roce 1930 zjistil celkem 59 hrobů. Původní počet však byl daleko vyšší. Ještě před výzkumem se podařilo zachránit obsah čtyř hrobů. Celkový plán výzkumu se bohužel za 2. světové války ztratil, takže o rozložení hrobů je nutno si vytvořit obraz pouze z popisů. Na západní a východní straně bylo pohřebiště ohraničeno hrotitým příkopem. Velmi často nesou pohřby známky po vylupování, o čemž svědčí četné sekundárně zpřeházené kosti. Pokud byly kostry neporušené, pak ležely zpravidla v natažené poloze na zádech s rukama podél těla. Doložena je také poloha na boku obličejem k severu. Drtivá většina hrobů měla orientaci ve směru Z–V. Velikost hrobových jam byla různá, a to od délky 120 do 280 cm a šířky od 45 do 150 cm, hloubka činila 90 až 295 cm.

Na pohřebišti byli pohřbíváni muži (včetně bojovníků), ženy i děti. Ze Záluží známe také jeden doklad deformované ženské lebky. V hrobě č. 9/V byla pohřbena žena ve vysokém stupni těhotenství. Pohřební zvláštnosti dokumentuje např. výskyt dvou hrobů nad sebou. V jednom případě byla kostra pravděpodobně zabalena do plátna a překryta prknem, v jiných hrobech se vyskytly zbytky dřeva položeného přes mrtvolu nebo kostra ležela na dřevěné desce či na prkně. V několika hrobech výzkum objevil čtyři kůly v rozích, patrně zbytky po hrobových komorách, z nichž nejzajímavější je hrob č. 18/XIII, v němž severně od skeletu muže ležela kostra koně se železným udidlem. Nejbohatší hrob reprezentuje pohřeb ženy (hrob 26/XXI) se zlatou římskou mincí (solidus) císaře Anthemia (467–72), raženou v Mediolanu (Miláně), která měla ouško k zavěšení a byla nalezena pod spodní čelistí. Na hrudi ženy ležel náhrdelník ze skleněných a jantarových korálů s ulitou *Cypraea vinosa*. V pánvi byly zjištěny dvě stříbrné pozlacené esovitě spony. Další nálezy z ženského hrobu tvořily: železná přezka, železné nůžky, hliněný přeslen a hrudka pryskyřice. Několika hroby jsou na lokalitě zastoupeni také bojovníci. Hrob významnějšího bojovníka dokládá spodní pohřeb v 36/XXXII, u něž na pravé straně ležel dvojbřitý meč. Na hrudníku měl pohřbený bronzovou pinzetu a dále se v hrobě našly: jedna stříbrná a několik železných přezek, dlouhý nůž, železný klíč (u pasu), železná dlátka, dvě keramické nádoby, skořápky ze slepičích vajec (původně dvě celá vejce uvnitř nádob), křesací souprava a železná nůžky. Charakter a časové zařazení celého pohřebiště dokreslují různé nálezy – keramické nádoby, hliněný kahan, různé druhy stříbrných pozlacených spon, dále bronzová kruhová spona, stříbrný lunicovitý závěsek vyplněný barevnými skly, stříbrný dutý knoflík, bronzové a železné přezky, stříbrné nákončí opasku, skleněné a jantarové korále z náhrdelníků (nechyběly ani ulity *Cypraea vinosa*) a plná stříbrná perla. K dalším nálezům patřily železné hroty kopí a šípů, kování štítů (puklice, držadla), železná sekera a železný sekáč, bronzové ostruhy, kostěné hřebeny, bronzové klíče, bronzový cedníček, zlomek stříbrného kování ve tvaru ryby, tkací mečík, železné nože a nůžky, pazourková křesadla, kousek oloveného drátu, hliněné přesleny, hrudky pryskyřice, kousek tkaniva na bronzovém plechu, železná struska a skleněný laténský náramek. Mezi milodary bylo možno rozpoznat rovněž skořápky slepičích a ptačích vajec, v některých případech skořápky spočívaly přímo v nádobách. Doloženy jsou také zvířecí kosti (např. vepř, tele, pes) nebo zub psovitě šelmy. Podle pohřebiště býval pozdní stupeň doby stěhování národů označován jako tzv. čelákovický stupeň. Dnes se již tento název nepoužívá.

Lit.: *Schráníl 1930; Malý 1935; Svoboda 1965, 281–295, tab. LXXXV–CIX; Stloukal 1974; Menghin – Springer – Wamers eds. 1987, 542–543.*

20. ZÁVIST (k.ú. Lhota, okr. Praha-západ)

Na Hradišti nad Závistí se podařilo v 60. letech 20. století prokázat osídlení z počátku doby stěhování národů. Přímo na akropoli výzkum odkryl dvě chaty. První byla zahlobená s rozměry 4,5 × 5,5 m, v níž se našly zlomky v ruce tvarované keramiky, fragmenty pozdně římských glazovaných mortarií, skleněný korál a železný nástroj. Objekt je možno připsat do přechodného stupně D1, tj. mezi 4. a 5. století. Vedle něho se ve vrstvách nacházely zlomky v ruce tvarované i na kruhu točené germánské keramiky z konce doby římské a z první poloviny 5. století. Druhý objekt představuje chata s kamenným krbem v severozápadním rohu. Obsahovala v ruce tvarovanou keramiku a zlomky římských nádob z konce doby římské. Byla zahlobena do destrukcí pozdně laténských domů. Také v jihovýchodním sousedství akropole odkryli archeologové rozlehlý částečně zahlobený dům (660 × 410 cm) z pozdní doby římské s náročnými kúlovými jámami. Vedle germánské keramiky poskytl objekt bohatý inventář: zlomky bronzového vědra, závlačku, keramické závaží se značkou, různé železné předměty, zlomek skleněné nádoby a část glazovaného mortaria. Další objekt byl umístěn přímo do prostoru brány N. Jedná se o chatu s nálezy germánské i římské keramiky. Dále byla na tomto místě zkoumána kulturní vrstva, která rovněž poskytla germánskou i římskou keramiku, včetně mortaria zhotoveného v technice terra sigillata, a denár císaře Commoda (180–92). Také některé ojedinělé nálezy, jakými jsou železné hroty šípů (s listem, s křídélky a trojhrbitá šipka) a železná spona s pravoúhlou nožkou, které se našly u brány D pod jihovýchodním úpatím akropole, lze klást do pozdní doby římské. Osídlení a nálezy z časně doby stěhování národů známe tedy z akropole, jihovýchodního sousedství akropole, prostoru brány A, eventuálně také z míst brány D.

Lit.: Jansová 1971; Motyková – Rybová – Drda 1989, 98; 1992.

21. ZBUDOV (okr. České Budějovice)

Důležité sídliště z doby stěhování národů se nachází na mírném svahu návrší Louňov. V r. 1972 zde bylo prozkoumáno přes 30 objektů (převážně různých jam a kúlových jamek), z nichž je významná kúlová nadzemní stavba o rozměrech 7 × 2,3 m, vytvořená ze dvou řad kúlů. Další jáma, vykopaná v r. 1974, obsahovala bohatý keramický materiál – asi 500 zlomků. Vedle keramiky tvarované v ruce, která převažuje, je početně zastoupeno i na kruhu točené zboží, a to jemné i hrubé. Točená keramika představuje pestrou škálu tvarů: mísy, džbány, pohárek na nožce, lahvovité nádoby, hrnce a zásobnice. Další výzkumy v 80. letech zjistily i zbytky železářské strusky. Sídliště náleží do konce 4. až druhé poloviny 5. století.

Lit.: Michálek 1974; Rybová 1976, 98–107, obr. 5–8; Zavřel 1997, 260, 262–263, Abb. 5; 1999, 483, 499–500, obr. 20–21.

22. ZLIV (okr. České Budějovice)

Sídliště je lokalizováno na jižní a jihovýchodní svah do polohy Varta. Při výzkumu byla odkryta část osady (chaty a jámy) z časně a pozdní doby římské. Čtyři chaty s kúly v rozích náleží do přelomu pozdní doby římské a doby stěhování národů. V těchto objektech se našla v ruce tvarovaná i na kruhu točená keramika, včetně keramiky typu Přešovice-Friedenhain, zlomky bronzových plechů zřejmě z nádoby, zlomek kostěného trojvrstevného hřebene s trojúhelníkovitým držadlem, kamenné brousky a hliněné přesleny.

Lit.: Zavřel 1997, 260, 263, Abb. 6; 1999, 483, 501, 505–509, obr. 22–27.

5.3.2 Písemné prameny a dějiny

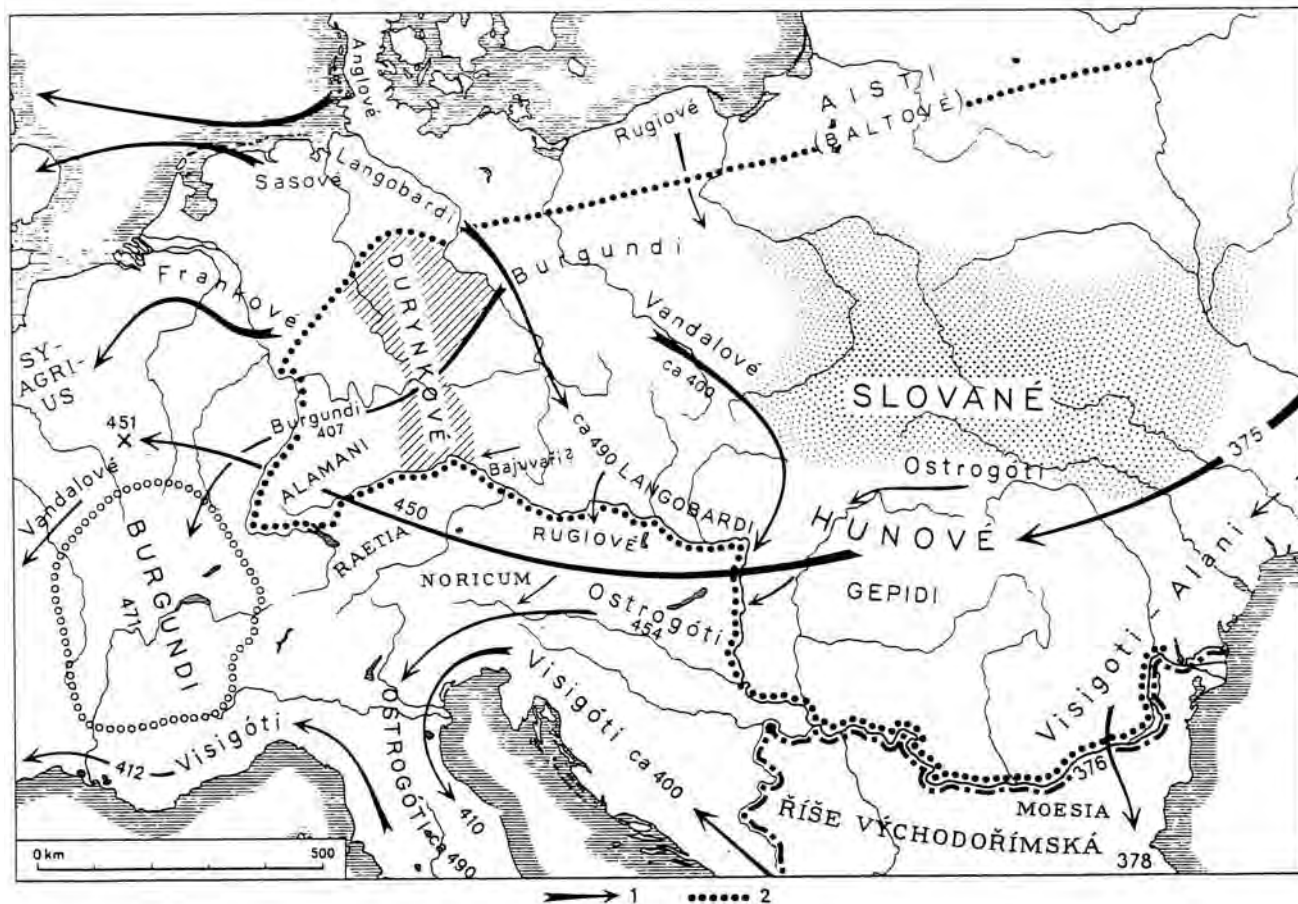
Jelikož doba stěhování národů je považována za přelom mezi pozdní antikou a raným středověkem, velmi důležitým zdrojem informací pro její poznávání v širším evropském kontextu jsou také písemné prameny. Pro naše země mají význam zejména tato díla: Eugippius: *Vita sancti Severini* a Paulus Diaconus: *Historia Langobardorum*. Nejdůležitější poznatky z písemných pramenů pro naše dějiny zhodnotil J. Dobiáš (1964), nejnověji se širším evropským kontextem zabýval např. H. Wolfram (1998), z našich současných historiků J. Bednaříková (2003) a D. Třeštík (1997, 17–53).

Podle historických dat začíná doba stěhování národů na konci 4. století. Na jedné straně je počátek tohoto období ohraničen zničením gótského kmenového svazu Huny na východě a na druhé straně velkými migračními pohyby počátkem 5. století. Do sousedství nejbližších římských provincií – do Norika pobřežního, Panonie první a Valerie – doléhala na sever k barbarským kmenům agonie římské moci. Po nešťastné bitvě u Adrianopole, kde Římané utrpěli porážku od Gótů, vykázal císař Gratian etnicky mnohotvárnému konglomerátu Alanů, Gótů a Hunů vedenému Alatheem a Safrakem sídla na území panonské diecéze. Stávali se součástmi foederátních oddílů, chránících římskou hranici před kmeny útočícími na impérium z levého břehu Dunaje a před vnější hunskou masou. Do dějin Římské říše, a tudíž i do poměrů v podunajských provinciích, výrazně zasáhly události roku 395 a následný vývoj. Skončila vláda Theodosia I. Velikého a říše byla rozdělena mezi císařovy dva nezletilé syny – Arcadia a Honoria. Nejmocnějším mužem Západorímské říše se však stal Germán Stilicho. Obě Panonie začaly prožívat krušné chvíle, jež nastaly už po kvádsko-sarmatské válce v roce 374. V letech 377–79 je pustošila východogótsko-hunsko-alanská složka, mezitím roku 384 následovala sarmatská invaze a konečně roku 391–92 do nich vpadly nesourodé hunské hordy. Mohutná vlna barbarů v čele s východními Góty a jejich předákem Radagaisem zasáhla kolem roku 400 i Panonii první.

Do pohybu se dali pod tlakem Hunů. Zmatení a strach z Hunů ve střední Evropě zintenzivněly v počátečních letech 5. století. Hunové loupili a získávali početné zajatce. Roku 406 nebo 409 byla provincie Valérie oficiálně předána Hunům. Hunský nápor měl odezvu i v severních končinách nad karpatským obloukem. Proto se na prahu 5. století daly do pohybu početné skupiny Vandalů, Svěbů (patrně někdejších Markomanů a Kvádů: *Kolník 1988*) a sarmatských Alanů. Postupovaly na západ a v roce 406/407 překročily u Mohuče Rýn a zmocnily se mnoha galských měst. V téže době se v Panonii objevují skupiny Alarichových Vizigótů. Po zrušení foederátní smlouvy s Římany začali tito Germáni pustošit Norikum a Panonii. Jejich početné hordy, vedené Alarichovým švagrem Athaulfem, pronikly dokonce až do oblasti Nezdiderského jezera. Řádění Vizigótů vyvrcholilo v roce 410 dobytím samotného Říma (*Kokowski 2007*).

Určujícím a hybným činitelem počátku 5. století (obr. 94) byli Hunové, původně svaz nomádských kmenů mongolsko-tureckého původu, v této době již etnický velmi pestrý a složitý konglomerát. Jak postupně drancovali rozsáhlá území a podmaňovali si nejrůznější ná-

rody, jejich kultura se mísila se sarmatskými, východogermánskými, římskými a dalšími elementy. V době, kdy Římané předali Hunům provincii Valerii, začala velká expanze Hunů na západ. Ve stejné době dochází k rozsáhlým etnickým pohybům na celém území Evropy. Svěbové, Alani a Alamani vpadli přes Rýn do Galie a dále do Hispánie. Tím započalo období vnitřní dezintegrace Západořímské říše. Současně dochází ke stahování římských legií z Británie, kterou postupně obsazují Anglové, Sasové a Jutové. Vznikají nové germánské říše – svěbská (411) a vizigótská, resp. tolosánská (418) ve Španělsku, vandalská v severní Africe (428) a později i burgundská ve Francii (443). Také Hunové se postupně zmocňovali jednotlivých teritorií evropského kontinentu. Koncentrace mimořádně bohatých hunských nálezů v oblasti mezi Dunajem a Tisou a na území Valérie nás vede k domněnce o vytvoření mocenského jádra právě v těchto končinách. Rozšíření typických nomádských nálezů na obou březích Dunaje prokazuje, že římská hranice přestala plnit svoji hlavní úlohu jako obranný systém proti nájezdníkům. Po ovládnutí tohoto teritoria následovalo napadení a rabování Thrákie (422). Od roku 433/434 se datuje hun-

Obr. 94: Etnické pohyby v době stěhování národů ve střední Evropě. 1 směry kmenových posunů; 2 pravděpodobná hranice hunské mocenské sféry. Podle Pleiner – Rybová et al. 1978.

ská nadvláda v Panonii první a od roku 440/441 také v Panonii druhé. Mezitím Hunové pronikli i do západní Evropy, kde porazili Burgundy. Invaze nomádských nájezdníků zvláště v Podunají, při níž byla ničena a pleněna římská města a tábory, způsobila rozpad dosavadní provinciální struktury. Hunové prošli téměř celou kontinentální Evropou a všude po sobě zanechávali spoušť. Jejich mohutné expanzi byl učiněn konec až na území dnešní východní Francie (Châlons-sur-Marne) v bitvě na Katalaunských polích roku 451. Zde byli poraženi spojenými vojsky západořímskými, pod vrchním velením vojevůdce Aëtia (*magister utriusque militiae*). Na jeho straně bojoval vizigótský král Theodorich I. spolu se svými staršími syny Theoderikem a Thorismundem (jenž pak vládl po otci, který v bitvě padl). V pomocných jednotkách římské armády se rovněž zúčastnili Frankové, Sarmati, Burgundi, Saxoni ad. Také Attilovi Hunové nezůstali osamoceni. Na válečném poli jim významně pomáhali ostrogótský král Valamer, gepidský král Ardarich, dále pak Alani, Skyrové, Rugiové a snad i skupiny Markomanů a Durynků. Definitivní konec hunské moci v Evropě nastal po velké bitvě, kterou lze časově a méně zřetelně již geograficky lokalizovat někam do Panonie. V tomto střetu, odehrávajícím se v roce 454 nebo 455 na nevelké říčce Nedau, se po smrti Attily rozhodovalo o dědictví hunské říše. Gepidové zde porazili Attilovy syny. Tato událost pak zavdala podnět k dalekosáhlým změnám na mapě střední a jihovýchodní Evropy.

Výsledkem všech těchto událostí bylo, že Gótové se uchýlili do Horní Panonie, Gepidové obsadili Dácii, resp. Sedmihradsko, Rugiové osídlili oblast rakouského Wald- a Weinviertlu a Herulové se podle všeho usadili na jižní Moravě. Hunové započali stahování svých vojsk z Velké uherské nížiny na východ do svých původních zemí. Postupně se Gótům podařilo zničit značnou část menších kmenů v Karpatské kotlině a vedle Gepidů se stali pány středního Podunají. Nad sjednocenými Góty, kteří vystupují jako Ostrogóti, přebíral moc proslulý Theodorich Amal, pozdější Veliký, ostrogótský král. Ten dovedl východogermánský kmen k největšímu rozmachu. V roce 488 je přemístil v počtu asi 100 000 lidí do Itálie. Výsledkem stěhování národa bylo postupné obsazení severu a středu Apeninského poloostrova a založení ostrogótské říše.

Ve druhé polovině 5. století se stávalo stále více zájmovou sférou východogermánských císařů Podunají. Nezvratným důkazem toho je i spojenectví a vzájemná podpora konstantinopolského dvora a Theodoricha Velikého. Nestabilní a značně nebezpečné období přinášelo nejistotu a zmatky na celém úseku upadajícího limitu i v okolních zónách. Podél hranic Norika pobřežního, na severu dnešního Rakouska, se rozkládala země Rugiland. Podle názvu připomíná sídla germánského kmene Rugiů, jenž byl do té doby v područí

Hunů. Po bitvě na Nedau se jejich centrem stalo okolí města Favianis (dnešní Mautern), rozkládající se mezi Vindobonou a Lauriakem. Pro Pobřežní Norikum (Noricum Ripense) byli Rugiové rozhodující politickou silou. Největšího rozsahu doznala jejich říše za vlády krále Felethea či Feva, nástupce Flaccitheia. Po zániku Říše západořímské rozšířil svou moc daleko k jihu. Provinciální obyvatelstvo Norika Ripense bylo nuceno přestěhovat se do Itálie. Až teprve skirský náčelník Odoaker, resp. jeho bratr Hunwulf Felethea v roce 486 nebo 487 porazil a rozvrátil rugijské království. Záhy odcházejí Rugiové z původních sídel, v nichž se alespoň nakrátko usadili Herulové a po jejich porážce pod králem Rodulfem Langobardi. Je více než zřejmé, že Rugiové se připojili k Theodorichovým Ostrogótům, kteří se právě v roce 487 nebo 488 hrnuli do Itálie.

Důležitým germánským kmenem, jenž obsadil také Čechy, byli Langobardi. Pro jejich dějiny ve střední Evropě existují tři hlavní mezníky. První je rok 488 (někdy také 489): obsazení Rugilandu Langobardy. K dalším patří rok 526/527 nebo 546/547: odchod většiny kmene do Panonie. A konečně zlomový rok 568 reprezentuje opuštění teritoria střední Evropy a obsazení severní Itálie. Podle těchto milníků jsou rozděleny i jednotlivé úseky stěhování na fáze: severodunajskou (488/489–526/527 nebo 546/547), panonskou (526/527 nebo 546/547–568) a italskou (568–774). Nejprve v roce 488/489 Langobardi obsadili pod vedením legendárního krále Godeoka, snad zakladatele dynastie Lethingerů, vyprázdňené území někdejších Rugiů, zemi zvanou Rugiland. Ta bývá nejčastěji spatřována v prostoru mezi dolnorakouským Waldviertelem a Korneuburgem. Po určitou dobu žili v sousedství Herulů, kteří se v této době přesunuli ze svých předchozích sídel na jih do oblasti soutoku Moravy a Dunaje. Záhy museli Langobardi bojovat se stále více dotěrnými Heruly. Zpočátku neúspěšné válčení nakonec vyústilo někdy mezi léty 505 a 508 ve vítězství Langobardů. Zasloužil se o něj král Tato. K bojům mělo dojít v místě zvaném „feld“. O tomto pojmu se vedly rozsáhlé diskuse. Nejčastěji se tímto jménem rozumí Moravské pole s Vídeňskou kotlinou. Ve středním Podunají si poté Langobardi založili říši. A právě zde započal jejich mocenský vzestup pod vládou krále Wachona (510–539/540) z dynastie Lethingerů. Byl zřejmě synovcem a nástupcem Tata, jehož měl nový panovník dát zabít. Wacho (někdy též Vakko) dokázal bravurně ovládat všechny rozhodující činitele v okolí, čímž přivedl langobardskou říši k mocenskému vrcholu. Zdá se, že již nyní se mezi příslušníky tohoto kmene začalo šířit křesťanství. Král udržoval velmi dobré vztahy s Byzancí, přímo se samotným císařem Justiniánem (527–565) i s franskou říší. K tomu mu napomáhala zvláště sňatková politika. Své dcery výhodně provdal za příslušníky merovejské dynastie. Langobardská říše se za třicetileté Wachonovy

vlády stala nezanedbatelným činitelem na mocenské mapě Evropy. Čechy, ležící daleko od Dunaje, představovaly zvláštní enklávu, jež se rozpadla až v době odchodu Langobardů do Itálie. Dotud udržovali Langobardi úzké kontakty s pokrevně příbuzným lidem v Podunají. Mezi Langobardy a durynskou říší se nacházely Čechy. I s Durynky měli Langobardi dobré vztahy, v důsledku diplomatických sňatků s vládnoucí dynastií. Pád durynské říše v roce 531, který způsobili Frankové, mohl mít vliv na poměr Langobardů s Durynky. Langobardi opustili naše země, a tudíž i střední Podunají, kolem roku 568.

5.3.3 Numizmatické prameny

Jiří Militký

Doba stěhování národů, vymezená poslední čtvrtinou 4. a asi 2. třetinou 6. stol., navazuje ve světle nálezů mincí na předchozí období. Je zde však řada odlišností, způsobených měnicí se politickou situací na území Římské říše. V roce 395 došlo k rozdělení impéria na západní a východní část. Zatímco Západořímská říše formálně zanikla v roce 476, Východořímská říše existovala dále a proměnila se v byzantské císařství, jehož prvním vládcem byl Anastasius I. (491–518). Právě byzantské ražby reprezentují závěrečnou fázi importu pozdně antických mincí na české území.

Důležité postavení mezi mincovními nálezy z doby stěhování národů zaujímají depoty stříbrných a bronzových mincí, na základě kterých lze vyčlenit zhruba tři časové horizonty jejich výskytu. První horizont reprezentují depoty datovatelné do poslední čtvrtiny 4. stol. Jde o kolekce drobných pozdně římských bronzových mincí v počtech řádově desítek kusů, např. Starý Plzeňec (*Pochitonov 1955*, 175–176, č. 693), Kolín (*Pochitonov 1955*, 178–179, č. 703), Hradec Králové (*Nemeškalová – Šůla 1965*, 6–8), Slatinice (*Pochitonov 1955*, 180, č. 709) nebo fragment depotu z okolí České Lípy (nepublikováno). S českými hromadnými nálezy sledovaného horizontu úzce souvisí řada analogických nálezů z moravského území (*Nemeškalová-Jiroudková 1975*; *Kohoutek – Militký 2005*, 414–417, tab. 1). Druhý horizont výskytu hromadných nálezů reprezentují depoty ukryté v průběhu 1. poloviny 5. stol. Snad na počátek 5. stol. spadá, pokud jde skutečně o autentický celek, soubor mincí ze Strážného (*Militký 2000a*). Nejspíše v 1. třetině 5. stol. byl ukryt depot ze Starého Kolína (*Pochitonov 1955*, 185–187, č. 731). Tento důležitý soubor, uložený původně v keramické nádobce, tvořilo 142 stříbrných a bronzových mincí z rozmezí od 1. stol. před Kristem až po ražby Arcadia (383–408) a Honoria (393–423), přičemž nejmladší ražba císaře Arcadia pochází z let 401–03. Právě značný časový rozsah mincí zastoupených v depotu je typický pro hromadné nálezy 5.–6. stol. Do sledovaného horizontu zřejmě patřil také

depot z Hrušovky (*Pochitonov 1955*, 187, č. 735) ukrytý patrně v průběhu 1. poloviny 5. stol. Z českého území doposud postrádáme hromadné nálezy datovatelné dobou ukrytí do 2. poloviny 5. stol., a tak další, třetí horizont reprezentují depoty ukryté v průběhu 1. až 2. třetiny 6. stol. (*Militký 2005c*, 277, 283, tab. 54). Depot z Červeného Hrádku tvořily pozdně římské bronzové ražby, zakončené byzantským follisem Justiniana I. z let 522–27 (*Pochitonov 1955*, 192, č. 751). Z Prahy-Nebuše je popsán depot 26 bronzových mincí od Augusta do Justiniana I. (527–65: *Pochitonov 1955*, 193, č. 755). Zajímavým souborem, spadajícím možná již na počátek časné slovanského období, je nález z Turnova (*Pochitonov 1964*), který byl tvořen 17 drobnými bronzovými ražbami z období od poslední čtvrtiny 4. stol. po Justiniana I. Zajímavá je také přítomnost drobné patrně vandalské mince. Stejně tak jako v době římské není jasné, zda tyto depoty představují ukryté drobné osobní majetky, či zda jde o soubory spíše obětního nebo jiného charakteru.

Až na vzácné výjimky zatím postrádáme z období stěhování národů ověřené nálezy mincí z rovinných sídlišť. Velmi zajímavé svědectví ale přináší nálezy římských mincí na výšinných sídlištích. Výšinných poloh s doklady osídlení z pozdní doby římské až starší fáze doby stěhování národů známe v Čechách zatím jen málo. Právě mince mohou být jednou z indicí osídlení. Archeologicky je prokázáno osídlení z tohoto horizontu v areálu keltského oppida Závist. Je pravděpodobné, že s tímto horizontem souvisí depot pěti denárů i další jednotlivě nalezený exemplář (*Motyková 1981c*, 526; *Jančo 1998*, 390–391). Jde zřejmě o jeden z dokladů dlouhodobosti oběhu těchto mincí v Čechách. U mincovních nálezů z dalších výšinných poloh (např. Bylany-Kutná Hora, Kozojedy, Zvíkovské Podhradí, Dolany, Radim, Praha-Liboc, Praha-Bohnice, Lžovice) stojí za zmínku, že většina z nich spadá do 3. stol. a především 4. stol., a mohou tak naznačovat příslušnost k osídlení ze 4. až 5. stol.

Oproti mladší až pozdní době římské je z doby stěhování národů doloženo na českém území málo nálezů tzv. ztrátových mincí z obecných kovů (*Pochitonov 1955*, 182–192). Celkový úbytek bronzových mincí z 5. stol. téměř s jistotou odráží postupné vyklizení podunajského limitu Římany. Zcela zatím chybějí také nálezy pozdně římských stříbrných mincí. Jak již bylo výše naznačeno, mohly však ještě v průběhu doby stěhování národů obíhat starší stříbrné mince.

Velice zajímavé je svědectví nálezů zlatých mincí z období stěhování národů (obr. 95). Do této skupiny patří nejméně tři hrobové nálezy, dva drobné hromadné nálezy a dále 26 tzv. ztrátových mincí (*Militký 2004b*, 512–521, tab. 4–6). Mimořádný význam mají především hrobové nálezy (tab. B). Solidus Arcadia (383–408), ražený v letech 402–06 v Ravenně, byl objeven společně

Obř. 95: Ukázký nálezů zlatých řím-
ských mincí z doby stěhování národů
z českého území: 1 Český Krumlov
(okr. Český Krumlov), Valentinianus I.,
Arelate, AV solidus, 364–367, *RIC*
1b; 2 Týnec (okr. Klatovy), Valen-
tinianus II., *Treveri*, AV solidus,
378–383, *RIC* 49c; 3 Nový Bydžov
(okr. Hradec Králové), Theodosius I.,
Mediolanum, AV solidus s ouškem,
379–383, *RIC* 5f; 4 Nový Bydžov
(okr. Hradec Králové), Magnus Ma-
ximus, *Treveri*, AV solidus, 383–388,
RIC 76; 5 Vysočany (okr. Plzeň-se-
ver), Arcadius, *Mediolanum*, AV
solidus, 383–387, *RIC* 7b; 6 Praha-
Radotín, Arcadius, *Ravenna*, AV so-
lidus, 402–406, *RIC* 1286; 7 Měcho-
lupy (okr. Louny), Constantinus III.,
Treveri, AV solidus, 408–411, *RIC*
1515; 8 Plaňany (okr. Kolín), „The-
odosius II.“, AV solidus-barbarská
napodobenina, asi 408/450; 9 Vrb-
čany (okr. Kolín), Valentinianus III.,
Ravenna, AV solidus, 426–430, *RIC*
2011; 10 Praha-Střešovice, Valenti-
nianus III., *Ravenna*, AV solidus,
430–445, *RIC* 2019; 11 Hradec Krá-
lové, Valentinianus III., *Roma*, AV so-
lidus, 435, *RIC* 2034; 12 Hořovice
(okr. Beroun), Valentinianus III., *Ra-
venna*, AV solidus, 440–445, *RIC*
2014; 13 Semice (okr. Nymburk),
„Valentinianus III.“, AV solidus-
barbarská napodobenina, asi 425/
455; 14–16 Plouznice (okr. Česká Lípa) – hromadný nález: 14 Theo-
dosius II., *Constantinopolis*, AV so-
lidus, 430–440, *RIC* 257; 15 Theo-
dosius II., *Constantinopolis*, AV
solidus, 441–450, *RIC* 291; 16 Lic-
inia Eudoxia, *Constantinopolis*, AV
solidus, 450–455, *RIC* 513.

Tab. B: Nálezy zlatých mincí ze 3. třetiny 4. stol. v Čechách (zkratky: Arel. = *Arelate*; Trev. = *Treveri*; Med. = *Mediolanum*; sol. = solidus; JN = jednotlivý nález; M = *Militký 2004b*).

Český Krumlov	Valentinianus I.	<i>Arel.</i>	sol.	364–367	<i>RIC 9, 1b</i>	JN	M B 20
Týnec (okr. Klatovy)	Valentinianus II.	<i>Trev.</i>	sol.	378–383	<i>RIC 9, 49c</i>	JN	M B 21
Nový Bydžov (okr. Hradec Králové)	Theodosius I.	<i>Med.</i>	sol.	379–383	<i>RIC 9, 5f</i>	JN	M B 22
Nový Bydžov (okr. Hradec Králové)	Magnus Maximus	<i>Trev.</i>	sol.	383–388	<i>RIC 9, 76</i>	JN	M B 23
Vysočany (okr. Plzeň-sever)	Arcadius	<i>Med.</i>	sol.	383–387	<i>RIC 9, 7b</i>	JN	M B 24

se zlatou přezkou a dalšími nálezy v hrobě č. 1 v Praze-Radotíně (*Jansová 1924–1925*, 468; *Pochitonov 1955*, 185, č. 729; obr. 95: 6). Solidus Constantina III. (407–11), ražený v mincovně Treveri v letech 408–11, byl objeven v ženském kostrovém hrobě s bohatou výbavou v Měcholupech (*Preidel 1940b*, 111, č. 19, Taf. 53: 4a–b; *Pochitonov 1955*, 185, č. 730). Solidus Anthemia (467–72; obr. 95: 7), ražený v mincovně Mediolanum v letech 467–72 a upravený jako závěsek, byl objeven jako součást náhrdelníku v ženském hrobě č. 26/XXI v Záluží (*Pochitonov 1955*, 190, č. 743; *Svoboda 1965*, 287, tab. XCIV: 3a–b, příl. 14: 3a–b). Neověřený je bohužel údajný hrobový nález blíž nepopsané mince Theodosia I. (379–95) z Tetína (*Pochitonov 1955*, 183, č. 720). Jmenované nálezy představují důležité opory datování hmotné kultury 5. stol. V českých hrobových nálezech 6. stol., na rozdíl od moravského území, zatím zlaté mince chybějí.

Z českého území jsou známy pouze dva drobné hromadné nálezy zlatých mincí ukryté v průběhu doby stěhování národů a je velmi zajímavé, že oba pocházejí prakticky z jednoho katastrálního území. V roce 2003 byl u obce Ploužnice odkryt soubor sestávající ze dvou solidů Theodosia II. (408–50), jednoho Licinie Eudoxie (+ 450), stříhané čtvrtiny barbarické napodobeniny solidu Theodosia II. a osekaneho fragmentu zlaté tyčinky (*Militký 2004b*, 518–519, tab. 5, fototab. 1: 20–22; 2: 1–3; obr. 95: 14–16). Ořezaný solidus a fragment ingotu naznačují, že mince buď mohly sloužit jako surovina k dalšímu zpracování, nebo že jde o zcela výjimečný doklad užívání zlomkového zlata při směně. Druhý nález, tvořený třemi solidy Glyceria (473–74), byl objeven mezi obcemi Hvězdov a Ploužnice (*Pochitonov 1955*, 190, č. 744; *Militký 2004b*, 518, fototab. 2: 8). Oba nálezy nelze kvůli dosavadní absenci soudobého osídlení v okolí jednoznačně interpretovat, mohlo jít o ukryté osobní majetky či o soubory votivního charakteru.

Důležité svědectví poskytují také tzv. ztrátové zlaté mince. K nápadnému nárůstu jejich importu dochází v posledních desetiletích 4. stol. (*Militký 2004b*, 512–514, tab. 4), tedy na počátku doby stěhování národů (tab. B). Období nejvyšší nálezové koncentrace spadá zhruba do poloviny 5. stol. (*Militký 2004b*, 514–518, tab. 5) a reprezentují je především ražby západořímského císaře

Valentiniana III. (425–455). Tyto mince mohou např. představovat část východořímských tributů, které byly propláceny Hunům a jejich prostřednictvím se pak dále dostávaly do germánského prostředí střední Evropy. Tento předpoklad do jisté míry podporuje i úbytek zlatých mincí ve 2. polovině 5. stol. (tab. C).

Zvláštní pozornost mezi nálezy zlatých mincí z 5. stol. na českém území zasluhují barbarické napodobeniny římských solidů doložené zatím čtyřmi exempláři. Napodobeniny solidů Valentiniana III. (425–55), ražené v Galii Vizigóty, byly objeveny v Semicích (*Militký 2000b*, 129, č. 2.2, obr. Ba–b; *2004b*, fototab. 1: 19; obr. 95: 13) a v Hořešovicích (*Pochitonov 1955*, 177, č. 700). V Plaňanech byla nalezena silně barbarizovaná napodobenina solidu Theodosia II. (*Militký 2000b*, 129, č. 2.1, obr. Aa–b; *2004b*, fototab. 1: 14; obr. 95: 8). Tato mince byla objevena v areálu sídliště s doloženým osídlením z pozdní doby římské (*Svoboda 1965*, 256). Stříhaný fragment barbarické napodobeniny solidu Theodosia II. (408–50) pochází z již zmíněného depotu v Ploužnici (*Militký 2004b*, fototab. 2: 1). Kompletně dochovaný exemplář ražený stejným párem razidel je znám z polské lokality Smołdzino v Pomoří (*Ciołek 2001*, 209, č. 263/1, tab. 2: 263/1). Zajímavý pohled na tyto ražby umožnily analýzy složení kovu. Solidus ze Semic je obsahem přes 99 procent zlata zcela identický se soudobými římskými ražbami. Solidy z Plaňan a z Ploužnice obsahují pouze 93 procent zlata (*Militký 2004b*, 524, tab. 9), což může souviset s jejich výraznou barbarizací, ale i s jejich surovinovými zdroji. Nelze vyloučit, že surovinou k jejich výrobě mohly být zlaté šperky (původně vyrobené nejspíše z římských solidů), které měly oproti solidům ryzost sníženou několika procenty stříbra. Tyto ražby nelze považovat za dobová falza – jde o mince, které se v rámci možností obsahem kovu snažily přiblížit římským předlohám. Prostředí, ve kterém vznikly, zatím nemůžeme spolehlivě lokalizovat. Nejspíše lze uvažovat o okruhu germánské nobility, která z důvodu prestiže i potřeby peněz přistoupila k ražbě mincí vlastních, formálně však napodobujících oficiální pozdně římské solidy.

S importem zlatých mincí v 5. stol. souvisejí rovněž zlaté šperky, pocházející vesměs z kostrových hrobů. Zlaté římské mince sloužily patrně jako surovina k dal-

Tab. C: Nálezy zlatých mincí z 5. stol. v Čechách (zkratky: Arel. = Arelate; Rav. = *Ravenna*; Trev. = *Treveri*; Cons. = *Constantinopolis*; Med. = *Mediolanum*; barb. napod. = barbarská napodobenina; sol. = solidus; tre. = *tremissis*; DHN = drobný hromadný nález; JN = jednotlivý nález; Cio = *Ciolek 2001*; M = *Militký 2004b*).

Český Krumlov	Valentinianus I.	Arel.	sol.	364–367	<i>RIC 9, 1b</i>	JN	M B 20
Praha-Radotín	Arcadius	Rav.	sol.	402–406	<i>RIC 10, 1286</i>	hrob	M B 25
Plaňany (okr. Kolín)	Honorius	Rav.	sol.	402–406	?	JN	M B 26
Měcholupy (okr. Louny)	Constantinus III.	Trev.	sol.	408–411	<i>RIC 10, 1515</i>	hrob	M B 27
Ohrada (okr. Kolín)	Theodosius II.	Cons.	sol.	408–420	<i>RIC 10, 202</i>	JN	M B 28
Dobřichov (okr. Kolín)	Theodosius II.	Cons.	sol.	430–440	<i>RIC 10, 257/259</i>	JN	M B 29
Plaňany (okr. Kolín)	„ Theodosius II. “	barb. napod.	sol.	408/450	–	JN (na sídlišti)	M B 30
Vrbčany (okr. Kolín)	Valentinianus III.	Rav.	sol.	426–430	<i>RIC 10, 2011</i>	JN	M B 31
Praha-Střešovice	Valentinianus III.	Rav.	sol.	430–445	<i>RIC 10, 2019</i>	JN	M B 33
Hořešovice (okr. Kladno)	„ Valentinianus III. “	Galie, barb. napod.	sol.	425/430	<i>RIC 10, 3712</i>	JN	M B 35
Hradec Králové	Valentinianus III.	Roma	sol.	435	<i>RIC 10, 2034</i>	JN	M B 32
Hořovice (okr. Beroun)	Valentinianus III.	Roma	sol.	440–445	<i>RIC 10, 2014</i>	JN	M B 34
Ronov nad Doubravou (okr. Chrudim)	Valentinianus III.	?	tre.	425/455	?	JN	M B 36
Semice (okr. Nymburk)	„ Valentinianus III. “	Galie, barb. napod.	sol.	425/455	<i>RIC 10, 3718</i>	JN	M B 37
Plouznice (okr. Česká Lípa)	Theodosius II.	Cons.	sol.	430–440	<i>RIC 10, 257</i>	depot	M B 38/1–5
	Theodosius II.	Cons.	sol.	441–450	<i>RIC 10, 291</i>		
	Licinia Eudoxia	Cons.	sol.	450–455	<i>RIC 10, 513</i>		
	„ Theodosius II. “	barb. napod.	sol.	430–450	<i>Cio, 263/1</i>		
	AV ingot	–	–	–	–		
Záluží (okr. Praha-východ)	Anthemius	Med.	sol.	467–472	<i>RIC 10, 2891</i>	hrob	M B 39
Plouznice (okr. Česká Lípa)	Glycerius	Rav.	sol.	473–474	<i>RIC 10, 3105</i>	DHN	M B 40/1–3
	Glycerius	Rav. ?	sol.	473–473	–,– ?		
	Glycerius	Rav. ?	sol.	473–474	–,– ?		
Bezděz (okr. Česká Lípa)	Zeno	?	sol.	474/491	?	JN	M B 41

šimu šperkařskému zpracování po celou dobu římskou, nejlépe však můžeme tento jev doložit v 5. stol. Jako příklad lze pro české země uvést nálezy luxusních masivních náramků typu Tournai-Blučina z okolí Prahy (*Droberjar 2001, 517–518, obr. 1–2*) a z Blučiny na Moravě (*Tejral 1982, 123–124, Taf. XIV: 1*). Náramek z okolí Prahy o hmotnosti 160 g s ryzostí 92 procent představuje hodnotu asi 36 solidů; náramek z Blučiny o hmotnosti 226 g odpovídá hodnotě asi 51 solidů (*Droberjar 2001, 522*). Problematikou přepočtu hmotnosti zlatých náramků z evropského území na počet aureií a solidů se zabýval již L. Pauli (1980, 45). Náramky z okolí Prahy a Blučiny svojí hmotností samy mnohonásobně převyšují dosavadní počet všech nalezených ražeb z 5. stol. a naznačují, že import mincí mohl být daleko intenzivnější, než jak se nám jeví. Analýzy šperků proká-

zaly, že u zlata pro šperkařskou výrobu byla oproti solidům snižována ryzost, především stříbrem (*Droberjar 2001, 523*). Stejný jev je doložen i pro ouška mincí užitých jako závěsky, např. ouško solidu Anthemia ze Záluží (*Militký 2004b, tab. 9: B 39*) či Justiniana I. z Lužice (*Militký 2004b, tab. 9: M 24/2*) či také u nálezu fragmentu osekaného zlatého ingotu z hromadného nálezu v Plouznici (*Militký 2004b, 519, fototab. 2: 2–3*).

Poslední fázi přílivu zlatých mincí na české území představují byzantské ražby, z nichž nejmladší je solidus Justiniana I. (527–65) ražený v Constantinopoli v letech 542–65, nalezený u obce Přepře (*Militký 2004b, 519, tab. 6*). Mince Justiniana I. uzavírají relativně pravidelný příliv zlatých nominálů na české území (tab. D) a zdá se, že ukončení jejich importu v poslední třetině 6. stol. odráží přerušování obchodních kontaktů s jihem

Tab. D: Nálezy zlatých mincí ze 6. stol. v Čechách (zkratky: Cons. = *Constantinopolis*; sol. = solidus; tre. = tremissis; AV = blíže neurčená zlatá mince; JN = jednotlivý nález; M = *Militký 2004b*).

Miskovice (okr. Kutná Hora)	Anastasius I.	Cons.	sol.	507–518	<i>MIBE</i> , 6–7	JN	M B 42
Praha-Holešovice	Anastasius I.	Cons.	tre.	492–518	<i>MIBE</i> , 12	JN	M B 43
Chotusice (okr. Kutná Hora)	Anastasius I.	Cons.	tre.	492–518	<i>MIBE</i> , 12	JN	M B 44
Hrochův Týnec (okr. Chrudim)	Justinus I.	Cons.	sol.	522–527	<i>MIBE</i> , 3/B	JN	M B 45
Bobnice (okr. Nymburk)	Justinus I.	?	AV	518/527	?	JN	M B 46
Přepeře (okr. Semily)	Justinaus I.	Cons.	sol.	542–565	<i>MIBE</i> , 7/–	JN	M B 47

kvůli etnické změně obyvatelstva, tj. příchodu Slovanů. K úplnému přerušení importu však nedošlo, neboť nálezy bronzových mincí na českém území pokračují až do 2. poloviny 7. stol. (*Militký 2005c*, 278–281, tab. 52).

5.4 CHRONOLOGIE

Periodizace doby stěhování národů je založena na detailním třídění hmotných pramenů, zejména z hrobových celků (relativní chronologie) a na historických datech (absolutní chronologie). Absolutní data, opírající se o přírodovědné metody, nebyla v minulém století získána. Pokus o absolutní dendrochronologické a radiokarbonové datování byl proveden pouze na materiálu ze studní z lokality Hostivice (*Pleinerová 2005*, 121–124). Dřevo pocházející ze studně č. 1 bylo káceno v letech 504–584 AD, dřevo ze studně č. 2 poskytlo data 291–592 AD a ze studně č. 3 se podařilo získat data 248–541 AD.

V relativní archeologické chronologii jsou pro dobu stěhování národů, v návaznosti na chronologické stupně doby římské, používána označení pomocí písmen D a E, která postupně zavedli H. J. Eggers, K. Godłowski a J. Tejral. Zvláště detailně se chronologií a složitými vztahy doby stěhování národů u nás, zejména v širším podunajském prostoru, zabýval K. Godłowski (1970) a J. Tejral (např. 1982; 1985; 1987; 1997b; 2002). Toto období začíná v přechodném stupni D1 (380/400–410/420), mezi pozdní dobou římskou a stěhováním národů, resp. již ve smíšeném horizontu C3/D1 s postčernjachovskými prvky. Dále následuje stupeň D2 (410/420–440/450), pro nějž je charakteristický zejména horizont Untersiebenbrunn-Villa Fontana, který částečně překrývá tzv. Attilův horizont. J. Tejral vyčlenil též přechodný stupeň D2/D3 (430/440–470/480), reprezentovaný např. bohatým ženským hrobem XXXII ze Smolína. Pokračuje stupeň D3 (450–480/490) a časně merovejský přechodný stupeň D3/E (470–500/510). Celý systém uzavírá stupeň E (500/510–cca 568), který reprezentuje na Moravě langobardskou hmotnou kulturu. V době stěhování národů rozlišujeme v Čechách: časnou dobu stěhování národů (D) – 1. přechodný stupeň D1 (380/400–410/420), 2. starší stupeň vinařické sku-

piny (D2: 410/420–440/450), 3. mladší stupeň vinařické skupiny (D2/D3–D3: 440/450–480/490) a pozdní dobu stěhování národů – 1. stupeň E (480/490–560/580?) neboli časný stupeň merovejské kultury (*Ament 1977; Droberjar 1999b; 2005d*). Pro synchronizaci české doby stěhování národů má také význam systém vypracovaný B. Schmidtem (1961) pro durynskou oblast. Celou dobu rozdělil na tři stupně, každý se dvěma fázemi, tj. Ia (380–410/420), Ib (410/420–440/450), IIa (440/450–470/480), IIb (470/480–ca 530), IIIa (ca 530–560/570), IIIb (560/570–ca 600). Nejnověji mladší dobu stěhování národů v Čechách (obr. 96) specifikoval na dva stupně (E1 a E2) E. Droberjar (2008).

Absolutní chronologie doby stěhování národů vychází ze všeobecně uznávaných klíčových dat pozdně antické a raně středověké historie. Počátek doby stěhování národů je kladen k roku 395, kdy Hunové vpadli do Římské říše. Tomu předcházela důležitá bitva u Adrianopole (378), ve které padl císař Valens. Tyto události měly v bezprostředním vývoji význam pro celý evropský kontinent, potažmo i pro naše země. Konec doby stěhování národů lze u nás klást k datu 568, kdy odcházejí Langobardi z Podunají do severní Itálie. Jelikož i naše země byly součástí langobardské říše v Podunají, má toto datum i pro nás zásadní význam. Mezi roky 376, resp. 395, a 568 se odehrála celá řada důležitých událostí, které ovlivnily formování archeologických dat (tzv. relativní chronologie). Uvedme ty nejpodstatnější: 406/407: Vandalové, Svébové a Alani odešli z Podunají, přešli Rýn a vpadli do Galie; 410: vizigótský král Alarich dobyl Řím; 451: v bitvě na Katalaunských polích došlo k porážce Hunů; 453: zemřel Attila; 454/455: v bitvě na panonské řece Nedao byli definitivně poraženi Hunové a tím skončila jejich říše v Evropě; 488/489: vpád Ostrogótů do Itálie a 531: zánik durynské říše pod nájezdy Franků.

Vývoj na konci pozdní doby římské a v počátcích doby stěhování národů. Podobně jako v Podunají lze rozlišit v sídlištním materiálu přechodný stupeň D1 (resp. C3–D1) mezi pozdní dobou římskou a časnou dobou stěhování národů (*Tejral 1985*), také v Čechách (*Droberjar 1999b*) bylo možno vyčlenit charakteristickou

STŘEDNÍ NĚMECKO		ČECHY		STŘEDNÍ PODUNAJÍ	
Hansen 2004	Schmidt 1961	(Droberjar 2008)		(Tejral 2005; 2007)	
	la	380-410/20	pozdně svébské osídlení	D1 (380/400-410/420)	pozdně svébské osídlení D1 (380-410)
Fáze 1	lb	410/20-430/40/50	Vinařická skupina A časný stupeň (Tejral 2006)	D2 (410/420-440/450)	D1/D2-časný stupeň D2 (400-420/30)
					pozdní stupeň D2 (420/30-450)
Fáze 2	IIa	430/40/50-470/80	Vinařická skupina B doba rozkvětu vinařické skupiny (Tejral 2006)	D3 (440/450-480)	Fáze 1 D2/D3 (440-460/70)
					Fáze 2 D3 (450-470/80)
Fáze 3	IIb	470/80-530	"durynská" fáze	E1 (480-530)	Fáze 3 E (470/80-510)
Fáze 4	IIIa	530-560/70	"langobardská" fáze	E2 (530-560/570)	Fáze 4 510/20-540/50
					Fáze 5 540/50-560
Fáze 5	IIIb IV	560/70-600			Fáze 6 560-600

Obr. 96: Chronologie doby stěhování národů ve středním Německu, Čechách a středním Podunají. Podle Droberjar 2008.

drsnou keramiku (obr. 98: 1–2, 6, 10 nízké kónické misky, esovité hrnce, hrnce s ostře vyhnutým až střechovitým okrajem), doprovázenou ojediněle na kruhu točenou keramikou a pozdně římskými glazovanými třecími miskami (mortarii). Tato keramika vystupuje na sídlištích, která se nacházejí buď v okrajových oblastech Čech (Zliv, Svijany), ojediněle i v původních osídlených oblastech v severozápadních Čechách (Jiřík 2007) nebo také na výšinných polohách (Závist u Prahy). Zajímavé je např. rozložení chat s trojicí protilehlých kúlů v kratších stěnách na sídlišti v Jenišově Újezdu (Ernée 1995). Obytné objekty se nacházejí osamocně ve velkých vzdálenostech od sebe, což je také jeden z typických rysů této doby. Pro datování, jakož i pro sledování východních prvků, které v této době zaplavily celé široké oblasti středního Podunají, má v Čechách nepochybně význam i nález spony 104. skupiny podle klasifikace M. Schulze (Schulze 1977) ze Závisti a řada dalších nepublikovaných spon ze středočeských nížinných sídlišť.

Spony tohoto typu jsou rozšířeny v oblasti čerňachovské kultury (kultura pozdní doby římské až časné fáze doby stěhování národů, rozkládající se na Ukrajině; bývá připisována Gótům). Situace na českých žárových pohřebištích je již velmi obtížně sledovatelná, neboť např. rozsáhlá nekropole v Plotištích n. Labem (Rybová 1979; 1980), o níž se tvrdilo, že končí až v pokročilém 5. století, trvá patrně jen do stupně C3–D1, eventuálně některé hroby mohly přežívat do přechodného stupně D1.

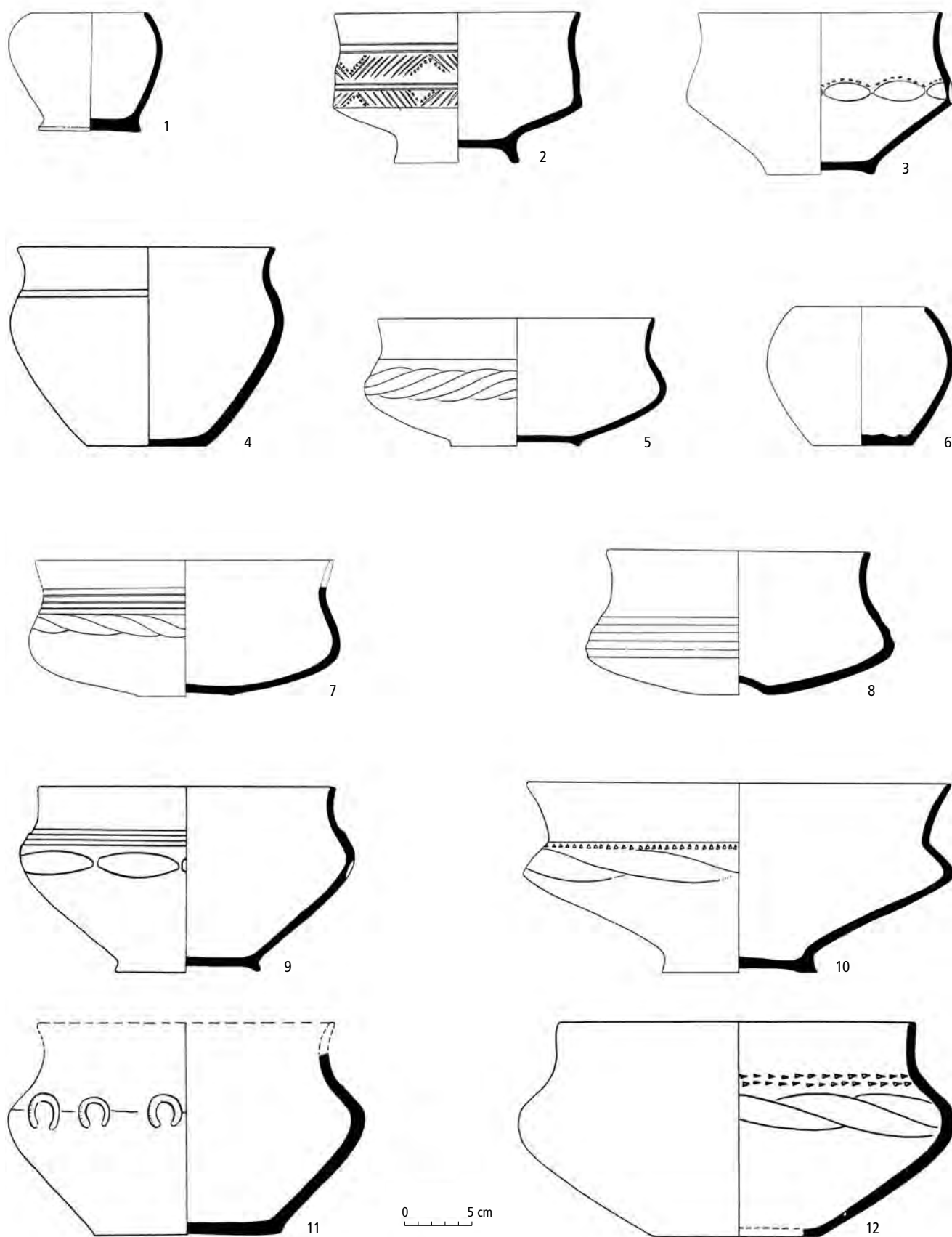
Skupina Přešovice-Friedenhain. Tato svébytná skupina památek hmotné kultury vznikla již na sklonku doby římské (stupeň C3) v jižních a západních Čechách. Nejlépe je dokumentována na pohřebišti v Přešovicích (Dubský 1937), podle něhož a podle obdobného bavorského pohřebiště byla také nazvána skupinou Přešovice-Friedenhain. Patří do labsko-germánského kulturního okruhu a je charakterizována žárovým pohřebním ritem s velmi chudými milodary. Podle B. Svobody (1965) je skupina Přešovice-Friedenhain ještě alespoň

částečně časově shodná s vinařickou skupinou, což je dokumentováno na některých shodných keramických tvarech. Mezi typické nádoby patří keramika zdobená šikmým kanelováním a keramika s oválně fasetovanou výzdobou (obr. 97). Na pohřebišti v Přešticích lze na přelomu pozdní doby římské a v počátcích doby stěhování národů sledovat smíšenou kulturu původního staršího obyvatelstva s nově příchozím lidem ze středního Německa (pravděpodobně Durynkové). Jaký však byl skutečný vztah mezi skupinami Vinařice a Přeštovice-Friedenhain, nedokážeme přesně rozhodnout. Nicméně některé nálezy z jižních Čech již nyní naznačují, že přešovická skupina by mohla být v Čechách z podstatné části starší než vinařická. Sídlištní nálezy, reprezentující přechodný horizont D1, jsou totiž zastoupeny jak v Čechách středních (např. Závist) a severozápadních (Jenišův Újezd), tak i v jižních (Zliv). Na jihočeských sídlištech v náleзовém prostředí s drsnou keramikou přechodného stupně D1 spatřujeme ještě hrnčířské zboží příznačné pro skupinu Přeštovice-Friedenhain (např. Zliv). Přešovická keramika se neobjevuje na jihočeském sídlišti ve Zbudově (*Rybová 1976*, 98–107, obr. 5–8), které již můžeme přiřadit podle typických hliněných nádob (obr. 98: 3–5, 7–9, 11–14), majících protějšky v jihomoravském materiálu (např. Velké Němčice, Lovčičky), do stupně D2 (*Tejral 1990*). V tomto období se ve středních a severozápadních Čechách rozvíjel starší stupeň vinařické skupiny, charakteristický kostrovými hroby. Na počátku stupně D2 se postupně přesouvá obyvatelstvo této skupiny z Čech jižních a snad také západních do východního Bavorska, resp. do severobavorského předpolí dunajského limitu mezi kastely Neuburg a Pasov. Právě tito lidé bývají často spojováni s oněmi *Männer aus Böhmen*, kteří sloužili jako foederáti v římském pohraničním vojsku. Nositelé skupiny Přeštovice-Friedenhain jsou pokládáni za první Bavyry (*Springer 1985; Dannheimer – Dopsch eds. 1988; Fischer 1990; Geisler 1999; Weinlich 1999; Zavřel 1999*).

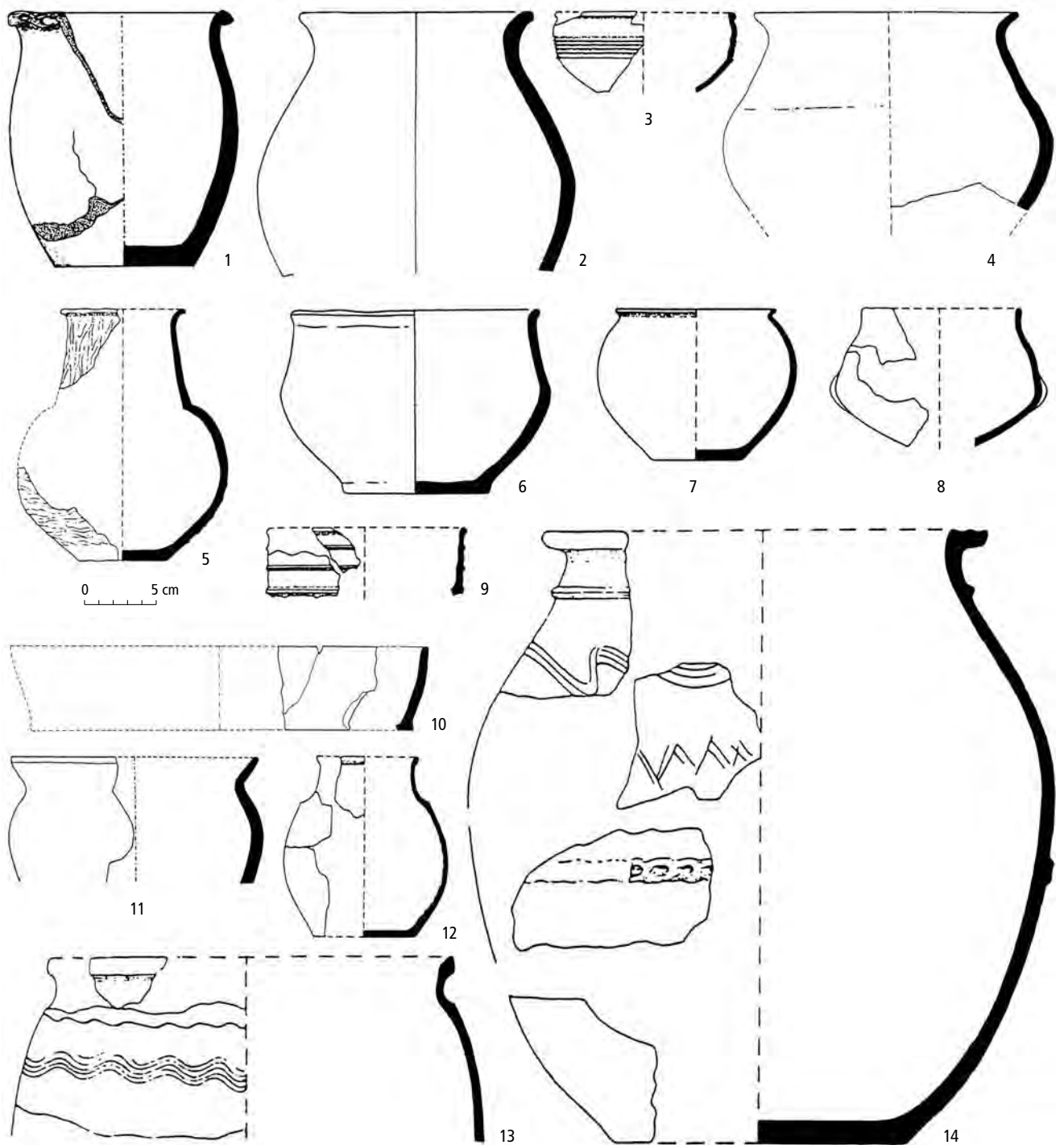
Vinařická skupina (starší doba stěhování národů).

Vinařickou skupinu poprvé vyčlenil a charakterizoval B. Svoboda (*1965*, 78–126, 214–220). Třídění památek na dva stupně, starší (D2) a mladší (D2/D3–D3), však poprvé provedl až K. Godłowski (*1992*) a nejnověji J. Tejral (*2006a*). Tato skupina památek časného stupně doby stěhování národů reprezentuje v Čechách v průběhu podstatné části 5. století svéráznou kulturu. Její základ je třeba hledat v kultuře původních obyvatel polabské civilizace. Ta se pak podle B. Svobody (*1965*) rozvíjela pod pozdně římskými vlivy a pod ovlivňováním výrobky z Porýní a z Podunají. To je právě příznačné pro některé předměty, jež byly vytvářeny řemeslníky, kteří putovali na dvory domácí šlechty a podle jejího vkusu pak přetvářeli sobě vlastní umělecké řemeslo. Takto často zhotovovali nové typy šperků, v Čechách

příznačné zvláště pro mladší stupeň vinařické skupiny (D2/D3–D3). Již ve starším stupni (D2: 410/420–440/450) se stalo určujícím pohřebním ritem kostrové pohřbívání; hroby byly v Čechách velmi často vykrádány. Objevují se i bohaté pohřby domácí aristokracie. Typickým příkladem je bohatý hrob bojovníka s doklady koňského postroje z Břízy u Litoměřic (příl. 14: 4), který obsahoval zlatý nákrčník a stříbrné přezky podunajského stylu typu Untersiebenbrunn. Z Podunají do Čech pronikají i jiné prvky, např. tzv. foederátní keramika (keramika typu Murga), známá ze Zbuzan (*Zeman 1994*) nebo z Holubic u Prahy (nepubl.). O kulturní spojitosti našeho území s podunajskými oblastmi podávají výmluvné svědectví nálezy z jižních Čech. Toto území nejlépe reprezentuje sídliště ve Zbudově, které je nepochybně dokladem příchodu určitých skupin podunajského obyvatelstva do prostoru, který postupně opouštěli nositelé skupiny Přeštovice-Friedenhain. Dalším příkladem bohatého hrobu může být kostrový pohřeb z Prahy-Radotína (*Jansová 1924–25*), kde vedle zlaté přezky a skleněné nádoby byl také aureus císaře Arcadia, který byl ražen mezi lety 393 a 395 v Ravenně. Vedle bohatě vybavených kostrových hrobů se v Čechách ještě stále vyskytují, byť velmi zřídka, i žárové hroby s minimálním počtem milodarů. Důležité kontakty s římskými provinciemi předvádějí pozdně římské přezky typu Haillot z Kolína, které představují nejvýchodnější nález takového artefaktu v rámci jeho rozšíření v Evropě, dále vrubořezové pásové garnitury z Prahy-Vokovic nebo přezky typu Sommer 3e z Prahy-Radotína (*Böhme 1974; Sommer 1984*). Do Čech proniká také pozdně římská keramika, zvláště džbánky, ale i hrnce a také glazovaná keramika (*Svoboda 1965; Zeman 1994; Droberjar 2002a*). Vzácně jsou prokázány skleněné nádoby, např. pohár na nožce s nalepovaným skleněným vláknem typu Snartemo z Tišic (*Svoboda 1965*, tab. XXVIII: 9). Vrcholným obdobím vinařické skupiny je až mladší stupeň (D2/D3–D3). Zatím jej známe pouze z obsahů kostrových hrobů. Je definován charakteristickými, elegantně provedenými etážovitými nádobami, miskami s vykrajovaným límcem, širokými miskami tzv. vinařického typu a dalšími tvary (obr. 99). V hrobech a ojedinělých nálezech se dále objevují stříbrné a pozlacené spony typu Niederflorstadt-Wiesloch (obr. 103: 3), pravděpodobně české provenience, a spony typu Groß-Umstadt, které se šířily také do alamanského prostředí. Naopak od Alamanů do Čech pronikaly železné samostřílové spony typu Rathewitz a spony typu Miltenberg. Příznačnými spínadly jsou také spony typu Prag (obr. 102) nebo honosné stříbrné pozlacené spony typu Wiesbaden (obr. 103: 8) z Vinařic, zdobené niellem. Spony tohoto typu, nalézané v oblastech vzdálených od svého vzniku, byly ukládány nejčastěji do ženských hrobů (*Schulze 1977*). Podle J. Wernera (*1970*) to nemusí být ještě doklad obchodu,

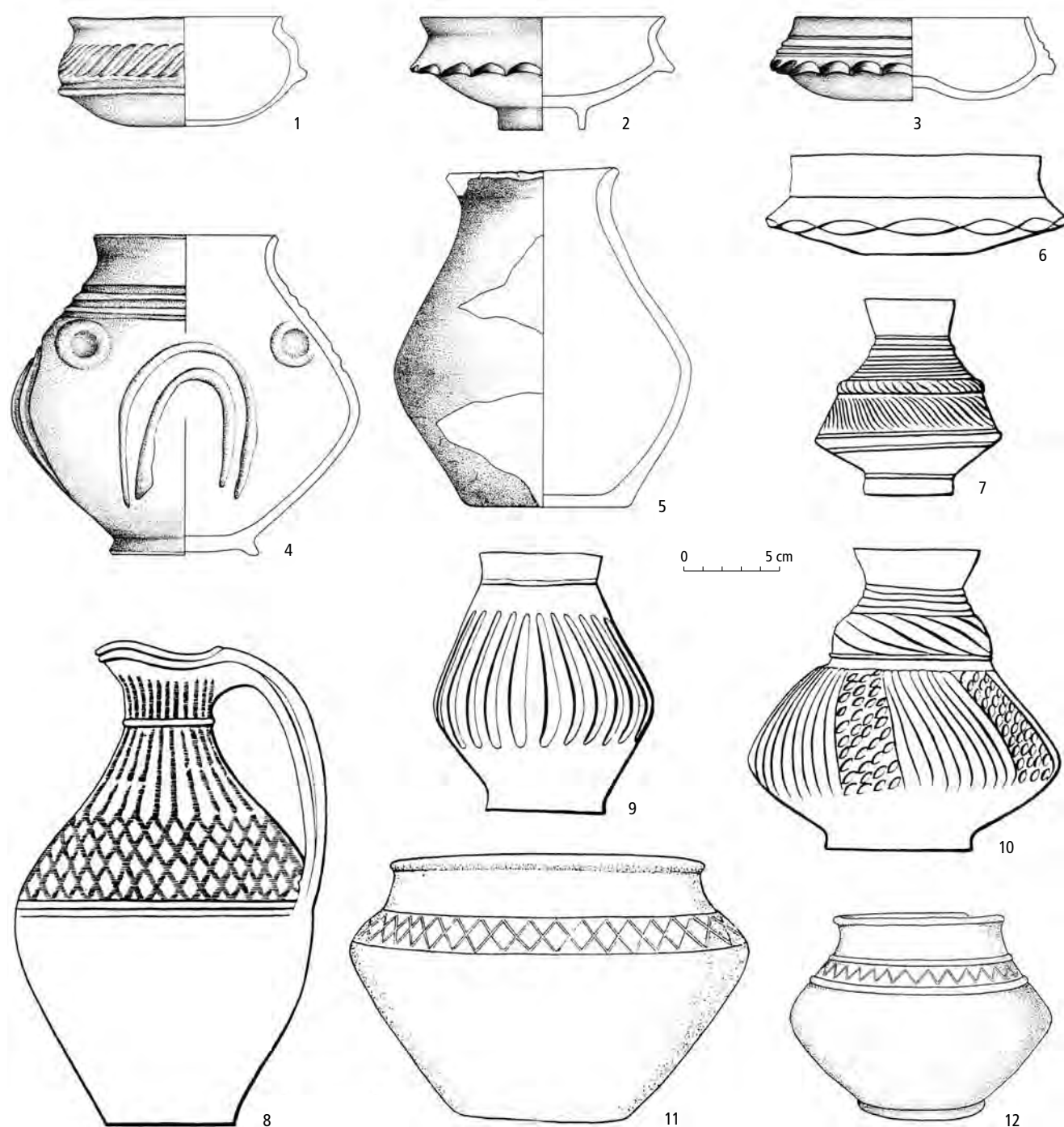
Obr. 97: Keramika skupiny Přešovice-Friedenhain z pohřebiště v Přešovicích (okr. Strakonice). Podle Michálek 1981.

Obr. 98: Sídlištní keramika ze starší doby stěhování národů v jižních Čechách. 1, 2, 6, 10 Zliv (okr. České Budějovice); 3–5, 7–9, 11–14 Zbudov (okr. České Budějovice). Podle Rybová 1976; Zavřel 1999.

ale mohou představovat svědectví sňatků se ženami cizích etnik, které si spony přinesly ze svého rodiště. Již na přelomu stupňů D2 a D3 lze v Čechách sledovat i uplatnění časných vrubořezových prací staršího Kühnova stupně vrubořezu v podobě úponkovitých a spirálovitých vzorů na litých sponách, známých z bohatých hrobů z Měcholup, Prahy-Libně (obr. 103: 9) a ze

spony typu Krefeld z Vinařic. Právě bohatý ženský hrob z Prahy-Libně s párem stříbrných spon se třemi knoflíky na záhlavní destičce (příl. 16: 3), stříbrným nákrčníkem a náramkem měl obdobnou skladbu předmětů, jaká je patrná u bohatých alamanských žen. Velmi blízké obchodní vztahy k alamanské hmotné kultuře (např. s lokalitami Der Runde Berg; *Christlein 1979*;

Obr. 99: Keramika vinařické skupiny. 1–3, 5, 9 Vinařice (okr. Kladno); 4 Praha-Čakovice; 6 Pchery (okr. Kladno); 7 Úherce (okr. Louny); 8 Praha-Kobylisy; 10 Běsno (okr. Louny); 11, 12 Praha-Dejvice/Podbaba. Podle Droberjar 2005a; Pleiner – Rybová et al. 1978; Svoboda 1965.

Spors-Gröger 1997 nebo *Eschborn: Ament 1992*) lze sledovat ve šperku i keramice. Také u nás se formovala v této době šlechtická (aristokratická) vrstva, na jejíž dvorce putovaly nejen luxusní výrobky z Porýní, ale také tamní vkus a zvyklosti. Poslední významnější ohlasy z provinciálního prostředí jsou patrné v nálezech velmi vzácných výrobků porýnských sklářských

dílen. V Čechách známe štíhlé kónické poháry zdobené skleněným vláknem šroubovicově vinutým nebo tvořícím vysoké oblouky typu Kempston z Prahy-Kobylis (*Droberjar 2005d*, bar. příl. 6) a Prahy-Veleslavína (*Svoboda 1965*, tab. XXVIII: 11), které byly časté také u Alanů, dále miskovité tvary se zprohýbanými stěnami a pohár typu Hammelburg. Nejlepšími příklady exi-

stence tehdejší vládnoucí vrstvy jsou hroby dvou bohatých žen, pohřbených v Měcholupech a Úhercích. Kulturou vinařické skupiny končí poslední kontakty s někdejší antickým světem. Koncem 5. století přichází do Čech nová vlna germánského obyvatelstva, již s jinými tradicemi a podněty, která se postupně zčásti asimilovala s domácím lidem (Svoboda 1965).

Durynská a langobardská fáze mladší doby stěhování národů. Noví dobyvatelé – Durynkové a Langobardi – dorazili ze severozápadu přes Sasko a Krušné hory do nitra Čech. Mezi badateli se vedou diskuse nad tím, zda stačila k zabránění Čech jedna, dvě, či více migračních vln. Podle všech indicií, které je nutno vzít v potaz, lze počítat minimálně se dvěma fázemi přesunu. Účastníci jedné z nich (především Durynkové) se usadili v Čechách. Aktéři druhé vlny (hlavně už historičtí Langobardi) pouze prošli tímto teritoriem na své další cestě do Podunají. Další a ještě obtížnější spor je ve sledu obou postupů. Nezanedbatelný problém je ukryt i ve složení příchozího lidu. Zatímco podle langobardských hrobových nálezů na jižní Moravě, v Rakousku a Maďarsku lze sledovat poměrně etnicky jednotný kontext, v Čechách je situace složitější. Pro nejstarší fázi tzv. řadových (východomerovejských) pohřebišť (Werner 1965) s labsko-germánskou keramikou (stupeň E1) jsou zde příznačné velmi silné durynské vlivy. Podle B. Svobody (1964) Durynkové převažovali v první migrační vlně, kdežto druhou (stupeň E2) tvořili především Langobardi (k tomu nejnověji Droberjar 2008). Kolem první poloviny 5. století se začali Langobardi posunovat ze středního Německa dále na východ proti proudu Labe. Na konci tohoto století pronikají po dlouhém putování do Čech a postupně dále na jižní Moravu, do severního Rakouska a východního Maďarska (do staré provincie Panonie). Obsadili částečně území někdejších Rugiů a určitou dobu zde byli podřízeni Herulům. V těchto oblastech středního Podunají poté založili rozsáhlou říši, která sahala od Čech až do Maďarska, s centrem kolem Dunaje. A právě zde započal jejich mocenský vzestup pod vládou krále Wachona, který udržoval velmi dobré vztahy s Byzancí i s franskou říší. Svě dcery výhodně provdal za příslušníky merovejské dynastie. Již v této době se mezi Langobardy začalo šířit křesťanství. Po smrti Wachona měl vládnout jeho syn Walthari. Jelikož byl ještě dítě a předčasně zemřel, musel za něj říši spravovat Audoin, který jako král vládl až do roku 558. Byl spřízněn s Durynky, neboť jeho manželkou byla dcera durynského krále Herminafrida, s níž měl syna a svého nástupce Alboina. Za vlády Audoina i Alboina bojovali Langobardi s Gepidy.

Alboin udržoval dobré vztahy s Franky. Jeho ženou byla dcera franského krále Chlothara I. Důležitým datem nejen langobardských dějin, ale také našeho území je rok 568. V tomto roce za panování Alboina odcházejí Langobardi pod nápořem Gepidů do severní Itálie, kde zakládají novou říši; jejich jméno připomíná dnešní Lombardie. V Itálii jejich říše doznala největšího rozkvětu. Zde oficiálně přijali křesťanství s pomocí papeže Řehoře I. Velmi důležitou změnu z hlediska právní kodifikace přinesl edikt krále Rothariho, vydaný v roce 643. Tento germánský zákoník je považován, vedle vizigótského kodexu, za nejsoubornější spis právních norem a zvyklostí. Říši Langobardů zničil až v roce 774 Karel Veliký (Werner 1962; Svoboda 1964; Tejral 1975b; Menghin 1985; Busch ed. 1988).

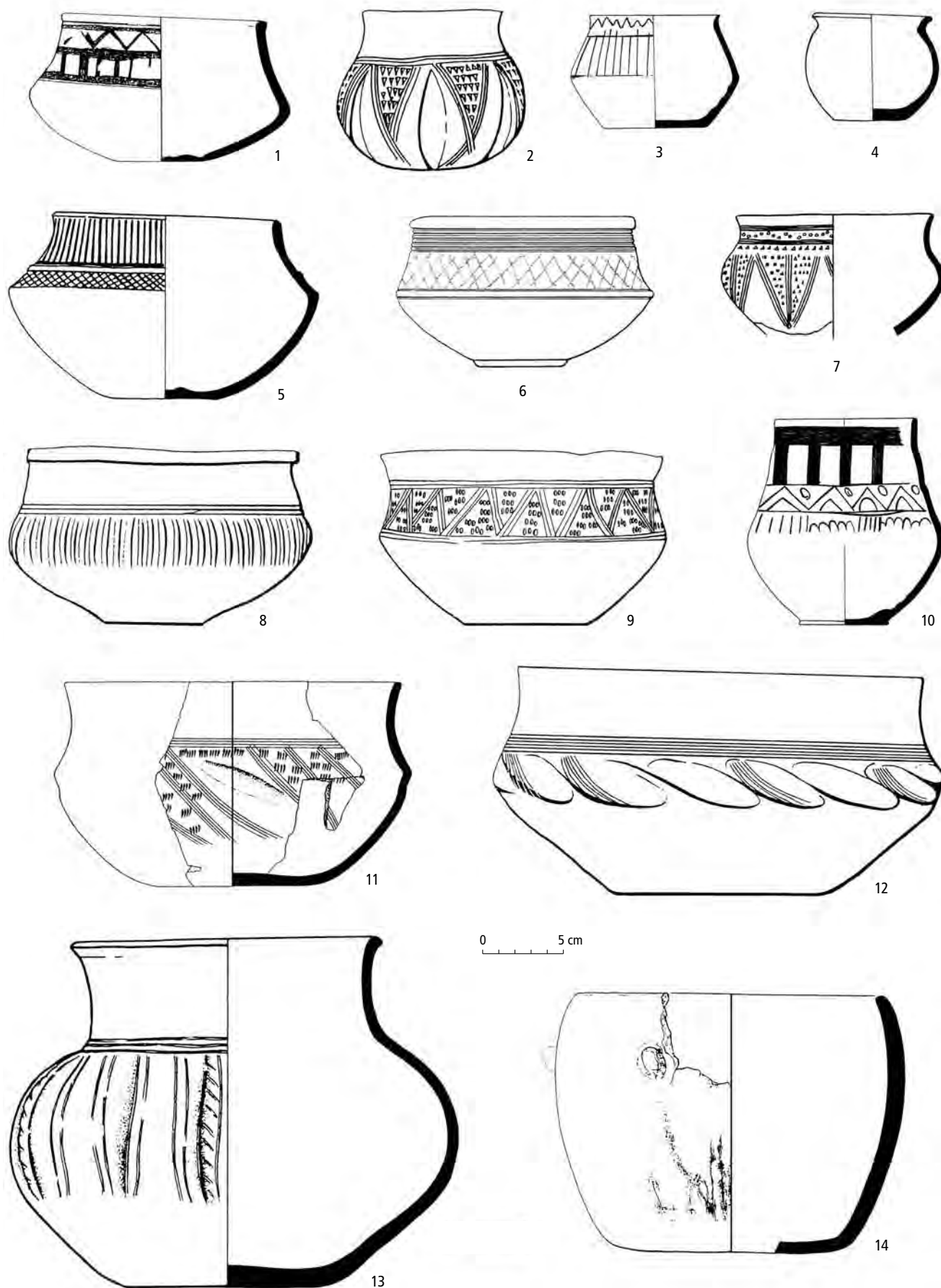
K území langobardské říše patřily za vlád Wachona, Audoina a Alboina i naše země. V nich se dochovala zejména početná kostrová pohřebišť. K nejvýznamnějším lokalitám patří v Čechách Záluží u Čelákovic a na Moravě Lužice, Holubice a částečně také mauzoleum na Žuráni. V mužských hrobech se často objevují zbraně (obr. 108 meče – spathy, kování štítů, různé druhy kopí a oštěpů, hroty šípů a sekery). V ženských hrobech se nacházejí rozdílné typy přezek, nákončí opasků, bronzové klíče (jako symbol ženy v domácnosti), skleněné korále z náhrdelníků a přívěsků a železné tkací mečíky (obr. 104–107). Spony, protáhlé jednostranné trojvrstevné hřebenky a polabskou ručně tvarovanou keramiku známe z mužských i ženských hrobů (obr. 100). K charakteristickým langobardským sponám, které ve svých vývojových řadách navazují na starší durynské předlohy, patří např. spony klešovitité, dále s pravouhloú nebo polokruhovitou záhlavní destičkou a s hřibovitými knoflíky, ptačí spony a esovité zdobené vrubořezem a skleněnými vložkami. Mnohé hroby jsou velmi bohaté, což vydává svědectví o přítomnosti langobardské nobility, doložené i z písemných pramenů.

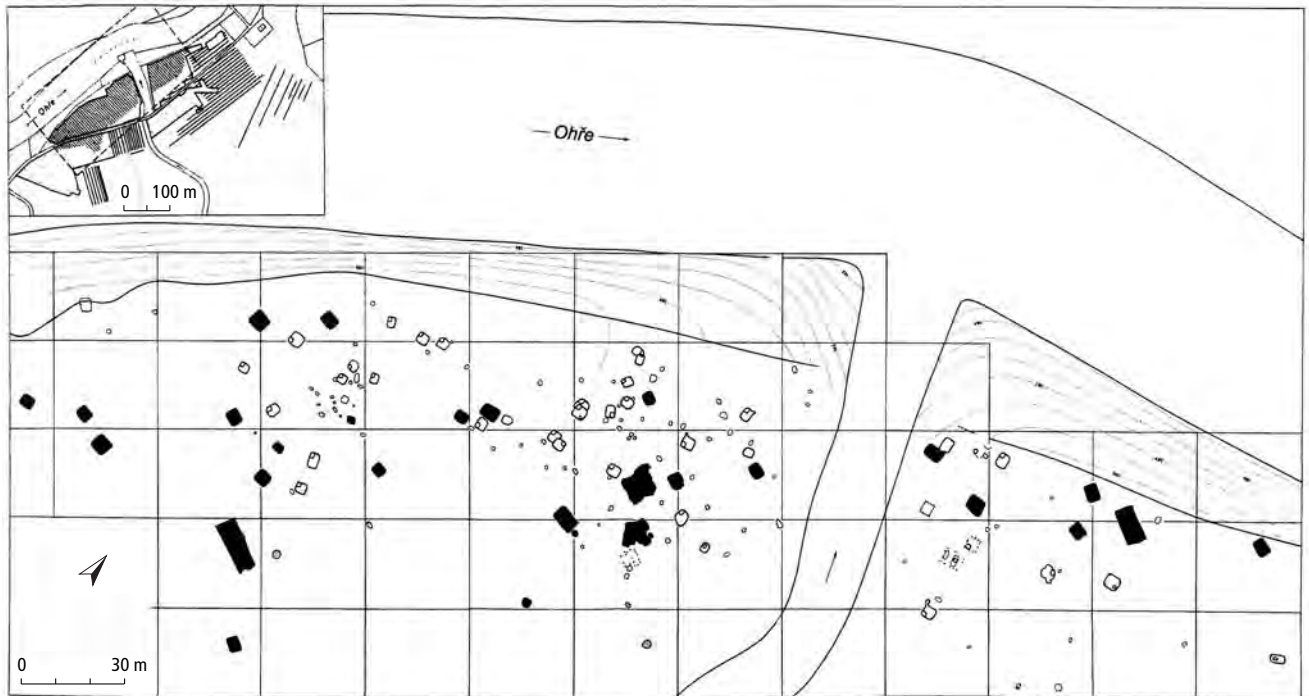
5.5 SÍDLENÍ A HOSPODÁŘSTVÍ

5.5.1 Sídliště a sídelní struktura

Pro dobu stěhování národů máme k dispozici poměrně málo sídlištních lokalit, i když v poslední době se tato situace mění. Pro sídliště z 5.–6. století máme nyní v Čechách velmi důležitou publikaci I. Pleinerové (2008). Nejstarší osady lze v Čechách prokázat již z přelomu 4. a 5. století (stupeň D1). Nejvíce informací pochází z výzkumu P. Zavřela z jihočeské Zlivi. Další poznatky, včetně dokladů objektů, poskytly výzkumy ve Svijanech

>> **Obr. 100:** Keramika mladší doby stěhování národů: 1, 3, 5–6 na kruhu točená, ostatní – v ruce tvarovaná. 1, 3, 5, 8, 10, 12–14 stupeň E1; 2, 4, 6–7, 9, 11 stupeň E2. 1 Zbuzany (okr. Praha-západ); 2 Roudnice n. Labem (okr. Litoměřice); 3, 6, 10 Praha-Podbaba; 4, 5, 13 Ločenice (okr. Hradec Králové); 7 Pňov (okr. Nymburk); 8 Tvršice (okr. Louny); 9 Lotouš (okr. Kladno); 11 Praha-Kyje; 12 Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ); 14 Jenštejn (okr. Praha-východ). Podle Rybová 1970; Pleiner – Rybová et al. 1978; Zeman 1990; Droberjar – Turek 1997; Droberjar 2005a; 2008.

Obr. 101: Březno (okr. Louny), sídliště z mladší doby stěhování národů. Podle Pleinerová 2008.

(Košnar – Waldhauser 1973), v Jenišově Újezdu (Ernée 1995) a na dalších lokalitách (Droberjar 2005a, 795, 824; Jiřík 2007). Pro počátek doby stěhování národů a pro vinařickou skupinu disponujeme jen několika sídlištními lokalitami, mezi nimi vyniká Praha-Dolní Chabry a Praha-Liboc (Droberjar 2005a), kde se našly objekty (jámy). Největší sídliště z doby stěhování národů bylo vykopáno v Březně u Loun (Pleinerová 2008). Tato lokalita poskytla hlavní pramennou základnu pro další bádání o sídlištích konce 5. a první poloviny 6. století. Do mladší doby stěhování národů náležejí i lokality v Jenštejně a Soběsukách s několika objekty (chaty a jámy). Na základě výzkumů v Březně (obr. 101) víme, že chaty obdélníkovitého půdorysu měly kůly v rozích nebo trojice kůlů v kratších protilehlých stranách (obr. 102). Byly orientovány delší osou přibližně ve směru Z–V, tj. předpokládanými vchody na jih. Ve třetině chat se našly zbytky po ohništích. Zahloubené obytné chaty zaujímalý obvykle plochu 8,5–12 m². Největší chata dosáhla téměř 17 m².

Kromě nížinných sídlišť jsou poprvé od germánského osídlení Čech intenzivněji využívány i výšinné polohy. Výšinná sídliště z počátku doby stěhování národů se nacházela na některých dřívějších keltských oppidech – Závist, Stradonice a České Lhotice (Droberjar 2005d, 60–61). Prokazatelné stopy osídlení z konce doby římské až počátku doby stěhování národů jsou doloženy v severozápadních Čechách na Hradci u Kadaně. Při výzkumu této pravěké a raně středověké lokality zjistila I. Pleinerová (1957, 494, 498, obr. 128) několik ke-

ramických střepů a jednu typickou nádobu v podobě misky se zataženým okrajem a se zalomeným hrdlem.

Sídlištní struktura doby stěhování národů je dosud velmi málo probádaná a nelze dnes zcela přesně definovat její hlavní komponenty. To je nepochybně odrazem složité doby, v níž dominoval proces migrace. Osady byly zakládány především ke krátkodobému sídlení, jak vyplývá z několika zkoumaných sídlišť s málopočetnými objekty a jen s chudým nálezovým inventářem (Droberjar 2005d, 55–58). Nové nálezy však potvrzují, že tomu tak zdaleka nemuselo být všude (Droberjar 2008, 277–246).

5.5.2 Hospodářská zázemí sídlišť

V českých zemích se vyskytují některé úrodné oblasti (Polabí a Poohří), které již v minulosti ovlivňovaly úroveň zemědělské produkce. To se týká také doby stěhování národů. V této době lze uvažovat o tzv. přílohovém zemědělství, kdy dlouholetý úhor využívaný jako pastvina samočinně obnovoval půdní strukturu a pomáhal hubit polní plevel. Půda se obdělávala orbou pomocí dřevěného háku (rádla). Mezi nejdůležitější plodiny patřila pšenice dvouzrnka, dále proso, pšenice obecná, žito a oves. Doložen je také hrách a vikev. Z Března pochází merlík bílý. Velké množství obilí se našlo v žárovém hrobě z pozdního stupně doby stěhování národů v Praze-Bohnicích (Fridrichová – Profantová 1997), kde se podařilo rozpoznat pšenici obecnou, ječmen obecný, ječmen dvouřadý a vikev. O uchovávání obilí svědčí

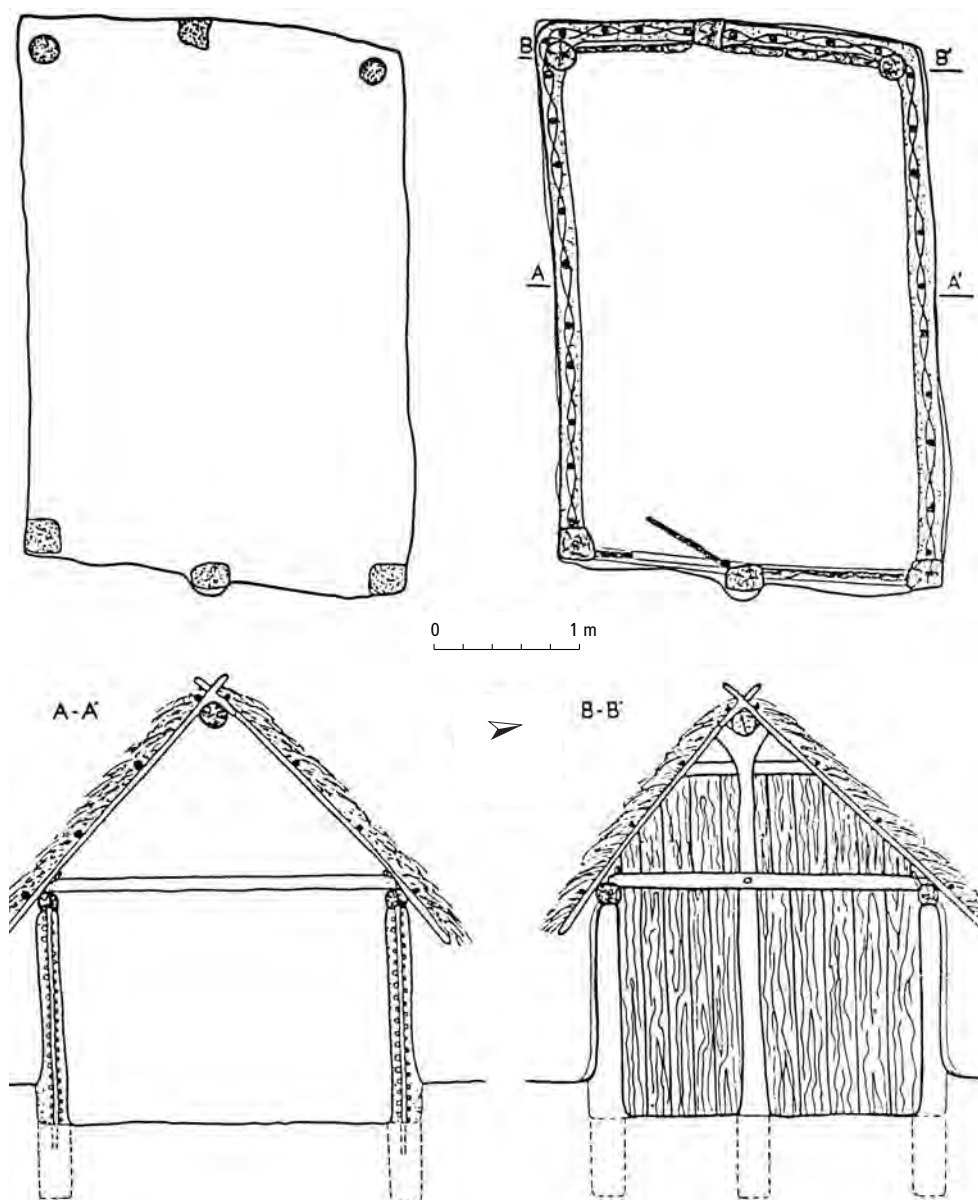
četné nálezy zásobních jam, tzv. obilnic (např. Březno). Ačkoliv v době stěhování národů postrádáme v našich zemích dostatek poznatků o nástrojích, neznamená to, že zemědělství bylo, jak se velmi často uvádí, primitivní. Zemědělské nářadí bylo velmi vzácné a pečlivě uchovávané, aby mohlo sloužit často několika generacím až do úplného opotřebení (Beranová 1980).

Důležitou roli u Germánů hrálo dobytčářství. Dobytek byl používán pro tah (vůl, kráva), pro mléko (kráva, koza a ovce), pro vlnu (ovce) a všechny druhy hlavně pro maso. Podle určeného osteologického materiálu víme, že se Germáni věnovali především chovu skotu, ale i dalšího zvířectva. Hlavními informacemi k tomu přispívá zejména výzkum sídliště v Březně. K dalším domácím zvířatům patřil pes a kur. Divoké druhy reprezentují jelen, srnec, zajíc polní, ojediněle

prase divoké, pratur, jezevec, liška a medvěd. Ojediněle je doložena i kočka domácí, jejíž celá kostra ležela na sídlišti v Březně. Z lovné zvěře se nejčastěji setkáme se srnci nebo jeleny. Důležitým zvířetem byl kůň. O jeho významu svědčí pohřby koní, ale také nálezy na sídlišti. O rybolovu z hlediska osteologických nálezů existuje dosud poměrně málo údajů (Pleinerová 1975).

5.5.3 Výrobní činnosti

O výrobě a především o vlastních řemeslných postupech existuje pro dobu stěhování národů v Čechách velmi málo spolehlivých dokladů. Vedle předpokládané výroby keramiky, zpracování kosti a parohu lze z poslední doby uvést několik ojedinělých příkladů zpracování železa (zejména stopy po pecích v Hostivici, nepubl. výzkum

Obr. 102: Březno (okr. Louny), dům 13: zahlobená chata a její rekonstrukce. Podle Pleinerová 1991.

I. Pleinerové). Produkce spínadel je doložena na hradišti Závist u Prahy, kde se našel vzácný model na formu pro výrobu paprscitých spon typu Taman (*Werner 1970*). K výrobě textilu máme nejen doklady hliněných přeslenů a tkalcovských závaží, ale i tzv. železné tkací mečičky, jež sloužily ke tkaní na vertikálním stavu. Tyto nástroje se nacházejí jak v ženských, tak i v mužských hrobech pozdního stupně doby stěhování národů (Záluží u Čelákovic, Mochov, Praha-Podbaba, Roztoky u Prahy: *Svoboda 1965*, 205).

5.6 ARTEFAKTY

5.6.1 Kámen

Z kamene byly vyráběny především korále, ojedinele přesleny. Známe také kamenné brousky. Pazourkové úštěpy (někdy i pravěké nástroje) sloužily jako křesadla. Kromě běžných druhů hornin a minerálů jsou u nás doloženy i nálezy drahých kamenů. Chalcedonová perla (Měcholupy) měla zřejmě magický význam, almandiny a granáty sloužily jako vložky do spon (Lochenice, Plzeň-Doudlevec, Roudnice nad Labem, Záluží u Čelákovic) a šperků (Měcholupy, Praha-Podbaba, Praha-Veleslavín ad.). Zvláštní skupinu tvoří bílé kamenné závěsky, zhotovované převážně z křídově bílého magnetitu, ojedinele i z lehkého sepiolitu nebo drobnozrnného vápence. Většinou mají kotoučovitě tvary a nacházejí se v ženských kostrových hrobech (např. Čelákovice-Záluží, Radovesice). Kámen se v době stěhování národů používal také jako stavební materiál pro budování hrobek a mohyl významných jedinců (*Svoboda 1965*; *Droberjar 2002a*).

5.6.2 Keramika

Hlavními keramickými výrobky byly nádoby. Na samém sklonku 4. století převládaly vázovité tvary zdobené plastickými důlky a šikmým žlábkováním, jednoduché hrncovité a mísovité nádoby se zataženým okrajem. Nechybí ani keramika cizích vlivů patrná zejména ve východních Čechách a severní části středních Čech a na severní Moravě, dokumentovaná esovitě profilovanými nádobami labsko-germánského stylu. Na jižní Moravě se vyskytovaly dvojkónické tvary s plastickými vývalky mající svůj původ v dolním Polabí. Existují i doklady působení vinařického hrnčířského stylu (vyšší vázovitá nádoba se šikmým žlábkováním, dále motiv plastických horizontálních prstenců se šikmými žlábkami, podkovovitě žlábkami aj.). Novým prvkem sklonku doby římské a počátku doby stěhování národů (stupeň D1) jsou hrubé hrncovité a miskovité tvary (širší dvojkónické hrnce, nižší kónické misky s vyhnutými okraji). Vedle nich se vyráběla také šedá na kruhu točená keramika (jemná, ojedinele i hrubá). Pro skupinu Přes-

ťovice-Friedenhain (*Svoboda 1965*, 51–66; *Springer 1985*; *Droberjar 1999b*) jsou typické misky zdobené šikmým kanelováním a nádoby s oválně fasetovanou výzdobou. Vedle toho je známa také hrubá keramika (hrnce a misky). Ačkoliv některé tvary přežívaly z pozdní doby římské, vznikla v průběhu 5. století v Čechách specifická skupina označená jako vinařická (obr. 97). B. Svoboda (*1965*) rozlišuje ve vinařické skupině nádoby vzniklé pod vlivem vnějších podnětů, domácí a cizí typy. První druh obsahuje pohárkovité nádoby zdobené oblými klenutými pásy, vázovité poháry s nízko položeným lomem, misky s vykrajovaným límcem, drobné koflíky dvojkůželovitého profilu s nálevkovitě rozšířeným okrajem a misky s mohutnou horizontální římsou. Mezi domácí tvary patří široké misky tzv. vinařického typu, jednoduché hrncovité nádoby, tvary s úzkým a nízkým hrdlem, dvojkónické vázovité nádoby a lahvovité tvary. Cizí typy reprezentují na kruhu vytočené láhve a jejich napodobeniny, nádoby s vlešťovanou výzdobou a džbány, které však náležejí k pozdně římské provenienci. Také na Moravě došlo v průběhu 5. století ke značným změnám, které se překotně promítly i do hrnčířské produkce. V naprosté většině byla keramika zhotovována vytáčením na kruhu. Hrubé v ruce tvarované výrobky jsou zastoupeny jen výjimečně. K charakteristickému zboží patří jemné vytáčené nádoby s pečlivě uhlazovaným povrchem, z nichž nejnápadněji vystupují džbány typu Murga (název podle maďarské lokality) definované J. Tejralem (*1987*; *1997b*). Jedná se o tvary s širším kónickým, někdy mírně prohnutým hrdlem a nálevkovitě rozevřeným okrajem, zespodu vymezeným plastickou lištou. Z lišty vychází páskové ucho, které nasedá na nejširší část výdutě. Na povrchu výdutě, někdy i okraje, se opakuje vlešťovaná výzdoba, složená z horizontálních pásů klikatek. Na hrdle se střídají leštěné a matné vertikální zóny nebo čáry proložené svislou klikátkou. Četné analogie pro tuto keramiku lze najít v oblasti Karpatské kotliny. A právě odtud a z celého středního Podunají pronikají na jižní Moravu stále nové podněty. K dalším tvarům této doby, zkrášlovaným často vlešťovanou výzdobou, patřily hluboké dvojkónické mísy a vázy, široké mísy s rozevřeným okrajem, dvojkónické hrnky, džbány s uchem v podobě výlevky a miska na nožce. Vedle toho známe i hrubou na kruhu točenou keramiku reprezentovanou různými hrnci. Nejvýstižněji nám typovou škálu dokumentují bohaté nálezy objevené v jámě ve Zbudově (obr. 98: 3–5, 7–9, 11–14; *Rybová 1976*). Na konci 5. a v první polovině 6. století nastal v našich zemích zásadní zvrat způsobený přílivem nového germánského obyvatelstva z Polabí, za nímž lze spatřovat především Duryňky a Langobardy. Jejich keramika byla vyráběna jak na kruhu (obr. 100: 1, 3, 5), tak i v ruce (obr. 94, 96, 99–100). Ručně lepená keramika výrazně převažuje. Je zastoupena nádobami s od-

děleným hrdlem, dvojkónickými mísami, esovitými tvary, pohárky a koflíky, nádobami se svislými nebo šikmými žebry, s úzkým hrdlem, tvary vázovitými s nízkým užším hrdlem a dvojkónickými klenutými nádobami s nálevkovitě rozevřeným hrdlem, soudkovitými hrnci a vázovitými nádobami s vysokým úzkým hrdlem. Charakteristické jsou tzv. svěbské hrnce, resp. hluboké nebo nižší kónické misky se zataženým okrajem, zhotovené z velmi hrubé hlíny (obr. 106). Ze zboží točeného na kruhu se zachovaly zejména tzv. durynské mísy (obr. 97). Jsou to dvojkónické tvary s válcovitým nebo kuželovitým hrdlem a s ovaleným okrajem, které obsahují vleštovanou výzdobu. Rovněž v této době můžeme spatřovat některé zvláštní a cizí prvky, mezi něž patří mimo jiné nádoba zřejmě gepidské proveniencí z Bohušovic nad Ohří. Do Čech pronikají západní (franské a alamanské) a podunajské vlivy (Zeman 1994).

Kromě nádob jsou v době stěhování národů v Čechách známy hliněné přesleny, tkalcovská závaží a pravděpodobně i zoomorfní plastika (Droberjar 2002a).

5.6.3 Kov, sklo a organické hmoty

5.6.3.1 Kovové předměty

V českých nálezech jsou doloženy předměty ze zlata a stříbra (náramky, spony, prsteny, závěsky, nákrčníky, jehlice, ojediněle i kování opasků). Velmi častým kovem byl bronz. Z něho se vyráběly spony, kování opasků, ojediněle nádoby a další předměty. Nejčastějším kovem pro výrobu předmětů, zejména nástrojů (nože, nůžky, tzv. tkací mečičky, klíče, pinzety), koňského postroje (udidla) a zbraní (meče, hroty kopí, oštěpů a šípů, štítové puklice a držadla), bylo železo.

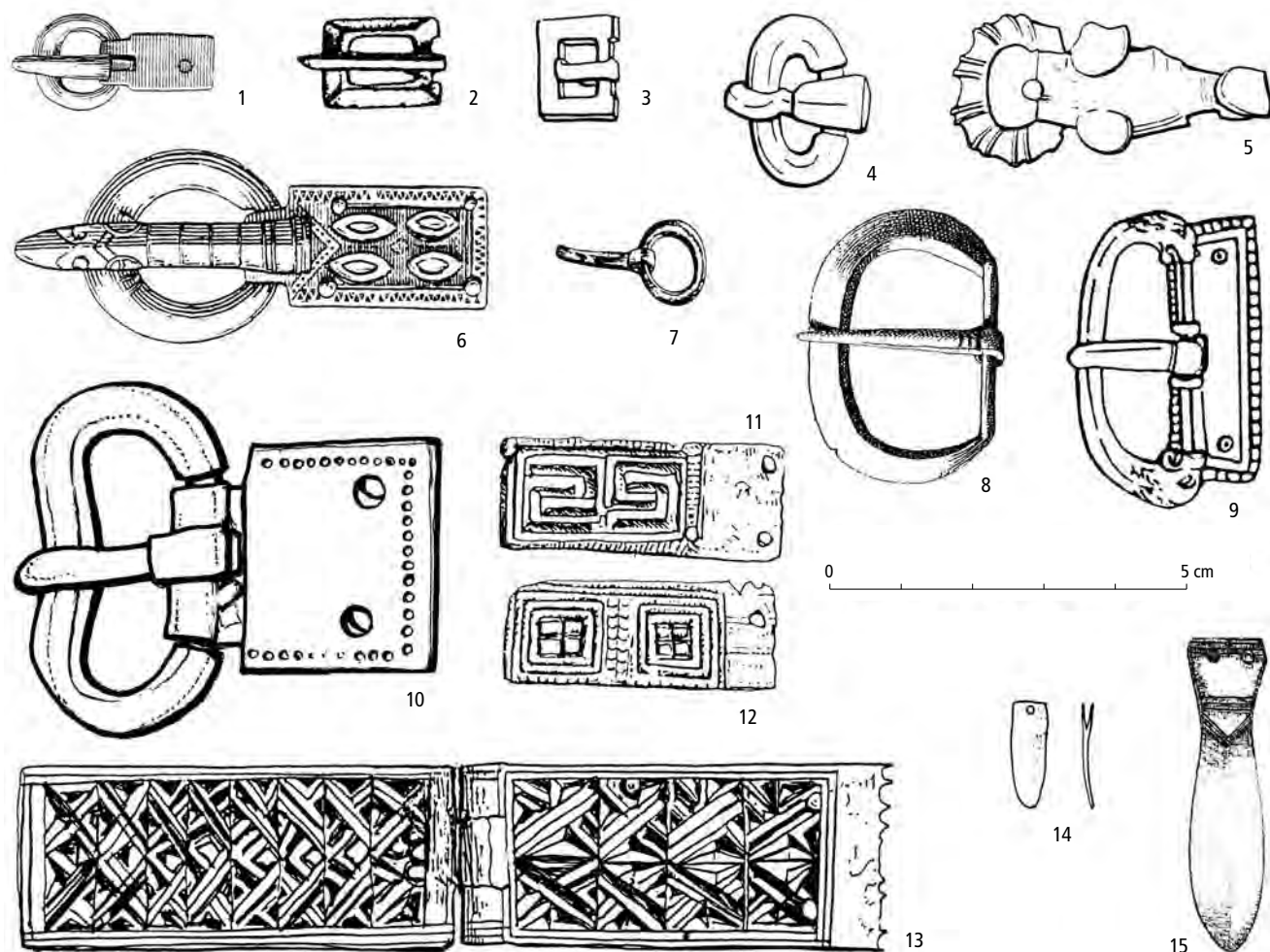
Významnou složku hmotné kultury barbarů tvořil šperk. Ženy (často i muži) se zkrášlovaly náramky: např. bronzový zakončený stylizovanými zvířecími hlavíčkami (Měcholupy: Svoboda 1965, tab. XXIX: 2) nebo stříbrný s pozlacenými konci (Praha-Libeň: Svoboda 1965, tab. XXXIII: 6). Mezi další ozdoby patřily prsteny: např. bronzový se skleněnou perlou (Praha-Hostivař), stříbrný s otevřenými konci (Praha-Podbaba: Droberjar 2005d, 185), zlatý se štítkem původně vykládaný drahými kameny (Praha-Podbaba: obr. 105: 28); nákrčníky: zlatý drátěný z bohatého bojovnického hrobu z Břízy (obr. 105: 1), bronzový nákrčník složený ze dvou částí se stříbrnými navlečenými kroužky (Praha-Radotín: obr. 99: 5); zlaté závěsky zdobené almandiny (Praha-Podbaba, Měcholupy); zlaté závěsky s tepanými pukličkami a filigránem z Úherců (obr. 105: 21–24); stříbrné jehlice: se zlatým perličkovaným drátkem z Měcholup (Svoboda 1965, tab. XXIX: 6) nebo zlatem plátovaná železná jehlice z kostrového hrobu z Mochova (Svoboda 1965, tab. LXXI: 8) a náušnice s polyedrickou kostkou (Praha-Podbaba). Častými milodary v ženských hrobech jsou skleněné a jantarové korálky

(obr. 99: 7–18), které byly na šňůrách spínány esovitými kovovými záponkami (obr. 105: 19, 20).

Důležitou skupinou nálezů jsou spony. V tomto období se vlivem prolínání cizích prvků germánské, nomádské a římské proveniencí s domácím vývojem projevovaly na sponách změny vkusu. Pestrá skladba spínadel tzv. vinařické skupiny 5. století (obr. 103: 1–10) je patrná nejen na drobných stříbrných a pozlacených sponách s různě vykrajovanou záhlavní destičkou (typu Niederflorstadt a Groß-Umstadt) a s četnými analogiemi v alamanském prostředí, ale také na litých napodobeninách plechových spon (Böhme 1989; Droberjar 1999b). Setkáváme se i se sponami pozdně provinciálními, s polokruhovitou záhlavní destičkou nebo dvojdílnými samostřílovými. Ojediněle se objeví spony ptačí, niemberské, typu Krefeld, Miltenberg, železné samostřílové typu Rathewitz či Praha (Droberjar 1999b). K nejkrásnějším exemplářům patří dvě velké stříbrné pozlacené vrubořezové spony s polokruhovitou záhlavní destičkou a se třemi dutými knoflíky z bohatého ženského hrobu u Úherců (obr. 103: 7) nebo dvě skvostné stříbrné pozlacené formy typu Wiesbaden zdobené niellem a filigránem z Vinařic (obr. 103: 8). Koncem 5. a v průběhu 6. století ovlivňovala u nás módu spínadel (především stříbrných a zlacených) zejména durynská a langobardská etnika. K hlavním typům patřily spony s páskovou nožkou, dále s polokruhovitou záhlavní destičkou, s knoflíky a s lichoběžníkovitou nožkou nebo oválnou nožkou, tzv. durynské (obr. 103: 11–12), ptačí, esovité, kosočtverečné, terčovité typ invillino (obr. 103: 17) ad. Zajímavá je přítomnost samostřílové spony s volutovitou nožkou typu Ozingell, nalezené na sídlišti v Jenštejně (obr. 103: 15), spolu se sponou s obdélníkovitou vykrojovanou záhlavní destičkou (obr. 103: 14), které se dají zařadit ještě na skloněk 5. století. K nejmladším typům můžeme klást spony datované do období kolem středu 6. století či již do jeho druhé poloviny. Hlavními ukázkami jsou: spona s obdélníkovitou záhlavní destičkou a bohatě zdobenou „barokní“ nožkou ze Solan (obr. 103: 25), dvě stříbrné pozlacené formy ze Světce s dvojitou řadou sedmi knoflíků na polokruhovité destičce zdobené prvním zvěrným stylem (obr. 103: 22), stříbrná pozlacená vrubořezová spona se zvláštní polokruhovitou destičkou s trojčlennými laloky z Prahy-Vokovic a zejména silně stylizovaná ptačí spona zdobená vrubořezem a černým niellem ze Zbuzan (Svoboda 1972b). Na Moravě rozlišil J. Tejral (2002; 2005) pro pozdní (langobardský) stupeň doby stěhování národů tři skupiny spon: a) durynské proveniencí, b) severodunajského původu a c) panonské fáze. Toto třídění je použitelné i pro Čechy. Do první skupiny patří spony s klešovitě vykrajovanou záhlavní destičkou (obr. 103: 11). Dále lze uvést drobné esovité spony s příčně rýhovaným tělíčkem a ozdobnou vložkou v místě očí, spony typu Streutdorf

Obr. 103: Spony z doby stěhování národů: 1 s polokruhovitou záhlavní destičkou a třemi knoflíky; 2–4 typ Niederflorstadt-Wiesloch a Groß-Umstadt; 5 s obdélníkovitou záhlavní destičkou a knoflíky na ní; 6, 7 s polokruhovitou záhlavní destičkou a s jedním nebo třemi knoflíky; 8 typ Wiesbaden; 9 s rozeklanou nožkou; 10 typ Praha; 11, 12 durynské spony (klešťovitá s rozeklanou nožkou a se zvířecími hlavičkami na záhlavní destičce); 13 typ Taman (saská); 14 typ Bordesholm-Haslingfield (saská); 15 typ Ozingel (saská?); 16 typ Prizier-Perdöhl (saská?); 17 typ Invillino; 18 klešťovitá; 19 typ Holubice-Cividale-Cela (langobardská); 20 typ Várpalota-Udine-Čelákovice (langobardská); 21 franská (typ Pleidelsheim F32); 22 typ Szentendré-Světec-Lucca-Belford (langobardská); 23 esovitá; 24 ptačí; 25 s obdélníkovitou záhlavní destičkou a „barokní“ nožkou. 1–13 vinařická skupina stupně D2–D3; 14–18, 23 stupeň E1; 19–22, 25 stupeň E2. 1 Kšely, o. Vitice (okr. Kolín); 2, 4 Praha-Michle; 3, 11–13, 24 Praha-Podbaba; 5 Měcholupy (okr. Louny); 6 Čechy, bez bližší lokalizace; 7 Úherce (okr. Louny); 8 Vinařice (okr. Kladno); 9 Praha-Libeň; 10 Praha-Veleslavín; 14, 15 Jenštejn (okr. Praha-východ); 16 Liteň-Dolní Vlence (okr. Beroun); 17 Kladno (okr. Kladno); 18, 23 Lochenice (okr. Hradec Králové); 19 Radovesice (okr. Litoměřice); 20 Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ); 21 Lovosice (okr. Litoměřice); 22 Světec (okr. Teplice); 25 Solany (okr. Litoměřice). Podle Niederle 1918; Pleiner – Rybová et al. 1978; Zeman 1990; Blažek – Lutovský 1992; Blažek 1997; Tejral 1997b; Droberjar – Turek 1997; 2002; Droberjar 2002d; 2005a; Droberjar – Stolz 2005.

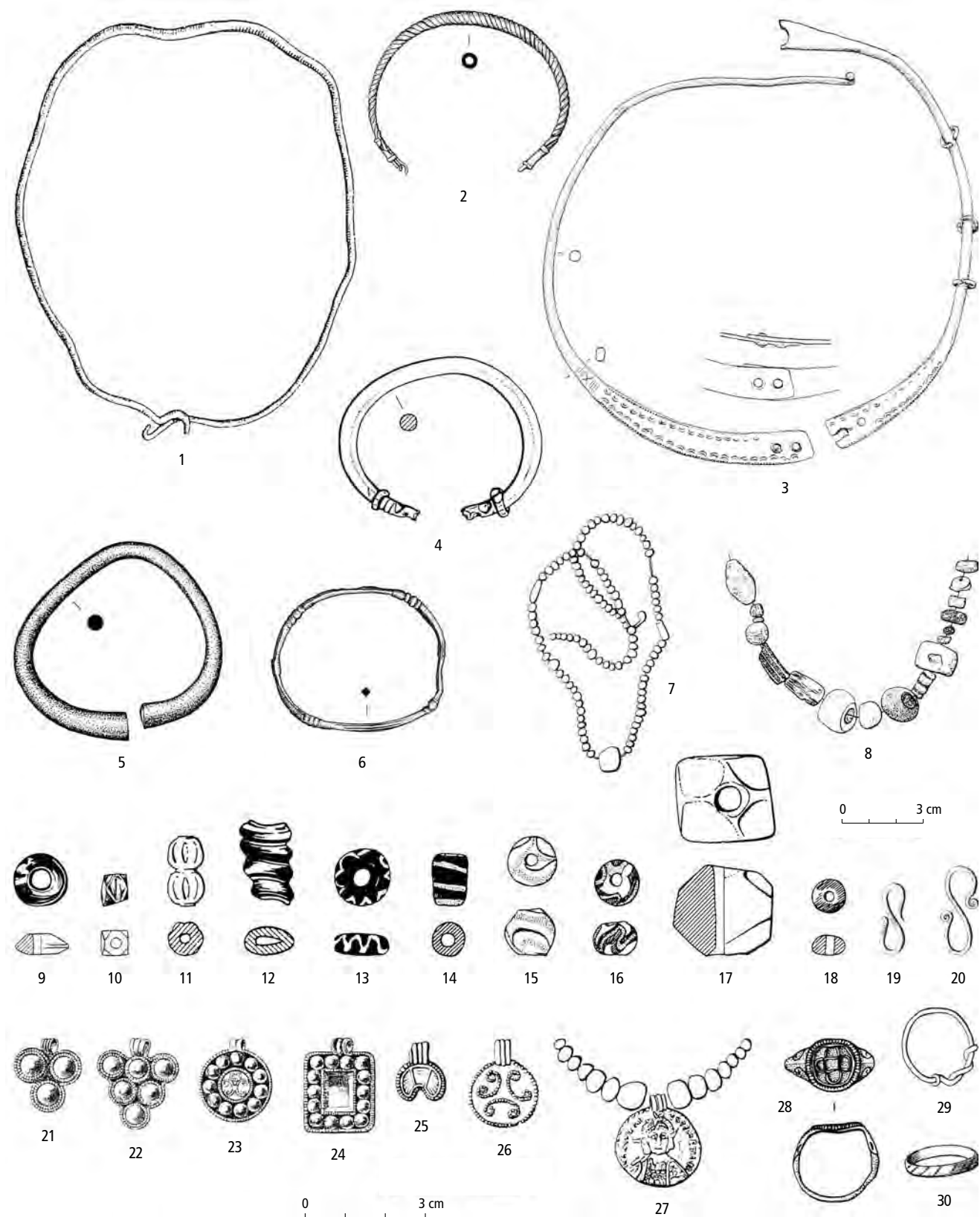

Obr. 104: Opasek z doby stěhování národů: přezky, nákončí a kování. 1, 2, 6–13 stupně D2–D3; 3–5, 14–15 stupně E1–E2. 1, 2, 6 Břiza (okr. Litoměřice); 3 Mochov (okr. Praha-východ); 4 Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ); 5 Praha-Podbaba; 7 Praha-Radotín; 8 Vinařice (okr. Kladno); 9 Kolín (okr. Kolín); 10–13 Měcholupy (okr. Louny); 14 Klučov (okr. Kolín); 15 Mochov (okr. Praha-východ). Podle Jansová 1924–25; Korený – Kudrnáč 2003; Pleiner – Rybová et al. 1978; Smolík 1878; Svoboda 1965; Tejral 1997b; Zeman 1958.

s rozeklanou záhlavní destičkou ad. Druhou skupinu reprezentují formy, které navazují na durynské prototypy, ale již přebírají tradice místních podunajských dílen, např. s rozeklanou nebo klešovitě vykrojenou destičkou, spona s ptačími hlavičkami, esovité tvary s rozevřenými či tupými zobáčky nebo unikátní typ spony se smyčkovitě lemovanou lištou na destičce. A konečně třetí, největší a typologicky nejpokročilejší skupinu tvoří typy vzniklé působením langobardského panství na středním Dunaji. K nim se řadí lučkovité spony s polokruhovitou záhlavní destičkou a oválnou nožkou typu Szentendre-Světec (obr. 103: 22), pozdní esovité formy s almandinovými nebo skleněnými vložkami ad. Nejmladšími nálezy u nás jsou dvě esovité spony, typ Várpalota s přihrádkovými vložkami a typ Sarching. Obě lze datovat do druhé poloviny 6. století (Tejral 2002).

Vedle spon je neopomenutelnou součástí oděvu opasek, z něhož se zachovaly především přezky a různá

bronzová a stříbrná jazykovitá nákončí (obr. 107). Pro konec 4. a počátek 5. století jsou mezi přezkami příznačné formy s kruhovitým nebo oválným a ztlustělým rámečkem. Dále se setkáme s přezkami dvojdielnými s oválnou nebo podkovovitou přichytnou destičkou nebo jednodílnými s hraněným oválným či podkovovitým rámečkem. V době stěhování národů se přezky používaly k vícenásobným účelům. Některé sloužily jako pásové závěry (větší tvary), jiné ke spínání bot (drobné formy) nebo řemení pro zavěšování mečů či jiných předmětů. Ojedinelými nálezy jsou jednoduchá zlatá přezka s vícenásobně hraněným rámečkem z Prahy-Radotína (Svoboda 1965, tab. XXXII: 2) nebo nález z Prahy-Vokovic (Tejral 1985, obr. 35: 4–5). Jedná se o pozdně římskou práci se stylizovanými zvířecími hlavičkami, doplněnou o přichytnou destičku a další kování zhotovené vruborezovou technikou (obojí z bronzu). Analogické tvary se zachovalými rámečky známe z Karlovic-Čertovy ruky, z Lužce n. Vltavou, Kolína (obr.

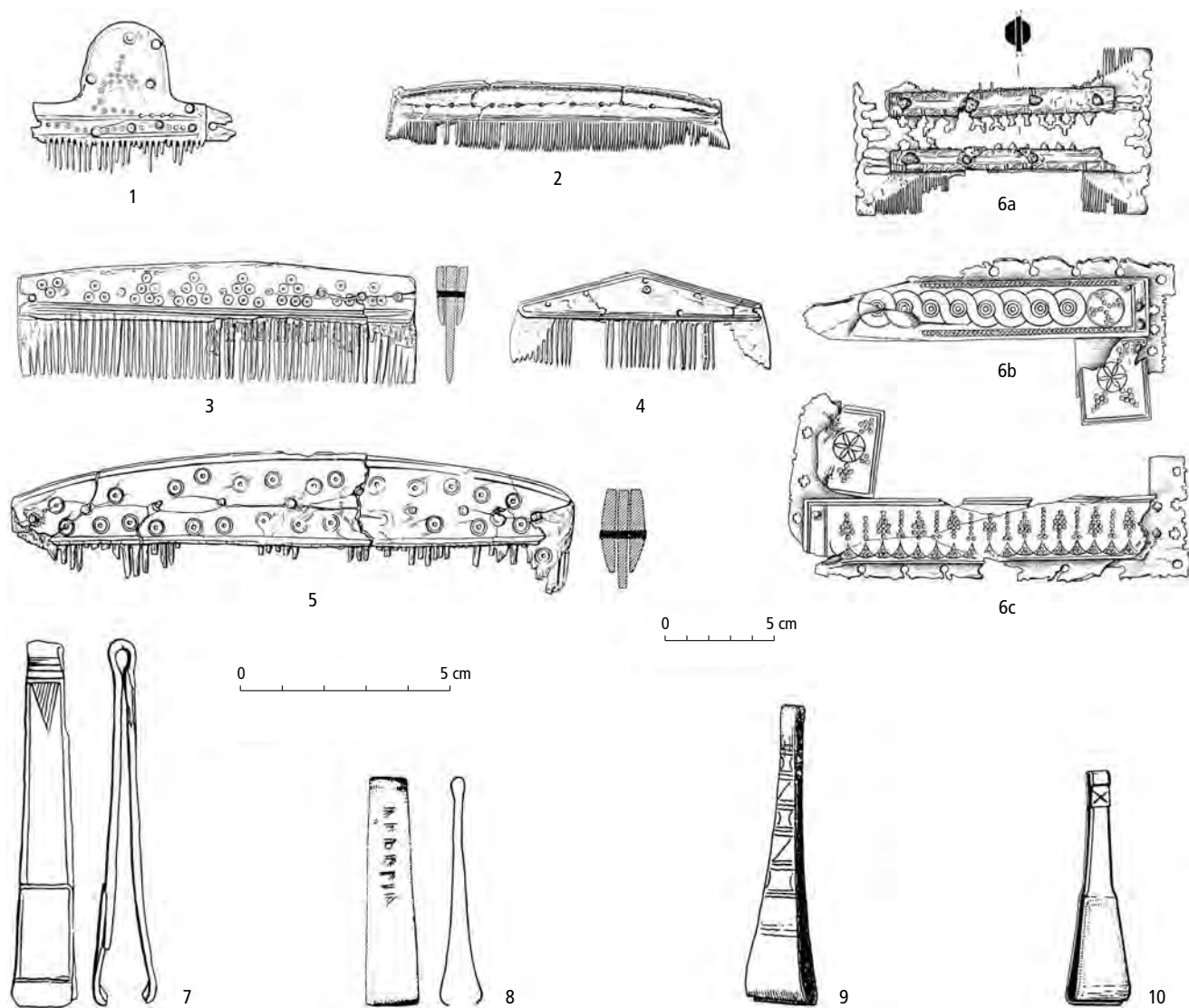

Obr. 105: Šperk doby stěhování národů: nákrčníky, náramky, korále, závěšky, prsteny. 1–5, 19–24, 30 stupně D2–D3; 6–18, 25–29 stupně E1–E2. 1 Břiza (okr. Litoměřice); 2 Praha-Petřín; 3 Praha-Radotín; 4 Skramníky (okr. Kolín); 5 Praha, bez bližší lokalizace; 6, 8, 25–27 Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ); 7 Praha-Podbaba; 9–18, 29 Ločenice (okr. Hradec Králové); 19–24 Úherce (okr. Louny); 28 Praha-Podbaba; 30 Vinařice (okr. Kladno). Podle Droberjar 2001; 2005a; Korený – Kudrnáč 2003; Pleiner – Rybová et al. 1978; Rybová 1988; Smolík 1878; 1886; Zeman 1990, č. 25–27 nepublikováno.

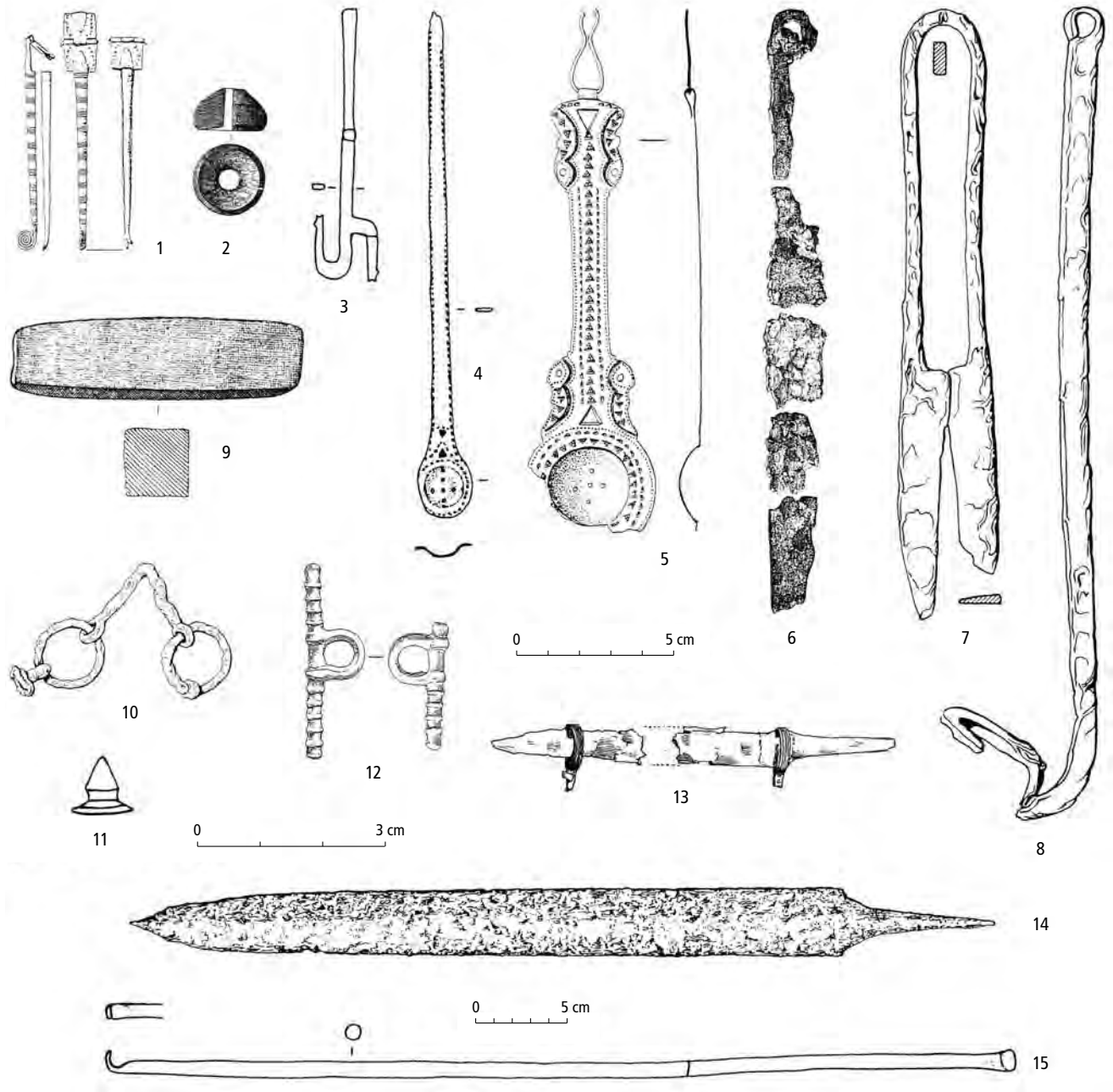
104: 9) a ze Zbuzan (nepubl.). K velmi vzácným ukázkám práce podunajských řemeslníků patří také nálezy z bohatého hrobu z Břízy, v němž se našly dvě stříbrné pozlacené přezky s rámečkem zdobeným niellem a s jazýčky v podobě abstraktních ptačích výjevů (obr. 104: 6). Pro pozdní stupeň doby stěhování národů jsou kromě běžných oválných typů bez příchytne destičky charakteristické zejména bronzové přezky se štítkovitě rozšířeným trnem. Ke zcela ojedinělé formě náleží přezka s kostěným rámečkem a železným trnem ze sídliště v Březně (*Droberjar 2005d, 224, pozn. 133*). Dalšími typickými příklady již z průběhu 6. století jsou tvary s oválnými rámečky, členěnými příčnými žlábkami a žebry.

Významnou složkou výbavy mužských kostrových hrobů jsou zbraně (obr. 108). Poměrně vzácné jsou

meče. Vedle dlouhých dvojsečných (*spathy*), o délce asi 80 až 90 cm, se vyráběly i krátké jednosečné (*saxy* nebo *scramasaxy*), dlouhé asi kolem 60 cm. V 5. století se meče vkládaly zpravidla do bohatších či dokonce velmi bohatých hrobů (Bříza). V pozdním stupni doby stěhování národů je z Čech známo několik nálezů dlouhých mečů (např. Záluží u Čelákovic, Duchcov, Lochenice, Postoloprty ad.). V Praze-Libni se údajně našlo dokonce šest mečů, z nichž se však zachoval pouze jeden (o délce 86 cm). Hlavní zbraní byla kopí s hroty zpravidla menšími se širokým listem nebo dlouhými s úzkým listem. V pozdním stupni doby stěhování národů pronikly s příchodem Langobardů do Čech dlouhé oštěpy s krátkým listem a rozměrnou středovou částí, zvané *ango*, které mají svůj původ ve franské říši. O používání luků svědčí jednoduché listovité hroty s tulejkami i s trny, také s kři-

Obr. 106: Toaletní potřeby z doby stěhování národů: hřebeny (6 a–c dvoustranný hřeben s pouzdrům) a pinzety, 1 stupně D2; 2–10 stupně E1–E2. 1 Vinařice (okr. Kladno); 2 Roztoky u Prahy (okr. Praha-západ); 3, 7 Mochov (okr. Praha-východ); 4, 6, 9 Praha-Podbaba; 5 Lochenice (okr. Hradec Králové); 8 Dobřichov (okr. Kolín); 10 Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ). Podle *Smolík 1878; Píč 1891b; Zeman 1958; 1990; Svoboda 1965; Pleiner – Rybová et al. 1978; Droberjar 1999a; 2005a*.

Obr. 107: Nástroje, různé pomůcky a koňský postroj z doby stěhování národů. 1, 12 stupně D2–D3; 2–11, 13–15 stupně E1–E2. 1 Měcholupy (okr. Louny); 2, 6, 9 Mochov (okr. Praha-východ); 3, 4 Klučov (okr. Kolín); 5 Světec (okr. Teplice); 7, 8 Ločenice (okr. Hradec Králové); 10 Kamýk (okr. Praha-západ); 11 Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ); 12 Bříza (okr. Litoměřice); 13 Praha-Podbaba; 14 Duchcov (okr. Teplice); 15 Klučov (okr. Kolín). Podle *Blážek – Lutovský 1992; Korený – Kudrnáč 2003; Pič 1891b; Svoboda 1965; Tejral 1997b; Zeman 1958; 1990.*

délky, ojediněle i trojhrbité (nomádské) šipky (Soběsuky). Pravděpodobně v toulci spočívaly hroty šípů v jednom kostrovém hrobě v Praze-Podbabě. V době stěhování národů se často vyskytovaly i sekery, a to hranolovitého těla s víceméně zesíleným týlem a s obloukovitým, nesouměrně rozšířeným ostřím. Kromě toho se v 6. století můžeme u nás setkat se sekerami typu franciska. Jedná se o tzv. vrhací zbraň, rozšířenou hlavně v 5.–8. století u Franků. Měla lehce esovitě pro-

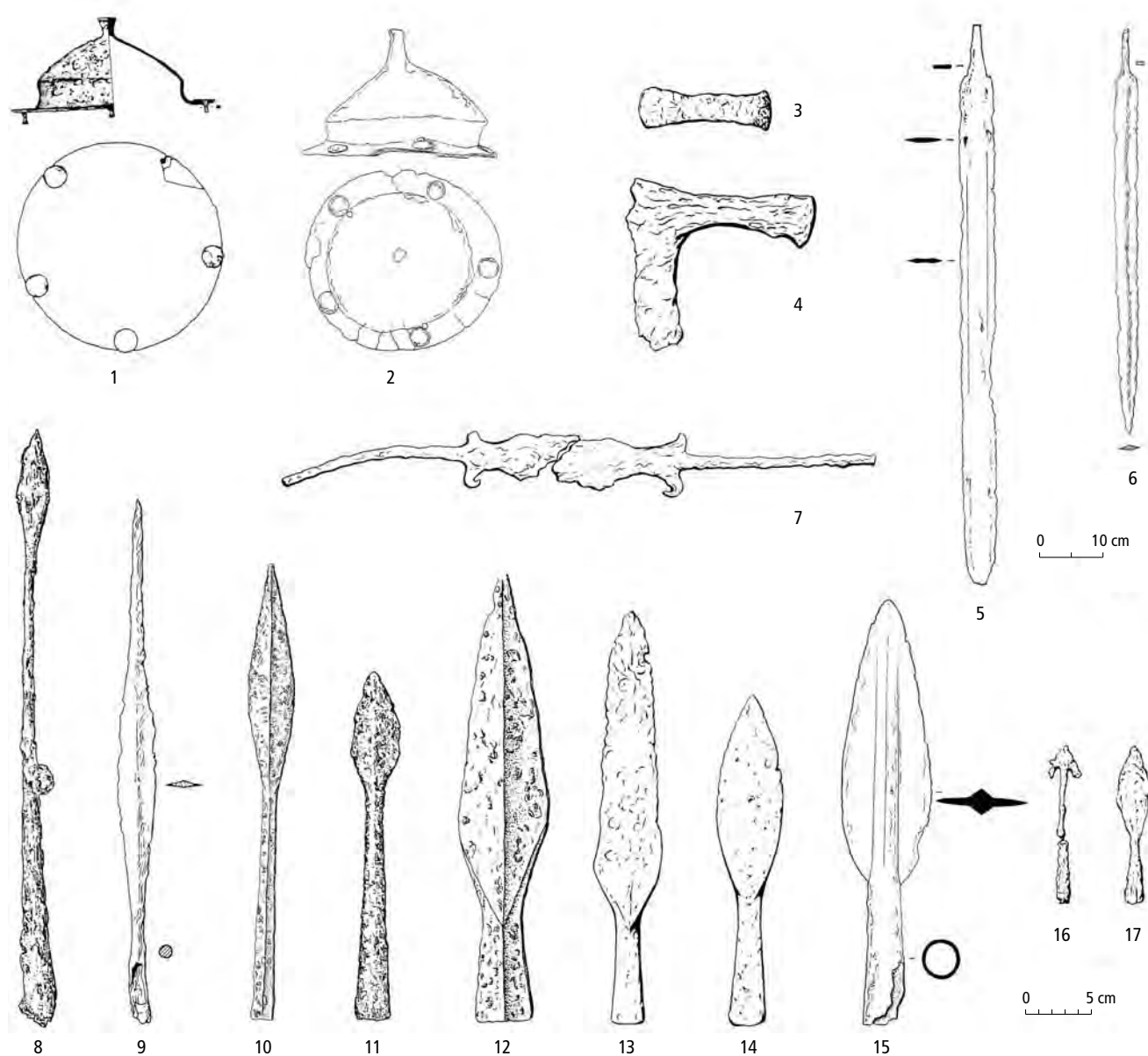
hnutý tvar, výrazně dlouhé ostří a krátký týl. V hrobech se často nacházejí pozůstatky po štítech, nejčastěji železné štítové puklice kónických tvarů s dlouhým hrotem a s terčovitým zakončením. Doba stěhování národů, zvláště konec 5. a 6. století, přinesla dlouhá železná držadla, která zpravidla obsáhla celou šířku štítu. Střed je lalokovitě zahnut, aby mohlo kování přesně kopírovat tvar vlastního dřevěného držadla, po jehož stranách byly na rozšířených částech upevňovací

nýty. Okraje štítů byly chráněny železným kováním, podobně jako v době římské. V době stěhování národů se poněkud vytratilo používání ostruh. Několik nálezů (např. dva bronzové bodce v hrobě jezdce s koněm ze Záluží) je jen slabým odleskem používání ostruh zejména v západních oblastech.

Kovové nádoby (zpravidla vědra či kotle) se z českých nálezů dochovaly jen v několika exemplářích (Závist, Mochov: obr. 109: 9 a Praha-Podbaba). Bronzový nebo měděný kotel z bohatého hrobu bojovníka z Břízy se nezachoval. Bronzové prolamované kování ze Záluží u Čelákovic je zřejmě dokladem atáže dřevěného vědra (Svoboda 1965).

5.6.3.2 Předměty ze skla

Ze skla se vyráběly především různobarevné korále (obr. 99: 7–18). V našich nálezech máme také doloženy různé typy skleněných nádob, jež se dovážely z pozdních římských (zejména porýnských, ale i panonských) dílen, jiné byly vyráběny na území někdejšího barbarika (např. Skandinávie). Ve vinařické skupině časné doby stěhování národů se dochovalo několik exemplářů (obr. 109: 1–8, 10), např. celý štíhlý pohár se zahroceným dnem zdobený tzv. nalepovaným vláknem, šroubovicově nebo obloukovitě typu Kempston z Prahy-Kobylis (Svoboda 1939; Droberjar 2005d, bar. příl. 6) a Prahy-Vele-slavína (Svoboda 1965, tab. XXVIII: 11), miskovité tvary

Obr. 108: Zbraně z mladší doby stěhování národů. 1 Praha-Libeň; 2 Praha-Podbaba; 3 Jiříce (okr. Mělník); 4, 7, 13–14 Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ); 5, 15 Praha-Libeň; 6, 9 Ločenice (okr. Hradec Králové); 8 Roztoky u Prahy (okr. Praha-západ); 10, 12 Střimice (okr. Most); 11 Duchcov (okr. Teplice); 16, 17 Praha-Podbaba. Podle Droberjar 2005a; Pleiner – Rybová et al. 1978; Svoboda 1965; Zeman 1990.

Obr. 109: Skleněné a bronzové nádoby starší doby stěhování národů. 1 Měcholupy (okr. Louny); 2, 8 Úherce (okr. Louny); 3 Radonice n. Ohří, o. Pátek (okr. Louny); 4, 6 Vinařice (okr. Kladno); 5, 7 Praha-Kobylisy; 9 Mochov (okr. Praha-východ); 10 Praha-Podbaba. Podle *Smolík 1878; Pleiner – Rybová et al. 1978; Zeman 1958.*

se zprohýbanými stěnami (Úherce: *Svoboda 1965*, tab. XXXI: 17), pohár typu Hammelburg z Radonice n. Ohří (*Svoboda 1965*, tab. XXVIII: 7), pohár na nožce s tzv. výzdobou s nalepovaným vláknem typu Snartemo (Tišice: *Svoboda 1965*, tab. XXVIII: 9), různé poháry (Vinařice), pohárek z Měcholup ad. (*Svoboda 1965*). V pozdním stupni doby stěhování národů v Čechách skleněných nádob již značně ubylo. Známe zlomky dvou nádob z Lužce n. Vltavou, celou misku z Prahy-Holešovic, zlomky poháru z Roudnice n. Labem nebo dvě skleněné nádoby z Třebichovic (*Sklenář 1992*, 258).

5.6.3.3 Předměty z organických hmot

Nejčastějšími předměty z organických materiálů jsou kostěné výrobky (hřebeny: obr. 93–98, pouzdra na ně a jehlice). Na přelomu 4. a 5. století se často vyskytují hřebeny s polokruhovitým (jazykovitým) drždlem (obr. 106: 1; Vinařice, Litovice: *Svoboda 1965*, tab. XXVI: 9). 5. století přineslo další typ těchto předmětů, a to oboustranné na rozdíl od dosavadních jednostranných. V pozdním stupni doby stěhování národů převládají dlouhé třívrstevné jednostranné hřebeny s dlouhou obloukovitou nebo mírně trojúhelníkovit-

tou rukojetí. Jelikož byly velmi křehké, někdy jejich ozubení chránila pouzdra. Skvostným dokladem je kostěné bohatě vyřezávané pouzdro oboustranného luxusně prolamovaného hřebene z Prahy-Podbaby (*Droberjar 2005d*, 155). Časté jsou také korále z jantaru, ojediněle se objeví zbytky kožených a textilních materiálů (sáčky a kapsáře), a to zejména v hrobovém prostředí. Z hrobů pocházejí také hrudky pryskyřice a různé ulity, zejména *Cypraea vinosa*. Předpokládat lze četné dřevěné předměty (nádoby, inventář obytných objektů: křesílka, stolečky, truhly, architektura: chaty a různé stavby ad.). Doloženy jsou zbytky dřevěných rakví (např. Kolín, Měcholupy: *Svoboda 1965*; nejnověji Praha-Zličín).

5.7 POHŘBÍVÁNÍ A JINÉ RITUÁLNÍ PROJEVY

V době stěhování národů byl rozšířen v Čechách, ale i sousedních oblastech, kostrový ritus (obr. 110–111). Na žádné lokalitě nebyly prozkoumány stovky hrobů, jako např. na některých význačných nekropolích Germánů (Franků, Alamanů) v západní Evropě (souhrnně in *Wieczorek – Périn eds. 1996*; *Fuchs – Kempa – Redies – Theune-Großkopf – Wais 1997*), ale „jen“ desítky a méně. K největším nalezištím patří: Praha-Zličín (přes 160 hrobů), Záluží u Čelákovic (59 hrobů), Praha-Bubeneč/Podbaba (54 hrobů) a Lužec nad Vltavou (44 hrobů: *Svoboda 1965*). Ostatní pohřebiště s počtem kolem 20–30 hrobů a méně lze považovat za malá (Jiřice – 30 hrobů, Klučov – 27 hrobů a Mochov – 18 hrobů: *Korený – Kudrnáč 2003*; *Zeman 1958*). Nutno poznamenat, že prozkoumané nebo zachovalé hroby jsou jen zbytky původních nekropolí. Také na těchto lokalitách lze sledovat určitý vývoj pohřbívání téměř po celé 5. a 6. století (Praha-Bubeneč/Podbaba) nebo jen v pozdním (durynsko-langobardském) stupni (Záluží u Čelákovic). Na většině nekropolí je patrné tzv. řadové pohřbívání. Ojediněle se můžeme setkat se žárovými hroby (*Svoboda 1969*), a to jak na pohřebištích se skelety, tak i na žárových pohřebištích v okrajových oblastech (Přeštovice: *Dubský 1937*). V této době jsou časté také hroby s koňmi (obr. 112; *Svoboda 1965*; *Droberjar 2002a*). Po celou dobu římskou a stěhování národů se vyskytují hroby dětí. V kostrových hrobech 5. a 6. století byly u mnohých skeletů zjištěny zbytky dřevěných rakví. Některé hrobové jámy kostrových, ale i žárových hrobů obsahovaly pozůstatky po dvou i více jedincích. Zvláštní skupinu představují kostrové hroby s kruhovými příkopy (Stehelceves: *Svoboda 1975*). Důležitou složkou pohřebních obřadů bylo vkládání milodarů do hrobů. Různé typy předmětů (spony, přezky, zbraně, některé nádoby) patřily k osobním věcem zemřelého nebo se speciálně vyráběly za pohřebním účelem. Četné hroby s milodary, zejména bohatými, se pravidelně stávaly terčem vykradačů, většina hrobů z doby stěhování

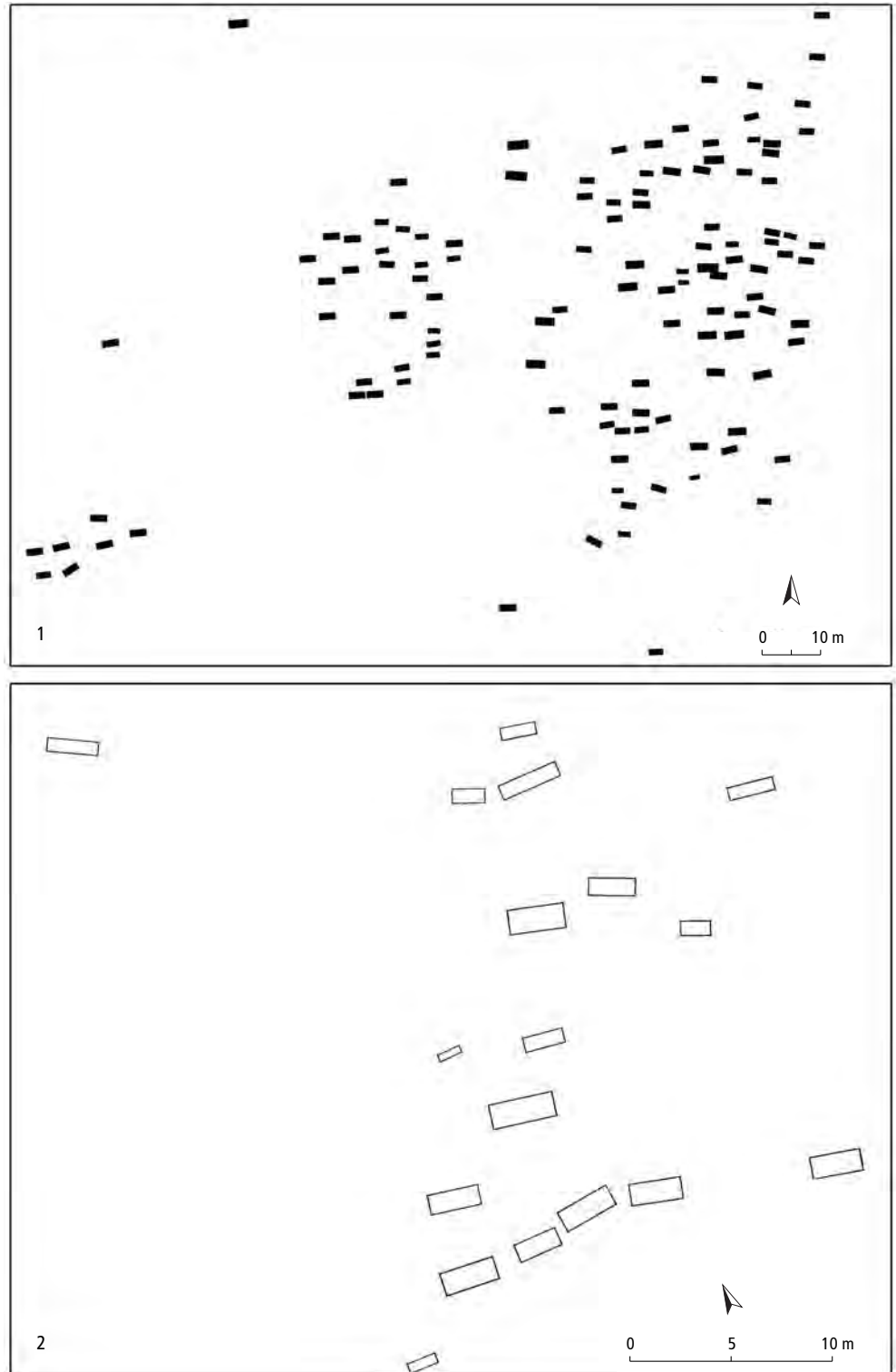
národů byla vyloupena. Za tímto účelem vznikaly speciální týmy lupičů, kteří pomocí cíleně zaměřených vy lupovacích šachet odebírali šperky a jiné vzácnosti. Víra v posmrtný život vedla Germány nejen ke vkládání věcí nutných pro posmrtný život. Zemřelí dostávali i potraviny v podobě masa různých zvířat, z nichž se dochovaly kosti prasete, telete, kuřete (Mochov, Praha-Bubeneč/Podbaba). Zvláštní význam měla slepičí vejce, jejichž skořápky máme doloženy v hrobech z pozdního stupně doby stěhování národů (Záluží u Čelákovic, Lochenice, Lužec n. Vltavou: *Svoboda 1965*; *Zeman 1990*).

Ze starých výzkumů pohřebišt pochází málo antropologického materiálu. Teprve výzkumy v moderní době poskytly k detailnímu studiu i kosterní pozůstatky. Podle studia lebek z doby stěhování národů rozlišuje M. Stloukal (1974) pět základních skupin. Hranice mezi jednotlivými skupinami nejsou zcela zřetelné. K největší skupině (1) náleží mezo-dolichomorfní, s úzkým až středně širokým obličejem, zastoupené muži i ženami přibližně v poměru 1: 1. Další kostry se řadí k těmto skupinám: 2) leptodolichomorfní, s nízkou mozkovnou; 3) eury-dolichomorfní, se širokým obličejem; 4) extrémně leptodolichomorfní (dolicho- až hyperdolichokranní lebka, s úzkým obličejem a úzkým nosem); 5) brachymorfní, se středně širokým obličejem a vysokými očnicemi. Obecně lze říci, že populace z období stěhování národů byla výrazně heterogenní. Na pohřebišti v poloze Lochenice IX antropologové konstatovali genetické vazby, resp. doklady o příbuznosti (*Zeman 1990*).

Pro druhou polovinu 5. a první polovinu 6. století máme v Čechách doklady uměle deformovaných lebek. Tento svérázný způsob odlišení a současně i vyjádření určité módy používali příslušníci některých kmenů. Zvyk deformování lebek se do střední Evropy dostal z centrální Asie v souvislosti s hunskými nájezdy. Dále se rozšířil na alansko-sarmatské kmeny a poté také na některé kmeny germánské. Již po narození byly přikládány na čelo a týl lebky destičky, které se omotávaly obvazy kolem celé hlavy tzv. bandážováním. Při následném vývinu lebka doznala nezvykle krátkých, ale abnormálně vysokých rozměrů. Lebka byla nucena růst především vzhůru a šikmo nazad, při současném omezení růstu dozadu a do šířky. Ačkoliv uměle deformované lebky se vyskytují hlavně na ženských kostrách, nechybějí ani doklady na mužských skeletech. Z Čech pocházejí z následujících lokalit: Klučov, Kolín, Lužec n. Vltavou, Nová Ves u Kolína, Praha-Bubeneč (Podbaba), Záluží u Čelákovic (*Malý 1935*).

Na žárovém pohřebišti z mladší a pozdní doby římské v Plotištích n. Labem (*Rybová 1980*) se vyskytly zvláštní kostrové hroby z doby stěhování národů, které nemusejí souviset s předchozím vývojem žárové nekropole. V kostrovém (komorovém) hrobě I o rozměrech 410 × 310 cm byl pochován starší muž ve věku

Obr. 110: Pohřebiště vinařické skupiny (1) z Prahy-Zličína (stav výzkumu k r. 2006) a pohřebiště mladší doby stěhování národů (2) z Mochova (okr. Praha-východ). Podle Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007; Zeman 1958.

50–60 let s jedním chlapcem a s pěti psy. Jeden pes ležel na dně pod kostrou muže a další čtyři psi spolu s kostrou chlapce spočívali původně na stropu hrobové komory. Kostrový hrob se nacházel uprostřed čtvercového žlábkovitého ohrazení. Tento objekt spolu se čtvercovou palisádou zaujímal dominantní polohu proti vchodu do menšího kruhového ohrazeného areálu z první poloviny 5. století. Komerový hrob, který patří

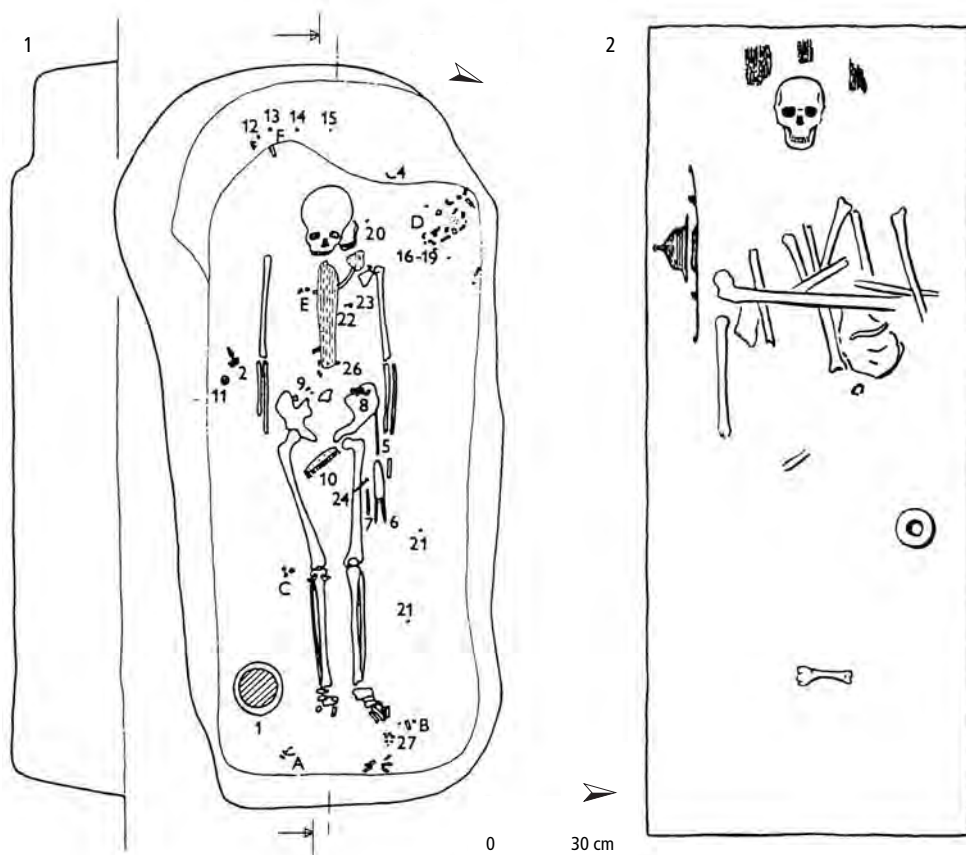
rovněž do první poloviny 5. století, obsahoval stříbrný drátek a především různá železná kování s nýty z dřevěné schránky. Nedaleko uvedeného hrobu (č. I) byl zjištěn vyloupený kostrový hrob (č. II), datovaný rovněž do první poloviny 5. století.

Kromě poznatků pro rituální sféru, získaných na základě studia pohřebišť, poskytují důležité informace i jiné typy lokalit. Předně je třeba zdůraznit, že jedno-

značná interpretace všech potenciálních míst, jež můžeme dát do vztahu s kultem, může být značně obtížná. Zajímavý objekt byl odkryt v Libenicích. Původně byl označen za svatyni Keltů, ale v nedávné době se uvedenou kulturní a zejména časovou příslušnost podařilo výrazně zpochybnit (Waldhauser 1995; Drda – Chytráček 1999). Jedná se o velký obdélníkovitý žlabovitý útvar o rozměrech 83 × 26,4 m, který byl orientován ve směru SZ–JV. V jihovýchodní části se nacházelo soujmí, které obsahovalo kamennou stělu, jámy po kůlech, pohřby dětí a psa, zvířecí kosti a dva bronzové nákrčníky, které snad byly původně zavěšeny na kůlech. Svatyni zřejmě postavili a používali příslušníci germánského kmene v pozdní době římské nebo v časně době stěhování národů. Dalším, avšak ještě obtížněji určitelným objektem je stavba lichoběžníkovitého žlabovitého půdorysu (19,5 × 10–14,5 m) s obdélníkovitou apsidou, původně s dřevěnou trámovou konstrukcí, která spočívala na volně kladených opukových kamelech, orientovaná k východu. Byla objevena v Tuchověřicích-Kněžívce a její datování do doby stěhování národů (6. století) je hypotetické (Moucha – Pleslová-Štiková 1987, 37, 46–47, obr. 23). Stavba podle všeho sloužila k náboženským účelům, ale zda lze uvažovat o křesťanském objektu, či dokonce o ariánském kostelíku, zatím nedovedeme s jistotou potvrdit (Droberjar 2005b). Místem kultu může být také skalní hradiště Čer-

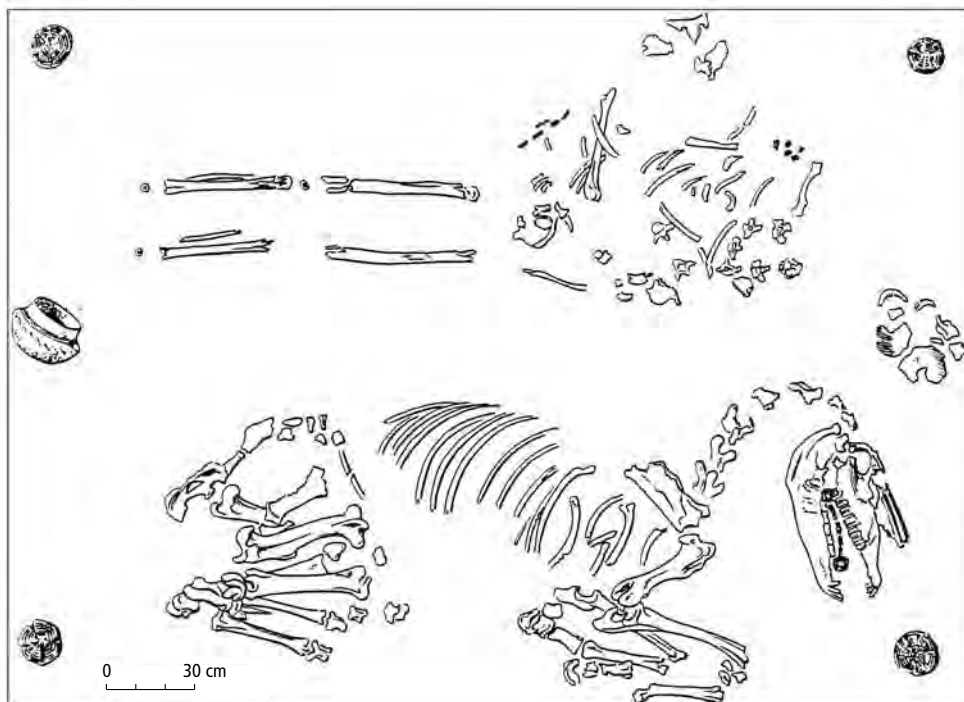
tova ruka u Mašova (k. ú. Karlovice, okr. Semily: Droberjar 2002a, 116). Řada různorodých nálezů (kování koňského postroje zdobené stříbrným plechem a se stříbrnými nýty, pozdně římská přezka se zvířecími hlavičkami, další přezka a spony, nákrčník, skleněné korále apod.) datují tuto lokalitu do 1. poloviny 5. století (Filip 1947, 51, 225–228, obr. 23, tab. 62: 11–15, 14; 63: 1–15; Svoboda 1965, 253, tab. XXXII: 1, 4–5; Waldhauser – Košnar 1997, 125–126).

Vedle míst kultu lze uvést i některé předměty, které měly k náboženským rituálům větší či menší vztah. Do této kategorie předmětů však bývají často řazeny ty nálezy, u nichž není jasný jejich účel. Uvedený přístup se nedá zcela akceptovat, již z toho prostého důvodu, že u některých tzv. záhadných věcí se jejich skutečný význam objasní až za dlouhou dobu po jejich objevení. K předmětům, které mají nepochybně kultovní charakter, řadíme cedníčky a kování ve tvaru ryby z doby stěhování národů. Nejednou bývají u sebe, jako např. v hrobě ve Světci, jenž obsahoval krásný stříbrný pozlacený cedníček a stříbrné pozlacené kování ve tvaru ryby, oba předměty bohatě zdobené. Miniaturní stříbrný cedníček pochází z bohatého hrobu z Měcholup. Stříbrný cedníček s dlouhou rukojetí se zbytky tkaniny se našel také v Klučově. Ze Záluží známe bronzový cedníček. Zajímavá je perforace na cedníčcích ve tvaru kříže. Kromě nálezů ze Světce se zlomky stříbrných ko-

Obr. 111: Ukázky kostrových hrobů z mladší doby stěhování národů. 1 Ločenice (okr. Hradec Králové), žena; 2 Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ), bojovník. Podle Svoboda 1965; Zeman 1990.

Obr. 112: Pohřeb muže s koněm. Záluží u Čelákovic (okr. Praha-východ). Podle Svoboda 1965.

vání ve tvaru ryby vyskytly v Mochově (hrob č. 3) a Záluží (hrob č. 27/XXII). Cedníčky a kování ve tvaru ryby se objevují zásadně v ženských kostrových hrobech s bohatou výbavou (Svoboda 1965, 191–192; Droberjar 2005d, 44; 2005b). Je velmi pravděpodobné, že mají vztah ke kultu. Jestli můžeme uvažovat o raném křesťanství, k němuž jsou někdy řazeny, nelze jednoznačně prokázat, ale je to nasnadě (Droberjar 2005b). Nepochybně existovaly také jiné kultovní předměty, o jejichž určení se vedou diskuse.

5.8 SPOLEČNOST

O struktuře společnosti se nejvíce dovídáme ze zachovalých hrobových pozůstatků a zejména z jejich výbav (Wieczorek – Périn eds. 2001). Z první poloviny 5. století byli společensky a mocensky vysoce postavení jedinci pohřbeni do hrobů v Bříze (bojovník) nebo Praze-Radotíně (Svoboda 1965). Postupně v průběhu 5. století se ještě více prohloubila společenská diferenciacie germánského etnika s přibývajícými nomádkými prvky, což je projev sledovatelný na rozsáhlém území celé Evropy. Vedle bohatých ženských hrobů z Měcholup, Prahy-Libně a Úherců, v nichž lze vskutku spatřovat princezny nebo kněžny, existuje archeologické svědectví i o přítomnosti králů nebo knížat. Nález těžkého zlatého náramku z Pražské kotliny nebo blízkého okolí byl původně součástí bohatého kostrového hrobu vysoce postaveného jedince (Droberjar 2001). Kromě osamocených bohatých hrobů této doby se vyskytují rovněž honosně vybavené pohřby některých mužů

nebo žen přímo na pohřebištích, např. na pohřebištích pozdního (langobardského) stupně doby stěhování národů v Záluží. Několik izolovaně nalezených bohatých hrobů pochází i z této doby (Světec, Praha-Hostivař). Ve všech byly pohřbeny ženy – příslušnice germánské nobility.

Podle historických pramenů je zřejmé, že v čele jednotlivých kmenů stáli kmenoví náčelníci (*princeps*). Vyššími kmenovými náčelníky byla knížata. Rodiny náčelníků větších nebo menších celků, velmožové a knížata vytvářeli rodovou šlechtu (aristokracii). V čele kmenových svazů nebo říší byl král (*rex*) nebo kníže. Králové se volili z nejvyšších vrstev, nobility. Vojenská šlechta vytvářela u Germánů družinu (*comes*). Nepochybně existovaly družiny různého typu, od družin představitelů osad a žup až po družiny kmenových náčelníků a krále. Náčelníci a králové byli současně vojevůdci. Systém družinictví byl základem fungování vojenské a politické moci nejvyšších představitelů kmenů a kmenových svazů. Vedle členů nejvyšších vrstev z řad staré rodové aristokracie a nové vojenské šlechty máme doloženu početnou vrstvu obyčejných bojovníků. V jejich hrobech se objevují buď jen železné hroty kopí či oštěpů, nebo i jiné předměty. Nejpochybnější vrstvu obyčejných lidí lze na pohřebištích rozpoznat podle velmi skromných milodarů nebo absence jakýchkoliv předmětů. V germánské společnosti hrál důležitou roli také lidový sněm, zejména při vyhlášení války nebo míru. Jeho hlavní úloha spočívala v ratifikaci rozhodnutí krále nebo kmenových náčelníků. Dalším orgánem byla rada starších, tzv. senát, jehož členové pomáhali při rozho-

Obr. 113: Rekonstrukce langobardského ženského oděvu. Podle Menghin 1985 a Droberjar 2005d.

dování hlavních představitelů. V neposlední řadě nelze opomenout význam kněží a šamanů, kteří pečovali o kult a náboženské obřady, věštili a snažili se vysvětlit různé úkazy. Mnohdy měli značný vliv, nejen na prostý lid, ale i na nejvyšší vrstvy společnosti (Scheibelreiter 1999).

5.9 KONTAKTY

Kromě kontaktů s římskými provinciemi na sklonku doby římské (o nichž viz více v kapitole o mladší a pozdní době římské) existovaly i kontakty českých zemí se západními vyspělými oblastmi, a to již od doby římské. Připomeňme směry tras, jež spojovaly významná centra porýnských provincií s ústředím Marobudovy říše, nacházejícím se ve středních Čechách. Po nich se ubírali kupci s drahocenným zbožím, římské legie i poselstva. Většina dalších styků v průběhu čtyř století se odehrávala v oblasti obchodování. Z Porýní a Galie k nám pronikal pestrý sortiment v podobě ozdobných šatových spínadel, krásných skleněných a bronzových nádob, textilií, pochutin a jiných druhů. S postupným úpadkem antické civilizace a vznikem nových, tentokrát barbarských říší došlo ke změně. Na naše území měla od 5. století čím dál tím větší vliv kultura alamanská a durynská. Alamani, sídlící na území někdejšího římského teritoria *Agri decumates*, mezi Rýnem, Dunajem a Mohanem (dnešní Bádensko-Württembersko a část Bavorska), v této době doznali zvláštního významu. Na rozvoji alamanské říše měli hlavní podíl Frankové, částečně i Durynkové. Nejnovější výsledky

bádání ukazují, že výrazný podíl mohli mít též Germáni z Čech. Společný svěbský původ obou germánských kmenů, alamanského i markomanského, zjednodušoval komunikaci. Ačkoliv ještě dnes nejsou všechny možnosti vzájemných vztahů prozkoumány, zdá se, že výměna některého zboží (ozdoby, šatové brože, snad i nádoby) nebyla zanedbatelná. Vedle toho nelze opomenout ani mezikmenové sňatky a vzájemné přesídlování jedinců nebo malých skupinek. Poněkud jiná situace byla vůči Durynkům, kteří žili ve středním Německu, na území dnešní stejnojmenné spolkové země. Jejich vliv k nám pronikl už na sklonku 3. a zejména ve 4. století. Větší seskupení obyvatel tohoto kmene se dokonce přesunulo do Čech. Ke stěhování mohlo dojít na konci 5. století nebo někdy kolem roku 500. Detailně vysledovat jejich kulturu v Čechách je poměrně obtížné. Zanechali sice po sobě četné památky, zejména keramiku a spony, jež se nacházejí v hrobech, ale ty jsou zaměnitelné s langobardskými. Přes jejich vlast se přehnali Langobardi a pobrali některé Durynky s sebou. Tím se obě kultury začaly prolínat. Do Čech pronikal i jiný vliv. O podílu Germánů z Čech při vzniku Bajuvarů bylo už podrobněji pojednáno (Fischer 1990; Droberjar 2005d, 70–75). Při výčtu vnějších kontaktů ze západu nelze vynechat ani možnost určitých zpětných vazeb z bavorské země, zvláště v pozdější době. Zdá se, že také určité, byť zatím málo průkazné vazby můžeme sledovat až z oblasti dolní Vezery, kterou obývali germánští Sasové. Nález saské spony z Orasic u Loun je prvním dokladem oněch kontaktů (Svoboda 1965, 255, 262, tab. LXXX: 9, XLIII: 8). Dosud jsme velmi málo věděli o tom, v jaké intenzitě a zda vůbec bude lze zkoumat vztahy k franskému království. Podrobné studium hmotné kultury 6. století v našich zemích dovoluje poprvé dosavadní vžitá názory. Už na konci 5. století pronikli rýnští Frankové do Pomohani a Durynska. V první třetině následujícího století vyvrátili durynskou říši a značně zvětšili své území a moc. S franskou invazí vstoupili do alamanské a durynské oblasti bojovníci, kteří po sobě zanechali stopy, jež jsou zachytitelné i v archeologických pramenech. Jde zejména o franská militaria (sekery, hroty kopí, jedno- a obousečné meče). Válečné šiky často doprovázeli četní kupci, kteří k nám postupně pronikali z nově obsazených oblastí. Hlavní podíl na obchodování měli různí kupci z porýnských měst. Směřovali s produkty franských řemeslnických dílen až do nitra Evropy a středního Podunají. Přes území Alamanů a dále na východ do langobardské říše se dováželo rozličné zboží. Mezi importy, které lze rozpoznat v nálezech, lze klást některé typy spon, např. ptačí (Zbuzany) nebo s polokruhovitou destičkou a s pěti knoflíky (Lovosice; Droberjar 2005d). Oba druhy byly velmi oblíbené u žen Franků a Alamanů. Měly o ně zájem i durynské a langobardské ženy (obr. 113). Móda nošení kožených kabelek nebo kapsářů se k nám do-

stala rovněž ze západu. Bývaly zavěšeny na opascích a sloužily pro uschování rozličných kosmetických potřeb. Z kabelek se do dnešních dnů zachovala jen železná kování. Našla se v několika hrobech jako součást výbavy zesnulých. Nebyli to jenom obchodníci, jejichž prostřednictvím docházelo ke sblížení vzdálených kmenů a kultur, ale i členové aristokratických rodů. Nové poznatky přináší i numizmatické bádání. Přestože většina mincí z 5. a 6. století objevených v Čechách a na Moravě pochází z Itálie nebo byzantské říše, dva zlaté exempláře v nominálu solidus pocházejí z Galie a Porýní. První se našla v bohatém hrobě v Měcholupěch a byla ražena za císaře Constantina III. (407–11) v trevírské mincovně ještě pod římskou správou. Druhá ze Semic u Lysé n. Labem je z našeho pohledu ještě vzácnější, neboť se jedná o vizigótskou napodobeninu solidu Valentiniána III. (425–55) (*Militký 2004b*). Nevíme, jak se do našeho prostředí ony peníze dostaly, zda obchodem, či s poselstvem jako dary. Jedno je však jasné, jejich přítomnost v českém prostoru 5. století znamenala, že zde existovala význačná společenská vrstva, udržující styk se západem, a to na nikterak zanedbatelné úrovni.

5.10 VÝZNAM KULTURY, EVROPSKÝ KONTEXT

Jestliže některé období zasáhlo výrazně do evropských dějin, pak jím nepochybně byla doba stěhování národů, odpradávná nazývaná temným věkem (*Menghin – Springer – Wamers eds. 1987; Mączyńska 1993*). Ačkoliv patří k poměrně krátkému časovému úseku, pokrývajícímu u nás sklonek 4. až druhou polovinu 6. století, přesto se v ní odehrálo tolik změn a zmatků, které v úplnosti stěží stačili zaznamenat pozdně antičtí a raně středověcí autoři. Naším zemím se přímo věnovali jen nemnoho a velmi okrajově. Hlavními prameny poznání tedy zůstávají archeologické nálezy. Nicméně prameny

písemné a numizmatické jsou pro studium tohoto období nedílnou součástí, a proto je nutné je neustále konfrontovat s četnějšími archeologickými poznatky. Na rozdíl od předchozí doby římské se zachovalo mnohem více pozůstatků pohřebišť a hrobů než sídlišť. Domorodé germánské obyvatelstvo zde přežívalo snad až do poloviny 5. století, ale již v této době postupně splývalo s novým lidem jak ze západu, tak z Podunají. Vývoj v Čechách probíhal nejednotně. Na českém území se vytvořila tzv. vinařická skupina s centrem ve střední a severozápadní části země a skupina Přešovice-Friedenhain, jejíž obyvatelé osídlili jižní a západní území a bývají považováni za předchůdce Bavorů (souhrnně *Droberjar 2005d, 70–75*). Tato oblast s úzkými kontakty k Podunají prošla mnohem bouřlivějším přerodem než ostatní části Čech. Dopadaly na ni nájezdy nomádů a cizích Germánů, působících pod sférou hunského kmenového svazu. K dalším změnám došlo na sklonku 5. a v 6. století. Tehdy Čechy patřily k území, kterým prošly nové proudy labsko-germánských kolonistů (Duryňků a Langobardů), kteří se zde krátce usadili a zanechali řadu důležitých hmotných památek. Pro oba kmeny jsou charakteristická řadová kostrová pohřebišť a ojedinělé osady se zahloubenými chatami. Konec doby stěhování národů můžeme klást do druhé poloviny 6. století, do doby, kdy většina germánských (svébských) obyvatel odchází do Podunají a někteří dále do severní Itálie a kdy k nám postupně pronikají skupiny prvních Slovanů (*Godłowski 2000*). Pravěké formy nejstarší slovanské společnosti však měly na našem území ještě daleko do raně středověkých struktur. Proto i časně slovanské období (kultura pražského typu) je nutné klást ještě do tzv. protohistorie. Komplikované otázky konce germánského a počátků slovanského osídlení zůstávají i nadále předmětem intenzivního zkoumání, a to nejen v Čechách, ale i v okolních zemích.²⁴

²⁴ Nejnověji souhrnně: *Kaczanowski – Parczewski eds. 2005; Kuna – Profantová a kol. 2005*.

Literatura

- Adler, H. 1976:* Ein germanisches Wirtschaftsgebäude aus der römischen Kaiserzeit. *Fundberichte aus Österreich* 15, 9–17.
- Almgren, O. 1913:* Zur Bedeutung des Markomannenreiches in Böhmen für die Entwicklung der germanischen Industrie in der frühen Kaiserzeit. *Mannus* 5, 265–278.
- Almgren, O. 1923:* Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. *Mannus-Bibliothek* 32. Leipzig.
- Ament, H. 1977:* Zur archäologischen Periodisierung der Merowingerzeit. *Germania* 55, 133–140.
- Ament, H. 1992:* Das alamannische Gräberfeld von Eschborn (Main-Taunus-Kreis). Wiesbaden.
- Andrzejowski, J. 1991:* Okucia rogów do picia z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Europie środkowej i północnej. *Materiały starożytne i wczesnośredowieczne* 6, 7–119.
- Andrzejowski, J. 2002:* Die Trinkhornbeschläge. In: Peška, J. – Tejral, J. (eds.) 2002, 311–328.
- Asskamp, R. – Berke, S. (eds.) 1991:* Die römische Okkupation nördlich der Alpen zur Zeit des Augustus. *Kolloquium Bergkamen* 1989. Münster.
- Bálek, M. – Šedo, O. 1996:* Das frühkaiserzeitliche Lager bei Mušov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet? *Germania* 74, 399–414.
- Bartošková, A. 1995:* Die Knochen- und Geweihindustrie aus der Vorburg des frühmittelalterlichen Budeč – Lage Na kašně. *Památky archeologické* 86, 21–62.
- Beck, H. (ed.) 1999:* Germanenprobleme in heutiger Sicht. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Ergänzungsband 1.* Berlin – New York. (2. vydání)
- Beck, H. – Ellmers, D. – Schier, K. (eds.) 1992:* Germanische Religionsgeschichte. *Quellen und Quellenprobleme. Ergänzungsbande zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 5.* Berlin – New York.
- Beck, H. – Steuer, H. – Timpe, D. (eds.) 1998:* Die Germanen. *Germanen, Germania, Germanische Altertumskunde. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Studienausgabe XI. Nachdruck des Artikels aus Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 11 (1998).* Berlin – New York.
- Beck, H. – Steuer, H. – Timpe, D. – Wenskus, R. (eds.) 2000:* Fibel und Fibeltracht. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Studienausgabe VI. Nachdruck des Artikels aus Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 8 (1994).* Berlin – New York.
- Becker, A. – Rasbach, G. 2003:* Die spätaugusteische Stadtgründung in Lahnau-Waldgirmes. *Germania* 81, 147–199.
- Beckmann, B. 1966:* Studien über die Metallnadeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *Saalburg-Jahrbuch* 23, 5–106.
- Beckmann, Ch. 1969:* Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *Saalburg-Jahrbuch* 26, 5–106.
- Bednarczyk, J. 1988:* Z badań sanktuarium i osady ludności kultury przeworskiej w Inowrocławiu, woj. Bydgoszcz, stan 95. *Sprawozdania Archeologiczne* 39, 201–222.
- Bednaříková, J. 2003:* Stěhování národů. Praha.
- Behm-Blancke, G. 1973:* Gesellschaft und Kunst der Germanen. *Die Thüringer und ihre Welt.* Dresden.
- Behm-Blancke, G. 2002:* Heiligtümer der Germanen und ihrer Vorgänger in Thüringen. *Die Kultstätte Oberdorla I–II.* Stuttgart.
- Bechert, T. 1999:* Die Provinzen des Römischen Reiches: Einführung und Überblick. Mainz.
- Bechert, T. 2007:* *Germania Inferior.* Mainz.
- Beilke-Voigt, I. 2007:* Das „Opfer“ im archäologischen Befund. *Studien zu den sog. Bauopfern, kultischen Niederlegungen und Bestattungen in ur- und frühgeschichtlichen Siedlungen Norddeutschlands und Dänemarks. Rahden/Westf.*
- Beková, M. 2006:* Sídliště z počátku doby římské ve Slepoticích, okr. Pardubice. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 361–364.
- Beková, M. – Droberjar, E. 2005:* Bohatý ženský kostrový hrob z mladší doby římské ve Slepoticích (Pardubický kraj). *Archeologie ve středních Čechách* 9, 401–439.
- Beltz, R. 1911:* Die Latènefibeln. *Zeitschrift für Ethnologie* 43, 664–817, 930–945.
- Bemmann, J. 2003:* Liebersee. Ein polykultureller Bestattungsplatz an der sächsischen Elbe. *Band 3.* Dresden.
- Bemmann, J. – Ender, W. 1999:* Liebersee. Ein polykultureller Bestattungsplatz an der sächsischen Elbe. *Band 1.* Stuttgart.
- Bemmann, J. – Schmauder, M. (eds.) 2008:* *Kulturwandel in Mitteleuropa – Langobarden – Awaren – Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte* 11. Bonn.
- Benecke, N. 1994:* Archäologische Studien zur Entwicklung der Haustierhaltung in Mitteleuropa und Südkandinavien von den Anfängen bis zum ausgehenden Mittelalter. *Schriften zur Ur- und Frühgeschichte* 46. Berlin.
- Beneš, J. – Jiřík, J. – Kypka, J. 2006:* Sídlištní a hrobové nálezy ze starší doby římské z Prahy-Křeslic (poloha Ke Štítu). In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 287–311.
- Benková, I. 1997:* Chata ze starší doby římské v Trubíně, okr. Beroun. *Archeologie ve středních Čechách* 1, 303–308.
- Beranová, M. 1980:* *Zemědělství starých Slovanů.* Praha.
- Berg-Hobohm, S. 2004:* Die germanische Siedlung Görzitz, Lkr. Oberspreewald-Lausitz. *Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg* 7. Wünsdorf.
- Berke, S. 1990:* Römische Bronzegefäße und Terra Sigillata in der Germania Libera. *Boreas* 7. Münster.
- Biborski, M. 1978:* Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej. *Materiały archeologiczne* 18, 53–165.
- Biegert, S. – Schnurbein, S. v. – Steidl, B. – Walter, D. (eds.) 2000:* Beiträge zur germanischen Keramik zwischen Donau und Teutoburger Wald. *Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte* 4. Bonn.
- Bierbrauer, V. 1994:* Archäologie und Geschichte der Goten

- vom 1.–7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz. Frühmittelalterliche Studien 28, 51–171.
- Birkhan, H. 1997:* Kelten. Versuch einer Gesamtdarstellung ihrer Kultur. Wien.
- Blažerová, M. – Likovský, J. 2003:* Kostrové pozůstatky z období stěhování národů z Klučova. Archeologie ve středních Čechách 7, 461–474.
- Blažek, J. 1995:* Die jung- und spätkaiserzeitlichen Skelettgräber in Nordwestböhmen. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 37, 139–161.
- Blažek, J. 1997:* Die neuen und unbekanntenen Funde der späten römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Nordwestböhmen. In: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. (eds.) 1997, 11–22.
- Blažek, J. – Kotyza, O. 1990:* Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Litoměřicích I. Fond Libochovice. Archeologický výzkum v severních Čechách 18. Teplice.
- Blažek, J. – Lutovský, M. 1992:* Nové poznatky o pohřebišti z doby stěhování národů ve Světci u Bíliny. Časopis Národního muzea, řada historická 161, 1–7.
- Bockius, R. – Luczkiewicz, P. 2004:* Kelten und Germanen im 2.–1. Jahrhundert vor Christus. Mainz.
- Böhme, H. W. 1974:* Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen unterer Elbe und Loire. München.
- Böhme, H. W. 1989:* Eine elbgermanische Bügelfibel des 5. Jahrhunderts aus Limetz-Villez (Yvelines, Frankreich). Archäologisches Korrespondenzblatt 19, 397–406.
- Boos, A. – Dallmeier, L.-M. – Overbeck, B. 2000:* Der römische Schatz von Regensburg-Kumpfmühl. Regensburg.
- Borkovský, I. 1942:* Ein neues germanisches Urnengrab der Großbromstedter Kultur aus Südböhmen. Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 18, 257–261.
- Bouzek, J. 1986:* Význam mincí a jiných římských importů v barbarickém prostředí. Slovenská numizmatika 9, 191–198.
- Bouzek, J. – Ondřejová, I. 1990:* „Třetí zóna“ mezi Římem a barbarikem. Archeologické rozhledy 42, 22–35.
- Bouzek, J. – Ondřejová, I. 1993:* Les vases romaines en bronze découvertes en Tchécoslovaquie, leur répartition géographique et chronologique. Graecolatina Pragensia XIV, 21–36.
- Bouzek, J. – Friesinger, H. – Pieta, K. – Komoróczy, B. (eds.) 2000:* Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung – Anerkennung – Anpassung. Festschrift für Jaroslav Tejral zum 65. Geburtstag. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 16. Brno.
- Brabandt, J. 1993:* Hausbefunde der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. Ein Forschungsstand. Halle (Saale).
- Braun, P. – Košnar, L. 1981:* Žárový hrob mladší doby římské z Vrchnice, okr. Chomutov. In: Varia Archaeologica 2, Praehistorica 8, Praha, 233–239.
- Břeň, J. 1953:* Kostrové hroby starší doby římské v Čechách. Archeologické rozhledy 5, 476–479, 515–529.
- Březinová, H. – Urbanová, K. 2009:* Textile Remains on Roman Bronze Vessel from Řepov, Czech Republic. In: NESAT Xth Symposium, v tisku.
- Břicháček, P. 1981:* A rich grave of the Roman period at the site of Beroun-Závodí. In: Hrala, J. (ed.): Nouvelles archéologiques dans la République socialiste Tchèque, Prague – Brno, 127–128.
- Břicháček, P. 1995:* Tuchlovice, okr. Kladno. Výzkumy v Čechách 1990–1992, 360–361, č. 1887.
- Břicháček, P. – Košnar, L. 1987:* Mikroregion dolní Cidliny v době římské a nové nálezy importované keramiky. Archeologické rozhledy 39, 557–570.
- Břicháček, P. – Braun, P. – Košnar, L. 1991a:* Předběžná zpráva o výzkumu v Sedlci (okr. České Budějovice) v letech 1980–1987. Archeologické rozhledy 43, 436–446.
- Břicháček, P. – Braun, P. – Košnar, L. 1991b:* Sedlec, district of České Budějovice – A Settlement of the late Roman period. In: Archaeology in Bohemia 1986–1990, Praha, 126–129.
- Břicháček, P. – Charvát, P. – Matoušek, V. 1983:* Zpráva o záchranném výzkumu v Berouně 1979–1980. Archeologické rozhledy 35, 377–386.
- Buchtela, K. – Niederle, L. 1910:* Rukověť české archeologie. Praha.
- Bureš, M. 1989:* Pec na pálení vápna z laténsko-římského horizontu v Bubenči. Archeologia Pragensia 10, 63–76.
- Bursche, A. 1997:* Roman coinage from Jakuszowice settlement in north Małopolska. Notae Numismaticae/Zapiski Numismatyczne 2, 119–148.
- Busch, R. (ed.) 1988:* Die Langobarden. Von der Unterelbe nach Italien. Neumünster.
- Busch, R. (ed.) 1995:* Rom an der Niederelbe. Neumünster.
- Capelle, T. 1971:* Studien über elbgermanische Gräberfelder in der ausgehenden Latènezeit und der älteren römischen Kaiserzeit. Hildesheim.
- Capelle, T. 1997:* Die Frühgeschichte (1.–9. Jahrhundert ohne römische Provinzen). In: Lünning, J. – Jockenhövel, A. – Bender, H. – Capelle, T. (eds.): Deutsche Agrargeschichte. Vor- und Frühgeschichte, Stuttgart, 376–460.
- Carnap-Bornheim, C. v. 1999:* Archäologisch-historische Überlegungen zum Fundplatz Kalkrieser-Niewedder Senke in den Jahren zwischen 9 n. Chr. und 15 n. Chr. In: Schlüter, W. – Wiegels, R. (eds.) 1999, 495–508.
- Carnap-Bornheim, C. v. 2002:* Die Trachtschmuck, die Gürtel und das Gürtelzubehör. In: Peška, J. – Tejral, J. (eds.) 2002, 189–305.
- Carnap-Bornheim, C. v. (ed.) 1994:* Beiträge zur römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Marburger Kolloquium 1994. Lublin – Marburg.
- Carnap-Bornheim, C. v. – Salač, V. 1994:* Eine norisch-pannonische Flügelfibel aus Lovosice (Bez. Litoměřice, NW Böhmen). In: Festschrift für O.-H. Frey zum 65. Geburtstag, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 16, Hitzenroth, 127–138.
- Ciołek, R. 2001:* Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu. Świątowitz – Supplement Series A. Antiquity 6. Warszawa.
- Cociș, S. 2004:* Fibulele din Dacia Romană. Cluj – Napoca.
- Cociș, S. 2006:* Anchor shaped brooches. Typology, Chronology, Diffusion Area, Style, Workshops. Dacia 50, 389–422.
- Collis, J. 2003:* The Celts. Origins, Myths, Invention. Gloucestershire.
- Cosack, E. 1979:* Die Fibeln der Älteren Römischen Kaiserzeit in der Germania libera (Dänemark, DDR, BRD, Niederlande, ČSSR). Teil I. Armbrustfibel, Rollenkapfenfibel, Augenfibel. Neumünster.
- Cosack, E. 2007:* Spuren eines Verfahrens zur lebensmittelkonservierung an kaiserzeitlichen Scherben aus dem „Südhannoverschen“, Niedersachsen. Archäologisches Korrespondenzblatt 37, 271–282.
- Cosack, E. – Kehne, P. 1999:* Ein archäologisches Zeugnis zum

- germanisch-römischen Sklavenhandel? Archäologisches Korrespondenzblatt 29, 97–109.
- Cunliffe, B. W. 2001: The extraordinary voyage of Pytheas the Greek. London.
- Czysz, W. – Dietz, K. – Fischer, Th. – Kellner, H.-J. 2005: Die Römer in Bayern. 2. vyd. Stuttgart.
- Čižmář, M. 1993: Keltská okupace Moravy (doba laténská). In: Podborský, V. (ed.) 1993, 380–423.
- Čižmář, M. 2000: Der Fund eines römischen Vorhängeschlosses mit Maskendeckel aus Dukovany (Bez. Třebíč). In: Bouzek, J. – Friesinger, H. – Pieta, K. – Komoróczy, B. (eds.) 2000, 103–105.
- Čižmář, M. 2008: Příspěvek k otázce spojnice mezi Čechami a Saskem v době železné. In: Černá, E. – Kuljavceva Hlavová, J. (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003–2007. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže, Most, 229–239.
- Čulíková, V. 2008: Rostlinné makrozbytky z pravěkých a raně středověkých antropogenních sedimentů v Lovosicích. Archeologické rozhledy 60, 61–74.
- Dąbrowska, T. 1988: Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania. Warszawa.
- Dannheimer, H. – Dopsch, H. (eds.) 1988: Die Bajuwaren. Von Severin bis Tassilo 488–788. Salzburg.
- Deininger, J. 1997: Flumen Albis. Die Elbe in Politik und Literatur der Antike. Hamburg – Göttingen.
- Deininger, J. 2000: Germaniam pacare. Zur neueren Diskussion über die Strategie des Augustus gegenüber Germanien. Chiron 30, 749–773.
- Demetz, S. 1999: Fibeln der Spätlatène- und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländern. Rahden/Westf.
- Deschler-Erb, S. 1998: Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica. Forschungen in Augst 27/1–2. Augst.
- Diaconescu, A. 1999: Ornamenta dignitatis. Gradabzeichen und Symbole des sozialen Status bei den lokalen Eliten von Dakien nach dem Aurelianusischen Rückzug. Acta Musei Napocensis 36, 203–243.
- Dietz, K. 2005: Okkupation und Frühzeit. In: Czysz, W. – Dietz, K. – Fischer, Th. – Kellner, H. J. (eds.) 2005, 18–99.
- Dietz, K. – Fischer, Th. 1996: Die Römer in Regensburg. Regensburg.
- Dobesch, G. 1985: Die Rolle Europas in der Reichskonzeption des Augustus und des Tiberius. In: Lebendige Altertumswissenschaft. Festgabe zur Vollendung des 70. Lebensjahres von Hermann Vetters, Wien, 98–105.
- Dobesch, G. 1993: Die Kelten in Österreich nach den ältesten Berichten der Antike. Wien – Köln – Weimar.
- Dobesch, G. 1995: Der Raum Kärntens und die Ostalpen in der Welt der Antik. Carinthia I, 185, 45–67.
- Dobesch, G. 2005: Wassergrenzen und Wasserwege aus urgeschichtlicher und römischer Sicht. In: Carnap-Bornheim, C. v. – Friesinger, H. (eds.): Wasserwege: Lebensadern – Trennungslinien, Neumünster, 11–70.
- Dobiáš, J. 1964: Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Praha.
- Dohnal, Z. 1970: Poznatky z kvartérně geologického a paleobotanického výzkumu na lokalitě Tuchlovice. Památky archeologické 61, 261–264.
- Donat, P. 2002: Langhäuser im östlichen Germanien. Überlegungen zu einem Forschungsproblem. Slovenská archeológia 49, 103–118.
- Drda, P. 2002: Wirtschaftliche Strukturen am Beispiel böhmischer Oppida (Závist). In: Dobiáš, C. – Sievers, S. – Stöllner, T. (eds.): Dürrnberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum, Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 7, Bonn, 287–296.
- Drda, P. – Chytráček, M. 1999: Libenice zum Dritten. Památky archeologické 90, 186–206.
- Drda, P. – Rybová, A. 1997: Keltská oppida v centru Boiohaema. Památky archeologické 88, 65–123.
- Drda, P. – Rybová, A. 1998: Keltové a Čechy. Praha.
- Dreslerová, D. 1995: The prehistory of the middle Labe (Elbe) floodplain in the light of archaeological finds. Památky archeologické 86, 105–145.
- Dreslerová, D. 1998: The Říčany area: fieldwalking and GIS in the study of settlement history. In: Neustupný, E. (ed.): Space in prehistoric Bohemia, Praha, 116–128.
- Droberjar, E. 1994: Der Niederschlag der Markomannenkriege auf den kaiserzeitlichen Siedlungen in Südmähren und die Frage der Übergangsstufe B₂/C₁. In: Friesinger, H. – Tejral, J. – Stuppner, A. (eds.): Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen, Brno, 179–201.
- Droberjar, E. 1997a: Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Fontes Archaeologici Pragenses 21. Pragae.
- Droberjar, E. 1997b: Časně římské spony západní provenienc v Čechách. Archeologie ve středních Čechách 1, 273–301.
- Droberjar, E. 1998a: L'Italia settentrionale e l'impero di Marobuduo. Testimonianze sulle reciproche relazioni in base al vasellame bronzeo e alle fibule. Quaderni Friulani di Archeologia 8, 31–48.
- Droberjar, E. 1998b: Zur Bedeutung der römischen Fibeln westlicher Provenienz für die Erkenntnis des Marbod-Reiches. In: Kunow, J. (ed.) 1998, 403–415.
- Droberjar, E. 1999a: Dobřichov-Piňhora. Ein Brangraberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reiches). Fontes Archaeologici Pragenses 23. Pragae.
- Droberjar, E. 1999b: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině (kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů). Sborník Národního muzea v Praze řada A – Historie 53/1–2, 1–58.
- Droberjar, E. 2000: Příběh o Marobudovi a jeho říši. Praha.
- Droberjar, E. 2001: Zlatý náramek typu Tournai-Blučina z Čech. Archeologie ve středních Čechách 5, 517–527.
- Droberjar, E. 2002a: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.
- Droberjar, E. 2002b: Římský meč typu Biborski IV z Hradiště, okr. Louny. In: Čech, P. – Smrže, Z. (eds.): Sborník Drahomíru Kouteckému, Most, 111–115.
- Droberjar, E. 2002c: Zu den elbgermanischen Prunkkniefibeln vom Typ Almgren 147. In: Kuzmová, K. – Pieta, K. – Rajtár, J. (eds.) 2002, 239–244.
- Droberjar, E. 2002d: Opomenuté nálezy spon z doby stěhování národů z Kladna a Lovosic. Archeologie ve středních Čechách 6, 409–413.
- Droberjar, E. 2005a: Praha germánská. Doba římská a doba stěhování národů (konec 1. století před Kristem až 6. století po Kristu). In: Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol.: Praha pravěká, Praha, 777–841.
- Droberjar, E. 2005b: Soumrak barbarů. Na stopě prvních křesťanů u nás. Dějiny a současnost 9, 14–18.
- Droberjar, E. 2005c: Pobaltský (wielbarský?) šperk ženského oděvu ze 2. poloviny 2. století v hrobě č. 718 (XXXV/42)

- z Třebusic (střední Čechy). In: *Europa Barbarica. Cwiercie wieku archeologii w Masłomęczu, Monumenta Studia Gothica IV*, Lublin, 101–112.
- Droberjar, E. 2005d*: Věk barbarů. České země a stěhování národů z pohledu archeologie. Praha – Litomyšl.
- Droberjar, E. 2006a*: Plaňanská skupina großbromstedtské kultury. K chronologii germánských nálezů a lokalit v Čechách na sklonku doby laténské a v počátcích doby římské. In: *Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006*, 11–89.
- Droberjar, E. 2006b*: Hornolabští Svěbové – Markomani. K problematice dalšího vývoje grossromstedtské kultury ve stupni Eggers B1 („Zeitgruppe 3“) v Čechách (dobřichovská skupina). *Archeologie ve středních Čechách* 10, 599–712.
- Droberjar, E. 2007a*: Neue Erkenntnisse zu den Fürstengräbern der Gruppe Haßleben-Leuna-Gommern in Böhmen. *Přehled výzkumů* 48, 93–103.
- Droberjar, E. 2007b*: „*Veteres illic Sueborum praede et nostris e provinciis lixie ac negotiatores reperti...*“ (Tacitus, Ann. II, 62,3). K interpretaci římských importů u českých Svěbů v době Marobudově. In: *Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.) 2007*, 41–91.
- Droberjar, E. 2008*: Thüringische und langobardische Funde und Befunde in Böhmen. Zum Problem der späten Phasen der Völkerwanderungszeit. In: *Bemmann, J. – Schmauder, M. (eds.) 2008*, 231–248.
- Droberjar, E. – Frána, J. 2004*: Antická mosaz (aurichalcum) v českých nálezech časně doby římské. *Archeologie ve středních Čechách* 8, 441–462.
- Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.) 2007*: Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3. České Budějovice.
- Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006*: Archeologie barbarů 2005. Praha.
- Droberjar, E. – Peška, J. 2002*: Die Waffen. In: *Peška, J. – Tejral, J. (eds.) 2002*, Teil 1, Bonn, 97–125.
- Droberjar, E. – Prostředník, J. 2004*: Turnov-Maškovy zahrady – germánský dvorec ze 3. století. *Památky archeologické* 95, 31–106.
- Droberjar, E. – Sakař, V. 2000*: Problems of the Roman military campaign against the empire of Marobudus in the year 6 A.D. In: *Bouzek, J. – Friesinger, H. – Pieta, K. – Komoróczy, B. (eds.) 2000*, 21–42.
- Droberjar, E. – Stolz, D. 2000*: Nové nálezy germánských a slovanských spon z 5. a 7. století ve středních Čechách. *Archeologie ve středních Čechách* 9, 523–530.
- Droberjar, E. – Špaček, J. 2003*: Žárové hroby a ostrovní (?) nálezy z mladší doby římské v Čelákovících. *Archeologie ve středních Čechách* 7, 319–347.
- Droberjar, E. – Turek, J. 1997*: Zur Problematik der völkerwanderungszeitlichen Siedlungen in Böhmen (Erforschung bei Jenštejn, Kr. Praha-východ). In: *Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. (eds.) 1997*, 99–119.
- Droberjar, E. – Vojtěchovská, I. 2000*: Kostrový hrob mladé ženy ze starší doby římské z Velkých Přílep (okr. Praha-západ). *Archeologie ve středních Čechách* 4, 211–225.
- Droberjar, E. – Vojtěchovská, I. 2001*: Žárový hrob z mladší doby římské z Velkých Přílep (okr. Praha-západ). *Archeologie ve středních Čechách* 5, 477–483.
- Dubský, B. 1937*: Jihozápadní Čechy v době římské. I.–V. stol. po Kr. Strakonice.
- Dubský, B. 1949*: Pravěk jižních Čech. Blatná.
- Dubský, B. 1956*: Žárové hroby ze starší doby římské u Lhoty Lékařovy v Čechách. *Archeologické rozhledy* 8, 214, 251–252, 297, 303.
- Dufková, M. 1974*: K nálezům antické terakoty z Čech. In: *Sakař, V. (ed.) 1974*, 8–11.
- Dušek, S. (ed.) 1999*: Ur- und Frühgeschichte Thüringens. Stuttgart.
- Dvořák, F. 1919*: Praehistorická osada u Nebovid. *Památky archeologické* 31, 153–154.
- Dvořák, F. 1936*: Pravěk Kolínska. Kolín.
- Dvořák, F. 1939*: Pravěk rybářské náčinní z nálezů na Kolínsku. *Památky archeologické* 41, 127–129.
- Eichhorn, G. 1927*: Der Urnenfriedhof auf der Schanze bei Großbromstedt. Leipzig.
- Eger, Ch. 1999*: Die jüngere vorrömische Eisen- und römische Kaiserzeit im Luhetal (Lüneburger Heide). *Internationale Archäologie* 56. Rahden/Westf.
- Eggers, H. J. 1949–50*: Lübsow, ein germanischer Fürstensitz der älteren Kaiserzeit. *Prähistorische Zeitschrift* 34/35, 58–111.
- Eggers, H. J. 1951*: Der römische Import im freien Germanien. *Atlas der Urgeschichte*. Band 1. Hamburg.
- Eggers, H. J. 1955*: Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 2, 196–244.
- Eggers, H. J. 1959*: Einführung in die Vorgeschichte. München.
- Erdrich, M. 2001*: Rom und die Barbaren. Das Verhältnis zwischen dem Imperium Romanum und den germanischen Stämmen vor seiner Nordwestgrenze von der späten römischen Republik bis zum Gallischen Sonderreich. *Römisch-Germanische Forschungen* 58. Mainz am Rhein.
- Ernée, M. 1992*: Osídlení na Lomském potoce v severozápadních Čechách v prvních pěti stoletích našeho letopočtu. Nepublikovaná diplomová práce. FF UK Praha.
- Ernée, M. 1995*: Sídlištní objekty ze starší doby římské v Jenišově Újezdě. In: *Blažek, J. – Meduna, P. (eds.)*: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1985–1992*, Most, 171–178.
- Ernée, M. 1997*: Bemerkungen zu germanischen Siedlungsstrukturen in Nordwestböhmen am Beispiel der Mikroregion des Lomský-Baches. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*. 6. Treffen 12. bis 15. Juni 1996 in Hluboká nad Vltavou, Espelkamp, 39–47.
- Ernée, M. 1998*: Opfergruben mit Tongefäßen aus der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 6/7, 1997/98, 227–254.
- Ernée, M. 1999*: Sídlištní objekty ze starší doby římské u Břežánek, okr. Teplice. In: *Čech, P. (ed.)*: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997*, Most, 93–101.
- Ernst, F.-J. 1969*: Einige Anmerkungen zu den in die Erde eingetieften Brennöfen. In: *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg Jahrbuch* 1969, Schwerin, 271–274.
- Farke, H. 1986*: Archäologische Fasern, Geflechte, Gewebe. Bestimmung und Konservierung. Weimar.
- Farke, H. 1997*: Příspěvek ke stanovení organických zbytků na půdních nálezech z kovu. In: *Zajímavosti a novinky z konzervátorské, restaurátorské a preparátorské praxe*, Metodický list, Brno, 98–102.
- Fehér, B. – Kovács, P. (eds.) 2003*: *Scriptores geographici antiquiores – aetas occupationis Romanae (usque ad a. D. 54)*. Fontes Pannoniae Antiquae I. Budapest.

- Feugère, M. 1985:* Les fibules de la Gaule méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J.-C. Revue archéologique de Narbonnaise – Supplément 12. Paris.
- Filip, J. 1947:* Dějinné počátky Českého ráje. Praha.
- Filip, J. 1948:* Pravěké Československo. Praha.
- Filip, J. 1963:* Keltská civilizace a její dědictví. 3. doplněné vydání. Praha.
- Fiedler, U. 2003:* Eine Holzversteifte Wasserschöpfstelle aus dem Jahre 14 v. Chr. bei Ziehnitz, Ortsteil von Steinitz, Altmark, Kr. Salzwedel. Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 86, 97–152.
- Fischer, F. 1999:* Recenze: Rieckhoff, S.: Süddeutschland im Spannungsfeld von Kelten, Germanen und Römer. Germania 77, 382–386.
- Fischer, Th. 1990:* Zur Archäologie des fünften Jahrhunderts in Ostbayern. In: Friesinger, H. – Daim, F. (eds.): Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern, Teil 2, Wien, 101–122.
- Fischer, Th. 2002:* Noricum. Mainz.
- Fischer, Th. (ed.) 2001:* Die römischen Provinzen. Eine Einführung in ihre Archäologie. Stuttgart.
- Fischer, Th. – Precht, G. – Tejral, J. (eds.) 1999:* Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 14. Brno.
- Flügel, Ch. 1999:* Der Auerberg III. Die römische Keramik. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 47. München.
- Flügel, Ch. – Martinec, P. – Motyková, K. – Wagner, U. 2000:* Zur Herkunft der germanischen Keramik vom Auerberg. In: Biegert, S. – Schnurbein, S. v. – Steidl, B. – Walter, D. (eds.): Beiträge zur germanischen Keramik zwischen Donau und Teutoburger Wald, Bonn, 75–82.
- Frána, J. 1999:* Metallanalysen der germanischen und römischen Gegenstände aus Dobřichov-Piňhora. In: Droberjar, E. 1999a, 185–194.
- Franz, L. 1937:* Kelten und Germanen in Böhmen. Brünn – Prag – Leipzig – Wien.
- Fridrichová, M. – Profantová, N. 1997:* Časně slovanské žárové hroby z Prahy-Bohnic. Archaeologica Pragensia 13, 49–75.
- Friesinger, H. – Pieta, K. – Rajtár, J. (eds.) 2000:* Metallgewinnung und -verarbeitung in der Antike (Schwerpunkt Eisen). Nitra.
- Friesinger, H. – Tejral, J. – Stuppner, A. (eds.) 1994:* Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 1. Brno.
- Fröhlich, J. 1987:* Sídliště ze starší doby římské u Zalužan. Vlastivědný sborník Podbrdská 32/33, 21–30.
- Fuchs, K. (ed.) 1997:* Die Alamannen. Stuttgart.
- Fuchs, K. – Kempa, M. – Redies, R. – Theune-Großkopf, B. – Wais, A. 1997:* Die Alamannen. Stuttgart.
- Ganzelewski, M. 2000:* Archäometallurgische Untersuchungen zur frühen Verhüttung von Raseneisenerzen am Kamberg bei Joldelund, Kreis Nordfriesland. In: Haffner, A. – Jöns, H. – Reichstein, J. (eds.) 2000, Teil 2, 3–100.
- Garbsch, J. 1965:* Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchner Beiträge zu Vor- und Frühgeschichte 11. München.
- Garnsey, P. – Saller, R. 1987:* The Roman Empire. Economy, Society and Culture. Berkeley – Los Angeles.
- Gassner, V. – Jilek, S. 2002:* Die Frühzeit. In: Gassner, V. – Jilek, S. – Ladstätter, S. 2002, 31–284.
- Gassner, V. – Jilek, S. – Ladstätter, S. 2002:* Am Rande des Reiches. Die Römer in Österreich. Österreichische Geschichte 15 v. Chr. – 378 n. Chr. Wien.
- Gebhard, R. 1989:* Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching. Stuttgart.
- Gebhard, R. 1991:* Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching. Stuttgart.
- Gebühr, M. 1974:* Zur Definition älterkaiserzeitlicher Fürstengräber vom Lübsow-Typ. Prähistorische Zeitschrift 49, 82–128.
- Gebühr, M. 1976:* Die Trachtschmuck der älteren römischen Kaiserzeit im Gebiet zwischen unterer Elbe und Oder und auf den westlichen dänischen Inseln. Neumünster.
- Gebühr, M. 1998:* Fürstengräber – Römische Kaiserzeit. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 10, Berlin – New York, 185–195.
- Geisler, H. 1999:* Friedenstain und Prešovice. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 8. Treffen 17. bis 20. Juni 1998 in Běšiny bei Klatovy, Rahden/Westf., 155–175.
- Genser, K. 1986:* Der österreichische Donaulimes in der Römerzeit. Der Römischer Limes in Österreich 33. Wien.
- Ginalski, J. 1991:* Osrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna. Przegląd Archeologiczny 38, 53–84.
- Glob, P. V. 1972:* Lidé z bažin. Praha.
- Godłowski, K. 1970:* The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe. Kraków.
- Godłowski, K. 1985:* Der römische Handel in der Germania libera aufgrund der archäologischen Quellen. In: Düwel, K. – Jahnkuhn, H. – Siems, H. – Timpe, D. (eds.): Untersuchungen zu Handel und Verkehr in der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa I, Göttingen, 357–366.
- Godłowski, K. 1992:* Die Chronologie der jüngeren und späten Kaiserzeit in den Gebieten südlich der Sudeten und Karpaten. In: Godłowski, K. – Madyda-Legutko, R. (eds.) 1992, Kraków, 23–54.
- Godłowski, K. 1994a:* Die Synchronisierung der Chronologie des germanischen Fundstoffes zur Zeit der Markomannenkriege. In: Friesinger, H. – Tejral, J. – Stuppner, A. (eds.) 1994, 115–128.
- Godłowski, K. 1994b:* Die Chronologie der germanischen Waffengräber in der jüngeren und späten Kaiserzeit. In: Carnap-Bornheim, C. v. (ed.) 1994, 169–178.
- Godłowski, K. 2000:* Pierwotne siedziby Słowian. Kraków.
- Godłowski, K. – Madyda-Legutko, R. (eds.) 1992:* Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Kraków.
- Goetz, H.-W. – Welwei, K.-W. (eds.) 1995:* Altes Germanien. Auszüge aus den antiken Quellen über die Germanen und ihre Beziehungen zum Römischen Reich. Quellen der alten Geschichte bis zum Jahre 238 n. Chr. I–II. Darmstadt.
- Gojda, M. 1984:* K problematice hrobů s výzbrojí na střeoevropských pohřebišťích doby římské. Archeologické rozhledy 36, 67–89.
- Gojda, M. – Kuna, M. 1985:* Časně slovanský sídelní areál v Roztokách (Praha-západ). Stav výzkumu a jeho perspektivy. Archeologické rozhledy 37, 152–169.
- Grünert, H. 1968:* Zur Bevölkerungsstärke der Markomannen in Böhmen. Zeitschrift für Archäologie 2, 207–231.
- Grünert, H. 1969:* Zu den Anfängen und zur Rolle der Sklaverei

- und des Sklavenhandels im ur- und frühgeschichtlichen Europa, speziell bei den germanischen Stämmen. *Ethno-graphisch-Archäologische Zeitschrift* 10, 501–515.
- Grünert, H.* 1976: Die Nahrungsmittelproduktion. In: Krüger, B. (ed.) 1976–1983, Band I, 426–454.
- Gudea, N. – Lobüsch, Th.* 2006: Dacia. Mainz.
- Gugl, Ch. – Kastler, R.* 2007: Legionslager Carnuntum. Ausgrabungen 1968–1977. Der Römische Limes in Österreich 45. Wien.
- Gurba, J. – Kokowski, A. (eds.)* 1994: Kultura przeworska. Lublin.
- Gustavs, S.* 1998: Spätkaiserzeitliche Baubefunde von Klein Köris. In: Leube, A. (ed.) 1998, 40–66.
- Haarnagel, W.* 1979: Die Grabung Feddersen Wierde. Methode, Hausbau, Siedlungs- und Wirtschaftsformen sowie Sozialstruktur. Feddersen Wierde 2. Wiesbaden.
- Haberstroh, J.* 2000: Germanische Funde der Kaiser- und Völkerwanderungszeit aus Oberfranken. Kallmünz/Opf.
- Haffner, A. – Schnurbein, S. v. (eds.)* 2000: Kelten, Germanen, Römer im Mittelgebirgsraum zwischen Luxemburg und Thüringen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 5. Bonn.
- Haffner, A. – Jöns, H. – Reichstein, J. (eds.)* 2000: Frühe Eisengewinnung in Joldelund, Kr. Nordfriesland I.–II. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 59. Bonn.
- Hachmann, R. – Kossack, G. – Kuhn, H.* 1962: Völker zwischen Germanen und Kelten. Neumünster.
- Hájek z Libočan, V.* 1541/1981: Kronika česká. Praha.
- Hajnalová, M. – Varsik, V. v tisku:* Archäologische und botanische Untersuchungen in der kaiserzeitlichen Siedlung von Velký Meder (SW-Slowakei). In: Mensch und Umwelt. Ökoarchäologische Probleme in der Frühgeschichte. Materialien des 17. internationalen Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum“, Wien.
- Halama, J.* 2007: Nálezy terry sigillaty v Čechách. In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.) 2007, 195–240.
- Halama, J.* 2006: Polozapomenuté nálezy doby římské z Letů u Dobřichovic, okr. Praha-západ. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 337–359.
- Hald, M.* 1980: Ancient Danish Textiles from Bogs and Burials. København.
- Hansen, Ch. M.* 2004: Frauengräber im Thüringerreich. Zur Chronologie des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. Basel.
- Hellich, J.* 1890–1892: Nálezy a popisy římských peněz na Poděbradsku. Památky archeologické 15, 675–680.
- Hellich, J.* 1914: Žárové hroby mladšího období římského u Piněva blíže Poděbrad. Památky archeologické 26, 141–150, 187–209.
- Hellich, J.* 1916: Nové nálezy římských mincí na Poděbradsku. Památky archeologické 28, 7–18.
- Hellich, J.* 1918: Žárové hroby mladšího období římského u Piněva a jich význam. Památky archeologické 50, 149–182.
- Hemmers, Ch. – Traxler, Ch.* 2007: Die Römischen Grabdenkmäler von Oberösterreich. Ein Überblick. In: Schwanzar, Ch. – Winkler, G. (eds.): Archäologie und Landeskunde. Beiträge zur Tagung im Linzer Schlossmuseum 26.–28. April 2007, Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 17, Linz, 21–34.
- Henning, J.* 1985: Zur Datierung von Werkzeugen und Agrargerätfinden im germanischen Landnahmegebiet zwischen Rhein und oberer Donau – Der Hortfund von Osterburken. Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 32, 570–594.
- Herrmann, J. (ed.)* 1988–1994: Griechische und lateinische Quellen zur Frühgeschichte Mitteleuropas bis zur Mitte des 1. Jahrtausends u. Z. Schriften und Quellen der alten Welt 37. Berlin.
- Heuss, A.* 1975: Zeitgeschichte als Ideologie. Bemerkungen zu Kompositionen und Gedankenführung der Res Gestae Divi Augusti. In: Lefèvre, E. (ed.): Monumentum Chiloniense. Studien zur augusteischen Zeit, Kieler Festschrift für Erich Burck zum 70. Geburtstag, Amsterdam, 55–95.
- Hofeneder, A. – Kolník, T. – Neumann, G.* 2003: Quaden. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 23, Berlin – New York, 624–640.
- Holodňák, P.* 1987: Methodische Probleme bei der Bestimmung von Populationsgrösse in der Latènezeit. *Anthropologie* 25, 143–154.
- Holodňák, P.* 1991: Záchranný archeologický výzkum v Soběsukách (okr. Chomutov) v letech 1985–1988: předběžná zpráva. *Archeologické rozhledy* 43, 423–435.
- Holodňák, P.* 1995: Soběsuky, o. Chbany, okr. Chomutov. Výzkumy v Čechách 1990–1992, 324–325, č. 1695 a 1696.
- Holodňák, P. – Bareš, M.* 1987: Příspěvek k provenienci a technologii pozdnělaténské malované keramiky v severozápadních Čechách. In: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, Brno, 24–30.
- Holodňák, P. – Rulf, J. – Salač, V.* 2000: Některé otázky keramických struktur na lokalitě Soběsuky. In: Pavlů, I. (ed.): In memoriam Jan Rulf, Památky archeologické – Supplementum 13, 96–109.
- Hopfner, T.* 1943: Griechisch-lateinisch-deutsches Quellenbuch zur Siedlung und Geschichte der Germanen im Böhmischo-mährischen, Schlesischen und Karpatenraume. Stuttgart – Prag.
- Horsnæs, H. W.* 2003: Die Münzfunde aus den Mooren. In: Jørgensen, L. – Storgaard, B. – Gebauer Thomsen, L. (eds.) 2003, 330–340.
- Hošek, R. – Sakař, V.* 1975: Norikum a Panonie v době římské. Praha.
- Hrala, J.* 1998: Beroun-Závodí. In: Filip, J.: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas, Band III – Addenda, Hrala, J. (ed.), Praha, 35–36.
- Hummer, F. (ed.)* 2006: Legionssadler und Druidenstab. Vom Legionslager zur Donaumetropole. Horn.
- Hüssen, C.-M.* 2000: Endlatènezeitliche Fundstellen im oberbayerischen Donaauraum. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 81, 235–301.
- Hüssen, C. – Irlinger, W. – Zanier, W. (eds.)* 2004: Spätlatènezeit und frühe römische Kaiserzeit zwischen Alpenrand und Donau. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 8. Bonn.
- Chochol, J.* 1958: Kostrové pozůstatky z doby stěhování národů odkryté při výzkumu v Mochově. Památky archeologické 49, 472–477.
- Chochol, J.* 1970: Lidské pozůstatky ze žárového pohřebiště doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník). Památky archeologické 61, 378–394.
- Chochol, J.* 1980: Lidské pozůstatky z pohřebiště římského období v Plotišťích nad Labem. Památky archeologické 71, 335–359.
- Christ, K.* 1977: Zur augusteischen Germanienpolitik. *Chiron* 7, 149–205.
- Christ, K.* 2003: Geschichtsbild und Zeitgeschichte bei Velleius

- Paterculus. In: Hantos, T. (ed.): *Laurea internationalis*. Festschrift für Jochen Bleicken zum 75. Geburtstag, Stuttgart, 61–80.
- Christlein, R. 1964: Datierungsfragen der spätestlatènezeitlichen Brandgräber Südbayerns. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 29, 241–249.
- Christlein, R. 1979: Der Runde Berg bei Urach I. Die frühgeschichtlichen Kleinfunde außerhalb der Plangrabungen. Heidelberg.
- Ilkjær, J. 1990: Illerup Ådal 1–2. Die Lanzen und Speere. *Jutland Archaeological Society Publications XXII/1–2*. Aarhus.
- Ilkjær, J. 1993: Illerup Ådal 3–4. Die Gürtel. Bestandteile und Zubehör. *Jutland Archaeological Society Publications XXV/3–4*. Aarhus.
- Ivanov, R. 2005: Thracia. Mainz.
- Jahn, M. 1921: Der Reitersporn und seine Entstehung und früheste Entwicklung. *Mannus-Bibliothek* 21. Berlin.
- Jančo, M. 1998: Nálezy rímskych mincí na hradisku Závist. *Archeologické rozhledy* 50, 387–396.
- Jančo, M. 2000a: Nálezy rímskych mincí z Dolních a Horních Počernic. Niekoľko poznámok k nálezom rímskych mincí z germánskych sídlisk a z germánskych hrobov v Čechách. *Archeologické rozhledy* 52, 54–78.
- Jančo, M. 2000b: Nálezy rímskych a byzantských mincí v zbierke Mestského múzea v Čelákoviciach. Germánske osídlenie severnej časti okresu Praha-východ v dobe rímskej a sťahování národov. *Archeologie ve středních Čechách* 4, 227–250.
- Jančo, M. 2000c: Germánská dielňa z Berouna, Havlíčkova ulice. In: Čech, P. – Dobeš, M. (eds.): *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi, Most, 107–110*.
- Jančo, M. 2002a: Príspevok k pravekým sídliskám v Čechách. Polozemnice typu Leube C2, C2/D2, D2 a D3. *Archeologie ve středních Čechách* 6, 367–407.
- Jančo, M. 2002b: Nálezy alexandrijských tetradrachem v strednej Európe. Príspevok k poznaniu obchodných kontaktov Afriky Prokonzulskej a Egypta so stredným Podunajskom v mladšej dobe rímskej. *Slovenská numizmatika* 16, 11–40.
- Jančo, M. 2003: Zabudnutý nález troch starovekých antických mincí z Příbramska. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 16, 117–128.
- Jančo, M. 2004: Germánská osada staršej doby rímskej z Berouna, Havlíčkovej ulice. *Archeologie ve středních Čechách* 8, 463–494.
- Jankuhn, H. – Timpe, D. (eds.) 1989: *Beiträge zum Verständnis der Germania des Tacitus*. Teil I. Göttingen.
- Jansová, L. 1924–25: Nové merovejské nálezy v Národním museu. *Památky archeologické* 34, 468–470.
- Jansová, L. 1971: Hradiště nad Závistí v období pozdně římském a v době stěhování národů. *Památky archeologické* 62, 135–178.
- Ječný, J. 1926: Antické mince na českém jihuzápadě. *Numismatický časopis československý* 2, 8–20.
- Ječný, J. 1928: Další nálezy antických mincí na českém jihuzápadě. *Numismatický časopis československý* 4, 46–48.
- Jirák, J. 2007: Vybrané sídlíšní situace mladší doby římské až časné fáze doby stěhování národů v severozápadních Čechách. In: Droberjar, E. – Chvojka, E. (eds.) 2007, 535–564.
- Johl, C. H. 1917: *Die Webstühle der Griechen und Römer*. Technisch-terminologische Studie. Borna – Leipzig.
- Johne, K.-P. 1998: „Einst war sie ein hochberühmter und wohlbekannter Fluß“: Die Elbe in den Schriften des Tacitus. In: Kneissel, P. – Losemann, V. (eds.): *Imperium Romanum*. Studien zu Geschichte und Rezeption. Festschrift für Karl Christ zum 75. Geburtstag, Stuttgart, 395–409.
- Johne, K.-P. 2006: Die Römer an der Elbe. Das Stromgebiet der Elbe im geographischen Weltbild und im politischen Bewusstsein der griechisch-römischen Antike. Berlin.
- Jørgensen, L. – Storgaard, B. – Gebauer Thomsen, L. (eds.) 2003: *Sieg und Triumph*. Der Norden im Schatten des Römischen Reiches. Kopenhagen.
- Justová, J. 1968: Nálezové zprávy Archeologického ústavu ČSAV 1955–1964. *Archeologické studijní materiály* 6. Praha.
- Kaczanowski, P. 1995: *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego*. Kraków.
- Kaczanowski, P. – Margos, U. (eds.) 2002: *Tabula Imperii Romani*. M 34–Kraków. Kraków.
- Kaczanowski, P. – Parczewski, M. (eds.) 2005: *Archeologia o początkach Słowian*. Kraków.
- Karasová, Z. 1998: Die römischen Bronzegefäße in Böhmen. *Fontes Archaeologici Pragenses* 22. Pragae.
- Kehne, P. 2001: Markomannen. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 19, Berlin – New York, 290–302.
- Kehne, P. 2002: Limitierte Offensiven: Drusus, Tiberius und die Germanienpolitik im Dienste des augusteischen Prinzipats. In: Spielvogel, J. (ed.): *Res Publica Reperta*, zur Verfassung und Gesellschaft der Römischen Republik und des frühen Prinzipats. Festschrift für Jochen Bleicken zum 75. Geburtstag, Hermes-Sonderband, Stuttgart, 297–321.
- Kehne, P. 2006: *Vojenské podmanění Marobudovy říše plánované na rok 6 po Kr. Augustem a Tiberiem: válka bez boje*. *Archeologické rozhledy* 58, 447–461.
- Kehne, P. – Těžal, J. 2001: Markomannen. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 19, Berlin – New York, 290–308.
- Keller, E. 1974: Zur Chronologie der jünger-kaiserzeitlichen Grabfunde aus Süddeutschland. In: Kossack, G. – Ulbert, G. (eds.): *Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie*. Festschrift für Joachim Werner, München, 247–291.
- Kieferling, G. 1994: Bemerkungen zu Äxten der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. In: Carnap-Bornheim, C. v. (ed.) 1994, 355–356.
- Kienast, D. 1999: *Augustus. Prinzeps und Monarch*. Darmstadt.
- Klee, M. 2006: *Grenzen des Imperiums*. Stuttgart.
- Kmieciński, J. 1962: *Zagadnienie tzw. kultury gocko-gepidzkiej na Pomorzu Wschodnim w okresie wczesnorzymskim*. Łódź.
- Knorr, H. 2006: *Formale Aspekte der Chronologie-Findung für die römische Kaiserzeit in Mitteleuropa*. In: Frerichs, K. – Wendowski, M. (eds.), *Archäologie 2000*. Festschrift für Helmut Ziegert, *Archaeology as History* 2, Hamburg, 111–128.
- Koepf, F. 1926: *Die Römer in Deutschland*. Bielefeld – Leipzig.
- Kohoutek, J. – Militký, J. 2005: *Hromadný nález římských mincí a bronzové spony z doby římské ze Starého Města u Bruntálu*. *Pravěk NŘ* 13/2005, 405–424.
- Köhler, H.-J. – Maier, F. 1992: Der nördliche Wall. In: Maier, F. – Geilenbrügge, U. – Hahn, E. – Köhler, H.-J. – Sievers, S.: *Ergebnisse der Ausgrabungen 1984–1987 in Manching*. *Ausgrabungen in Manching* 15, Stuttgart, 340–356.

- Köhler, R. 1975a:* Untersuchungen zu Grabkomplexen der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen unter Aspekten der religiösen und sozialen Gliederung. Neumünster.
- Köhler, R. 1975b:* Zur Problematik der älterkaiserzeitlichen „Fürstengräber“ in Böhmen. Zeitschrift für Ostforschung 24/3, 457–463.
- Kokabi, M. – Schlenker, B. – Wahl, J. – Wamser, L. 1997:* Schmuck und Gerät aus „Bein“. München.
- Kokowski, A. 1997:* Die Masłomęcz-Gruppe. Ihre Chronologie und Beziehungen innerhalb des gotischen Kulturkreises – Ein Beispiel für den kulturellen Wandel der Goten im Verlauf ihrer Wanderungen. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 78, 641–833.
- Kokowski, A. 2005:* Starożytna Polska. Od trzeciego stulecia przed narodzeniem Chrystusa do schyłku starożytności. Warszawa.
- Kokowski, A. 2007:* Goci. Od Skandzy do Campi Gothorum (od Skandynawii do Półwyspu Iberyjskiego). Warszawa.
- Kokowski, A. – Leiber, Ch. (eds.) 2003:* Die Wandalen. Nordstemmen.
- Kolendo, J. 1998:* Świat antyczny i barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością. I–II. Warszawa.
- Kolník, T. 1971:* Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovaní národov. Slovenská archeológia 19, 499–558.
- Kolník, T. 1977:* Anfänge der germanischen Besiedlung in der Südwestslowakei und das Regnum Vannianum. In: Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet, Bratislava, 143–171.
- Kolník, T. 1980:* Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Teil I. Bratislava.
- Kolník, T. 1986:* Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes. Archeologické rozhledy 38, 411–434.
- Kolník, T. 1988:* Die Donauesingen in der spätrömischen Kaiserzeit und in der Völkerwanderungszeit. Anzeiger des Germanischen Nationalmuseum 1987, 69–76.
- Kolník, T. 1998:* Haus und Hof im quadischen Limesvorland. In: Leube (ed.) 1998, 144–159.
- Kolník, T. 2004:* Das mitteldanubische Barbaricum – Eine Brücke zwischen Zentrum und Peripherie am Beispiel der medizinischen Messerfunde. In: Friesinger, H. – Stuppner, A. (eds.): Zentrum und Peripherie – Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte, Wien, 195–210.
- Kolník, T. – Varsik, V. – Vladár, J. 2007:* Branč. Germánská osada z 2. až 4. storočia. Nitra.
- Komoróczy, B. 2006:* K otázce existence římského vojenského tábora na počátku 1. století po Kr. u Mušova (kat. úz. Pásohlávky, Jihomoravský kraj). Kritické poznámky z pohledu římsko-provinciální archeologie. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 155–203.
- Konik, E. 1965:* Znaleziska monet rzymskich na Śląsku. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Körber-Grohne, U. 1967:* Geobotanische Untersuchungen auf der Feddersen Wierde. Wiesbaden.
- Korený, R. – Kudrnáč, J. 2003:* Pohřebiště z doby stěhování národů v Klučově. Nové zhodnocení a jeho místo v rámci Československa v období stěhování národů a počátků raného středověku. Archeologie ve středních Čechách 7, 417–459.
- Kostrzewski, J. 1919:* Die Ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit. Mannus-Bibliothek 18–19. Leipzig.
- Košnar, L. – Břicháček, P. 1998:* Neuere Erkenntnisse zur Besiedlung Südböhmens in der römischen Kaiserzeit. In: Leube, A. (ed.) 1998, 160–163.
- Košnar, L. – Břicháček, P. 1999:* Importovaná keramika ze sídliště doby římské v Sedlci (okr. České Budějovice). Praehistorica 24, Praha, 161–172.
- Košnar, L. – Waldhauser, J. 1973:* Nálezky keramiky pražského typu a keramiky 4.–5. stol. v objektu ze Svijan, okr. Liberec. Archeologické rozhledy 25, 185–195.
- Kołyza, O. – Salač, V. 1989:* Rybářská závaží z polykulturního sídliště v Lovosicích-Resslově ulici. Litoměřicko 24, 55–71.
- Koutecký, D. 1995:* Pohřebiště z doby římské v Mariánských Radčicích, okr. Most. In: Blažek, J. – Meduna, P. (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983–1992, Most, 179–186.
- Koutecký, D. 1999:* Chata z doby římské v Solanech, okr. Litoměřice. In: Čech, P. (ed.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 83–91.
- Koutecký, D. (ed.) 1980:* Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1953–1972. Archeologické studijní materiály 13/1. Praha.
- Koutecký, D. – Venclová, N. 1979:* K problematice osídlení severozápadních Čech v době laténské a římské. Sídliště Počerady I a II. Památky archeologické 70, 42–112.
- Krämer, W. 1959:* Endlatènezeitliche Brandgräber aus Kronwinkel in Niederbayern. Germania 37, 140–149.
- Kremer, G. 2001:* Antike Grabbauten in Noricum. Wien.
- Kreuz, A. 1995:* Landwirtschaft und ihre ökologischen Grundlagen in den Jahrhunderten um Christi Geburt: zum Stand der naturwissenschaftlichen Untersuchungen in Hessen. Berichte der Kommission für Archäologische Landesforschung in Hessen 3 (1994/95), 59–91.
- Kreuz, A. 2000:* „Tristem cultu aspectuque“? Archäobotanische Ergebnisse zur frühen germanischen Landwirtschaft in Hessen und Mainfranken. In: Haffner, A. – Schnurbein, S. v. (eds.) 2000, 221–241.
- Kromann, A. 1998:* Münzen. In: Bemmman, G. – Bemmman, J.: Der Opferplatz von Nydam. Die Funde aus den älteren Grabungen: Nydam-I und Nydam-II, Neumünster, 204–209.
- Kruta, V. 1972:* Železářská osada ze starší doby římské Kadaň-Jezerka (okr. Chomutov). Archeologické rozhledy 24, 317–327.
- Kruta, V. 1973:* Lomazice, o. Chomutov. Bulletin záchranného oddělení 5/1967, 23–24.
- Krüger, B. 1987:* Waltersdorf. Eine germanische Siedlung der Kaiser- und Völkerwanderungszeit im Dahme-Spree-Gebiet. Berlin.
- Krüger, B. 2003:* Die Germanen. Mythos – Geschichte – Kultur – Archäologie. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 29. Langenweissbach.
- Krüger, B. (ed.) 1976–1983:* Die Germanen. Geschichte und Kultur der germanischen Stämme in Mitteleuropa. I, II. Berlin.
- Kubiak, S. 1979:* Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Kudrnáč, J. 1970:* Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách. Praha.
- Kuna, M. 1998:* Keramika, povrchový sběr a kontinuita pravěké krajiny. Archeologické rozhledy 50, 192–223.
- Kuna, M. – Profantová, N. a kol. 2005:* Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha.

- Kuna, M. – Waldhauser, J. – Zavřel, J. 1989:* Říčany 1986. Záchranný archeologický výzkum sídliště doby laténské a železářského areálu starší doby římské. Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ – Supplementum 1. Brandyš n. L. – Stará Boleslav.
- Kunisz, A. 1985:* Znaleziška monet rzymskich na Małopolsce. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Kunow, J. 1980a:* Negotiator et vectura. Händler und Transport im freien Germanien. Marburg.
- Kunow, J. 1980b:* Der Leithorizont der Augenfibeln und die Stufe Eggers B1. Archäologisches Korrespondenzblatt 10, 157–161.
- Kunow, J. 1983:* Der römische Import in der Germania libera bis zu den Markomannenkriegen. Studien zu Bronze- und Glasgefäßen. Neumünster.
- Kunow, J. 1998a:* Die Hauptserie der Augenfibeln: Gruppe III, 45–54. In: Kunow, J. (ed.) 1998, 95–118.
- Kunow, J. 1998b:* Die Figur A 44 und ihr Umfeld. In: Kunow, J. (ed.) 1998, 87–92.
- Kunow, J. (ed.) 1998:* 100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5. Wünsdorf.
- Kunwald, G. 1970:* Der Moorfund im Rappendam, Seeland, Dänemark. In: Jankuhn, H. (ed.): Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Folge 3, Band 74, Göttingen, 100–118.
- Künzl, S. 2002:* Römische Silberbecher bei den Germanen: der Schalengriff. In: Peška, J. – Tejral, J. (eds.) 2002, Teil 2, 329–349.
- Küster, H. 1995a:* Geschichte der Landschaft in Mitteleuropa. München.
- Küster, H. 1995b:* Postglaziale Vegetationsgeschichte Südbayerns. Berlin.
- Kuzmová, K. – Pieta, K. – Rajtár, J. (eds.) 2002:* Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra.
- Kytlicová, O. 1970:* Pohřebiště z doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník). Památky archeologické 61, 291–377.
- Lange, E. 1971:* Botanische Beiträge zur mitteleuropäischen Siedlungsgeschichte. Ergebnisse zur Wirtschaft und Kulturlandschaft in frühgeschichtlicher Zeit. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 27. Berlin.
- Lange, E. 1975:* Kultur- und Wildpflanzenfunde aus germanischen und slawischen Objekten. Zeitschrift für Archäologie 9, 301–306.
- Lange, E. 1976:* Grundlagen und Entwicklungstendenzen der frühgeschichtlichen Agrarproduktion aus botanischer Sicht. Zeitschrift für Archäologie 10, 75–120.
- Laux, F. 1982:* Überlegungen zum Kopfputz der germanischen Damen im Niederelbegebiet und im übrigen freien Germanien. Studien zur Sachsenforschung 4, 215–221.
- Lehmann, G. A. 1988:* Zum Zeitalter der römischen Okkupation Germaniens: neue Interpretationen und Quellenfunde. Boreas 11, 207–250.
- Lehmann, A. G. – Wiegels, R. (eds.) 2007:* Römische Präsenz und Herrschaft im Germanien der augusteischen Zeit. Der Fundplatz von Kalkriese im Kontext neuerer Forschungen und Ausgrabungsbefunde. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Folge 3, Band 279. Göttingen.
- Lendle, O. 1992:* Die griechische Geschichtsschreibung von Hekataios bis Zosimos. Darmstadt.
- Lenz-Bernhard, G. 2002:* LOPODVNVM III. Die neckarswebische Siedlung und Villa rustica im Gewann „Ziegelscheur“. Eine Untersuchung zur Besiedlungsgeschichte der Ober-rheingermanen. Stuttgart.
- Leube, A. 1967:* Kaiserzeitliche Kalkbrennöfen von Klein Kedingshagen, Kreis Stralsund. In: Bodendenkmalpflege in Mecklenburg Jahrbuch 1967, Schwerin, 245–266.
- Leube, A. 1975a:* Die römische Kaiserzeit im Oder-Spree-Gebiet. Berlin.
- Leube, A. 1975b:* Probleme germanischer Adelsentwicklung im 1. und 2. Jh. unter dem Aspekt der römischen Beeinflussung. In: Grünert, H. (ed.): Römer und Germanen in Mitteleuropa, Berlin, 179–195.
- Leube, A. 1978:* Neubrandenburg – ein germanischer Bestattungsort des 1. Jahrhunderts u. Z. Berlin.
- Leube, A. 1992a:* Studien zu Wirtschaft und Siedlung bei den germanischen Stämmen im nördlichen Mitteleuropa während des 1.–5./6. Jh. u. Z. Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift 33, 130–146.
- Leube, A. 1992b:* Die Eisengewinnung und -verarbeitung während der römischen Kaiser- und Völkerwanderungszeit im Gebiet zwischen Elbe und Oder. Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift 33, 471–498.
- Leube, A. (ed.) 1998:* Haus und Hof im östlichen Germanien. Tagung Berlin 4. bis 8. Oktober 1994. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 50. Bonn.
- Lichardus, J. 1984:* Körpergräber der frühen Kaiserzeit im Gebiet der südlichen Elbgermanen. Bonn.
- Lorenz, H. 1986:* Rundgang durch eine keltische „Stadt“. Pfaffenhofen.
- Lotter, F. 1976:* Severinus von Noricum. Legende und historische Wirklichkeit. Untersuchungen zur Phase des Übergangs von spätantiken zu mittelalterlichen Denk- und Lebensformen. Monographien zur Geschichte des Mittelalters 12. Stuttgart.
- Luczkiewicz, P. – Gładysz-Juścińska, M. – Juściński, M. – Niezabitowska, B. – Sadowski, S. (eds.) 2005:* Europa barbarica. Lublin.
- Lund, A. A. 1990:* Zum Germanenbild der Römer. Eine Einführung in die antike Ethnographie. Heidelberg.
- Lund, A. A. 1998:* Die ersten Germanen. Ethnizität und Ethnogenese. Heidelberg.
- Lund Hansen, U. 1987:* Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas. København.
- Lund Hansen, U. 1995:* Himlingøje – Seeland – Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen. København.
- Lund Hansen, U. 2003:* Römische Kaiserzeit. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 25, Berlin – New York, 90–107.
- Mańczyńska, M. 1993:* Die Völkerwanderung. Geschichte einer ruhelosen Epoche. Düsseldorf – Zürich.
- Madyda-Legutko, R. 1986:* Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. BAR International Series 360. Oxford.
- Madyda-Legutko, R. 1990:* Gürtelhaken der frühromischen

- Kaiserzeit im Gebiet des mitteleuropäischen Barbaricum. *Przeegląd Archeologiczny* 37, 157–180.
- Madyda-Legutko, R. 1992:* Importe von metallenen Gürtelteilen des römischen Heeres im mitteleuropäischen Barbaricum. *Archeologia* 42/1991, 85–115.
- Makiewicz, T. 1987:* Znaczenie sakralne tak zwanych „pochówkow psów“ na terenie środkowo-europejskiego Barbaricum. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 2, 239–277.
- Makiewicz, T. 1994:* Jeszcze raz w kwestii znaczenia sakralnego tzw. grobów psów. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 6, 157–175.
- Malý, J. 1935:* Uměle deformované lebky z Čelákovic u Prahy. *Anthropologie* 13, 37–53.
- Martin, M. – Müller, R. – Steuer, H. 2002:* Nadeln. In: *Reallexikon zur Germanischen Altertumskunde*, Band 20, Berlin – New York, 489–521.
- Massari, G. – Castoldi, M. 1985:* Vasellame in bronzo romano: l'officina dei *CIPPI*. *Archeologia dell'Italia Settentrionale* 1. Como.
- Mateiciucová, I. 1999:* Die Abschlagindustrie von Dobřichov-Piřchora. In: *Droberjar* 1999a, 202–205.
- Mehl, A. 1994:* Imperium sine fine dedi – die augusteische Vorstellung von der Grenzenlosigkeit des Römischen Reiches. In: *Olshausen, E. (ed.): Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums* 4, Amsterdam, 431–464.
- Mehl, A. 2001:* Römische Geschichtsschreibung. Grundlagen und Entwicklungen. Stuttgart.
- Meister, K. 1997–1999:* Einführung in die Interpretation historischer Quellen. Schwerpunkt Antike. Bd. 1: Griechenland. Bd. 2: Rom. Paderborn.
- Meller, H. 1999:* Recenze: Rieckhoff, S.: *Süddeutschland im Spannungsfeld von Kelten, Germanen und Römern. Studien zur Chronologie der Spätlatènezeit im südlichen Mitteleuropa. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege* 41, 252–256.
- Menghin, O. 1926:* Einführung in die Urgeschichte Böhmens und Mährens. Reichenberg.
- Menghin, W. 1985:* Die Langobarden. Archäologie und Geschichte. Stuttgart.
- Menghin, W. – Springer, T. – Wamers, E. (eds.) 1987:* Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Nürnberg.
- Meyer, M. 1998:* Germanische Siedlungen der Spätlatène- und Kaiserzeit im nördlichen Hessen. In: *Leube (ed.) 1998*, 98–125.
- Meyer, M. 2008:* Mardorf 23, Kr. Marburg-Biedenkopf. Archäologische Studien zur Besiedlung des deutschen Mittelgebirgsraumes in den Jahrhunderten um Christi Geburt. *Berliner Archäologische Forschungen* 5. Rahden/Westf.
- Metlička, M. 1995:* Plzeň, okr. Plzeň-město. Výzkumy v Čechách 1990–1992, 246.
- MIBE: Hahn, W. – Metlich, M. A. 2000:* Money of the Incipient Byzantine Empire (Anastasius I – Justinian I, 491–565). Veröffentlichungen des Instituts für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien 6. Wien.
- Michálek, J. 1974:* Laténské sídliště u Zbudova v jižních Čechách. *Archeologické rozhledy* 26, 213–224.
- Michálek, J. 1981:* Muzeum středního Pootaví ve Strakonících. Katalog pravěké sbírky. Zprávy Československé společnosti archeologické 22. Praha.
- Michálek, J. 1983:* Městské muzeum a galerie ve Vodňanech. Katalog pravěké sbírky. Zprávy Československé společnosti archeologické 25. Praha.
- Michálek, J. 1990:* Zur vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung Südböhmens. In: *Schmotz, K. (ed.): Vorträge des 8. Niederbayerischer Archäologentag, Deggendorf*, 29–86.
- Michálek, J. 1992:* Eine mediterrane Glasscherbe aus Südböhmen – ČSFR. *Germania* 70, 123–126.
- Michálek, J. 1999:* Sídliště ze starší až mladší doby římské u Přešovic, okr. Strakonice (nepublikovaná dokumentace k výzkumům B. Dubského a J. Böhma v letech 1932–1934). *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 33–60.
- Militký, J. 1995:* Nálezy keltských a antických mincí v jižních Čechách. *Zlatá stezka* 2, 34–67.
- Militký, J. 2000a:* Nálezový (?) soubor antických mincí ze Strážného (?), okr. Prachatice. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 13, 87–96.
- Militký, J. 2000b:* Nálezy tzv. barbarských napodobenin pozdně římských solidů v Čechách (Příspěvek k problematice nálezů zlatých mincí z období stěhování národů). *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie* 54, 129–140.
- Militký, J. 2004a:* Finds of Roman and Early Byzantine Gold Coins on the Territory of the Czech Republic. *Slovenská numizmatika* 17, 53–76.
- Militký, J. 2004b:* Import zlatých římských a raně byzantských mincí do českých zemí v době římské až raném středověku. *Archeologie ve středních Čechách* 8, 505–536.
- Militký, J. 2005a:* Depot římských mincí z Polné. Příspěvek k úloze alexandrijských mincí ve střední Evropě. *Numismatický sborník* 20, 3–20.
- Militký, J. 2005b:* Nálezy mincí z doby římské a doby stěhování národů. In: *Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol.: Pravěká Praha*, Praha, 803–809.
- Militký, J. 2005c:* Nálezy mincí ze 6.–7. století v Čechách a na Moravě. In: *Kuna, M. – Profantová, N. a kol.: Počátky raného středověku v Čechách*, Praha, 275–286.
- Militký, J. 2007:* Nálezy římských mincí na Českokrumlovsku. In: *Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.) 2007*, 261–268.
- MIR 36, 43–44:* Göbl, R. 2000: *Moneta Imperii Romani* 36,43,44. Die Münzprägung des Kaiser Valerianus I./Gallienus/Saloninus (253/268), Regalianus (260) und Macrinus/Quietus (260/262). Wien.
- Mircovic, M. 2007:* Moesia Superior. Mainz.
- Miron, A. 1991:* Die späte Eisenzeit im Hunsrück-Nahe-Raum (mittel- und spätlatènezeitliche Gräberfelder). In: *Haffner, A. – Miron, A. (eds.): Studien zur Eisenzeit im Hunsrück-Nahe-Raum, Trierer Zeitschrift, Beiheft* 13, 151–169.
- Mitschke, S. 2001:* Zur Erfassung und Auswertung archäologischer Textilien an korrodiertem Metall. Eine Studie zu ausgewählten Funden aus dem Gräberfeld von Eltville, Rheingau-Taunus-Kreis (5.–8. Jh. n. Chr.). *Kleine Schriften* 51. Marburg.
- Mócsy, A. 1992:* Pannonien und das Römische Heer. Stuttgart.
- Mommsen, Th. 1871–1905:* Die germanische Politik des Augustus. Vortrag gehalten im Wissenschaftlichen Verein in Köln, 23. März 1871. In: *Reden und Aufsätze*, Berlin, 316–343.
- Montelius, O. 1885:* Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskild hänsyn till Skandinavien. Stockholm.
- Montelius, O. 1896:* Den nordiska jernålderns kronologi 2. Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 9. Stockholm.

- Montelius, O. 1986:* Dating in the Bronze Age with special reference to Scandinavia. Stockholm.
- Motyková, K. 1974:* Sídlní objekt s doklady výroby hracích kostek z doby římské u Hoštic. *Archeologické rozhledy* 26, 504–519.
- Motyková, K. 1976:* Die ältere römische Kaiserzeit in Böhmen im Lichte der neueren historisch-archäologischen Forschung. In: Temporini, H. – Haase, W. (eds.): *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II*, Principat 5/1, Berlin, 145–199.
- Motyková, K. 1977:* Das Fortleben latènezeitlicher Traditionen im Verlauf der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. In: *Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donauebiet*, Bratislava, 239–248.
- Motyková, K. 1981a:* The early Roman settlement at Mlékojedy. In: Hrala, J. (ed.): *Nouvelles archéologiques dans la République socialiste Tchèque*, Prague – Brno, 116–117.
- Motyková, K. 1981b:* Das Brandgräberfeld der römischen Kaiserzeit von Stehelčevce. *Památky archeologické* 72, 340–415.
- Motyková, K. 1981c:* Osídlení ze starší doby římské u Dolních Břežan. Příspěvek k problematice výzkumů germánských sídlišť a jejich interpretace. *Archeologické rozhledy* 33, 504–533, 598.
- Motyková, K. 1986:* The contribution of last years' excavations to the knowledge of the Roman period in Bohemia. In: *Archaeology in Bohemia 1981–1985*, Praha, 165–171.
- Motyková, K. 2006a:* Příspěvek k diskusi o zániku českých oppid a o počátcích germánského osídlení Čech. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 217–227.
- Motyková, K. 2006b:* Třebusice. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 31, Berlin – New York, 150–152.
- Motyková-Šneidrová, K. 1958:* Další poznatky k problematice pozdně laténských a časně římských osad v Čechách na základě nálezů ze Starého Vestce. *Památky archeologické* 49, 159–184.
- Motyková-Šneidrová, K. 1960:* Drobná hliněná plastika z doby římského císařství z Čech. In: *Sborník prací k počtě 60. narozenin akademika Jana Filipa*, Acta Universitatis Carolinae 1959, Philosophica et Historica 3, Praha, 233–239.
- Motyková-Šneidrová, K. 1962:* Osada pod Hradištěm u Stradonic. *Památky archeologické* 53, 137–154.
- Motyková-Šneidrová, K. 1963a:* Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Fontes Archaeologici Pragenses* 6, Prague.
- Motyková-Šneidrová, K. 1963b:* Žárové pohřebiště ze starší doby římské v Tišicích ve středních Čechách. *Památky archeologické* 54, 343–437.
- Motyková-Šneidrová, K. 1964a:* Noricko-panonská kování opasků a jejich napodobeniny v Čechách. *Památky archeologické* 55, 350–362.
- Motyková-Šneidrová, K. 1964b:* Příspěvek ke studiu výrobků z kosti v době římské v Čechách. *Archeologické studijní materiály* 1, 202–210.
- Motyková-Šneidrová, K. 1965a:* Zur Chronologie der ältesten römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Berliner Jahrbuch für Vor- u. Frühgeschichte* 5, 103–174.
- Motyková-Šneidrová, K. 1965b:* Žárové pohřebiště z Tvršic na Žatecku. *Památky archeologické* 56, 115–148.
- Motyková-Šneidrová, K. 1966a:* Nécropole à incinération de Třebusice (Bohême). In: Filip, J. (ed.): *Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie*, Prague, 202–203.
- Motyková-Šneidrová, K. 1966b:* Osada ze starší doby římské v Hodyní u Kralovic. *Archeologické rozhledy* 18, 296–309.
- Motyková-Šneidrová, K. 1967:* Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Fontes Archaeologici Pragenses* 11, Prague.
- Motyková-Šneidrová, K. 1970:* Nově objevené sídliště ze starší doby římské u Tuchlovic. *Památky archeologické* 61, 236–260.
- Motyková, K. – Droberjar, E. v tisku:* Třebusice – významné germánské pohřebiště z doby římské v Čechách (katalog). Praha.
- Motyková, K. – Pleiner, R. 1987:* Die römerzeitliche Siedlung mit Eisenhütten in Ořech bei Prag. *Památky archeologické* 78, 371–446.
- Motyková, K. – Rybová, A. – Drda, P. 1989:* Lhota, o. Dolní Břežany, okr. Praha-západ. *Výzkumy v Čechách 1986–1987*, 96–98, č. 239.
- Motyková, K. – Rybová, A. – Drda, P. 1992:* Lhota, o. Dolní Břežany, okr. Praha-západ. *Výzkumy v Čechách 1988–1989*, 78–79, č. 261.
- Motyková, K. – Sedláček, Z. 1990:* Osídlení ze starší doby římské v Kolíně-Radovesnicích I. *Archeologické rozhledy* 42, 270–283.
- Motyková, K. – Sedláčková, H. 1974:* Nálezy ze sídliště doby římské u Třebestovic-Sadské. *Archeologické rozhledy* 26, 225–235.
- Moucha, V. – Pleslová-Štiková, E. 1987:* Silnice Praha-Slaný v pohledu archeologů. *Kladno*.
- Müller, A. v. 1956:* Die birnen- und kugelförmigen Anhänger der älteren römischen Kaiserzeit. *Offa* 15, 93–114.
- Müller, R. 1985:* Die Grabfunde der Jastorf- und Latènezeit an unterer Saale und Mittelelbe. *Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle* 38, Berlin.
- Müller, S. 1874:* En Tidsadskillelse mellem Fundene fra den İldre Jernalder i Danmark. *Aarbøger*, 352–365.
- Müller-Wille, M. 1999:* Opferkulte der Germanen und Slawen. *Archäologie in Deutschland – Sonderheft*. Stuttgart.
- Musil, J. 1994:* Römische Waffen und Rüstung aus Böhmen. *Památky archeologické* 85, 5–14.
- Musil, J. 1998:* Čechy v Augustově zahraniční politice. Příspěvek k diskusi. *Archeologie ve středních Čechách* 2, 151–156.
- Musil, J. 2002:* Die römische Politik nördlich der mittleren Donau in den ersten zwei Jahrhunderten n. Chr. *Studia Hercynia* 6, 123–136.
- Musil, J. 2006:* Keltové a Germáni v Caesarově a Augustově pojetí. *Vojenské obsazování zaalpských oblastí*. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 207–214.
- Musil, J. – Ondřejová, I. 2001:* Römische Fibeln in Böhmen und Mähren. *Studia Hercynia* 5, 88–104.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1958:* Ražby alexandrijské mincovny z prvních tří století n. l. v českých a moravských nálezech. *Numismatický sborník* 5, 45–53.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1962:* Příspěvek k otázce nálezů jednotlivých římských mincí v Čechách. *Numismatický sborník* 7, 43–59.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1963:* Římské mince v Čechách a jejich dějinný význam. *Nepublikovaná kandidátská disertace*. ARÚ Praha.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1965:* Libčevský poklad. *Nástin jeho historického významu*. *Numismatické listy* 20, 33–42.

- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1974:* K pramennému významu nálezů antických mincí v českých muzejních sbírkách. Numismatické listy 29, 65–70.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1975:* Příspěvek k otázce výskytu mincí na Moravě na počátku doby stěhování národů. Numismatický sborník 13 (1973–1974), 45–55.
- Nemeškalová, Z. – Šůla, J. 1965:* Nálezy římských mincí v královehradeckém muzeu. Fontes musei Reginaehradensis 1. Hradec Králové.
- Neumann, G. – Seemann, H. (eds.) 1992:* Beiträge zum Verständnis der Germania des Tacitus. Teil II. Göttingen.
- Neustupný, J. (ed.) 1960:* Pravěk Československa. Praha.
- Niederle, L. 1915:* Stříbrné římské ostruhy z Litoměřicka. Památky archeologické 27, 196–201.
- Niederle, L. 1918:* Merovejská kultura v Čechách. Památky archeologické 30, 1–16.
- Niederle, L. 1927:* Původ a počátky Slovanů západních. Slovanské starožitnosti III. 2. vydání. Praha.
- Novotný, B. 1949:* Hrob velmože z doby římské z Prahy-Bubenče. Archeologické rozhledy 1, 46, 52–54.
- Novotný, B. 1955:* Hrob velmože z počátku doby římské v Praze-Bubenči. Památky archeologické 46, 227–264.
- Novotný, V. 1910:* Ku kritice zpráv Kl. Ptolemaia o zemích českých. Rozpravy České akademie pro vědy, slovesnost a umění, tř. I, č. 40. Praha.
- Novotný, V. 1912:* České dějiny I. Praha.
- Nývltová-Fišáková, M. – Šedo, O. 2003:* Kostra kočky domácí v sídlištním objektu z doby římské v trati Žleby u Vyškova na Moravě. Archeologické rozhledy 55, 517–538.
- Obmann, J. 1997:* Die römischen Funde aus Bein von Nida-Hedernheim. Schriften des Frankfurter Museums für Vor- und Frühgeschichte XIII. Bonn.
- Oldenstein, J. 1976:* Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Studien zu Beschlägen und Zierart an der Ausrüstung der römischen Auxiliareinheiten des obergermanischen-raetischen Limesgebietes aus dem zweiten und dritten Jahrhundert n. Chr. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 57, 49–284.
- Oliva, P. – Burian, J. – Nemeškalová-Jiroudková, Z. – Tejral, J. (eds.) 1986:* Tabula Imperii Romani. Castra Regina, Vindobona, Carnuntum. M–33 Praha. Praha.
- Ondrouch, V. 1957:* Bohaté hroby z doby římské na Slovensku. Bratislava.
- Ondřejová, I. 1983:* Römischer Schmuck und Gemmen aus Böhmen und Mähren. In: Oliva, P. – Frolíková, A. (eds.): Concilium Eirene XVI. Proceedings of the 16th International Eirene Conference Prague 31. 8.–4. 9. 1982, vol. 2, Prague, 65–169.
- Palacký, F. 1836:* Geschichte von Böhmen. Praha.
- Parkman, M. – Zavřel, P. 2003:* Die Grabung in Dub-Javornice, Kr. Prachatice. Ein Beitrag zur Diskussion über Kontakte zwischen Kelten und Germanen in Südböhmen. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 12. Treffen 19. bis 22. Juni 2002 in Cheb, Rahden/Westf., 203–219.
- Parkman, M. – Zavřel, P. 2004:* The Prachatice region as a peripheral territory of the Bohemian basin in prehistory. In: Gojda, M. (ed.): Ancient Landscape Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech Research Project 1997–2002, Praha, 364–394.
- Pauli, L. 1980:* Römische Münzen und germanische Schlangenkopfarmringe. In: Werner, J.: Der goldene Armring des Frankenkönigs Childerich und die germanischen Handgelenkringe der jüngeren Kaiserzeit. Frühmittelalterliche Studien 14, Berlin, 41–49.
- Pauli, L. 1981:* Die Alpen in Frühzeit und Mittelalter. München.
- Pazda, S. 1980:* Studia nad rozwojem a zróznicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku. Wrocław.
- Penack, J.-J. 1993:* Die eisernen eisenzeitlichen Erntegeräte im freien Germanien. BAR International Series 585. Oxford.
- Peschek, Ch. 1978:* Die germanischen Bodenfunde der Römischen Kaiserzeit in Mainfranken I–II. München.
- Peschel, K. 1978a:* Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum. Sueben – Hermunduren – Markomannen. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege. Beiheft 12. Berlin.
- Peschel, K. 1978b:* Die Sueben in Ethnographie und Archäologie. Klio 60, 259–309.
- Peschel, K. 1981:* Frühgermanische Bodenfunde zwischen Saale und Werra und die Stammesfrage. In: Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte 1. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Beiheft 16, Berlin, 623–663.
- Peschel, K. 1991:* Chronologie und Struktur des elbgermanischen Gräberfeldes Großromstedt. In: Horst, F. – Keiling, H. (eds.): Bestattungswesen und Totenkult in ur- und frühgeschichtlicher Zeit, Berlin, 131–155.
- Peschel, K. 1992:* Recenze: Schmidt, B – Nietschke, W.: Ein Gräberfeld der Spätlatènezeit und der frühromischen Kaiserzeit bei Schkopau, Kr. Merseburg. In: Beiträge zur keltisch-germanischen Besiedlung im Mittelgebirgsraum, Stuttgart, 211–216.
- Peschel, K. 1997:* Frühgermanische Bodenfunde zwischen Werra und Rhein und die Stammesfrage. Berichte der Kommission für Archäologische Landesforschung in Hessen 4, 1996/97, 19–36.
- Peschel, K. 1999:* Großromstedt. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 13, Berlin – New York, 89–97.
- Peška, J. 2002:* Das Grab. In: Peška, J. – Tejral, J. (eds.) 2002, 3–71.
- Peška, J. – Tejral, J. (eds.) 2002:* Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren 1–3. Römisch-Germanisches Zentralmuseum. Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte. Monographien 55. Bonn.
- Peškař, I. 1961:* Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlištních z doby římské. Památky archeologické 52, 414–422.
- Peškař, I. 1972a:* Doba římského císařství na Moravě. Archeologické studijní materiály 10/1, 173–182.
- Peškař, I. 1972b:* Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren. Praha.
- Peškař, I. 1988:* Hrnčířské pece z doby římské na Moravě. Památky archeologické 79, 106–169.
- Peške, L. 1976:* Osteologické nálezy z Prahy-Michle. Archeologické rozhledy 28, 156–159.
- Peške, L. 1990:* Osteologický materiál ze sídliště starší doby římské v Kolíně-Radovesnicích. Archeologické rozhledy 42, 282–285.
- Peške, L. 1994:* Osteologické nálezy z Mlékojed, okr. Mělník, ze starší doby římské. Archeologické rozhledy 46, 306–318.
- Peters, J. 1998:* Römische Tierhaltung und Tierzucht. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie 5. Rahden/Westf.
- Peters, J. – Manhart, H. 2004:* „... und jegliches heimische Rind

- ist weit besser als ein auswärtiges...“ – Zur Frage der Kontinuität keltischer Viehwirtschaft im süddeutschen Raum. In: Hüssen, C.-M. – Irlinger, W. – Zanier, W. (eds.) 2004, 39–52.
- Petrliková, V. – Beneš, J. 2008:* Antrakologická analýza uhlíků ze sídelního areálu doby laténské, římské a raného středověku v Lovosicích a z výrobního centra doby římské v Kyjicích. *Archeologické rozhledy* 60, 93–113.
- Petrovsky, R. 1993:* Studien zu römischen Bronzegefäße mit Meisterstempeln. Buch am Erlbach.
- Pfeiffer-Frohnert, U. 1998:* „Mit Augen am Fuß und mit Wulst statt Scheibe“. Verbreitung und Zeitstellung der preußischen Nebenserie A 57–61 und ihrer Varianten. In: Kunow, J. (ed.) 1998, 125–136.
- Pič, J. L. 1891a:* Žárové hroby na Třebické u Dobřichova z doby císařství římského. *Památky archeologické* 15, 561–598.
- Pič, J. L. 1891b:* Hroby s kostrami v Podbabě z doby stěhování národů. *Památky archeologické* 15, 635–656.
- Pič, J. L. 1897:* Žárové hroby na Pičhoře u Dobřichova (z doby císařství římského). *Památky archeologické* 17, 479–538.
- Pič, J. L. 1903:* Starožitnosti země České II/2. Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. Praha.
- Pič, J. L. 1905:* Starožitnosti země České II/3. Žárové hroby v Čechách a příchod Čechů. Praha.
- Pič, J. L. 1907:* Die Urnengräber Böhmens. Leipzig.
- Pieta, K. 2002:* Kováčstvo v dobe rímskej a v dobe sťahovania národov na Slovensku. *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 35, 61–76.
- Pieta, K. – Plachá, V. 1999:* Die ersten Römer im nördlichen Mitteldonauraum im Lichte neuen Grabungen in Devín. In: Fischer, Th. – Precht, G. – Tejral, J. (eds.) 1999, 179–214.
- Pietsch, M. 1983:* Die römischen Eisenwerkzeuge von Saalburg, Feldberg und Zugmantel. *Saalburg-Jahrbuch* 39, 5–132, Taf. 1–27.
- Pietsch, M. – Timpe, D. – Wamser, L. 1991:* Das augusteische Truppenlager Marktbreit. Bisherige archäologische und historische Erwägungen. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 72, 263–324.
- Pleiner, R. 1958:* Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích. Praha.
- Pleiner, R. 1959:* Osada se železárnami z mladší doby římské v Tuchlovicích. *Památky archeologické* 50, 158–196.
- Pleiner, R. 1962:* Staré evropské kovářství. Praha.
- Pleiner, R. 1964:* Die Eisenverhüttung in der „Germania Magna“ zur römischen Kaiserzeit. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 45, 11–86.
- Pleiner, R. 1969:* Experimental smelting of steel in early medieval furnaces. *Památky archeologické* 60, 458–487.
- Pleiner, R. 2000:* Iron in Archaeology. The European Bloomery Smelters. Praha.
- Pleiner, R. 2006:* Iron in Archaeology. Early European Blacksmiths. Praha.
- Pleiner, R. – Rybová, A. et al. 1978:* Pravěk dějiny Čech. Praha.
- Pleiner, R. – Salač, V. 1987:* Eine eingetieft Eisenverhüttungswerkstatt der älteren römischen Kaiserzeit in Lovosice, Nordböhmen. *Archeologické rozhledy* 39, 75–89, 111–116.
- Pleinerová, I. 1957:* Staré opevnění v Hradci u Kadaně. *Archeologické rozhledy* 9, 479–480, 494–500.
- Pleinerová, I. 1965a:* Výzkum osady z doby stěhování národů a z doby slovanské v Březně u Loun. *Archeologické rozhledy* 17, 495–500, 509–515, 517–529.
- Pleinerová, I. 1965b:* Germanische und slawische Komponenten in der altslawischen Siedlung Březno bei Louny. *Germania* 43, 121–138.
- Pleinerová, I. 1975:* Březno. Vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách. Praha.
- Pleinerová, I. 1991:* An experimental station at Březno near Louny (NW Bohemia). In: *Archaeology in Bohemia 1986–1990*, Praha, 256–259.
- Pleinerová, I. 1995:* Opočno. Ein Brandgräberfeld der jüngeren und späten römischen Kaiserzeit in Nordwestböhmen. Kraków.
- Pleinerová, I. 2000:* Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha – Louny.
- Pleinerová, I. 2005:* Studny z doby stěhování národů v Hostivici-Paloukách (okr. Praha-západ). *Památky archeologické* 96, 105–126.
- Pleinerová, I. 2006:* Litovice (okr. Praha-západ): hroby vinařického stupně doby stěhování národů. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 485–498.
- Pleinerová, I. 2008:* Březno und germanische Siedlungen der jüngeren Völkerwanderungszeit in Böhmen. Praha.
- Podborský, V. (ed.) 1993:* Pravěk dějiny Moravy. Brno.
- Pöhlmann, E. 2003:* Einführung in die Überlieferungsgeschichte und in die Textkritik der antiken Literatur I. Darmstadt.
- Pochitonov, E. 1955:* Nálezy antických mincí. In: Nohejlová-Prátová, E. (ed.): *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I*, Praha, 87–314.
- Pochitonov, E. 1964:* Nález mincí z doby stěhování národů v Turnově. *Numismatický sborník* 8 (1963–1964), 219–220.
- Polišenský, T. 2006:* Nové sídliště z časně doby římské v Praze-Křeslicích. *Předběžná zpráva o výzkumu*. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 273–282.
- Preidel, H. 1926:* Germanen in Böhmen im Spiegel der Bodenfunde. Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Landes. Reichenberg.
- Preidel, H. 1930:* Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger, I.–II. Kassel–Wilhelmshöhe.
- Preidel, H. 1940a:* Die Markomannen und Bayern. In: Reinerth, H. (ed.): *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, Band II, Leipzig – Berlin, 561–668.
- Preidel, H. 1940b:* Ein völkerwanderungszeitliches germanisches Frauengrab aus Michelob, Kr. Saaz. *Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst* 13, 108–125.
- Prostředník, J. 1996:* Záchraný výzkum sídliště lidu popelnicových polí a doby římské v Turnově. *Pojizerský sborník* 3, 11–70.
- Rabolt, B. – Schallmayer, E. – Thiel, A. 2000:* Der Limes. Stuttgart.
- Raddaz, K. 1957:* Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck. Neumünster.
- Radnóti, A. 1938:* Die römischen Bronzegefäße von Pannonien. *Dissertationes Pannonicae* II/6. Budapest.
- Reszczyńska, A. 2006:* Současný stav zpracování sídliště z doby římské v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 365–372.
- Reszczyńska, A. – Cvrková, M. – Blažek, J. v tisku:* Die kaiserzeitliche Siedlung von Trmice I. Most.
- RIC 12:* Sutherland, C. H. V. 1984: *The Roman Imperial Coinage*. Volume I. Revised Edition. From 31 BC to AD 69. London.
- RIC 2:* Mattingly, H. – Sydenham, E. A. 1926: *The Roman Imperial Coinage*. Volume II. Vespasian to Hadrian. London.

- RIC 4/3*: Sutherland, C. H. V. 1949: The Roman Imperial Coinage. Volume IV, Part 3. Gordian III to Uranius Antoninus. London.
- RIC 6*: Sutherland, C. H. V. 1967: The Roman Imperial Coinage. Volume VI. From Diocletian's Reform A.D. 294 to the Death of Maximinus (A.D. 313). London.
- RIC 8*: Kent, J. P. C. 1981: The Roman Imperial Coinage. Volume VIII. The Family of Constantine I A.D. 337–364. London.
- RIC 9*: Pearce, J. W. E. 1951: The Roman Imperial Coinage. Volume IX. Valentinian I – Theodosius I. London.
- RIC 10*: Kent, J. P. C. 1994: The Roman Imperial Coinage. Volume X. The Divided Empire and the Fall of the Western Parts AD 395–491. London.
- Riha, E. 1979*: Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiser-augst. Forschungen in Augst 3. Augst.
- Riha, E. 1990*: Der römische Schmuck aus Augst und Kaiser-augst. Forschungen in Augst 10. Augst.
- Rijk, P. de 2007*: *De Scoriiis* – Eisenverhüttung und Eisenverarbeitung im nordwestlichen Elbe-Weser-Raum, Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet Bd. 31, Oldenburg, 95–242.
- Rieckhoff, S. 1995*: Süddeutschland im Spannungsfeld von Kelten, Germanen und Römern. Studien zur Chronologie der Spätlatènezeit im südlichen Mitteleuropa. Trierer Zeitschrift. Beiheft 19. Trier.
- Riederer, J. 1993*: Metallanalysen römischer Fibeln aus Kempten. In: Schleiermacher, M. – Flügel, Ch.: Fibeln und Bronzegefäße von Kempten-Cambodunum, Kallmünz/Opf., 45–52.
- Riemer, U. 2006*: Die römische Germanienpolitik. Von Caesar bis Commodus. Darmstadt.
- Riese, T. 2004*: Die Schildfibeln aus dem Bereich der Dębczyno-Gruppe. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 12, 201–249.
- Rollinger, R. 2001*: Reatium autem et Vindelicos ac Noricos Pannoniamque et scordiscos novas imperio nostro subiunxit provincias. Oder wann wurde Raetien (einschliesslich Noricums und Pannoniens) als römische Provinz eingerichtet? In: Haider, P. W. – Rollinger, R. (eds.): *Alt-historische Studien im Spannungsfeld zwischen Universal- und Wissenschaftsgeschichte*. Festschrift Franz Hampl, Stuttgart, 267–315.
- Ruprechtsberger, E.-M. 1979*: Die römischen Bein- und Bronzenadeln aus den Museen Enns und Linz. *Linzer archäologische Forschungen* 8–9. Linz.
- Rybová, A. 1956*: Horizont plaňanského typu v sídlištních nálezech v Čechách. *Archeologické rozhledy* 8, 206–236.
- Rybová, A. 1961*: Předběžné poznatky z výzkumu římského sídliště v Zalužanech u Písku. *Památky archeologické* 52, 387–404.
- Rybová, A. 1964*: Pozdně laténské a časně římské sídliště v Novém Bydžově-Chudonicích. *Acta musei reginaehradecensis*, S. B. VII, 3–142.
- Rybová, A. 1967–1969*: Hospodářský charakter osad z doby laténské a časně římské ve východních Čechách. *Acta musei reginaehradecensis*, S. B. XI, 71–99.
- Rybová, A. 1970*: Das Brandgräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit von Pňov. *Archeologické studijní materiály* 9. Praha.
- Rybová, A. 1972a*: Padesát let bádání o době římské v Čechách. *Archeologické studijní materiály* 10/1, 159–167, 232–233.
- Rybová, A. 1972b*: Svazky zbraní z mladší doby římské v Sendražicích, o. Hradec Králové. *Památky archeologické* 63, 498–530.
- Rybová, A. 1974*: Další nálezy z počátku doby římské ve východních Čechách. *Archeologické rozhledy* 26, 481–503.
- Rybová, A. 1976*: Význam středo-evropské produkce keramiky na kruhu pro dějiny Čech ve 4.–5. století. *Památky archeologické* 67, 85–114.
- Rybová, A. 1979*: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2.–5. Jahrhundert u. Z. I. Teil. *Památky archeologické* 70, 353–489.
- Rybová, A. 1980*: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2.–5. Jahrhundert u. Z. II. Teil. *Památky archeologické* 71, 93–224.
- Rybová, A. 1987*: Brandgräberfelder des 5. Jahrhunderts in Böhmen. In: Menghin, W. – Springer, T. – Wamers, E. (eds.): *Germanen – Hunnen – Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit*, Nürnberg – Frankfurt a. M., 528–543.
- Rybová, A. 1988*: Addenda zu dem Gräberfeld vom Beginn der Völkerwanderungszeit in Radotín. *Památky archeologické* 79, 170–182.
- Rybová, A. – Soudský, B. 1962*: Libenice. Keltská svatyně ve středních Čechách. Praha.
- Rybová, A. – Drda, P. – Motyková, K. 1991*: The contribution of present research to the proto-historic period in Bohemia and its future prospects. In: *Archaeology in Bohemia 1986–1990*, Praha, 16–26.
- Sakař, V. 1956*: Terra sigillata v českých nálezech. *Památky archeologické* 47, 52–69.
- Sakař, V. 1961*: Spony s cibulovitými knoflíky ve střední Evropě. *Památky archeologické* 52, 430–434.
- Sakař, V. 1965*: Značky na bronzových nádobách starší doby římské. *Památky archeologické* 56, 149–160.
- Sakař, V. 1966*: Mladší doba římská v podkrušnohorské oblasti. *Památky archeologické* 57, 604–648.
- Sakař, V. 1970*: Roman Imports in Bohemia. *Fontes Archaeologici Pragenses* 14. Prague.
- Sakař, V. 1978*: Spotřební keramika římských provincií v českých nálezech. *Časopis Národního muzea v Praze, řada historická* 147, 121–146.
- Sakař, V. 1981a*: K problematice římského importu do Čech v druhé polovině 2. a první polovině 3. stol. n. l. In: *Varia archaeologica* 2, *Praehistorica* 8, Praha, 229–232.
- Sakař, V. 1981b*: Ein Beitrag zur Problematik der ethnischen und wirtschaftlichen Entwicklung Böhmens im 1. und 2. Jh. u. Z. *Anthropologie* 19/2, 129–133.
- Sakař, V. 1984*: Sídliště na území středo-evropských provincií Římské říše a jejich typy. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie* 38/3, 97–166.
- Sakař, V. 1991*: Čechy a podunajské provincie Římské říše. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie* 45/1–4, 1–66.
- Sakař, V. 1998*: Zur Geschichte der Erforschung und Interpretation importierter Fibeltypen der römischen Provinzen in den böhmischen Funden. In: Kunow, J. (eds.) 1998, 399–402.
- Sakař, V. (ed.) 1974*: *Římské importy*. Praha.
- Salač, V. 1988*: Archeologické výzkumy v Lovosicích v letech 1980–1985. *Litoměřicko* 23, 17–55.
- Salač, V. 1989*: Archeologické výzkumy a nálezy litoměřického muzea v letech 1986–1987. *Litoměřicko* 24, 195–204.
- Salač, V. 1990*: Vývoj a struktura halštatského a laténského

- železářství v Podkrušnohoří ve světle nových nálezů. Památky archeologické 81, 208–232.
- Salač, V. 1993:* Die Keramik der Stufen LT B1–LT D2. In: Waldhauser, J. (ed.): Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen, Teplice, 115–135.
- Salač, V. 1994:* Investigations of the Romano-Germanic period in Bohemia: 1970–1993. In: Fridrich, J. (ed.): 25 years of archeological research in Bohemia, Památky archeologické – Supplementum 1, Praha, 93–102.
- Salač, V. 1995:* Zur ältesten germanischen Besiedlung Böhmens. In: Tejral, J. – Pieta, K. – Rajtár, J. (eds.) 1995, 145–176.
- Salač, V. 1996:* O hospodářství, oppidech a Marobudovi. Archeologické rozhledy 48, 60–97.
- Salač, V. 1998:* Die germanische Besiedlung Böhmens bis zu Marbods Einzug. In: Leube, A. (eds.) 1998, 164–180.
- Salač, V. 1999:* O železářství v době laténské a římské v Čechách. In: Čech, P. (ed.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 103–121.
- Salač, V. 2000:* Lovosice in der Latènezeit, römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit. In: Bouzek, J. – Friesinger, H. – Pieta, K. – Komoróczy, B. (eds.) 2000, 155–163.
- Salač, V. 2002:* Zentralorte und Fernkontakte. In: Lang, A. – Salač, V. (eds.): Fernkontakte in der Eisenzeit, Praha, 20–46.
- Salač, V. 2006a:* Kdy začíná doba římská? In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 229–235.
- Salač, V. 2006b:* 2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi. Naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby římské. Archeologické rozhledy 58, 462–485.
- Salač, V. 2006c:* O obchodu v pravěku a době laténské především. Archeologické rozhledy 58, 35–58.
- Salač, V. 2009a:* Zur latènezeitlichen Keramik in den Gräberfeldern der älteren Römischen Kaiserzeit in Böhmen und in Mitteleuropa. In: Bagley, J. – Eggl, Ch. – Neumann, D. – Schefzik, M. (eds.): Festschrift für Amei Lang zum 65. Geburtstag. Internationale Archäologie – Studia honoraria, Rahden/Westf. V tisku.
- Salač, V. 2009b:* Zur Bodenbacher Gruppe und deren namengebende Fundstelle. In: Koch, J. – Moelders, D. – Wolfram, S. (eds.): Festschrift für Sabine Rieckhoff zum 65. Geburtstag. Internationale Archäologie – Studia honoraria, Rahden/Westf., v tisku.
- Salač, V. – Neruda, R. – Kubálek, T. 2006:* Sídliště z doby laténské a římské v Březně u Chomutova. Kvantitativní vlastnosti keramických souborů. Praha.
- Salin, É. – France-Lanord, A. 1956:* Sur le trésor barbare de Pouan (Aube). Gallia XIV, 65–75.
- Sankot, P. – Pleinerová, I. – Košta, J. 2004:* Hostivice. In: Košta, J. – Nový, P. – Limburský, P. – Pleinerová, I. – Sankot, P. – Řídký, J. – Šulová, L. – Vojtěchovská, I.: Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2003. Středočeský vlastivědný sborník 22, 132.
- Scardigli, B. 1998:* Germania (Provinzname) – Germania Magna. In Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 11, Berlin – New York, 245–259.
- Seidel, M. 1999:* Siedlungsfunde der Przeworsk-Kultur aus Hanau-Mittelbuchen, Main-Kinzing-Kreis (Hessen). Ein Beitrag zu den spätlatènezeitlichen Kultur- und Bevölkerungsverhältnissen in der Wetterau. Alt-Thüringen 33, 181–230.
- Seidel, M. 2000:* Die jüngere Latènezeit und ältere römische Kaiserzeit in der Wetterau. Fundberichte aus Hessen 34–35, 1994–1995, 1–355.
- Seidel, M. 2006:* Das Südharzvorland von der vorrömischen Eisenzeit bis zur Völkerwanderungszeit. Weimar.
- Sejbal, J. ml. 1989:* Hromadný nález římských follisů ze Svitav? Numismatický sborník 18, 11–17.
- Seyer, R. 1976a:* Antike Nachrichten. In: Krüger, B. (ed.) 1976–1983, Band I, 37–63.
- Seyer, R. 1976b:* Zur Besiedlungsgeschichte im nördlichen Mittelbe-Havel-Gebiet um den Beginn unserer Zeitrechnung. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 29. Berlin.
- Schallmayer, E. 2006:* Der Limes. Geschichte einer Grenze. München.
- Schaub, A. 2001:* Die förmliche Provinzkonstitution Raetiens unter Tiberius nach dem Zeugnis des Velleius Paterculus. Germania 79, 391–400.
- Schaub, A. 2004:* Zur Frage der Kontinuität von der Spätlatènezeit in die frühe römische Kaiserzeit in Augsburg. Mit einem Exkurs zur Provinzgründung Raetiens. In: Hüssen, C. – Irlinger, W. – Zanier, W. (eds.) 2004, 93–104.
- Scheibeleiter, G. 1999:* Die barbarische Gesellschaft. Mentalitätsgeschichte der europäischen Achsenzeit 5.–8. Jahrhundert. Darmstadt.
- Schlabow, K. 1976:* Textilfunde der Eisenzeit in Norddeutschland. Neumünster.
- Schlüter, W. 1970:* Versuch einer sozialen Differenzierung der jungkaiserzeitlichen Körpergräbergruppe von Haßleben-Leuna anhand einer Analyse der Grabfunde. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 6, 117–145.
- Schlüter, W. – Wiegels, R. (eds.) 1999:* Rom, Germanien und die Ausgrabungen von Kalkriese. Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike-Rezeption 1. Osnabrück.
- Schmidt, B. 1961:* Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Halle.
- Schmidt, B. 1982:* Hermunduren – Warnen – Thüringer. Zur Geschichte des 3. bis 5. Jh. im Saalegebiet anhand des birituellen Gräberfeldes von Merseburg-Süd. Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 65, 173–215.
- Schmidt, B. – Nietschke, W. 1989:* Ein Gräberfeld der Spätlatènezeit und der frühromischen Kaiserzeit bei Schkopau, Kr. Merseburg. Berlin.
- Schmidt, V. 1897:* Dvě naleziště z dob císařství římského, u Slatiny. Památky archeologické 17, 552–562.
- Schmitzer, U. 2000:* Velleius Paterculus und das Interesse an der Geschichte im Zeitalter des Tiberius. Heidelberg.
- Schnurbein, S. v. 1993:* Nachleben in römischer Zeit? In: Dannheimer, H. – Gebhard, R. (eds.): Das keltische Jahrtausend, Mainz, 244–248.
- Schnurbein, S. v. – Erdrich, M. 1992:* Das Projekt Römische Funde im mitteleuropäischen Barbaricum dargestellt am Beispiel Niedersachsen. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 73, 2–27.
- Schober, A. 1923:* Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. Wien.
- Schön, M. D. 1999:* Feddersen Wierde – Fallward – Flögeln. Bad Bederkesa.
- Schönberger, H. 1952:* Die Spätlatènezeit in Wetterau. Saalburg-Jahrbuch 11, 21–130.

- Schránil, J. 1916:* Soupis nálezů antických mincí v Čechách. Památky archeologické 28, 125–139.
- Schránil, J. 1928:* Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Leipzig.
- Schránil, J. 1930:* Germánské pohřebiště v Záluží u Čelákovic. Ročenka Okresní jednoty muzejní 5, Brandýs nad Labem, 29–31.
- Schultze, E. 1986:* Zur Verbreitung von Waffenbeigaben bei den germanischen Stämmen um den Beginn unserer Zeitrechnung. In: Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch 1986, Schwerin, 93–117.
- Schulze, M. 1977:* Die spätkaiserzeitlichen Armbrustfibeln mit festem Nadelhalter (Gruppe Almgren VI,2). Bonn.
- Schuster, J. 2003:* Hof und Grab – die jünger-kaiserzeitlichen Eliten vor und nach dem Tode. Eine Fallstudie aus dem Unteren Odergebiet. Slovenská archeológia 51, 247–318.
- Schuster, J. 2004:* Herzsprung. Eine kaiserzeitliche bis völkerwanderungszeitliche Siedlung in der Uckermark. Berliner Archäologische Forschungen 1. Berlin.
- Simek, R. 2003:* Religion und Mythologie der Germanen. Stuttgart.
- Simon, K. – Hauswald, K. 1995:* Der Kulmer Steig vor dem Mittelalter. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 57, 9–98.
- Sklenář, K. 1965:* Pec na pálení vápna ze starší doby římské v Brozánkách. Archeologické rozhledy 17, 93–96.
- Sklenář, K. 1992:* Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie. Praha.
- Smejtek, L. 1998:* Velké Přílepy. Výzkumy v Čechách 1996–1997, 239.
- Smolík, J. 1878:* Hroby u Vinařic. Památky archeologické 11, 23–28.
- Smolík, J. 1886:* Úherecký hrob. Památky archeologické 13, 321–326.
- Smrž, Z. 1981:* Early Roman-period settlement site at Kyjice, NW Bohemia. In: Hrala, J. (ed.): Nouvelles archéologiques dans la République socialiste Tchèque, Prague – Brno, 120–121.
- Smrž, Z. 1987:* Vývoj a struktura osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku. Archeologické rozhledy 39, 601–621.
- Smrž, Z. 1994:* Vývoj osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku (severozápadní Čechy) – část 1. Archeologické rozhledy 46, 345–393.
- Sommer, M. 1984:* Die Gürtel und Gürtelbeschläge des 4. und 5. Jahrhunderts im Römischen Reich. Bonn.
- Spáčilová, L. – Wolfová, M. 1996:* Germánská mytologie. Olomouc.
- Spors-Gröger, S. 1997:* Der Runde Berg bei Urach XI. Die handgemachte frühhalamannische Keramik aus Plangrabungen 1967–1984. Heidelberg.
- Springer, T. 1985:* Germanenfunde der Völkerwanderungszeit in Nordbayern. Bemerkungen zur Keramik vom Typ Friedenhain-Přeštovice. Archäologisches Korrespondenzblatt 15, 235–245.
- Steidl, B. 2000:* Die Siedlungen von Gerolzhofen und Gaukönigshofen und die germanische Besiedlung am mittleren Main vom 1. Jahrhundert v. Chr. bis zum 4. Jahrhundert n. Chr. In: Haffner, A. – Schnurbein, S. v. (eds.) 2000, 95–113.
- Steidl, B. 2004:* Mainfranken in den beiden Jahrhunderten um Christi Geburt. In: Hüsen, C.-M. – Irlinger, W. – Zanier, W. (eds.) 2004, 223–235.
- Steuer, H. 1982:* Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials. Göttingen.
- Sloukal, M. 1974:* Völkerwanderungszeitliches Skelettmaterial aus Vyškov. In: Tejral, J.: Völkerwanderungszeitliches Gräberfeld bei Vyškov (Mähren), Praha, 61–85.
- Stolz, D. – Matoušek, V. 2006:* Berounsko a Hořovicko v pravěku a raném středověku. Hořovice.
- Svoboda, B. 1939:* Čechy v době stěhování národů. I. Pohřebiště v Praze-Kobylisích. Sborník Národního muzea, řada A – Historie I/2, 157–200.
- Svoboda, B. 1946:* Destičkovité spony mladší doby císařství římského (K dějinám styků našich zemí s antickým světem). Památky archeologické 42, 40–70.
- Svoboda, B. 1948a:* Čechy a římské Imperium. Praha.
- Svoboda, B. 1948b:* Podstata a rozdělení římské doby v Čechách. Slavia Antiqua 1, 228–242.
- Svoboda, B. 1955:* Provinciální spona s nápisem z Chudonic (okr. Nový Bydžov). Studia Antiqua. Antonio Salač septuagenario oblata. Praha, 173–177.
- Svoboda, B. 1964:* Zur Frage der Langobarden in Böhmen. In: Problemi della civiltà e dell'economia longobarda, Milano, 55–64.
- Svoboda, B. 1965:* Čechy v době stěhování národů. Praha.
- Svoboda, B. 1969:* Zur Frage der Brandgräber in der Völkerwanderungszeit in Böhmen. In: Otto, K.-H. – Herrmann, J. (eds.): Siedlung, Burg und Stadt. Studien zu ihren Anfängen, Berlin, 484–496.
- Svoboda, B. 1972a:* Studium doby stěhování národů v Čechách. Archeologické studijní materiály 10/1, Praha, 197–204.
- Svoboda, B. 1972b:* Nová ptačí spona z Čech. K dějinám našich zemí v pozdním 6. stol. n. l. Časopis Moravského muzea, vědy společenské 57, 123–131.
- Svoboda, B. 1975:* Dva hroby z doby stěhování národů ve Stehelčevsi u Slaného. Památky archeologické 66, 133–151.
- Svoboda, B. 1977:* Die Länder der Tschechoslowakei in Nachbarschaft der Antiken Welt. Eirene XV, 103–136.
- Svobodová, H. 1983:* Bronzové nádoby z keltských oppid v Čechách a na Moravě. Archeologické rozhledy 35, 656–677.
- Svobodová, H. 1985:* Antické importy z keltských oppid v Čechách a na Moravě. Archeologické rozhledy 37, 653–668.
- Šašel, J. 1966:* Barbii. Eirene V, 117–137.
- Šedo, O. 2004:* K výkladu nálezů koster zvířat na sídlišti z doby římské ve Vyškově. In: Kazdová, E. – Měřinský, Z. – Šabatová, K. (eds.): K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám, Brno, 473–478.
- Šimek, E. 1923:* Čechy a Morava za doby římské. Praha.
- Šimek, E. 1930–1935–1949–1953:* Velká Germánie Klaudia Ptolemaia. Praha – Brno.
- Šimek, E. 1934:* Keltové a Germáni v našich zemích. Brno.
- Šneidrová, K. 1954:* Osada starší doby římské po stránce stavební. Archeologické rozhledy 6, 227–240.
- Špaček, J. 1999:* Archeologické výzkumy provedené Městským muzeem v Čelákovících. Středočeský vlastivědný sborník 17, 77–78.
- Štolba, J. 1930:* Soupis nálezů antických mincí na Kolínsku a starodávné obchodní cesty okresem kolínským. Numismatický časopis československý 6, 10–28.
- Štorch, E. 1911:* Markomanské hroby v Libni. Pravěk 7, 144–145.

- Šulová, L. 2006:* Osídlení z časně doby římské na katastru Horoměřic, okr. Praha-západ. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 319–336.
- Teichner, F. 2004:* Die germanische Siedlung Sülzdorf in Südhüringen. Weimar.
- Tejral, J. 1967:* K otázce importu bronzových nádob na Moravu ve starší době římské. *Památky archeologické* 58, 81–134.
- Tejral, J. 1970:* Markomanské války a otázka římského dovozu na Moravu v období po Kommodově míru. *Archeologické rozhledy* 22, 389–411.
- Tejral, J. 1971:* Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a z počátku mladší doby římské. *Slovenská archeológia* 19, 27–93.
- Tejral, J. 1972:* Pozdní doba římská a stěhování národů na Moravě. *Archeologické studijní materiály* 10/1, 185–196.
- Tejral, J. 1975a:* Die Probleme der späten römischen Kaiserzeit in Mähren. Praha.
- Tejral, J. 1975b:* K langobardskému odkazu v archeologických pramenech na území Československa. *Slovenská archeológia* 23, 379–446.
- Tejral, J. 1977:* Die älteste Phase der germanischen Besiedlung zwischen Donau und March. In: Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet, Bratislava, 307–342.
- Tejral, J. 1982:* Morava na sklonku antiky. Praha.
- Tejral, J. 1983:* Mähren und die Markomannenkriege. *Slovenská archeológia* 31, 85–120.
- Tejral, J. 1985:* Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů. *Památky archeologické* 76, 308–397.
- Tejral, J. 1987:* Zur Chronologie und Deutung der südöstlichen Kulturelemente in der frühen Völkerwanderungszeit. *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseum* 1987, 11–46.
- Tejral, J. 1990:* Archäologischer Beitrag zur Erkenntnis der völkerwanderungszeitlichen Ethnostrukturen nördlich der mittleren Donau. In: Friesinger, H. – Daim, F. (eds.): Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern, Teil 2, Wien, 9–87.
- Tejral, J. 1992:* Die Probleme der römisch-germanischen Beziehungen unter Berücksichtigung der neuen Forschungsergebnisse im niederösterreichisch-südmährischen Thayafußgebiet. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 73, 377–468.
- Tejral, J. 1993:* Na hranicích Impéria (doba římská). In: Podborský, V. (eds.) 1993, 424–470.
- Tejral, J. 1994:* Die archäologischen Zeugnisse der Markomannenkriege in Mähren. Probleme der Chronologie und historischen Interpretation. In: Friesinger, H. – Tejral, J. – Stuppner, A. (eds.) 1994, 299–324.
- Tejral, J. 1995:* Zur Frage der frühesten elbgermanischen Machtzentren nördlich der mittleren Donau am Beispiel des römischen Importes. In: Tejral, J. – Pieta, K. – Rajtár, J. (eds.) 1995, 225–265.
- Tejral, J. 1997a:* The Amber Route and the Roman military campaigns north of the middle Danube area during the first two centuries A.D. In: Čižmářová, J. – Měchurová, Z. (eds.): *Peregrinatio Gothica – Jantarová stezka, Supplementum ad Acta Musei Moraviae* 82, Brno, 111–136.
- Tejral, J. 1997b:* Neue Aspekte der frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonaunraum. In: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. (eds.) 1997, 321–392.
- Tejral, J. 1999:* Archäologisch-kulturelle Entwicklung im nordanubischen Raum am Ende der Spätkaizerzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.) 1999, 205–271.
- Tejral, J. 1999a:* Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norisch-pannonischen Grenze aus der Schicht der Grabfunde. In: Fischer, Th. – Precht, G. – Tejral, J. (eds.), 217–292.
- Tejral, J. 2002:* Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau. In: Tejral, J. (eds.): *Probleme der frühen Merowingierzeit im Mitteldonaunraum*, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19, Brno, 315–358.
- Tejral, J. 2004:* Mušov und Czarnówko. Bemerkungen zu weiträumigen Verbindungen zwischen germanischen Herrschaftszentren. In: Friesinger, H. – Stuppner, A. (eds.): *Zentrum und Peripherie – Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte*, Wien, 327–387.
- Tejral, J. 2005:* Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses. In: Pohl, W. – Erhart, P. (eds.): *Die Langobarden. Herrschaft und Identität, Forschungen zur Geschichte des Mittelalters* 9, Wien, 105–200.
- Tejral, J. 2006:* Die germanische Gießereiwerkstatt in Pasohlávky (Bez. Břeclav). Ein Beitrag zur Frage der Fernhandels- und Kulturbeziehungen nach den Markomannenkriegen. *Památky archeologické* 97, 133–170.
- Tejral, J. 2006a:* Vinařicér Kulturgruppe. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 32, Berlin – New York, 414–425.
- Tejral, J. 2007:* Das Hunnenreich und die Identitätsfragen der barbarischen „gentes“ im Mitteldonaunraum aus der Sicht der Archäologie. In: Tejral, J. (ed.) 2007, 55–119.
- Tejral, J. (ed.) 2007:* *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsbildung in der Völkerwanderungszeit*. Brno.
- Tejral, J. (ed.) 1999:* *Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 12. Brno.
- Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. (eds.) 1997:* *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaunraum*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 8. Brno.
- Tejral, J. – Pieta, K. – Rajtár, J. (eds.) 1995:* *Kelten, Germanen, Römer im Mitteldonaungebiet vom Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 3. Brno – Nitra.
- Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.) 1999:* *L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'époque des Grandes Migrations*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13. Brno.
- Tempelmann-Maczyńska, M. 1985:* *Perlen im mitteleuropäischen Barbaricum*. Römisch-Germanische Forschungen 43. Mainz.
- Tempelmann-Maczyńska, M. 1989:* *Das Frauentrachtzubehör des mittel- und osteuropäischen Barbaricums in der römischen Kaiserzeit*. Kraków.
- Teuber, S. W. 2005:* *Die Einlangenkämme der Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit im freien Germanien*. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 25, 167–310.
- Thomas, S. 1960:* *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 8, 54–215.

- Thommes, P. 2000:* Holzkohle. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 15, Berlin – New York, 99–102.
- Timpe, D. 1975:* Zur Geschichte der Rheingrenze zwischen Caesar und Drusus. In: Lefèvre, E. (eds.): Monumentum Chiloniense. Studien zur augusteischen Zeit. Kieler Festschrift für Erich Burck zum 70. Geburtstag, Amsterdam, 124–147.
- Timpe, D. 1978:* Die Siedlungsverhältnisse Mainfrankens in caesarisch-augusteischer Zeit nach den literarischen Quellen. In: Pescheck 1978, 117–129.
- Timpe, D. 1989:* Wegeverhältnisse und römische Okkupation Germaniens. In: Jahnkuhn, H. – Kimmig, W. – Ebel, E. (eds.) Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa V., Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-historische Klasse 180, Göttingen, 85–107.
- Timpe, D. 1991:* Erwägungen zur historischen Einordnung des Lagers. In: Pietsch, M. – Timpe, D. – Wamser, L. 1991, 311–319.
- Timpe, D. 1998:* Germanen, historisch. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 11, Berlin – New York, 181–245.
- Timpe, D. 2007:* Antike Geschichtsschreibung. Studien zur Historiographie. Darmstadt.
- Třeštlík, D. 1997:* Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha.
- Ulbert, G. 1994:* Der Auerberg I (Topographie, Forschungsgeschichte und Wallgrabungen). Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 45. München.
- Uschmann, K.-U. 2006:* Kalköfen der Eisen- und römischen Kaiserzeit zwischen Weser und Weichsel. Befunde – Analysen – Experimente. Rahden/Westf.
- Uslar, R. v. 1975:* Germanische Sachkultur. Köln – Wien.
- Valentová, J. – Šumberová, R. 2005:* Osídlení Klejnárky v době římské. *Bylany Varia* 3, 129–152.
- Varsik, V. 1999:* Die Notgrabung einer römischen Siedlung des 2.–3. Jahrhunderts im Hinterland des Kastells Gerulata (vorläufige Ergebnisse 1995–1997). In: Tejral, J. (ed.) 1999, 215–236.
- Varsik, V. 2003:* Velký Meder und Bratislava-Trnávka: zwei germanische Siedlungen im Vorfeld des pannonischen Limes (Befunde und Chronologie: ein Überblick). In: Stadt und Landschaft in der Antike, Anodos – Supplementum 3, Nitra, 153–196.
- Vařeka, P. 2004:* Archeologie středověkého domu I. Plzeň.
- Vávra, J. – Jiřík, J. – Kubálek, P. – Kuchařík, M. 2007:* Pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně, ul. Hrozenkovská. Průběžná zpráva o metodice a výsledcích výzkumu. In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.) 2007, 567–579.
- Velímský, T. 1986:* Archäologische Rettungsarbeiten im nordböhmischem Braunkohlegebiet – Probleme, Ergebnisse, Perspektiven. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 30, 6–36.
- Velímský, T. (ed.) 1986:* Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1972–1982. Praha.
- Vencl, S. – Venclová, N. – Zadák, J. 1976:* Osídlení z doby římské v Dubči a okolí. Archeologické rozhledy 28, 247–278.
- Venclová, N. 1975:* Sídliště laténsko-římského horizontu v Běhovicích. Archeologické rozhledy 27, 400–428.
- Venclová, N. 1982:* Železářská výroba z časně laténské a římského období v Loděnici a ve Svatém Janu pod Skalou. Archeologické rozhledy 34, 3–23.
- Venclová, N. 2002:* Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice. Praha.
- Vích, D. 2007:* Českomoravské pomezí v době římské. In: Hlava, M. – Vích, D.: Laténské osídlení Boskovicka. Laténské osídlení Uničovska. Českomoravské pomezí v době římské, Pravěk – Supplementum 17, Brno, 173–229.
- Vlček, E. 1952:* Uměle deformovaná lebka z Klučova. Archeologické rozhledy 4, 112, 129–130, 145.
- Vlčková, J. 1999:* Encyklopedie mytologie germánských a severských národů. Praha.
- Voigt, 1958:* Gab es zur Spät-La-Tène-Zeit eine selbständige Kulturprovinz im Saalegebiet? *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 41–42, 409–466.
- Vokolek, V. 1993:* Počátky osídlení východních Čech. Hradec Králové.
- Vokolek, V. – Jílek, J. 2008:* Několik staronových nálezů z doby římské (Dobříchov, Nymburk, Pňov, Praha-Radotín, Třebovle, Tursko). In: Černá, E. – Kuljavceva Hlavová, J. (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003–2007. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže, Most, 211–227.
- Völling, Th. 1994:* Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 75, 148–282.
- Völling, Th. 1995:* Frühgermanische Gräber von Aubstadt im Grabfeldgau (Unterfranken). Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte Reihe A/67. Kallmünz/Opf.
- Völling, Th. 1998:* Bemerkungen zum frühgermanischen Grab aus Eggolsheim, Lkr. Forchheim. In: Berthold, B. (ed.): Zeitenblicke. Ehrengabe für Walter Janssen, Rahden/Westf., 125–132.
- Völling, Th. 2005:* Germanien an der Zeitenwende. Studien zum Kulturwandel beim Übergang von der vorrömischen Eisenzeit zur älteren römischen Kaiserzeit in der Germania Magna. BAR International Series 1360. Oxford.
- Waldhauser, J. 1977:* Keltské sídliště v Radovesicích v severozápadních Čechách. Archeologické rozhledy 29, 144–177.
- Waldhauser, J. 1983:* Závěrečný horizont keltských oppid v Čechách. Konfrontace výkladů historických pramenů, numismatiky a archeologie. *Slovenská archeologie* 31, 325–356.
- Waldhauser, J. 1992:* Zum Bevölkerungswechsel von Kelten und Elbgermanen in Böhmen nach Siedlungsstrukturveränderungen in der Mikro-, Mezzo- und Makroebene während der Endlatène- und frühen Kaiserzeit. In: Beiträge zur keltisch-germanischen Besiedlung im Mittelgebirgsraum, Stuttgart, 162–183.
- Waldhauser, J. 1995:* Der Irrtum von Libenice. *Archäologie in Deutschland* 6, 12–15.
- Waldhauser, J. (ed.) 1993:* Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Teplice.
- Waldhauser, J. – Košnar, L. 1997:* Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji. Praha – Mladá Boleslav.
- Walser, G. 1983:* Die römischen Straßen und Meilensteine in Raetien. Stuttgart.
- Wamser, L. (ed.) 2000:* Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Mainz.
- Wegewitz, W. 1960:* Der Urnenfriedhof von Hamburg-Langenkamp. Hildesheim.

- Wegewitz, W. 1970:* Der Urnenfriedhof von Wetzzen, Kreis Harburg und andere Funde aus dem 1. Jahrhundert v. Chr. im Gebiet Niederelbe. Hildesheim.
- Weinlich, E. 1999:* Das völkerwanderungszeitliche Urnengräberfeld von Forchheim in der Oberpfalz. Anmerkungen zum Keramikhorizont Friedenstain-Přešovice. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 8. Treffen 17. bis 20. Juni 1998 in Běšiny bei Klatovy, Rahden/Westf., 97–114.
- Wells, C. M. 1972:* The German Policy of Augustus. Oxford.
- Wells, P. S. 1999:* The Barbarians Speak. How the Conquered People Shaped Roman Europe. Princeton.
- Welwei, K.-W. 1986:* Römische Weltherrschaftsideologie und augusteische Germanienpolitik. *Gymnasium* 93, 118–137.
- Welwei, K.-W. 1999:* Probleme römischer Grenzsicherung am Beispiel der Germanienpolitik des Augustus. In: Schlütter, W. – Wiegels, R. (eds.) 1999, 675–688.
- Wenskus, R. 1985:* Pytheas und der Bernsteinhandel. In: Düwell, K. – Jahnkuhn, H. – Siems, H. – Timpe, D. (eds.): Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa, Teil I, Göttingen, 84–108.
- Werner, J. 1956:* Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches. München.
- Werner, J. 1962:* Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568. München.
- Werner, J. 1965:* Die Herkunft der Bajuwaren und der „östlich-merowingische“ Reihengräberkreis. In: Bosl, K. (ed.): Zur Geschichte der Bayern, Wege der Forschung, Band LX, Darmstadt, 12–45.
- Werner, J. 1970:* Zur Verbreitung frühgeschichtlicher Metallarbeiten (Werkstatt – Wanderhandwerk – Handel – Familienverbindung). *Early Medieval Studies* 1, 65–81.
- Werner, J. 1973:* Bemerkungen zur mitteldeutschen Skelettlagergruppe Haßleben–Leuna. Zur Herkunft der *ingentia auxilia Germanorum* des gallischen Sonderreiches in den Jahre 259–274 n. Ch. In: Beumann, H. (ed.): Festschrift für Walter Schlesinger, Köln – Wien, 1–30.
- West, S. 1985:* West Stow. The Anglo-Saxon Village I, II. *East Anglian Archaeology Report* 24. Ipswich.
- Wieczorek, A. – Périn, P. (eds.) 1996:* Die Franken – Wegbereiter Europas. Vor 1500 Jahren: König Chlodwig und seine Erben I, II. Mainz.
- Wieczorek, A. – Périn, P. (eds.) 2001:* Das Gold der Barbarenfürsten. Schätze aus Prunkgräbern des 5. Jahrhunderts n. Chr. Zwischen Kaukasus und Gallien. Stuttgart.
- Wiegels, R. (ed.) 2007:* Die Varusschlacht. Wendepunkt der Geschichte? Stuttgart.
- Wielowiejski, J. 1970:* Kontakty Noricum i Pannonii z ludami północnymi. Wrocław – Warszawa.
- Wielowiejski, J. 1985:* Der römisch-pannonische Limes und die Bernsteinstraße. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms III, Vorträge des 13. Internationalen Limeskongresses, Aalen 1983, Stuttgart, 799–802.
- Willers, H. 1901:* Die römischen Bronzebeimer von Hemmor. Hannover – Leipzig.
- Winkler, G. 1971:* Die römerzeitlichen Steininschriften aus Lauriacum. Enns.
- Winkler, G. 1985:* Die römischen Straßen und Meilensteine in Noricum-Österreich. Stuttgart.
- Wirbelauer, E. (ed.) 2004:* Antike. München.
- Wiworja, I. 2007:* Der Germanenmythos. Konstruktion einer Weltanschauung in der Altertumsforschung des 19. Jahrhunderts. Darmstadt.
- Wocel, J.-E. 1866–68:* *Pravěk země České*. Praha.
- Wotągiiewicz, R. 1970:* Der Zufluß römischer Importe in das Gebiet nördlich mittleren Donau in der älteren Kaiserzeit. *Zeitschrift für Archäologie* 4, 222–249.
- Wotągiiewicz, R. 1974:* Zagadnienie stylu wczasnorzymskiego w kulturze wielbarskiej. In: Lachowicz, F. J. (ed.): *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin, 129–152.
- Wolfram, M. 1998:* Das Reich und die Germanen. Zwischen Antike und Mittelalter. Berlin.
- Wolters, R. 1990:* Römische Eroberung und Herrschaftsorganisation in Galien und Germanien. Bochum.
- Wolters, R. 1999:* Germanien im Jahre 8 v. Chr. In: Schlüter, W. – Wiegels, R. (eds.) 1999, 591–635.
- Wolters, R. 2002:* Římané v Germánii. Praha.
- Wolters, R. 2008:* Die Schlacht im Teutoburger Wald. Arminius, Varus und das römische Germanien. München.
- Woźniak, Z. (ed.) 1996:* Kontakte längst der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt. Kraków.
- Wurdinger, M. 1925:* Der Fund von Schießelitz bei Saaz. *Sudeta* 1, 186–195.
- Zápotocký, M. 1962:* Pec na pálení vápna na starořímském sídlišti u Obrěství. *Archeologické rozhledy* 14, 630–635.
- Zápotocký, M. 1969a:* Materiály k osídlení Litoměřicka v době římské – I. Dolní Poohří. *Archeologické rozhledy* 21, 178–201.
- Zápotocký, M. 1969b:* K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty. *Památky archeologické* 60, 277–366.
- Zanier, W. 2004:* Ende der Nauheimer Fibeln in früher römischer Kaiserzeit? *Archäologisches Korrespondenzblatt* 34, 51–64.
- Zavřel, P. 1985:* Pokračování výzkumu sídliště z doby římské ve Zlivi (okr. České Budějovice). *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 2, 19–42.
- Zavřel, P. 1986:* Výzkum sídliště z doby římské ve Zlivi v roce 1983. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 3, 7–16.
- Zavřel, P. 1989:* Výzkum sídliště z doby římské ve Zlivi (okr. České Budějovice) v roce 1986. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 6, 59–78.
- Zavřel, P. 1990:* Výzkum sídliště z doby římské ve Zlivi (okr. České Budějovice) v letech 1987–1988. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 7, 51–75.
- Zavřel, P. 1997:* Der gegenwärtige Forschungsstand der spätrömischen Zeit und der Völkerwanderungszeit in Südböhmen. In: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. (eds.) 1997, 259–272.
- Zavřel, P. 1999:* Současný stav výzkumu doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách. *Archeologické rozhledy* 51, 468–516.
- Zavřel, P. 2001:* Výzkum sídliště z doby římské a stěhování národů ve Zbudově (okr. České Budějovice) v letech 1983–1989. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 14, 205–229.
- Zavřel, P. 2006a:* Současný stav poznání plaňanského horizontu v jižních Čechách. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.) 2006, 237–251.
- Zavřel, P. 2006b:* Der gegenwärtige Forschungsstand zu den römer- und völkerwanderungszeitlichen Siedlungen in Südböhmen. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ost-

- bayern/West- und Südböhmen. 15. Treffen 15. bis 18. Juni 2005 in Altdorf, Rahden/Westf., 107–134.
- Zavřel, P. 2007:* Problematika komunikací doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách. In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.) 2007, 269–294.
- Zeman, J. 1958:* Pohřebiště z doby stěhování národů v Mochově. *Památky archeologické* 49, 423–471.
- Zeman, J. 1987:* Böhmen im 5. und 6. Jahrhundert. In: Menghin, W. – Springer, T. – Wamers, E. (eds.) 1987, 515–527.
- Zeman, J. 1990:* Pohřebiště z doby stěhování národů. *Praehistorica* 16, Praha, 69–101.
- Zeman, J. 1994:* Na kruhu robená keramika z pozdní fáze doby stěhování národů v Čechách. In: *Varia Archaeologica* 6, *Praehistorica* 21, Praha, 53–68.
- Zeman, J. – Venclová, N. – Bubeník, J. 1998:* Železářská osada z 3. – poč. 5. stol. v Přerubenicích. *Praehistorica* 23, Praha, 95–131.
- Zieling, N. 1989:* Studien zu germanischen Schilden der Spätlatène- und römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *BAR International Series* 505. Oxford.
- Zimmermann, H. W. 1990:* Webhäuser im ersten und frühen zweiten Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. In: Fansa, M. (ed.): *Experimentelle Archäologie in Deutschland*, *Archäologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland*, Beiheft 4, Oldenburg, 418–422.
- Zimmermann, H. W. 1992:* Die Siedlungen des 1. bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögel-Eekhöltjen, Niedersachsen: Die Bauformen und ihre Funktionen. *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 19, Hildesheim.
- Zimmermann, H. W. 1998:* Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord- und Ostseeländer bis zu den Alpen. *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 25, 9–241.
- Zimmermann, H. W. 2000:* Hütte. In: *Reallexikon zur Germanischen Altertumskunde*, Band 15, Berlin – New York, 183–186.

Řada Archeologie pravěkých Čech

Vydává Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

- 1 Martin Kuna (ed.): Pravěký svět a jeho poznání**
ISBN: 978-80-86124-75-9
- 2 Slavomil Vencel (ed.): Paleolit a mezolit**
ISBN: 978-80-86124-76-6
- 3 Ivan Pavlů (ed.): Neolit**
ISBN: 978-80-86124-71-1
- 4 Evžen Neustupný (ed.): Eneolit**
ISBN: 978-80-86124-77-3
- 5 Luboš Jiráň (ed.): Doba bronzová**
ISBN: 978-80-86124-78-0
- 6 Natalie Venclová (ed.): Doba halštatská**
ISBN: 978-80-86124-79-7
- 7 Natalie Venclová (ed.): Doba laténská**
ISBN: 978-80-86124-80-3
- 8 Vladimír Salač (ed.):
Doba římská a stěhování národů**
ISBN: 978-80-86124-81-0

Další informace o publikacích: www.arup.cas.cz

Objednávky a prodej: Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Letenská 4, 11801 Praha 1

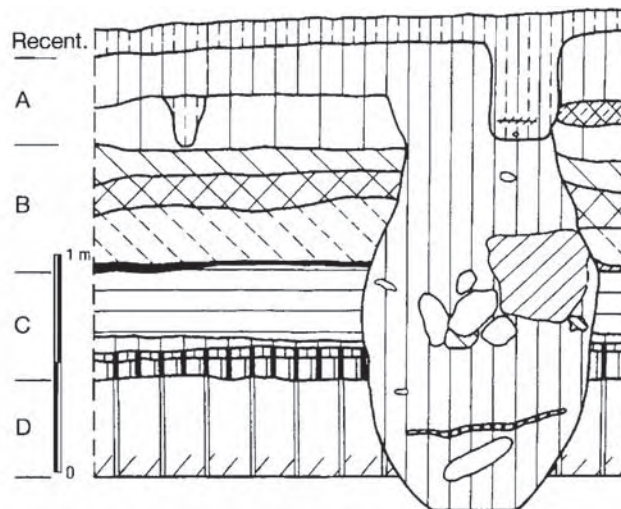
E-mail: knihovna@arup.cas.cz, telefon: 257 014 318, 257 014 378

ARCHEOLOGIE		HISTORIE	
relativní chronologie	Čechy	střední Evropa	historické události
	pohřebiště	pohřebiště i sídliště	
před Kr. 50			
40			58-51 galské války
25			
0			
25			
50			
75			
100			
125			
150			
175			
200			

Příl. 1: Chronologické postavení významných českých a středoevropských nalezišť ze starší doby římské v kontextu historických událostí. Sestavil V. Salač.

1a

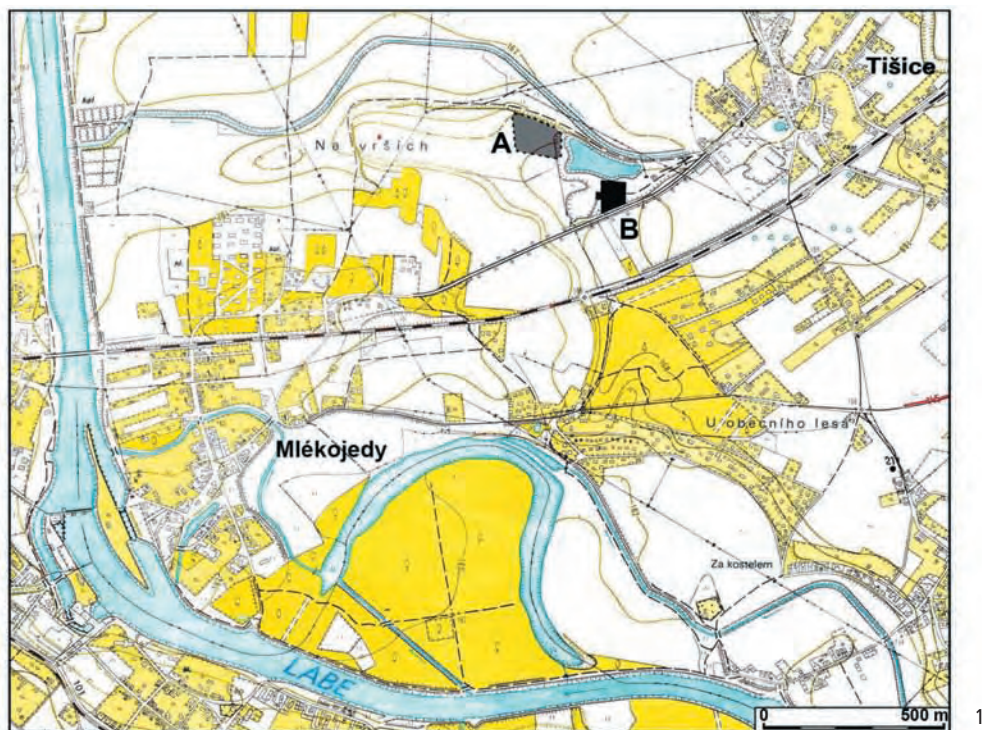

1b

2

Příl. 2: Lovosice, okr. Litoměřice. 1 souvrství archeologických kulturních vrstev v sondě 1/81 v Resslerově ulici (A – raný středověk, B – doba římská, C – doba laténská, D – původní půdní pokryv s neolitickými nálezy); 2 rozsah osídlení ve starší době římské (A – Resslerova ulice). Foto V. Salač (1), Z. Smrž (2).

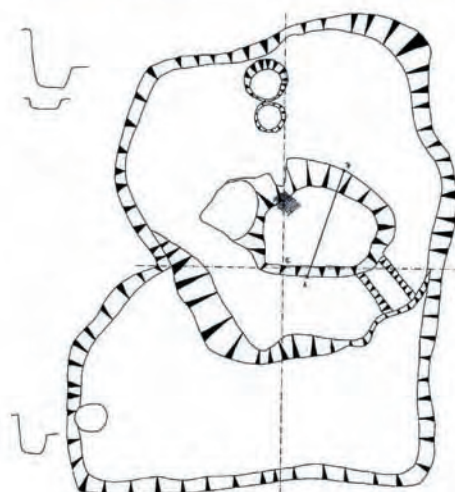
2a

3a

2b

3b

Příl. 3: 1 polohy sídliště (A) v Mlékøjedech a pohřebiště (B) v Tišicích (vše okr. Mělník); 2 Přešovice (okr. Strakonice), obj. 1/08 – výrobní objekt/pec z časné doby římské; 3 Slepotice (okr. Pardubice), obj. 13/02 – pec na pálení vápna. Foto P. Zavřel (2), M. Beková (3).

1

2

3a

3b

4

5

Příl. 4: 1–2 polozemnice ze starší doby římské s typickou šestikúlovou konstrukcí (Mlékojedy, okr. Mělník); 3 polozemnice z přelomu doby laténské a časné doby římské, 3b kumulace laténské a časné římské keramiky (Rataje, okr. Tábor); 4 sídlištní objekt z přelomu doby laténské a časné doby římské (Dub-Javornice, okr. Prachatice); 5 železářská pec se zahloubenou nístějí (Konobrže, okr. Most). Foto K. Motyková (1, 2), P. Zavřel (3, 4), P. Čech (5).

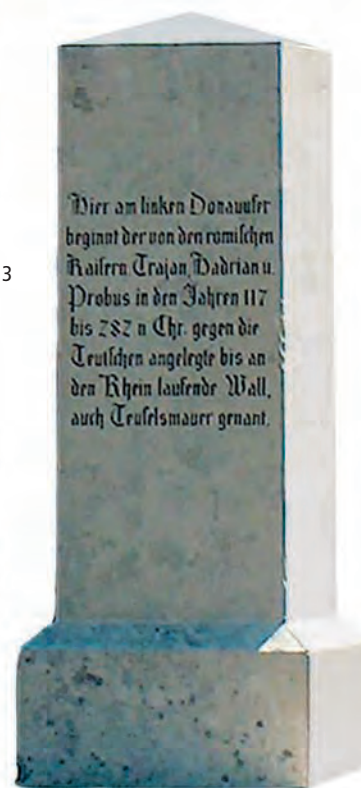
1

2

3

Příl. 5: 1 trasa části vimperské větve Zlaté stezky v úseku Kubova huť (na obzoru) – Horní Vltavice (uprostřed) – Žlíbský vrch (v popředí); 2 Eining (Bavorsko), římský kastel *Abusina*, kontrolující připojení suchozemského limitu k Dunaji; 3 Hienheim (Bavorsko), pomník postavený na pozůstatcích římského limitu v místech jeho připojení k Dunaji, který připomíná jeho zbudování. Toto místo bylo vzdáleno od nejbližšího germánského osídlení v jižních či západních Čechách ca 150 km vzdušnou čarou (polohu míst zobrazených na fotografiích 2 a 3 v širších souvislostech uvádí obr. 73). Foto P. Zavřel (1), V. Salač (2, 3).

Příl. 6: 1 grossromstedtská situla/plaňanský pohár (Starý Vestec, okr. Nymburk); 2–4 starořímská keramika (Třebusice a Straky, okr. Nymburk); 5–6 laténská keramika ze starořímských pohřebišť (Dobřichov-Píchora, okr. Kolín; Třebusice, okr. Kladno). Foto H. Toušková.

Příl. 7: 1 římsko-provinciální džbán (Lovosice, okr. Litoměřice); 2 nádoba napodobující bronzové kotle (Dobřichov, okr. Kolín); 3 galská bodlákovitá spona (Dobřichov-Pičhora, okr. Kolín); 4 terra sigillata (Neratovice, okr. Mělník); 5 prolamovaná opasková zápona (Radovesice, okr. Litoměřice); 6 opasková přezka (Straky, okr. Nymburk); 7 etážovitá nádoba (Dobřichov-Pičhora, okr. Kolín). Foto V. Salač (1), H. Toušková (2–7).

1

2

3

4

5

6

Příl. 8: 1 štitová puklice; 2 jednosečný germánský meč (Třebusice, okr. Kladno); 3 římský gladius; 4 bronzové vědro (typ Eggers 18b); 5 poříz (Dobřichov-Piřchora, okr. Kolín); 6 bronzový cedník a naběračka (Řepov, okr. Mladá Boleslav). Foto H. Toušková.

1

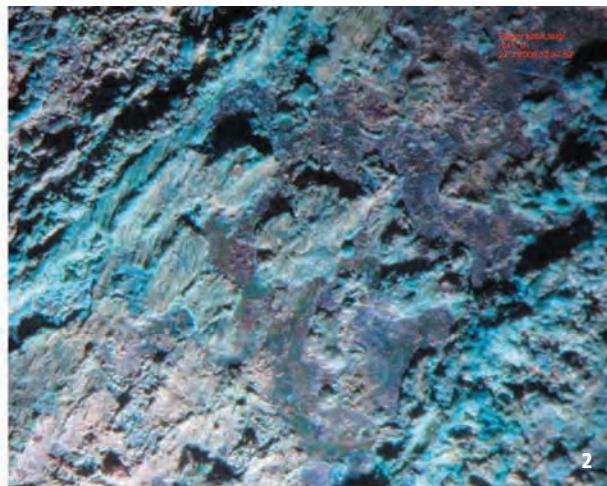
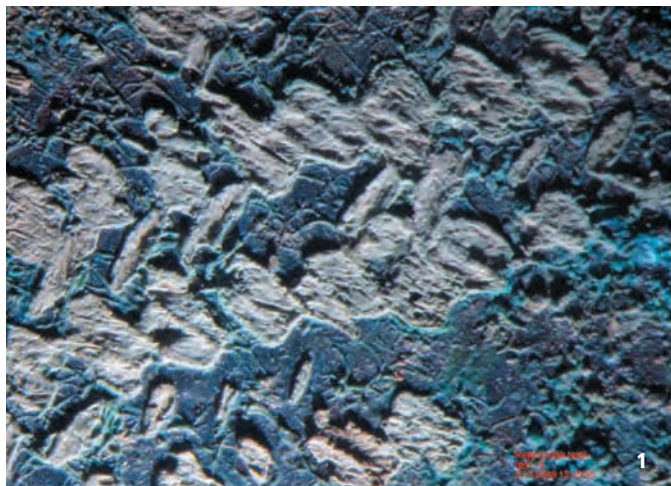

2

3

Příl. 9: 1 nůžky (bez lokality; Duchcov, okr. Teplice; Třebusice, okr. Kladno; Řepov, okr. Mladá Boleslav); 2 kostěné a bronzové jehlice (Praha-Bubeneč, Tuklaty, okr. Tuklaty; Dobřichov-Pičhora, okr. Kolín; Třebusice, okr. Kladno); 3 klíče (Dobřichovice, okr. Praha-západ). Foto H. Toušková.

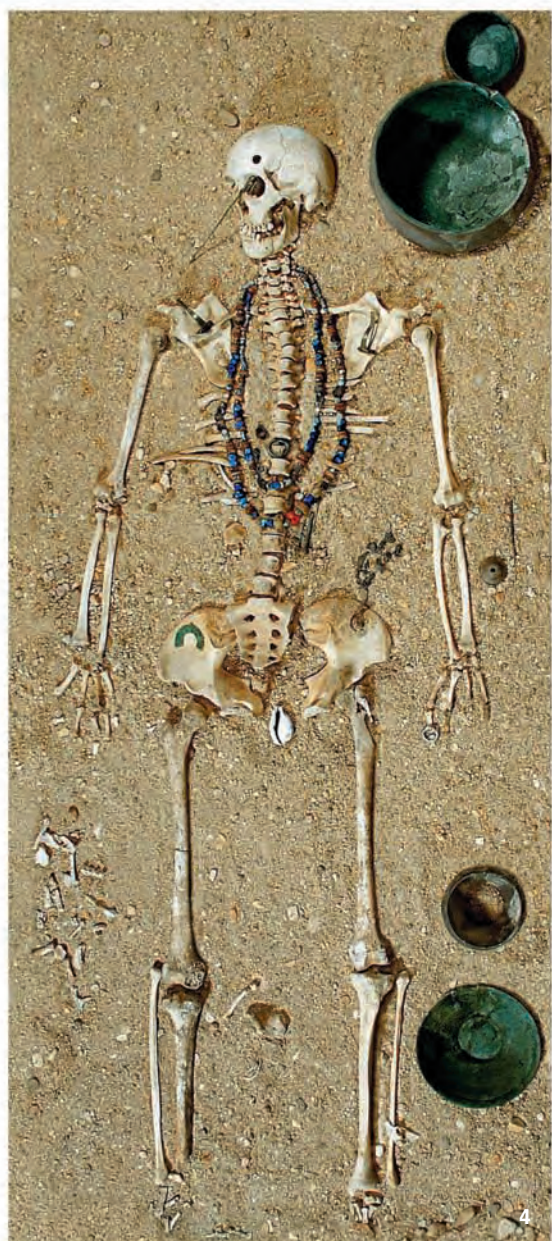
Příl. 10: 1 detail otisku keprové vazby; 2 otisk spodních nití okraje tkaného na destičkovém stávku; 3 korozi uchovaná plátnová vazba; 4 bronzové vědro (1–4 Řepov, okr. Mladá Boleslav); 5 železná destičkovitá spona se zlatou fólií (Rubín u Podbořan, okr. Louny); 6 římská destičkovitá emailovaná spona (Litoměřice). Foto M. Králík (1, 3), L. Káčová (4–6).

1

2

3

Příl. 11: 1 skleněné a jantarové korálky z kostrového hrobu (Praha-Dejvice); 2, 3 bronzový meč s kostěnou rukojetí a keramický pohár z bohatého bojovníckého hrobu z konce doby římské (Beroun); 4 bohatý ženský kostrový hrob z mladší doby římské (Žiželice, okr. Louny). Foto L. Káčhová (1–3), D. Dreslerová (4).

1

2a

2b

Příl. 12: 1 skleněné a jantarové korálky, 2 štít-
kovitá spona, 3 hrobová komora bohatého
ženského kostrového hrobu z mladší doby římské
(Slepotice, okr. Pardubice). Podle *Beková
– Droberjar 2005*.

3

1

2

3

4

Příl. 13: Část inventáře bojovnického hrobu z první poloviny 5. století: 1 stříbrná zlacená přezka zhotovená ve stylu Unteresiebenbrunn; 2 stříbrné zlacené přezky a ozubené kování (Bříza, okr. Litoměřice); 3, 4 pozdně provinciální přezky ze starší doby stěhování národů (3 Praha-Radotín; 4 Lužec nad Vltavou, okr. Mělník). Foto M. Stecker (1, 2), L. Káčová (3, 4).

1

2

3a

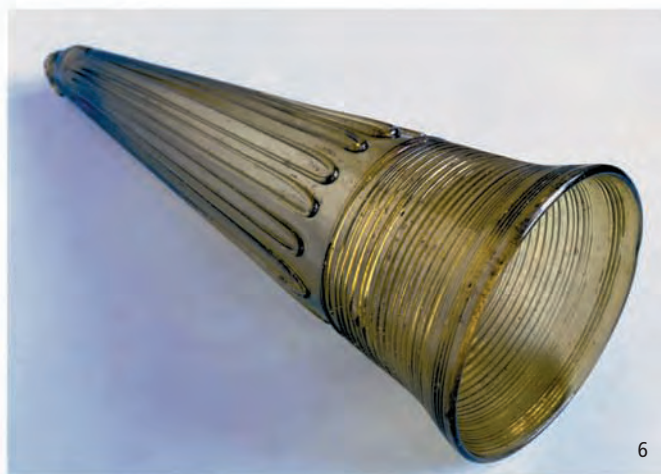
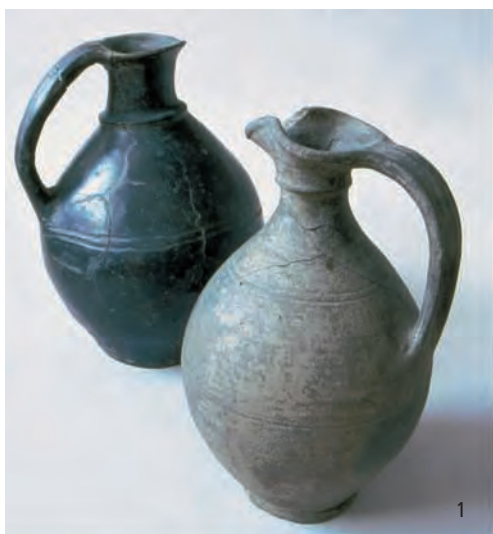

3b

4

Příl. 14: 1 stříbrná pozlacená destičkovitá spona s almandiny a granáty a se zlatou fólií pod drahými kameny (Roudnice nad Labem, okr. Litoměřice); 2 zlatý masivní náramek pocházející pravděpodobně z bohatého kostrového hrobu starší doby stěhování národů (Praha); 3 solidus císaře Anthemia (467–472), ražený v Miláně a upravený jako závěsek (Záluží u Čelákovic, okr. Praha-východ); 4 část inventáře bojovnického hrobu z první poloviny 5. století: zlatý drátěný nákrčník a kování koňského postroje (Bříza, okr. Litoměřice). Foto L. Káčová (1–3), M. Stecker (4).

Příl. 15: 1 džbány vinařické skupiny (Praha-Juliska); 2 skleněné a jantarové korálky z kostrových hrobů mladší doby stěhování národů (Záluží u Čelákovic, okr. Praha-východ; Praha-Podbaba); 3 poháry vinařické skupiny (Úherce, okr. Louny; Vinařice, okr. Kladno; Praha-Veleslavín); 4 keramika ze žárového pohřebiště v Přešticích (okr. Strakonice); 5 skleněné nádoby vinařické skupiny z eponymní lokality; 6 skleněný pohár (Praha-Kobylisy). Foto L. Káčová.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Příl. 16: 1 stříbrná pozlacená spona typu Wiesbaden (Vinařice, okr. Kladno); 2 zlatem a drahými kameny zdobené stříbrné ptačí spony (Praha-Podbaba); 3 stříbrné pozlacené spony z ženského hrobu z 5. století (Praha-Libeň); 4 stříbrná pozlacená ptačí spona zdobená technikou vrubořez a černým niellem (Zbuzany, okr. Praha-západ); 5 stříbrná pozlacená ptačí spona (Vinařice, okr. Kladno); 6 stříbrná zlatem zdobená esovitá spona (Klučov, okr. Kolín); 7 stříbrná esovitá spona (Záluží u Čelákovic, okr. Praha-východ); 8 stříbrná zlacená spona z „langobardského“ stupně (Praha-Podbaba/Ju-liska); 9 stříbrná zlacená langobardská spona typu Szentendre-Světce-Lucca-Belfort zdobená I. zvěrným stylem (Světce, okr. Teplice). Foto L. Káčová.

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY, PRAHA, V. V. I.

9 788086 124810